بۇ كىتابنى ئون بالىنىڭ بەرنالىقى ۋە لاياقىتى ئۈچۈن كىرىيەدە مىڭلارچە جەبرى ـ جاپا چەككەن قەدىرلىك دادام تاشتۆمۈر ئەيسا بىلەن ئانام تاجىخان زەپەرگە ھۆرمەت بىلەن بېغىشلايمەن.

ـــ ئاپتوردىن

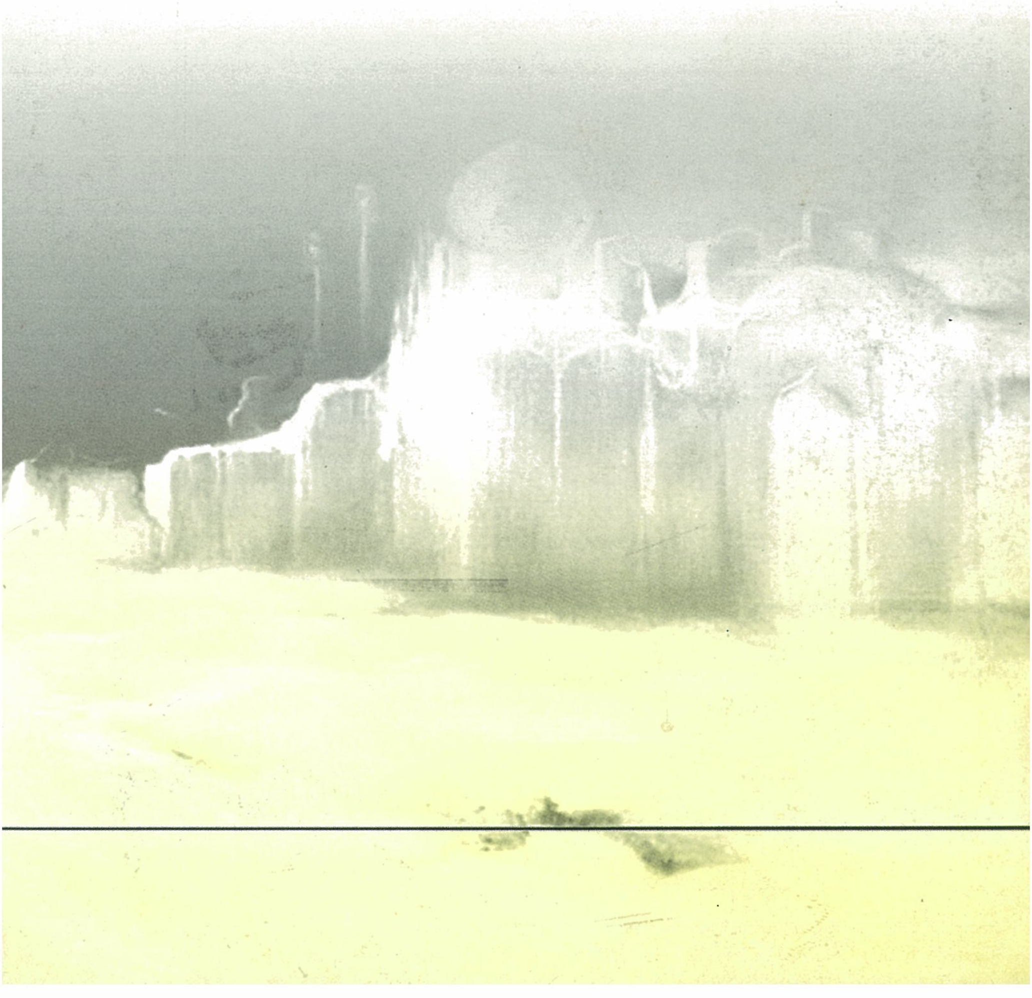

ئابدۇلجېلىل تۇران كۇتۇپخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

ئەنۋەر تاشتۆمۈر

قەلب ئەركىسى — نەۋبەتى

(رومان)

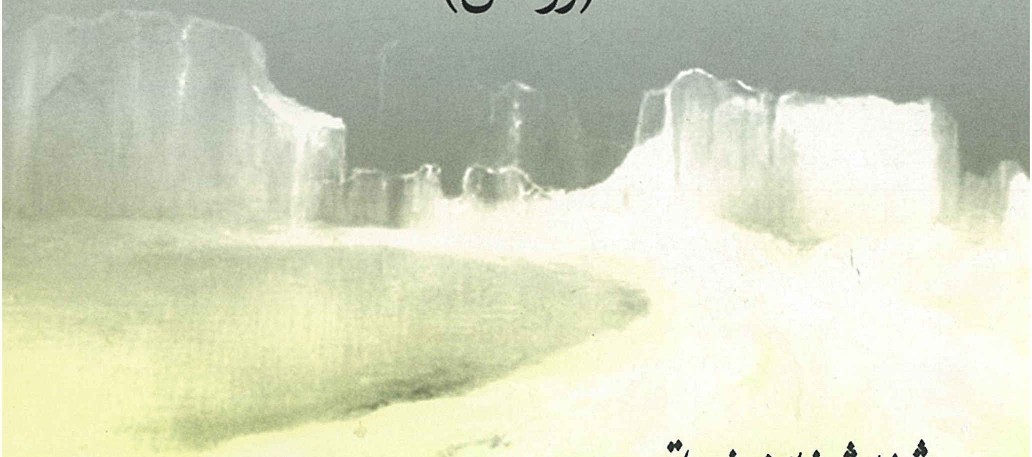

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

心灵的畅想者—努比提：维吾尔文/安尼瓦尔·塔什铁木尔著.—乌鲁木齐：新疆人民出版社，2006.3
ISBN 978—7—228—09950—4

Ⅰ.心… Ⅱ.安… Ⅲ.努比提—生平事迹—维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ.K825.6

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2006)第 024680 号

著　　者	安尼瓦尔·塔什铁木尔
责任编辑	买买提吐尔地·米尔孜艾合买提
责任校对	古丽夏尔·尼格买提
封面设计	木拉丁·阿比提
出版发行	新疆人民出版社
地　　址	乌鲁木齐市解放南路 348 号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆金版印务有限公司
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230 毫米　1/32
印　　张	9
版　　次	2007 年 7 月第 1 版
印　　次	2007 年 7 月第 1 次印刷
印　　数	1—5000 册
定　　价	18.00 元

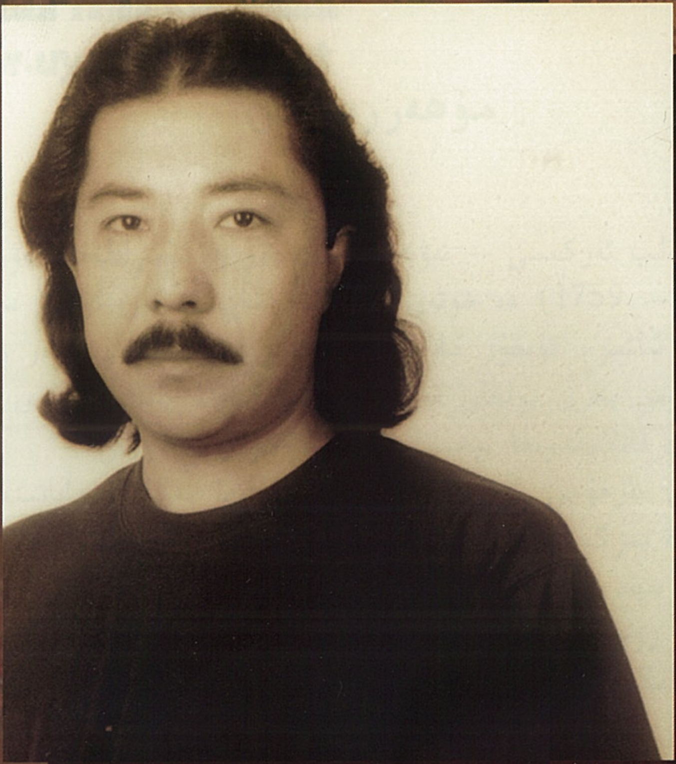

ئەنۋەر تاشتۆمۈر

ئابدۇلجېلىل تۇران كۇتۇپخانىسى
مكتبة عبدالجليل توران
Abdulcelil Turan Kütüphanesi
www.uyghurweb.net

مۇھەررىردىن

«قەلب ئەركىسى — نەۋبەتى» غوجىلار ھۆكۈمرانلىقى دەۋرى (1678 — 1759) دە خوتەن دىياردا ياشاپ ئۆتكەن ئۇلۇغ سوفىستىك شائىر، ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋەكىللىرىدىن بىرى بولغان نەۋبەتىنىڭ ھايات ـ پائالىيەتلىرى ۋە روھىيەت قاتلاملىرىغا بېغىشلانغان بىئوگرافىك رومان.

ياش يازغۇچى ئەنۋەر تاشتۆمۈر روماندا نەۋبەتى ھاياتىنىڭ ھېلىغىچە بىزگە مەلۇم بولمىغان يوشۇرۇن قاتلاملىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ئۇنىڭ ئائىلە نەسەبى، زامانى ۋە ماكانى، تەربىيەت ئاساسى، روھىيەت يىلتىزى، شېئىرىيەت يولى، تەقدىر ـ قىسمىتى ۋە كامالەت پەللىسى قاتارلىق ماھىيەتلىك مەسىلىلەرنى پىشقان نەسر تىلى بىلەن يورۇتۇپ بەرگەن. شۇڭا، رومان تارىخىي چىنلىق بىلەن بەدىئىي چىنلىقنىڭ بىرلىكى دائىرىسىدە كۆرۈلگەن ئۆزگىچە بىر تەسەۋۋۇر شىددىتى، شۇنىڭدەك ئادەم، ئالەم ۋە تەڭرى ئاردىسىدىكى تىرەن پەلسەپۋى پىكىرلەرنىڭ ئويناق جۇلاسى بولۇپ، ئۇ بىزگە تۇپراق، يار، ئىلىم ـ مەرىپەت، ھەقىقەت، كامالەت ۋە ئىشقىنىڭ ئۇلۇغۋار كۈچ ـ قۇدرىتىنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇرىدۇ.

بۇ رومان ياش يازغۇچى ئەنۋەر تاشتۆمۈرنىڭ «تەنھا قىز» (1998 ـ يىل)، «ئادەم ۋە مەدەنىيەت» (1999 ـ يىل)، «كىملىكىمنى سورىما» (2000 ـ يىل)ناملىق كىتابلىرىدىن كېيىنكى تۇنجى رومانى.

يانىڭ ئۇچۇق دالاسىدا مەغرۇر ئەمەس، بەلكى چەكلىك دۇنيانىڭ كىچىككىنە قاشالىرى ئىچىدە بىچارە كۆرىمىز.

ئۆز ئۆزىگە: ئىنسان! دەپ خىتاب قىلىشتىن باشلىنىدىغان بىلىش ھەرىكىتىدە دۇنيانىڭ تەدرىجىي كىچىكلەپ كېتىشى تەبىئىي بىر ھادىسە. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئىنسان دۇنيانىڭ مۇئەييەن بىر چېكىدە ياكى ئۇنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ: ئىنسان! دەپ خىتاب قىلالايدۇ ۋە ئىنسانلىق ماھىيەتلەردىن مۆجىزىۋى دۇنيا بەرپا قىلىش ئېڭىنى ئالغا سۈرەلەيدۇ. خىتابىنىڭ خىتابىقا قوشۇلۇشى، تىنىغان روھىيەت باياۋانلىرىدا ئەكس سادا پەيدا قىلىشى كەڭ كۆلەملىك بىرلىكتىن، بىرلىك نېگىزىدە كامىللىق يولى ئېچىشتىن دېرەك بېرىپ ھاياتنىڭ گۈزەللىكى بىلەن مۇقەددەسلىكىنى ئەسلەرگە سالىدۇ.

پەلسەپىۋى مەنىدارلىقىنى ۋە ماھىيەتلىك ئويلارنى ئالغا سۈرۈش خاس ئەدەبىي مايىللىقىم بولغاچ، رومانىنى ئاددىي تۇرمۇش ۋەقەلىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ئاجايىپ شىددەتلىك ھايات قايناملىرى ئىچىگە ئېلىپ كىردىم. بۇ، بىر تەرەپتىن رومانىدىكى شەخسلەرنىڭ ئۇلۇغلۇق ئېتىبارىدىن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئەنئەنىۋى رومانچىلىقتىن ھالقىش، شۇنداقلا ئادەمنىڭ سىرتقى قىسمىدا تۇرۇپ قالغان زاماندىشلىرىمنى ئادەمدىن ئىبارەت ئەڭ ئۇلۇغ مۆجىزىنىڭ ئىچكى ئالىمىگە نەزەر سېلىشقا دالالەت قىلىش زۆرۈرىيىتىدىن بولدى. قانداقلا بولمىسۇن، رومانىم بارچە ئۈچۈن بىر سىناق، ئەمەلىي بولغان بىر قېتىملىق سىناق ئۆز كۆڭۈللىرىدىكى تۇرلۇك قىياسلار، خام خىياللار بىلەن ئۆزىنى ۋە ئۆزگىنى بىسەرەمجان قىلىپ بۇرۇقتۇرما ئەدەبىي مۇھىت ئىچىدە ئۈمىدسىز يۈرۈشتىن ياخشىراق دەپ قارايمەن.

بىز ئۇچرىشىپ قالدۇق، نامەلۇم دوقمۇش كۆز ئالدىمىزدا يارقىن جىلۋە ئەيلەپ، ۋاقىتنىڭ تىمتاس دالاسى شاۋقۇنلارغا تولدى.

سەپەردىمەن، ئاتەش ھېسلىرىڭدا كۆرۈنگەن نۇرانە چەكسىز-

لىكتىمەن . مەن ئۆزارغانچە ساڭا شۇنچە يېقىنلىشىمەن ، مۇساپىـ
لەرمۇ شۇنچە قىسقىراپ بارىدۇ . ئەمما ، ئاخىرقى مەنزىللەردە
كۆرۈنگىنى ئۆلۈم خىلۋىتى ، ھاياتنىڭ ماماتقا چۆكۈشى ، تەڭلىـ
شىپ قېلىشى بولىدۇ . شۇڭا ، بارلىق ھوسۇل ۋە ئىنئاملار مۇساـ
پىلەردە ، مۇساپىلەرنىڭ ساڭا ۋە ماڭا دۇچ كەلگەن ، يېتىپ بارغان
پەللىلىرىدە چىراي ئاچىدۇ . ئىنسان ئۆز تەبىئىيلىكىدە ئەسلىي
چىنلىقىنىڭ باھارىستانىغا يۈز تۇتۇپ ئېسىل گۈل ـ غۇنچىلار
ئۈزەلىسە ، ھاياتىي كۈي ـ ناۋالار تۆكسەلىسە ، مەھكۇم شەكىللەر
قورشاۋىدىن بۆسۈپ ئۆتەلىسە ، ئۇنىڭ كىشىنى مۇقەددەس پەللىـ
لەرگە ئۈندەپ ، گۈزەل ئارزۇ ـ ئىستەك نۇرلىرى بىلەن يۇيۇپ
تاراپ تۇرىدىغان سېھىرلىك روھىي دۇنيادىن ئالىدىغان بەھرى ـ
ھۇزۇرى چەكسىز ، ئەدەبىي بولىدۇ .

مۇقەددىمە

تارىخ، ئۆز قوينىدىكى پىنھان سىر ـ مۇئەممالارغا كەڭرى ئىمكانىيەت قالدۇرغان ھالدا بىزنىڭ تەپەككۇر قاناتلىرىمىزنى يەل-پۈپ سىلكىپ تۇرىدۇ. ئىنسان خاس بىر نەسىل ـ نەسەبنىڭ ئۆز زامانىغا يارىشا ئېچىلغان غۇنچىسى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئۆزىنى بويلاپ تارىخقا قايتىشى ناھايىتى ئۇلۇغ ۋە ناھايىتى شەرەپلىك ئىنسانىي بۇرچىنىڭ مەنىدار مىلودىيىسىنى ھاسىل قىلىدۇ. تارىخ بۈگۈننىڭ ئەۋۋەلىدە زاھىر بولغان، ئىنساننىڭ ئەڭ تۈپكى ماھىـ-يەت چوڭقۇرلۇقىدىن سۈزۈك سادا بېرىدىغان، ھايات زەنجىرىنىڭ ھەربىر نۇرلۇق ھالقىسىدا ئاشكارا كۆرۈلىدىغان روھىيەت شەجەرـ-سى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىنسان ۋە ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇق ئىرادىسىـ-گە كۈچ ـ قۇۋۋەت بەخش ئېتىدۇ. تارىخنىڭ سىر ـ مۇئەممالىرى يېشىلگەنچە تارىخنىڭ ئىنسان قەلبىدىكى پەخرى ـ ئىپتىخار ھاۋا-سى كېڭىيىپ، چەكسىز ئەتىلەرنى دەۋر قىلغان مەھلىيالىق كېلە-چەكنىڭ پىنھان سۈرەتلىرى ئايان بولىدۇ.

مەن يىلتىزىمنى بىلىمەن، يىلتىزىمنى بىلگىنىم ئۈچۈن، ئۇ ئوزۇق ۋە قۇۋۋەت ئالغان خاسىيەتلىك تۇپراقنىمۇ بىلىمەن. مەن ئاشۇ ئەزىزانە تۇپراقنىڭ پەرزەنتى ـ غۇنچىسى، ئاشۇ خىسلەت ـ خاسىيەتلەرنىڭ بارچىسى ھەم جارچىسى بولغىنىم ئۈچۈن، تارىخ داۋانلىرىدا بىمالال ئۇزاپ ناھايىتى تېزلا ئىشق باغى ئىرەملىرىدە چوغدەك قىزىلگۈللەرگە، بەلكى ئوتتەك يارقىن ئىنسان تاڭلىرىغا زارىقىپ تەلمۈرۈپ تۇرغان پىنھانە ئادەم — شائىر نەۋبەتىنىڭ روھىيەت قاتلاملىرىغا سىڭىپ كەتتىم...

«قەلب ئەركىسى» — سەئىدىيە خانلىقى (1514 ـ 1678)

دىن كېيىنكى غوجىلار ھۆكۈمرانلىقى دەۋرى (1678 ـ 1759) دە ياشاپ، گۈزەل ئىشقى شېئىرىيەت بويىچە «دىۋانى نەۋبەتى» نى مىراس قالدۇرغان ئۇلۇغ رومانتىك شائىر نەۋبەتىنىڭ قىسمەتلىك ھاياتى ۋە مۇرەككەپ روھىيەت قاتلىمىغا بېغىشلانغان بەدىئىي تەسەۋۋۇر نەمۇنىسى سۈپىتىدە قەلەمگە ئېلىندى.

شېئىر — يول ئىدى، بۇ يول تارىختا، تارىخنىڭ زۇلمەتلىك كېچىلىرى كۆيدۈرگەن سۆزلۈك ۋە جۇلالىق بىر قەلبكە تۇتىشاتتى. مەن ئاشۇ يولدا يۈرمەكتە ئىدىم، ئاشۇ يولدا يۈرۈپ شېئىر تۇغقان قەلبكە ئىچكىرىلەپ كىرمەكتە ئىدىم. كۆز ئالدىم بىپايان، ئاجايىپ يورۇق ھەم جۇلالىق ئىدى. دىماغلىرىمغا قىزىلگۈللەرنىڭ خۇش پۇرىقى ئۇرۇلاتتى، قۇلاقلىرىمدا تۇمەن خىل ئۈنلەرگە زوق بەرگۈچى رىتىمدار بىر كۈي ئىشق ۋەسلىنى كۈيلەيتتى. مەنلەرنىڭ چوڭقۇرىدىن ئۆرلىگەن نۇر بىلەن مەنلەرگە تۆكۈلگەن نۇرلار ئۆزئارا گىرەلىشىپ شۇنداق بىر مەنزىرە ھاسىل قىلغانكى، ئىككى گەۋدە، ئىككى ئالەم گويا بىر ـ بىرىگە قوشۇلغان، ۋەسلى ـ ۋىسال ئۇنىڭدا ھەردەم ۋاسىل ھەم ھاسىل ئىدى. مەن ھۆر تىنىپ بەخت قاينىمىغا چۆمۈلدۈم، ئىنسان قەلبىنىڭ ئىلىم ۋە ئىشق يۈكسەكلىكىدە ئېرىشكەن نۇرانە ئۇتۇقلىرىدىن ھەيران بولۇپ ئۇزاق سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن، يەنىلا ئاۋۋالقى يۆنىلىش بويىچە ئالغا قاراپ كېتىۋەردىم.

شېئىر قەلبتە جۇش ئۇرغان، ئەمما قەلبنى ئىلھام قاينىمى بىلەن يۈكسەك پەللىلەرگە كۆتۈرگىنى شېئىر ئەمەس، بەلكى ھايات، ھاياتنىڭ شائىر قەلبىگە ئۇرۇلغان سىرلىق دولقۇنلىرى ئىدى. ئاشۇ دولقۇن باشتىن ـ ئاخىر شائىرنى تاللىغان، ئۇنىڭ قەلبىنى تاۋلىغان، شېئىرىي ھوسۇللىرىنى ھاياتقا قايتۇرغاندى. شۇڭا، ھەربىر شېئىردا شائىرنىڭ جۇلالىق قەلبى كۆرۈنەتتى، ئاڭا ئۇرۇلغان سىرلىق ھايات دولقۇنلىرى ئەكس ئېتەتتى.

شېئىر يولى تېخىمۇ كېڭەيمەكتە ئىدى، ئۇنىڭ پايانىدا كۆرۈنگەن رەڭدار ھايات كۆرۈنۈشلىرى ماكانىنىڭ روھىي يىلتىزىغا

ۋە تەلۋە بوران ـ چاپقۇنلىرىغا تۇتىشاتتى. تارىخ ئەينىكى كۆزۈمگە نۇر تۆكەتتى، تەسەۋۋۇر قۇشۇم شائىرنىڭ نەسەب بەلباغلىرى ئۇس-تىدە ئۇچاتتى، پىكىرلىرىم ئۇنىڭ ھايات شەجەرىسىگە يېپىلىپ تەسەۋۋۇپ (سوپىلىق) مەرغۇلىنىڭ شائىر روھى بىلەن قوشۇلغان مەندار ئەۋجلىرىدە چېچەك ئاچاتتى، روھىم خۇش ھىد ـ پۇراقلار ئىچىدە مەست بولۇپ شائىرنىڭ پەللىلەردىن ـ پەللىلەرگە باسقان قەدەملىرىگە ئىزمۇ ئىز ئەگىشەتتى. دەرھەقىقەت، شائىرنىڭ ۋۇ-جۇد تۈزۈلمىسى نەسەب ئېتىبارى بىلەن ئۆزگىچە، روھىيەت تۈ-زۈلمىسى تەلەپ ۋە تەلىم ئېتىبارى بىلەن ۋەھىيكار، زامان تۈزۈل-مىسى قارامىلىق ئېتىبارى بىلەن زۇلمەتلىك ئىدى. شۇڭىمۇ ئۇ، ئۆزىنى تېپىشنى ئىلىم يولى بىلەن، ئۆزىدىن ھالقىشنى سەير ـ سەپەر يولى بىلەن، زاماندىن ھالقىشنى شېئىرىيەت يولى بىلەن رېئاللاشتۇرغانىدى. كۆرەش قىسمەت تاغلىرىغا ئۇرۇلۇش تەرىزىدە داۋام ئېتىپ ئۇنى شۇ قەدەر قەيسەر، شۇ قەدەر ھوسۇللۇق قىلىپ تاۋلىغانكى، ئۇ بارچىدىن ئايرىلىش بەدىلىدە ئۆزىنى تەنھالىقتا چايقاپ ئىلاھىي ئىشق يۇكسەكلىكىگە سۆردى، بارچە ئۇرۇلۇشتىن پەيدا بولغان ئاۋازلارغا زەن سېلىپ تەقدىر سىرلىرىنى يەشتى ۋە شېئىرىي مىسرالاردا پاراغەت كەچتى.

ئىشق — شائىرنىڭ ھايات جۇلاسى ئىدى.

ئىشق — تۇپراق، ئىنسان ۋە تەڭرى ئارىسىدا جۇلالىنىپ شائىرنى ئۇنىڭ دەرىجىلىرىدە كۆچۈش ۋە بىرلىك كامالىتى تېپىش ئىمكانىيىتىگە مۇيەسسەر ئەيلىگەنىدى. شۇڭا، شائىر تۇپراقنى ئىشقىنىڭ نىگىزىگە قويۇپ كۈيلەشتىن يۇرت روھىنى، ئىنساننى ئىشقىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىگە قويۇپ كۈيلەشتىن ئىلىم ـ مەرىپەت روھىنى، تەڭرىنى ئىشقىنىڭ يۇكسەك پەللىسىگە قويۇپ كۈيلەشتىن ھەقىقەت روھىنى جۇلالاندۇرغانىدى. مۇشۇ جەريانلار-نىڭ ھەممىسى شائىر ھاياتىغا مەنە ۋە قىممەت، قەلبى ۋە قەلبىدىن تاشقان ھېس ـ تۇيغۇلىرىغا قۇياشتەك پارلاق نۇرانىلىك بېغىشلاپ، ئۇنى ھەقىقىي تۇردە قەلب ئەركىنلىكىگە ئايلاندۇرغانىدى...

كۆرۈك كىتابخان، قولۇمدا «دىۋانى نەۋبەتى» ، ئېڭىمدا شا-
ئىرنىڭ ئۇلۇغ سىيماسى، خوتەن گۈلىستانىدا ئۇنىڭ ھايات ئىزنا-
سى چۇقان سالاتتى.

شېئىر، ئۇ زادى نېمە؟

شېئىر — جان كۈيى، قان كۈيى!

شېئىر — ياش كۈيى، قۇت كۈيى، تەر كۈيى!

شېئىر — ئىلاھىي نەپەسنىڭ ئۇرۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان
ئادەم ۋە ئالەم كۈيى!

شېئىر — ئارمان كۈيى، دەرمان كۈيى!

شېئىر — ئوت كۈيى، جۇت كۈيى، سوت كۈيى!

شېئىر — ھايات نەپەسىنىڭ مامات دولقۇنلىرىغا ئۇرۇلۇشى-
دىن زاھىر بولغان ھەق كۈيى ۋە زوق كۈيىدۇر. ئۇ، بىزنى
ئۆزىمىزنىڭ يوشۇرۇن بوشلۇقلىرىدىن ئۆتكۈزۈپ، ھايات قىممەت-
لىرى مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان پارلاق مەنزىللەرگە كۆتۈرىدۇ ۋە ئۇنىڭ
شەرەپلىك ئىپتىخارىغا چۆمدۈرىدۇ.

ئەي، جاھان ئەركىسى، ئەي، قەلب ئەركىسى، ئەي، ئىشق
ئەركىسى، تۇپراق ئاستىدا قورۇنما! تېنىڭ بىلەن روھىڭنىڭ
پەرقى ئالەمنىڭ سۈزۈك ھاۋاسىدا ئىدىتلىنىدۇ. نۇر كىپەنلىرىگە
ئورالغان كۆنۈلۈڭ نۇر يۆگەكلىرىگە يۆگىلىپ قايتا تۇغۇلغان كۆنۈلۈڭ
بولىدۇ. چۈنكى، تىلىمدىكى كۆيۈك دېغىدا سەن زارىقىپ كەلگەن
سەھەر ۋە سەھەر قۇياشى تونەيدۇ...

قېنى، كىيلىك كىتابخان، قەلبىمىزنىڭ خىرەلەشكەن ئەينەك-
لىرىدە بىرەر شولا، بىر-ەر جىلـۋە ۋە بىـر-ەر سايـە ئايـان
بولامدۇ - يوق، بىز شائىر نەۋبەتىنىڭ ھايات ئىزلىرىغا ئەگىشىپ
ئۇنىڭ پىنھان ھېكايەتلىرىگە بىرلىكتە نەزەر سالايلى!

بىرىنچى باب

سۇبھىدىكى چولپان

1

ئىنسان روھىنىڭ ھۆسندار باغى ئىرەملىرى جاھالەت دىۋىلى- رىنىڭ ئاياغلىرىدا چەيلىنىپ تارىخ ئىقىنلىرىدا قان - ياشلار سەل بولۇپ ئاقماقتا ئىدى. تارىخ ئۆزگە، ئىنساننىڭ شۇملۇق يېغىپ تۇرغان خۇلقى - پەيلىگە تەئەججۇپ نىگاھلىرى بىلەن باقماقتا، ھاياتنىڭ سۈپسۈزۈك رىزقى - ئامەت ھاۋاسى تۇتۇلۇپ ئالتە شەھەر گۈلىستانىدا چۆل - باياۋان قۇيۇنلىرى قۇترىماقتا، پەلەك چاقى بۇ يەرلەردە تەتۈر ئايلانماقتا ئىدى. بۇ شۇم قۇيۇنلارنىڭ تىتما - تالاڭ قىلىۋاتقىنى ئۆز باغلىرىدا خېلى ئۇزاق بىر مەزگىل رەڭدار ئۆزلۈك جۇلاسى بەرپا قىلغان سەئىدىيە خانلىقىنىڭ شۆھرەتلىك سەلتەنەت لىباسى، شۇنىڭدەك ئادەم بىلەن ئالەم بىرلىكىدە مىسلى- سىز مۇڭ تەلقىنلىرىگە چۆمۈلۈپ جاراڭلىغان چەكسىز ئىزگۈ كۆي - مەرغۇل شەجەرىسى ئىدى. شەرەپ - ئىپتىخار دەرگاھى نومۇس - ھاقارەت مەيدانىغا ئايلانغان، ئىنسان ئۆزى يۆلەنگەن مەنىۋى پەللىلەرنىڭ نۇر - ئاپتاپلىرىدىن مەھرۇم بولۇپ، ئۆزىنى ئۆزگىنىڭ قولى - بىساتىغا ئايلاندۇرۇشقا مەجبۇر بولغان مۇشۇ كۆلپەتلىك تارىخىي دەملەرنىڭ ئۆزىدە يۇرۇقلاش دەرياسىنىڭ ئاپ- ئاق شايىدەك يىراق - يىراققا تارتىلغان باش ئىقىنلىرى بويىدىن ھەق يادىغا ھېرىس بىر ھاياتىي پەرۋازنىڭ نۇرانە شولىسى ھەريان

چىچىلماقتا ئىدى. بۇ شولىلاردا ئۇلۇغ بىر ئىنسان بالىسىنىڭ بەئەينى تاغ بۈركۈتىگە ئوخشاش جەسۇر سىيماسى ئەكس ئېتىپ، ھايات تاڭلىرىغا ۋە ئىلىم گۈل - گۈلىستانىغا ھېرىسمەن كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى ئۆزىگە مەپتۇن - مەھلىيا ئېتەتتى.

يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ مەنبەلىرىدىكى ياپپېشىل ئوتلاقلاردا، قۇرۇم تاغلىرىنىڭ قارلىق تىك چوققىلىرى ئارىسىدىكى ساماۋى بوشلۇقلاردا جۇشقۇن پەرۋاز ئېتىپ، ئەلنىڭ نىجاتلىق تاڭلىرىنى دېرەكلەپ يۈرگەن تىجەن ھەزرەت يېقىن - يىراقتىكى بارچە كىشىنىڭ ئېغىزىدا بىردەك «تاغ بۈركۈتى» دەپ تەرىپلىنەتتى. ئۇ، ئۆزىنى ئۆزى بىلەن ئىنسان بالىلىرىنىڭ يۈكسەلگەن روھىيەت پەللىلىرى ئارىسىغا قويۇپ يىراقلارغا ئۇزارتقانلىقتىن،* بارچىگە ھاياتنىڭ ئالىي ئۆلچەم، مەۋقەلىرى يېقىندىن نەزەر سېلىپ، ئىنسانىيلىق كۆكلىرىدە ھەرقاچان پەرۋازدىكى تاغ بۈركۈتىدەك مەغرۇر، بەقۇۋۋەت تۇراتتى.

مىلادىيە 1687 - يىلى، ياز پەسلىنىڭ بىر سۈزۈك سەھىرى، تاغ بۈركۈتى تىك قىيا ئۈستىدىكى ئىللىق ئۇۋىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كۈچلۈك قاناتلىرىنى كەڭ يايدى - دە، قۇياش نۇرىدا قىزغۇچ تاۋلانغان بۇلۇتلار ئىچىگە شۇڭغۇپ كىرىپ كەتتى. ئۇ بىر جۈپ جەسۇر قاناتلىرى بىلەن بۇلۇتلارنى يېرىپ ئۆتۈپ ئۇدۇل قۇياشقا يېقىنلاپ بارماقتا ئىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالىتى شۇنچىلىك شىددەتلىك، شۇنچىلىك قارام ئىدىكى، خۇددى چاقماقنىڭ كۆك قەرىدە چېقىلىپ بوشلۇقنى تىلىپ ئۆتۈشلىرىنى ئىختىيارسىز ئەسكە سالاتتى. ئۇنىڭ ئۇچۇن، قۇياش — ھەقىقەت، مۇھەببەت ۋە كامالەت مەنزىلگاھى ھېسابلىنىپ ئالەمنىڭ جىمىكى ئاسايىش - سائادىتىنى تەمىن ئېتەتتى. ئۇنىڭ تەلپۈنۈشى، زارىقىشى ۋە رىيازەت ئىچىدە ئىنسان تاڭلىرىنى تەلقىن قىلىشلىرى ئەنە شۇ چۇشەنچە بويىچە قۇياش ۋەسلىگە يېتىشنى، ئۇنىڭ بىر دەستە ئاپئاق نۇرىغا ئايلىنىپ نۇر ئارا نۇر بولۇپ ئېقىشنى ۋە ئىنسان قەلبىنىڭ قاراڭغۇ خىلۋەتلىرىگە پۈتۈنسۈرۈك سىڭىپ كېتىشنى مەقسەت قىلغان-

دى. بۇ مەقسەت ـ مۇراد ھاسىل بولۇپ، نۇر خىسلىتى قەلبىدىن تاشقان چاغدىلا، ئۇ ئاندىن تاغ يېرىدىن نەچچە كۈنلۈك يىراقتا ناھايىتى ئۇزاق تارىخنىڭ شەرەپلىك ئىپتىخارىنى باغرىغا پىنھان بېسىپ سۈكۈت ئىچىدە كۆل سۈيىدەك تىنچ شاۋقۇنسىراپ ياتقان تەۋەررۈك دىيار — خوتەن گۈلزارىدىكى خۇش پېئىل خەلقلەرنىڭ دىللىرىغا نۇر يامغۇرى بەخش ئېتىپ، ئۇنىڭدا يېڭىچە بىر يېشىللىق جىلۋىلىرىنى كۆرۈشكە نائىل بولالايتتى. ئۇزۇن يىللىق ساماۋى پەرۋاز ئۇنى شۇ قەدەر قەتئىي، شۇ قەدەر قەيسەر رەۋىشتە تاۋلاپ باردىكى، ئۇ تىك چوققىلار ئۈستىدىكى بۇلۇتلار ئارىسىدا كىچىككىنە تېنىدىن، ماكان ۋە زاماندىن ھالقىپ ئۆتۈپ روھىيەت ئالىمىگە، تارىخنىڭ قاينام ـ تاشقىنلىق بىپايان دالىلىرىغا ۋە كېلەچەكنىڭ ئاتقۇسى گۈلگۈن تاڭلىرىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتكەندى. ئۇنىڭ ھەر بىر تۇيغۇسى بىر سېھىرلىك كۆز سۈپىتىدە زاھىر بولۇپ، ئۆزى يەتكەن ساماۋى مەنزىللەرنى سەير ـ تاماشا قىلىپ، نەزىم ۋە تارىخىي تەپسىرنىڭ دەستە ـ دەستە قوليازمىلىرىدا نۇر قىيامى ھاسىل قىلغاندى.

تاغ بۈركۈتى، بۈگۈن قۇياش بىلەن ئىنسان ئارىسىدىكى دائىملىق ساماۋى پەرۋازنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىقىنى ئورۇنداۋاتاتتى. ئۇ قۇياشنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى ئىچىدە رەڭدار تۇس ئالغان تۇرۇم ـ تۇرۇم بۇلۇتلارنى يېرىپ ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۆز قەلبىنىڭ ئوت ئىچىدە گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقانلىقىنى، ئۇنىڭدىن تېشىپ بوشلۇققا، زېمىنغا، زېمىندىكى پاك تەبىئەتلىك، دۇرۇس دىللىق، ئەرك سۆيەر كىشىلەرنىڭ چېھرىگە تۆكۈلۈۋاتقان بىر نۇرنى بايقىدى. بۇ نۇر ھەربىر تالاسىدىن سىرلىق ھەم سېھىرلىك ئاۋاز تارقىتىپ، ئۆزى يەتكەن ھەربىر نۇقتىدا ئۆزگىچە ئىنكاس پەيدا قىلاتتى. تاغ بۈركۈتى ئاللىبۇرۇن قۇياشقا مەنسۇپ بولۇپ، ئۆزى تەۋە ھاياتلىق دائىرىسىدە كامىل ئىنسان قۇياشى سۈپىتىدە كۆتۈرۈلگەندى. شۇڭىمۇ تاغ خەلقى ئاڭا قۇياشقا تەلپۈنگەندەك تەلپۈنۈپ، قۇياشقا ئېگىلگەندەك ئېگىلىپ، ئۇنىڭ بەھرىدە پىنھان

كۆكۆل خانىلىرىنى روشەن، نۇرانە ئەيلىشەتتى. ھەرقانچە ئۆتكۈر، قۇۋۋەتلىك كۆزمۇ ئۇنىڭغا تىك بېقىشقا قادىر ئەمەس ئىدى. ئۇ بارچىنىڭ كۆزلىرىنى چېقىپ يەرگە قاراشقا، شۇ يوسۇندا ئۆزلىرىگە قايتىپ نۇرغا بەرداش ھەم نۇرغا رەڭداش قەلب كۆزلىرى بىلەن چەكسىزلىنىپ قاراشقا مەجبۇر قىلاتتى.

تاغ بۈركۈتى ئاپئاق قارلار بىلەن قاپلانغان قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ تىك چوققىلىرىدىن قايرىلىپ پەسكە تەكشى نىگاھ ئاغدۇردى. تاغ ئېتەكلىرىدە يېشىل گىلەمدەك جىلۋىلىنىپ ئۇزاققا سوزۇلغان ئوتلاقلاردا ئۇنىڭ بىلەن دىل يىپلىرى مەھكەم چىگىلىپ كەتكەن چوپانلار قول پۇلاڭلىتىپ، چېپىپ كېلىشمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئېچىشتى، كۆزلىرىدىن ئىسسىق ياشلار دومىلاپ چۈشتى، تاغ سۇيىدەك پاكىز، ساپ ئادەملەرگە، جاھاننىڭ تەلۋە بورانلىرىدىن خالىي تاغ باغرىغا تارتىنىشىپ شىددەت بىلەن پەسكە شۇڭغۇدى ۋە قاناتلىرىنى قېقىپ بىرھازا مۇئەللەق تۇرغاندىن كېيىن خۇددى كىرىپچىن ئۇزۇلگەن ئوقتەك بىر پەستىلا كۆزدىن غايىب بولدى. شارقىراپ، شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان يۈرۈككاش دەرياسى جۇدالىق ياشلىرىدا كۆزلىرى نەمدەلگەن تاغ بۈركۈتى — تىجەن ھەزرەتكە يول كۆرسىتىپ باراتتى.

«قاش» نامى ئېلىپ بىر خىل تەبىئىي ئەتىۋار ـ قىممەتنى ئىپادە قىلغان، ئۆز ساھىلىدا تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە ئىنسان تۈركۈمىنىڭ ئەڭ ئېسىل گۈلى ـ رەيھانلىرىنى ئېچىلدۇرۇپ بېھىش ـ جەننەت مەنزىرىسى سىزىپ تۇرغان يۈرۈككاش ۋە قاراقاش دەريالىرى بۇ تەۋەررۇك ئانا دىيارنىڭ ئەسىرلەر سۈكۈتىدىن، تارىخنىڭ قان ـ ياشلىق داۋانلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئۇلار ھەيۋەتلىك قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ قار ـ مۇزلۇق تىك چوققىلىرىدىن شۇڭغۇپ چۈشۈپ خوتەن بوستانىنى ئىككى يول بويىچە دائىرىلەرگە بۆلۈپ يېشىللىق بەلۋاغلىرىنى ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىدە بىرلىشىپ، ئانا دەريا — تارىم دەرياسىغا قوشۇلۇپ كېتەتتى. بۇ جەريان تەبىئەتتىن

ئىنسان سەپلىرىگە كۆچۈپ، ئىنساندا ناھايىتى ئۇلۇغ ۋە شەرەپلىك بىر ئاڭنى ئويغاتقان، ئۇنى ئىنسان روھىنىڭ يارىتىش ۋە ئۇيۇ-شۇش كۈچىدە يارقىن پەللىلەرگە كۆتۈرگەنىدى. شۇڭا، خوتەنلىك-لەر بۇ دەريالاردىن سۇغا، يېشىللىققا، ئاش - نانغا ۋە قاشتېشىغىلا ئەمەس، بەلكى يەنە ئىمانغا، ئېتىقادقا، تارىخ بەتلىرىدىن مەڭگۈ ئۆچمەيدىغان ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىگە، بۈيۈك ئىختىرالارغا ئېرىشكەنىدى. بۇ يەردە ھايات بىلەن تەبىئەتنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدە-لىك ھالىتى ناھايىتى روشەن كۆرۈلۈپ، ئۇنىڭ ئۇزاق تارىخنىڭ قاتلىرىغا تۇتاشقان سىر - مۇئەممالىرى ئەقىل ۋە تەپەككۇرنى رەڭدار ئەپسانە - رىۋايەتلەر ئىچىدە ئازدۇرۇپ قويىدۇ. خوتەننىڭ يىراق قەدىمكى شۆھرىتى مانا شۇ بىر گەۋدىلىك مۇناسىۋەتكە مەنبە بولغۇچى بىر جۈپ قاش دەرياسىنىڭ سېخىي ھىممىتى، ئادەملەر-نىڭ ئۇنىڭدىن سىمۋوللۇق رىغبەت ئالغان ھالقىشچان ئويلىرى ئارقىسىدا روياپقا چىققانىدى. دەريا، بوستانلىق ۋە قاشتاشلىرىدا نامايان بولغان تەبىئىي خىسلەت ئاڭا باغلانغان خەلقلەرنىڭ ۋۇجۇدى-غا روھ بولۇپ سىڭىپ ئۇلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى زىلزىلىگە سالغانلىقتىن، سۇ يۈزىدىكى ئۆركەشلەرنىڭ، چىمەنلەردىكى گۈلى - رەيھانلارنىڭ سىيماسىغا تەقلىدلىنىپ خوتەن گىلىمى ئاپىرىدە قىلىنغان بولسا، سۈپسۈزۈك قاشتاشلىرىنىڭ غۇبارسىز ۋۇجۇدىغا تەقلىدلىنىپ يىپەك - شايىلەر ئاپىرىدە بولغانىدى. تەبىئەت ھىممىتىگە ھايات ھىممىتى بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشنى بىلىدىغان، تەبىئەتنى جەمئىيەتنىڭ ھەربىر ئىچكى ھۈجەيرىلى-رىگىچە ئەكسىرىپ دەشتى - چۆلدە باغۇ بوستان، قەلب - دىل خىلۋەتلىرىدە مۆجىزىكارلىق خىسلەتلىرى ياراتقان، ئۆز تارىخىنى ئۆلۈك قەغەز يۈزىگە ئەمەس، بەلكى جانلىق ھايات لەۋھەسىگە، قۇم - تۇپراق ئاستىدىن يالىلداپ ئۆرلەپ ئەرش - پەلەك جىلۋىلى-رىگە تۇتاشقان ئالەم روھىغا نەقىشلەپ قويغان خوتەن خەلقى ئەلمى-ساقتىن بېرى ئاشۇ ئانا دەريالارنى ھاياتلىق مەنبەسى، شۇنىڭدەك خىسلەت ۋە ئۇلۇغلۇقنىڭ مەنبەسى بىلىپ كەلگەنىدى. ئېھتىمال،

خوتەندە يۈز بەرگەن چوڭ - چوڭ تارىخىي ۋەقەلەر سەلبىي تەرەپ-تىن ئانا دەريانىڭ سەل - كەلكۈنلىرىنى تاشتۇرۇش يوسۇنىدا يۈز بەرگەن بولسا، ئىجابىي تەرەپتىن خەلق قەلبىدە ئاڭا مەنداش ۋە تەڭداش چىڭقىلىپ تۇرىدىغان روھىيەت سەل - كەلكۈنلىرىنى تاشتۇرۇش يوسۇنىدا روي بەرگەن بولۇشى مۇمكىن ئىدى. چۈنكى، زېمىن بىلەن قەلب بوستانىدا تەڭكەش ئاققىنى ئىمان، ئېتىقاد، شۇنداقلا ھەققە ھېرىس ئۇلۇغلۇق سەللىرى ئىدى...

تاغ بۈركۈتى تىجەن ھەزرەت يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى قاراڭغۇ تاغ[1] ئېتەكلىرىدىن كېلىۋېتىپ ئەنە شۇ خىيال-لارنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇ تورۇپ - تورۇپلا ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ دولقۇنلىرىغا قاراپ ھاياجانلى-نىپ مىنىۋالغان شاش ئارغىمىقىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ قوياتتى. ئەمدى تاغ ۋە چۆل يوللىرى ئاياغلىشىپ بىر - بىرىگە تۇتاش كەتكەن يېزا - كەنتلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى. خوتەن ئاستانىسىنى مەنزىلى - مەقسەت ئېتىپ يولغا چۈشكەندىن بۇيان تۆت كېچە ئۆتۈپ بەشىنچى تاڭغا ئۇلاشقان، بىر - بىرىدىن پەرقلىق تەبىئەت مەنزىرىلىرى ئۇنىڭ نازۇك ۋە قەتئىي قەلبىدە باشقىچە بىر خىل ھېكمەتلىك تۇيغۇلارنى ئويغاتقانىدى. ئۇ، ئاجايىپ گۈزەل نۇر ھالقىلىرىنى پەيدا قىلىپ كېڭىيىۋاتقان تۇيغۇ دولقۇنلىرىغا ئەگە-شىپ مەستخۇش بولغاندەك بولدى ۋە كۆز ئالدىدا غۇۋا سۈرەتلىنىپ بارا - بارا روشەنلىشىپ بېرىۋاتقان پايانسىز بىر رەڭدارلىقنى كۆردى. ئۇنىڭ يارقىن ئېتەكلىرىدە تاغ چوققىلىرىغا ئوخشاش ئۇچلۇق تۇماقلارنى كىيگەن پەرىشتىدەك گۈزەل ئادەملەر ئاپئاق چېھرىگە ئېقىپ چۈشۈۋاتقان نۇر تالالىرىغا قاراپ كۈلۈمسىرەشكە-نىچە قوللىرىنى كەڭ كېرىپ مۇناجات ئوقۇشاتتى. ئەتراپ چوغ-دەك قىپقىزىل گۈللەرگە ئورالغان بولۇپ، ھەربىر گۈل، ھەربىر تال غۇنچە گويا ناز - كەرەشمىلەرگە پەۋەس تولغان ھۆر - پەرىلەر-دەك بەرنا كۆرۈنەتتى. ھەممە يەردىن مۇناجاتقا تەڭكەش قىلىنغان

---

① قاراڭغۇ تاغ — خوتەن ناھىيىسىنىڭ ھازىرقى قاشتېشى يېزىسى.

كۆي ـ نەغمە ئاۋازى ئاڭلىنىپ، بىر خىل رىتىملىق ئۇسسۇل ھەرىكىتىنى قوزغىتىپ بارماقتا ئىدى... شۇ دەملەر بەھىردە ھەزرەتنىڭ ھاياجىنى ئەۋجىگە چىقىپ پۈتۈن ئەزايى ـ ۋۇجۇدى چىلىق ـ چىلىق تەرلەرگە چۆمۈلگەنىدى. ئۇنىڭ ئاۋۋال سىھىرلىك كۈيگە، ئاندىن ھېكمەتلىك سۆز مارجانلىرىغا ئايلانغان قەلب ئىلھاملىرى سىرتقا تېپىپ چىقىپ، توپىلىق سەھرا يولىدا يورغىلاپ كېتىۋاتقان شاش تاغ ئېتىنىڭ قەدىمىنى بىردىنلا توختاتتى:

— ئىنسان، كۆللى ئالەم مەۋجۇداتلىرىنىڭ جەۋھىرى! سېنىڭ يارالمىشىڭغا ئىپتىخارلىنىمەنكى، ھايات بوستانىدا بەرق ئۇرغان گۈزەل چېھرىڭدە ئاللا نۇرى پارلىغىنىغا ئوخشاش قەلبىڭنىڭ چوڭقۇر ئېتەكلىرىدە ئاللانىڭ سىرى ھېكمەتلىرى كۆي بولۇپ ئۇچۇپ يۈرىدۇ. قېنى كۆرۈۋال، قېنى قېنىۋال، ساخاۋەتلىك قۇياش جامالىنى ئاچقان ھەربىر كۈننىڭ ھۆر، ئاسايىش دەقىقىلىرى سېنىڭ ئىلكىڭدە زاھىردۇر. ئىنساننى بارچە ئالەم مەۋجۇداتلىرى بىلەن مەھكەم قىلىپ چاتىدىغان، ئاندىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى دەرەخ شاخلىرىدەك شاخلىتىپ، روھىنى گۈل ـ چېچەكلەردەك ئېچىلدۇرۇپ ئىلاھىي قۇدرەت سۈپەتلىرىگە نائىل قىلىدىغان كۈچنىڭ ۋۇجۇدۇڭ چوڭقۇرىدا غەليان كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنى بىلگىنىمىدىن بېرى، ساڭا ئەقىدە ـ ئىخلاس قىلمىقىم پەرھىزىمگە ئايلانغاندۇر. ئاللا ئۆزىگە قاراپ سېنى كۆرگەن ۋە سېنى چاقىرغان چېغىدا، باتىنىي ھەم زاھىرىي ئالەمنىڭ شۇنچە كەڭ يېيىلغىنى سېنىڭ رىزقى ـ تەلىيىڭ ئۈچۈن بولمىسا، قەلبىمنى يار ۋەسلىدەك تارتىپ ئارام بەرمەيدىغان ئۇلۇغ بوۋىلىرىمنىڭ روھى مېنى چاقىرمىغان بولسا، مەن ھۆر ـ ئازاد تاغ ئوغلىنىڭ ئونلاپ يىللاردىن بېرىقى رىيازىتىمنىڭ، تاشتىن ـ تاشقا سوقۇلۇپ بۆزغۇن بولۇپ يېيىلىشىمنىڭ، شەكىللەر ئەۋجىدە مەنە سۈزۈشىمنىڭ، لاي ـ لاتقىلارغا مىلىنىپ، ئەقىدە ـ ئىپتىخار شاماللىرىدا سورۇلۇپ بۇ تەۋەررۇك ھايات گۈلىستانى، ئەجدادىم تۇپراقگاھى — خوتەن ئاستانىسىگە چۈشۈشۈمنىڭ ۋەجى ـ سەۋەبى نە بولۇر،

ئاخىر! ؟...

سۆزلەر كۈچلۈك ھاياجاننىڭ سىقىشىغا ئۇچراپ ھەزرەتنىڭ بوغۇزىدا سىغدىلىپ قالغاچقا، ئۇنىڭ زور بىر قىسىم نازۇك تەسۋىرىي سۈپەتلىرى كەينىگە چېكىنىپ، تېز ئاندا ئۆزى تېشىپ چىققان قەلب ئۆيلىرىگە تارقىلىپ كەتتى. ئۇ ئاتقا قامچا ئۇردى، دېمىنى ئېلىپ بىخۇد تۇرغان شاش ئات بۇ كۈتۈلمىگەن زەربىدىن چاپچىپ ئالدى پۇتىنى ئېگىز كۆتۈردى ـ دە، شىددەت بىلەن ئالغا ئىنتىلىپ شامالدەك تېز چېپىپ كەتتى. يېزا يوللىرىدا ئويناپ يۈرگەن كەپسىز باللار، ئىشىك ئالدىلىرىدىكى سۇپىلاردا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان مويسىپىت ـ چاللار بۇ سىياقى ئۆزگىچە تۇرگۇن ئاتلىقلارغا قاراپ ھەيرانۇھەس قېلىشقانىدى.

ئەتراپقا گۇگۇم چۈشۈشكە باشلىدى، تاغ تەرەپتىن شوخلىنىپ ئۇچقان كەچكى مەيىن شامال ئاتلىقلارنىڭ ساقال ـ بۇرۇتلىرىنى تىترىتىپ ئېمىلەرنىدۇر شىۋىرلايتتى. دەريا يۈزىدىن ۋە ئۇنىڭ قىرغاقلىرىدىـى بويلاپ يىراق ـ يىراقلارغـا سوزۇلغان يېشىل سەھرا بوستانلىرىدىن بىر خىل ئارامبەخش سالقىنلىق ئۆرلەپ، ئۇلارنىڭ قىزىپ تەرلەپ تۇرغان جىسمى ـ ۋۇجۇدىغا ھۇزۇر ۋە ئارام بېغىشلايتتى. ئانچە يىراق بولمىغان جايدىن يۈرۈگۈچ دەريا. سىنىڭ كېچىكى، ئۇنىڭ ئوڭ بېشىدا ئاتلىرىنىڭ چۇلۇۋرىنى تۇتۇپ سۇكۇتتە تۇرۇشقان بىر توپ ئاق سەللىلىك، قارا تونلۇق كىشىلەرنىڭ قارىسى كۆرۈندى. تىجەن ھەزرەت ئۇزەڭگىگە چىڭ دەسسەپ ئۆرە بولدى ۋە قەددىنى بىرئاز ئېگىپ ئۇلارغا سىنچىلاپ قارىدى. ئۇلار دەل تىجەن ھەزرەتنىڭ ھەمساۋاق دوستى، ئۇنى خوتەن مەدرىسىسىنىڭ مۇدەررىسلىكىگە تەكلىپ قىلغان غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم باشچىلىقىدىكى يۇرت مۆتىۋەرلىرى ئىدى. ئۇچرىشىش دەقىقىلىرىنىڭ يېقىنلاپ كېلىشىگە ئەگىشىپ، تىجەن ھەزرەتنىڭ پۈتكۈل ھېس ـ تۇيغۇسى ئىنسان بىلەن ئاللا بىرلىكىدىكى چەكسىز كەڭ ساماۋى بوشلۇقتىن نۇر تېزلىكىدە قايتىپ ئۆزلۈك مېھىر ـ مۇھەببىتىنىڭ چوڭقۇر قاينامىلىرىنى ھاسىل قىلغانىدى.

ئارىلىق يىقىنلاپ ئاتلارنىڭ تىزگىنىنى تارتىلدى، تىجەن ھەزرەت تاغ كىشىلىرىگە خاس چەبدەسلىك بىلەن ئاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ، ئۆزىگە قويۇن ئىچىپ ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان قازى ئاخۇنۇمنىڭ قوللىرىغا ئېسىلدى. ئەل غېمىدە ئوت مىسالى كۆيۈپ، سۇ - دەريا مىسالى ئېقىپ، دىللىرىنى پاك ئىمان - ئېتىقاد ۋە ئىلىم - مەرىپەت گۈل - چېچەكلىرى بىلەن پۈركىگەن بۇ زاتى مۇبارەكلەرنىڭ ۋۇجۇدى ئۇزاق بىر مەزگىللىك زارىقىش ۋە كۈتۈشتىن كېيىن بىرلىشىپ، كىشىگە خۇددى مۇشۇ زېمىندىكى بىر جۈپ قاش دەرياسىنىڭ بىر - بىرىگە پاراللېل، تەلپۈنۈشچان ھالەتتە ئېقىپ تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىدە بىرلىشىپ كەتكىنىدەك تەسىرلىك كۆرۈنۈشلەرنى ئەسلىتەتتى. شۇنداق، ئۇلار مۇشۇ ئەزىزانە تەۋەررۇك تۇپراقتىكى مۆمىن خەلقلەرنىڭ ھاياتلىقىنى تىرەپ تۇرغان قاش دەريالىرىغا ئوخشىشىدۇ. ئۇلار ئۇزاقتا قالغان دانىشمەن بوۋىلارنىڭ، پەرىشتە سۈپەت موماىلارنىڭ ۋۇجۇدىدىن چەشمە بولۇپ ئېقىپ كېلىپ بىر ئەزىم دەريا مىسالى يېشىل جىلۋىلەر ئارا شاۋقۇنلاپ ئېقىۋاتقان، ئۆزلىرىدە ئاۋۋالقى نەسىل - نەسەب خىسلەتلىرىنىڭ جەۋھىرى تىپلىرىنى مۇجەسسەم قىلىپ ئۇنى ھەر سەھەرنىڭ ئالتۇن نۇرىدا تاۋلىغان ۋە رەڭدار شەكىل سۈپەتلىرىگە مۇيەسسەر ئەيلىگەن، ئىنسان بەختىنىڭ سىرۇ ھېكمەتلىرىنى ئاللانى ئۆزىگە پىنھان يوشۇرغان ئۆزلۈك قۇدرىتىنىڭ چەكسىز جۇلالىرىدىن قىياسلىغان، بىخۇد، ئاسىي زامانىنىڭ تەلۋە بورانلىرىدا كۆزلىرى خىرەلىشىپ، دىللىرى چاڭ - توزانغا تىنىپ كەتكەن ۋە قاپقاراڭغۇ يوقلۇق ئالىمى ئىچىدە خىرامان ئۇيقۇغا ئەسىر بولۇۋاتقان ئىنسان باللىرىنى سۈزۈك ھېكمەت قەترىلىرى بىلەن ياشناتقۇچى تەپەككۇر دەريالىرى ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۇچرىشىشى بۇگۈن ئىككى تەرەپتىن كېلىپ جەم بولغان ھەقىقەت تەرەپدارلىرىنى ھاياجانغا سېلىپ، كۆزلىرىدىن قەترە- قەترە خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆككەن بولسا، ئەتىكى سەھەردە بارچىنى كۆرۈپ ۋە سۆيۈپ تۇرغۇچى ساخاۋەتلىك قۇياشنى، ئۆزىدىن ۋە ئۆز

مۇھىتىدىن ھالقىشقا ئۇرۇنۇپ چەكسىز روھىي ئازابلارغا دۇچار بولۇۋاتقان سانسىز ئىخلاسمەن مۇرىتلارنى ھاياجانغا سالاتتى. بىر جۈپ دوست ـ قەدىناسنىڭ بىر پۈتۈنلۈكتە قاناتلانغان روھىي ئىلھاملىرى ھەق يادىنى بويلاپ يۈكسەلگەنسېرى تېخىمۇ ئوتلۇق تۈس ئېلىپ، ئىنسان ۋەسلى ـ كامالىتىنىڭ بۈيۈك چوققىلىرىدىن ئاجايىپ رەڭدار نۇر ـ شولىلار تارقىتاتتى. خوتەن شەھىرىنىڭ كېچە ئاسمىنىدا چاراقلاپ يېنىشقا باشلىغان جىلۋىگەر يۇلتۇزلار ئۇلارنىڭ قەلبىدىكى نۇر ـ يورۇقلۇق شولىلىرىغا تەققاس ھالدا باسقۇسى مەنزىللەرنىڭ پارلاق پەللىلىرىدىن بېشارەت بېرىۋاتقاندەك قىلاتتى.

2

ئىككى دوست تاڭ ئاتقۇچە كىرپىك قاقمىدى، ئۇلارنىڭ سۆھبەت دەملىرىگە ئۇلاشقان قىزغىن سۆھبەتلىرى ئەمدىلىكتە ئائىلە، ئۇرۇق ـ جەمەت، دوستلۇق ـ بۇرادەرلىك ئەھدە ـ ۋاپالىرى ۋە تارىخنىڭ شانۇ شەۋكەتلىك داۋانلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئۆز دەۋرىنىڭ چوڭ ـ چوڭ سىياسىي، ئىجتىمائىي مەسىلىلىرىگە كۆچكەندى. تاڭ خورىزىنىڭ چىللاشلىرى، ھويلا ـ ئارام دەل ـ دەرەخلىرىدىكى ئاق قۇشقاچلارنىڭ ۋىچىرلاپ سايراشلىرى ئۇلارنىڭ سەزگۈلىرىگە ھېچبىر تەسىر قىلمىغاندەك ئەمەس ئىدى. خوتەن تەختى ئەتراپىغا ئۇيۇشقان بىر قىسىم رىياكار موللا ـ ئىشان، بەتنىيەت بەگ ـ غوجىلارنىڭ ھەق ـ ئادالەتتىن، پاك ئىمان ـ ئېتىقادتىن، ئىلىم ۋە ھۈنەر ـ سەنئەتتىن تېيىپ كەتكەن يامان قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ، ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلاپ خېلىدىن بېرى يۈرەك ـ باغرى ئېزىلىپ زېدە بولغان غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم كۆڭلىدە ئوقچۇپ تۇرغان پىغانلىق ئوي ـ خىياللىرىنى قەدىناس دوستى تىجەن ھەزرەتكە ئېيتىپ بەرمەكتە ئىدى:

— سەئىدلەر تەختى[1] ھىدايىتۇللا ئىشان[2] ۋە مۇڭغۇل تائىپىلىرىنىڭ ئاياغلىرىدا زاۋال تاپقاندىن كېيىن، ئەلنىڭ ئۈمىد شامى ئۆچۈپ دىللارنى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. ئەل ھالىنىڭ خارابلىقى شۇ دەرىجىگە يەتتىكى، ئاستانىدىكى مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆز كۈنىنى ياخشىلاشقا غەيىرەت - شىجائەت تېپىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ھەممە بىردەك موللا - ئىشان، پىر - ئەۋلىيالارغا تۆۋا - ئىستىغپار بىرلە قۇللۇق بىلدۈرۈپ ھايات رىزقىغا، ھەق يادى - ئېتىقادىغا تەتۈر باققانلىقتىن، جانابىي ھەزرەتلىرى مۇبارەك نامەلىرىدە تەكرار قەيت قىلىپ ئۆتكەن ئىلىم - ئېرپان قىزغىنلىقىدىن ۋە ھايات گۈل - گۈلىستانىدىن سۆز ئېچىش مۇمكىن بولماي كەلدى، خەيرىيەت، ئۆزلىرىگە ئېرىشىپ بېشىم ئاسمانغا تاقاشقاندەك بولۇپ، كۈچ - قۇۋۋەتلىرىم ئۇرغۇپ تېشىپ تۇرۇپتۇ. ئەمدى بىز قولنى قولغا تۇتۇشۇپ، مۈرىنى مۈرىگە تىرەپ بىرلىكتە ئىش باشلىغايمىز.

— دۇرۇس ئېيتتىلا، ھەزرىتىم، ئۆزلىرىنى پەيغەمبەر - نەبىيلەر ئەۋلادى، خوجا - ئەۋلىيا دەپ ئاتىشىۋالغان ئۇ كەلگۈندى ئادىمىي شەيتانلارنىڭ نىيىتى قارا، قىلمىشلىرى بىۋاپادۇر. مۇنداق ئاسىيلار ئىسكەنجىسىدە قىينىلىپ نەپەس ئېلىشقا مەجبۇر بولۇۋاتقان مۆمىن خەلققە ئەيب - گۇناھ ئارتقىلى بولماس، تۆكۈلگەن دەريا - قانلار ئاز كەلگەندەك ئۇ ساتقۇن مەلئۇنلارنىڭ ئاۋامنى قۇل - گادايلىقتا خار - زەبۇن ئەيلەپ تەركىدۇنيا چۆللىرىگە سەرسان - سەرگەردان ھالدا تاشلاپ، ھەر جاننىڭ ئۆز ئەسلى - نەسلىگە تالىق رەۋىشتە پىنھان چېچەك ئاچىدىغان قەلب بوستانلىرىغا قەست قىلىشلىرى ئاللا ھەم ئىسلام شەرىئىتى ئالدىدا كەچۈرگۈسىز گۇناھدۇر! كەمىنە بۇرادەرلىرى تاغدا ھۆر ياشاپ ئەركە ئۆگىنىپ قالغانمەن. خۇي - پەيلىم چۇس، تەكەللۇپسىز، تۈپتۈز ئادەتلىرىم موللا - ئىشانلارنىڭ زىر - زىۋەرلەپ

---

① سەئىدلەر تەختى — سەئىدىيە خانلىقى (1514 — 1678) كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
② ھىدايىتۇللا ئىشان — ئاپاق غوجا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

كېتىدىغان يوسۇنلىرىغا مۇخالىپ كېلىشى، ھەتتا تەمەگەر
بەگ - غوجىلارنىڭ دىللىرىغا ئازار يەتكۈزۈشى تۇرغانلا گەپ.
ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاستانىنىڭ بەزى ئىنچىكە قائىدە - يوسۇنلىرىدىن
خەۋەرسىزلىكىم سىلىگىمۇ ئايان. شۇڭا، ئىجازەت بولسا، ئاۋۋال
يۇرت ئارىلىغاچ كۆزۈمنى پىشۇرسام ھەم ئۇلۇغ شەۋكەتلىك بوۋىلا-
رنىڭ ئىزلىرىدىن كۈچ - قۇۋۋەت تاپسام، ئاندىن ئۆز ئىشىمىزغا
تۇتۇش قىلساق خەيرلىك بولۇرمىكىن دەيمەن.

— ئەيىبلىكمەن، قەدىرلىك ھەزرەت! ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل-
مېھنەت نۇرىدا يورۇقلۇق تېپىۋاتقان مۇبارەك كىتابلىرى «تەۋارى-
خىي مۇلكى خوتەن» گە ئىشتىياق باغلاپ، ئۇنىڭ پىنھان ۋەقەلى-
رى ئىچىدە ئات سېلىپ يۈرگەنلىكلىرىنى ئەستىن چىقىرىپتىمەن.
ناھايىتى دۇرۇس ئويلاپتىلا، پېقىرلىرى قازىخانا نامىدىن مەشرىق
ئاستانىلىرىنىڭ قازىكالانلىرىغا مۆھۈرلۈك نامە پۈتۈپ بەرگەيمەن.
ئۇ يەرلەردە تاغدا يۈرگەندەك ئەركىن، بىمالال يۈرۈپ، تەقۋادار
شەيخ، ۋائىزلارنىڭ تىللىرىدىن ئۇزاق قەدىم زاماننىڭ تەسىرلىك
ھېكايەتلىرىنى ئاڭلىغايلا ...

سۆھبەت شۇ يەرگە كەلگەندە، بوسۇغىدا تىجەن ھەزرەتنىڭ
ئون بەش ياشلىق ئارزۇلۇق قىزى، تاغ پەرىسى سۇدىمە پەيدا
بولۇپ ئايۋان ئىچى بىردىنلا يورۇپ كەتكەندەك بولدى. سۇدىمە
قوش قاناتلىق پەنجىرىلىك ئىشىكنىڭ ئوچۇق قويۇلۇپ جىنچىراغ-
نىڭ پىلدىرلاپ يېنىۋاتقانلىقىدىن، ئىككى جۈپ كۆزنىڭ قىزىللىق
يۈگۈرگەن ھارغىن ھالىتىدىن ھەممىنى چۈشەندى - دە، ئېگىلىپ
سالام قىلغىنىچە كېلىپ دادىسىنىڭ مۈرىسىگە ئېسىلدى. تىجەن
ھەزرەت سۇدىمەنىڭ قىرىق تال ئۆرۈلگەن ساپسېرىق چاچلىرىنى
بارماقلىرى بىلەن تاراپ كۆل سۈيىدەك كۆپكۆك تىنىق كۆزلىرىگە
تىكىلدى. ئۇ قىزنىڭ تۇرقى - سىياقىدىن ۋاقىتسىز قازا قىلىپ
كەتكەن ۋاپادار خوتۇنى بۇۋىمەلىكەنىڭ خىيالىغا كۆچكەندەك قىلات-
تى. غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم بامدات نامىزىنىڭ ۋاقتى - سائىتىنى
دەڭسەپ ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، ئىختىيارسىز ھالدا جىيەن ئوغلى

مۇھەممەدنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. شۇ دەقىقىدە ئۇنىڭ كۆڭلىدىن «ئاللا - ئىگەم رىزقىڭنى قوشقان بولسا، مەن ساڭا باشپاناھدۇرمەن، جىگىرىم» دېگەن خىياللار يالت قىلىپلا ئۆتۈپ كەتتى.

ئۈچ ئايدىن كېيىن، كۈز كۈنلىرىنىڭ بىر چۈشلۈكى تىجەن ھەزرەت مەشرىق سەپىرىدىن قايتىپ كېلىپ غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم بىلەن ئىككىنچى قېتىم قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى ۋە كۆز ياشلىرىنى تۆكۈشۈپ ئۇزاققىچە ھال - ئەھۋاللاشتى. بۇ سەپەر ھەزرەتكە خۇشاللىقتىن كۆرە تولىراق ئازاب، ئېچىنىش ۋە گاڭگىراش ئەكەلگەنىدى. ئۇ كۆرگەن يەرلەردىكى ئەھۋال ئۆز كۆڭلىدە ئويلىغاندىن نەچچە ھەسسە يامان، بەتتەر ۋە قاباھەتلىك بولۇپ چىققانىدى. ئۇ يەرلەردە ئاقىنى ھاياتنىڭ ئويناق سۈزۈك سۈلىرى ئەمەس، بەلكى كۆكىرىپ، قۇرتلاپ كەتكەن تۇرغۇن قىرتاق سۇلىرى، بەلكى ھەسرەت - نادامەت زەردابى ئىدى. ئۇ يەرلەردە زىكرى قىلىنغىنى ھاياتنىڭ ئارامبەخش ئوتلۇق قەسىدىسى ئەمەس، بەلكى جان ھۆزۈرىغا دەھشەت سالغۇچى ئۆلۈم مەرسىيىسى ئىدى. بىر پارچە نانغا زار ئاچ - يالىڭاچ خەلقنىڭ تۇرۇم - تۇرۇم قارا تۇمان بېسىپ كەتكەن قەلب كۆكىدە ئۆز مەۋجۇتلۇقىنىڭ ھەرىكەت ھالىتىدىكى غىل - پال سايىسىدىن باشقا بىرەر ماھىيەتلىك، نەسىل ۋە نەسەبكە تۇتاش ئۆزلۈك جۇلاسى چېلىقمايتتى. بارچە ئەل خۇددى تەقىپ ئاستىغا ئېلىنغان، ئەسىر قىلىنغان گۇناھكار - مەھبۇسلارغا ئوخشاش ئۆز - ئۆزىدىن خۇدۇكسىرەپ، بىر- بىرىدىن ئۈركۈپ، ئەندىكىپ، پېقىرلىق- مۆمىنلىك مۇقامىنىڭ سىېھىرلىك كۈيى ئىچىدە دوزاخ ۋەھىملىرىگە چۆكۈپ پېتىپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ نىجات - ئىقبالى ئىجتىمائىي يوسۇنلاردا يىلتىز لارەدەك چىرمىشىپ كەتكەن رىياكار[①] موللا - ئىشانلارنىڭ تىزگىنىگە چۈشۈپ قالغانىدى. شۇڭا، بارچە ئادەم «پىر - ئەۋلىيا» لارغا ئۆزلىرىنى مۇرىت ساناپ تەنھالىق ئىزتىراپلىرىدىن خالاس تاپاتتى ھەمدە يۈرەك باغرىنى خۇن قىلغان تىرىكلىك ئازاب - ئوقۇبەتلىرى-

---

① رىياكار — ساختىپەز، ئىككى يۈزلىمچى.

نى بەش ۋاخ نامىزىدا ئاللاغا پىنھان شىۋىرلاپ، ئۇ ھۆسنى مۇتلەق ئالەم ھۆكۈمرانىنىڭ مېھىر - شەپقىتىدىن تەسكىن - تەسەللى تاپاتتى. ھەر مىنۇت، ھەر دەقىقە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان پەلەك گەردىشىنىڭ غايىب تاڭلىرىدىن سۆكۈتلۈك ئۈمىد كۈتۈشۈپ سەۋر - تاقەت بۆشۈكلىرىگە بۆلىنىپ باراتتى. شۇنداقتىمۇ ھەربىر يۇرت ئەھلى بىر تۇركۇم سىرلىق ئاقىلدار كىشىلەرنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ ئاسراپ قالغان بولۇپ، ئۇلار قەلەندەر - ئاشىق، دەرۋىش - سەيياھ سىياقىغا كىرىپ ئۆز ھەقىقىتىنى يوشۇرغان، يۇرت كېزىپ ئالەم ھېسلىرىدا قەلب بۇلاقلىرىنى تاشتۇرۇۋاتقان، پىنھان مازايى ماشايىخلارنى ماكان تۇتۇپ ئىستىقامەت بىرلە ھىدا-يەت نۇرلىرىنى ئىزدەۋاتقانىدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قەلبى قۇياشتەك پاكىز ۋە يورۇق مەدداھ - ۋائىزلار؛ دەريادەك قايناپ تېشىۋاتقان شائىرلار، تېبابەت ۋە تارىخ ھەقىقەتلىرىدىن ھەربىر قاراڭغۇ، زۇلمەتلىك ھايات سەھىرىگە نۇر - زىيا بېرىۋاتقان، ئۆلۈم ۋىسالىغا مەغرۇر تىكىلگەن قەيسەر، قارام ئەللامىلەر بار ئىدى. تىجەن ھەزرەتنىڭ ئەل ھالىدىن غەمناك بولۇپ پۇچىلانغان پاك قەلبى ئەنە شۇ ئىنسانلىق شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان ئاقىلدار كىشىلەرنىڭ مەۋجۇتلۇقىدىن تەسەللىي تېپىپ، ئۈمىد - ئىشەنچ دەرەخلىرى يېڭىۋاشتىن بەرق ئۇرۇپ ياشنىغانىدى. ئۇ ئۇزاق سۆكۈتتىن كې-يىن، قېشىدا ئويچان ئولتۇرغان ۋاپادار دوستى غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمغا بۇرۇلۇپ پەس ئاۋازدا شىۋىرلىدى:

— چېچەكلىرىم بوراندا توزىماي، غورىلىرىم جۇدۇندا يىگىلد-مەيلا قالسا، قىيامالاپ قىپقىزىل تاۋلانغان مېۋىلىرىمنى ساڭا تۇتى-مەن. ئۆلۈم شېرىن شاراب، ئەمما مەن ئۇنى بىمەھەل ئىچىشنى خالىمايمەن. رىزىق كەڭلىكىدىن كۆلۈپ كەل، غىلماندەك ئۆز، تەڭرى - ئاللادەك قۇدرەت - كامالىغا زار پاك - مەسۇم بالىلىرىم! قاناتلىرىنى كەڭ يايغان بۈركۈت سېنىڭ جىمجىت بوشلۇقلىرىڭدا پەرۋاز قىلىدۇ، ئىككى ئالەمنىڭ پاسىلى ئۇنىڭ ئۇچۇن قورغان ئەمەس... — ھەزرەتنىڭ نۇردەك چاقناپ تەرەپ - تەرەپكە

يېيىلىپ تۇرغان قەلب تۇيغۇلىرىنى سۆز پاساھەتلىرى ئىپادە قىلال-
ماي ھالىدىن كەتكەندەك قىلاتتى. قازى ئاخۇنۇم ئۇنىڭ چىڭقىلىپ
قىزىرىپ كەتكەن ھاياجانلىق چىھرىگە تىكىلىپ ئۆز قەلبىنىڭ
تەڭكەش خىتابلىرىنى ئاڭلىدى ۋە ئۇنى ھەزرەتنىڭ تەلەپپۇزىغا ماس
رەۋىشتە پىچىرلىدى:
— ئۇلار سىنىڭ مېۋىلىرىڭگە زار! سىنىڭ بىپايان كۆپكۆك
ئاسمىنىڭ ئەركىن پەرۋازى ھالقىشلىرىڭنى ھىمات قىلىپ تۇرىدۇ.
ئۆلۈم شارابىنىڭ شېرىنلىكى مېۋىلىرىڭنىڭ شېرىنلىكىگە ئوخ-
شاش ئەبەدىيەت ئالىمىگە ھۇزۇر - لەززەت بېغىشلايدۇ. باللار
سەپەردە، ئۇلار قاناتلىرىڭ ئاستىدىكى رىزىق ئالىمىدە خەندان
ئۇرىدۇ.
ئىككى دوست، ئىككى قەدىناس ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ
بىر - بىرىنى باغرىغا مەھكەم بېسىشتى، ئاندىن سىرتقا تەلمۈرۈپ
كوچىغا چىقتى.

3

ئېگىز بويلۇق، گەۋدىلىك، تەمبەل كەلگەن، ئاق سانجىغان
ساقىلى مەيدىسىگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان، بىر جۈپ كۆپكۆك ئورا
كۆزلىرىدىن ئەقىل - پاراسەت ۋە ئوتلۇق زارىقىش يېغىپ تۇرىدى-
غان، ئەللىك ياشتىن ھالقىغان تاغ بۈركۈتى — تىجەن ھەزرەت
كەڭرى مەدرىسە ھۇجرىسىنىڭ تۆرىدە ئۆرە تۇراتتى. ئۇ بۈگۈن
تۇنجى قېتىم ئۇچلۇق تۇمىقىنى سېلىۋېتىپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئاپئاق
سەللە ئورىغان، ئۇچىسىغا ئۇزۇن قارا يەكتەك كىيىۋالغان بولسى-
مۇ، ئەمما پۇتىدىكى بېزەكلىك ئۇچلۇق ئۆتۈكىنى تاشلىمىغانىدى.
يۇزدىن ئارتۇق ياش تالىپ ئۇنىڭ چىھرىدىكى ھەربىر ئۆزگىرىشنى
دىققەت بىلەن كۆزىتىپ تەلمۈرۈپ ئولتۇراتتى. مەدرىسە ئىچىنى
باسقان ئېغىر سۈكۈت بارچىنىڭ قەلبىنى سوئاللارغا، سوئاللارنى
باش - ئاخىرى يوق ئوي - خىياللارغا تۇتاشتۇرۇپ، شاخلىتىپ

باراتتى. ھەزرەتنىڭ ئوي - خىيالى بولسا، تاغدىكى ساپ، سۈزۈك ھاۋاغا ئوخشاش دولقۇن ياساپ ئۆز - ئۆزىنى سېھىرلىگۈچى باتىن[1] كۈيگە ئايلىنىپ پۈتۈن ئەزايى - ۋۇجۇدىدىن تېشىپ بارماقتا ئىدى. ئۇ ئۇزاق تارىخنىڭ شانۇ شەۋكەتلىك داۋانلىرىدىن ئاستا - ئاستا ئۇزاپ، ئىنسان روھىنىڭ ئوت - يالقۇنلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ ھاياتى بەدىلىدە ئۇلغايتىپ كەلگەن، ئەل - يۇرت بەختى ئۈچۈن ئۆمۈرلۈك رىيازەتلەرنى چېكىپ ئۆلمەس ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن تەپەككۇر كۆكىدىكى كامىل ئىنسان باللىرى بىلەن سىردىشىپ ئۆزىگە، ئۆزىنىڭ بۇ ئىلمۇ ئېرپان خانىسىگە قايتىپ كېلىۋاتاتتى.

تالىپ - مولللار ھەزرەتنىڭ ئۆزلىرىگە تەكشى نىگاھ ئاغدۇرغان، ئېپتىخار - ھاياجاندىن كۆك ئۈچقۇندەك يارقىن يېنىپ تۇرغان بىر جۈپ ئوتلۇق كۆزىگە، بۇركۈتنىڭكىدەك بۈرتۈپ چىقىپ پەسكە سەل - پەل ئېگىلگەن بۇرنىغا، ئۇسكىلەڭ بۇرۇت - ساقاللىرى ئارىسىدا بىلىنەر - بىلىنمەس يىمىرىلىپ تىترەۋاتقان لەۋلىرىگە تىكىلدى. لەۋ ئېچىلدى، ئاپئاق قاشتېشى مارجانلىرى ئارىسىدىن سۈربەتلىك سادا ياڭراپ، بارچىنىڭ ئىچ باغرىنى ئېزىپ، ئۆرتەپ تۇرغان ئېغىر سۈكۈناتنىڭ تۇرۇم - تۇرۇم تۇمان - تۈتەكلىرى تارقىلىپ كەتتى:

— سۈكۈتنىڭ ئازابىغا بەرھەم بەر، ئەي رەببىم! خۇش ئاۋاز، سۈزۈك كۈي - مەرغۇل، تېرەن ھېكمەت ۋە شېرىن بېيىت - نەزىم جاۋاھىرلىرىغا پەۋەس تولۇپ بەئەينى ئالەم خەزىنىسىگە ئوخشاپ تۇرغان ئىنسان قەلبىنىڭ سېھىرلىك ئىشىكلىرىنى كەڭ ئاچ، بۇ ھايات گۈلىستانى ئۇنىڭ بەھرى - ھىممىتىدىن شەكىل- رەڭ تۈزۈپ باھار ۋىسالىنى كۆرسۇن. ئانا دىيارنىڭ ھەربىر زەررە تۇپراق - خاكىدىن، ھەربىر تال چىمەن - گىياھىدىن مەرىپەت مەرغۇللىرىدا، بەلكىم ھېكمەت خەندانلىرىدا ھۆرلۈك- نىجاتلىق تاپقان بەقۇۋۋەت ئەجدادىمىنىڭ سىيماسى كۆرۈنىدۇ، قايناق قانلىرىنىڭ ھىد - پۇرىقى كېلىدۇ، پاك ئىمان -

---

[1] باتىن — ئىچكى دۇنيا.

ئېتىقادىنىڭ ئەبەدىيەتكە تالىق جاكارلىرى ئاڭلىنىدۇ. زاھىرىي
ھەم باتىنىي بارلىقىم ئاشۇ بۈيۈك قەلەمدار - ئەلەمدار بوۋىلارنىڭ
ئەسىر - قەرنەلەردىن ھالقىپ ئۆتۈپ مەندە تاپقان ۋىسالى، تەن
ۋە روھىم ساھىلىدىكى نۇسرىتى ئەمەسمۇ، ئاخىر! ؟ ئاڭلا-
ڭلار، بالىلىرىم، ئەل - ۋەتەن ئىشقىغا تەڭداش ئىشق يوقتۇر.
ئەل- ۋەتەنگە كۆيمىگەن بەندە ئۆزگە ئالەم گۈلىستانىغىمۇ كۆيمەس-
تۇر. ئۆزلۈك بۇلاقلىرىنىڭ سۈزۈك قەترىلىرىدە بارچە ئەل دىللى-
رىنى روشەن - يارقىن ئەيلەش، ئاللا رىزقىدا خۇش چىراي ئاچقان
ھاياتلىق باغۇ ئېرەملىرىنى ئىلىم - ئېرپان سۈيىدە ياشنىتىپ،
چېچەك ئاچقۇزۇپ شېرىن مېۋىلەرگە يەتكۈزۈش بىزنىڭ بۇرچى-
مىز، بىزنىڭ ئىمانىمىز ۋە غورۇرىمىزدۇر. كىمكى ئاللا رىزقىدا
كەڭ يېيىلغان ھەق - ئىمان يولىدىن چەتنەپ ئۆز راھىتى روزىغا-
رىغا قامىلىپ ئەل غېمىگە كۆز يۇمۇپ غەپلەت ئۇيقۇسىغا ھەمدۇ
سانا ئېيىتىدىكەن ئۇنىڭ يۈزى قارا، باغرى خۇن - يارا،
ئىقبال - نىجادى گۇمراھ بولغاي. ئىلىم - ھېكمەت ئىزدە.
قەلبىڭ چوغدانلىرىدىن نۇر - يورۇقلۇق تارتىپ كامالەت جۇلاسى
ھاسىل قىلغىنكى، ساڭا ئاللا رىشتىدەك چىڭ چېتىلغان مۆمىن
بەندىلەرنىڭ ھەربىر سەھىرىدە ھەق يادى ۋە مۆرىۋەت جىلۋىلىرى
بىمالال ئويناپ كۈلسۇن!...

تىجەن ھەزرەتنىڭ سۆزلىرى ئىنسان ۋەسلى - كامالىنىڭ
رەڭدار مەنزىللىرى تامان ئىپقىشقا باشلىغانىدى. تىللارنىڭ پاساھى-
تى، مەنىلەرنىڭ تېرەنلىكى، مىسال - نەقىللەرنىڭ دۇرۇس-
دەللىكى ئاڭلىغۇچى ھەربىر كىشىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئىخلاس-
ئەقىدىسىنى ئاشۇرۇپ ئىنسان روھىنىڭ ئۇلۇغ سەلتەنەتلىرىنى
نامايان قىلماقتا ئىدى. توپ ئىچىدە ئىنساننىڭ ئۆزىنى، ئۆزگىنى
ۋە كۆللى ئالەم سىرلىرىنى بايقاش رەۋىشىدە روي بېرىدىغان؛
ئادەم، ئالەم ۋە ئاللا بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە كۆرۈلىدىغان،
ئىنساننىڭ ئۆزىنى ئۆزىدە ۋە بارچىدە كۆرىدىغان، زېمىن - تۇپراق-
تىن ئەرش - پەلەككىچە بولغان ئارىلىقتا قىياسلايدىغان يېڭىچە

بىر تەپەككۇر ئويغىنىشى ئەۋجلەنمەكتە ئىدى. تىجەن ھەزرەت گاھ قول پۇلاڭلىتىپ، ھەقتائالاغا ئىلتىجا قىلسا، گاھ دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ ئۇلۇغلار روھىغا دۇئا - تەكبىر ئېيتاتتى. ئۇنىڭ ئىنسان سىرلىرىغا پەۋەس تولغان دېڭىز - ئوكياندەك تېرەن قەلبى پاساھەتلىك سۆز دۇردانىلىرىدىن شەكىل ئېلىپ مەغرۇر، سۇرلۇك قەددى - قىياپىتىنىڭ ھەرىكەت رىتىملىرى بىلەن ئاجايىپ تەبىئىي ماسلىق ۋە ئويغۇنلۇق تېپىپ تەلىمى نۇتۇقلىرىغا چۆككەن ھەربىر كىشىنى ئۆزىگە ئىختىيارسىز ھالدا تارتىپ ئەسىر ئالاتتى. ھەر كۈنلۈكى يىغىلىنىپ ئۇلۇغ بىر دەريا - ئېقىنغا ئايلانغان، شېئىرىيەت - نەزمىدىن مەنتىقىي ئىلىملەرگە، مەنتىقىي ئىلىملەردىن قۇرئان تەپسىرلىرىگە كۆچكەن تەلىمى بايانلىرىنىڭ سېھرىي كۈچى ئۇنىڭ ئۈچ يىل مۇقەددەم تاماملىنىپ غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم ھىممىتىدە كەڭ تارقالغان «رۇبائىياتى خۇرشىد» دېۋانىنىڭ تەسىر كۈچى بىلەن بىرلىشىپ ئۇنىڭغا كاتتا شۆھرەت - نوپۇز بەخش ئەتكەنىدى. شۇڭىمۇ ئايلار ئايلارغا قوشۇلۇپ قەھرىتان قىش مەۋسۇمى ئۆتكەندىن بۇيان، خوتەن ئېلىدىكى كۆپلىگەن شائىرلار، ئىلىم - مەرىپەتكە ۋە ئۆزلۈك ھۆرىيىتىگە تەشنا تالىپ - موللىلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشۇپ خېلىلا كەڭ بىر قوشۇننى ھاسىل قىلغانىدى.

بىر خىل تۇمانلىق سەھەردەك تۇتۇلۇپ تۇرىدىغان خوتەننىڭ ئىجتىمائىي، مەنىۋى ھاۋاسىدا سەھەرگە خاس قىزغۇچ نۇرلار جىلۋە قىلىپ ئۇپۇق سۇزۇلۇپ ئاقىرىشقا باشلىغاندىن كېيىن، ئاستانىدە رىياكار موللا - ئىشانلار، تەسەۋۋۇپچى سوپى - شەيخلەر ۋە ئۆزلۈك جۇلاسىغا ھېرىس ھۆر شائىرلاردىن ئىبارەت ئۈچ خىل ئېقىم شەكىللىنىپ نىسپىي دائىرىدە سۇركىلىش كېلىپ چىققانىدى. بۇنىڭدا تەسەۋۋۇپ تەرەپدارلىرى ئۆز مۇقاملىرىنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدا، ئومۇمەن ئىچكى كۈچ بىرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ئۇنى ئاللا بىرلىكىگە قوشۇۋېتىش ۋە ئۆزلۈك ۋەسلىنى ئاللا ۋەسلىدىن كۆرۈش ئېھتىياجىدا تاشقى دۇنيانىڭ ئۆزگىرىشلىرىگە

بىپەرۋا قارايدىغان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھېچقانداق بىر تەرەپ بىلەن
زىددىيەت - توقۇنۇشى يوق ئىدى. ئۇلار ئىستىقامەت ئىچىدە ئۆز-
لىرىنى بارچىدىن ئايرىپ چىقىپ ھەقىقەت مۇقامىغا قاراپ ئىلگىر-
لەيتتى. بۇ جەريانلارنىڭ ھەممىسى بىتەرەپ مەۋقەنى ياقلىغان
ھالدا دەخلىسىز ئورۇندىلىپ، شەيخ - سوپىلارنىڭ ۋۇجۇدىدا ھەم-
مىنى كۆرۈپ ۋە بىلىپ يېتەلەيدىغان مۆجىزىكارلىق خىسلەتلىرد-
نى، شۇنىڭدەك ئاللاغا قوشۇلۇپ ئۆلۈم - يوقلۇق ۋەسلىنى تاماشا
قىلالايدىغان ئىلاھىي كامـالـلىقنـى بەرپا قىلىپ باراتتى. زىد-
دىيەت - توقۇنۇش بولسا، تىجەن ھەزرەت باشچىلىقىدىكى ئۆزلۈك
كامالىتى تەرەپدارلىرى بىلەن بەگ - خوجىلار ئەتراپىغا ئۇيۇشقان
ئىمام ۋەلىخان باشچىلىقىدىكى رىياكارمـوللا - ئىشانلار
ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىپ تېز ئاندا ئاشكارا كۆرۈلۈشكە باشلىندى.
ئەمما، تىجەن ھەزرەت بىلەن مۇنازىرە قىلغۇچى كىشى چوقۇمكى
شەرىئەت بىلىملىرىگە كامىل بولۇشى؛ تەرىقەتنىڭ بىرەر ئۇستۇن-
كى مۇقاملىرىدا ئۆزىنى كۆرگەن، ئىلىم - ھېكمەت كەۋسى-
رىدە سۇغىرىلىپ قەلب روشەنلىكىنى ئىشقا ئاشۇرغان، ئەل بەخ-
تىگە ھېرىس پاك ئىمانغا ۋە ھەققانىيەت ئېتىقادىغا ئىگە بولۇشى
كېرەك ئىدى. شۇڭىمۇ كۆڭلىدە ئۆچ - ئاداۋەت ساقلاپ كەلگەن
بىر قىسىم موللا - ئىشانلار يەك دىل ئوتتۇرىغا چىقىشقا پېتىنال-
ماي باشلىرىنى ئىچىگە تىقىپ جىمجىت يۈرۈشەتتى ۋە باشپاناھى
ئىمام تۆرىنىڭ قۇلاقلىرىغا خۇپىيانە پىچىرلىشىپ تەسكىن تېپىد-
شاتتى. ناۋادا يەكمۇيەك ئېلىشىش كۆرۈلۈپ قالسا، ئۇلار تىجەن
ھەزرەتنىڭ ئاچچىق بىنەزەر سۇكۇتىگە ياكى يۇرەكنى ئۆرتەپ تاش-
لىغۇچى ئۆتكۈر رەددىيىسىگە دۇچ كېلىپ ئوسال بولاتتى ۋە ئامال-
سىز باش ئېگىپ قۇللۇق بىلدۈرۈش قىسمىتىگە قالاتتى. شۇنداق-
تىمۇ ئورۇن - مەرتىۋە تەشۋىشىدە ئارامى بۇزۇلۇپ كېچە -
كېچىلەرنى ئۇيقۇدىن بىدار ئۆتكۈزۈپ كېلىۋاتقان، ئەتراپىدىكى بىر
بۆلۈك شىكايەتچى موللا - ئىشانلارنىڭ ئەزرى - دادلىرىدىن
كۈچ - قۇۋۋەت ئالغان خوتەن جامەسىنىڭ باش ئىمامى ۋەلىخان

تۆرە تۇنجى قېتىم تىجەن ھەزرەتكە ھۇجۇم باشلىدى، ئۇ بىر قېتىملىق جۇمە نامىزىدىن كېيىن تىجەن ھەزرەتكە جامائەت ئالدىدىلا:

— ئۆزلىرى خانىدانىمىزنىڭ ئەھلى مۇسۇلمان ئۇلپىتى تۇرۇپ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىگە مۇخالىپ، كېلىش مەنبەسى شۇبھىلىك ئىلىملەر ھەققىدە، ھەتتاكى غەيرىي دىنلار ۋە ئۇلارنىڭ تەرغىباتلىرى ھەققىدە سۆزلەيدىكەنلا، بۇ ئىشلىرى مەدرىسەدىكى موللىچاقلارنى ئىسلام شەرىئىتىدىن قايمۇقتۇرۇپ قويماسمۇ، تەقسىر؟ — دەپ سوئال قويدى. تىجەن ھەزرەت:

— دىن بىلەن ئىلىمنى، ھەتتاكى دىن بىلەن دىننى بىر - بىرىگە قارشى قويۇش كۇپۇرلۇقتۇر. بۇ ھال ئىنسان باللىرىنى گۇناھقا شۇنداق چوڭقۇر پاتۇرىدۇكى، ئۇنىڭ تەكتىدىن ئۆلۈم قىسمەتلىرى قېپقىزىل قان مىسالى ئۆرلەپ چىققۇسىدۇر. ئالەمنىڭ ئىگىسى بىر، ئەمما ئۇنىڭ سۈپەت - سۇباتى تارىختىن بېرى ھەرقوۋم، ھەر خەلق تىلىدا ھەر خىلدۇر، ئەقىل ئىگىسى دانىشمەن ۋە ھەق يادىغا ھېرىس ئەھلى مۇسۇلمان بۇ پەرقلەرگە پەرۋاسىز كېلۇر، ئۇنىڭ دىققەت - ئېتىبارىدا ئاللا ھەم ئاللا ھەقىقەتى بىرلىك قىلىنغان. شۇنداق تۇرۇپ، كەمىنىلىرىدىن خاۋاتىرلەنگەنلىرى نېمىسى، ئىمام تۆرە؟! — دەپ سوئالغا سوئال بىلەن جاۋاب بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت - توقۇنۇش ئاشكارا ھالەتتىن يوشۇرۇن ھالەتكە، ئىمامنىڭ ئۆزىدىن ئۇنىڭ يۆلەك - تايانچىسى بولغان بەگ- خوجىلار ئىچىگە يۆتكىلىشكە باشلىدى.

4

خۇددى دېڭىز - ئوكيانلار ئارىسىدىكى يېگانە ئارالدەك تەنھايېتىم قالغان خوتەن تۇپرىقىنى بىر خىل تەگسىز، ئېغىر سۈكۈت ئىلكىگە ئېلىپ قوچۇپ تۇراتتى. ياۋاش - مۆمىن، ئەمما

خىيال ـ ھەۋەسكە پەۋەس تولغان، چوقان ـ سۈرەنسىز، ئەمما ئىشچان ـ بەرداش خوتەن كىشىلىرى ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن قالغان خاس ئۇدۇم ـ ئېتىقاد يوسۇنلىرىغا چىڭ تارتىشىپ ئۆزگە ئىقلىمدا كەمدىن ـ كەم كۆرۈلىدىغان كۈچلۈك ئۇيۇشۇش كۈچىگە ئىگە بولغانىدى. بۇ كۈچ تۇپراق، ئادەم ۋە ئاللانى بىر ـ بىرىگە زەنجىرسىمان باغلاپ تۇراتتى، پەقەت ئەقىل ۋە ئۆتكۈر تۇيغۇ قاتلاملىرىدا ئۆزىنى نامايان قىلىپ، ئاجايىپ قارام، ئاجايىپ قۇد-رەتلىكلىكى بىلەن كىشىنى ۋەھىمە ھەم دەھشەتكە سالاتتى. ئۇنىڭ مەنبەلىرىدە مۇھەببەت ۋە ئەقىدە ـ ئىخلاس بۇلاقلىرى قايناپ تېشىپ ھەق يادىغا ھېرىس جەسۇرانە روھنى ئەۋجلەندۈرەتتى. مەجازى كۆز بىلەن باققاندا، ئۇ گوياكى ۋاقىت ـ سائىتىدە ئوت ئالىدىغان ئۇلۇغ يانغىنغا، تېشىش ئالدىدىكى سەل ـ قىيانغا، چاقماقتىن ئاۋۋالقى تۇرۇم ـ تۇرۇم قارا بۇلۇتقا، غىلاپتىكى شەم-شەرنىڭ ئۆتكۈر بىسىغا ئوخشايتتى. شۇڭا، ئاڭا چېقىلىش ياكى بولمىسا ئاڭا زورلۇق بىلەن خارلىق ـ زەبۇنلۇق يەتكۈزۈش ھەرقا-چان كۈتۈلمىگەن، مىسلىسىز ۋەقەلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىراتتى. پەلەك چاقى تەتۈر چۆرگىلەۋاتقان بۇ ئاسىي زاماندا بارچە جاننىڭ گۈل ـ غۇنچىسى سولۇپ، رىزقىنىڭ بەرىكەتلىرىدىن بوران ئۇچۇپ تۇراتتى. شۇ كەمگىچە ئاسايىشلىق، ھەق ـ ئادالەت ۋە پاك ئىمان ـ ئېتىقاد ئۇچۇن قانچە جان قان بولۇپ تۆكۈلدى، ياش ـ زەرداب، لەش ـ كۆپۈك بولۇپ ئاقتى، قانچە جاننىڭ ئالتۇن قەپەسلىرى سۇنۇپ ھايات لىباسى چاك ـ چېكىدىن يىرتىل-دى، بۇلارنىڭ ھەممىسى پەقەت تارىخنىڭ ئۆزگە قالدۇرۇلغان سىرى تىلسىم ئىدى. ئەمما، ئۇلۇمدىنمۇ كۈچلۈك، قورقۇنچلۇق، نەسىل ـ نەسەب سۈپىتىنى بۇزۇپ بارغۇچى سۈكۈت قاباھىتىنىڭ بۇ مۇلكى خوتەن ئاستانىسىدىن سۈرگۈن ئېتىلىشىنى كۈتۈپ مۇڭ-لىنىپ يېتىۋېرىش كۇنۇ تۇن ئۇيقۇ ـ ئارامدىن بىدار بولغان تاغ بۈركۈتى — تىجەن ھەزرەتتەك كىشىلەرگە راۋا ئەمەس ئىدى. شۇڭىمۇ ئۇ كۇندۇزلىرى مەدرىسىدە تاشقىنلاپ ساۋاق ـ تەلىم

بەرسە، كېچىلىرى ئاستانىگە كەلگەندىن بۇيان كۆرگەنلىرى ۋە ئويلىغانلىرى ئۇستىدە يۇقىرىقىدەك تېرەن مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزۈپ، ئۇنى قېلىنلاپ پۈتەيلا دەپ قالغان تەزكىرە كىتابى — «تەۋارىخى مۇلكى خوتەن» نىڭ بەتلىرىگە بىرمۇ بىر خاتىرىلەيتتى.

«ئۇمىد، پەقەت ۋە پەقەت ئۆزلۈك ئاقارتىشىدا!» دەپ ئويلايتتى چوڭقۇر ئېچىنىش ـ ئەپسۇس تۇيغۇلىرىدا قەلبى ئۆرتەنگەن، بالىخانا ھۇجرىسىدا كېچە ئاسمىنىغا تىكىلىپ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈۋاتقان تىجەن ھەزرەت. ئۇ ھەر كېچە نەچچە ئاش پىشىم ۋاقىتقىچە شۇ يەردە سۈكۈتتە تۇرۇپ قەلب جاراھەتلىرىگە تولۇنئاي ۋە ئۇنىڭ توپ ـ توپ، جىمىر ـ جىمىر يۇلتۇزلىرىدىن تەسكىن ـ تەسەللى ئىزدەيتتى. ئۇنىڭ ئوي ـ پىكىرلىرى ئەسىرلەردىن ئەسىرلەرگە، زامانلاردىن زامانلارغا ھەم يەنە نەسىللەردىن نەسىللەرگە كۆچۈپ، ئاخىرىدا تارىخنىڭ شىۋاق ـ يانتاق بېسىپ كەتكەن غېرىب، جىمجىت، تاشلاندۇق چۆل ـ جەزىرىلىرىگە تۇتىشىپ قالاتتى. ئۇ ئۆزىنى گويا ئەرش سەيياھىدەك قاناتلاندۇرۇپ، يىللار، ئەسىرلەر قوينىدا كېزىپ يۈرەتتى ۋە ئادەمىزات ئايىغى يەتمىگەن ئاشۇ چۆل ـ جەزىرىلەردە بىر تەلۋە مەجنۇن مىسالى توختىماي ئىلگىرىلەيتتى. ئۇنىڭ كۆرۈشكە ئىنتىلىدىغىنى ۋەقەلەر تەپسىلاتىغا يانداش سوزۇلغان روھىيەت ئالىمىنىڭ سىرلىق تىلسىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتتىكى گەۋدىلىك ئىپادىلىرى ئىدى. شۇنداق، تارىخ — روھ، ئۇ سۈكۈت ئىچىدىكى خەلقلەرنى پىنھان بىر رەۋىشتە كېيىنكى ئەۋلاد ـ بوغۇنغا ئۇلاپ، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇد چوڭقۇرلۇقىدا قايتا نامايان بولاتتى. ئەپسۇس، روھ بىر تۈز سىزىق بويلاپ ئاقىدىغان دەريا ـ ئېقىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قايتا نامايان بولۇشى زامان ۋە ماكان ئىللىلىتى سەۋەبىدىن ئەسلى ھالەتلىرىدىن باشقىچىرەك بىر شەكىلدە كۆرۈلۈپ، ئاردىكى بىر ياكى بىرنەچچە ئەۋلادلىق ئىرسىي جەريانىنىڭ سۈكۈت ئىلكىدە روي بەرگەن يامان سۈپەتلىك ئېغىشلىرىنى ئىزاھلاپ بېرەتتى. تىجەن ھەزرەت مانا شۇ ئىرسىيەتنىڭ شالىلىنىپ كېتىشىدىن كېلىپ چىد-

قىدىغان نەسىل ـ نەسەب سۈپىتىنىڭ ناچارلىششىدىن بەك ئەنسى-
رەيتتى. بۇ خىل يامان ھالەت تېبابەت تىلىدا «يىگىلەش» دەپ
ئاتىلىپ، ئىنسان باللىرىنىڭ ئادەمىي دىت ـ ئىستېداتىنى تۈپ
نېگىزىدىن بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتاتتى…
ئەلياتقۇ مەزگىلى بولۇپ قالغانىدى. تىجەن ھەزرەت ئۆزىنىڭ
خېلىلا چارچاپ قالغانلىقىنى ھېس قىلىپ كۆزىنى سۈس ئاي يو-
رۇقىدا غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرغان سانجاق ـ سانجاق ئۆيلەرنىڭ
ئېگىز ـ پەس ئۆگزىلىرىدىن يۆتكەپ ئۆزىدىن ئوتتۇز ـ قىرىق
غۇلاچچە نېرىدىكى مەدرىسە ھويلىسىدا تالىپ ـ موللىلار بىلەن
نېمىدۇر دېيىشىپ ئولتۇرغان، بۇرادىرى قازى ئاخۇنۇمنىڭ جىيەن
ئوغلى مۇھەممەدنى تونۇپ قالدى. مۇھەممەد پات ـ پاتلا تىجەن
ھەزرەتنىڭ قورۇسىغا قاراپ قويۇپ چۆچۈگەندەك تېزلا پاراڭغا
قوشۇلۇپ كېتەتتى. ئۇ ئېھتىمال شېئىر ـ نەزمە ئېيتىۋاتسا كې-
رەك، ئۇنىڭ تونۇش، گۇرۇڭ ـ گۇرۇڭ ئاۋازىدىن بىر خىل
رىتىمنى ئاڭقىرغىلى بولاتتى. تىجەن ھەزرەت ھەربىر ئاياغ بېسىش-
تىن غىچىرلاپ كېتىدىغان بالىخانا پەلەمپىيىدىن ئايۋانغا چۈشۈۋې-
تىپ، ئۇنىڭ بۇنداق تۇن نىسپىگىچە ئۆيىگە قايتماي ئۆز بوسۇغى-
سى ئەتراپىدا تۈنەشلىرىنىڭ سەۋەبىنى شۇ زامان چۈشەندى-دە،
قەلبىنىڭ ئىچكىرىسىدىن ياشلىق ئەسلىملىرىگە تۇتاش كەتكەن بىر
ئوتلۇق ئىشقىي ھېس ـ تۇيغۇ شىددەتلىك تېشىپ، چېھرىنى
كىشىلەر ئاسانلىقچە كۆرۈشكە نائىل بولالمايدىغان مۇلايىم تەبەس-
سۇم سىيپاپ، قىزدۇرۇپ ئۆتتى.
تاغ پەرىسى سۇدىمەنىڭ تۇرقى ـ قىياپىتىلا ئەمەس، بەلكى
ئىچكى روھىي ماھىيىتىمۇ نەسىل ئېتىبارى بىلەن ئاتىسىغا تارتقا-
نىدى. تاغنىڭ كەڭرى يايلاقلىرىدا ئەركىن، بىمالال ئۆسۈپ يېتىل-
گەچكە ۋە ئاتىسى تىجەن ھەزرەتنىڭ ئاقىلانە پەرۋىشكارلىقىدىن
باشتىن ـ ئاخىر مېھىر، ئوزۇق ئېلىپ كەلگەچكە، ئۇنىڭ ئەسلىي
ئىنسانىي خىسلىتى تەبىئىي ھالدا دەخلىسىز ئايىنىپ چېچەك ئاچقا-
نىدى. ئۇنىڭ بىلىدىغانلىرى تەڭتۇش قىزلارنىڭكىدىن كۆپ ئىدى.

ئۇ تاغ كىشىلىرى ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن قەدىمكى ئەپسانە ـ رىۋايەتلەرنى پىششىق بىلگەندىن باشقا، يەنە ئاتىسىنىڭ خاس ھۇجرىسىدا ئەتىۋارلىنىپ ساقلىنىدىغان دەستە ـ دەستە كىتاب ـ قولىيازمىلارنى ئوقۇپ، شەرق تەپەككۇرىنىڭ ئۆزگىچە ھوسۇلى بولغان شېئىرىي ھېكايەتلەرنى، تەسىرلىك ئىشقىي داستانلارنى تولۇقى بىلەن ئۆزلەشتۈرگەنىدى. ئۇنىڭ قەلەم ماھارىتى تىجەن ھەزرەتنى تېخىمۇ خۇشال قىلاتتى، ئۇ خەت يازغاندا ئىچ ـ ئىچىدىن بېرىلىپ، ئاڭا قەلبىدىن ئۇرغۇپ تېشىپ تۇرغان گۈزەللىك سېـ ـزىملىرىنى قوشۇپ، شۇنداق كۆركەم شەكىللەرنى يارىتاتتىكى، خەتلەرنىڭ بارلىق نۇسخىلىرى ئۇنىڭ قەلىمىدە گۈزەل ھۆسن تۈزۈپ كىشىگە بىر خىل يېقىملىق تۇيغۇ بەخش ئېتەتتى. شۇڭا، تىۆت يىل مۇقەددەم تىجەن ھەزرەت تاغدا — قۇياشقا ئەڭ يېقىن ئاشۇ ھۆر ماكاندا يېزىپ پۈتتۈرگەن «رۇبائىياتى خۇرشىد» نىڭ ئىككى خىل ئۆلچەملىك قولىيازما نۇسخىسى سۇدىمە قەلىمىدە نەقىشلىنىپ كۆچۈرۈلگەن بولۇپ، ناھايىتى تېزلا تاغلىقـ ـلارنى ۋە خوتەن ئاستانىسىدىكى خۇشخۇي شائىر ـ نەۋسەندىلەرنى ئۆزىگە تارتىپ، شەكىل بىلەن مەزمۇننىڭ ئورگانىك بىرلىكىدە زاھىر بولغان ھەقىقىي سەنئەت گۈزەللىكى ئىچىدە مەستۇ مەستانە ئەتكەنىدى. ھەر نەرسىنىڭ ئىككى خىل قاتلىمى، ئىككى خىل ھالىتى بولىدۇ. ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە ماس، ئۇيغۇن رەۋىشتە بىرلىككە، بىر تۈز سىزىققا كېلىشى، بىر ئورتاق گەۋدىگە يۇغۇرۇ ـ لۇشى ماھىيەت ياكى لاياقەت ئېتىبارىدىن گۈزەللىك ۋە كامىللىق بالاغىتىنى ھاسىل قىلىدۇ. بۇنداق ھالەت ھەرقاچان، ھەر زامان تەسىرچانلىققا ۋە جەلبكارلىققا ياندىشىپ، كىشىدە ھەۋەس قوزغايـ ـدۇ. شۇ مەنىدە «رۇبائىياتى خۇرشىد» ھېلىھەم خوتەن دىيارىدا قولدىن چۈشۈرمەي ئوقۇلۇپ، يادلىنىپ كېلىنىۋاتاتتى.

سۇدىمەنىڭ كېيىكتەك چاققان ھەرىكەتلىرى، سەرۋىدەك كېلىشكەن نازۇك بويلىرى، سۈتتەك ئاق، سۈزۈك چېھرى ۋە ھەمىشە سىرتقا ئۆرلەپ تېشىپ تۇرىدىغان غەيۇرانە ئىچكى ئىستېدا ـ

تى ئۇنى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغان ھەربىر ئادەمدە ئىشقى ـ پىراق ئوتلىرىنى ياندۇرۇپ، كەمدىن ـ كەم كۆرۈلۈپ غىل ـ پال چىراي ئېچىپلا ئۆچىدىغان ھايات ۋە ئالەم ئىشتىياقلىرىنى ئويغىتىپ مەستخۇش ھەم خامۇش قىلىپ قوياتتى. بۇنداق ئىشق مەستخۇشلۇقى بىر يىل مۇقەددەم تۇنجى بولۇپ غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمنىڭ جىيەن ئوغلى، ئەمچى ـ تېۋىپ مۇھەممەدتە كۆرۈلۈپ، ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەپ، كۆيدۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. بۇ ھال ئۇزاق ئۆتمەيلا سۇدىممەدىمۇ ئەكس ئېتىپ، ئىككى ئاتا، ئىككى دوست ـ پاسىباننىڭ كۆڭۈل ئەينەكلىرىدە غىل ـ پال جىلۋە قىلىشقا باشلىغانىدى. سۇدىممە ئائىلە ئىشلىرىدىن ئېشىنغان چاغلىرىدا مۇھەممەدنىڭ ئاتىسى رەھمەتلىك غەنىزات ئەمچىدىن قالغان شىپاخانىسىغا بېرىپ، ئۇنىڭ مەخپىي رېتسىپلىق شەربەت، كۇملاچلىرىنى تەڭشەش، سوقۇش، قاينىتىش ۋە پىشۇرۇش ئىشلىرىغا ياردەملىشەتتى.

مۇھەممەدنىڭ ئاتىسىنىڭ ئەمچىلىك ھۈنىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ ياراتقان شەربەت ۋە كۇملاچ دورىلىرىنىڭ شىپائىي قۇدرىتى ئۆزگىچە ئۇنۇم بىلەن داڭ چىقارغاچقا، خوتەن ـ ئىلچى بازىرىدىكى كىشىلەر ئاڭا بىردەك «شىپائىي كەۋسەر» دېگەن مۇبارەك نامنى ھەدىيە قىلىشقانىدى. سۇدىممە ئۇنىڭ مۇشۇ تەرىپىدە كۆرۈلىدىغان تۇغما ئىستېداتىدىن، كەسىپ ـ ھۈنەر ئىشىغا بەجانىدىل بېرىلىپ ئىشلەيدىغان ۋە يوقسۇللارنىڭ ھالىغا ھال، مۇڭىغا مۇڭ بولىدىغان مېھرىلىك قەلبىدىن چەكسىز زوقلىناتتى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتىدە ئۇرغۇپ تۇرغان ئەرلىك كۈچ ـ قۇۋۋىتى، سىياھدەك قارا، تۇن باغرىدەك چوڭقۇر، ھەمىشە چاقناپ مېھىر تارقىتىپ تۇرىدىغان كۆزلىرىمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس ئىدى. كۇنلەرنىڭ كۇنلەرگە ئۇلىشىپ يىل ـ مەۋسۇملارنىڭ ئۆرۈلۈشى، تىجەن ھەزرەتنىڭ تەلىم ـ تەرغىبات ۋە يېزىقچىلىق ئىشلىرىنىڭ ئېھتىياجىدا غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمنىڭ قورۇسىدىن مەدرىسىگە تۇتاش سېلىنغان ئازادە قورۇ ـ جايغا كۆچۈپ بېرىشى

بىلەن ئۇلار ئارىسىدىكى مۇھەببەت رىشتى تېخىمۇ چىڭ تارتىلىپ، كۈتۈش ھەم زارىقىش ئىچىدە دەردلىك پىغانلارنى تۆكمەكتە ئىدى. مۇھەممەدنىڭ تۇن نىسپىگىچە مەدرىسىدە تۇنەپ يۇرۇشلىرى گۈزەل يار ھۆسن ـ جامالىنى تاماشا ئەيلەپ غېرىب كۆڭلىگە تەسكىن ـ تەسەللى تېپىش ئۈچۈن ئىدى.

5

يازنىڭ تومۇز ئىسسىقى شەھەر ـ ئاستانىدىكى جىمىكى جان-لىقنى ھالسىزلاندۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئۈن ـ زۇۋانىنى ئۆچۈرگەنىدى. تونۇردەك قىزىپ، ئوت ـ يالقۇن ئۆرلەپ تۇرغان رەستىلەردە ئادەملەر خېلىلا شالاڭ ئىدى. ھەممە كىشى تومۇز ئىلتىپاتىدىن ئامىتى كەلگەن دوغچى ـ راخاپچىلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈرەيتتى ياكى ئۇلاردىن مۇز، شىرنە، سەھرا ئاياللىرىدىن چىنە ـ چىنە قېتىقلار-نى سېتىۋېلىپ ئۆز ئۆيلىرىگە ئالدىرىشاتتى. مەدرىسەدىكى تالىپ ـ موللىلارنى تومۇز كۈنلىرى ئۆتۈپ كەتكۈچە ئىختىيارىغا قويۇپ بەرگەن ئىجەن ھەزرەت ئۆيىدە ئاچچىق ـ چۈچۈك دوغاپ ئىچىپ خىيالچان ئولتۇراتتى. بۇ قورۇ ـ جايغا كۆچۈپ كەلگەن بىر ئايدىن بۇيان بىرئاز كەم سۆزلىشىپ، خىيالغا غەرق بولۇپ، تۇرۇپلا چۆچۈپ ئەندىكىدىغان بولۇپ قالغان سۇدىمە شۇ تاپتا ئاتىسىنىڭ قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ خىيال ئىچىدە ئادىشىپ ئولتۇ-راتتى. ھەزرەت مېھىر بىلەن ئاڭا سىنچىلاپ قاراپ مۇلايىم كۈلۈم-سىرىدى، بۇ كۈلۈمسىرەشتە پەقەت بىرلا مەنە بار ئىدى، ئۇ بولسىمۇ «سېنى سۆيىمەن، پەرىشتەم، سېنى سۆيگەنىكەنمەن، سەن سۆيگەن ۋە سېنى سۆيگەن كىشىنىمۇ سۆيىمەن» دېگەندىن ئىبارەت ئىدى.

ئىجەن ھەزرەت خېلى ۋاقىتلارغىچە كۆزىنى يۇمۇپ سۈكۈتلۈك ئولتۇرغاندىن كېيىن لەۋ يېرىپ پىچىرلىدى:

— جاھان ئىشىدىن خالاس تېپىپ ئۆز ئارامىڭغا مۇيەسسەر

بولغان بۇنداق ئېسىل دەملەرنى بىكىرىغا ئۆتكۈزۈۋەتسەك ئوبدان
بولماس، قىزىم. كۆڭلۈم ئانا دىيارنىڭ بولۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا
يېيىلىپ، ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان بىر مەۋھۇم كۈيگە قوشۇلۇپ كې-
تىۋاتىدۇ. بارغىن، كۆزنۇرۇم، ئەمىر ئەلشىر نەۋائى ھەزرەتلى-
رى[1]نىڭ «خەمسە»[2]سىنى ئەكەل، بىز ئۇنىڭدىن «پەرھاد- شې-
رىن» داستانىنىڭ ئالتۇن قەسىرلىرىنى سەيلە ـ تاماشا قىلىپ
چىن ـ خوتەن روھىنىڭ ئىپتىخارىغا چۆمۈلەيلى.
سۇدىمەنىڭ يۈزلىرى ۋىللىدە قىزىرىپ ئورنىدىن قوزغالدى.
بۇ ئۇنىڭ نومۇس ـ ئىزا كۈچىدە سىرتقا تەپكەن ئىچكى شادلىقلى-
رىنىڭ بىر خىل ئىنكاسى بولۇشى مۇمكىن ئىدى. تىجەن ھەزرەت
كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ، سۇدىمەنىڭ تەلەپپۇزىدا يۈز بېرىۋاتقان
ئىچكى ھاياجانغا تۇتاش ئۆزگىرىشلەردىن ئۇنىڭ سىرلىرىنى قىياس-
لاپ قەلبىدىكى كۈچلۈك ئىشق ئوتلىرىنىڭ تەپتىنى ھېس قىلماقتا
ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ پىكىر ـ خىيالىنىڭ ئاساسي تۈگۈنى شاھ
ئوغلى، ئاشىق پەرھادنىڭ نەسەب ـ جەمەت ۋە ئەل ـ يۇرت
تەۋەلىكىدىن ھالقىپ، قەدىمكى خوتەن ئېلىنىڭ پارلاق مەدەنىيەت
قەسىرلىرىگە ئىچكىرىلەپ كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئىدراك قىلى-
غىنى مۇشۇ ئانا تۇپراقنىڭ تەكلىماكان قۇملۇقىغا يانداش تۇرغان
بوستانلىقلىرىدا ئاۋۇپ، يېگانە بىر بوستانلىق مەدەنىيىتى ياراتقان
قەدىمكى خەلقنىڭ يەتتە ئىقلىم چىمەنلىرىگە تۇتاشقان ۋە ئاگا خاس
نۇرانىلىك تارقاتقان ئاجايىپ ئۇلۇغۋار روھىي قۇربەتلىرى ئىدى.
مۇشۇ روھ بىلەن يېتىلىپ ئالەمنىڭ نەزەرىنى تارتقىنى قۇم بارخان-
لىرىدەك زىچ ئۇيۇشقان، دەريا ـ ئېقىنلاردەك مەنزىلى ـ مەقسەت
بىرلىكىگە ئىگە بولغان، قۇياشتەك پاك، سەمىمىي ۋە ئالىيجاناب
خاراكتېر چەمبىرىكى ھاسىل قىلغان خوتەن خەلقىنىڭ تەبىئەت

① XV ئەسىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ بايراقدارى، مۇتەپەككۇر شائىر ئەلشىر نەۋائىي (1441 ـ 1501) .
② «خەمسە» — نەۋائىنىڭ بەش داستانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زور ھەجىملىك شېئىرىي ئەسىرى.

دۇنياسىغا ماس رەۋىشتە ياراتقان مۆجىزىكارلىق خىسلىتى ھەمدە
ئادەم، ئالەم ۋە تەڭرىنىڭ بىر تۇز سىزىق ئۇستىدە تەڭلەشكەن
نىسبىتىدە زورىيىش، سۇزۇلۇش ۋە نۇرلىنىش ئېتىقادى ئىدى.
ھەزرەتنىڭ مەشرىق ئاستانىلىرىدىكى زىيارىتىمۇ ئومۇمەن سۇكۇت-
لۇك ئوي - خىيال ئىچــىــدە داۋام ئېتىپ، ناھايىتى تېرەن
خاتىرە - يازمىلارغا سەۋەب بولغانىدى.
سۇيىقەسىت ئوقلىرىدا جان بېغىچى ئۇزۇلگەن پەرھاد بىلەن
شېرىن لەنىتى قارا زامان باغرىغا ئەرك سۆيەر ئىنسان باللىرىنىڭ
ھەق - ئادالەت تىغىنى ئۇرغانىدى. شۇڭىمۇ ئۇلارنىڭ نام شەرىپى
ئاۋام خەلق ئىچىگە سىڭىپ ئۆزلىشىپ كەتكەنىدى. تىجەن ھەزرەت
كۆزىنى ئاستا ئېچىپ، يېنىدا كىتابنى چىڭ قامالLاپ كۆز ياشلىرى-
نى تۆكۈپ ئولتۇرغان سۇدىــمــەنىڭ بــېشىــدىــى يۇمشاق
سىلاپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنىدى - دە، خۇددى يار ۋەسلىدە باغرى
خۇن - يارا بولغان ۋاپادار ئاشىق مىسالى ئىشق بېيىتلىرىدىن
ئوقۇشقا باشلىدى. بېيىتلار تاغ كىشلىرى ئارىسىدا تارقىلىپ،
كۇي - نەغمىلەرگە سېلىنىپ ئاجايىپ تەسىرلىك سېھرىي كۇچكە
ئىگە بولغان بولۇپ، تىجەن ھەزرەتنىڭ ياشلىق خاتىرىلىرىدە ناھا-
يىتى روشەن ئورنىشىپ قالغانىدى. ئۇ بېيىت- قوشاق ئېيتىشتىن
توختاپ، كەيپى بىر ئاز كۆتۈرۈلۈپ ئەسلىي ھالىتىگە قايتىپ
كېلىۋاتقان سۇدىمەگە لەپپىدە قاراپ قويۇپ يۇمشاق تەلەپپۇزدا
سۆزلىدى:
— بىز ئۆتمۈش پەردىسىنىڭ كەينىدە كۆرۈنگەن شولا، يالت
قىلمىزيۇ، يەنە ئۆچىمىز. شۇنچىلىك قىسقا بۇ دەملەردە ئىنسان
باللىسىنى ئىچكى ياقتىن چاقنىتىپ ئاشۇ شولىنى روشەن ئەيلىگىنى
ئىشق ئوتىدۇر. شۇڭا، ئىشق ئوتى سەۋەبلىك ئىككى ئالەم سەينا-
سى يورۇغۇسى، ۋىسال قــەسىــرى زاھىــر بولغۇسىدۇر. ئاللا -
ئىگەم ئىشق ئەھلىنىڭ يولىنى راۋان، ۋەسلى - ۋىسال گۇلىستانى-
نى خۇشبۇي ئەيلىگەي! — ھەزرەت ئالىقانلىرىنى جۈپلەپ پېشانى-
سىنى يېنىك سىلاپ قويغاندىن كېيىن، — كۆزۈمگە مۇگدەك

يامىشىپ بىر ئاز ھالسىراپ تۇرىمەن. رايىڭغا خوپ كەلسە، بۇرادە-
رىم قازى ئاخۇنۇمغا مېنىڭدىن دۇئايىسالام ئالغاچ مۇھەممەدنىڭ
قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇشۇپ بەر. ئۇ ئوغلان ئۆز پەرزەن-
تىمگە ئوخشاش مېھرىمنى تارتىدۇ، — دەپ تەكىيگە يانپاشلى-
دى. سۇدىمە ئورنىدىن تۇرۇپ سەل- پەل تېڭىرقىغاندەك تۇرۇپ
قالدى، ئاندىن بىر جام دوغاپ ئېلىپ ئاتىسىغا تارتىشقاندەك قىلىپ
شىپىرلاپ مېڭىپ چىقىپ كەتتى.
هوسۇلدار كۈز مەۋسۇمى يېتىپ كېلىشى بىلەن باغ - باغلاردا
مېۋە - چېۋىلەر قىيام بولغانىدى. خوتەن دىيارىدىكى ھەرقايسى
يۇرتلارنىڭ ئاقناۋات، سېرىق كۆكچە، ئاقچاپان دەپ ئاتىلىدىغان
داڭلىق قوغۇنلىرىدىن ئېلىپ ھەزرەتنى يوقلاپ كەلگەن بىرنەچچە
موللا - تالىپ كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرى ئۈستىدە زوق - شوق
بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياشتا ئەڭ كى-
چىك، سۇباتلىق كەلگەن كېرىيەلىك تالىپنىڭ سۆزلىرى ھەزرەت-
نىڭ دىققىتىنى تارتتى. ساباھىدىن ئاتلىق بۇ ئىجتىھاتلىق تالىپ
پات - پاتلا ئەتراپىدىكى ھەمراھلىرىغا قاراپ قويۇپ سۆزىنى داۋام-
لاشتۇرماقتا ئىدى:
— ھەزرىتىمدىن ئالغان تەلىم - ساۋاقلاردىن كۆڭلۈم يورۇپ
قالغانلىقتىن، يۇرتتا بارسام ھەممە بىردەك مېنى ئۆزگىرىپ باش-
قىچىلا بىر ئادەم بولۇپ قاپسەن، سۆزلىرىڭنى تازا چۈشىنەلمى-
دۇق، دېيىشتى. بىر كۈنى خۇپتەن نامىزىدا ئەل - جامائەتنىڭ
تەكلىپى بىلەن قۇرئان تەپسىر قىلىۋاتساق مەسچىتنىڭ ئىمامى
ئورنىدىن چاچراپ تۇردى - دە، «بۇ ئازغۇن مەلئۇننى كۆزدىن
يوقىتىڭلار، مۇسۇلمانلار، ئۇ ئاللانىڭ مۇقەددەس سۆزلىرىنى قارا
تىلدا بۇرمىلاپ سۆزلەۋاتىدۇ» دەپ ۋارقىرىدى، مەنمۇ دەرغەزەپ
بولدۇمىيۇ، لېكىن ئۆزۈمگە ھاي بەردىم. مۆھتەرەم ئۇستاز، چۈ-
شەنچە بەرسىلەركى، ئۇ ئىمامنىڭ دېگەنلىرى دۇرۇسمۇ؟
تىجەن ھەزرەت ھەممىگە تەكشى بىر نىگاھ ئاغدۇرۇپ چىققاندى-
دىن كېيىن قەتئىي قىلىپ ئېيتتى:

— باللىرىم، ئىشەنچ، ئەرلىك غورۇر - ئىززىتىنىڭ مىغە-
زىدۇر. ئۇنىڭسىز ئەر ئاتىلىشىنىڭ، مەيدە كېرىپ يۈرۈشىنىڭ نېمە
ئەھمىيىتى بولسۇن! يەر - زېمىندىكى كۆللى مەۋجۇداتنى نەزەر-
دىن ئۆتكۈزۈپ تۇرىدىغان ئاللاغا ئىشەنچ بىلەن قاراڭلاركى،
ھەق - ئادالەت تەرتىپى بۇزۇلغان بۇ زاماندا نادان موللا- ئىماملار
تولىدۇر.

تىجەن ھەزرەت ئەمدىلىكتە بارا - بارا ئاۋۋالقىدىن تېخىمۇ
سۇرلۇك، تېخىمۇ مەغرۇر، تېخىمۇ قەتئىي بىر سىياقتا ئوتتۇرىغا
چىقىپ، دىللىرى يۇرت - يۇرتلاردا ئازار يېگەن، مەنىسىز سۇكۇت
ئىسكەنجىسىدىن قاينام - تاشقىنلىق مەدرىسەئىي ئىلىمگاھقا تەل-
پۈنگەن پاك، مەسۇم تالىپلارنى ھەيرەتتە قالدۇرماقتا، ھاياجان
ئىچىدە داغلاپ كۆيدۈرمەكتە ئىدى. ھەزرەتنىڭ قۇرئان ئايەتلىرىنى
ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا ئوقۇپ، پاساھەتلىك تۈركىي - ئۇيغۇر
تىلىدا تەپسىر قىلىشلىرى ساۋاق ئالغۇچى بارچە تالىپ - موللىنىڭ
قەلبىگە مۆھۈردەك بېسىلىپ، ئۇلاردا ئۆز زاتى - ئىپتىخارىغا
تەلپۈنۈشتەك ئوتلۇق ھېسلارنى ئويغىتىپ، ئەقىل ۋە ھېكمەت
بۇلاقلىرىنى تاشتۇرغانىدى. شۇڭىمۇ قار - مۇزلار ئېرىپ يېشىل
كۆكلەم بىخلىرى باش چىقىرىشقا باشلىغان باش ئەتىياز مەزگىلى-
گىچە، تالىپ - موللىلار ئارىسىدا خاس ئۇسلۇبقا ئىگە مەنتىقىي
ھېكايەتلەر ۋە گۈزەل سۆز دۇردانىلىرى بىلەن بېزەلگەن تەسىرلىك
داستانلار مەيدانغا كېلىپ، مەدرىسىنىڭ مۇبارەك نامىغا شان-
شەرەپ لەۋھەلىرىنى ئاسقانىدى.

6

تىجەن ھەزرەت خۇشال ئىدى، ئۇنىڭ ھاياجانلىق قەلبىدە
سىزىلغان سۈرەتلەردە خوتەننىڭ يېقىن كەلگۈسىدىكى نۇرانە قىيا-
پىتى جىلۋىلىنىپ تۇراتتى. ئىلىم - ھۈنەر قۇۋۋىتى بىلەن قەددىنى
رۇسلىغان، قەلب كۆزلىرى بىلەن دۇنياغا بىمالال نەزەر تاشلىغان

شادىمان خەلق ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىغاندا، ئۇ قوللىرىنى جۈپلەپ ئاللاغا ئىلتىجائەن شۈكرى قىلدى: «ھەق يۇرتى ـ تۇپرىقىدا ئايىنغان گۈل ـ گىياھلارنىڭ ئۇۋالىغا نەزەر ـ گۈزىرىڭنى بەرگىنكى، ئۇلار يەنىلا سېنىڭ يادى ـ ئېتىقادىڭغا تەلپۈنۈپ قەددىنى سۇندۇرغىنى، ئىمانىنى بۇلغىغىنى يوق. ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرىگە چىڭ چىگىلگەن ئىنسانىي رىشتىلىرىدە يەتتە ئىقلىمدىكى مۇسۇلمان ئەللىرىدە كەم تېپىلىدىغان ئۇيۇشقاقلىق، ئىتتىپاقلىقنىڭ، راست سۆزلۈك ـ سەممىيەتنىڭ ئۇلۇغۋار نۇرى ـ ئاپتىپى پارلايدۇ. ئۇلار يېگانە تۇپراقنىڭ يېگانە كۈيچىسى، يېگانە پاسبانى ۋە يېگانە لالەئىي رەيھانىدۇر. مۇشۇ تۇپراقنى خاسلاپ، خاسىيەتلەپ بەخشەندە قىلغىنىڭدا ئۇلاردىن ئەزىزلىكنى، مەنىۋى كامالەتنى، بەختىيارلىقنى كۆڭلۈڭگە پۈككەن بولۇشۇڭ چوقۇم، شەپقەتلىك تەڭرىم! مەنكى سادىق قۇلۇڭ تىجەننىڭ تىلەك ـ ئۈمىدلىرىڭگە ياندىشىپ تۆككەن قان ـ تەرلىرى ئاشۇ ئاداققى مۇساپىلەر ئۈچۈن كىچىككىنە ھاجەت ۋە ئۇسسۇزلۇقنى قاندۇرالىغانلا بولسا، مۇراد ـ ئارزۇلىرىم ھاسىل بولغۇسىدۇر. دىلىمدا مەۋج ئۇرغان شادلىق ساڭا ۋە پاك-مەسۇم باللىرىمغا تۇتاشقان مېھىرلىك رىشتىلىرىمدىن تاشىدۇ، دىلىمنى كۆز قىلىپ كۆرگەن مۇشۇ ئەسنالاردىكى مەنزىرىلەرگە مېنى ئىشەندۈر ھەم مېنى يامغۇر قىلىپ چاچقىن، مەن بارلىقىم بىلەن ئاڭا سىڭىپ، قوشۇلۇپ كېتىشكە رازى...»

تىجەن ھەزرەتنىڭ كۆڭلى غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمنىڭ شەھەر مۆتىۋەرلىرىدىن تەشكىللەپ ئەۋەتكەن توي ئەلچىلىرىنى رازىلىق بىلدۈرۈپ يولغا سالغاندىن كېيىن بىرئاز تىنچلانغاندەك بولدى. ئۇ، خاس ھۇجرىسىدا بېشىنى چۆمكەپ يېتىۋالغان پەرى سىياق قىزى سۈدىمەنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ تۇرۇپ پەرىشانلىقتا ئوخشاپ قالىدىغان، غۇۋا، ئەمما زەربىسى خېلىلا كۈچلۈك بىر خىل جۇدالىق ھېسلىرى ئىچىدە ئۆرتەنگەندەك بولدى. ئاتا بىلەن بالىنىڭ بىر ـ بىرىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشىشىدىغان كۆپكۆك

كۆزلىرى ئەمدى خېلى بىر چاغلارغىچە ئۇچرىنشالمايتتى، ئۇچرد-شىشلىرىمۇ يەنە كېلىپ ئاۋۋالقى تەبىئىي خۇلقىنى تېپىشقا قادىر ئەمەس ئىدى. شۇڭا، ئۇ تېزلا كەينىگە بۇرۇلۇپ بالىخانىغا چىق-تى. ئۇ يەردە كۈندىلىك ئادىتى بويىچە ئۇزاق سۈكۈتتە تۇرۇپ تۇن ئاسمىنى بىلەن تىلسىز سىرداشقاندىن كېيىن ئايۋانغا قايتىپ چۈ-شۈپ، جىنچىراغنىڭ يورۇقىدا شىرەسىگە يېپىشتى. ئۇنىڭ قو-مۇش قەلىمى ئاستىدا تالاي تۈن رىيازەتلەرنىڭ شاھىدى بولغان «تەۋارىخى مۇلكى خوتەن» نىڭ قارا سىياھدا نەقىشلىنىپ قېلىنلاپ قالغان بەتلىرى تۇراتتى. ئۇنىڭ يېزىلىپ پۈتكەن ھەربىر ۋارىقى، ھەربىر قۇرىدىن كىشلەرنىڭ ئېسىدىن ئاللىبۇرۇنلا كۆتۈرۈلگەن ئۇزاق تارىخىي كەچمىشلەرنىڭ بوغۇق ئاۋازى كېلەتتى، رەڭگارەڭ مەنزىرە ـ سۈرەتلىرى ئايان بولاتتى. تىجەن ھەزرەت قەلەمنى سىياھقا چىلاپ ئاق بەتنىڭ ئوڭ بېشىدىن سولغا قارىتىپ مۇنۇ قۇرلارنى يېزىپ، خوتەننىڭ ئىسلامىيەتتىن ئاۋۋالقى ۋە كېيىنكى مىڭ يىللىق شانۇ شەۋكەتلىك، ھەم سولغۇن، ھەم غېرىبانە تارد-خىي كەچۈرمىشلىرىگە بېغىشلانغان زور ھەجىملىك مۇبارەك كىتا-بىنى تاماملىدى:

«ئاۋۋالقى مۇلكى خوتەن دىيارىدا بولۇنغان ئالەمگە تەڭ-كەش خاسىيەتلىك ئىشلارغا كۆڭۈل سۆيۈنۈپ بۇلبۇل مىسالى خەندان ئۇرۇپ سايرىسا، كېيىنكى ناھەق ۋەقەلەرگە ئەدناسى قەلەممۇ بۇقۇلداپ ياش تۆكۈپ يىغلايدۇ.

ئاڭلىغۇچى، كۆرگۈچى، بىلگۈچى، يارانقۇچى، ھەممد-گە قادىر تەڭرى ـ ئاللا ئۆزى گۇۋاھكى، ئەيش ـ ئىشرەت بىرلە مەست بولۇپ ئەل ئىشى ـ غېمىگە بىنەزەر قارىغان؛ نىيىتى قارا، كەلگۈندى موللا ـ ئىشانلارنى پىر ـ ئەۋلىيا تۇتۇپ ئۆز قوينىغا ئالغان، دۆلەت ئىشىغا بىكامىل، لەشكد-رىي كۈچلەرگە ناباب، ئىلىم ـ سەنئەتكە بىپەرۋا خان، بەگ ۋە شاھلارنىڭ سەلتەنەت ـ تەختلىرى ئۇزاققا بارمايلا گۇمران

بولىدۇ. روھى پارچىلانغان، ئىمان- ئېتىقادى ۋە ئادەمىي سۇپەت - سۇباتى بۇزۇلغان، ھايات غەنىيمەتلىرى پۇچەكلەش-تۈرۈلگەن، ئىلىم - ھۈنەر نۇرى خىرەلەشكەن باغرى خۇن قارام ئەلدە مەككار ئادەمىي شەيتانلار باش كۆتۈرگۈسى، ھەقىقەت ئەھلى تەقىپ - نازارەت ئاستىغا ئېلىنغۇسى، ھايات يىگىلىگەن مېۋىگە ئوخشاش قىيامىغا يەتمەي تۇرۇپلا بېغىشى-دىن تۆكۈلگۈسىدۇر.

مەنكى بىجەن ئوغلى تىجەن ئىلاج - سەۋەبلىرىمىنىڭ ھالسىزلىقىدا باغرىمدىن لەختە - لەختە قان - زەرداب تۆكۈپ ئاللاغا ئىلتىجا بىرلە يېلىنىپ، يالۋۇرۇپ تۇرۇپتىمەن. تە-بىئىتى خۇش پېئىل، دۇرۇس سۆزلۈك، ھەق - ئادالەت يادىغا ھېرىس، كۆڭلى ئالەم مۆجىزىلىرىگە سىرداش ئەۋلادلى-رىمىنىڭ كۆڭۈل كۆزلىرى يېگىۋاشتىن ئېچىلىپ، نۇرلىنىپ تارىخ داۋانلىرىغا روشەن نەزەر ئىلە بېقىشى؛ يىللار، دەۋراند-لار ۋە ئادەملەر دوقمۇشىدا ئېزىپ - تېزىپ يۈرمەسلىكى ئۈچۈن ئۇشبۇ تارىخنامەنى تەسنىپ قىلدىم. قاچانكى بىراۋ تارىخنامە ۋەرەقلىرىدىن ئەقىل ۋە نەپ شاراپەتلىرىگە مۇشەر-رەپ بولسا، مەن كەمىنە بىلاياقەت قەلەمدارنىڭ تارتقان رىيا-زەتلىرى ئۇنتۇلغۇسى، روھى ئىككى ئالەم سەتھىدە ساۋاب تاپقۇسىدۇر.

ئي، مېھرىبان، شەپقەتلىك ئاللا، بارچە بەندىنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن، ئۇلارنىڭ رىزقىنى ھەم ئىشقىڭدا كۆكلىگەن ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى مەقبۇل ئەيلىگەيسەن، ئامىن!»

تىجەن ھەزرەت يامغۇردەك تۆكۈلۈپ كىتاب بەتلىرىنى ھۆللە-ۋاتقان كۆز ياشلىرىنى يېگى بىلەن ئېرتىپ ئەتراپقا بىر قۇر نەزەر ئاغدۇردى. ئۆچەيلا دەپ قالغان جىنچىراغ ئۇنىڭ دىققەت- ئېتىبا-رىنى ئۆزىگە تارتىپ، زامان ۋە ماكان چۆللىرىدە تولا چىپىپ چارچىغان پىكىر لەشكەرلىرىنى تىنچلاندۇردى. ئۇ سۇدىمەنىڭ

چېۋەر قولىدا ئىككى بېشى كۆك تاۋار رەختتە تىكىلگەن قارا تەكيىنى يېنىغا تارتىپ قىيسايغىنىچە شېرىن ئۇيقۇغا كەتتى. سۇدىمە ئاتىسىغا تەييارلاپ، تەق قىلىپ قويغان تاۋار يوتقاننى يېپىپ جىنچىراغنى پۈۋلەپ ئۆچۈردى ـ دە، پۈتىنىڭ ئۇچىدا ئاۋايلاپ مېڭىپ خاس ھۇجرىسىغا كىرىپ كەتتى.

ئەمگەك ۋە گۈزەل مەنىۋى ئىستەكلەر بىلەن بىرلەشمىگەن تۇرمۇشنىڭ ئۆزى مەنىسىز ۋە زېرىكىشلىك ئاددىي ھايات تەرتىپى-دىنلا ئىبارەت بولغاچقا، ئىنساننىڭ باشتىن ـ ئاخىر ئەمگەك بىلەن ئۆز تۇرمۇشىنى ياخشىلىشى، گۈزەل ئىستەكلەر ئىلھامى بىلەن ئۆز قىممىتىنى يارىتىشى، شۇ ئارقىلىق تۇرمۇشتىن ئىبا-رەت تەكرار ھايات تەرتىپىنى مەنىلىك يوسۇندا ئىلگىرى سۈرۈشى زۆرۈر بولىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا، ئادەم بىلەن تۇرمۇشنىڭ ماھى-يەتلىك ئالاقىسى سۇسلاپ ئادەم ئادەمىيلىك سۈپىتىدىن، تۇرمۇش تۇرمۇشلۇق سۈپىتىدىن چەتنەيدۇ ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى دائىم-لىق ھاياتىي رىتىم گۈزەللىك تۇسىدىن، تەم ـ پۇرىقىدىن مەھرۇم بولىدۇ. ئادەم گويا ئوت ـ چۆپ ۋە يەم بوغۇز ئېھتىياجىدا بېشى قايغان ئۆكۈزگە ئوخشاش ئۆز تىرىكىنى تۇرمۇشنىڭ ئىپتىدائىي شەكىللىرىگە تاپشۇرۇپ، ماھىيەتتىكى ۋە كەڭلىكتىكى ئىنسانىي نۇرنىڭ قاياشلىق بەھرىنى كۆرۈش قۇربىدىن جۇدا بولىدۇ. ئادەم-نىڭ ئادەملىك بەلگىسىگە قېتىپ قالغان ھاياجانسىز كۆز ۋە سو-لۇپ تۇرغان روھسىز تەندىن ئۆزگە بىرەر ئىسپات تاپقىلى بولماي-دۇ. بۇنداق قورقۇنچلۇق ئاقىۋەت ھەر ماكان، ھەر زاماندا رېئال تۇسىدە كۆرۈلۈپ، قارشى قۇتۇپ ـ قاتلامدىكى تەپەككۇر ئەھلىنى ئوي ۋە ئەقىل خۇرۇچى بىلەن تەمىن ئېتىپ تۇرغاچقا، ئاددىي ۋە مەنىسىز ھايات تەرتىپى سۈپىتىدە تەھقىقلەنگەن زېرىكىش-لىك تۇرمۇشتىن ھالقىش، ئۇنى يېڭى بىر مەنىۋى پەللىگە كۆتۈ-رۈش، تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ مەنىلىك يوسۇندا ئىلگىرى سۈرۈش ئاخىرقى ھېسابتا تەخىرسىز ئىجتىمائىي زۆرۈرىيەتكە، ئوتلۇق ئۈزلۈك چاقىرىقىغا ئايلىنىدۇ.

تىجەن ھەزرەت ئاشۇ خىل تەخىرسىز زۆرۈرىيەت ئۈستىدە تۇرۇپ ئەتراپقا ناھايىتى كەڭ نەزەر تاشلايتتى ۋە ئۆز قەلبىدىن تېشىۋاتقان ئوتلۇق چاقىرىقلارغا ئەگىشىپ ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن ئىلگىرىلەيتتى. بۇلارنىڭ ھوسۇلى مەنىۋى دۇنيادا سۈزۈلەتتى، ئىنسانىي ئاڭنىڭ بەھرىدار قىرغاقلىرىدا چېچەك ئاچاتتى، ھايات رىزقى بىلەن ئاللا رىزقىنىڭ ئۆزئارا بىرلىشىشلىرىدە شېرىن مېۋە بېرەتتى. شۇڭا، ئۇ ئۆز تۇرمۇشىنى ئۆزىدىن تاشقىرىقى ئالەم بىلەن باغلاپ قارايتتى ۋە تۇرمۇش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان مېھنەت ھەم تىلەك - ئىستەكلىرىنى تاشقى ئالەم كەڭلىكىدىكى ئادەملەرگە ئاتايتتى، يەنى ئۇنىڭ بۇرچ ۋە ئىنسانىي رىشتىلىرى سىلكىپ، قوزغاپ تۇرغان مەۋجۇتلۇق تۇيغۇلىرىدا ئىنساننىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ئىمكانىيەتلىرى، مۇمكىنلىكلىرى ۋە ئېھتىماللىقلىرى ناھايىتى روشەن سۈرەتلەنگەچكە، ئۆزىنى چەكسىز مېھنەتنىڭ، چەكسىز تىلەك - ئىستەكنىڭ چاقىرىقىغا ۋە ھوسۇلىغا ئايلاندۇرۇپ ئۇلارغا سىڭىپ كېتىش، شۇ ئارقىلىق تۇرمۇش لاياقىتىدىكى كامىل ئىنسان پەزىلىتىنى يارىتىش ئۇنىڭ تۈپكى غايىسى ئىدى. بۇ غايىنىڭ ئىچىدە سۈدىمە بىلەن مۇھەممەد ۋە ئۇلارنىڭ قوشۇلۇشىدىن بەرپا بولىدىغان يېڭىچە تۇرمۇش خېلىلا چوڭ سالماقنى ئىگىلەپ ھەزرەتنىڭ ئوي - خىيالىنى ئۆزىگە بەند قىلماقتا ئىدى. بۇ بىر جۈپ ياشنىڭ نىكاھ - تۇرمۇشى تىجەن ھەزرەتكە ئازاب - مۇڭ ئەمەس، ئەكسىچە خۇشاللىق ۋە پەخرى - ئىپتىخار ھاياجىنى بەخش ئەتتى. يالغۇز قىز سۈدىمەنىڭ كىچىكىدىن باشلاپ ھەزرەتنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولۇپ، ۋايى - قىيامىغا يەتكەنلىكى، ئاياللىق ۋە ئانىلىق سۈپەت - لاياقەتنى تولۇق ھازىرلىغانلىقى، ئۆز كۆڭلىنىڭ مەيلى - رايى بىلەن ئىشققا تۇتىشىپ ھالال جۈپتى - لايىقىنى ئەمگەك ۋە دىت - ئىستېدات چىمەنىدىن تاللىغانلىقى تىجەن ھەزرەتنىڭ ئۆزلۈك چەمبىرىكىگە مەنسۇپ بولغان شەخسىي مۇڭ - ئازابلىرىدىن ھالقىپ كەتكەنىدى. تىجەن ھەزرەت شۇنى قەتئىي

تۇردە مۇئەييەنلەشتۇردىكى، سۇدىمە بىلەن مۇھەممەدنىڭ نى-
كاھ - تۇرمۇشى نەسىل - نەسەب جەھەتتىنلا ئەمەس، سۆيگۈ -
ۋاپا، دىت - ئىستىبدات جەھەتتىنمۇ ئاقىلانە تاللاش ۋە قوشۇلۇش
سۇپىتىدە ئۇلارنى گۇزەل ئىنسانىي ئىستەكلەرنىڭ مېۋىدار باغلى-
رىغا، بەخت ۋە سائادەتنىڭ كۆزنى چېقىپ تۇرغان قۇياشلىق سا-
ھىللىرىغا ئېلىپ باراتتى.
تۈينىڭ باشقىلار ئۇچۇن ھالال نىكاھ ئۇستىدىكى ئۇچۇق جا-
كاردىن ئارتۇق قىممەتنى ئىپادە قىلالمايدىغانلىقىنى چۇشىنىدىغان
تىجەن ھەزرەتكە نىسبەتەن توي باھانىسىدە ئارتۇقتىن ئارتۇق ھەشە-
مەتچىلىك قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ھەزرەتنىڭ قەلبىدە
سەھەردەك سۇزۇلۇپ نۇرغا چىلاشقان غەيۇر ئوي - پىكىرلەر
ئىشق - مۇھەببەت رىشتىسىدە بىر - بىرىگە مەھكەم چېتىلغان
ھەربىر جۇپ ئىنسان بالىسىنىڭ توي ئارقىلىق ئېرىشىدىغىنى
دەخلىسىز بەخت - سائادەت ۋە كىرسىز ۋىسال شادلىقى ئىكەنلىكى-
نى ئىزاھلاپ تۇراتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ تۈينىڭ مېغىزى ۋە قىممىتى
شۇنىڭدا ئىدى، ئۇنىڭدىن تاشقىرىقى تەسۋىرى مۇقامدا غەرەزلەر-
نىڭ يامان ئەپتى ئاشكارىلىنىپ تۈينىڭ كۇرسىنى چۇشۇرۇپ قوياتـ
تى ياكى تۈينى ئىنسان بالىلىرى ئارىسىدىكى ئەرزىمەس تۇتقا -
نىقابقا ئايلاندۇرۇپ قوياتتى.
نورۇز كىرىپ يېڭى بىر يىل ۋە يېڭى بىر باھار مەۋسۇمىنىڭ
قوينى كەڭ ئېچىلغان خاسىيەتلىك كۇنلەردە، غەيۇرۇللا قازى
ئاخۇنۇمنىڭ جىيەن ئوغلى مۇھەممەد بىلەن مۇدەررىس تىجەن ھەز-
رەتنىڭ قىزى، تاغ پەرىسى سۇدىمەنىڭ تويى بولۇپ ئۆتتى. توي،
ئىككى ئاتا، ئىككى دوستىنىڭ قەدىناسلىق مېھىر - ۋاپاسى-
نىڭ يۈز خاتىرىسى بىلەن ئەمەس، بەلكى تىجەن ھەزرەتنىڭ كەس-
كىن تەلىپى بىلەن ئاددىي - ساددا، داۋراڭ - سۇرەنسىز ئۆتكۇ-
زۇلدى. بۇ ئىش ئۆرپ - ئادەت، قائىدە - يوسۇنلارغا ئالاھىدە
ئەھمىيەت بېرىدىغان شەھەر مۆتىۋەرلىرىنى ھەيران قالدۇرۇپ بىر
مەھەللىك يەڭگىل روھىي ئازارغا سەۋەب بولغان بولسىمۇ، ئەمما

ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تېزلا ئۆچۈپ، ئۇنتۇلۇپ كەتتى. ئەمدى-لىكتە بولسا، ئەھۋال باشقىچە تەرزدە ئىدى، ھەممە مۇھەممەد بىلەن سۇدىمەنىڭ خۇددى چۆچەكلەردىكى ئاشىق - مەشۇقلاردەك ۋىسال ئېقىنلىرىدا بەھۇزۇر ئۈزۈپ، مېھىر - ۋاپا قۇرلىرىغا ئوتلۇق قەسىدىلەرنى پۈتۈپ بالىلىق بولۇش ئالدىدا تۇرغانلىقلىرى-دىن چەكسىز سۆيۈنۈشمەكتە ھەم ئۇلار ھەققىدە تەسىرلىك ئىشقى - مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى توقۇشماقتا ئىدى.

قىشنىڭ قەھرىتان سوغۇق كۈنلىرىنىڭ بىر كەچلىكى تىجەن ھەزرەت كېرىيە لەڭگەر[1]نىڭ ئېسسىپ ياش پېتى ساقلانغان بىر پۇلۇق قىزىل ھۆل ئۈزۈمىنى تالىپ ساباھىدىنگە كۆتەرتىپ سۇدىم-مەنى يوقلاپ كەلدى. سۇدىمە سەككىز ئايدىن بېرى غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمنىڭ كەڭرى قورۇسى ئىچىدە مۇھەممەد بىلەن ئۆزىگە ئايرىم بىر يۇرۇش قىلىپ سېلىپ بەرگەن ئازادە ئۆيلەردە تۇراتتى. ئاتىسىنىڭ بوسۇغىدا تۇيۇقسىز پەيدا بولۇشى ئېغىرئاياغ سۇدىمەنى شۇنچىلىك خۇشال قىلىۋەتتىكى، شۇ تاپتا ئۇ گويا گۇلدەك ئېچى-لىپ، قۇياشتەك نۇر - زىيا تارقىتىپ، قۇشتەك كەڭ قانات كېرىپ كېلىپ ھەزرەتكە مەھكەم يېپىشتى. ئاتا ئۇنىڭ كۆپكۆك دېڭىزدەك چوڭقۇر كۆزلىرىدىن دۇرى مارجاندەك ئېقىپ چۈشۈۋات-قان خۇشاللىق، سېغىنىش ۋە جۇدالىق ياشلىرىنى ئالىقانلىرى بىلەن ئېرتىپ، ئاۋۋالقىغا ئوخشاش باشلىرىنى سىلىدى، ھايالشى-مايلا قازى ئاخۇنۇم كىرىپ كەلدى ۋە ھەزرەت بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ ھال - ئەھۋاللاشقاندىن كېيىن خىجالەت تەرزىدە ئېيت-تى:

— ئۆزلىرىنى قىزلىرىدىن ئايرىپ يالغۇز قويغىنىمغا ئالدىلى-رىدا خىجىلمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە بىر كۈن ساق، بىر كۈن بىتاپ يۈرۈپ ئۇزاق بولدى، خانىلىرىگە بارالمىدىم، ئەيىبكە لايىقمەن! ئاللا - ئىگەم خەيرلىك بەرسە، قىزىمىز يەنە بىرەر- ئىككى

---

① لەڭگەر — كېرىيىنىڭ لەڭگەر يېزىسى، بۇ يەرنىڭ ئۈزۈمى خوتەن ۋە سىرتقى جايلاردا ناھايىتى داڭلىق.

ئايلاردىن كېيىن بوشىنىپ قالار. كۆزىتىشىمىزچە، بارلىق ئەھ-ۋاللار ئوغۇل نەۋرىلىك بولىدىغانلىقىمىزدىن بېشارەت بولۇۋاتىدۇ. ناۋادا ئاللا ئۆزى مۇرادىمىزغا يەتكۈزسە، سىلىنىڭچە نەۋرىمىزگە قايسى مۇبارەك ئات خوپ كېلۇركىن؟ — سېرىق ئۇجمە ياغىچىدىن ئىشلەنگەن سىپتا پەتنۇستا ئىككى جام قايماق چاي ئەكىرگەن سۇدىممە ئاتىسىنىڭ سۆزگە تەمشىلىپ بىرئاز ئوڭايسىزلانغان ھا-لىنى كۆرۈپ ئاستا كەينىگە بۇرۇلدى. تىجەن ھەزرەت كەچكى مۇتالىئە سورۇنىنى ئېسىگە ئېلىپ، ئارتۇقچە تەكەللۇپ سۆزلىرى-نى قويۇپ ئۇدۇللا ئېيتتى:

— مەن يالغۇز ئەمەس، قەدىرلىك دوستۇم، دىلىم جىمىكى ۋاپا ئەھلىگە تۇتىشىپ كۆكلەپ - ياشناپ تۇرىدۇ. مۇبارەك تەنلە-رىنى كۆپتىن كۆپ ئاسرىسىلا، ئەل - جامائەتنىڭ ھەق - داۋا ئىشلىرى مۇشكۇل ھەم مۇشەققەتلىكتۇر، ئېيتقانلىرى كۆڭلۇمدىن نەچچە رەت ئۆتكەنىدى، ئاللا - ئىگەم تىلىكىمىزنى مەقبۇل كۆرۈپ ئوغۇل نەۋرىلىك بولۇپ قالساق، ئات - ئىسمىنى ئاتىسى مۇھەممەد ئۆزى قويىمىقى خوپتۇر. مېنىڭ ئويۇمدا ئۆزۈمگە نېسىپ بولماي كەلگەن بىر مەنىدار ئىبارە بار، ئۇ پەقەت بىر زاماننىڭ نۆۋەتچى پېشۋاسىغا، باشپاناھ پىر - كامىلىغىلا خوپ كېلۇر ئىدى. ئۇنى يورۇق دۇنياغا كۆز ئېچىش نۆۋىتى يېقىنلاپ قالغان ئاشۇ ئەزىز جانغا ئىسمىدىن كېيىن بەخش ئېتىشنى چىن دىلىمدىن خالايمەن. ئۇ، «نەۋبەتى» تەخەللۇس - لەقىمىدۇر. ئاللا نېسىپ قىلغاي، ئامىن! — تىجەن ھەزرەت، بىر خىل ئۇمىد ۋە ئىپتىخار ئىلكىدە قوللىرىنى دۇئادىن ئېلىپ ئىتتىك ئورنىدىن تۇردى.

كۇنلەر تېز ئۆتمەكتە ئىدى. قىشتىن بېرى كۆللەردە قېلىن ئۇيۇپ قاتقان كۆپكۆك مۇزلار بىر - بىرلەپ ئېرىشكە باشلىغان، جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇق ھاۋا ئاستا - ئاستا ئىللىپ قالغانىدى. شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىر تۈن نىسپىدە سۇدىممە قاتتىق تولغاق ئازا-بىدا قىينىلىپ چىلدىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلگەنىدى. ئۇنىڭ ئازاب - ئاچچىق دەستىدە ئىڭراشلىرى، ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئې-

تىپ توۋلاشلىرى، چاچلىرىنى يۇلۇپ لەۋلىرىنى چىشلەشلىرى كۆڭلى يۇمشاق ۋاپادار ئېرى مۇھەممەدنىڭ يۈرەك - باغرىنى تىلىپ پارە - پارە قىلغانىدى. ئۇ تۈن بويى ھويلىدا ئۇيان- بۇيان مېڭىپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ بۇ دەھشەتلىك تۇغۇت دەملىرىگە خەيرلىك، ئاسانلىق بېرىشنى تىلەپ قۇرئان ئايەتلىرىنى پىچىرلاپ ئوقۇپ توختىمايتتى. ئۇپۇق ئاقىرىپ سۈزۈلۈشكە باشلىغانىدى، سۇبھىنىڭ بۇ خۇش چىراي دەملىرىدە سۈدىمەدىن باشقا جىمىكى جانلىق تىمتاسلىققا چۆكۈپ، قانداقتۇر بىر خىل سىرلىق ھايا- جان، سۈرلۈك سۈكۈنات ئىلكىدە نېمىنىدۇر كۈتۈۋاتقاندەك قىلات- تى. ئالەم نۇر - زىياغا چۆمۈلۈشى بىلەن تەڭ ئۆي ئىچىدىن سۇبھى - سەھەرگە، بەلكى يارقىن ئىنسان تاڭلىرىنىڭ موھتاجلىق سەھراسىغا كۆز ئاچقان يېڭى بىر ھاياتلىق چولپىنى — نەۋبەتىنىڭ تېلىقىپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ ئاسمانۇ زېمىن بىردىنلا لەرزىگە كەلدى. بۇ لەرزە - تىترەك بارچىنى ئېغىر سۈكۈتتىن ئويغىتىپ، پاك، غۇبارسىز مەسۇمەگە ئالقىش ۋە تەب- رىك ياغدۇرماقتا ئىدى. بۇ، ھىجرىيە 1103 - يىلى، مىلادىيە 1690 - يىلىدىكى ۋەقە بولۇپ، ئۇنىڭدا يەرۇ ئاسماندىن تەڭلا پارلىغان چولپان يۇلتۇزى قۇشلار ناۋاسىغا، ئەزان ئاۋازىغا ۋە قۇياشلىق تاڭنىڭ نۇرانە باغرىغا مەڭگۈلۈك رەۋىشتە قوشۇلۇپ كەتكەنىدى.

ئىككىنچى باب

جىلۋىگەر دۇنيا

1

جىلۋىگەر دۇنيانىڭ رەڭگارەڭ سۈرەتلىرى ئىنسان بالىسىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈلۈك ئۆي - پىكىرلەرنى، شۇنىڭدەك ھەققە تالىق ۋە-ھىيكار تۇيغۇلارنى قوزغاپ، ياشاش رىزقىنىڭ پەيزى ۋە ھۇزۇرىغا دالالەت قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما ئىجتىمائىي تەرتىپلەرنىڭ زەنجىر-سىمان يوسۇنلىرى بۇ تەبىئىي بارلىق بىلەن بولغان ئالاقىلەرگە قاتمۇقات چەكلىمە پەيدا قىلىپ زامان ئاتلىق كېبىرلىك ئىجتىما-ئىي مەۋھۇم كۈچنىڭ بىسىمىنى ئازابلىق تۇستە ئەسكە سالىدۇ.

سۈبھى چولپىنى پارلاپ ئالەمگە يېڭى بىر سەھەرنىڭ نۇرانە چېھرىدىن خەۋەر بەرگەن ئاشۇ خاسىيەتلىك كۈندىن بىر ھەپتە ئۆتۈپ مۇھەممەد بىلەن سۇدىمەنىڭ ئوغلى — كەلگۈسىدىكى شا-ئىر نەۋبەتىنىڭ ئات قويدىسى (ئات تويى) غا مېھمان چاقىرىلدى. خوتەن شەھىرىنىڭ جەنۇبىي چېتىدىكى لايقا[1]سەھراسىنىڭ تاغ - تۈپىلىكلەر باغرىغا جايلاشقان سەھۋالىم مازىرىنى ماكان تۇتۇپ سوپىلىق - تەسەۋۋۇپ يوسۇنلىرى بىلەن مەشغۇل بولغان، شىئە-رىيەت ۋە مەنتىقىي ئىلىملەرگە پىر - كامىللىقى ۋە بېشارەتچان غايىب ھېكمەتدارلىقى بىلەن كىشىلەرنى ئۆزىگە رام قىلىپ كېلى-ۋاتقان شەۋكەتلىك شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرى ھەمسا-

---

① لايقا — ھازىرقى خوتەن ناھىيىسىنىڭ بىر يېزىسى.

ۋاق دوستى غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم ۋە تىجەن ھەزرەتلەرنىڭ تەك-لىپىگە بىنائەن ئاستانىگە كېلىپ، شادلىق ھاياجانلىرىدا كۆڭۈللى-رى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان توي ئىگىلىرى بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. ئۇ، ئاپئاق قاشتېشىدەك سۇزۇك بوۋاقنى مۇبارەك قوللىرى بىلەن يۆيۈندۇرۇپ، ئاق كىگىز ئۈستىدە دومىلىتىپ، ئىسرىق سېلىپ، سەدىدەل، ئادراسـمـان پۇرىتىپ، ئەزان توۋلاپ ئىسىم قويۇش رەسىم - قائىدىلىرىنى ئورۇندىغاندىن كېيىن، ئىككى يېنىدا قاتار تىزىلىپ ئولتۇرغان تونۇش ھەم ناتونۇش كىشىلەرگە بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ قىسقىغىنە سۈكۈتكە چۆمدى ۋە ھاياجان بىلەن سۆز باشلىدى:

— بىر جان — بىر ئالەم، بىر جان — بىر تاڭ شەپىقى سۈپىتىدە ئاللانىڭ كەرەم - قۇدرىتىگە تىمسال ئېتىلگەندۇر. ھەر-جاننىڭ خىسلەت جۇلاسى ئۇنىڭ نەسلى - نەسەب ئېتىبارى بىلەن تەقدىرىنىڭ سىرۇ ھېكمىتىنى ئاشكـارا ئەيلــگۇسىدۇر. ئۆز نۆ-ۋىتى - سائىتىدە سۈبھى چولپىنىغا ھەمشىرىك بولغان ئۇشبۇ پەرزەنتى مۇبارەكنىڭ نام شەرەپ لەۋھەسى مۇھەممەد ئوغلى نەسرى-دىن بولۇپ پۈتۈلدى. كەمىنە شەيخ نىزامىدىن كاككۇك بىر سىر-لىق بېشارەتنى دىلىمغا كۆمۈشكە ئاجىز كېلىپ تۇرىمەنكى، پەرزەن-تى ئالەمدە زاھىر بولۇۋاتقىنى ھايات لەۋزىنىڭ ئاددىي، تەكرارى ئەمەللىرى ئەمەس، بەلكى ھايات قۇربىنىڭ شىددەت ئىچىدە تۇرت-كەن ئۆركەشلىرى، دىت - ئىستېدات قۇشلىرىنىڭ باغۇ چىمەنلەر-دە ئۇرغان شوخ نەۋائى خەندانلىرى، قىسمىتى تەقدىر چۆللىرىنىڭ تەلۋە بوران - چاپقـۇنلىرىدۇر. ئۇشبـۇ پەرزەنــت، ئالدى بىلەن ئاللا - ئىگەمنىڭ رىزىق - ھىممىتىدە، ئاندىن قالسا پاسىبانى بۇزرۇكۋارلىرىمنىڭ ئەجىر - پەرۋىشلىرىدە ئۆسۈپ ئۆز ئىقبالى-نىڭ ئالتۇن ئىشىكلىرىنى ئاچقاي. ھەممىگە كادىر كەرەملىك ئاللا، بەندىلىرىڭنىڭ تىلىكىنى ئىجاۋەت قىلغايسەن، ئامىن!

دۇئادىن كېيىن جامائەت ئۇنىڭغا ئەگىشىپ تاشقىرىغا چىقتى. تىجەن ھەزرەت شەيخ بىلەن قولتۇقلىشىپ مېڭىپ كوچا دوقمۇشى-

ىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان مەدرىسە تەرەپكە بۇرۇلدى.
بۇ يىل — نەۋبەتى تەۋەللۇتىنىڭ بۇ خاسىيەتلىك يىلىدا باھار بالدۇرلا يېتىپ كەلدى. نورۇز كۈنلىرىگە ئۇلاشماي تۇرۇپ مايسىلار بىخ سۈرۈشكە باشلىدى. ھەر كۈنلۈكى ئوخشاش سوزۇلۇپ تۇرىدىغان بۇلۇتسىز كۆپكۆك ئاسماندا قۇياش تولىمۇ مۇلايىم كۈلۈمسىرەپ ھەرجانىنىڭ دىل - كۆڭۈل خانىلىرىنى ئادەتتىن تاشقىرى بىر خىل ئەركىن - ئازادىلىك، قۇت - بەختىيارلىق تۇيغۇسىغا چۆمدۈرگەنىدى. كاككۇكلارنىڭ سايراشلىرى، قۇشقاچ ۋە تۇمۇچۇقلارنىڭ ئۆز مەرغۇلىدا تىن تارتماي چۇرۇقلاشلىرى، مەجنۇنتاللارنىڭ ناز - كەرەشمە بىرلە تولغىنىپ ئۇسسۇل ئويناشلىرى تەبىئەت بىلەن تەڭ ئويغانغان بارچە ۋۇجۇدنىڭ ئىچكى چوڭقۇرلۇقىدا سوزۇك ھېس - تۇيغۇ ۋە ئىلھام بۇلاقلىرىنى قايناتماقتا ئىدى.
جىلۋىگەر دۇنيانىڭ رەڭدار ھۆسن - جامالى كىچىككىنە بوۋاق نەۋبەتىنىڭ نەزەر - گۇزىرىدىن تاشقىرى تۇرسىمۇ، ئەمما ئۇ بولارنى ئاپئاق يۇمران تېرىسى، بۇرنى ۋە ئۆپكىسىدىكى نەپەس ۋەزىنلىرىدە دەگسەپ، قىلدەك ئىنچىكە كۆك تومۇرلىرىدا ئاققان قىپقىزىل قېنىنىڭ ئىچكى ئۆركەشلىرىدە ۋە ئۇچۇر - سىگنال قوبۇل قىلغۇچى ھەربىر سەزگۈ نېرۋىلىرىدا تۇيۇپ زاكا - يۆگەكتە خۇددى خىيالىي ئالەم پەرىشتىلىرىگە ئوخشاش بىپەرۋا ئويناقشىپ، تېپىچەكلەپ ياتاتتى. سۇدىمەمەنىڭ چىڭقىلىپ بېرىۋاتقان ئوغۇز سۈتىدە ئەت ئېلىپ، ئەللەي ناخشىلىرىدا رىتىم - تاۋۇشلارنى تەرتىپكە سېلىپ، مۇھەممەدنىڭ كۆتۈرۈپ ئۇستۇن - تۆۋەن، ئوڭ - سول ئۇچۇرۇشلىرىدا پەرۋازى مۇئەللەقنى خىيالىي بوشلۇقلىرىغا سىڭدۈرۈپ، بوۋىلىرىنىڭ تالىشىپ - تارتىشىپ سۆيۈشلىرى ۋە ئەركىلىتىپ سىلاشلىرىدا مېھىر - ئېتىبارنىڭ يالقۇنلۇق تەپتىنى سېزىپ يېشىغا توشقان نەۋبەتى ئەمدىلىكتە باشقىچىلا

بىر بالا بولۇپ قالغانىدى. ئۇ تىنىمسىز ئۆمىلەپ، ئۇيەردىن ـ بۇيەرگە يۆتكىلىپ مېھرىبان ۋە كۆيۈمچان ئانىسىنىڭ يۈرىكىنى سۇ قىلىپ، دەريا ـ كۆللەرگە ئوخشاش چايقاپ تۇراتتى. ئۇنىڭ زەددىۋال تارتىلغان تاملارغا، يوتقان ـ كۆرپىلەر يىغىلغان جاۋەنساندۇقلارغا يامىشىپ ئۆرە تۇرۇشقا تەمشەلگەن چاغلىرىدا كەينىدىكى بىراۋغا قايرىلىپ قاراپ قويىدىغان ھالىتى گويا قانات چىقىرىش ئالدىدىكى قۇش بالىسىغا ئوخشاش ئانىسىنىڭ شۇقەدەر زوقى ـ ھەۋىسىنى كەلتۈرەتتىكى، سۈدىمە كەلكۈندەك بېسىپ كەلگەن ھاياجان ھېسلىرى ئىچىدە ئىختىيارسىز چاۋاك چېلىپ كېتەتتى. ئانا ئۇچۇن بالىنىڭ ئۆمىلىشى، ئۆرە بولۇشى ۋە قول ئۈزۈپ كولۇپ، تەمتىرەپ مېڭىشىدىنمۇ ئارتۇق شاد ـ خۇراملىق، بەخت ـ ئىپتىخار ھاياجىنى بولمىسا كېرەك. بۇ، بالىنىڭ زېمىنگە ئەر سۈپىتىدە تىك تۇرۇپ تۇنجى ئاياغ بېسىشىدىن، جىلۋىگەر دۇنيانىڭ قوينىغا قوشۇلۇپ ئۇنىڭ بىر تەركىبىي قىسمىغا ئايلىنىشىدىن، ئۆزىگە يۆلىنىپ ئالەم بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى ماھىيەتلىك سىرلارنى قىياس، ئىدراك قىلىشىدىن دېرەك بېرەتتى.

كۈنلەر كۈنلەرنى قوغلىشىپ ناھايىتى تېزلا ئۆتمەكتە ئىدى. ئايىغى چىققان شوخ نەۋبەتى ئەمدى سۈپىدىكى ئوتقاشتەك قىپقىزىل زىلچا ـ گىلەملەر ئۈستىدىن يەرگە چۈشۈپ زېمىنىنىڭ ئوچۇق كەڭلىكىدە ئۇچ چاقلىق، تۇتقۇچلۇق غالتەك ھارۋىسىنى ئىتتىرىپ ئوينىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ بۆشۈكتىكى چاغلىرىدا ھەربىر تەۋرىنىشىكە ماس رەۋىشتە ئۇياقتىن بۇياققا يۆتكىلىپ تۇرىدىغان كۆز قارىچۇقلىرى ئىككىنچى باھارنىڭ باغرىغا، سۈپسۈزۈك ئاسمىنىغا قادىلىپ ئىختىيار ۋە ئەركىنلىك ھۇزۇرىنى سۈرەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئاشۇ كۆز قارىچۇقلىرىغا ئۆزى ئۇچراتقان جىمىكى نەرسىلەرنى، ئىللىق ۋە خۇش پېئىل باھارنىڭ كۆرگۈ ھەم سەزگۈ دائىرىسىدە زاھىر بولغان بارلىق مەنزىرىلىرىنى سىزىۋالغانىدى.

2

خىيال ئەينەكلىرىدە ئۆزىدىن كېيىنكى ئىلىم ـ ئېرپان ئالـ
مىنىڭ پاسىبانى سۇپىتىدە گەۋدىلىنىپ بېرىۋاتقان سۆيۈملۈك نەۋ-
رىسى نەۋبەتىنىڭ تايتاڭلاپ مېڭىپ «ئانا، ئاتا، بوۋا» دېگەن نام-
لارنى چۈچۈك تىللىرىدا تەكرارلاشلىرىدىن ئالەمچە شادلىققا چۆم-
گەن تىجەن ھەزرەت بىر خىل يوشۇرۇن خەۋپ ـ خەتەرنى
تۇيۇقسىز ھېس قىلىپ كۆڭلى پاراكەندە بولدى. ئۇنىڭ
ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ئۆزئارا بىرىكىپ مۇكەممەل بىر پۈتۈنلۈك
ھاسىل قىلغان سۇزۇك ھېس ـ تۇيغۇلىرى ئۇنى ھېچقاچان ئالداپ
باقمىغانىدى. ئۇنىڭ كۆڭلىدە زاھىر بولۇۋاتقان ھېس ـ تۇيغۇلار
ئۆزگە پايدىسىز تەرىزدىكى بىر قاتار يامان ئەھۋاللاردىن ئۇچۇر
بەرمەكتە ئىدى. قاچاندۇر بىر چاغلاردا، ھە، ئاۋۋالقى قاينام-
تاشقىنلىق نورۇز سەيلىلىرىنىڭ بىرىدە ئاللىكىملەرنىڭ «نەسەبى
نامەلۇم ھاكاۋۇر بۇ ئادەمنىڭ ئاستانە يوسۇنلىرىغا يات بىر سىياقتا
كىيىنىپ يۈرگىنىدىن، ئالەم سۇپەتلىرى، يارالمىش سەۋەبلىرى
ۋە پاكلىنىش مىزانلىرى ھەققىدە غەيرىيلا بىر ـ نېمىلەرنى سۆزلەپ
يۈرۈشلىرىدىن قارىغاندا، ئۇ بىر بولسا پىر ـ ئەۋلىيا، بىر بولسا
مۇرتەد...» دېيىشىپ كۇسۇرلاشقىنى تېخىچە ئۇنىڭ ئېسىدىن كۆ-
تۈرۈلۈپ كەتكىنى يوق.

ئەھۋال خەتەرلىك ئىدى. ھەر قېتىملىق ناماز ـ ئىبادەت
ۋاقتىدا تىجەن ھەزرەتنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ، ئۇنى پەرۋانىدەك
ئايلىنىپ نېرى كېتەلمەيدىغان، ئىززەت ـ ئىكرام ۋە
قۇللۇق ـ رايىشلىق بىلدۈرىدىغان موللا ـ ئىشانلار، بەگ ـ
سىپاھلار ئەمدىلىكتە ئۇنىڭدىن ئۈركۈپ يۈرۈشەتتى. ئۇلارنىڭ
خىلۋەتلەردە، ئىمام ۋەلىخان كاچكۇلىنىڭ تەرىپىدە تۇرۇپ قۇلاق
يېقىپ كۇسۇرلىشىشلىرى، غەيۋەت ـ شىكايەت قىلىشلىرى ۋە يەر
تېگىدىن مارىلىغاندەك قاراشلىرى كۆپكە قادىر تىجەن ھەزرەت
ئاللىبۇرۇن كۆڭلىدە دەڭسەپ مۇئەييەنلەشتۇرۇپ بولغان يوشۇرۇن

خەۋپ ـ خەتەرلەرنىڭ ئاشكارا ئالامەتلىرى جۇملىسىدىن ئىدى.
باش كۇزنىڭ بىر جۇمە كۇنلۇكى نامازدىن يانغان ئىمام ۋەلىـ
خان كاچكۇل ئۆچ ـ ئاداۋەت چوغلىرىغا ئوتۇن ـ تارىشا تاشلاپ
بېرىۋاتقان موللا ـ مۇرىتلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ خوتەن بېگى ھۇزۇـ
رىدا پەيدا بولدى ـ دە، كۇشەندىسى بولمىش تىجەن ھەزرەت ئۇستىـ
ـدىن داد ـ شىكايەت ئېيتىشقا باشلىدى:
— شەۋكەتلىك بەگ غوجىمىزنىڭ پاناھ ـ ھىمايىدا كۇنىنىڭ
سېرىقىنى كۆرۈپ كۆڭلىمىز ياشنىغانىدى، شەرىئەت ئەھكاملىرىـ
ـنى ئىلكىمىزدە تۇتۇپ كەلگەنىدۇق. ئەپسۇسكى، ئات ـ ئىسمىدىن
تا ئىش ـ ئەمەللىرىگىچە ئاستانە مۇسۇلمانلىرىغا يات بولغان ئۇ
تاغلىق كەلگۇندى دىۋانە خوتەن ئاستانىسىدە پەيدا بولۇپ تېگى پەس
يېتىم ئوغلاقلارنى توپلاپ ۋەزخانلىق قىلغاندىن بېرى، ئىسلام
شەرىئىتى، ئەدناسى بوۋىلاردىن مىراس ـ ئۇدۇم قالغان ئادەمگەرـ
چىلىك يوسۇنلىرى دەپسەندە ئېتىلىپ، ئەھلى مۇسۇلمانلارنىڭ،
شەھەر ـ ئاستانە مۆتىۋەرلىرىنىڭ كۆڭۈللىرى ئازار يەپ دەردناك
بولدى. ئۇ گۇمراھنىڭ «ئاللاغا زاھىرى قۇللۇق ياراشماس، ئەقىدـ
ـدە ـ ئىخلاس شاراپىتىدە ھاسىل بولمىش ئۇتۇق ـ تۆھپە يارىشۇر،
شەكىلۋاز، رىياكار ئىمام ـ ئىشانلارنىڭ خۇدانى ئالداپ، كۆز
بوياپ قىلغان قۇرۇق ئىبادەتلىرىنىڭ ئاخىرەتتە سورىقى بولۇر،
مەنكى كەمىنە چىن ئىخلاس ـ ئەقىدەمنى سىلەرگە، سىلەر ئارقىـ
لىق ئاللاغا يەتكۇزۇپ ساۋاب تاپقايمەن» دېيىشلىرى ئۆز سېپىدىن
مۇناپىقلىق، ئاسىيلىق ۋە كۇپۇرلۇق بولماي نېمە، ئالىيلىرى! ؟
بىز ئەمدى سەۋر- تاقەت قىلالمايمىز، — دەپ بەگنىڭ ئايىغىغا
ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاشقا باشلىدى. بەگ ئىمامنى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ
كېڭەشتىن كېيىن قارار چىقىرىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بېرىپ
يولغا سالدى.
بۇ ئىشلاردىن ئۆز ۋاقتىدا خەۋەر تاپقان غەيۇرۇللا قازى ئاخۇـ
نۇم قەدىناس بۇرادىرى تىجەن ھەزرەتنىڭ يېنىغا باردى. تىجەن
ھەزرەت دوستىنىڭ چىرايىدىكى ئادەتتىن تاشقىرى ۋەھىمىلىك

ئىپادىلەردىن ئىشىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولۇپ ئاۋۋال سۆز ئالدى:
— بەندە هامان بەندىچىلىكىنى قىلىدۇ، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىگە سېلىشىدىن، نەپس تەشنالىقى ئالدىدا گۇناهتىن هەم جازادىن هېيىقمىغان ئازغۇن بەندىگە نە چارە. ئەۋۋەلى ۋە ئەزەلىدە ئالەمنىڭ تۇتۇلۇپ تۇرۇشى، ئەل - ئاۋامنى يۆلىگەن گۈزەل ئارزۇ - ئىستەك تۇۋرۇكلىرىنىڭ غۇلاپ چۈشۈشى، ئىنسان بالىلىرىنىڭ توپان بالاسىغا غەرق ئېتىلىشى نەپس ۋە نەپس بىلەن مۇناسىۋەتلىك سەۋەبلەردىن بولۇر. ئاللانىڭ تەقدىر يازمىشلىرىدا نۇرانە بولغان ئىنسان بالىسىنىڭ ئىش - ئەمەللىرى ئەسلىي زاتى ۋە ئەسلىي لايىھىسىدىن يىراقلاشقانچە، ئۇنىڭ ئۆزىگە هەم ئۆزگىگە سالىدىغان زۇلۇم - ئازابلىرىمۇ شۇنچە قاتتىق، شۇنچە شەپقەتسىز بولۇر. شۇڭا، ئىنسان ئۆزىنى ئۆزىگە قارشى قويۇش، ئۆزىنى خورلاش هېسابىغا ناقابىللىقنى ئۇدۇم قالدۇرىدۇ. خەيرىيەت، تەڭرى مېنى پانىي ئالەمنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىدىن خالاس تاپتۇرماق بولۇپ ئۇ لەزىز ئۆلۈم - قازا شارابى بىرلە ئۆز ۋەسلى - ۋىسالىنىڭ نۇرانە باغلىرىغا چىللىغان بولسا، ئۇنى چىن دىلىمدىن قوبۇل ئەتكەيمەن ...
— ياق، قەدىردانىم، — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى قازى ئاخۇنۇم، — ئۇ، ئۆزلىرى ئېيتقان ئاللانىڭ شېرىن شارابى ئەمەس، رىياكار ئىشان ۋەلىخان كاچكۇلنىڭ سۇيىقەستى ئوغىسىدۇر! بىمەھەل ئۆلۈم شارابى ئىچىش ئۆزلىرى ئېيتقاندەك ئىمانى كامىل ئىنسان بالىلىرىغا ياراشمايدۇ، هەزرىتىم! — شۇ سۆزدىن كېيىن قازى ئاخۇنۇم كەينىگە بۇرۇلۇپلا چىقىپ كەتتى.
بەگنىڭ ئاخىرقى قارارى قازى ئاخۇنۇم باشلىق ئىلىم سۆيەر مۆتىۋەرلەر ۋە بىر قىسىم هەق - ئادالەتنى ياقلايدىغان بەگ - سىپاهلارنىڭ بىرلىكتە ئىلتىماس قىلىشى بىلەن تىجەن هەزرەتنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە هەج - تاۋاپقا يولغا سېلىش مەزمۇنىدا چىقىرىلدى هەمدە بۇ ئىشىنىڭ بارلىق سەۋەبلىرىنى قەتئىي مەخپىي تۇتۇش تەلەپ قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن، بەش يىلدىن بېرى خوتەن دىيارىدا ئىلىم - هېكمەت كۈيلىرىنى كەڭ تارقاتقان تاغ بۇر-

كۆتى — تىجەن ھەزرەتلىرى ھەج ـ تاۋاپ نامىدا خوتەن دىيارىدىن ئايرىلىپ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋىلايەتلىرىگە، جۈملىدىن ئامۇ ـ سىر دەريالىرى ۋادىلىرىغا قەدىمكى ئەجدادلارنىڭ شانلىق ئىزلىرىنى سەير ـ تاماشا ئېتىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ قاراقاش دەرياسىغىچە ئۇزىتىپ كەلگەن كىشىلەر گويا غايەت زور سەل ـ كەلكۈنگە ئوخشاش بىرەر مىڭ چامدام يول يۈزىنى بېسىپ ھەزرەتكە قول پۇلاڭلىتىپ، ئاقيول تىلىشىپ، دۇئا ـ تەكبىر ئېيتىشىپ ھەريان چايقالماقتا ئىدى. تىجەن ھەزرەت ئىككى تالىپنىڭ ھەمراھلىقىدا يامغۇردەك تۆكۈلۈۋاتقان كۆز ياشلىرىغا پەرۋا قىلمىغان ھالدا شاش چىلان تورۇق ئېتىنىڭ ئۈستىدە سۈكۈتلۈك ئولتۇرۇپ، ئۆزى سۆيگەن قەدىردان كىشىلەر ۋە ئەزىزانە خوتەن گۈلىستانى بىلەن ئۈن ـ تىنسىز خوشلاشماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قەلب ئەينەكلىرىدە ئىككى يېرىم ياشلىق نەۋەتىنىڭ كېلەچەككە، ئۆز بالاغىتىنىڭ پەسلى باھارىغا ئىنتىلىپ تىنىمسىز يۈگۈرۈپ يۈرگەن شوخ، ئوماق سىيماسى ئوتتەك يالقۇنجاپ، ناھايىتى ئۇلۇغ ۋە ناھايىتى تېرەن ئوي ـ پىكىرلەرنىڭ قاتمۇقات تۈگۈنلىرىنى يەشمەكتە ئىدى. توپ ئىچىدىن بىر خىل رىتىملىق يىغا ـ زارە كۆتۈرۈلگەندە، تىجەن ھەزرەت تۇيۇقسىز بېشىدىكى ئاپئاق سەللىنى يۇلۇۋېلىپ ئۇنىڭ بىلەن بېلىنى ئايلاندۇرۇپ باغلىدى ۋە غانجۇغىدىكى ئۈچلۈك قارا تۇمىقىنى تۈزەشتۈرۈپ بېشىغا قوندۇردى. ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ ھاۋادا پۇلاڭلىغان زەي قامچىنىڭ تارس قىلىپ ئۇرۇلۇشى بىلەن يۇلقۇنۇپ، چاپچىپ تىزگىن سۆرىگەن چىلان تورۇق شامالدەك تېز چاپقىنىچە بىر پەستىلا كۆزدىن غايىب بولدى. ئەمدىلىكتە ھەممە ياق جىمجىت. دەريامۇ، ئادەملەرمۇ ئوخشاشلا بىر خىل جىمجىتلىق ئىچىدە مۇڭلىنىپ، بۇ ئايرىلىشنىڭ ھەقىقىي قىممىتىنى دەڭسىمەكتە ئىدى. توپ ئالدىدىكى يۈزدىن ئارتۇق تالىپ كۆزىدىكى ۋە يۈرىكىدىكى ھىجرانلىق سۈكۈت بىلەن ئۇستازى تىجەن ھەزرەتنىڭ مەدرىسىدە ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئېيتقان مۇنۇ سۆزلىرىنى ئەسلىرىگە ئېلىشتى ھەم ئۇنىڭ ھەقىقەتكە چىنپۈتۈشتى:

«ھەقنى سۆزلىگەنگە ھاياتنىڭ كوچىسى تار. بۇنداق بولۇشى ھەقنىڭ ھەقىقەت سۇپىتىدە بارچە ناھەقچىلىكنى ئاشكارا كۆرسىتىپ، ئۇنى پەرەنجىسى ئاستىغا يوشۇرغان مەككار ئادەمىي شەيتانلارنى، ئۇلارنىڭ ساختا ئىش - ئەمەللىرىنى رەسۋا - سازايى قىلىدىغانلىقىدىندۇر. غەپلەتتىكى ئاۋامنى ئويغىتىش ئەمەلىيەتتە ئۇلارنى رەنجىتىش، تەشۋىشكە سېلىش بىلەن باراۋەر ھېسابلىنىدىغان بىر چاغدا، تىلىڭنى يىغىپ دىلىڭنى ئوت ئالدۇرمىقىڭ، ئاندىن ساخاۋەتلىك قۇياشقا قوشۇلۇپ كەتمىكىڭ زۆرۈر. غەپلەت باسقان تۇپراقنى سەھەر، سەھەرنى قۇياش ئويغىتىدۇ. بۇ ھاللارنىڭ ئىچكى ئالاقىلىرىدە سەن ئۆزۈڭنى ھازىر - زاھىر ھېس قىلساڭلا كۇپايە. ئاۋام ئۇيقۇ ۋە غەپلەتنىڭ قانچىلىك چوڭقۇرىغا چۆككەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر كۆزىنى ئېچىپ دىلىنى يورۇتقان نۇر - يورۇقلۇقنىڭ خاسىيىتىدە سىنىڭ بارلىقىڭنى بىلىدۇ ۋە مەڭگۈ ئەستە ساقلايدۇ. شۇڭا، ئىلىم - ھېكمەت ۋە چىن ئىنسانىي مۇھەببەت ئاسىيلىرى خەنجەر ئېسىپ يۈرگەن بەختى قارا كوچىلاردا سەرسان - سەرگەردان بولغىنىڭدىن كۆرە قوينى كەڭ دۇنيانىڭ خىلۋەت باغى - ئېرەملىرىنى ۋەتەن تۇتۇپ، تەپەككۇر قۇشلىرىڭنى ئۆز ئەركى - مەيلىگە بەھۇزۇر قويۇپ بەرگىنىڭ ئەۋزەلدۇر. قاچانكى، قۇشلىرىڭنىڭ پەرۋازى بىلەن چەك - پاسىللىرىڭنىڭ سىرتىدىكى جىلۋىگەر دۇنياغا ئاياغ باسالىساڭ، قەلبىڭنىڭ سىرىۋ تىلسىملىرىنى يېشىپ ئىللىق چىراي ئاچالىساڭ، شۇ چاغدا مۇرادىڭ ھاسىل بولۇپ، ۋەسلى - ۋىسال دەرياسىدا ئۈزەلەيسەن. يامانلارنىڭ قەستى - بالاسى سەن ئۈزاپ كەتكەن كېچىلەردە، سەن بىنەزەر تاشلاپ كەتكەن كەپىلەردە ئۆز - ئۆزىنى ھالاك ئەتكۈسىدۇر...»

3

قەھرىتان قىشنىڭ ئۇزۇن كېچىلىرىدە سۇدىمەنىڭ چۆچەكلىرىگە زەن سېلىپ ئېگىكنى ئالىقانلىرى بىلەن تىرەپ ياتىدىغان

كىچىككىنە نەۋبەتى خېلى بىرنېمىلەرنى ئاڭقىرالايدىغان، تاتلىق-چۈچۈك تىللىرى بىلەن ئانىسىغا سوئال قويۇپ ئارام بەرمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ھەممە نەرسىگە قىزىقىسىنىپ سىنچىلاپ قارايدىغان كۆپكۆك تىنىق كۆزلىرىدىن ئۆز تەبىئىتىگە ماسلاشقان چېچەن بىر ئويچانلىقنىڭ ئاشكارا ئالامەتلىرى بالقىپ تۇراتتى. ئۇ بىراۋنىڭ توسۇشىغا، قاتتىق تەنبىھىگە چىرايىنى تۈرۈپ قارشىلىق بىلدۈرۈپ ئۆزىنىڭ خاس ئارامىنى، ئىختىيار- ئەركىنى قەتئىي رەۋىشتە ياقلاشقا ئىنتىلەتتى. ئەقىللىق سۇدىمە بالىدىكى بۇ ئۆز-گىچە خۇي - مىجەزنى دەرھال پەملەپ، ئۇنىڭ بىلەن تەڭ - باراۋەرلىك ئاساسىدا يېقىمچە بىر يېقىن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ، ئوي - خىيالنى ئىپادىلەشنىڭ قائىدىلىرىنى، سۆزلەرنىڭ مەنە قاتلىمىنى ۋە ھەرپ - سانلارنىڭ تەرتىپىنى بالىنىڭ يۇمران قەلبى-گە سىڭدۈرۈشكە كىرىشتى. بالىنىڭ ئەس - يادى ئوچۇق، زېھنى ئۆتكۈر ئىدى، ئۆز ئارامى ۋە ئۆز ئەركى - مەيلىگە بۆلىنىپ بىرنېمىلەرنى جىجىلاپ، بىرنېمىلەرنى پىچىرلاپ كېتىشلىرى كىشىنىڭ ئالاھىدە دىققەت - ئېتىبارىنى تارتاتتى.

ئۆي ئىچىدە بىردەممۇ تىنىم تاپمايدىغان كىچىك نەۋبەتى كې-يىنچە ئانىسىنىڭ يېقىملىق تىللىرىدىن بىر خىل ئاھاڭ ۋە قاپىيى-دە تۈكۈلۈپ تۇرىدىغان خەلق قوشاقلىرىغا ھېرىس بولۇپ قالدى. شۇڭا، ئۇ باھارنىڭ ھەربىر سەھىرىدە سۇدىمەنىڭ پېشىنى تارتىپ مەجنۇنتاللار بولۇق ئۆسكەن ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىغا كېلەتتى ۋە شاخ - چىۋىقلارنىڭ لەرزان يەلپۈنۈپ ئويناشلىرىدىن، سۇن-دۇك، قارلىغاچ، سوپسوپىياڭغا ئوخشاش باھار قۇشلىرىنىڭ ساي-راشلىرىدىن چەكسىز شادلىنىپ چۆمۈپ يادلىۋالغان قوشاقلىرىنى كەڭرى تەبىئەت قوينىدا ئېيتىشقا باشلايتتى. بۇ ھال، نەۋبەتىنىڭ بالىلىقىدىكى تۇنجى شېئىري ئوي - پىكىرلىرىنى ئويغىتىپ، ئۇنىڭ شېئىرىيەتكە ئادەتتىن تاشقىرى ئوتلۇق ھەۋەس - ئىشتىياق بىلەن كىرىپ كېلىشىگە سەۋەب بولغانىدى. تەبىئەت دۇنياسى— سەنئەت دۇنياسى، ئۇنىڭ قوينىدىكى سېھىرلىك سەنئەت نەمۇنىلى-

ـرى ئىنسان بالىسىنىڭ نەزىرىگە يېيىلىپ قەلبىگە شولا تاشلىغان ـدىن كېيىن ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئەزەلىي ئوخشاشلىق ۋە يىلتىزداش ـلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقى روشەنلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن، ئىنسان ئاشۇ غۇۋا سېزىملىرى ئىچىدە تۇرۇپ تەبىئەت تەركىبىدىكى ئۆزىنى ھېس قىلىدۇ، ئۆزىگە ئىچكىرىلەشنى تەبىئەتكە ئىچكىرىلەش ھې ـسابىدا ئىلگىرى سۈرۈپ ئۆز قەلبىنىڭ يۇمران بىخلىرىنى پەرۋىش ئېتىدۇ.

كۆل ـ كۆللەردە سۈزۈلۈپ يېنىك چايقىلىپ تۇرغان زىلال سۇلار نەۋبەتنىنىڭ ھەممىدىنمۇ بەك زوق ـ مەيلىنى تارتاتتى. ئۇ سۇدىمەنىڭ خارەتلەرگە①بۇيرۇتۇپ ياستىپ بەرگەن كىچىككىنە چېلەكنى كۆتۈرۈپ ئۇياقتىن بۇياققا يۈگۈرەيتتى. ئاندىن قوللى ـرىنى تىقىپ سۇلارنى شالاقلىتىپ چېچىپ ئويناپ، كىيىم ـ كېچەكلىرىنى چىلىق ـ چىلىق ھۆل قىلىۋېتەتتى. سۇ، ئۇنىڭ ئۇچۇن سىرلىق، سېھىرلىك نەرسە بولۇپ كۆرۈنگەندىن بۇيان، سۇغا، سۇ يۈزىدىكى نۇر ـ شولىلارغا ۋە ئۇنىڭ چوڭقۇرىدىكى تىنىقلىققا قاراپ ئولتۇرۇش ئۇنىڭ بىر خىل دائىملىق ئادىتىگە ئايلانغانىدى. شۇنىڭ بىلەن، سۇ، ئۇنىڭ بالىلىق قەلبىدىكى سۇ ـ زۇك ـ چاقناق تۇيغۇ ئۆركەشلىرى بىلەن ئاجايىپ تاسادىپىي ئوخ ـشاشلىقنى ھاسىل قىلىپ، مېھرى ۋە ئىپتىخارىنى يالقۇنجىتىپ قويغاچقا، يازنىڭ تومۇز ئىسسىق كۈنلىرى مەھەللىدىكى باللار بىلەن بىرگە يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ ساھىلىغا بېرىۋېلىپ، مەھەل ـلىدىكى كىشىلەرنى ئەندىشە، ۋەھىمىگە سېلىپ قوياتتى.

كەلكۈن سۇلىرى تۈرۈلۈپ، ئۆركەشلەپ ئاقىدىغان يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ قاشلىرىدا سۆگەت شاخلىرى قېلىن سايە تاشلاپ تۇرات ـتى. نەۋبەتنى دوستلىرى بىلەن ئەنە شۇ قىرلاردا يالىڭاچ پېتى بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ، توپىغا مىلىنىپ ئوينايتتى. قاش يېنىدا دەريا تاشقىنىدىن ۋە سېزىك سۇلاردىن ھاسىل بولغان تېيىز سۇ كۆلچەكلىرى بولۇپ، بۇ ئۇلارنىڭ چۆمۈلىدىغان «دەريا»سى ئى ـ

① خارەت ـــ باغاچچى.

دى. بۇ تۇرغۇن سۇ ئۇزاقتا سوزۇلغان سازلىقنى ھاسىل قىلىپ ئۆز باغرىدا مۇخ، يېكەن، قومۇشقا ئوخشاش سۇ ئۆسۈملۈكلىرىنى ياشنىتىپ تۇرغاچقا، بېلىجانلار كۆپ ئىدى. بېلىق تۇتۇشقا ھەممىدىن ماھىر نەۋبەتى ئۆيىدىن ئالغاچ كەلگەن، چىلان ياغىچىدىن قىلىنغان قىزغۇچ جامنى سۇغا پاتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئىچىگە بېلىجان كىرگەندىن كېيىن كۆتۈرۈۋالاتتى ـ دە، ئۇنى دوستلىرىنىڭ قاچىلىرىغا سېلىپ بېرىپ يەنە بېلىق تۇتۇشقا كىرىشىپ كېتەتتى. بېلىجانلارنىڭ سۇ ئىچىدە ئۈركۈپ، قېچىپ ھەريان ئۈزۈشلىرى، بالىلارنىڭ ئالىقانلىرىدا ئېغىزىنى ئېچىپ يۇمۇپ پىلتىڭلاشلىرى ۋە قۇياشنىڭ قىزدۇرۇشى بىلەن شوك بولۇپ قېلىشلىرى نەۋبەتىدە قىزىقىش ۋە ئويۇن ھۇزۇرىدىن تاشقىرى بىر خىل غۇۋا گۇناھ تۇيغۇسىنى ئويغاتقاچقا، ئۇ ناھايىتى تېزلا بېلىق تۇتۇشتىن توختىدى ھەممە تۇتۇلغان بېلىقلارنىڭ ھەممىنى سۇغا قويۇپ بەردى. ھەر نەرسە ئۆز تەبىئىتى ۋە ئۆز مۇھىتىغا يارىشا خاس ياشاش قانۇنىيىتىگە ئىگە. بۇ قانۇنىيەت بۇزۇلغان ھامان ئۇنىڭ ھاياتىغا خەۋپ يېتىدۇ. سۇ بىلەن بىرگە تۆكۈلگەن بېلىجانلارنىڭ سۇغا شۇڭغۇپ كىرىپ ئۆز تۇپلىرىغا قوشۇلۇپ ئەركىن ئۈزۈپ يۈرۈشى نەۋبەتىنىڭ قەلبىدە بېلىجانغا ئوخشاش رازىمەنلىك، خۇشاللىق ۋە مېھىر ـ شاپائەت ھېسلىرىنى قىزدۇرۇپ ئۆتتى.

نەۋبەتى سۇغا چۆمۈلۈپ ھارغاندىن كېيىن، بىردەم دەريا قېشىدىكى سۆگەت سايىسىدە ئولتۇرۇپ، تاغ تەرەپتىن قىيانلاپ كېلىۋاتقان دۇغ ـ لاي كەلكۈن سۈيىگە تىكىلگىنىچە خىيالغا پاتتى. ئۇنىڭ پىنھان خىياللىرى مۇشۇ ئانا دەريانىڭ شىددىتى بىلەن ئۇلغىيىپ يىراق ـ يىراقلارغا ئۈزۈپ كېتەتتى. ئۇ ئۆزى كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولالمايدىغان ئاشۇ پىنھان تەبىئەت قوينىغا ئىنتىلىپ، دەريانىڭ ئېقىش يۆنىلىشىنى بويلاپ تۆۋەندىكى تەرەپكە بويۇنداپ قارايتتى. «سۇلار نېمىشقا تېز ئاقىدۇ، ئۇلار زادى نەگە بارىدۇ، بۇنىڭدىكى سەۋەب ۋە مەقسەت نېمە؟» دېگەندەك سوئاللار ئۇنى تەبىئەت قوينىغا تېخىمۇ ئىچكىرى تارتىپ، ئۇنىڭ مۇئەييەن

چەك - پاسىللىرىدىن ھالقىتىپ باراتتى. شۇنىڭغا ماس ھالدا پەيدا بولۇپ، ئۇلغىيىۋاتقان ھېس - تۇيغۇ ۋە ساددا خىيال ئېقىنلىرى قەلب ئەينەكلىرىدە تۈرۈلۈپ تۇرغان بۇلۇتسىمان سوئاللارنى يېشىشكە، ئۇنىڭ يىپ ئۇچىنى تېپىشىغا ياردەم بېرەتتى.

ئالەمگە سۈس كۆكۈم پەردىسى يېيىلىپ كەچكى شەپەق قىپقىزىل تاۋلانغان دەملەردە، نەۋبەتنىڭ پۈتۈن ئەزايى - ۋۇجۇدى بىر خىل سېھىرلىك كۈچ تەسىرىدە تىترەپ لەرزىگە كېلەتتى. ئۇ بۇ مەنزىرىنى مۇشۇ ئانا دەريا بويىدا قانچە رەت كۆرگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھەر قېتىم ئالەمنىڭ كەڭرى ئېتەكلىرىدىكى يورۇقلۇقنىڭ ئاستا - ئاستا خىرەلىشىپ قىزغۇچ تۈس ئېلىشى، بارچە نەرسىدە ئەكس ئېتىۋاتقان قىزغۇچ جىلۋىلەرنىڭ تىترەپ تەۋرىنىشى ۋە سۈكۈت ئىلكىدە غايىب بولۇشىدىن بىر خىل قانۇنىيەتلىك ئايلىنىشنىڭ سېھرىنى غىل - پال ھېس قىلىپ قالاتتى. بۇنىڭ كەينىدىنلا پەيدا بولىدىغىنى يوقلۇققا تۇتاش كەتكەن ئېسەنگىرەش، ئىزتىراپ ۋە قىيالماسلىق سېزىملىرى بولۇپ، ئۇ نەۋبەتكە بىر خىل تەگسىز سۈكۈت غەليانلىرىنى بەخش ئەتكەنىدى. ئۇ شۇ دەملەردە كۆزلىرىنى چىڭ يۇمۇپ كۈندۈزلىرى كۆرگەن بارلىق نەرسىنى يادىغا ئېلىپ، قەلب ئەينەكلىرىدە قايتىدىن سۈرەتلەپ چىقاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ غېرىبانە پاسىللىرىدا جىمىكى مەۋجۇداتنى ئاداققىچە يۇيۇلماس قەلب سۈرەتلىرى ئارقىلىق بىرلەشتۈرۈپ، ئۆزىگە غەيۇرانىلىك بەخش ئېتەتتى. بۇ، دەل نەۋبەتنىڭ بالىلىق تەسەۋۋۇرىنىڭ كېڭىيىشى ۋە ئۆز قەلبىدە ئۆزگىنى سەير - تاماشا ئېتىشلىرىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

4

تەبىئەتكە ئادەتتىن تاشقىرى ھېرىس نەۋبەتنى كۈز ئايلىرىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن ئاتىسى مۇھەممەدكە ئەگىشىپ جېدەل قى-

لىشقا باشلىدى. مۇھەممەد ھەر يىلىنىڭ كۈز ئايلىرىدا خوتەن
شەھىرىگە تۇتاش بوستانلىق يېزىلارنىڭ چەت - ياقىسىغا،
تاغ - تۆپىلىكلەرگە تۇتىشىپ كېتىدىغان جايلارغا بېرىپ بىر قى-
سىم يەرلىك دورا ئۆسۈملۈكلىرىنى يىغىپ كېلەتتى. بۇ ئىشلار-
دىن خەۋىرى بار نەۋبەتى ئاتىسى بىلەن بىرگە خوتەن سەھرالىرىنى
ئارىلاپ، ئۇ يەرلەردە تەبىئەتكە جور بولۇپ، شادىمان ئوينىاپ كۆ-
لۈشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلاتتى. شۇڭا، ئۇ بۈگۈن سەھەرلا ئورنىدىن
تۇرۇپ ئىشىك ئالدىغا چىقىۋالغان ۋە ئاتىسىنىڭ ئاتنى يېتىلەپ
چىقىشى بىلەن تەڭ ئۇنىڭ پېشىگە ئېسىلىۋالغانىدى. بالىنىڭ
قىزىقىشى ۋە ھەۋىسىنى قايتۇرماسلىقنى ئاتىدىن ئۇدۇم ئالغان
سۇدىمە ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ نەۋبەتىنىڭ پاختىلىق چاپىنىنى
ئاچىقىپ مۇھەممەدكە ئۇزىتىۋېتىپ كۈلۈمسىرىگىنىچە باش لىڭ-
شىتتى.

ئاتا بىلەن بالا بىر ئاتقا مىنگىشىپ ئىلچى[1]بازىرىنىڭ دوقمۇ-
شىغا كەلگەندە، ھەممىنى شوخ كۆزلىرى بىلەن بىرمۇبىر كۆزد-
تىپ ماڭغان نەۋبەتى تۇيۇقسىز چۇقان سېلىشقا باشلىدى:

— ئاتا، ئاتا، قاراڭ تىجەن بوۋامنىڭ ئۆيى...

مۇھەممەد ئوڭ يېنىدا سولغۇن بىر ھالدا مۈگلىنىپ تۇرغان
مەدرىسىگە قاراپ يۈرىكى ئاغقاندەك بولدى. تېخى بىرنەچچە يىلنىڭ
ئالدىدىلا قۇياشتەك پاك، نۇرانە قەلب ساھىبى تىجەن ھەزرەتنىڭ
غەيرەت - شىجائىتىدە گۈللەپ ياشنىغان مەدرىسە ئەمدىلىكتە تاش-
لىنىپ چۆلدەرەپ قالغانىدى. ئۇنىڭ چاڭ - توزان باسقان قوش
قاناتلىق دەرۋازىسىنىڭ ئىچكىرىسىدىن بىر بۆلۈك سوپى- ئىشان،
قەلەندەر - دىۋانىلەرنىڭ ئۇ ئالەم خەير - ئېھسانىنى تىلەپ ئوقۇ-
غان مۇناجاتلىرىنىڭ يۈرەكنى ئېزىپ قان - زەردابقا ئايلاندۇرغۇچى
ئېچىنىشلىق پىغانى كېلەتتى. مۇھەممەد بۇ يەردىن ئېتىنى دېۋد-
تىپ يىراقلاپ كەتتى.

ئاتا بىلەن بالا شەھەرنىڭ گۈلباغ مەھەللىسىدىن ئۆتۈپ جەنۇب-

---

① ئىلچى — خوتەن شەھرىنىڭ يەنە بىر نامى.

قا قاراپ ئىلگىرىلىمەكتە ئىدى. بۆك ـ باراقسان قارا تېرەكلەر ۋە قۇلاقلىرى سارغىيىشقا باشلىغان قوناقلىقلار بىلەن قاپلانغان توساللا[1]، بوزاق[2] يېزىلىرىنى كەينىدە قالدۇرۇپ بىر خىل رىتىمدا يورغىلاپ كېتىۋاتقان ئاق بوزئات پېشىن ۋاقتى بىلەن لايقىغا ئۇلاشتى. ئۇلار يېزىنى توغرىسىغا كېسىپ غەربكە قايرىلىپ بىر هازا ماڭغاندىن كېيىن بوستانلىقلار بىلەن كېسىشىپ كەتكەن ئېگىز ـ پەس تاقىر تۆپىلىكلەرگە يېتىپ كەلدى. مۇھەممەد ئاتتىن چۈشۈپ نەۋبەتنى يەرگە ئالغاندىن كېيىن، ئېتىنى ئۇيەر، بۇيەرلەردە كۆكىرىپ تۇرغان ئوتلارغا قويۇپ بېرىپ، يەرباغرى، چاردىمىق، سېرىقئوت، لالە، يالپۇز، تاغ بىنەپشىسى قاتارلىق دورىلىق ئۆسۈملۈكلەرنى يىغىشقا كىرىشتى.

نەۋبەتى ئەتراپقا كۆز يۈگۈرتۈپ هاڭۋېقىپ تۇرۇپلا قالغانىدى. بوستانلىق بىلەن تاقىر تاغ ـ تۆپىلىكلەر كېسىشىدىغان بۇ خىلۋەت جايدا شەھەرگە خاس شاۋقۇن ـ سۈرەننى ئاڭلىغىلى، موكىدەك ئالدىراش ئۆتۈۋشۈپ تۇرىدىغان ئادەملەر توپىنى كۆرگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ دىققىتىنى تارتقىنى، بۇيەردە هۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئېغىر جىمجىتلىق ۋە تەگسىز زېرىكىش ئىدى. ئۇ جىمجىتلىقنى تىڭشاپ تۇرغانچە قەلبى چۆللىشىپ، ئۆزىدىن، ئۆزى ياشاۋاتقان رېئال دۇنيادىن مەھرۇم بولۇۋاتقاندەك هېس ـ تۇيغۇغا كېلىپ قالدى. شۇ سەۋەبتىن بولسا كېرەك، ئۇ توختىماستىن ئۇيان، بۇيانغا ئالاڭلاپ قاراپ ئۆزىنى ئىلكىگە ئېلىپ كېتىۋاتقان زېرىكىشلىك جىمجىتلىقتىن شۈبھىلىنىشكە ۋە خاتىرجەمسىزلىنىشكە باشلىدى. ئاق بوز ئاتنىڭ بىردىن پۇشقۇرۇپ كىشنىشى ئۇنى كۆڭلىنى تالدۇرۇپ تۇرغان بارلىق ۋەھىمىلىك خىياللار ئىچىدىن تارتىپ چىقتى، ئۇ ئېتىنىڭ ئاتقا، ئات كۆز تىكىپ، باش چايقاپ تۇرغان يۆنىلىشكە قارىدى. تۆپىلىكنىڭ ئاندا ـ ساندا قەبرىلەر ۋە قاقشال خادىلار بىلەن قاپلانغان يان باغرىدا ئېگىز بويلۇق، ئاق سەللە ۋە

---

① توساللا، ② بوزاق — خوتەن شەھىرى ئەتراپىدىكى يېزىلار، هازىرقى خوتەن ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرى.

ئاق تونلۇق بىر بوۋاي ئۆزىگە قاراپ تۇراتتى. نەۋبەتى يۈگۈرگىنىچە بېرىپ ئاتىسىنىڭ قولىغا ئېسىلدى ۋە ھېلىقى بوۋاينى ئىشارەت-لەپ:

— ئاتا، ئاۋۇ يەردە بىر ئادەم بىزگە قاراۋاتىدۇ، — دېدى. مۇھەممەد بېلىنى ئېلىپ ئۇ كىشىنىڭ ئاتىسى ۋە قېيناتىسىنىڭ جانجىگەر بۇرادىرى، مۇشۇ سەھۋالىم زىيارەتگاھىنى ماكان تۇتۇپ ئىستىقامەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېلىۋاتقان شەۋكەتلىك شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرى ئىكەنلىكىنى بىلىپ نەۋبەتىنى يېتىلىگىنىچە ئۇنىڭ ئالدىغا باردى. قىزغىن سالام - سەھەتتىن كېيىن، يۈز - كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان شەيخ قول ئۇزىتىپ، نەۋبەتىنى قۇچىقىغا ئېلىپ، پېشانىسىدىن سۆيۈپ تۇ-رۇپ ئاستا شىۋىرلىدى:

— ھەش - پەش دېگۈچە چوپچوڭلا بولۇپ قاپسەن، تەۋەررۇك بالام، ساڭا بىر كىتاب ئالغاچ كەلدىم، ئوقۇپ ساۋادىڭنى چىقىرار-سەن. ئاللا - ئىگەم رىزقىمنى بەرسە، يەنە ئۈچ - تۆت يىللاردىن كېيىن سېنى ئۆز تەربىيەمگە ئالغايمەن، — شەيخ سېرىق كۆندە تاشلانغان كىتاب بىلەن بىر تال قىزىل ئالمىنى نەۋبەتكە تۇتقۇزۇپ خوشلاشتى ۋە مازارنىڭ چېتىدە مۆڭلىنىپ تۇرغان يالغۇز كەپىسى-گە قاراپ يۈرۈپ كەتتى. نەۋبەتى بىر قولى بىلەن كىتابنى باغرىغا چىڭ بېسىپ، يەنە بىر قولىدا ئالمىنى چىڭ سىقىمداپ يىراقلاپ كېتىۋاتقان مېھرى ئىسسىق شەيخكە قاراپ قېتىپ قالغانىدى. شۇ دەملەردە ئۇنىڭ پۇتكۇل جىسمى- روھىدا ئۇلۇغلۇققا تەلپۈنگەن ئادەتتىن تاشقىرى بىر خىل ئىللىق ئېقىم شىددەت بىلەن ئەۋجلە-نىپ، بۇزغۇن يېيىپ ئېقىپ ئۆتتى. مۇھەممەد بولارنى ئوغلىنىڭ يۈز - قولاقلىرىغىچە تېشىپ چىققان قىزىللىق ۋە تەپچىپ تۇرغان تەر تامچىلىرىدىن ھېس قىلغاندەك بولدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شەيخ بىلەن نەۋبەتى ئوتتۇرىسىدا ئادەم ۋە ئالەم تىلسىملىرىنىڭ ئوي - چوڭقۇرىغىچە تۇتاشقان بىر ئوتلۇق غايىبانە رىشتە شەكىللە-نىپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ئۆزئارا باغلىغانىدى.

نەۋبەتى تۆپىلىكتە تۇرۇپ يىراقتا — سارغۇچ گۈللەر بىلەن
بېزەلگەن يېشىل گىلەمدەك يېيىلىپ تۇرغان چەكسىز بوستانلىقتا
تىكىلگەندە، ئۆزىنى گويا قانات قېقىپ پەرۋاز قىلىۋاتقان قۇشقا
ئوخشاش تولىمۇ يۈكسەك ۋە ئۇلۇغۋار ھېس قىلدى. ئۇنىڭ يادىدا
غۇۋا ئەسلىمە بولۇپ قالغان بوۋىسى تىجەن ھەزرەت شەيخنىڭ
ئىللىق كۈلۈمسىرەشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، مۇشۇ بەھرىدار سىر-
لىق زېمىندا بولغۇسى خاسىيەتلىك ئىشلارنىڭ سىرۇ ھېكمەتلىرىنى
خۇپىيانە پىچىرلىغاندەك بولدى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ، ئاتىسىنىڭ
كۆتۈرۈۋېلىشىنى رەت قىلىپ تۆپىلىكتىن سەكرەپ تاقلىغىنىچە
پەسكە شۇڭغۇپ چۈشۈپ كەتتى. ئۇنىڭ قىزىغان قانلىرىدا، پەللە-
لەردىن پەللىلەرگە ھالقىپ بېرىۋاتقان ئوي - خىياللىرىدا تۇنجى
قېتىم ئادەم، ئالەم ۋە تەڭرىنىڭ بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە غايەت زور
گەۋدىسى غىل - پال نامايان بولۇپ، ئۇنى ئۆزلۈكىنىڭ كىچىككىنە
چەمبىرىكىدىن ھالقىتىپ چىققانىدى. ئۇ، ئەمدى ئاۋۋالقىغا ئوخ-
شاش بەخۇدۇك ۋە بەخىرامان ئويناپ يۈرىدىغان ئەركە بالىدىن
ئۆزگىرىپ، كەڭلىكنىڭ بىپايان ئېتەكلىرىدە ئالەم ئۇچۇرلىرىنى
تەنھا قىياسلايدىغان قەلب سەيياھىغا ئايلانماقتا ئىدى. ئۇ ئۇچراتقان
ھەربىر نەرسە شەكلىدىن تارتىپ تاكى ئىچكى روھىي ھاللىرىغىچە
ئۇنىڭ قەلب بوشلۇقلىرىدا جىلۋىلىنىپ تەسەۋۋۇرنىڭ سۈزۈك
قىرغاقلىرىغا دەممۇدەم ئۇرۇلاتتى ۋە ئۇندا تەپەككۇرنىڭ ئۇ-
زۇك - ئۇزۇك كۆي - ئاھاڭلىرىنى، دانىمۇدانە شەبنەم - تامچىلى-
رىنى پەيدا قىلىپ بارماقتا ئىدى. ئېچىلمىغان يەرگە ئوخشاش
تۇغما ھالەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭدا ئاللىبۇرۇن بىخ سۈرۈپ بولغان
يېشىل چىمەنلىرىنى ئىگىلەپ باھار پەسلىنى كۈتۈپ تۇرغان نەۋبە-
تى ئاشۇ كۆي - ئاھاڭلار، ئاشۇ شەبنەم - تامچىلار بىلەن سۇغىرىل-
غاندا، ئۆزىدە بىر خىل ھاياتىي ئايىنىشنىڭ ئادەتتىن تاشقى-
رى كۈچ - قۇۋۋەتلىرىنى ھېس قىلىپ، كىتاب بەتلىرىگە، مەن-
لەر چوڭقۇرىغا شۇڭغۇپ كىرىشكە بەل باغلىغانىدى. شۇڭا، ئۇ
يول بويى كىتاب بىلەن ئالەمنى چىڭ سىقىمداپ، باغرىغا مەھكەم
باسقىنىچە بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمەي ئۆيگە قايتىپ كەلدى.

5

جىلۋىگەر دۇنيانىڭ خاسىيىتى قەھرىتان قىش كۈنلىرىدىمۇ ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك جەزبىدارلىقىنى يوقىتىپ قويمايتتى. ھەممىگە ئورتاق بولغان ئاشۇ رەڭدار جىلۋىلەر ئىچىدىن ھەركىم ئۆز تەبىئىتىنىڭ مەيلى ۋە قۇربىغا يارىشا بەھرە ئالاتتى. شۇڭا، ئىنساندا ئايان بولىدىغىنى باشتىن - ئاخىر ئۆز مۇھىتىنىڭ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي بارلىقىدىكى جىلۋىلەرگە ماس ھالدىكى ھاياتلىق جىلۋىلىرى بولۇپ چىقاتتى. ئىللىق ئۆيىدە ھەرپلەرنى بىر - بىرىگە ئۇلاپ سۆزلەرنى، سۆزلەرنى يەنە بىر - بىرىگە ئۇلاپ جۈملە - ئابزاسلارنى ئوقۇشقا كىرىشىپ، ئۇلارنىڭ مەنائىي كەڭلىكىدە ئىلىم - ھېكمەتنىڭ ئىشىكلىرىنى ئېچىپ بېرىۋاتقان نەۋبەتى، كۆڭلى تارتقان ياكى مەھەللىدىكى بالىلار چاقىرغان چاغلاردىلا ئاندىن كىتابتىن باش كۆتۈرۈپ بالىلىق ئويۇنلىرىنىڭ كۆڭۈلگە زوق - ئارام بەخش ئەتكۈچى شاۋقۇن - سۈرەنلىك قوينىغا كىرىپ كېتەتتى. مەھەللە كوچىلىرىدا قار توپلانغان دەسلەپكى كۈنلەردىن، ئېرىپ يەنە قېتىشىدىن پەيدا بولغان بىرنەچچە مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئاپئاق مۇز ۋە ياكى كۆللەرنىڭ قېلىن ئويۇغان كۆپكۆك مۇزلىرى ئۈستىدە تېيىلىش، ياغاچتىن قىرىپ ياسالغان نۇر - پىرقىرىغۇچلارنى قامچا بىلەن ئۇرۇپ پىرقىرىتىش، ياڭاق ۋە شاپتۇل ئۇرۇقچىلىرىنى ئۈستى - ئۈستىلەپ تىزىپ سەيپاق[1] بىلەن يىراقتىن سوقۇپ دائىرە - چەمبىرەك ئىچىدىن چىقىرىپ ئۇتۇش، كاتەككە يىراقتىن دومىلىتىپ ياڭاق تاشلاش، ئاستىغا تۆمۈر سىمچە قېقىلغان چاناق[2] ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئىككى تال زىخچە بىلەن مۇز چوقۇپ تېيىلىش، مەررە - چۈماق، گاگار- چۈك ئويناش قاتارلىقلار خوتەن بالىلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرى سۈپىتىدە شەھەر - ئاستانىدىن تاكى يىراق سەھرا - قىرلارغىچە كەڭ ئومۇم-

---

① سەيپاق — ياپىلاق سىلىق تاش.
② چاناق — چانا.

ـلاشقانىدى. بالىلار قىش كۆنلىرى ئاشۇ خىل ئويۇنلار بىلەن مەشـ
غۇل بولۇپ، تەبىئەتكە قوشۇلۇپ كېتەتتى ھەمدە تەبىئەت قوزغىـ
غان مىسلىسىز كۈچلۈك ھاياتلىق ئىلھامى بىلەن تەبىئەتتىن ھالـ
قىپ ئىنسان ۋە ئۇنى بىرلىك قىلغان ئىجتىمائىي، ئائىلىۋى توپقا
يەنىمۇ يۈكسەلگەن قاياشلىق ئىنسانىي ئاڭلارنىڭ ئوتلۇق مېھىرلىـ
ـرىدە قايتىپ كېلەتتى. شۈڭىمۇ بۇ جەريان ئۇلار ئۈچۈن كۆڭۈل
ئېچىش جەريانىلا بولۇپ قالماي، بەلكى ئەڭ مۇھىمى ئۆز تەبىئىتىـ
ـنىڭ يوشۇرۇن كۈچ مەنبەلىرىنى ئېچىش، ئۆز قەلبىنىڭ سىرۇ
تىلسىملىرىنى ئىدراك قىلىش، شۇنىڭدەك ئۆملۈك ـ ئىناقلىقنىڭ
چوڭقۇر رىشتىلىرىنى دىل ئارا ئۇلاش، چىگىتىش جەريانى بولۇپ
ھېسابلىناتتى.

نەۋبەتنى بالىلار ئارىسىدا ئالاھىدە پەرقلەندۇرۇپ ھەممىنىڭ
زوق ـ ھەۋىسىنى كەلتۈرگىنى ئۇنىڭ نەسلگە تارتقان رەۋىشتە
تېپىپ تۇرىدىغان ئىچكى ھاياتىي كۈچ ـ قۇۋۋەتلىرى ئىدى. ئۇ
ئۆزىدىكى بۇ خىل پەۋقۇلئاددە كۈچ ـ قۇۋۋەت مەنبەلىرىنى تۇغۇلـ
غاندىن بېرىقى ھەربىر نەپەسلىرىدە، ھەربىر نىگاھ ـ نەزەرلىـ
ـرىدە، ھەربىر قىلىق ـ ھەرىكەتلىرىدە ۋە ھەربىر ئوي ـ خىياللىـ
ـرىدا سېزىپ، دەگىسەپ، ئۇلغايتىپ كەلگەنلىكى ئۈچۈن، نەسىل
ئېتىبارىغا ئىگە بۇ خىل تەبىئىي كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇنىڭ جىلۋىگەر
دۇنيانىڭ قوينى ۋە قارشىسىدىكى قەدەملىرى، غۇلاچلىرى ھەم
پەرۋازلىرىدا كېڭىيىپ پۈتكۈل روھى ۋە جىسمىدىن ھالقىپ كەتكەـ
ـنىدى. شۇڭا، ئۇ كىچىككىنە تېنىگە ماس بولمىغان غەيرەت ـ
شىجائىتى ۋە چېۋەر، قابىللىقى بىلەن تەڭتۇشلىرىنى، ھەتتا ئۆزىـ
ـدىن نەچچە ياش چوڭ بالىلارنى بېسىپ چۈشۈپ، ئۇلار ئارىسىدا
چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە ئىمتىيازغا ئېرىشكەنىدى. ئۇنىڭ بېرىلىدىغىـ
ـنى مۇز ئۈستىدە تىك تۇرۇپ ئۇزۇنغا تېيىلىش، مۇز چېكىپ
يۇمىلاق دائىرە ئىچىگە ئېلىنغان ياغاقلارنى يىراقتىن نىشانلاپ
سەيپاق بىلەن سوقۇش، لۆمشۈپ تۇرغان نېپىز مۇز ئۈستىدىن
چاناقنى تېز چاپتۇرۇپ ئۆتۈش، چۈكنى ئوردا كاتىكىدىن ئۆرلىـ

تىپ يىراق - يىراقلارغا زەرب بىلەن ئۇرۇش، يەنە قىلىيورغا - شەيتانچاق - جىرغىلاڭ دەپ ئاتىلىدىغان چەمبەر شەكىللىك سىم چاقنى دەستە بىلەن ئىتتىرىپ يورغىلىتىپ شەھەر كوچىلىرىنى ئالا قويماي ئايلىنىپ چىقىش ئىدى. بۇ ئويۇنلاردىن قانغۇچە بەھرە ئېلىپ چارچىغان چاغلىرىدا ئۆيىگە قايتىپ ئانىسى سۇدىمە- نىڭ مېھرىلىك قۇچاقلىرىدا شېرىن ئۇيقۇغا كېتەتتى، ئاندىن ئوي- غىنىپ ئۇنىڭ سىرلىق ئەپسانە - چۆچەكلىرىگە بېرىلىپ زەن سېلىپ، ئادەم، تەبىئەت ۋە ئىلاھ بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن ئاشۇ ئەپسانىۋى ئالەمنىڭ ئاجايىپ - غارايىپ، رەڭدار قوينىدا سەير - تاماشا قىلاتتى. بۇھال، نەۋبەتىنىڭ تەسەۋۋۇرلىرىنى ئوي- غاتقان يەنە بىر ئامىل سۈپىتىدە ئۇنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ، ئۆزىنى يەنە سىرتقى ئالەمگە ئاچقىپ، ئۆز بىلەن ئۆزگىدىن ئىبارەت ئىككى خىل يەككىلىكنىڭ چەكسىز، بىپايان دالىلىرىدا ھەربىر كىشى ئوخشاشلا زىكرى قىلىدىغان «خۇدا، ئاللا» ئۇقۇمىنىڭ سۈپەت - سۈباتىغا تۇتاشتۇرۇپ باراتتى.

نەۋبەتى تۆت يېشىدا ئائىلىسىدىن ئايرىلىپ شەھەر - ئاستانە- دىكى نامدار موللىلارنىڭ تەربىيىسىگە كىردى. ئەپسۇس، ئۇنىڭ مۇشۇ يېشىدا كۆرۈلگەن مىسلىسىز كۈچلۈك ئىلىم - ئىشتىياقى ۋە قانائەتسىز تەلەپكارلىقى ئالدىدا موللا - ئۇستازلار ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ئالمىشىپ تۇردى ۋە ئۇلارنىڭ ھەممىسى بالىدا يېلىنجاۋاتقان سىرلىق دىت - ئىستېداتىنىڭ كۈتۈلمىگەن ئوت - ئۇچقۇنلىرىدا دىللىرىنى داغلاپ تەڭلىك - مۇشكۈلگە قالدى.

موللا ئۆز زامانى چەك قويغان مەززىسىز ئۇقۇملارنى تەكرارلا- پ ئىنسان بالىسىنىڭ سىرتقى ئالەمگە قانات يايغان بىلىش ياقلىق ئەركىن ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى بوغۇپلايتتى. ئۇنىڭ ساۋاق نەزد- رىدە بالا رايىش، شۈكۈرانە قوبۇل قىلغۇچى، ئۆز پىر - ئۇستازد- نىڭ ئىش - ئەمەللىرىنى ئۇدۇم - ئۆرنەك قىلىپ تاب - قېلىپقا چۈشكۈچى ياۋا گىياھ ئىدى. بالا — نەۋبەتى بولسا، ئۆز موللىسى- نىڭ، پىر - ئۇستازىنىڭ قارشى تەرىپىدە ئىلىم قىممىتىگە زوق-

لىنىپ، ھېكمەتدار سۆھبەتلەرگە تەلپۈنۈپ، قەلب دەۋەتلىرىنىڭ يەلپۈنىشى بىلەن بىپايان ئالەمگە قاراپ قانات قاققان قۇش ئىدى. شۇڭا، ئۇلار ئارىسىدا پەرق ۋە ئارىلىق ئەسلىدىلا بار ئىدى، زامان ۋە ئۆزلۈك سەۋەبىدىن بۇ پەرق، ئارىلىقلار تېخىمۇ كېڭىيىپ، ئۇلارنىڭ بىرلىكى، تەلىم - تەربىيە شەرتى ئاستىدىكى بېقىش ۋە بېقىنىش مۇناسىۋىتى بۇزۇلاتتى. بۇنىڭدا كىمنىڭ غەلىبە قىلىشى مۇھىم ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى كىمنىڭ كىمنى رەت قىلىشى، تەرك ئېتىشىدۇر. ئېنىقكى، بالا - شاگىرت موللا - ئۇستاز- نىڭ كەينىدىكى موللا - ئۇستاز. بۇ خىل مۇقەررەرلىك رەت قىلىنىشتىن سىرت، يەنە ئۆزىنى پۈتۈنسۇرۇك ئۆز ئىلكىدە تۇتۇش- نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن، نەۋبەتى ئاستا- نىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا موللىدىن موللىغا، ئىشىكتىن ئىشىككە كۆچۈپ يۈرۈپ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆيىگە قانائەتسىز بىر ھالىدا قايتىپ كەلدى. ئۈچ يىل مابەينىدە تەلىم - ساۋاق ئېلىش جەريانىدىكى ئۇرۇنۇشلار تۈنجى قېتىم ئۇنىڭدا تەنھالىق تۇيغۇسىنى ئويغىتىپ، ئۇنى بارچە كىشىدىن ئايرىپ چىققانىدى. بۇ ھال، ئۇنىڭدا ئادەم ۋە ئالەم سىرلىرىنى ئىزدەشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدۇرغانىدى. ئۇ بولسىمۇ تەنھالىقنىڭ مەركىزىدە قۇياشقا ئوخ- شاش يېلىنجاپ نۇر تارقىتىۋاتقان ئۆزلۈك كۈچ - قۇۋۋىتى ئىدى. ئۇ بۇ كۈچكە تايىنىپ ئۆزىدىكى سۇزۇك تۇيغۇلارنى، رەڭدار تەسەۋ- ۋۇر جىلۋىلىرىنى شۇ قەدەر يۇكسەلدۇرۇپ باردىكى، ئۇ ئوي - خىيال مەركىزىگە قويغان ھەرقانداق بىر شەيئى ئۆزىنىڭ شەكلى ۋە مەزمۇنىدىن مۇزىكىلىق كۈي - رىتىم تارتىپ، سۆز چىمەنلى- رىنىڭ ياپراقلىرىدا شەبنەم مارجانلىرىغا ئوخشاش يالتىراپ شېئىر - نەزم يىپلىرىغا تىزىلاتتى. بۇ ئۇنىڭدىكى تۇغما دىت - ئىستېداتنىڭ شېئىرىيەت گۈلىستانىدا خۇشبۇي چېچەك ئېچىۋاتقان- لىقىنى ئاشكارىلاپ، ئۇنىڭ ھايات لەۋھەسىگە شائىرلىق تەقدىرى- نىڭ ئۇزاققا سوزۇلغان كەچمىشلىرىنى پۈتۈپ بولغانىدى.

6

سۇدىمە سۆيۈملۈك پەرزەنتى نەۋبەتىنىڭ يەككە ـ يېگانە
يۈرۈشلىرىدىن، كۆنلەپ ئۆيگە بېكىنىۋېلىپ كىتاب دېڭىزىدا ئۈ-
زۈشلىرىدىن، مۇھىمى ئۆزى بىلەن ئۇنىڭ ئارىسىنىڭ ئاۋۋالقىدىن
پەرقلىق هالدا يىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقىدىن غەمگە پېتىپ كۆڭلى
خۇپپيانە ئازار يېمەكتە ئىدى. خەتنىسى قىلىنىپ يېقىندىلا ئورنى-
دىن تۇرغان نەۋبەتى ئەمدى ئانىسىغا يېپىشىپ بويۇنلىرىغا گىرە
سالمايدىغان، قۇچاقلىرىغا بېشىنى قويۇپ شېرىن مۈگدىمەيدىغان،
ھەتتاكى ئۇنىڭ كۆزلىرىگە ئۇدۇل تىكىلىپ قاراشتىن ئۆزىنى
ئېلىپ قاچىدىغان بولۇپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ ئانا بىلەن بالا
ئوتتۇرىسىدا مەنىدار پىكىر داشلىقنىڭ تۈنلەرنى تاڭلارغا ئۇلايدىغان
قىزغىن، شاد ـ خۇرام دەملىرى ئىزچىل داۋام ئېتىپ باراتتى.
بۇنداق دەملەر نەۋبەتىنىڭ چوڭىيىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ تېخىمۇ
ئۇزىراشقا، ساماۋى چۆچەكلەردىن ئاتا- بوۋىلارنىڭ رېئال كەچۈر-
مىشلىرىگە كۆچۈشكە، مەسىلىلەرنى ئاددىي، بىۋاسىتە بايان قى-
لىشتىن مۇلاھىزە قىلىپ پىكىر يۈرگۈزۈش، تەخمىن ـ قىياس
قىلىشقا يۈزلەنمەكتە ئىدى. مانا شۇ دەملەرنىڭ رىزقى ۋە شادلىقى
ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرۇپ هاياتقا، كۆز ئالدىدىكى پاك مەسۇمە —
نەۋبەتىگە يېڭىچە ئۇسۇل بىلەن مۇئامىلە قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى
ئەسكە سالغاندا، تۇز تەبىئەتلىك سۇدىمە بىر ئاز ئوڭايسىزلانغاندەك
بولدى. نەۋبەتى ئەمدى كىچىك بالا ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ يالقۇنلۇق
قەلبىدىن تاشقان مەنىدار سۆز- ئىبارىلەر بالىنىڭ ئاتقان ئوققا
ئوخشاش ئاتا ۋە ئانىدىن شەكسىز يىراققا چۈشىدىغانلىقىنى، قاناتـ
لىرى يېتىلگەن قۇش بالىسىنىڭ ئۇۋىسىدا تۇرۇۋېرىشكە چارىسىز
ئىكەنلىكىنى، كەڭرى سامادا ئەركىن پەرۋاز ئېتىشكە زارىقىدىغان-
لىقىنى، يەنە سەپەردىكى يولۇچىنىڭ ئۆز مەنزىلىگە ئىنتىلىپ
پەقەت ئالدىغىلا ماڭالايدىغانلىقىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەندىن كېيىن،
سۇدىمەدە ئانا بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى رىشتىنىڭ سۈپەت ئالماش-

تۇرۇپ تۇردىغان ئاجايىپ - غارايىپ قانۇنىيەتلىرىنىڭ
بارلىقى ئايدىڭلاشتى.

ئەمدىكى باھار نەۋبىتىدە لىرىك ئوي - خىياللارنىڭ تۈگۈنىنى
يېشىپ، ئۇنى جىلۋىگەر دۇنيانىڭ ھەربىر بوشلۇقى ۋە ھەربىر
قاتلىمىدا مەنىدار كۈي - ئاھاڭلارغا تولدۇرۇپ بارماقتا ئىدى.
ئۇنىڭ دىققەت - ئېتىبارى قارلىغاچ ئۇۋا ياسىغان ئايۋان تۈۋرۈكلى-
رىدە، سوپسوپىياڭ ئۇۋا ئاسقان ئېگىز دەرەخ شاخلىرىدا ئىدى.
ئۇ بۇ باھار ئەلچىلىرىنىڭ تۇرقىدىن تارتىپ ئۇن - ئاۋازى ۋە
پەرۋازلىرىغىچە زەن سېلىپ، ئۆزىنى گويا ئۇلارنىڭ سەپلىرىدە
سېزەتتى ۋە قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن ئاجايىپ ئۇلۇغۋار
سىمۋوللۇق مەنىلەرنى سۇزەتتى. ئۇنىڭ ئاق، قارا، چېقىر ئۇجمى-
لەرنىڭ لەززىتىدىن بەھرە ئېلىپ شاختىن - شاخقا ئاتلاپ ئۆتۈش-
لىرى باھار قۇشلىرىنىڭ ئۆزگىلا ئوخشاپ كېتەتتى. شاخلارنىڭ
تەۋرىنىشى بىلەن بوشلۇقتا چايقىلىپ پەرۋازەن تىك تۇرۇش نەۋبەتى
ھېس - تۇيغۇلىرىنىڭ يۇكسەك مەنىۋى چوققىلارغا قاراپ ئۆرلەش-
لىرىدە پەۋقۇلئاددە ئۇنۇم بەرگەنىدى. شاماللارنىڭ يۇمشاق قوللى-
رى ئۇجمە يوپۇرماقلىرىنى شىلدىرلىتىپ، ئۇنىڭ ئاپئاق، يۇمران
يۇزلىرىنى سىلاپ - سىيپاپ ئۆتكەندە، تەنلىرى يايراپ ئۇنىڭ
ئىچكى چوڭقۇرلۇقىدىن بىر خىل ئىللىق، ھارارەتلىك تۇيغۇ ئېقى-
نى لەپپىدە ئۆرلەپ تېشىپ چىقاتتى. نەۋبەتى زېمىندىن نەچچە
غۇلاچ ئېگىزلىكتە، يېشىل يوپۇرماقلار ئارىسىدا چايقىلىپ تۇراتتى.
تى. ئاشۇ بوشلۇق — زېمىن بىلەن ئاسمان ئارىسىدىكى تەبىئەتنىڭ
ياپيېشىل رېڭىگە چۆككەن ئاشۇ مۇئەللەق نەۋبەتىگە بىر جۈپ
سولماس قانات بەخش ئېتىپ، ئۇنىڭ نەزەر - كۆزىرىنى
يەنىمۇ يۇكسەك، يەنىمۇ يىراق جايلارغا ئەكەتكەنىدى. ئۇ بۇنىڭدىن
ئۇچۇشنىڭ بەھرە - ھۇزۇرىنى، ئۇچۇش مۇقەررەرلىكىدە مۇساپى-
لەرنىڭ زاھىرلىقىنى، مەنزىل ۋىسالىنىڭ ئىرادە شەمشىرىگە چىڭ
چېتىشلىق ئىكەنلىكىنى تۇنجى رەت ھېس قىلدى. شۇ دەملەردە
ئۇنىڭ قەلبى بىراقلا كېڭىيىپ كۆز ئالدىدىكى جىلۋىگەر دۇنياغا

قوشۇلۇپ كەتكەندەك، ئاڭا تەڭداش يوسۇندا چەكسىز ئېتەك يايغاندەك بولدى...

شۇنداق، باھار ئالەمنىڭ شوخ خۇلقى ھەم نازى، خاسىيەتلەر تۇركۇمىنىڭ ئىنسان قەلبىگە تۇتاش كەتكەن سىرلىق مونولوگى. ئۇنىڭ جىلۋىلەرگە، شاۋقۇن - سۈرەنلەرگە، ھاياتىي كۈچ - قۇۋۋەتلەرگە تولغان بىپايان ئېتەكلىرى ئىنسان بالىسىنىڭ روھىيەت سىرلىرىنى تەقلىدىي يوسۇندا ئاشكارىلاپ، ئاڭا بىر خىل تۇيلۇك ئويغىنىش جاكارلىرىنى بەخش ئېتىدۇ. تەبىئەتتىكى ھەربىر نەرسە ئىنسان قەلبىگە بىر خىل شەكىل ياكى بىر خىل جىلۋە سۈپىتىدە سىڭىپ كىرىپ، ئۇنىڭ قاتلامىمۇ قاتلام چوڭقۇرىغا يوشۇرۇنۇپ ياتقان، سىرتقى تەسىرگە موھتاجەن بېسىلىپ قالغان ھېس - تۇيغۇ مەنبەلىرىنى ئاچىدۇ. تەسەۋۋۇر شۇ تەرىقىدە تەبىئەتنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنىڭ ھەربىر تۈرى ۋە خىلى بىلەن ئۆزئارا زىچ باغلىنىش نەتىجىسىدە سىمۋوللارنى، سىمۋوللار مەنە بەرگەن ئىچكى جىلۋىگەر دۇنيانى بەرپا قىلىدۇ. تەبىئەتنىڭ ئىنسان قەلبىگە كۆچۈشى، ئاڭا ماس ھالدىكى ھاياتىي جىلۋىلەرنى پەيدا قىلىشى ھاياتنىڭ يۈكسەلگەن مەنىۋى چىنلىقلىرىنى تەپەككۇرنىڭ ئاساسىي ھالقىلىرىغا ئۆتكۈزۈپ، ئىپادىلەشكە بولغان كۈچلۈك تەقەززالىقنى ئارتتۇرۇپ بارىدۇ. ئىپادىلەش، ئىنسانىنىڭ مەۋجۇتلۇق سېزىملىرىگە قىممەت بېقىدىن مەنە ئاتا قىلىش رەۋىشىدە كۆرۈلۈپ، شەكىللەر كەڭلىكىدە رەڭ ۋە نۇر چاقىدۇ. شۇڭىمۇ ئىنسانىنىڭ تەبىئەت قوينىدا ئۆسۈپ، كېڭىيىپ مېۋىگە كىرىدىغان ھايات چىنلىقلىرى ئىككى ئالەم جىلۋىلىرى قوشۇلۇشىدا يۈز بېرىۋاتقان رەڭدارلىق ھەم ئاھاڭدارلىقتا ماس ھالدا ئەڭ ئاۋۋال نەزم - شېئىرىيەتتىن ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ.

جىلۋىگەر دۇنيانىڭ قوينىدا تەنھا سەير - تاماشا ئېتىپ، تەبىئەت قوزغىغان كۈچلۈك ھېس - ھاياجان تاشقىنلىرىدا ئۆرلەپ بېرىۋاتقان توققۇز ياشلىق نەۋبەتى سېرىق خوتەن قەغىزىدىن تىكۋالغان دەپتىرىنى خېلىلا كۆپ شېئىر - نەزمە بىلەن تولدۇرۇپ

بولغانىدى. ئۇ، تەنها، مۇڭلۇق، خىيالچان بالىلىق سېزىملىرىگە ئانا تەبىئەتنىڭ رەڭگارەڭ جىلۋىلىرىدىن مەنە ئاتا قىلىپ، ئۇلارنى تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇرنىڭ دولقۇنلىرىدا چايقاپ سۇزۇلدۇرۇپ، شەكىللەر ئەۋجىدە ئاھاڭدارلىققا تويۇندۇرۇپ، شېئىرىيەت گۈل-شەنلىرىنى دەسلەپكى چېچەك پەسلىگە ئوخشاش بېزىمەكتە ئىدى.

ئائىلىنىڭ ئېغىر يۈكى جىمغۇر، ئەمما ئاجايىپ تىرىشچان مۇھەممەدنىڭ يەلكىسىنى تاغدەك بېسىپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇ كۈن بويى شىپاخانىدىن نېرى بولالماي تىرىشىپ، تىرمىشىپ ئىشلەيت-تى. قەدىردان دوستى تىجەن ھەزرەتتىن ئايرىلىشنىڭ ئېغىر رو-ھىي ئازابىدا كۆڭلى سۇنۇپ، يۈرىكى زەئىپلىشىپ كەتكەن غەيۇ-رۇللا قازى ئاخۇنۇم تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ خوتەن شەھىرى ئاستانىسى-نى بېشىغا كىيگۈدەك بولۇپ كەتكەن ئىمام ۋەلىخان كاچكۈل ھەم ئۇنىڭ تەرىپىدىكى جان باقارلارنىڭ پىتنە ـ پاساتلىرى دەستىدىن قازىلىق مەرتىۋىسىدىن ئايرىلىپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىنىغا بىر يىل بولاي دەپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن ئورا كۆزلىرىدە ئۆچەيلا دەپ قالغان ئاخىرقى ھايات شامى سۇس پىلدىر-لاپ ياناتتى. بۇ ئالەمىي پانىيغا ئۈمىدسىز نەزەر بىلەن بېقىپ ياتقان قازى ئاخۇنۇم نەچچە يىللاردىن بېرى دىل پىنھانىغا يوشۇرۇپ قويغان، يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەپ كېلىۋاتقان تىجەن ھەزرەتنىڭ ئانا دىيار — مۇلكى خوتەن چاھارباغدىن ھەج ـ تاۋاب نامىدا سۈرگۈن ئېتىلىشىگە ئالاقىدار بولغان بارلىق سىر ـ مەخپىيەت-لىكلەرنى تۆكۈپ بوغۇلۇپ يىغلىغان دەملەردە، بۇ ئىشلاردىن بىخە-ۋەر ئۆزىنى ئالداپ، ئاتىسىنىڭ يولىغا ئۈمىد بىلەن تىكىلىپ كەلگەن بىچارە سۇدىمە بىر يىقىلغان پېتى ئىككىنچىلەپ ئورنىدىن تۇرالمىدى.

غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلىپ بارچىنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى تىلىپ، كۆڭۈل خانىلىرىنى خاراب قىلغان بۇ بىر يىل جەريانىدا، نەۋبەتى ئانىسى سۇدىمەنىڭ بېشىدا پەرۋانىدەك ئايلىنىپ كېچە ـ كۈندۈز ئۇنىڭ ھال ـ ئەھۋالىدىن خەۋەر ئالدى.

سۈدىمە ئاتا مىراسى بولغان «رۇبائىياتى خۇرشىد» بىلەن «تەۋارىخى مۇلكى خوتەن» ناملىق ئەسەرنىڭ ئەسلىي قولىيازمىسىنى ساندۇقتىن ئالدۇرۇپ سۆيۈملۈك ئوغلى نەۋبەتىنگە ھەدىيە قىلدى ۋە ئۇنىڭ ھېس - ھاياجانغا باي سۇزۈك، يېقىملىق ئاۋازىدا بىر قېتىم ئاڭلاپ چىقتى. نەزىم ۋە تارىخىي تەپسىرنىڭ ئاجايىپ پاساھەتلىك ۋە تەسىرلىك قۇرلىرىدا گاھ توختاپ سۈكۈتكە چۆمۈشۈپ، گاھ كۆتۈرۈلۈپ ئىلھام - ھاياجاننىڭ شىددەتلىك دولقۇنلىرىغا مىنگەشىپ كۆزلىرىدىن يامغۇر - ياشلىرىنى تۆكۈشكەن، ئاندىن ئۇلۇغلۇق پەخرى - ئىپتىخارىنىڭ قۇياشتەك ئىللىق خۇش تەبەسسۇملىرىغا چۆمۈشكەن، ئاخىرىدا بولسا، سىغىنىش ۋە ئەستىلىكنىڭ دەشتى - چۆللىرىدە سەرسان- سەرگەردان بولغان ئانا بىلەن بالا بىر - بىرىنى مەھكەم قۇچاقلىشىپ شۈك بولۇپ قېلىشتى. نەۋبەتى ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ «ئاتا» دېگىنىچە سىرتقا يۈگۈردى. تىنىقى توختاپ، تېنى مۇزلاپ، كۆزى ئوچۇق قېتىپ قالغان سۈدىمە تاۋار كۆرپە ئۈستىدە بەئەينى چوڭقۇر ئوي - خىيالغا پاتقان پەرىزاتتەك سوزۇلۇپ ياتاتتى.

ئۈچىنچى باب

روھ سەپىرى

1

روھ — مەۋھۇم - باتىن تەبىئەتلىك تەركىب، تەن — ئوچۇق - زاھىر تەبىئەتلىك تەركىب، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئۆزئارا تايىنىش خاراكتېرىدە باشلىنىپ، ئۆزئارا بىر - بىرىنى چەكلەش ۋە ئىلگىرى سۈرۈش جەريانىدا تەرەققىي قىلىدۇ. شۇڭا، تەننىڭ دائىملىق ئېھتىياجلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، روھنىڭ ئەڭ ئاساسى ۋە ئەڭ تۈپكى خاھىشلىرىغا ئەگەشكەن كۆزدىن ئېتىبارەن، ئىنسان ئۆزىدىن تاشقىرىقى ئالەم بىلەن بولغان چەكسىز بىر تۇتاشلىق ھېسلىرىغا چۆمىدۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ كېلىش مەنبەسىنى، ياشاش ۋە كېتىش سەۋەبىنى ئىدراك قىلالايدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، روھ ئىنساننىڭ ئائىلىق پائالىيىتى تۈرتكىسىدە تەندىن ھالقىشنى ئۈزلۈكسىز دەۋرلەشتۈرۈپ يېڭىچە ئىمكانىيەت دائىرىسىدە يېڭىچە شەكىللەرگە كىرىدۇ.

روھنىڭ قۇدرىتى، كامالىتى ۋە ئۇلۇغ بەرپاچىلىق ئىقتىدارى ئۇنىڭ تەندىن، ماكان ھەم زاماندىن ھالقىغان چەكسىز كەڭ بوشلۇقلىرىدا روي بېرىدۇ. تەن بىلەن چەكلەنگەن، شۇنداقلا تەننىڭ دائىمىي، ئىپتىدائىي نەپس - ئېھتىياجلىرىغا بېقىنغان روھنىڭ نجاتلىقى بولمايدۇ.

بۇلارنىڭ ئالدىنقى ئىككىسى روھنىڭ شەكىل يارىتىش — بەرپاچىلىق جەريانى بولۇپ، شەكىللەر ئەۋجىدە ئوچۇق كۆرۈنىدۇ.

كېيىنكىسى روھنىڭ تەندىن خالاس تېپىش — قايتىش جەريانى
بولۇپ، ئەسلىي چىنلىققا ماس ھالدا شەكىلسىز، مەۋھۇم ھا-
لەتتە روي بېرىدۇ. بىراق تەن - شەكىل، يەنى لىباستىن مەھ-
رۇم بولغان روھنىڭ مەۋجۇتلۇقى ئەسلىي چىنلىقنىڭ قانۇنىيىتى
بويىچە مەۋھۇم بولغاندىمۇ ئۇنى ئاۋۋالقىغا ئوخشاش تەسەۋۋۇر قى-
لىشقا بولمايدۇ. بۇ چاغدا روھ ماكانسىز سەرسانە ھالەتتە بولۇپ،
ئۇنى ۋە ئۇنىڭ قايتىش پائالىيىتىنى پەقەت ھېس قىلىش، قىياس
قىلىش ۋە ۋاستىلىك يارىتىلغان روھ سۈپەتلىك شەكىللەردىن
ئىدراك قىلىشلا مۇمكىن.

سۇدىمەنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى بىلىپ باغرى خۇن ھالدا كېچى-
لەپ يېتىپ كەلگەن شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرى بېشىغا
قارا كۆرپە تەلپەك، ئۇچىسىغا قارا تون كىيىپ بەللىرىنى ئاق ماتا
بىلەن باغلىغان مۇھەممەد بىلەن نەۋبەتنى باغرىغا بېسىپ ئۇزاق
سۈكۈتتە تۇرغاندىن كېيىن قەددىنى رۇسلىدى. ئۇنىڭ نەزەر -
گۈزىرى ئۆي ئىچىگە لىق تولغان ھازىدارلاردىن بىر- بىرلەپ
ھالقىپ ئۆتۈپ تەسەۋۋۇر ئالىمىگە كۆچۈشكە باشلىدى. شەيخ تە-
سەۋۋۇرىدا تۇنجى قېتىم ئەزىزانە خوتەن گۈلىستانىنىڭ خۇشناۋا
بۇلبۇلى، ئەنسىز يىللارنىڭ پەخىرلىك ئوغلانى، ئىنسان قەلبىنىڭ
ۋەھىيكار پىر- ئەۋلىياسى تىجەن ھەزرەتنى؛ ھەق- ئادالەت پاسى-
بانى غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمنى، ئاندىن گۈل لېۋىدىكى شەبنەم
مىسال يالتىراپ بۇ ئائىلىۋى روزغارغا گۈزەل سۈبات بەخش ئەت-
كەن، تەۋەررۇك ئوغلان - نەۋبەتنى ھايات رىزقى چىمەنىگە يادىكار
ئەيلىگەن تاغ پەرىسى سۇدىمەنى كۆردى. ئۇنىڭ نەپىسى قىسى-
لىپ، كۆزلىرى ئېچىشىپ، قوللىرى تىترىدى. مۇھەممەد باشلىق
تۆت يىگىت كۆك تاۋاردىن يوپۇق يېپىلغان جىنازىنى كۆتۈرۈپ توپ
ئالدىدا ماڭدى. كۆزلىرى يىغىدىن قىزارغان، چىرايى بەرگى خا-
زاندەك سولۇپ سارغايغان نەۋبەتى شەيخنىڭ يېنىدا چاپىنىنىڭ
پېشىنى مۇجۇقلاپ باراتتى. تۇنجى كەتمەن توپىنى تاشلاش بىلەن
ھوشىدىن كەتكەن دادىسىغا يېپىشىپ تېلىقىپ يىغلىغان نەۋبەتنى

شەيخ مەھكەم قوچاقلىۋالدى. بالىنىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر بىر يەر-لىرىدە ئۆلۈم ۋە يوقلۇقنىڭ قاپقارا مۇدھىش كۆلەڭگىلىرى ئەلەڭ-لەپ سۇر پەيدا قىلاتتى ھەمدە يۈرىكىگە يوپۇرۇلۇپ كىلىپ قور-قۇنچ - دەھشەت سالاتتى. بالىنىڭ بىشىنى مىھرىلىك ئالىقانلىرى بىلەن سىلاپ، باشلىرى بىلەن قوشۇپ باغرىغا تارتقان كەرەملىك شەيخ ئاخىرقى دۇئادىن كىيىن، ئاددىيلا قوپۇرۇلۇپ بىشىغا بىر تال قارا تىرەك كۆچىتى تىكىپ قويۇلغان قەبرە ئالدىغا يۈكۈندى. ئۇنىڭ ئوڭ تەرىپىدە مۇھەممەد، سول تەرىپىدە نەۋبەتى سۈكۈتلۈك ئولتۇرۇپ مۇڭلۇق ۋە ئاھاڭدار ھالدا دولقۇنلاپ بىرىۋاتقان خەتمە-قۇرئان ئاۋازىغا قوشۇلۇپ، يۇغۇرۇلۇپ كەتتى.

ھاۋا خىلى ئىللىپ قالغانىدى، ئەمما كىچىدە يەنىلا تەننى قورۇغۇدەك سوغۇق شامال يەلپۈپ تۇراتتى. كۆكتە ئورغاق بىسى-دەك پارلاپ تۇرغان ھىلال ئاي ۋە يىلىنجاپ تۇرغان توپ - توپ يۇلتۇزلار قوڭۇر تۇپراق ئاستىغا دەپنە ئىتىلگەن تاغ پەرىسى سۇ-دىمەنىڭ جۇدالىق زارىدا ئىسەدەپ كۆزلىرىدىن ئاپئاق نۇر ياشلى-رىنى تۆكۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. قەبرىستانلىقنىڭ ئەتراپىنى ئو-راپ تۇرغان بۈك - باراقسان قارا تىرەكلەر گويا ئۇزاققا سوزۇلغان ھازىدارلار توپىدەك قارىيىپ كۆرۈنەتتى. بىزەكلىك چىراغدانلا رىيىل ئۈستىدىكى قۇرئان بەتلىرىگە يورۇقلۇق چېچىپ تولغى-نىپ كۆيۈۋاتقان جىنچىراغ ئەتراپىغا بىرنەچچە پەرۋانىنى چىللاپ، ئۇلار بىلەن تەسىرلىك ئىشق قىسسىلىرىنى ئىيتىشماقتا ئىدى. ئۈچ كىچە، ئۈچ كۈندۈز ئەنە شۇ تەرىقىدە داۋام ئىتىپ تۆتىنچى كۈنى سۇبھى - سەھەرگە ئۇلاشقاندا، ئۇنى پۈتۈپ كەتكەن شەيخ ئاخىرقى دۇئانى ئورۇنداپ ئورنىدىن تۇردى ۋە مۇھەممەد بىلەن نەۋبەتنى يىتىلەپ ئاستانىگە قايتىپ كەلدى. سۇدىمەنىڭ قىرىق نەزىرىسىگىچە دەرقەمــدە تــۇرۇپ بــارلىق نەزىر - چىراغ ئىش-لىرىنى ئۆزى باش بولۇپ بىر ياقلىق قىلغان كەرەملىك شەيخ قىرىق بىرىنچى كۈنى مۇھەممەدنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ، ساقال بىسىپ كەتكەن ئىڭەك - يۈزلىرىنى مىھرىلىك سىلاپ ئۇزاق

تەسەللى بەرگەندىن كېيىن قەتئىيەت لەۋزى بىرلە سۆز ئېلىپ ئۆز مەقسىتىنى ئىزھار ئەتتى:

— ماڭا قارىغىن، ئوغلۇم، بارچىمىز ئاللانىڭ بۇ ئالەمدىكى ئامانەتلىرىدۇرمىز. قاچان كېلىپ، قاچان كېتىشنى ئاللادىن ئۆزگە بىرەر بەندىنىڭ بىلىشى مۇمكىن ئەمەستۇر. روھىمىز چاقىرىلغان كۈنى ئۇ زاتى مۇبارەكنىڭ نۇرانە جامالىغا مۇيەسسەر بولغايمىز. قەددىڭنى رۇسلىغىن، خۇددى ئاتاڭ غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم ۋە تىجەن ھەزرەتلىرىدەك غەيرەت - شىجائەتلىك بول. ئۇلارنىڭ، مەرھۇم مەزلۇمەڭ سۇدىممەنىڭ پاك روھى ھەرقاچان سىنى يۆلەيدۇ. ئەمدىكى چوڭ ئىش، غۇنچە ھالىتىدە قىسمىتى جۇت - شىۋىرغاننىڭ سوقۇشىغا ئۇچرىغان كۆڭلى سۇنۇق، باغرى خۇن، مۇشۇ شەۋكەتلىك جەمەتنىڭ تەۋەررۇك پەرزەنتى نەسرىدىننى ھەق يادى ۋە ئىلىم - ئېرپان خۇش ھاۋاسىدا ئەركىن، بىمالال نەپەس ئالدۇرۇپ، ئۆز پەسلىنىڭ نەۋ باھارىغا يەتكۈزۈشتۇر. مەنكى شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ئەزان توۋلاپ ئات - ئىسمىنى قىچقارغاندىن باشلاپ تاكى بۇگۈنگىچە، بۇ پەرزەنتى مۇبارەك نەسرىدىننى ئۆز تەربىيەمگە ئېلىشنى، ئاڭا دىلىم ۋە ئىلكىمدىكى بارلىق زاھىري ۋە باتىنىي ئىلىم دۇرلىرىنى بەخش ئەيلەشنى كۈتۈپ كېلىۋاتىمەن. جاھاننىڭ ھاۋاسى بۇزۇق، تەلەتى سۈرۈن، خۇي - پەيلى يامان كۆرۈندۇ. شۇڭا، مۇشۇ سائەتنىڭ ئۆزىدە نەسرىدىننى ئېلىپ سەھۋالىمدىكى غېرىب روزغارىمغا قايتىشىمغا رازىلىق بەرگەيسەن! — شەيخ سۆزدىن توختاپ نەۋبەتىگە لەپپىدە قاراپ قويدى. مۇھەممەد ئارقىمۇ ئارقا يۈز بەرگەن ئائىلىۋى بەختسىزلىكلەردىن كېيىنكى جۇدالىق ئازابلىرىغا چىدىماي تۇرسىمۇ، لېكىن قېيناتىسى تىجەن ھەزرەتنىڭ سەپەر ئالدىدا بەرگەن مەسلىھەتى ۋە ئاتىسى غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇمنىڭ ئاخىرقى نەپەسلىرىدە ئېيتقان ۋەسىيەتلىرىنى يادىغا ئېلىپ شەيخكە رازىلىق بەردى. شەيخ شۇ سائەتلەرنىڭ ئۆزىدىلا جابدۇنۇپ نەۋبەتى بىلەن بىرلىكتە سەھۋالىم تامان يول ئالدى. بۇ ئىنسان روھىنىڭ پارلاق چوققىلىرىغا،

خەتەرلىك ھاڭلىرىغا ۋە يەنە ھادىسىلەرگە تولۇپ تاشقان چەكسىز كەڭ چۆل ـ داللىلىرىغا قىلىنغان بىر قېتىملىق سەپەر بولۇپ، نەسىرىدىن نەۋبەتنىڭ ئون يېشىغا، مىلادىيە 1700 ـ يىل 4 ـ ئايغا توغرا كەلگەنىدى.

2

سەھۋالىم زىيارەتگاھى ۋە ئۇنىڭدىكى يېگانە كەپە شەھەر ـ ئاستانىنىڭ شاۋقۇن ـ سۈرەنلىرىدىن، نىزام ـ ئەھكاملىرىدىن، بەگ ـ غوجىلارنىڭ نەزەر ـ گۇزىرىدىن يىراقتا بولغاچقا، بۇ يەردە ئىنسانىنىڭ ئۆزىگە، ئۆز روھىي قاتلاملىرىغا ئىچكىرىلەش يولىدىكى تەپەككۇر پائالىيەتلىرى ئاجايىپ جىمجىت، ئاجايىپ بەھرىدار ۋە ئاجايىپ خەيرلىك دەملەرنىڭ ھىمايىسىدە دەخلىسىز ئورۇندىلىپ باراتتى. شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ ياشلىقىدىن بېرى مۇشۇ خىلۋەت زىيارەتگاھ ۋە ئۇنىڭدا قەبرىلەرگە ياندىش ھالدا مۆكلىنىپ تۇرغان يېگانە كەپىنى ماكان تۇتۇپ، پانىي ئالەمنىڭ غەم ـ قايغۇلىرىدىن، ئارزۇ ـ ئىستەك ۋە ھەۋەس ـ ئىشتىياق-لىرىدىن مۇستەسنا ھالدا ئىستىقامەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئۆت-تۈشلىرى ئۇنىڭ كامالەت پەللىلىرىنى شۇ قەدەر يۈكسەلدۈرۈپ بارغانكى، ئۇ روھىيەتنىڭ سۈپسۈزۈك جىلۋىگەر تاڭلىرىدا تۇرۇپ ئىككى ئالەم پايانىغا بىمالال نەزەر ئاغدۇراتتى. ئۇنىڭ قۇياشتەك پارلاق، روشەن قەلبى ئالدىدا ھېچكىم ئۆز سىرلىرىنى يوشۇرۇش-قا، ھېچ ئىش ئۆز سەۋەب ـ ئاقىۋىتىنى پىنھان تۇتۇشقا، ھېچ نەرسە شەكىل ـ ھادىسىلىرى بىلەن ئۇنى ئازدۇرۇشقا قادىر ئەمەس ئىدى. ئۇ گويا پەرۋەردىگارنىڭ ئۆتكۈر كۆز نۇرىدەك بارچىنىڭ ئىچىگە، پىنھان خىلۋەتلىرىگە بىمالال شۇڭغۇپ كىرىپ ھەقىقەت جەۋھەرلىرىنى سۈزۈپ چىقاتتى. ئۇنىڭدىكى بۇ خىل غايىب ھېك-مەتدارلىق يەنە ئۆز نۆۋىتىدە شېئىرىيەت بىلەن مەنتىقىي ھېكايەت-

لەرنىڭ ئالتۇن بەتلىرىگە نەقىشلىنىپ باراتتى. سەھۋالىم زىيارەت-
گاھى ۋە كوھمارىم غارى[1] ئەتراپىدىكى ئاۋام خەلق شەيخنى بىر دەك
«مۆجىزىكار ئەۋلىيا، ئۇلۇغ ئاتا، ئەللامە» دەپ تەرىپلىشىپ،
ئۇنىڭدىن ئۆز مۇشكۇلاتلىرىغا ئاسانلىق ۋە خەيرلىك نىشانلىرى
تىپىشاتتى.

شەيخ، ئۆسمۈر نەۋبەتىنىڭ قەلب جاراھەتلىرىنى كۆزدە تۇتۇپ
ئەسلىي پىلان بويىچە قاتتىق قول تەلىم - تەربىيە يۈرگۈ-
زۇش ئويىدىن ياندى ۋە ئۇنى بىر يىللىق مۇددەت ئىچىدە
سوپىلىق - تەسەۋۋۇپ يولىنىڭ بىرىنچى باسقۇچى — شەرىئەتتە
تەربىيىلەش قارارىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، باھارنىڭ ئاخىرقى
مەزگىللىرىدە خوتەن دىيارىدىكى بارلىق مازايىي ماشايىخلارغا ئوخ-
شاش سەھۋالىم ۋە كوھمارىملارمۇ تاۋاپچىلارغا، خەير - ئېھسان
ئېتىپ ساۋابلىق تاپقۇچىلارغا تولۇپ كېتەتتى. مۇنداق ئەھۋاللاردا
شەيخنىڭ كۆن بويى نەۋبەتى بىلەنلا بولۇپ، ئۇنى تەربىيىسىدە
تۇتۇشقا ئىمكانىيىتى يار بەرمەيتتى. شۇڭا، ئۇ سەھۋالىمغا قايتىپ
ئۈچ كۈن ئۆتكەندىن كېيىن نەۋبەتنى ئالدىغا يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇر-
غۇزۇپ تۇنجى ساۋىقىنى باشلىدى:

— ئوغلۇم، بۇ چەت - خىلۋەت جاي ئەمدى سېنىڭ ئۆز
روھىڭنى تىڭشاپ كامالەت مەنزىللىرىگە يېتىدىغان دەرگاھىڭغا
ئايلانغۇسى. «قۇرئان كەرىم» نى يادقا قىرائەت قىلىشتا دىلىمنى
ئۇۋلاپ، مەيلى - ئىختىيارىمنى ئۆزۈڭگە رام قىلغىنىڭغا ئىقرار-
مەن. ساڭا تەپسىرى ئىلمىنى ئىگىلىتىشتىن ئاۋۋال ئۇشبۇ كىتاب-
نى ئوقۇپ، ئۇنىڭ گۈل - گۈلىستانىدا سەير ئېتىپ چىقىشىڭنى
مۇۋاپىق كۆردۈم. بۇ، سېنىڭ ئىسمىڭغا ئاتاق مۇھەممەدنىڭ ئىل-
تىماسى بىلەن مەنبە بولغان شەۋكەتلىك نەسرىدىن رابغۇزى ھەز-
رەتلىرىنىڭ پەيغەمبەر - نەبىيلەر ھېكايەتلىرىگە ئاتالغان «قىسەس-

---

[1] كوھمارىم غارى — سەھۋالىمغا تۇتاش تۆپىلىكنىڭ قاراقاش دەرياسىغا قارايدىغان
تىك باغرىغا جايلاشقان ئىككى قەۋەتلىك ئۆڭكۈر.

سۇل ئەنبىيا»[1] ناملىق تەۋەررۇك ئەسىرىدۇر. بارغىن، بۇ خىل-
ۋەت دەرگاھنىڭ ھەممىلا يېرى سىنىڭ ئاياغلىرىڭنى ئۆز يەلكىسى-
دە كۆتۈرۈپ، زىكرىڭدىن تۆكۈلگەن تەسىرلىك قىسسە - ھېكايەت-
لەرگە جور بولىدۇ. ئۆرلە، تېنىڭنى خاك - تۇپراق ئۈستى-
دە قالدۇرۇپ روھىڭنىڭ پەرۋازىغا قېتىلىپ ئۇچقىن. پەرۋەردى-
گارنىڭ خاسىيەتلىك نەپەسلىرى روھىڭنى بوشلۇق - مۇئەللەق
ئىچىدە سۆيۈپ ئەركىلىتىپ بارسۇن، — شەيخ سۆزىنى تۈگىتىپ،
كۆزىنى يۇمغىنىچە بىر پەس سۈكۈتكە چۆمدى، ئاندىن كۆزىنى
لەپپىدە ئېچىپ، نەۋبەتچىگە قايتا نەزەر ئاغدۇردى. شەيخنىڭ كۆزىدە
يېنىپ تۇرغان ئاجايىپ سېھىرلىك ئۇمىد ۋە مېھىر نۇرى نەۋبەتچى-
نىڭ جۇدالىق ئازابلىرىدا بىر قەۋەت نېپىز مۇز ئۇيىغان يۈرىكىنى
ئېرىتىپ، ئۇنىڭ تېخى يورۇشقا ئۈلگۈرمىگەن يۈكسەك مەنىۋى
ئالەملىرىگە يارقىنلىق بەخش ئەتكۈچى سېھىرىي ئوتلارنى تۇتاشتۇر-
دى. ئېگىلىپ سالام بېرىپ قەددىنى رۇسلىغان، ئىچكى ھاياجان
ئىلكىدە لەۋلىرى تىترەپ كۆزلىرى چوڭ - چوڭ ئېچىلغان
نەۋبەتى گويا ئۇچۇشقا تەمشەلگەن قۇش بالىسىغىلا ئوخشاپ قالغان-
دى. ئۇ ئاخىرى ئۇچتى، ئۇچقاندىمۇ كىشىلەرنىڭ كۆزلىرى يې-
تىپ بارالمايدىغان چەكسىز بوشلۇقلاردا ئۇچتى. يەر يۈزىدىكى
ھەممە نەرسە — سەھۋالىمىنىڭ خىلۋەت ئېتەكلىرى، ئۇنى شەرق
ۋە شىمالدىن ئوراپ تۇرغان بوستانلىقلار، بىر جۈپ قاش دەرياسى
ھەم تىرىكچىلىك ھەلەكچىلىكىدە پىرقىراپ يۈرگەن ئادەملەر ئۇ-
نىڭ نەزەر ئۇپۇقلىرىنىڭ سىرتىدا كىچىكلەپ بارا - بارا يوقىلىپ
كەتتى. ئۇ ئىنسان زاتىنىڭ دۇنياغا ئاپىرىدە بولۇش جەريانىدىن
ياراتقۇچى ئىلاھ - تەڭرىنىڭ قۇدرەت - كامالىغىچە بولغان
چەكسىز ئۇزاق جەريانلاردا مەجنۇن كەبى چۆرگىلەپ ئىنى-
سان بالىسىغا كەمدىن - كەم نېسىپ بولىدىغان ئاجايىپ يارقىن

---

[1] «قىسەسسۇل - ئەنبىيا» 13 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە 14 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا خارەزىمنىڭ راباتئوغۇز دېگەن يېرىدە ياشاپ ئۆتكەن بۇرھانىدىن ئوغلى نەسىرىدىن رابغۇزد-نىڭ 1311 - يىلى يېزىلغان دىنىي فانتاستىك رومانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئىلاھىي نۇرلارغا مۇيەسسەر بولدى.
سەھۋالىم بىلەن كوھمارىمدىن ئىبارەت بۇ قوشكېزەك تاۋاپ-گاھتا سەيلە - تاۋاپ پائالىيىتى ئاخىرلاشقان كەچ كۆز پەسلىنىڭ بىر خاسىيەتلىك سەھىرى نەۋبەتى «قىسەسسۇل - ئەنبىيا» نىڭ قىلىن بەتلىرىنى يېپىپ قەلبىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا جاراڭلاپ پەللىمۇ پەللە ئۆرلەپ بېرىۋاتقان بىر سۇرلۇك، تەسىرلىك ئىلاھىي كۈي ئىچىدىن ئويغاندى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا زاھىر بولغىنى تىم-تاسلىق بوشۇكىگە بۆلەنگەن قىپيالىڭاچ سەھۋالىم ۋە ياكى سارغى-يىپ، غازاڭ تاشلاپ يالىڭاچلىنىپ بېرىۋاتقان چەكسىز سەھرا بەلۋاغلىرى بولماستىن، بەلكى ئىنسان روھىدىكى ئىمان - ئېتىقاد، مېھىر - مۇھەببەت ۋە ھەق - ئادالەت تەرتىپلىرى بىلەن قۇتقۇزۇش يولىدا رەنج - ئەلەم، رىيازەتلەر چەككەن قەيسەر ھەم كارامەتلىك ئەۋلىيالار توپى ئىدى. نەۋبەتى يۈكسەلگەن قىزغىن ئوي - خىياللىرى ئىچىدە ئۆزىنى ئاجىز ئىنسان بالىلىرى بىلەن قۇدرەتلىك پەيغەمبەرلەر تۇركۇمى ئارىسىغا قويۇپ مەنىۋى يېتى-لىشىنىڭ ئۇلۇغۋار قىممىتىنى ۋە ئۇنىڭ ئىنسان روھىدىكى ئاجا-يىپ سىرلىق كۈچ - قۇۋۋەتلىرىنى دەڭسىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئىشتىياق - ھەۋىسى قىسسە - ھېكايەتلەردىن ھالقىپ ئۆتۈپ، زىكرى - يادىغا نەقىشتەك ئويۇلۇپ ئورناپ قالغان قۇرئان كەرىم ئايەتلىرىنىڭ پىنھان مەنىسىگە مەھكەم باغلاندى.

3

نەۋبەتىنىڭ ئەسلىگە كېلىپ بولغان رەڭگى - رۇخسارىدىن، پىكىر ۋە خىيال قىرغاقلىرىغا ئۇرۇلۇپ ئاجايىپ سۈزۈك تامچىلار-نى چاچرىتىۋاتقان زېھنىي قۇۋۋىتىدىن ئىلھاملانغان شەيخ ئاللاغا شۈكۈر - سانا ئوقۇغاندىن كېيىن، پاك لەۋزى ۋە قەتئىيەت ئىرادىسى بىرلە قۇرئان بەتلىرىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرغان نەۋبەتى ئاللانىڭ كالاملىرىنى دىللىرىغا مارجاندەك قاتار

تىزىپ، ئەقىدە ـ ئىخلاس نۇرلىرى بىلەن روشەن- يارقىن ئەي-
لەپ، ئەڭ يېقىملىق ۋە ئەڭ تەسىرلىك تاۋۇش ـ تەلەپپۇزىغا
يېقىن سۇرۇپ تەخ بولۇپ تۇردى. شەيخنىڭ كۆزلىرى نەۋبەتىنىڭ
تەق ـ تەييارلىق ھالەتلىرىنى كۆزىتىپ، تەكشۇرۇپ كىتاب يۈزىگە
ئاغدۇرۇلۇشى بىلەن نەۋبەتىنىڭ قىپقىزىل لەۋلىرى ۋە ئاپئاق
سەدەپتەك چىشلىرى ئارىسىدىن ئاجايىپ يېقىملىق ۋە ئاجايىپ
مۇڭلۇق كۈي ـ ئاھاڭغا سىلىنغان بىرىنچى سۇرە- ئايەتنىڭ قىرا-
ئىتى تېشىپ چىقىپ شەيخنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى تىترىتىپ، پۈتۈن
ئەزايى ۋۇجۇدىغا سۇر سېلىپ تارقىلىپ كەتتى. شەيخ شۇ يوسۇندا
نەۋبەتىنىڭ ساپ، سۈزۈك ئەرەب تىلىدا قىلغان قىرائىتىنى «قۇر-
ئان كەرىم» گە بىرمۇ بىر سېلىشتۇرۇپ چىققاندىن كېيىن ئۇنى
تۈركىي ـ ئۇيغۇر تىلىغا ئۆرۈپ يېشىپ، تەپسىر قىلىپ چۈشەندۈ-
رەتتى. نەۋبەتى ئۆزىنىڭ تۆت يېشىدىن باشلاپ ھەريەر، ھەر جايدى-
كى موللا ـ ئۇستازلىرىدىن ۋە رەھمەتلىك بوۋىسى غەيۇرۇللا قازى
ئاخۇنۇمدىن ئائىلىسىدە ئالغان ئەرەب تىلى بىلىملىرىگە تايىنىپ
شەيخنىڭ تەپسىرى بايانلىرىنى ناھايىتى ئوتۇقلۇق ھالدا ئۆزلەشتۈ-
رۈپ بارماقتا ئىدى. شەيخ دەلمۇ دەل تەپسىر قىلىشتىن باشقا،
يەنە ھەربىر سۇرە ـ ئايەتتىكى سۆزلۈكلەرنى ئىپادە قىلىدىغان مەنە
دائىرىسى، تۈرلىنىش شەكلى، بىرىكىش ھالىتى ۋە باشقا ئالاھىدى-
لىكلىرى بىلەن يېشىپ، تەھلىل قىلىپ چىقاتتى. ئاندىن ئۇنىڭ
ئانا تىلدا بېرىدىغان ئۆلچەملىك مەنىسىنى ئاۋۋالقى ئۇسۇل بويىچە
تەپسىلىي دەلىللەپ بېرەتتى. نەۋبەتىمۇ خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش
ئۆزى قىرائەت قىلغان سۇرە ـ ئايەت سۆزلۈكلىرىنىڭ خاس مەنى-
سىنى قىرائەت جەريانىدا قىياسەن مۆلچەرلەپ، شەيخنىڭ
تەپسىر ـ يېشىملىرى ئاساسىدا قايتىدىن بىرمۇ بىر سېلىشتۇرۇپ
دەلىللەپ ئەس ـ يادىغا نەقىش قىلىپ چېكىۋالاتتى. ئەرەب تىلىدى-
كى سۇرە ـ ئايەتلەرنىڭ ئانا تىلدا سۈزۈك مەنىلەر چوڭقۇرلۇقى
ھاسىل قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئەسلىدە ناھايىتى سىرلىق ھەم سۇر-
لۇك تۇيۇلغان «قۇرئان كەرىم» شەكىل جەھەتتىن ئۇنىڭغا ئەمدى-

لىكتە ئانا تىلدىكى كىتابلار قاتارىدا ئاددىي تۇيۇلدى. ئۇ «قۇرئان
كەرىم» نىڭ ئىنسان بالىلىرى ئۈچۈن ئورتاق نازىل قىلىنغان،
ئۆز تىلى ۋە ئۆز دىلى بىلەن مەنىسىگە يېتىش مۇمكىنچىلىكى
بولغان بەھرىدار كىتاب ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەنىدى. ئەمـ
ما، ئۇنىڭ مەنە جەھەتتىن تاغ كەلكۈنلىرىدەك تېشىپ مىسلى
دېڭىز كەڭلىكىدە زاھىر بولۇشى نەۋبەتىنى ھەيرەتتە قالدۇردى.
ئۇ ئاشۇ دېڭىزنىڭ چوڭقۇر تەكتىدە ئۈزۈپ كېتىۋېتىپ ئالەمنىڭ
پۈتۈنسۈرۈك سىرۇ ھېكمىتىنى تىڭشايتتى. ئالەم ئەمدى ئۇنىڭ
ئۈچۈن ئاللانىڭ قۇدرەت - كامالىغا تۇتاشقان ھالـدا يېڭىۋاشـ
تىن نۇر - زىياغا پەۋەس تولۇپ، دەسلەپكى سەھەرنىڭ سۈزۈك،
يارقىن چېھرى سۈپىتىدە ئايان بولماقتا ئىدى. ئۇ ئۆزىنى شۇ
سەھەر دەملىرىدە نۇرغا چۆمۈلگەن ھالدا قۇياشقا ئېگىلىپ بوي
تارتقان بىر تال يېشىل يۇمران گىياھقا، پەرۋەردىگارنى ئالەمنى
يورۇتۇپ، كېچە بىلەن كۈندۈزنى ئايرىپ، بارچە جانلىقنىڭ ھاياتـ
لىق نەپسىنى ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرغان ساخاۋەتلىك قۇياشقا ئوخشاتـ
تى. بۇ ئوخشىتىشتا ئۇنىڭ تەلقىن قىلغىنى تەڭرىنىڭ زاھىرىي
سۈپەتلىرى ۋە ئىنسان بالىسىنىڭ روھقا تالىق باتىنىي سۈباتلىرى
بولۇپ، تەڭرى بارچىنىڭ كۆز ئالدىدا قۇياشقا ئوخشاش زاھىر
تۇرۇپ، ئۆز بەندىلىرىنىڭ روھىيەت پىنھانلىرىغا شەكىلسىز ۋە
مەۋھۇم رەۋىشتە سىڭىپ كىرىدۇ، ئىنسان بۇنىڭغا نىسبەتەن تەڭـ
رىنى تونۇش سېزىمىگە ئىگە بولۇپ، ئۆزىنىڭ روھىيەت ئالىمىدە
ياراتقۇچىسىغا جاۋابەن كامىللىق نۇرى بەرپا قىلىدۇ، ئىككى نۇر
بىر- بىرىگە تۇتاشقان چاغدا تەڭرى بىلەن ئىنسان بىر رىشتىگە
مەڭگۈلۈك چېتىلىپ، ئۇلۇغ ۋەھدەد - بىرلىك ھاسىلاتى كېلىپ
چىقىدۇ، بۇ ھال بارچىگە سائادەت كەلتۈرىدۇ، ئۇنىڭ ئەكسىدە
ئالەم ۋە ئىنسان بالىلىرى پۈتۈنلەي قاراڭغۇ - زۇلمەت ئىچىدە
تەمتىرەپ زاۋالغا يۈز تۇتىدۇ ... دېگەنلەردىن ئىبارەت بولدى.
بىر يىل جەريانىدا قاتتىق تەلەپ ئاستىدا ئىزچىل داۋام قىلـ
غان تەپسىر ساۋاقلىرىدىن كېيىن، نەۋبەتى ئۇستازى شەيخ نىزامـ

دىن كاككۇك ھەزرەتلىرىگە يۈزلىنىپ ئۆز تەسىراتلىرىنى ئۇنىڭ ئىلتىماسى بويىچە يۇقىرىقى ئورام ـ تەرزدە بايان قىلىپ بولۇپ ئۇن سىلىپ يىغلىۋەتتى. شەيخ ئورنىدىن ئىرغىپ تۇرۇپ نەۋبەتنى يەردىن دەس كۆتۈرۈپ باغرىغا مەھكەم باستى. ئۇنىڭ ئۆز كۆتكە-نىدىن نەچچە ھەسسە ئارتۇق ئۇتۇق قازانغان نەۋبەتكە يۈرەك ـ باغرىدىن قايناپ تاشقان ئۇستازلىق، بەلكى ئاتىلىق مېھىر ـ مۇھەببىتى قىسىلغان بىر جۈپ قوي كۆزلىرىدىن چەشمە بولۇپ ئېقىپ چۈشتى. شەيخ نەۋبەتنى سۇپا ئۈستىدىكى بورىغا ئولتۇرغۇ-زۇپ، قاچاندۇر بىر چاغدا، ھە، نەۋبەتنىڭ ساۋاق ئۇستىدە خىيا-لى چېچىلغان، چارچاش تۈپەيلى ئورنىدىن سەھەر تۇرۇشقا ئۈلگۈ-رەلمىگەن بىخۇد چاغلىرىدا ھاسا بىلەن ئۇرۇپ ئىز قالدۇرغان غوللىرىنى ئۇزاققىچە ئۇۋۇلاپ، ئاتا بولغان ئۆزرە ـ ئەپۇسىنى ۋە خەيرىخاھلىقىنى ئىپادىلىدى. كىشىنى ئۆتكۈر قەلب كۆزلىرى ۋە بىۋاستە تۇيغۇلىرى بىلەن سېزىپ، بىلىپ تۇرىدىغان ھېكمەت-دار شەيخ نەۋبەتنىڭ شەھەر- ئاستانىنى، ئاتىسىنى ۋە مەھەللىدىكى دوستلىرىنى سېغىنغانلىقىنى چۈشىنەتتى. شۇڭا، ئۇ تېخىچە ئىسە-دەپ ئولتۇرغان نەۋبەتنىڭ يېنىغا تەكىينى قويۇپ:

— بالام، ساڭا مىڭلارچە ئاپىرىن، بىز داۋانلار ئاشتۇق. كۆزۈڭنى يۇم، ئۇيقۇ ـ ئارام پەرىشتىلىرى ساڭا كۈچ ـ قۇۋۋەت بەخش ئەتسۇن. خۇدا بۇيرۇسا، ئەتە بامدات نامىزىدىن كېيىنلا ئاستانىگە يەتكەيمىز، — دەپ ئىتتىك كەينىگە بۇرۇلدى ۋە ئىشىك-تىن ئېڭىشىپ چىقىپ تۆپىلىكنىڭ يۇقىرىسىغا، كوھمارىم غارىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

4

ئۇزاق ـ ئۇزاققا سوزۇلۇپ شەھەر ـ ئاستانىگە تۇتىشىپ كەتكەن توپىلىق سەھرا يولىدا چاچ ـ ساقاللىرى ئۇچتەك ئاقارغان شەيخ خېلىلا بوي تارتىپ يىگىتلىك قەددى ـ قامىتىگە يېقىنلاپ

قالغان نەۋبەتى بىلەن قول تۇتۇشۇپ كېتىۋاتاتتى. شەيخنىڭ قەلبى نەۋبەتنىڭ قەلبىگە ئوخشاش ھېس - ھاياجان دولقۇنلىرىدا چايقىلىپ، شالاڭلاپ قالغان دەرەخ يوپۇرماقلىرىنىڭ شىلدىرلاشلىرىغا جۆر بولماقتا ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇتاش كەتكەن روھىيەت دالىلىرىدا ئادەم، ئالەم ۋە ئاللانىڭ گۈزەل خۇلق - سۈپەتلىرى بىر - بىرى بىلەن ئۆز ئارا گىرەلىشىپ، ئاجايىپ مەپتۇنكار، نۇرانە جىلۋىلەرنى ھاسىل قىلغانىدى. ئۇلارنىڭ پات - پاتلا قايرىلىپ كۆز بېقىشلىرى، قوللىرىنى چىڭ سىقىپ قويۇشلىرى ۋە نېمىگىدۇر ئىنتىلگەندەك قەدەملىرىنى ئىتتىكلىتىشلىرى ئاشۇ خىل ئېچكى مەپتۇنكارلىقنىڭ تىلسىز ئىنكاسلىرى جۈملىسىدىن ئىدى.

نەۋبەتى ئېرىق بويلىرىدا شاخلىرىدىن ئاجراپ ئۇچۇپ چۈشكەن يوپۇرماقلارنى تېرىۋالغاندىن كېيىن، ئۇلارنى ئالىقانلىرى ئۈستىگە تىزىپ زەن سېلىپ قاراشقا باشلىدى. يوپۇرماقلاردىكى ھەر تەرەپكە شاخلاپ تۇرغان تومۇرلار نەۋبەتىنىڭ دىققىتىنى تارتىپ، پىكىر - خىيالىنى قاناتلاندۇرۇپ، ئۇنى ئۆز دىلىدا ھاسىل قىلغان مۇقەددەس بىرلىكنىڭ قۇدرەت كامالىغا تۇتاشتۇرۇپ قويغانىدى. شۇڭا، ئۇ ھاسىسىنى يەرگە سانجىپ ئۇنىڭ ئۈستىدىن ئىككى قولى بىلەن بېسىپ، تاينىپ تۇرغان شەيخكە يۈزلىنىپ يۇمشاق تەلەپپۇزدا ئېيتتى:

— ئۇستاز، بۇ ئاخىرقى دەقىقىلەردىكى ھاللاردا كۆرگىنىم يوپۇرماقتىن تاشقىرى بىر ئۇزاق ھاياتلىق مۇساپىسىنىڭ پىنھان ھېكايەتلىرىمىكىن دەيمەن، — ئۇ ئىتتىك بېشىنى بۇراپ دەرەخ شاخلىرىغا تىكىلگىنىچە سۆزىنى داۋام ئەتتى، — يوپۇرماق شاخقا، شاخ غولغا، غول يىلتىزغا، يىلتىز تۇپراققا، تۇپراق بولسا سۇغا تۇتىشىپ بەرپا بولىدۇ. بۇ يەردىكى باغلىنىش بەكمۇ سىرلىق، ئاخىرقى يوپۇرماقتا ئايان بولۇۋاتقىنى ئاۋۋالقى — ئەزەلىي دەرەختە ئايان بولىدىغان مەڭگۈلۈك تەكرار بىرلىكنىڭ سۈرىتىدۇر. قارىسىلا، بىرتال يوپۇرماقتا بىر تۇپ دەرەخنىڭ سىيماسى ئايان بولماقتا. بىزمۇ بىر تال يوپۇرماق كەبى ئۆزىمىزدە تەڭرىنىڭ سۈپە-

تىنى ئايان قىلماق ئۈچۈن كۆكلەيمىز، شىلدىرلاپ سادا بېرىمىز، قەد كېرىپ سايە تاشلايمىز، ئاخىرى پىشىپ شاخلاردىن ئاجراپ تۇپراقتا ئارام تاپىمىز، ياق، تەڭرىگە قايتىمىز، خۇددى ئۆزلىرى تەلىم بەرگەنلىرىدەك تەن قەپەسلىرىدىن قۇتۇلۇپ ھۆرلۈككە ئېرىشىمىز. شۇ ۋەجىدىن ھەربىر ئىنسان بالىسىدىن زاتىغا يارىشا بىر نۇرانىلىك كۆرۈلمىكى، بىر ياخشى نامۇ نىشانە قالمىقى زۆرۈردۇر.

نەۋبەتى قولىدىكى ساپسېرىق يوپۇرماقلارنى دەرەخ تۈۋىدىكى قۇم توپىغا كۆمۈپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئۇنىڭ نىمىلەرنى شىۋىرلاپ ئېيتقانلىقى شەيخنىڭ كۆڭلىگە ئايان ئىدى. شۇڭا، شەيخ ئۆزىگە قاراپ قول ئۈزىتىپ كېلىۋاتقان نەۋبەتىنىڭ ئالىقانلىرىغا سۆيۈپ، ئۇنى باغرىغا مەھكەم باسقىنىچە كۆزلىرىدىن ئېپتىخار ياشلىرىنى ئاققۇزدى. نەۋبەتى شەيخنىڭ باغرىدىن بېشىنى ئېلىپ، يۇمشاق بارماقلىرى بىلەن ئۇنىڭ يېشىنى سۈرتتى. شۇ چاغ، بىر - بىرىگە قادىلىپ قېتىپ قالغان ئىككى جۈپ كۆزدە تەڭرىتائالاغا تۇتاش كەتكەن ئۇلۇغلۇق خىسلەتلىرىنىڭ ئاجايىپ روشەن ۋە ئاجايىپ يارقىن نۇرلىرى يالتىراپ، قۇياشنىڭ چەكسىز ئالەم ئارا سېپىلگەن ساخاۋەتلىك نۇرلىرىغا قوشۇلۇپ سىڭىپ كەتتى.

كۈن چۈشتىن قايرىلغان مەزگىلدە، ئۇلار ئاستانىگە يېتىپ، ئىلچى بازىرىنىڭ قايناق رەستىسىدىكى شىپاخانىدا مۇھەممەد بىلەن دىدارلاشتى. ئاتا بىلەن بالىنىڭ بىر تەن، بىر گەۋدە مىسالى يۇغۇرۇلۇپ ئېسەدەپ يىغلاشلىرى كەرەملىك شەيخ نىزامىدىن كاككۇكنىڭ يۈرەك - باغرىنى ئېزىۋەتتى. شەيخنىڭ بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ، ئارقىدىنلا قۇياشتەك پارلاپ كەتكەن نۇرلۇق چېھرىدە يول - يول قورۇقلار ناھايىتى روشەن كۆرۈنۈپ قالغانىدى. بۇ قورۇقلار ئۇنىڭغا ئاي - يىللارنىڭ سۈرئەت - رىتىمىدىن ئەمەس، بەلكى دىل رىشتىگە چىڭ چىگىلىپ بىر پۈتۈن ھاياتلىق تەركىبىگە ئايلىنىپ كەتكەن قىممەتلىك كىشىلەرنىڭ ۋاقىتسىز ئۆلۈم - قازاسىغا ماس رەۋىشتە كۆرۈلگەن روھىي مەھرۇملۇقلىرىدىن قالغاند-

دى. شەيخ ئىنسانىنىڭ ئۆز ـ ئۆزى سەۋەبىدىن ئەمەس، بەلكى
لەنىتى قارا زامان ۋاباسى سەۋەبىدىن نابۇت بولۇپ كېتىۋاتقانلىقى-
دەك ناھەق تەقدىر ـ قىسمەتلىرىگە ئىچ ـ ئىچىدىن ئۆرتىنەتتى.
سەھەردىن كەچكىچە، ھاياتلىقتىن ئۆلۈم پەيتلىرىگىچە، پانىي ئا-
لەمدىن باقىي ئالەمگىچە بولغان ئارىلىقلارنى ئۇ پۈتۈنلەي قاراڭغۇ،
زۇلمەتلىك ۋە ئۆتكۈنچى ھېس قىلغىنى ئۈچۈن، ئىنساننىڭ ماھى-
يەت چوڭقۇرلۇقىدا ھازىر ۋە نازىر كامالى قۇدرەتلىرى بىلەن
ئۆز ـ ئۆزىنى يورۇتۇپ ھايات داۋانلىرىنى روشەن ئەيلەشلىرىنى،
ئاندىن ئوتقاش مىسالى لاۋۇلداپ ئۆزگىگە نۇر ـ يورۇقلۇق بېرىش-
لىرىنى تەڭرىلىك مۇقامىنىڭ بىرىنچى نىجادىيىتى دەپ بىلەتتى.
ئىككىنچى نىجادىيەتتە، ئىنسان ئۆز قەلبىنى ۋە ئۇنىڭ مۆجىزىكار
خىسلەتلىرىنى شەكىل ھالىتىدە ئىپادە قىلىپ پىنھان تۇرۇشى،
ھەربىر شەكىلدە ئۇنىڭ پىنھانلىقتىكى غايىب ھېكمەتدارلىقى
نۇر ـ شولا بولۇپ كەڭ تارقىلىشى كېرەك ئىدى. ئۈچىنچى
نىجادىيەت — ئەبەدىيەت ۋىسالى بولۇپ، بۇنىڭدا ھاياتلىق بىلەن
ئۆلۈم، ئادەم بىلەن تەڭرى، پانىي ئالەم بىلەن باقىي ئالەم ئۆزئارا
قوشۇلۇپ بىر تۈز سىزىق ئۈستىدە تەڭلىشەتتى ھەمدە ئادەمنىڭ
سىيماسى ئالەمنىڭ سىيماسىغا تەڭداش رەۋىشتە ئىلاھ ـ تەڭرىنىڭ
قەلبىدىن تاشاتتى.

شەيخ شۇ تەرزدە خېلى جىق نەرسىلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈ-
زۈپ، خوتەننىڭ شەرقىي قىسمىدىكى ئاستانىلەرگە، جۈملىدىن
خوتەننىڭ كۆزى سۈپىتىدە نۇر چېچىپ مەيلى ـ ئىختىيارىنى
ئوۋلاپ، زوق ـ ھەۋىسىنى قىزىتىپ، ئاداققى ئىشتىياقلىرىنى
سېھىرلەپ كەلگەن كېرىيە باغۇ ـ بوستانلىرىغا سەپەر قىلىش
ئويىدىن بىراقلا ۋاز كەچتى. ئۇنىڭ ھېكمەتكە تويۇنغان تېرەن
پىكىرلىرى ئاللىبۇرۇن سۆز چىمەنلىرىدە رەڭدار ھۆسن تۈزۈپ
قەلەم ھىممىتىگە موھتاج بولغان ھالدا شەيخنى پىنھان كەپىسىگە
جىددىي قايتىشقا ئالدىراتقانىدى. شۇڭا، ئۇ، يىغىدىن كېيىنكى
دىدار شادلىقى ئىلكىدە قىن ـ قىنىغا پاتماي ئۆزىگە تەلمۈرۈپ

تۇرغان نەۋبەتنىڭ بېشىندى سىلاپ تۇرۇپ ئۆزرە ئېيتتى:

— كەچۈرگەيسىزلەر، ئەزىز بالىلىرىم، ئاللادىن ۋەھىي كەلگەندەك دىلىمدا باشقىچە بىر نىيەت ئىقبالى پارلاۋاتىدۇ. كۆزدىن ئەتىيازغىچە بولغان قىش مەۋسۇمىدە ئۈچەككە كىرىش بارلىق جانلىقلار قاتارى بىزگىمۇ راۋادۇر. نەسرىدىنىنىڭ چارچىغان تېنى ۋە روھىنى قوبۇلىڭغا ئېلىپ ئارام ھەم قۇۋۋەت تاپقۇزغايسەن، باش باھارنىڭ مۇراد - مەقسەت گۈللىرى ئېچىلغان بىر خەيرلىك سەھىرىدە، خۇدا بۇيرۇسا ئالدىڭدا قايتا پەيدا بولغايمەن، — شەيخ ئالىقانلىرىنى ئېچىپ ئۇزاق دۇئا - تەكبىر ئوقۇغاندىن كېيىن ئورنىدىن قوزغالدى. ئىشىك ئالدىدىن تاكى گۈلباغ مەھەللىسىگچە ئۇزىتىپ بارغان نەۋبەتى شەيخنىڭ قولىنى قويۇۋېتىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ قىيالمىغان، جۇدالىق ھەسرىتىدە غەمناك بولغان كۆزلىرىدە ياش تامچىلىرى لىغىرلايتتى. شەيخ مېڭىشتىن توختاپ نەۋبەتىگە بۇرۇلدى ۋە نەسىھەت تەرىقىسىدە مۇنۇ سۆزلەرنى ئېيتتى:

— ئاڭلا، ئوبدان بالام، بۇ ساڭا بېرىلگەن تەتىل، ئارام ئېلىش پۇرسەتلىرىلا ئەمەس. دىلىڭغا ئورناشقان شەرىئەت قائىدە-قانۇنلىرىنى تەكرار پىششىقلاپ، ئاتاڭنىڭ تېبابەت ھۈنەرلىرىدىن ئۈنۈملۈك ئوزۇق ئالغىن. نېسىپ بولسا، بىز كېلەركى يىلدىن باشلاپ يەنىمۇ مۇشكۈل بولغان تەرىقەت چۆللىرىدە كېزىپ، مەنتىقە ۋە بېشارەت ئىلىملىرىدىن يېشىل چىمەنلەرنى پەرۋىش ئەتكەيمىز. خەير، خۇداغا ئامانەت! — شەيخ شۇ سۆزىدىن كېيىنلا ھاسىسىنى ئويىنىتىپ تېز - تېز قەدەملەر بىلەن ئالغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

5

يىللار زامان ئۇقۇمىنى، زامانلارنىڭ چەك - پاسىللىرىنى، ئۆركەش ۋە داۋانلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ ناھايىتى تېز سۈرئەت بىلەن ئېقىپ ئۆتمەكتە ئىدى. ئېنىق رېئال زامان ئۇقۇمى

بولمىغان رەڭسىز ۋاقىت ئېقىنى ئىلكىدە ئادەم بىلەن تەڭرى بىرلىكىنى چەكسىز زامان كەڭلىكىگە ئىگە قىلغان ھەممە ماكانىنىڭ ئاشۇ كىچىككىنە بىر پارچە پىنھان، خىلۋەت يېرىدە بىپايان ئالەم قوينىغا تېشىپ چىقىپ قەلب ئەركىسىگە ئايلانغان ئون ئالتە ياشلىق نەۋبەتى شەيخنىڭ ئۇزاقتا سوزۇلغان تەرىقەت تەلىملىرىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچلىرىغا قاراپ چىدام - غەيرەت بىلەن ئىلگىرىلەمەكتە ئىدى.

ھاسىسىنى ئالدىغا قويۇپ، كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ، نەۋبەتىنىمۇ شۇ خىل ئۇسۇلدا يۈكۈندۈرۈپ ئولتۇرغۇزغان ھېكمەتدار شەيخ ئىچ - ئىچىدىن قايناپ تېشىپ سۆزلىمەكتە ئىدى:

— مەنتىقىي تەلىمات كەۋسەرلىرىدىن دىل چىمەنىڭ ياشناپ، يەلپۈنۈپ تۇرغىنىغا ئىمانىم كامىل! ئەمدى بىزنىڭ ئالدىمىزغا مەنتىقە ئاچالمايدىغان باتىن ھەقىقەتلەر قويۇلىدۇ. ھايۋانات - جانلىقلار قورساق غېمى ۋە شەھۋەت ھەلەكچىلىكىدە ئۆمرىنى سەرپ ئېتىپ تۈگىتىدۇ. شۇڭا، ئۇلارنىڭ مەۋجۇتلۇقى تېنى - ئېتىدىن تاشقىرى تۇرىدىغان بىرەر ئالاھىدە قىممەتنى ئىپادىلىمەيدۇ. يېيىلىش، بىرى يەنە بىرى ئۈچۈن مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش — مانا بۇ ئۇلاردىكى قىممەت. ئەمما، ئىنسان بالىسى بۇنىڭدىن پەرقلىق ھالدا ياراتقۇچى ئەسلىي زات — تەڭرىنىڭ بارلىقىغا، ئۇنىڭ ۋەسلى - ۋىسالىغا تارتىشىپ ئۆزىدە ئويغاتقان تۇيغۇ- ئىلھاملار بىلەن روھىيەت كۈچلىرىنى كامالەت دەرىجىلىرىگە يەتكۈزەلەيدۇ. بۇنىڭ پايدىسى ئۆزدىن كۆرە تولىراق ئۆزگىگە نېسىپ بولىدۇ. شۇڭا، ئىنساننىڭ ئەڭ ئاساسىي قىممىتى — تەندىكى ئاچلىق - ئېچىرقاشنى روھىيەتتىكى توقلۇق - كامىللىق بىلەن يېڭىپ ياراتقۇچى ئىگىسىگە ۋە يەنە نەسىل - نەسەب لەۋھەسىگە مۇناسىپ مۆجىزىكارلىق خىسلەتلىرىنى ھاسىل ئېتىشلىرىدە كۆرۈلىدۇ. ناۋادا، كۆللى ئالەم ئىنسانلىرىنى بىرلىك - ۋەھدەتتە كامالەت ئاپتاپلىرى بىلەن يورۇتۇش مۇمكىن بولغىنىدا، ئىنسان بىلەن تەڭرىنىڭ ئارىلىقى يېقىنلىشار

ئىدى. ئەقىل ئىگىسى دانىشمەن - ئارىفلار بىلىپ تۇراركى،
ئاقىلدىن غاپىل، زاتى ئىنساندىن زاتى شەيتان، يورۇقلۇق كۆيچە-
سىدىن تۇن شەيدالىرى كۆپ لەنتى زاماندا ئۇ قەدەر ۋەسلى
مۇرادىنىڭ ھاسىل بولمىقى بەسى مۇشكۇلدۇر، — ياشلىق پاجىئە-
لىرى كۆڭلىگە لەپپىدە سايە تاشلاپ ئۆتكەن ھاياجانلىق شەيخ شۇئان
غەيرەتلىنىپ ئىسنى يىغدى ۋە مەسلىنىدىڭ نەق ئۆزىدىگە قايتە-
تى، — قارىغۇنىڭ دىل كۆزى ئىچ ياقتىن نۇرلىنىپ بارغاچقا،
ئۇ ھەرقانداق بىر ساغلام ئادەمنىڭ كۆزىدىن ئۆتكۇر، بېشارەتلىك-
تۇر. ئۇنىڭ ھەممىنى روشەن ھېس قىلىشى كىشىنى ھەيرەتتە
قالدۇرىدۇ. سەۋەبى، كۆڭۈل كۆزگە ئايلانغان، بۇ كۆزنىڭ نۇرى
ھېس - تۇيغۇ بىلەن ئەقىل - ئىدراكنى بويلاپ ھەر تەرەپكە
توسالغۇسىز يېيىلىدۇ. بۇنىڭ ئالدىدا كامارغا ئوخشاش لاياقەتسىز
كۆزلەرنىڭ نېمە كېرىكى! شۇڭا، ساڭا ئېيتىمەن، ئوغلۇم، ھېچ-
قانداق بىر ئىنس - جىن توسۇيالمايدىغان ۋە زەرەر يەتكۈزەلمەيدى-
غان پىنھان كۆڭۈل كۆزۈڭنى يوغان ئېچىپ بۇ ئالىمى پانىي
مەۋجۇداتلىرىغا زەن سال، ئۇلاردىكى بارچە ئۇيغۇنلۇقنى كۆزەت.
خۇددى بىر تال يوپۇرماقتىن ئەسلىي زات — دەرەخنى كۆر-
گىنىڭگە ئوخشاش ئۇلارنىڭ شەكلى - سىياقى، خۇلقى - نازى،
جىلۋە - ئاۋازلىرىدا ئايان بولىدىغان ئىچكى ھاللارغا بۆسۈپ كىر-
گىن! ئىنساننىڭ نىيەت - غەرىزى ئۇنىڭ قەلبىدە پىنھان تۇرىدۇ.
سۆز ئۇنىڭ مۇتلەق ئىسپاتى ئەمەس، قەلب سىر- مەخپىيەتلىرىنى
ئاشكارا ئېيتىشتە كۆزدىن، كۆزدىن كۆزگىچە بولغان ئارىلىقنىڭ
روھىي ھاللىرىدىن ئارتۇق بىرەر روشەن ئەينەك تېپىلماس. ئىن-
ساننىڭ كۆز بۇلاقلىرىغا چۆمۈلۈپ، سۆز لىباسلىرىنى قايرىپ،
ئاندىن ئۇنىڭ خۇلق - نازىغا، كەيپ - زوقىغا، قىلىق - ھەرىكەت-
لىرى ۋە ئىش - ئەمەللىرىگە نەزەر سالساڭ، قەلبىڭدە بىر - بىرى
بىلەن زىچ ئۇيۇشۇپ قايتىدىن سۇرەتلەنگىنى ئىنساننىڭ ئەسلىي
ماھىيىتى بولۇپ چىقىدۇ. ئىنسان شەيتان بىلەن بىرلەشكىنى،
شۇنىڭدەك تېنىنىڭ نەپس ئېھتىياجىغا ئەگەشكىنى ئۈچۈن روھىي

كامالەتتىن يىراقتا تۇرىدۇ. بىلىۋالدىڭكى، ئاۋۋالقى مەنتىقىي تە-
لىملىرىم سېنىڭ تۈپلۈك - پۈتۈنلۈكلەرنى بۆلەك - پارچىلارغا
ئاجرىتىپ چۈشىنىشىڭگە ۋە ئۇنىڭ تەكتى - ماھىيىتىگە سۈپەت
ئېتىبارى بىلەن يېتىشىڭگە ياردەم بېرىدۇ. ئەمدىكىسى بولسا،
ئىلمىي غايىب[①] جۈملىسىدە بولۇپ، تەبىئىتىڭدىكى جۇشتىن ئۆر-
لەيدىغان، ئەقىل- ئىدراكقا باغلىق بولمىغان تەبىئىي روھىي ھال-
لارنى ئۆستۈرۈپ تاۋلىشىڭغا ياردەم بېرىدۇ، — شەيخ ھاسىسى
بىلەن نەۋبەتنىڭ تىزىغا بىرنى ئۇرۇۋېتىپ ئاۋازىنى كۆتۈردى، —
تېنىڭگە ئۇرۇلغان تاياق ۋە ئۇ پەيدا قىلغان ئاغرىققا ئوخشاش بىر
جىددىي، ئۇشتۇمتۇت ھادىسىگە دىققەت - نەزەرىڭ ئاغدۇرۇلغاندا،
ئۇنىڭدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۇنىڭ باشلانما نۇقتىلىرىدا توختىغىن،
ئاندىن ئۇنىڭ ۋەج - سەۋەبىنى، ئاقىۋەت - نەتىجىسىنى كۆزىتىپ
قەلبىڭدە ئايان قىلغىن. ھەرئادەم، ھەر ئىش، ھەر شەيئىنىڭ
ماھىيىتى مۇتلەقلىق ئېتىبارىدا خىلمۇ خىل بېشارەتلەرگە ئورۇن
قالدۇرىدۇ. ھەرقانداق بىر ئىنساننىڭ سۈپەت - سۈباتىدا جىلۋە
ئەيلەپ تۇرغان ئالامەت - بەلگىلەر ماھىيىتى بىلەن مۇتلەق بىردەك
بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇ بىراۋنىڭ قىسمەن ھەقىقىتىنى، پىنھان
نىيەت - ئويلىرىنى ئاشكارىلاپ تۇرىدۇ. ئىنساننىڭ ئىنسان بى-
لەن، كۆللى ئالەم مەۋجۇداتلىرى بىلەن ئۇچرىشىشىدىن پەيدا
بولىدىغان روھىي ھاللىرى ئىنتايىن مۇرەككەپ، ئۇنى بىلىش ۋە
ئىلىم دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ قانۇن - قائىدىلەشتۈرۈش ھېلىغىچە
بىرەر ئىنسان زاتىغا نېسىپ بولمىدى. جان ھەم ئۇنىڭ لىباسى
بولمىش تەن ئاشۇ روھىي ھاللاردا گاھ كۆكلەپ رەڭدار پورەك
ئاچسا، گاھ سولۇپ خازانغا ئايلىنىدۇ. بۇلاردىن بىلىۋالىدىغىنىڭ
ئىنسان ھادىسىلىرىنىڭ خىلمۇ خىل، رەڭگا رەڭ كۆرۈنۈشلىرى
ئىچىدە ئۆز - ئۆزۈڭگە تارتىشىپ قوزغالغان ھېس - تۇيغۇ-
لىرىڭنى قاناتلاندۇرۇپ، سىلىشتۇرۇش ۋە بىرىكتۈرۈش ئېلىپ

① ئىلمىي غايىب — ئىدراكتىن تاشقىرى تۇرىدىغان روھىي ھاللارغا، ئېنىقى يوشۇرۇن ئالىي ھادىسىلەرگە تەتبىقلىنىدىغان سوفىستىك ئىلىم.

بىرىش، ئاندىن ئۇلارنى ئۆز ھەققىدە ھاسىل قىلغان بارلىق چۈ-
شەنچە ۋە تەسىراتلىرىنىڭ بىلەن ئەسلى - ۋەسلىگە قايتۇرۇپ يېڭى-
ۋاشتىن كۆرۈش. ئادەم ۋە باشقا جانلىقلار بىر ئەزەلىي يوسۇنغىلا
باغلىق بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىشى ئۆزى ۋە ئۆزىنىڭ
نەسلى - زاتىدىن تاشقىرى تۇرىدىغان ئالەم ھاۋاسىغا بېقىشتىن
مۇستەسنا ئەمەس، شۇڭا ھەممە يەردە ئادەمىي ھايۋان، ئادەمىي
شەيتانلار تولا...

شەيخ ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ غېرىبانە مۈڭلارغا تولغان
غەمكىن قەلبىدە ئىنسان بالىلىرىنىڭ ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز ئازاب-
ئوقۇبەتلىك كەچمىشلىرى بىر - بىرلەپ ئايان بولۇپ تىنىقىنى
قىستىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئۇ قوشۇمىسىنى جىددىي
تۈرۈپ ھاسىسى بىلەن يەرنى بىرنەچچە رەت چوقۇغاندىن كېيىن
ئاستا - ئاستا سۆزلەپ:

— مۆلچەرىمچە، يەنە بىرەر - ئىككى ئايلاردىن كېيىن سېنى
ئاتاڭغا تاپشۇرىمەن. ئەتراپ تىنجىق ئىسسىق بولسىمۇ بەرداشلىق
بەر، پەستىكى ئېرىق بويلىرىدىكى سۆگەت - جىگدىلەرنىڭ
دالدا - سايىسى ساڭا ئىستىقامەتگاھ بولغاي. ئويۇقتىكى دۆۋانلار-
دىن خالىغىنىڭنى ئېلىپ ئوقۇ ھەم قەلبىڭنى سۈكۈت، سەۋر
ئىلكىدە تىڭشاپ بەر، — دېدى ۋە سىرتتا ئۆزىنى كۈتۈپ تۇرۇشقان
تاۋاپچىلار ئارىسىدا كۆزدىن غايىب بولدى.

6

بۇ بىرنەچچە ئاي نەۋبەتى ئۈچۈن ئاخىرقى سىناق، ئاخىرقى
ئىمتىھان ئىدى. ئۇ يازنىڭ تومۇز ئىسسىقىدا قويۇق شاخ -
چىۋىقلىرىنى يەرگە تاشلاپ، مۈكچىيىپ قالغان قېرى سۆگەت
سايىسى ئاستىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ شەيخنى، سەھۋالىم تاۋاپگاھ-
نى، ئەتراپتىكى يېشىل بوستانلىقلارنى، خوتەننىڭ قايناق
كوچا - رەستىلىرىنى، يۇرۇڭقاش ۋە قاراقاش دەريالىرىنى، ئائىلە

نەسەبىگە چىتىلىپ ياشاپ ئۆتكەن قانداش كىشىلىرىنى، ئىشقى-لىپ، مۇشۇ يېشىغىچە ئۇچراتقان بارلىق نەرسىلەرنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ ئۇلار بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى ئاجايىپ سىرلىق مۇناسىۋەت بىرلىكلىرىنىڭ سىرلىرىنى يېشىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ قەلبىدىن ھېس - تۇيغۇلىرىغا، ھېس - تۇيغۇلىرىدىن ئوي - خىياللىرىغا تېشىپ چىققىنى ئادەم زاتىنىڭ كۆللى ئالەم مەۋجۇدات-لىرى ئارىسىدىكى ئۇلۇغۋار روھىي خىسلەتلىرى ئىدى. ئۇنىڭچە بۇ خىسلەت، نەسىل - نەسەب ئېتىبارىدا ئالدىنقى ئەۋلادىنىڭ رو-ھىي رىشتىسىگە، خۇلقى - تەبىئەت ئېتىبارىدا ئۆزىگە ۋە ئۆزىنىڭ قارىشىدىكى جىلۋىگەر دۇنيانىڭ بەھرىدار كەڭلىكىگە، مەقسىتى - مۇراد ئېتىبارىدا تەڭرىنىڭ قۇياش كەبى سۆپەت - سۇباتىغا تۇتىد-شاتتى. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن، ئادەم نەسەب، ئۆزلۈك، ئالەم ۋە تەڭرى بىر گەۋدە قىلىنغان ھاياتلىق رىشتىسىدە چەكسىز كېڭە-يىپ ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ۋۇجۇدىدىن، ماكان ۋە زاماندىن ھالقىپ ئۆتەلەيتتى ھەم ئاشۇ ھەقىقەت تەلقىنلىرى بىلەن قايتىپ يېپيېڭى روھىي ھاللارنى بەخش ئېتەتتى.

نەۋبەتى ئۆز ئورنىدا كۆنلەپ ئولتۇرۇپ زېھنىنى شۇ قەدەر كۆچلۈك يىغقانىدىكى، بارچە نەرسە ئەمدى ئۆزىنىڭ سىر - مۇئەمما لىباسلىرىدىن بوشىنىپ چىقىپ، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىرمۇبىر ئاشكارا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ئوي - خىياللىرى قېتىدىن چاقماقتەك تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت چېقىلىپ يورۇق نۇر- شولا پەيدا قىلغۇچى ئۆتكۈر تۇيغۇلىرى بارچىنىڭ شەكىل، تەن پەردىلى-رىدىن توختاۋسىز رەۋىشتە بۆسۈپ كىرىپ ئىچكى خىلۋەتلىرىدە زاھىر تۇرغان پىنھان ھەقىقەتلەرنى سۈزۈپ چىقاتتى. شەيخنىڭ مەنتىقە ئاچالمايدىغان سىرلار ھەققىدە بەرگەن تەلىماتلىرى نەۋبەتى-دە ئاجايىپ غەيۇر روھىي ھاللارنى ئويغىتىپ، ئۇنىڭ بەھرىدار كەڭلىكىدە چايقىماقتا ۋە گۈزەل ئارزۇ - ئىستەك بوشلۇقلى-رىغا كۆتۈرمەكتە ئىدى. ئۇ شۇ يەردە — قەلب ۋە روھىيەتنىڭ يۈكسەلگەن بوشلۇقلىرىدا پەرۋاز ئېتىپ ئىنسان بالىسىنىڭ تەبى-

ئەتكە رەڭداش، مەنداش ۋە قانداش بىر پۈتۈنلۈك ئىكەنلىكىنى تەكرار - تەكرار ھېس قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، نەۋبەتنىڭ دىققەت مەركىزىگە چۈشكەن ھەرقانداق نەرسە - شەيئى ئەسلىي ھالىتى بويىچە بۆلەك - بۆلەكلەرگە ئاجرىلىپ يوق بولۇپ كېتەتتى ۋە ئۇزىمايلا يېڭىۋاشتىن شەكىل تۈزۈپ يېپيېڭى بىر ھالەتتە زاھىر بولاتتى. بۇ جەريان، جان ئېقىنىنىڭ چوڭقۇر قاينامىلىرىدىن ئۇچقان تۈيغۇ دولقۇنلىرى بىلەن قىرغاقلاردا سوزۇلگەن ئەقىل توختاملىرىنىڭ بىرلىشىشى ئارقىسىدىكى جۇش ۋە شىددەتنىڭ نەتىجىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى نۇقتا—ماھىيەت، ۋاسىتە — شەيئىلەرنىڭ ماھىيەتكە باغلىنىپ سىرتقا تەپكەن بىر يورۇش ئالامەتلىرى ئىدى. نەۋبەتى ئۇلارغا دىققەت نەزەرىنى ئاغدۇرغان دەقىقىلەردە ئۆزىدىن، ئۆزىنىڭ خاتىرە بەتلىرىدىن مىسال - نەمۇنە ئېلىپ، ئۇنى ئوخشاشلىقلار ئىچىدە سىلىشتۇرغاندىن كېيىن پەرقلەرنى ئايرىپ چىقاتتى ۋە خاس نۇقتىلاردا توختاپ تېز ئاندا ئۇنىڭ ھەقىقىتىگە ھۆكۈم قىلاتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ ئىنسانىنىڭ تاشقى ھادىسىلىرىدىن ھالقىپ روھىيەت ئالەملىرىگە شۇڭغۇپ كىرگۈچى، ئۇنىڭدا ئەركىن سەيلە قىلغۇچى قەلب ئەركىسىگە ئايلانغانىدى.

شەيخنىڭ سىناقلىرىدىن ئوغۇشلۇق ئۆتۈپ ئۆزىدە ئادەتتىن تاشقىرى چىدام - غەيرەتنى، پولاتتەك قەيسەر ئىرادىنى ۋە تەپەككۇر ماھارىتىنى يېتىلدۈرگەن نەۋبەتى، ئاخىرقى بىرنەچچە كۈندە گويا غايەت زور ئوت - گۈلخان ئىچىدە كۆيۈۋاتقاندەك چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمۈلگەنىدى. شۇنداق، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئوت ئېلىپ كۆيۈشكە باشلىغان، ئوت ئۇنىڭ ھەربىر ئوي - خىياللىرى قېتىدىن ئۇچقۇن چاچرىتىپ يۈرەك - باغرىنى ئۆرتەپ بارماقتا ئىدى. بۇ، ئەبەدىيەت ئوتى، روھىي بالاغەت دوقمۇشلىرىدىكى سېھرىلىك ئىشق ئوتى ئىدى. ئۇنىڭ يالقۇن - ھارارەتلىرى ئىنسان قەلبىنىڭ تەشنالىق ئىستەكلىرى سۈپىتىدە نەۋبەتنى ئۆزلۈكىنىڭ سىرتىدىكى بىپايان دۇنياغا، تەڭرىنىڭ بارلىق مەۋجۇداتلار شەكلىدە رەڭگارەڭ

جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان گۈزەل ۋەسلى- ۋىسال گۈلىستانلىرىغا ئۇندى-مەكتە ئىدى. نەۋبەتى ئۆزىگە ۋە ئۆز قارشىسىدىكى دۇنياغا نىسبە-تەن ئەمدى بالا ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ مۇشۇ يېشىدا كۆرگىنى كۆزنى چېقىپ، قاماشتۇرۇپ تۇرغان بالاغەت سەھىرىنىڭ قۇدرەتلىك ۋە كەرەملىك قۇياشى ئىدى. بۇ قۇياش ئۇنىڭ تېنى ھەم روھىدا تەڭلا كۆتۈرۈلگەندە، ئۇ بىر خىل تەبىئىي ئىللىق سېزىم شامالى ئىلكىدە يەلپۈنۈپ، بارا - بارا غايەت زور ئوت - ئاتەش ئۇستىدە قاقلانغاندەك بولدى. قارشىسىدىكى جىمىكى نەرسە بىلەن چوڭقۇر رىشتە ئارقىلىق باغلىنىپ ئۆزىنى ئۇنىڭ مەركىزىدە ئاجايىپ مۆ-جىزىدار ھېس قىلدى، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئەڭ پىنھان، ئەڭ نازۇك ئويلىرىنى نۇقتا قىلىپ چاقماقتەك تېز سۈرئەت بىلەن تەرەپ - تەرەپكە يېيىلدى. ھەربىر يېيىلىشىدا ئېگىلگەن تەپەككۇر بوش-لۇقلىرىدىن ھايات رىزقى - غەنىيمەتلىرىنىڭ رەڭدار شولىلىرى تۆكۈلۈپ، ئۆزىنى گويا مۇشۇ بىر پارچە خىلۋەت زېمىننىڭ يۈرە-كى، مۇئەككىلى كەبى يېگانە، قۇدرەتلىك سەزدى. ئۇ ئەمدى بارچىگە ئۆزىنىڭ ئىچكى چوڭ-قۇرلۇقىغا باققانغا ئوخشاش پىن-ھان نىگاھى — قەلب كۆزى بىلەن بېقىپ زەن سالاتتى.

ئاخىرقى مۇددەت توشتى، شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەت-لىرى نەۋبەتىنى قېرى سۆگەت سايىسى ئاستىدا بىھوش بىر ھالدا كۆرۈپ ئالىقانلىرى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىدە يالتىراپ تۇرغان مونچاق - مونچاق تەرلەرنى سۈرتتى، ئاندىن يېلىنجاپ تۇرغان كۆپكۆك كۆزلىرىگە قادىلىپ سوئال قويدى:

— نېمىنى كۆردۈڭ، ئوغلۇم؟

— ئىنسانىي، ئىنساننىڭ چەكسىز نۇرانە كامالەت سەھىرىنى كۆردۈم، ئۇستاز!

— تەلقىن قىلىپ بەرگىنچۇ!

— بىر تىنىق، بىر نەپەس يەلدە جانغا ئېرىشكەن تەننىڭ قۇربى ئالەمنىڭ قارشىدا كەڭ غۇلاچ تاشلايدۇ. ئۇ، ئۆزىگە ئالەم، ئالەمگە زەررە سىياقىدا جىلۋە ئەيلەيدۇ. تۇغۇلۇش —

يوقلۇق قوينىدىن پارلىغان نۇر بولۇپ، ئۇ ئەۋۋەلى ھەم ئەزەلىدە زاتى — نۇرغا سىغىنىدۇ. شۇڭا، ئىنساننىڭ ئۆمۈر جىلۋىسى نۇردا ئايان بولۇپ، نۇردا ئېقىپ، نۇرغا قوشۇلىدۇ.

شەيخ بىرئاز خاۋاتىرلەنگەندەك بولۇپ ئەتراپقا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتكەندىن كېيىن سۆز قىستۇردى:

— ئاھ، كۆز نۇرۇم، بالام، قانات چىقارغىنىڭنى سېزىپ تۇرساممۇ، ئەمما مۇنچە ئۆرلەپ كەتكىنىڭنى بىلمەپتىمەن، ساڭا مىڭلارچە ئاپىرىن! — شەيخ نەۋبەتكە ئىجازەت بېرىپ باش لىڭ-شىتتى. نەۋبەتى قەلب چوغدانلىرىدا تاۋلىغان زەر سۆز دۇردانىلى-رىنى ئىنچىكىلاپ مۇلايىم تەلەپپۇزدا ئېيتتى:

— ھەر جان تەڭرىنىڭ رىزقى - ئامانىتى سۈپىتىدە بەندىلەر-گە بەخش ئېتىلگىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىچكى قۇۋۋەتلىرى شىددەت-لىنىپ چىڭقىلىپ، ئوت ئېلىپ كۆيۈپ، نۇر بولۇپ ئۇيۇشۇپ سىرتقا تېپىپ، تېشىپ تۇرىدۇ. ئالەمنىڭ پەرۋىشانە ھاۋاسى ئۇ-نىڭدىن نەچچە باراۋەر كەڭلىك - چەكسىزلىكتە جىلۋە ئەيلەپ، جان گۈللىرىنىڭ ۋايى - ھەقدادىغا جور بولىدۇ. شۇڭا، ئىنساننى يېنىش ۋە كۆيۈش خۇسۇسىيەتلىك تارىشا گۈگۈتقا تەمسىل قىلىش مۇمكىن. تارىشا گۈگۈت چوغقا — ياندۇرغۇچى سەۋەبكە تېگىشى بىلەن يالقۇنجاپ ئوت ئالىدۇ. ئۇنىڭ كۆيۈشى ئۆزىنى خورىتىش، ھالاك ئېتىش بەدىلىدە باشقىچە بىر شەكىلگە كىرىپ ۋىسال تېپىش ئۈچۈندۇر. دەرھەقىقەت، ئۇ كۆيگەن، كۆيۈپ تۈگەللەنگەن دەم-لەردە ئۆزىدىن تېخىمۇ زور بولغان گۈلخانغا ئايلىنىپ نۇر ۋە ئىسسىقلىق بېرىدۇ. بۇنىڭ بەھرىدە مۇزلىغان تەنلەر ئىللىيدۇ، قاراڭغۇ خىلۋەتلەر يورۇيدۇ، خام گۆش-كۆكتاتلار پىشىپ تائامغا ئايلىنىدۇ. ئادەم، قاچانكى ئۆزىدە ۋە ئۆزىنىڭ سىرتىدا يارقىن جىلۋە ئەيلەپ تۇرغـان نۇرانە ئالەمنى قوبۇل ئـېـتـىـپ، ئۇنىڭ ۋايى - بالاغىتىدە زاتى - ئېگىسىگە مۇناسىپ كامالەت دەرىجىلىرى-گە يېتەلىسە، بۇ، ئۇنىڭ پانىيلىق شاراپىتىنى باقىيلىق شانۇ شەۋكىتىگە مۇشەررەپ ئەيلىگىنى بولىدۇ...

يىگىتلىك مەۋسۇمىنىڭ باش باھارىدا ئىلىم - ھېكمەت دەريا-
سىنىڭ ئەۋج - دولقۇنلىرىدا، روھىنىڭ ساماۋى چوققىلىرىدا تۇ-
رۇپ ئۆزىگە ھەم بارچىگە يېپيېڭى نەزەر بىلەن بېقىشقا باشلىغان
نەۋبەتى شەيخكە باش ئېگىپ، ئۇنىڭ يىرىك قوللىرىنى سۆيدى.
شەيخنىڭ كۆزلىرىدە لىغىرلاپ قالغان ياشلاردا تەگرى- ئاللاغا
بولــغان ھەمــدۇساناد‍ىــن باشقا، يەنە ئىنسان بالىسىنىڭ سىرلىق
دىت - ئىستېداتىغا، روھىي قۇربىگە بولغان پەخرىي ھاياجانلىرى
يالتىراپ تۇراتتى. ئۇ بېلىدىكى كۆپكۆك شايى بەلۋاغنى يېشىپ
نەۋبەتىنىڭ بېلىنى باغلىدى، ئاندىن قولىغا مۆھۈر بېسىلغان لايا-
قەتلىك شاھادەتنامىنى تۇتقۇزۇپ ئاخىرقى سۆزلىرىنى ئېيتتى:

— تەرىقەت يولىنىڭ ئاخىرقى باسقۇچى ئارىف[1]لىق شەرىپىگە
يېتىشكە ئۆزۈڭنىڭ قۇربى يېتىدۇ. چەت - خىلۋەت ئۇشبۇ تاۋاپ-
گاھ ھاۋاسىنىڭ تىمتاس قوينىدا دىلىڭنىڭ گۈلى - رەيھانلىرى
ھۆسندار رەڭ تۈزەلمەيدۇ. زامان شاۋقۇنلىرى ئارا سەپەر ئېتىپ،
ئەل ھالى چوغدانلىرىدا كۆيۈپ پىشىپ، دىدار - سۆھبەت پۇرسەت-
لىرىدە خەندان ئەيلەپ مۇرادىڭنى ھاسىل ئەتكەيسەن. شەۋكەتلىك
بوۋاڭ بىجەن ئوغلى تىجەن ھەزرەتلىرىنىڭ دىلىنى كۆيدۈرگــەن
تەۋەررۇك لەقــەم ھۆرمىتىگە ئۆزۈڭنى بەخشەنــدە ئېتىپ زامان
ئىش - ئەمەللىرىنىڭ نۆۋىتى - سائىتىنى ئىلكىڭدە تۇتقايسەن.
قېنى يولۇڭغا ماڭ، ئوغلۇم، ئاللا - ئىگەم ساڭا يار- مەدەتكار
بولغاي! — شەيخنىڭ ئاۋازى تىترەپ كەتتى، كۆز چاناقلىرىغا
سىغمىغان جۇدالىق ياشلىرى مەگزىنى بويلاپ سىرغىپ چۈشتى.
جۇدالىق ئازابى ئۇلارنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى پىنھان تۇرغان
دىل رىشتىلىرىنى كۈچلۈك سىلكىپ، يۈرەك - باغرىنى داغلاپ،
ئۆرتەپ ئۆتكەندە، بىرى يەنە بىرىنىڭ ۋۇجۇدىغا قوشۇلۇپ ئايرىش
مۇمكىن بولمايدىغان بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلغانلىقىنى، ئاشۇ
پۈتۈنلۈكتىن تېشىۋاتقان قۇياشتەك ئوتلۇق، ھارارەتلىك، ئادەتتىن
تاشقىرى ئۇلۇغ مېھىر - مۇھەببەتنى ھېس قىلىشتى. شۇڭىمۇ

[1] ئارىف - مەرىپەتلىك، بىلىمدان، دانا.

نەۋبەتى ئاتىسىغا ئوخشاش ئەزىز كۆرۈپ قالغان ۋەھىيكار شەيخنى ئۆزى بىلەن ئاستانىگە قايتىشقا كۆندۈرەلمەي خېلى ئۇزۇنغىچە يالۋۇرغاندىن كېيىن تەگسىز خىياللار ئىلكىدە جىمىپ قالدى. شەيخ مۇلايىملىق بىلەن:

— ئەمدى ئۆزۈڭنى داۋانلار ئۆركىشىدە ئۆرلىتىپ مېنى ئەۋۋەلى ھەم ئەزەلىي ھالىمغا قايتۇر. مېنىڭ بىر ئاللادىن ئۆزگە ھېچقانداق بىر بەندىگە، ھېچقانداق بىر نەرسىگە ھاجىتىم چۈشمەيدۇ. ھەممىگە تەڭرىدىن، تەڭرى ۋەسلىدە شولا بېرىپ تۇرغان چەكسىزلىكىمدىن ئېرىشكەيمەن. قېرىغان بولساممۇ بۇرچۇم تېخى ئادا بولمىدى، ھايات چۆللىرى ھەققىدىكى كونا - يېڭى ھېكايەتلىرىم قەغەز يۈزىگە نەقىش بولۇپ چېكىلىپ ئەبەدىيەتكە يادىكار قالماي تۇرۇپ بۇ خىلۋەت ئارامگاھىمدىن نېرىغا ئاياغ باسمىغايمەن، — دېدى ۋە بۇرۇلۇپ ئېرىق بويلاپ تۆپىلىكنىڭ يۇقىرىسىدىكى تەنھا كەپىنى نىشانلاپ يۇرۇپ كەتتى. نەۋبەتى بوۋاينىڭ قارىسى يىتكىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئۆزىدە زاھىر بولۇۋاتقان ئاجايىپ ئۇلۇغۋار ئەرك تۇيغۇسىنىڭ تۈرتكىسىدە يېشىل ئورمانلار ئارىسىدىكى ئوپىلىق سەھرا يولىغا چۈشۈپ تېز - تېز قەدەملەر بىلەن ئالغا ئىنتىلدى. ئۇنىڭ قەلبىدە ئالەمدىكى جىمى مەۋجۇداتقا نىسبەتەن كۈچلۈك ئىشق ئوتى لاۋۇلدايتتى. بۇ ئوت ئۇنى چەكسىز ئالەم قوينىغا تارتاتتى. ئۇ ئۇيەردە ئۆزىدىن باشلىنىپ يىراق - يىراققا سوزۇلغان تاشقىنلىق روھ سەپىرىنىڭ مۇشكۇلاتلارغا يانداش يوللىرىنى ھەمدە يولسىز باياۋانلىرىنى كۆردى. شۇڭىمۇ ئۇنىڭ ۋىسال تەشنالىقى سەير - سەپەرنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ھالدا ماكاندىن، ئېنىقراقى خوتەن ئاستانىسىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئالتە شەھەر خانىدانىنىڭ پايتەختى يەركەن شەھىرىگە يېتىش زۆرۈرىيىتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۇنى نىيەت - ئىقبال لەۋھەسىگە يېزىپ بولغانىدى.

تۆتىنچى باب

يۇرت كۈيى

1

يۇرت — تۇپراق بىلەن خەلقنىڭ تەن بىلەن روھقا ئوخشاش بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان تەبىئىي، ئىجتىمائىي ۋە مىللىي ھاياتلىق بەلگىسى. بۇ بەلباغ، ئالدى بىلەن تەبىئەتنىڭ ئالاھىدە بىر بۆلۈكى سۈپىتىدە كۆرۈلۈپ، تۇپراق ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇغ خاسىيىتىنى ئالغا سۈرىدۇ. بۇ نۇقتىدا ئانا يۇرت تۇپراققا تەگىلىشىدۇ، تۇپراق ئانا يۇرتنىڭ جەۋھىرى زاتىغا، بارلىق پاراغەت ۋە بالاغەتنىڭ مەنبەسىگە ئايلىنىپ ئۇلۇغلىنىدۇ، خەلق ھەم ئۇنىڭ ھاياتىي قۇدرەتلىرى تۇپراققا تايىنىش ۋە تۇپراققا يۆلىنىش ئارقىسىدا مەيدانغا كەلگەن ئىككىلەمچى بارلىق سۈپىتىدە قارىلىپ تۇپراققا قوشۇلۇپ كېتىدۇ. ئىككىنچى قەدەمدە، بۇ بەلباغ، تەبىئەتنىڭ ئادەملەشكەن شەكلىگە بەلگە بېرىپ، ئادەم ۋە ئۇنىڭ قىممىتىنى ئالغا سۈرىدۇ. بۇ نۇقتىدا، ئانا يۇرت خەلققە تەگىلىشىدۇ، خەلق ئانا يۇرتنىڭ جەۋھىرى زاتىغا، بارلىق پاراغەت ۋە بالاغەتنىڭ مەنبەسىگە ئايلىنىپ ئۇلۇغلىنىدۇ. تۇپراق ھەم ئۇنىڭ ئۇلۇغ خاسىيىتى خەلققە تايىنىش ۋە خەلققە يۆلىنىش ئارقىسىدا سۈپەت ھاسىلاتى بەرپا قىلغان ئىككىلەمچى بارلىق سۈپىتىدە كۆرۈلۈپ خەلققە قوشۇلۇپ كېتىدۇ.

يۇرت — ئادەمزاتنىڭ ئۆزىنى تونۇش، ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ۋە ئۆزىنى گۈللەندۈرۈش مەۋقەلىرىگە ماس تۈزۈلگەن زەنجىرسىمان

بوشلۇق.

يۇرت — مىللىي روھقا تايانغان خەلقلەر توپىنىڭ زامانىۋى غايىلەرنى چىقىش قىلىپ تەرەققىيات سەپلىرىدە تەپەككۇر، كۈرەش ۋە ئەمگەك پائالىيىتى ئېلىپ بارىدىغان ئەزىم دەرياسىدۇر.

يۇرت — تۇپرىقى، خەلقى بىلەن، خاس روھىي ۋە ئېتىقاد-ئۇدۇملىرى بىلەن ئۆز قوينىدا مىسلىسىز كۈيلەرگە ھامىلدار بولغىنى ئۈچۈن، يۇرتنى ئۆز مەنىسى ۋە ئۆز قىممىتى نېگىزىدە چۈشەنگەن كىشىلەر يۇرت ئىشقىنىڭ ئوت - گۈلخانلىرىدا چاراقلاپ يېنىپ، سەل - كەلكۈنلىرىدە دولقۇنلاپ ئېقىپ، سەھەر- كېچىلى-رىدە خۇشناۋا بۇلبۇلغا ئايلىنىپ يۇرتقا شەرەپلىك ئەجىر-تۆھپە لەۋھەسى تەقدىم قىلىدۇ. يۇرت دېمەك بېھىش دېمەك، يۇرت دېمەك ئاسمان - ساما دېمەكلىك بىلەن ھەر جاننىڭ زوقى-شوقىغا پەرۋىشكار، رىزقى - ئامەتلىرىگە پاسىباندۇر...

سەھۋالىم زىيارەتگاھىدا، زېمىنىنىڭ ئاشۇ بىر پارچە پىنھان، خىلۋەت يېرىدە شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ تەلىملى-رى ئارقىسىدا بىر قېتىملىق روھ سەپىرىنى تاماملاپ كۆڭۈل كۆزلىرى روشەنلەشكەن، ئۆزىدە ماھىيەت بىلەن ھادىسىلەرنى سۇ-رەت مىسالى سىزىپ ئايان قىلغۇچى سىمۋوللۇق تەپەككۇر بالاغىتى ھاسىل قىلغان ئون سەككىز ياشلىق نەۋبەتى ئەمدىلىكتە نەزىم - شېئىرىيەتنىڭ چوغدەك قىزىل گۈللىرىنى پەرۋىش ئېتىپ تاشقىن-لاپ بارماقتا ئىدى. ئۇنىڭ تەبىئىتىدىن كۆتۈرۈلگەن ئىستېدات شاۋقۇنلىرى خېلى بۇرۇنلا كۈي - ئاھاڭ تۈزۈپ، مەنىدار ھەم تېتىملىق شېئىرىي مىسرالاردا ئەكس سادا پەيدا قىلغانىدى. شۇ-ڭا، ئۇ شەيخ ھۇزۇرىدىن ئاستانىگە قايتقاندىن بېرى، كۇندۇزلىرى ئاتىسى مۇھەممەدنىڭ يېنىدا تومۇر تۇتۇش، رەڭگىرىيىغا ۋە مىزا-جىغا قاراپ ھۆكۈم قىلىش، سۇنۇقلارنى تېڭىش، جاراھەتلەرنى ئەملەش، دورا تەڭشەش قاتارلىق تېبابەت بىلىملىرىنى ئۆگەنسە؛ كەچلىرى تاكى يېرىم كېچىگىچە شېئىرىيەت كۆكىدە پەرۋاز قى-لىپ، سۆز سەنئىتىنىڭ گۈزەل تۈتى قۇشلىرىنى ئۇۋلىدى.

ئىككىنچى يىلى ياز ئايلىرىدا، نەۋبەتى ئاتىسىدىن ئىجازەت سوراپ ئۆيىگە بېكىنىپ ئولتۇرۇپ بالىلىقىدىن تارتىپ تاكى مۇشۇ دەملەرگىچە بولغان ئارىلىقتا يېزىپ پۈتتۈرگەن بىرنەچچە دەپتەر شېئىرنى ئالدىغا يېيىپ، ئۇلار ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن يېڭى بىر دەپتەرگە كۆچۈرۈشكە كىرىشتى. كۈنلەر كۈنلەرگە ئۇلىشىپ ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە ئىدى. ئۆي ئىچى بالىلىق ئەسلىمىلىرى ۋە شېئىرىي ئاھاڭدارلىقنىڭ ئىلھامدار ھاۋاسىغا پەۋەس تولغان بولۇپ، ياش شائىرنى روھىي ئالەمنىڭ چەكسىز كەڭ دالىلىرىغا ئاچىقىپ كەتكەنىدى. ئۇ يەردە ئۆتمۈش ھەققىدىكى يېڭى پىكىرلەر نەزىم يىپىغا قاتار تىزىلىپ گۈزەل سۆز مارجانلىرىنى، تامامىلانغان ئاۋۋالقى شېئىرلارنىڭ ئىلھام ئەۋجلىرىدە بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇشى يېڭىدىن ـ يېڭى مەنىدار مىسرالارنى پەيدا قىلىپ باراتتى. قومۇش قەلەمنىڭ سىرىق خوتەن قەغىزى يۈزىدە توختىماي چېپىشلىرى بىلەن كىتاب ئاخىرى تاماملىنىپ ئاڭا «دىۋانى نەۋبەتى» دېگەن مۇبارەك نام بېرىلدى. بۇ، نەۋبەتىنىڭ يىگىرمە يېشىدا، مىلادىيە 1710 ـ يىلى ياز مەۋسۇمىدە پۈتكۈزۈپ ئۆزىنىڭ شېئىرىي ئىستېداتىنى نامايان قىلغان تۇنجى دىۋانى، ئىجاد ـ مېھنەت گۈل-گۈلىستانىنىڭ قات ـ قات پورەك ئېچىپ خۇش ھىد تارقاتقان تۇنجى غۇنچىسى ئىدى.

شېئىر بىلەن شائىر ئارىسىدىكى تىل بىلەن ئىپادىلەش مۇمكىن بولمايدىغان بىر خىل يوشۇرۇن رىشتە شائىرنى ئادەتتىن تاشقىرى كۈچلۈك ھاياجان شاماللىرىدا ئۇچۇرماقتا ئىدى. نەۋبەتى ئۆز ئەسىرىنى قولىغا ئېلىپ بىر ھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن ئۇنى باغرىغا مەھكەم باستى. ياش شائىرنىڭ كۆزلىرىدىن سىرغىپ چۈشكەن سۈپسۈزۈك ياش تامچىلىرىنى چۈشەنمەك تەس، ئەمما شۇ نەرسە ئېنىقكى، ئىنسان ئۆز قەلبىدە يالقۇندەك ئۆرلەپ تۇرغان ئىچكى سېزىملىرىنى ئاشكارا ئىپادە قىلىپ، ئۇنى مۇئەييەن ئۇيغۇنلۇق ئىلكىدە شەكىل ھالىتىگە يەتكۈزەلىسە، بۇ، ئىنساننىڭ ئۆز ـ ئۆزى بىلەن ئۇچرىشىشى سۈپىتىدە بەخت ھۇزۇرى پەيدا

قىلىدۇ. نەۋبەتى ئەنە شۇ خىل بەخت ھۇزۇرىنى سۇرۇۋاتاتتى. بۇ ھۇزۇر شائىرغا گاھ ئىنسانلىق رىزقىنىڭ پەيزىنى، گاھ جىلۋىگەر دۇنيانىڭ خاسىيىتىنى ھېس قىلدۇرسا، گاھ شېرىن يار ۋەسلىنى، گاھ تەڭرى ۋەسلىنى ھېس قىلدۇراتتى. ئۇنىڭ ئاخىرقى ھېس - تۇيغۇلىرى بولسا، ئۆز قەلبىنىڭ مەركىزىي نۇقتىلىرىغا جۇغلىنىپ چاقماقتەك يالت قىلىپ ياناتتى - دە، ئاندىن ئوت ئۇچقۇنلىرىدەك چېچىلىپ پۈتۈن ئەزايى - ۋۇجۇدىغا تارقىلىپ كېتەتتى. بۇ روھىي ھاللاردا شائىرنىڭ ئېگىلەيدىغىنى ئۆزىدىن تاشقىرى ئالەمگە ئۆزىدىن مەنە ئاتا قىلىشتەك ئۇلۇغۋار ئىنسانىي ئىستەكلەر بولاتتى. شۇڭىمۇ ئۇ بارچىنىڭ ئىچى ھەم سىرتىدا ناھايىتى ئەركىن، ناھايىتى بەھرىدار سەير - سەپەر ئېتىپ ئۆزىنى قەتئىي ئىرادىسى بىرلە ئىدارە قىلىپ تۇراتتى. ئىچكى كەڭلىك تاشقى كەڭلىكتە ئىشقا ئاشقان مۇنداق ئۆزلۈك نىجادىيىتىدە ئىنسان ئۆزىنىڭ مۇستەقىل ھالدىكى خاسلىقىنى چىقىش قىلىپ تۇرۇپ ھەر قاچان، ھەر زامان ئۆزگىگە كۆچەلەيدۇ ۋە ئۇنىڭ بىلەن شەكىللەندۇرگەن بىرلىك رىشتىسىنى ئىچكى كەڭلىكىدە شاللاپ تەڭرى بىرلىكىگە تۇتاشتۇرالايدۇ.

2

ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇق قىممىتىگە ئۆزىدىن مەنە ۋە شەكىل ئاتا قىلغان ياش شائىر نەۋبەتى، ئەمدىلىكتە تەن قەپەسلىرى ئىچىدە سىقىلىپ ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئۇراتتى. ئۇنىڭ روھىي پەرۋازلىرى ئۇنى ئۆزىدىن، ئۆيىدىن، ھەتتاكى قوينى كەڭ خوتەن شەھىرى - ئاستانىسىدىن سىرتقا يېتەكلەپ بارماقتا ئىدى. بۇ، ماكان ۋە زامان سوپەتلىك روھىي ھالقىشنىڭ ئاساسىي ئالامەتلىرى سۈپىتىدە شائىرنىڭ تۇيغۇ نىگاھلىرىنى يىراق - يىراقلاردىكى پىنھانە دۇنيانىڭ سىرلىق قوينىغا باغلىۋەتكەچكە، ئۇ كۆز ئالدىدىكى نۇرغۇن نەرسىلەرگە مەست، ئەسىر بولۇش قىسمىتىدىن مۇس-

تەسنا ئىدى. ئۇنىڭ ئەس ـ يادى تەنھالىق چۆللىرىنى سەۋر ـ تاقەت، تۇۋا ـ ئىستىغپار ۋە تەۋەككۇل مۇقاملىرى ۋەزنىلىرىدە كېزىپ، ئۆزىدە ئىلاھىي ۋىسال دەملىرىگە لايىق ھېكمەتدارلىق ھەم مۆجىزىكارلىق خىسلەتلىرى يېتىشتۈرۈش ئىدى. شۇڭىمۇ شائىر شېئىرىيەتتە ئۆزىنىڭ ئاجايىپ جۇشقۇن ۋە رەڭدار رومانتىك كەيپىياتىنى بىمالال ئىپادىلەپ، رېئال ھاياتقا نىسبەتەن خېلىلا ئالغا كەتكەن غايىۋى مەۋقەلىرىنى كەڭ ئىجتىمائىي مەنىلەرگە ئىگە قىلىپ بارالىغانىدى. ئۇنىڭ سەھۋالىمدا يازغان مۇنۇ غەزىلى يۇقىرىقى مەنىلەرنىڭ دەسلەپكى ئالامەتلىرى جۈملىسىدە ئۇنىڭ قانائەتسىز روھىنى ئەكس ئەتتۈرگەنىدى:

بۇ ئالەمى فانىيغە كېلىپ مەن گۇزەر ئەتتىم،
تۆرت ياشىمدا ئىلىم ئىستەگەلى مەن سەفەر ئەتتىم.
بۇ ئىلمىي شەرىئەت يولىدا قالدىمۇ ھەيران،
بىر راھبەرى تاپماي ئۆزۈمى دەر بەدەر ئەتتىم.
تەۋفىق بولۇپ كەلدىمۇ ئۇستاد قاشىغە،
بىرنەچچە مەھەل تەھسىل ئىلىم ئىختىيار ئەتتىم.
يۈز شۈكرى ئىلاھىمغە، ماڭا قىلدى بۇ ئىنئام،
بىر زەررە ئىلىم تەھسىل ئېتىپ، بەھرۇ بەر ئەتتىم.
ھەر بارىكى قەسد ئەتسە ماڭا لەشكەرى ئەئدا،
ئاياتۇ ئەھادىسنى ئۆزۈمگە سۇفەر ئەتتىم.
ھەر يەردەكى بىر ئالىمى خۇش فەھمىنى تاپسام،
بىر لەھزە ئانىڭ مەجلىسىدە مەن مەقەر ئەتتىم.
كىم ئىلمى شەرىئەتنى ماڭا بەرسەلەر تەئلىم،
گوياكى ئانى پىر تۇتۇپ مەن پەدەر ئەتتىم.
بىھۇدە كۆپ سۆزلەمە، ئەي نەۋبەتى ئاجىز،
شەرئى نەبىيدىن ئۆزگەنى مەن مۇختەسەر ئەتتىم[1].

---

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 69 ـ بەت.

نەۋبەتى يىراق سەپەرگە بەل باغلاپ جىددىي تەييارلىق قىلىۋا-
تاتتى. ئەمدىلىكتە ھېچ نەرسە، ھەتتاكى شېئىر - نەزم ئىجادىنىڭ
تەسەللىچان رىغبەتلىرىمۇ ئۇنىڭ بۇ بىپايان دۇنيانىڭ رەڭدار قوي-
نىغا، ئادەم بىلەن تەڭرىنىڭ ئارىسىدىكى ئاشۇ نامەلۇم بوشلۇقلارغا
بولغان مىسلىسىز قىزغىن ئىنتىلىشلىرىنى توسۇپ قالىدىغاندەك
ئەمەس ئىدى. ئوغلىدىكى ئادەتتىن تاشقىرى بىئاراملىقنى خېلىدىن
بېرى سېزىپ كەلگەن مۇھەممەد ئادەت بويىچە ئوغلىنى ئۆي -
ئوچاقلىق قىلىپ ئاتىلىق پەرھىزىنى ئادا قىلىش ئويلىرىدا شەيخ
نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ ھۇزۇرىغا مەسلىھەتكە بېرىپ
باشقىچە بىر ئويدا قايتىپ كەلگەنىدى. شەيخنىڭ بەرگەن مەسلىھە-
تى نەۋبەتىدە يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىش ۋە كۆرۈلۈۋاتقان ئىچكى
مايىللىقلا ماس ھالدا ئۇنىڭ يەنىمۇ يۇكسەك پەللىلەرگە ئۆرلىشى
زۆرۈرلۈكىنى، بۇنى پەقەت سەير-سەپەر يولى بىلەن ئورۇنداش
مۇمكىنچىلىكىنى تەستىقلىغاندىن كېيىن، ئىلاجسىز قالغان ئاتا
سۈكۈت ئىلكىدە خىيالچان ئولتۇرغان نەۋبەتىنى ئاستا نوقۇدى.
ئاتىنىڭ كۆزلىرى بىر خىل تەگسىز مۇڭغا چۆككەن بولسىمۇ،
يەنىلا ئوتتەك مېھىر - مۇھەببەتنى ئاشكارا ئىپادىلەپ تۇراتتى.
ئۇ قولىدىكى بۆز خالتىنى ئوغلىغا ئۇزىتىۋېتىپ ناھايىتى بوش
ئاۋازدا:

— بۇنى ئال، ئوغلۇم، بۇ ئۇستازىڭ شەيخ ھەزرەتلىرىنىڭ
ساڭا تۇتقان يوللۇقى. ئۇچۇرما بولغان قۇش بالىسىنى قەپەسكە بەند
قىلىپ قويۇپ ئۇنىڭ نالە - زار ئېتىشلىرىنى كۆرۈش ھەم ئاڭلاش
راۋا بولمىغىنىغا ئوخشاش سېنىمۇ ئۆزۈمگە باغلاپ تۇتۇپ قېلىشنى
راۋا كۆرمەيمەن. ئاللا - ئىگەم دىلىڭغا سالغان مەقسەتسىرى ئىن-
تىلگەيسەن. ساڭا ئىجازەت، ئوغلۇم، مەنزىلى - مەقسەتلىرىڭنى
تاپقايسەن، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپ سىرتقا چىقىپ كەتتى.
نەۋبەتى خۇشاللىق بىلەن ھىجران ئۆزئارا گىرەلىشىپ دۇغ سۇ
مىسالى چايقىلىپ تۇرغان ھېس-تۇيغۇلار ئىلكىدە بىر ھازا سۈكۈت-

لۆك ئولتۇردى، ئاندىن ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ بۆز خالتىنىڭ ئېغىزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئىچىدە شەيخنىڭ نەۋبەتتىگە يادىكار ئەيلە-گەن بىر دىۋانى بىلەن يەركەن چاسا[1] مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى پازىلئاخۇن ھەقىقىي ھەزرەتلىرىگە يوللىغان بىر پارچە مەكتۇبى بار ئىدى. نەۋبەتى سوۋغىلارنى قولىغا ئېلىپ باغرىغا باستى، ئاندىن يۈزلىرىگە يېقىپ سۆيدى. ئۇنىڭ قەلبىدە شەيخنىڭ خىلۋەت مازاپى - ماشايىختا تەنھا ئولتۇرۇپ جاھان ئىشلىرىنى ئالدىن كۆرۈپ قىياس قىلالايدىغان پىرى كامىللىقىغا نىسبەتەن چەكسىز تەشەككۈر ۋە ئىپتىخار ھېس- ھاياجانلىرى ئۆركەشلىدى. ئۆزىنىڭ شۇ قەدەر يېتۈك بىر ئەللامە قولىدا تەربىيە ئېلىپ بالاغەت پەسلى باھارىغا ئۇلىشىپ رەڭدار چېچەك ئاچقانلىقىدىن چىن ئىخلاسى بىرلە پەخىرلەندى.

مىلادىيە 1710 - يىلى باش كۈزنىڭ بىر سۇبھى - سەھىرىدە ئاتىسى بىلەن كۆز يېشى قىلىشىپ خوشلىشىپ ئۆيىدىن تەنھا باش ئېلىپ چىققان نەۋبەتى خوتەن شەھىرىنىڭ غەربىگە — يەركەن يولىغا ئەمەس، بەلكى شەرق تەرەپتىكى كېرىيە يولىغا بۇرۇلۇپ، سەل - كەلكۈن سۇلىرى ئەمدىلا بېسىققان يۇرۇڭقاش دەرياسىنىڭ بويىدا توختىدى. ئۇ شۇ يەردە تۇرۇپ، ئانا دەريا سۈيىگە تىكىلىپ بالىلىق خاتىرىلىرىنى ۋاراقلىدى. سۇ يۈزىدە لىپ - لىپ قىلىپ ئۆتكەن رەڭدار سۇرەتلەر ئىچىدىن ئۆزىنىڭ مۇشۇ ئانا دەرياغا باغلانغان مەڭگۈلۈك ئىشقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. سۇنىڭ سۇغا باغلىنىپ تارتىشىشى كۈچ پەيدا قىلىپ، ئېقىشتىن ئىبارەت ھەرىد-كەتنى كەڭلىككە ياياتتى. بۇ ھال نەۋبەتىنىڭ ئۆتكۈر تۇيغۇلىرى قېتىدا يالت قىلىپ كەچكەن ئاشۇ دەقىقىلەردە ئۇنىڭ كۆزلىرى ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ ئالەمگە زەر نۇرلىرىنى سېپىۋاتقان سەھەر قۇيا-شىدەك نۇرلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىدراك قىلغىنى ئىنسانىنىڭ ئىنسانغا بولغان سۆيگۈسى ۋە بىئىختىيار باغلانغان يوشۇرۇن رىش-تىسى بەخش ئېتىدىغان كۈچ - قۇۋۋەتلەرنىڭ ۋەزنى بولغىنى

[1] چاسا — ھازىرقى يەركەن ناھىيە بازىرىدىكى چاسا مەھەللىسى.

ئۇچۇن، ئۇ دەريانىڭ ئىككى يېنىدا قىزغۇچ نۇرلار ئىلكىدە جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان خوتەن بوستانلىقلىرىغا يۈزلىنىپ، ئۇنىڭ ئىچكىرىسىدىكى قېرى شەيخنى دىلىغا هازىر - زاهىر قىلىپ دۇئاغا قول كۆتۈردى. ئۇ شۇ يوسۇندا ئەزىزانە خوتەن بىلەن، ئەزىزانە خوتەن تۇپرىقىدا قالغان ئۇستازى ۋە ئاتىسى بىلەن غايىبانە هالدا خوشلاشماقتا ئىدى.

يوللاردا ئۇتۇنچى دېهقانلارنىڭ هارۋىلىرى تاراقلاپ بىر خىل يېقىمسىز كۈيلەرنى پەيدا قىلاتتى، بۇنىڭغا تەڭكەش ناخشىلارنى پەقەت يۈرۈڭقاش دەرياسىلا تولايتتى. ئەمما، كۈي بىلەن ناخشا بىر - بىرىگە قولاشمايتتى، هارۋا چاقىنىڭ پەيدا قىلغىنى ئېچىنىشلىق مۇڭ - غېرىبلىق كۈيى بولسا، دەريانىڭ تولايدىغىنى زەپەر - غالىبلىق مارشى ئىدى. شائىرنىڭ باغرى ئېزىلدى، ئاشۇ ئارىلىق ۋە پەرقلەردە كۆرۈلۈۋاتقان ئازابلىق مەنزىرىلەردىن يۈرىكى ئېچىشىپ جىددىي كەينىگە ياندى. ئىلچى بازىرى، لاسكۈي ۋە خانئېرىق[①] كەنتلىرىنى كەينىدە قالدۇرۇپ هەش - پەش دېگۈچە قاراقاش دەرياسى بويىغا كېلىپ توختىدى. دەريادا سۈپسۈزۈك سۇ كۆۋەجەپ ئاقاتتى، ئۇنىڭ ئۇستۇنكى بەللىرىدە، بوستانلىق بىلەن تاغ - تۆپىلىكلەر تۇتىشىدىغان جايىدا شائىر يەتتە يىللىق هاياتىنى يەتتە كۈندەك تېز ۋە بەهرىدار ئۆتكۈزگەن سەهۋالىم مەقبەرىسى بىلەن كوهمارىم غارى بار ئىدى. شائىر ئاشۇ يۇقىرىقى تەرەپكە ئېقىن بويلاپ سىنچىلاپ قارىدى، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاپئاق تونغا ئورانغان كەرەملىك شەيخ، سەهۋالىمدىن كوهمارىمغىچە سوزۇلغان ئېگىز - پەس تۆپىلىكلەر، ئايغى ئۈزۈلمەي كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان تاۋاپچىلار ۋە ئۇلارنىڭ رەڭسىز، سولغۇن ئۆڭلىرى، قاراقاش دەرياسىنىڭ يىلاندەك تولغىنىپ ئاقىدىغان كەڭرى ئېقىنلىرى، ئۆزىنىڭ هەممە يەرنى ئارىلاپ خىيال ۋە تەپەككۇر ئىلكىدە تاشقىنلاپ يۈرۈشلىرى، كىتاب سەهىپىلىرىدە، ئالىمى - ئارىفلار سېپىدە بىر قاياشلىق روهقا ئەگىشىپ ئالەمچە كېڭەيگەن هاياجان-

① لاسكۈي، خانئېرىق — خوتەن شەهرى ئەتراپىدىكى كەنتلەر.

لىق دەملىرى، بارچىگە ئۆزىدىن مەنە ئاتا قىلىش رەۋىشىدە ئۆس-
تۈرگەن ئىجادىي قۇۋۋەتلىرىنىڭ شېئىرىيەتتىكى رەڭدار جۇلالىرى-
غا ئوخشاش خىلمۇ خىل كۆرۈنۈشلەر بىر - بىرلەپ پەيدا بو-
لۇپ، پۈتكۈل ئەزايى - ۋۇجۇدىنى ئوتتەك كۆيدۈرۈپ، داغلاپ
ئۆتتى. نەپسى قىسىلىپ كۆز ياشلىرى تاراملاپ ئېقىۋاتقان شا-
ئىر، مانا ئەمدىلىكتە جۇدالىق ئازابىنىڭ بارغانچە ئۇلغىيىپ ئۆر-
كەش ياساۋاتقان سەل - كەلكۈنلىرىدە ھەريان داۋالغۇپ، چايقىلىپ
بارماقتا ئىدى.

چۇش مەزگىلىدە قاراقاش بازىرىغا يەتكەن شائىر قىزىق گۆش-
گىردە بىلەن غىزالىنىپ جەنۇبقا بۇرۇلدى ۋە كەچكە يېقىن زاۋا[1]
سەھراسىنىڭ چۆلگە تۇتىشىدىغان ئاخىرقى بوستانلىقىدا توختاپ،
بىر تەنها تۇگمەنچى بوۋاينىڭ ئاددىيلا ساتمىسىدا تۈنەپ قالدى.

3

شېغىل تاشلىق ساي ئۇزاققا سوزۇلاتتى. ساي ئارىسىدا يامغۇر
سۈيى ۋە تاغ قىيانلىرىنىڭ ساقىندى سۇلىرىدىن پەيدا بولغان
ئوت - چۆپلەرنى ھەمدە گۇما دىيارىغا ئاقىدىغان غول ۋە پارچە
ئېقىنلار بويىدىكى دەل - دەرەخلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قاراقاش
زاۋىدىن تارتىپ تاكى قاغىلىق سەھرالىرىغىچە بولغان ئارىلىق
چەكسىز كەتكەن چۆل - باياۋان ئىدى. گۇما دىيارى مانا شۇ تاقىر
ساي ۋە دۆۋە - دۆۋە قۇم بارخانلىرى ئارىسىدا شىمالغا ئىچكىرى-
لەپ، گويا جەننەتتەك كەڭ قويۇن ئېچىپ، ئالتۇندەك ساپسېرىق
جىلۋە ئەيلەپ ئۈچ كۈن توختىماي يول يۈرگەن ھارغىن شائىرغا
بىر كېچىلىك ئارام ھۇزۇرى بەخش ئەتكەندىن كېيىن، ئۇزاققا
قالمايلا كۆزدىن غايىب بولدى. سەھەر يولغا چىقىپ چۆل مۇڭلىرى
ئارا ئۆز قەلبىنى تىڭشاپ ماڭغان شائىر ھەر تەرەپكە كۆز سېلىپ،
ھەممە نەرسىنى نەزەر - گۇزىرىدىن ئۆتكۈزەتتى. ھاۋا بىر خىللا

---

[1] زاۋا — قاراقاش ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىي چېتىدىكى بىر يېزا.

ئوچۇق ھەم ئىللىق ئىدى، جەنۇب تەرەپتە قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئېگىز - پەس قارلىق تىزمىلىرى، شىمالدا بولسا، چەكسىز سۇ-زۇلۇپ ياتقان سارغۇچ چۆل ئۇپۇقلىرى كۆزگە تاشلىناتتى. شائىر ئەنە شۇ ئارىدا شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان كارۋان يولىدا ئالغا ئىلگىرىلەپ مۇشۇ زېمىن - تۇپراقنى بېسىپ ياتقان تەگسىز سۇ-كۇت ۋە ئېغىر غېرىبلىق مۇڭلىرى ئىچىگە چۆكۈپ كەتتى. ئۇنىڭ ۋارقىرىغۇسى، يامغۇر بولۇپ ئېچىرقىغان زېمىننىڭ يۈرىكىنى سۇغارغۇسى، بىر غايىب قۇدرەت شاپائىتىدە ھەممە ياقنى گۈل - گۈلىستان، باغۇ بوستانغا پۈركۈگۈسى كېلەتتى. بۇ، ئىنسان بالىسىنىڭ ئەركى - مەيلىدە تۇغۇلۇپ تۇرىدىغان غايىۋى ئىستەكلەر بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ۋەزىنى شائىرنىڭ قەلبى ۋە روھىدىن جۇلا تارقاتقاچقا، ئۇنى پەقەت تاسادىپىي ئوينىڭ مەھسۇلاتى دەپ قاراشقا بولمايتتى. شائىرنىڭ ئۆرلىشى، ئۇزىشى قايتىش ئۇچۇن بولغىنى-غا ئوخشاش، ئىستەكلەر كەڭلىكىدە ۋەزمىن قانات قېقىشىمۇ زې-مىنغا سىڭىش ۋە زېمىندىن ھۆسندار روھ گۈللىرىنى ئېچىلدۇ-رۇش ئۇچۇن ئىدى. بۇ ھال شائىرغا پۈتمەس - تۈگمەس كۈچ - قۇۋۋەتلەرنى ھەمدە يۈكسەك ئىجادىي كامىللىقنىڭ ئىلھام مەنبەلىرىنى بەخش ئېتەتتى.

سەپەر داۋام ئەتمەكتە، چۆل يولىدا ناگان - ناگاندا ئۇچراپ قالىدىغان كۆلا - جەندىلىك ئاشىقى دەرۋىشلەر، ئات ئۈستىدە كېرىلىپ ئولتۇرۇپ كارۋان باشلاپ كېتىۋاتقان بەگلەر ۋە يەنە ئات چاپتۇرۇپ ئۆتۈپ كېتىدىغان خەۋەرچىلەر شائىرغا بۇ ناتونۇش يېڭى دۇنيانىڭ بىر قىسىم ئۇچۇرلىرىنى يەتكۈزۈپ، ئۇنىڭ خىيال بوشلۇقلىرىدا خىلمۇ خىل مەنزىرىلەرنى پەيدا قىلماقتا ئىدى. قاغىلىققىچە ھەمدە پوسكام دىيارىدىن ھالقىپ زەرەپشان دەرياسىغا يەتكۈچە بولغان ئارىلىقتا كۆرگەن ۋە ئاڭلىغانلىرى شائىرغا ئەل ھالىنىڭ ئېچىنىشلىق قىسمەتلىرىدىن يۈرەكنى ئېزىپ خۇن - زەرداب ئەتكۈدەك تەسىرلىك قىسسىلەرنى ئېيتماقتا ئىدى. پەلەك-نىڭ تەتۈر چاقى ئاستىدا پايخان بولۇپ ئېزىلگەن، تىرىكچىلىك

موھتاجلىقىدا بىرلا ئاللاغا تارتىشىپ زارۇزار يىغلىغان بىچارە خەلق ئۇنىڭ ئوتتەك كۆيۈپ، ۋەزىندار سوقۇپ تۇرغان بىتاقەت يۈرىكىنى سۇ مىسالى ئېقىتىپ كۆز ئالدىدىكى زەرەپشان دەرياسى- نىڭ ئويناق ئېقىنلىرىغا قاتماقتا ئىدى. ئەسىرلەر بويى ئېقىپ كەلگەن بۇ ئانا دەريا، ئەمدىلىكتە شائىرغا نومۇس- ھاقارەت ۋە ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ قان - ياشلىرى لۆمشىپ ئاقىدىغان قىيامەت دەرياسى سىيماسىدا كۆرۈندى. شائىر شۇ تاپتا شەۋكەتلىك بوۋىسى تىجەن ھەزرەتلىرىنىڭ «تەۋارىخى مۇلكى خوتەن» رىسالىسىدە ھەسرەت بىرلە بايان قىلىپ ئۆتكەن 1678 - يىللىرىدىكى قانلىق ۋەقەلەرنى، يەنى ھىدايىتۇللا ئىشان (ئاپاق خوجا) نىڭ جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرى قوشۇنىنى باشلاپ كېلىپ ئالتە شەھەر ئۈستىدە يۈز نەچچە يىل ھۆكۈم سۈرگەن يەركەن سەئىدىيە خانلىقى (1514 — 1678) نى خانىۋەيران قىلغان ئاسىيلىقى ۋە شۇنىڭدىن كېيىنكى لەنىتى جىنايەتلىرىنى ئېسىگە ئېلىپ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى ھەسرەتلىك دەريا سۈيىگە قوشۇلۇپ، دولقۇن - بۇژغۇنلار ئارا چايقىلىپ زېمىنىنىڭ پىنھان يۈرىكىگە ئېقىپ كىردى. زېمىن ئۆز ئوغلىنىڭ ئىسسىق ياشلىرىدىن تە- سەللى تېپىپ، ئۇنىڭ ھەققى - ھۆرمىتىگە ئامان - ئېسەنلىك كۈيلىرىنى ياڭرىتىپ، سەھرا يوللىرىنى ساپسېرىق زەر-ئالتۇن يوپۇرماقلار بىلەن ھۆسندار قىلىپ بېزىدى.

كەچ مەھەلدە يەركەن شەھىرىگە يېتىپ بىر سارايغا چۈشكەن مۇساپىر شائىر، ئەتىسى بامدات نامىزىنى ئۆتەپ بولۇپلا چاسا مەھەللىسىدىكى مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى پازىلئاخۇن ھەققىي ھەز- رەتلىرىنىڭ ئىشىكىنى چەكتى. ئۇلارنىڭ كۆرۈشۈشى شەيخ نىزا- مىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ مۇبارەك مەكتۇپىغا باغلىنىپ ئاجا- يىپ تەسىرلىك دىدار دەملىرىنى سۈرەتلىگەندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا ئۇنىڭدىن ھالقىپ بىپايان روھىيەت ئالىمى ئىچىدىكى مەنىدار ھېكمەت ئۇنچىلىرىنى سۈزۈشكە باشلىدى. ئاق سەللە ئوراپ ئاق تون كىيگەن، يۈزى، قېشى، بۇرۇتى ۋە ساقىلى، ئىشقىلىپ،

پۈتكۈل قىياپىتى بىر خىللا ئاقلىق ئىچىدە جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان
تەمكىن مۇدەررىس مۇبارەك مەكتۇپ ئىزھارىدىن ۋە نەۋبەتنىڭ
بىر جۈپ كۆپكۆك ئورا كۆزلىرىدە چاقناۋاتقان ئەقىل - پاراسەت
ئۇچقۇنلىرىدىن كەيپىي كۆتۈرۈلۈپ ئۇزاق يىللارنىڭ قىممەت-
لىك ئەسلىمىلىرى ئارا ۋەزمىن قانات قاقماقتا ئىدى. نەۋبەتى
مۇدەررىس ئۈچۈن بىر مۇساپىر مېھمان ئەمەس، بەلكى دىل رىشتى
مەھكەم چىگىلگەن قەدىردان بۇرادەرلىرى شەيخ نىزامىدىن كاك-
كۇك، غەيۇرۇللا قازى ئاخۇنۇم ۋە بىجەن ئوغلى تىجەن ھەزرەتلە-
رىنىڭ روھى يۇغۇرۇلغان، ئۇلارنىڭ ئاللا ۋەسلىگە يانداش نۇرانە
سىيماسى مۇجەسسەملەشكەن ئەزىز پەرزەنت ئىدى. شۇڭا، ئۇ
نەۋبەتنى باغرىغا مەھكەم بېسىش بىلەن ئۇزاق يىللار مۇقەددەم
مۇلكى خوتەن گۇلىستانىدا تۆت يىل بىرگە ئىلىم تەھسىل ئېتىش-
كەن ئاشۇ جانجىگەر دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ ۋەسلى - ۋىسالىغا
ئېرىشكەنىدى. مۇدەررىسنىڭ ھېلىھەم نۇرلىنىپ تۇرغان قاپقارا
قوي كۆزلىرىدە ھەم خۇشاللىقا، ھەم ئازاب - ھەسرەتكە
تۇتاش كەتكەن سۇپسۇزۇك ياش تامچىلىرى لىغىرلايتتى. ئۇ كۆزى-
نى يېڭى بىلەن ئېرتىپ قەتئىيەت لەۋزى بىلەن سۆز ئالدى:

— روھىڭنىڭ مەنىدار گۈلشەنلىرىنى كۆزلەپ رىيازەت چۆل-
لىرىگە سەير - سەپەر ئەتكىنىڭگە مىڭلارچە ئاپىرىن! ئىنساننىڭ
خۇددى بىر تىنىق نەپەستەك قىسقا ئۆمۈر جۇلاسىدا پەيدا قىلالايدى-
غىنى چەكسىز ئۇزاق ئالەمگە باراۋەر كامالەت بوستانلىرىدۇر.
بۈگۈن، ئاللانىڭ مۇشۇ ساخاۋەتلىك كۈن - سائىتىدىن ئېتىبارەن
سېنى قاناتلىرىم ئاستىغا ئېلىپ پەرۋىش ئېتىش ھېسابىغا يىراق
خوتەن مۇلكىدىكى قەدىردان بۇرادەرلىرىمگە ۋە ئۇلارنىڭ پاكىز،
ھالال روھلىرىغا جاۋاب قايتۇرغايمەن، — مۇدەررىس بىلەن نەۋبە-
تىنىڭ كۆزلىرى بىر - بىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئۆي ئىچى گويا
بىر غايىب نۇر سېھرىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. مۇدەررىسنىڭ
ئىلتىپاتىدىن، شۇنىڭدەك يەنە ئۇستازى ۋە شەۋكەتلىك بوۋىلىرى-
نىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىدىن تەسىرلىنىپ قەلبى توسالغۇسىز

رەۋىشتە چايقالغان نەۋبەتى مۇدەررىسنىڭ قولىنى سۆيدى، ئاندىن قەددىنى رۇسلاپ، مۇلايىم تەلەپپۇزدا سۆزلىدى:

— ھەزرىتىمنىڭ قاناتلىرى ئاستىدا ئىلىم - ھېكمەت باغۇ- بوستانىنى كۆرۈشكە تەشنامەن. ئۇنىڭ رەڭدار مېۋىلىرىدىن بەھرە ئېلىپ، چۆل - باياۋانلار ئارا چاڭقاپ، ئېچىرقاپ كەتكەن غېرىب كۆڭلۈمنى توق، پۈتۈن ئەتكەيمەن...

ئىچكىرىكى ھۇجرىدىن ئاي نۇرىدەك پارلاپ چىقىپ نەۋبەتى- نىڭ چېھرىگە ئاپئاق نۇر - شولا تاشلىغان، شەلپەردەك قىزىرىپ ئاڭا ئېگىلىپ سالام بەرگىنىچە كەينىگە چېكىنگەن مۇدەررىسنىڭ نەۋرە قىزى گۈلئەتىر نەۋبەتىنىڭ دىل چىمەنلىرىدىن ئۇرغۇپ تېشىۋاتقان خۇش سۆز - ناۋالىرىنى شۇ يەردىلا ئۈزۈپ قويدى. نەۋبەتى چېچىلغان ئەس - يادىنى يىغىپ ئالدىغا قايتا تىكىلگەندە، ئاي يۈزلۈك ئۇ دىلرەبا ئاللىبۇرۇن ئۆزىنى دالدىغا ئالغانىدى. مۇدەررىسكە ئەگىشىپ مەدرىسىگە بارغىچە نەۋبەتىنىڭ قەلبى، ھەت- تاكى پۈتكۈل ئەزايى ۋۇجۇدى كۆزدىن تۇتىشىپ ئىچكىرىلىگەنچە ئۇلغىيىپ بارغان ئاجايىپ سېھىرلىك بىر ئوت - يالقۇن ئىلكىدە كۆيمەكتە ئىدى.

نەۋبەتى مۇدەررىسنىڭ قولىدا ناھايىتى تېز ئىلگىرىلەپ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پارس تىلىنى ئىگىلىدى ۋە پارس - تاجىك شېئىرى- يىتىنىڭ داڭلىق ئۇلگە - نەمۇنىلىرىدىن قانغۇچە ئوزۇق ئالدى. ئەمما، ئۇ نېمە ئۈچۈندۇر بۇ تىل بىلەن شېئىر يېزىپ ئۆز ئىستې- داتىنى نامايان قىلىش ئويىدىن بارا - بارا يالتىيىپ قالدى. ئېھتىمال، بۇنىڭغا ئۇ شۇ مەزگىللەردە بېرىلىپ ئوقۇغان ئەلشىر نەۋائىنىڭ ئەسەرلىرى سەۋەب بولغان بولسا كېرەك. چۈنكى، ئەلشىر نەۋائىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم ئەسەرلىرى ئانا تىل — تۈركىي - ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان، يەنە كېلىپ ئۇنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى، بولۇپمۇ «مۇھاكەمەتۇل— لۇغەتەيىن (ئىككى تىل مۇنازىرىسى)» ناملىق ئەسىرىدە ئانا تىلنىڭ قۇدرىتى، پاساھىتى ۋە ئىپادىلەش ئۈستۈنلۈكى مۇھاكىمە قىلىنىپ ئىسپاتلانغانىدى.

بۇ هال نەۋبەتنى ئانا تىلنىڭ قۇدرەت ـ كامالىغا ئاشنا ئەيلەپ، قەلب يىپلىرىغا پەۋەس تىزىلغان قۇياشتەك ئوتلۇق ۋە جىلۋىدار سۆز مارجانلىرىنى يىڭنىچە بىر ئىجادىيەت يۈكسەكلىكىدە نەزم گۈل-شەنلىرىگە چىچىشقا تۇرتكە بولغانىدى. ئۇ، ئوقۇيتتى، يادقا ئې-لىپ دىلىدا تەكرار ـ تەكرا كۈيلەيتتى. سۆزلەرنىڭ باغلىنىشىدىن تارتىپ مەنىلەرنىڭ كۆتۈلمىگەن ئەۋجلىرىگىچە مۇھاكىمە يۈرگۈ-زەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ شېئىرنى ھادىسىلەرنىڭ قۇرۇق بايان ـ تەسۋىرىدىن ماھىيەتنىڭ مەنىلەر قاتلىمىغا يېقىنلاشتۇرۇپ شەكىل گۈزەللىكىنىڭ ئىچكى مەنىدارلىقىقا بۆلەنگەن ھالدا روي بەرگۈچى سېھىرلىك بۇلاقلىرىنىڭ كۆزىنى ئاچتى. ئۇنىڭ ئىلھام-لىرىنى قۇتراتقىنى كۆز ئالدىدىكى شەيئىنىڭ نەق ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئۆز ئويلىرىغا سىمۋول بولغۇچى ئىزگۇ قاتلىمى، شۇ قاتلامنىڭ ئىچكى مەنىدارلىق بىلەن ئۆزئارا ماسلىق شەكىللەن-دۈرگەن خاس جۇلاسى ئىدى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، شائىر-نىڭ يەركەن شەھىرىدە يازغان غەزەللىرى يۈكسەك شائىرانە بالاغەت-تىن بەلگە بېرىپ، ئۇنىڭ ئاجايىپ يۇقىرى ئىپادىلەش ماھا-رەتلىرىنى نامايان قىلغانىدى.

ئىشق — گۈلئەتتەرگە بولغان چىن مۇھەببەت شائىر قەلبى-نىڭ پىنھانە خىلۋەتلىرىنى يەنىمۇ كەڭ يورۇتۇپ، ئۇنىڭغا ئاجايىپ كۈچلۈك ئىلھامبەخش تۇيغۇلارنى ئاتا قىلىپ بارماقتا ئىدى. شا-ئىرنىڭ تەلپۈنىشى ئۆزى بىلەن گۈلئەتتەر ئارىسىدا دەۋر قىلىپ ۋىسال تاڭلىرىنى مەنزىل قىلغان بولسىمۇ، گۈزەل مەشۇق گۈلئەت-تەرنىڭ قايرىلىپ قاراشلىرى، يەر ئۆزرە بېقىپ كۆڭۈل كۆزلىرى بىرلە سۆيۈشلىرى قىزغىن ئىشقى ـ مۇھەببەتنى ئىزھار قىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما بۇلارنى رېئال يوسۇندا نىكاھقا ئۇلاش ھەر ئىككى تەرەپنى ناھايىتى مۇشكۇل، ناھايىتى تەڭقىس بىر ھالدا قويغان-دى. ئۇلار پېتىنالمايتتى، ئەخلاق پەرەنجىسىدىن باش چىقىرىپ، نومۇس ـ ئىزا چۈمپەردىسىدىن قول سۇنۇپ، قەلب ـ دىل پىنھاد-لىرىدىن ئەرك ساداسى بېرىپ قېنىپ ـ قېنىپ سۆيۈشۈش ئۇلار

ئۇچۇن رېئاللىقتىن چۇشتەك ناھايىتى يىراقتا تۇراتتى. قاتمۇقات قائىدە - يوسۇنلار ئىسكەنجىسىدە ئۇلار ئۆزلىرىنى ئىنتايىن بىچارە بىر ھالدا ھېس قىلاتتى. نەۋبەتى ھەممىدىن بەكرەك مۇشكۇل ئەھۋالدا ئىدى، ئۇ ئۆزىنى مۇساپىر، مېھمان ھېسابلىغىنى ئۇچۇن مۇنداق نىكاھ ئالدىدا نومۇس-خىجالەت ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۇنىڭ قەلبىنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى تەڭرى ۋەسلى - ۋىسالى ئۆرتەپ كۆيدۈرۈپ، ئۇنى ئۆزىگە كۇچەپ تارتىپ تۇراتتى. شۇڭىا، ئۇ يارغا — ئىنسانىغا بولغان ئىشقىدى تەقدىرنىڭ ئىختىيار - مەيلىگە تاپشۇرۇپ، ئىشىق غەزەللىرى ئىچىدە ھۆرلۇك - ئازادلىق تاپتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئۆز قەلبىگە تەسكىن بېرىپ، ئىجاد داۋانلىرىدا مەجنۇنامە بىر ھالدا ئۆرلەپ كېتىۋەردى. مۇنۇ غەزەل ئەنە شۇ خىل روھىي ھال ۋە تۇنجى ئىشقى كەچمىشلەرنىڭ نادىر ئۇلگىلىرىدىن بىرى سۈپىتىدە نەۋبەتىگە خېلىلا يۇقىرى نام - ئاتاق ۋە شان - شەرەپلەرنى ئەكەلگەنىدى:

كۆرۈپمەن ئولتۇرۇپدۇر ھۇسنى باغى ئىچرە بىر دىلدار،
يۈزى ئايۇ كۆزى چولپان، فەرىشتە خۇي گۇل رۇخسار.
قاشى مېھراب يا مۇنبەر، كۆزىدۇر چەشمەئى كەۋسەر،
قەدى چۇن سەرۋى يا ئەرئەر، يۈرۈشى كەبكى خۇش رەفتار.
يۈزىدۇر بىر مەھى تابان، لەبىدۇر لەئل يا مەرجان،
بولۇپمەن ۋالەئى ھەيران، سۆزى شىرىنۇ خۇش گۇفتار.
تولۇنئايدەك جەمالىغە كۆڭۈل قۇل بولدى ھالىغە،
قاچان يەتكۇم ۋىسالىغە، كۆڭۈلنى ئالدى ئول مەككار.
قاشىغە باردىم ئول سائەت، قىلىپ تەئزىم ئول فۇرسەت،
ئاتىپ ئول تىيرى مىژگانىن باغىر زەخم ئەيلەدى ئەييار.
ئانىڭ ئىشقى خەراب ئەتتى، يۈرەكلەرنى كەباب ئەتتى،
كۆزۈمنى غەرق ئاب ئەتتى، كى بولدى فاش بۇ ئەسرار.
بۇ ئاجىز ئىلتىماسى، ئەي ئەزىزلەر، رۇھى فاكىڭدىن،
مەدەد قىل خاجە ھافىز بىرلە يا شاھ قاسىمى ئەنۋار.

مەلامەت قىلماڭىز ياران، ئەگەر بولسام خەراباتى،
گەھى ھەم يار كويىدا ئىچىپمەن بادەئى كۆكنار.
ھەمىشە يار ۋەسلىنى تىلەيدۇر نەۋبەتى، يا رەب،
ئانىڭ كويىدا ئۆلمەكلىك بىھىشتى تەھتىھەل ـ ئەنھار. ①

4

مۇدەررىس پازىلئاخۇن ھەقىقىي ھەزرەتلىرى ئۆز زامانىغا يارىشا يېتىلگەن ئەللامىلەردىن بولسىمۇ، ئەمما دەرس ـ ساۋاق مۇنبەرلىرىدە، نەۋبەتى بىلەن بولغان مۇنازىرىلەردە نېمىدىندۇر قىسىنغاندەك ناھايىتى ئېھتىياتچان سۆز ئالاتتى. بۇ، ئەلنىڭ پايتەختىدە ياشايدىغان نامدار كىشىلەرگە خاس ئومۇمىي ئادەت بولسىمۇ، ئەمما ئۆز قەلبىنىڭ دەۋەتلىرى بىلەن قانائەتسىز، تەلەپكار رەۋىشتە ئالغا ئىنتىلىدىغان نەۋبەتى بۇنىڭدىن ئىچى سىقىلىپ تەگسىز خىياللار ئىچىدە غەمكىن يۈرەتتى. گاھى چاغلاردا بولسا، قەلبىدە چىڭقىلىپ تۇرغان سوئاللارنى يوشۇرالماي مۇدەررىسكە سۆز قويۇپ ئۇنى تەڭقىسلىقتا قىيناپ قوياتتى. مۇدەررىس بۇنى چۈشىنەتتى، نەۋبەتىنىڭ قورقۇمسىز تەبىئىتى ۋە تەلەپكار ئىجتىھاتى ئۇنىڭغا ھېلىغىچە ئىز ـ دېرىكى بولمىغان قەدىرلىك بۇرادىرى تىجەن ھەزرەتنىڭ نەق ئۆزىنى ئەسلىتىپ، قەلبىنىڭ چوڭقۇر يەرلىرىدىكى ئىللىق سېزىملىرىنى لاۋۇلدىتاتتى. شۇڭا، ئۇ نەۋبەتىنىڭ بىر قىسىم ئۆتكۈر سوئاللىرىغا قىسقىلا ئىنكاس بىلدۈرۈپ، ھەر جان باغى ـ ئېرەملىرى ئۈستىدە تۇرۇلۇپ تۇرغان مۇدھىش قارا بۇلۇتلاردىن بىشارەت بېرەتتى. شۇنداق قىلىپ، نەۋبەتى ئۆز سوئاللىرىنىڭ قاتمۇقات چوڭقۇرلۇقىغا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، ئۇنىڭ نېگىزىدىن سىرتقى دۇنياغا — پايتەخت نىزام ـ ئەھكاملىرىغا

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 33 ـ بەت.

تۇتىشىپ تۇرىدىغان، ھالقىش مۇمكىنچىلىكى بولمىغان جاھىلانە بىر ئىجتىمائىي دىنىي ئادەتنى تونۇپ يەتكەنىدى. سوئاللارنىڭ يېشىلىپ، ئىنساننىڭ ئۆزىدىن تاشقىرى تۇرىدىغان ئىجتىمائىي كىلىمات بىلەن شەكىللەندۈرگەن قاتمۇقات مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاي- دىڭلىشىشى نەۋبەتتىكە تۇنجى قېتىم زامان ۋە پەلەك ئۇقۇمىنىڭ قېلىن پەردىسىنى ئېچىپ، ئۇنىڭ بەھەيۋەت قەسىر- سارايلىرى ئىچىدىكى تۇرلۇك - تۇمەن سىرلارنى ئوچۇق كۆرسەتكەنىدى. شائىر مۇدەررىسكە بولغان ھۆرمەت - ئېھتىرامىنى ئىزچىل ساقلاپ قېلىش ھېسابىغا سۆيگۈنىدىن ۋە تىنچسىز دەريا ئېقىنىدەك چايقى- لىپ، داۋالغۇپ تۇرىدىغان پايتەخت يەركەن شەھىرىدىن ئايرىلىش قارارىغا كەلدى. مۇدەررىس ئۇنىڭغا پەقەت خەيرلىك تىلەكلىرىنىلا ئوچۇق ئېيتالىدى، ئۇنىڭ نەۋرىسى گۈلئەتتەر بىلەن شائىر ئوتتۇ- رىسىدىكى ئىشقى - مۇھەببەتنىڭ ئىقبالىغا بولغان سەممىي ئارزۇ - تىلەكلىرى گويا بۇلۇتلار ئارىسىغا يوشۇرۇنغان خىجالەتكار ئايغا ئوخشاش ئۆزىنى قەلب چۇمپەردىلىرى ئىچىگە يوشۇرۇپ قال- دى. گۈزەل مەشۇق گۈلئەتتەر بولسا، لۆمشىپ تۇرغان كۆز ياشلىرى ۋە قىزىلگۈل نۇسخىسى كەشتىلەنگەن ئاق يىپەك ياغلىق بىلەن ئۇنى ئۇزىتىپ ئاھ ئۇرۇپ قالدى.

نەۋبەتى خۇرجۇننى يەلكىسىگە ئارتىپ پەرىشان ھالدا يولغا چىقتى، ئۇنىڭ يېنىدا بىرگە ئىلىم تەھسىل قىلىپ ھەمساۋاق دوست بولۇشقان ئاتۇشلۇق رەھمەتۇللا قارى كېتىپ باراتتى. ئۇلار يەركەن شەھرىنىڭ يول ئايرىلىدىغان تۆت كوچا دوقمۇشىغا كې- لىپ ئاتۇش دىيارىغا قايسى يۆنىلىش بويىچە مېڭىش توغرىسىدا بىر قارارغا كېلەلمەي تۇرۇپ قالدى. قەشقەر يولى چۆل يولى بولسى- مۇ، ئەمما ئاشۇ ئامەتلىك دىيارنىڭ شۆھرىتى كىشىنىڭ دىل مەيلىنى ئۆزىگە مەھكەم تارتىپ تۇراتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار چۆل يولىدىن، ئېنىقراقى يېڭىسار - قەشقەر يولىدىن ۋاز كېچىپ، يوپۇرغا - پەيزىۋات يولى بىلەن ئاتۇش دىيارىدىكى سۇلتان ساتۇق

بۇغراخان[1] قەبرىگاھىنى نىشانلاپ سەھرا ئارىلاپ يۈرۈپ كەتتى.

نەۋبەتى تۈنجى ئىشقىنىڭ ئىغىر ھىجران ئازابىغا بۆلەنگەن ھالدا ئۆز قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن دەمىۇدەم كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان مۇڭلۇق، ئەمما يەنىلا بىر خىل شېرىنلىك بەخش ئەتكۈچى تىنىمسىز كۈيلەرنى تىڭشاپ باراتتى. ھەر نەرسە ئىنساندا ئۆزىگە خاس ۋە ئۆزىگە ماس ئىنكاس پەيدا قىلغىنىغا ئوخشاش تۈنجى ئىشقمۇ شائىر قەلبىنىڭ يەنىمۇ خىلۋەت، يەنىمۇ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئاجايىپ يورۇق ۋە ئاجايىپ نۇرانە شولىلارنى پەيدا قىلىپ، ئۇنى بىر خىل مەنىسىز رىتىمدا چايقىلىپ تۇرىدىغان رېئال ھايات ئۇپۇقلىرىدىن دەس كۆتۈردى. ئۇ، ئىشقىنىڭ ئۆز قەلبىدە ئايان قىلغان غايىۋى ئارزۇ – ئىستەكلىرىگە ئەگىشىپ روھىيەتنىڭ كەڭرى ساماسىدا پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا سۈرەتلەنگىنى ئادەم بىلەن تەڭرى ئارىسىنى يورۇتقۇچى ئىشق قۇياشى، ئاشۇ ئارىدا ھايات جىلۋىلىرىگە پەۋەس تولغان ھالدا چەكسىزلىككە تۇتاشقان ئالەم سەيناسى ئىدى. ئۇ پەرۋاز قىلاتتى، ھەممە نەرسىگە مۇلايىم ھەم غەمكىن كۆزلىرى بىلەن باقاتتى، ھەممە نەرسىنى مېھىر – شەپقەتلىك قەلبى بىلەن باغاشلايتتى. شۇڭىمۇ شائىر ئۆزى ئۇلاشقان ھەربىر سەھرا قونالغۇلىرىدا پىنھانە جايلارغا مۆكۈنۈپ، قومۇش قەلىمىنى سىرىق خوتەن قەغىزى يۈزىدە بولۇشىچە چاپتۇرۇپ نەزم گۈللىرىنى تىزاتتى.

يول ئۇزاق ئىدى، ئىككى دوستىنىڭ سۆھبەتلىرى ئىشقتىن شاخلاپ ئۆز دەۋرىنىڭ چوڭ – چوڭ ئىجتىمائىي، دىنىي مەسىلىلىرىگە تۇتىشاتتى. يەركەندە ئىككى يىلغا يېقىن رىيازەت چېكىشكەن بۇ بىر جۈپ قەدىناس دوستىنىڭ قاراشلىرى ئىنساننىڭ كامالىتىنى قانداق قىلىپ ساقلاش ۋە ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئەڭ زىل، ئەڭ ھالقىلىق مەسىلىلەرگە مەركەزلەشكەنىدى. نەۋبەتىنىڭ قەلبىدە تۈنجى ئىشق قۇياشى كۆيۈپ تۇرغاچقا، ئۇ، ئۇستازى شەيخ

① سۇلتان ساتۇق بۇغراخان – قاراخانىيلار سۇلالىسى (870 – 1212) نىڭ ئىسلام دىنىنى تۇنجى قوبۇل قىلغان قاغانى.

نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىگە ئوخشاش نەزەردىن يىراق، خىلـ-
ۋەت ۋە پىنھان جايلارنى تاللاپ بېكىنىشنى خالىمايتتى، بەلكى
ئادەملەر ئارىسىدا ھۆر يۈرۈپ، ئۇلار بىلەن شەكىللەندۈرگەن دىل
بىرلىكىدە خەندان ئۆرۈشنى ئارزۇ قىلاتتى. ئۇنىڭچە، ئىنساننىڭ
كامالىتى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆزىدە زاھىر بولۇپ مۇئەييەن چەككە
يەتكەن چاغدا ئۆزگىدە تەسىر پەيدا قىلاتتى، ئاندىن ئۆزگىگە باغلىـ-
نىش ۋەجىدىن ئىشق مۇقەررەرلىكى كېلىپ چىقىپ نىجادىيەتكە
قەدەم تاشلىناتتى. ئىشق ئۇلغايغانچە قەلب ئۆزىنى روشەن ۋە پاك
ئەيلەپ نىجادىيەتكە يېتىشنىڭ ئاساسي مۇقامىنى ئىگىلەيتتى.
شۇنداق قىلىپ، ئادەم، ئۆز، ئۆزگە ۋە تەڭرى بىرلىكىدە ئېرىشـ-
كەن ئىشق كۈچى ئارقىلىق ئۆزىدىن، ئۆزىدىن تاشقىرىقى بارلىق
چەكلىمىلەردىن ھالقىپ ئۆتۈپ نىجادىيەتكە ئۇلىشاتتى ياكى بولمىـ-
سا ئۇنى بىر مەھبۇبە سۈپىتىدە باغرىغا بېسىپ ۋىسال تاپاتتى.

ئاتۇش دىيارى قار ۋە يامغۇر سۇلىرىدىن ھاسىل بولغان بوغۇز
دەرياسىغا تايىنىپ كۆكلەپ، ياشناپ تۇراتتى. تاشلىق سايدا ئاپىـ-
رىدە بولغان بۇ ئاۋات شەھەر كىشىگە ئۆز ئېگىسى- خەلقىنىڭ
مېھنەت ۋە ئەقىل - پاراسەتكە تايانغان جەسۇرانە روھىنى ھېس
قىلدۇراتتى. چۆلدىن ئۇزاپ ئاتۇش بوستانلىقىغا ئۇلاشقان ئىككى
دوست كەچكە يېقىن مەشھەتكە[1] يېتىپ كېلىپ سۇلتان ساتۇق بۇغـ-
راخان تاۋاپگاھىدا تۈنەپ قالدى.

غازاڭ پەسلىنىڭ ھاۋاسى يەنىلا ئىسسىق ئىدى، بۇلۇتسىز
كۆپكۆك ئاسماندا پارلاپ تۇرغان قۇياش نۇرى بۇ تەۋەررۈك تۇپراقتا
ياتقان دىنى ئىسلام سەردارى، قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ مەشھۇر
قاغانى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان روھىغا مەڭگۈلۈك رەۋىشتە چىرـ-
مىشىپ كەتكەنىدى. بۇ يەردە راۋاق شەكلىدە يېپىلىپ تۈۋرۈكلىرىـ-
گە نەقىش ئىشلەنگەن بىر ئېغىزلىق ئازادە ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى
سۇرلۇك سۇكە قەبرە ئالدىدا يىراق خوتەن دىيارىدىن كەلگەن شائىر
نەۋبەتى كۆزلىرىنى چىڭ يۇمغىنىچە يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى. ئۇ، شۇ

① مەشھەت — ئاتۇشنىڭ مەشھەت يېزىسى، بۇغراخان قەبرىگاھى جايلاشقان ئورۇن.

تەرىقىدە ئۈچ كېچە - كۈندۈز ئىبادەت قىلىپ، بۇ ئۇلۇغ خاقاننىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا - تىلاۋەت قىلغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن ئۆز هالى، ئىقبالىغا خەيرىخاھنە مەدەت، شەپقەت تىلەپ بىھۇش بولدى. ئۇنىڭ چەكسىز كەتكەن جىمجىت قەلب دالىلىرىدا بىردىنلا تارىخنىڭ شانۇ شەۋكەتلىك سەلتەنەتلىرى، داڭلىق مەدرىسلەر، كۈتۈپخانا - تىلاۋەتخانىلار، قانلىق جەڭلەر، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، ئادەملەرنىڭ قىيا - چۇقانلىرى، يەنــە كىملــەرنىڭــدۇر سوزۇپ - سوزۇپ توۋلىغان تۇنجى ئەزان ئاۋازى... ئىشقىلىپ، بارلىق نەرسىلەر ئۆزئارا گىرەلىشىپ، بىر شەجەرە ياكى تەزكىرە يىپىغا قاتار تىزىلىپ، كىچىككىنە يۇرىكىدىن، ئاندىن جۇپلەشكەن سارغۇچ كىرپىكلىرى ئارىسىدىن ياش بولۇپ ئېقىپ چىقتى. شائىر ئاجايىپ ئىنسان، ئۇ ئاشۇ رەڭگارەڭ ئالەم ئىچىدىن ئۆزلۈك نېگىزىگە كۈچ - قۇۋۋەت يىغىپ سۆز لىباسىدا شەكىل تۈزەتتى - دە، نەزم گۈللىرىنى هۇپپىدە ئېچىلدۇرۇپ، ئۆزىگە ۋە ئۆزگىگە خۇش هىد تارقىتاتتى. بۇهال شۇنچىلىك قىسقا ۋاقىت ئىچىدە تاماملىنىپ، شائىرنى گويا ۋەهىيكار ئەۋلىيالارغا ئايلاندۇرۇپ قوياتتى. شۇ هاللاردا نەۋبەتنىڭ قەلىمى ئاپئاق بەتلەر ئۈستىدە يورغىلاپ مۇنۇ غەزەلنى نەقىشلىدى:

چىقىپ شەهرى ۋۇجۇدىدىن، تەماشايى جەهان كەلدىم،
بىفەرمانى ئىلاهى، قەترەئى سۇدىن نىهان كەلدىم.
ئىناياتى ئىلاهى، بولغان ئىركەن روزى ئەۋۋەلدە،
بىهەمدۇللاھ، مەن ئاجىز مۇهەببەت خانەدان كەلدىم.
ئۆلەر ۋەقتىمدە ئىمانىم سەلامەت ئاسراغىل، يا رەب،
بىهەققى هۇرمەتى پەيغەمبەرى ئاخىر زەمان كەلدىم.
چىقىپ ياركەند دىيارىدىن مەنازىللارنى قەتئ ئەيلەپ،
زىيارەت قىلغالى سۇلتان سۇتۇق بۇغرايى خان كەلدىم.
مەن ئاجىز قۇلغە پادىشاهىم رەهم ئەتكەي دەپ،
ئىملار ماتەمىنى تۇتقالى مەن باغرى قان كەلدىم.

كېچە ـ كۈندۈز فىراقىدا يۈرۈرمەن دەر بەدەر ھەيران،
شەھىدلەردىن مەدەد بولغايمۇ دەپ، بىخانۇمان كەلدىم.
مەن بىچارە ئاجىز ھالىغە رەھىم ئەيلەگىل، يا رەب،
مۇرادىمنى تاپارمەن دەپ، شەھى ساھىبقىران كەلدىم.
نەمازىمنى قەزا قىلدىم كى شەيتاننى رىزا قىلدىم،
گۇناھىم شۇملۇقىدىن سارغايىپ بەرگى خەزان كەلدىم.
ياتىپدۇر نەۋبەتىكىم جەھد ئەيلەپ مەستۇ لايەئقىل،
ئۆزۈمدىن بىخەبەردۇرمەن، بۇ دەرگاھغە قاچان كەلدىم[①].

5

پەسىللەر پەسىللەرنى قوغلاپ ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە ئىدى. ۋاقىت ئېقىنى خۇددى كۆكچۆلدىكى تۈيغۇ ئېقىنىدەك سۈرئەت ۋە دولقۇن ياساپ پىنھان ئاقسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ھەرىكىتى تۈرلۈك شەكىلدە ۋە ھەر خىل سىياقتا ئىز قالدۇرۇپ باراتتى. شۇڭا، ۋاقىتنى، ۋاقىت سۈرئىتىنى تەبىئەتنىڭ رەڭ ئالماشتۇرۇش تەرتىپىدىن، كۆكچۆلدىكى ھازىرۇ زاھىر ئوي ـ تۈيغۇلارنىڭ ئەسلىمىلەر ئارا غۇۋالىشىپ بېرىۋاتقان ھالەتلىرىدىن بىلگىلى بولاتتى. تەنمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس، ئۇمۇ ھەم تەبىئەت تەرتىپلىرى تەركىبىدە ئۆزگىرىش ھاسىل قىلىپ ۋاقىت سوۋغىلىرىنى قوبۇل ئېتىپ تۇراتتى.

مەشھەتكە كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىغان تاۋاپچىلارنىڭ، زىيارەتچىلەرنىڭ ئايىغى يىل بويى ئۈزۈلمەيتتى. كۆنلۈكى دەۋرەپ تۇرغان ئادەم توپلىرى ئىچىدە نەۋبەتى بىر مۇساپىر، شۇنداقلا يەنە شەرىئەت ۋە تەرىقەت ئىلمىگە توشقان تەقۋادار موللا سوپىتىدە تاۋاپگاھقا قارايدىغان قېرى شەيخنىڭ دىققەت ـ نەزەردىگە، كەرەم ـ ئىلتىپاتىغا ئېرىشكەنىدى. شۇڭا، ئۇ ئاش ـ ناندىن،

① «دىۋانى نەۋبەتى»: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 66 ـ بەت.

ئورۇن - جايدىن غەمسىز هالدا ئۆز ئوي - پىكىرلىرىنىڭ كېڭىيە-
ۋاتقان رەڭگارەڭ ئالەملىرىگە ئىچكىرىلەيتتى. ئۇ كۈندۈزلىرى
قېرى شەيخنىڭ كەينىدە يۈرۈپ ئۇنىڭ تۈرلۈك قائىدە - يوسۇن
پائالىيەتلىرىگە هەمدەمدە بولسا، كەچلىرى قەبرىگاهنىڭ ئوڭ يې-
نىدىكى مەسچىت ۋە ئۇنىڭ ئالدىدىكى كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ تاۋاپ-
گاهتىكى كىتابلاردىن بەهرە ئالاتتى هەمدە شېئىرىي مىسرالارنىڭ
بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشىدىن چاچرىغان ئوت ئۇچقۇنلىرىدا يورۇپ،
ساماۋى كۆكلەردە غايىبانە پەرۋاز قىلاتتى. ئۇنىڭ يازغانلىرى قەل-
بىدە تېپىچەكلەپ ئارام بەرمەيدىغان رەڭگارەڭ هېس-تۇيغۇلىرىدىن
ئاز بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئىنتىلىشلىرى پەقەت شېئىر بىلەنلا
چەكلەنمىگەندى. ئۇ تىنىمسىز پىكىر قىلاتتى، پىكىرلەر يەشكەن
تۈگۈنلەرنى بويلاپ سەپەر قىلاتتى، كۈللى ئالەم مەۋجۇداتلىرىنىڭ
تەگرى بىلەن كېسىشىشلىرىدىن غىل - پال ئايان بولغان هەقىقەت
نۇر - جىلۋىلىرىنى هەق يادى بىلەن تاماشا قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۇچۇن
چەكسىز كېڭەيگەن، ئاخىرى بېرىپ تەگرىنىڭ لۇتفى - كەرەم
باغلىرىغا تۇتاشقان سېهرىلىك ئالەم گاه چېكىتتەك كىچىكلەپ
ئۇنىڭ روهىي - ۋۇجۇدىنى سىقسا، گاه چەمبەرسىمان كېڭىيىپ
ئۇنىڭ بارلىق مەۋجۇدىيىتىنى بەربات قىلىپ تاشلايتتى. شۇنداق
قىلىپ، ئۇ، شۇ دەۋر كىشىلىرى هەزەر ئەيلەيدىغان روهنىڭ
پىلسىرات كۆۋرۈكىدىن هالقىپ ئۆتۈپ كەتكەندى. ئۇنىڭ مەنزىلى
كامىل ئىنسانلىق مۇقامىنىڭ مۆجىزىكار بەھرىلىرىدە تەگرى ۋەس-
لىگە يېتىش ۋە ئۇندا بارلىقنىڭ نىجادىيىتىگە قايتىشتىن ئىبارەت
بولۇپ، ئۇ بۇنى دەۋر قىلغان هالدا ئۆز - ئۆزىگە تەلىم - ساۋاق
بېرەتتى. ئىنساننىڭ ئۆزىنى ئۆزىدىن ۋە ئۆزگىدىن ئاگاهلاندۇرۇ-
شى، شۇنىڭدەك بارچە بىلەن بولغان قان- قېرىنداشلىق ئالاقىلى-
رىدە بىر پەرھىزكار، پەزىلەتكار ئالىي هايات مەقامىنى ياقلىشى
ئۇنىڭ ئەقىدە - ئىخلاس چىمەنلىرىگە ئاجايىپ جەلپكار هۆسن
بەخش ئېتەتتى.

نورۇزدىن كېيىنكى قىزىق تاۋاپ ئايلىرىدا نەۋبەتنىنىڭ بىر

بۆلۇك شېئىرلىرى كەڭ تارقىلىپ، بارچىنىڭ بىردەك قارشى ئېلىنىشىغا ئېرىشتى. بۇنىڭ بىلەن، قېرى شەيخنىڭ مېھىر - مۇھەببىتى ئۇلغىيىپ، ئىلىم دۇر-مارجانلىرىنى قەلبىگە پىنهان يوشۇرۇپ كەمتەرىن لەۋزى بىرلە خۇش پېئىل سەيلى - سۆھبەت ئېتىپ يۈرگەن شائىرنى رەسمىي يوسۇندا تاۋاپچىلار ئالدىغا چىقار- دى. شائىرنىڭ ئاۋازى يېقىملىق، تۇرقى - سىياقى سۇباتلىق، مىجەز - تەبىئىتى چىقىشقاق بولغاچقا، ۋەز - نەسىھەتلىرىدە بار- چىنىڭ دىل مەيلىنى ئۆزىگە مەھلىيا ئەيلەپ، كىشىلەر بىر كەلىمە سۆز لۇتفىغا زار-ئىنتىزار بولۇپ تۇرىدىغان ۋائىزغا ئايلانغانىدى. ئۇنىڭ مۇشۇ مەزگىلدە يازغان مۇنۇ غەزىلى ھەربىر تاۋاپچىنىڭ زىكرى - تىلاۋەت قىبلىنامىسى بولۇپ قالغانىدى:

پادىشاھىم سىفاتىن بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز،
شاھى مەرداندۇر ئاتى بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
ئەۋلىيالار سەرۋەرى، ئەرەنلەرنىڭ جەۋھەرى،
مۇسۇلمانلار رەھبەرى، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
ئەۋلىيالار شەھبازى، مۇئمىنلەرنىڭ ھەمرازى،
بولدى شەھىدۇ غازى، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
ئاشىقغە مەۋسۇمى گۇل، گۇل زەۋقىدە ئىچەر مۇل،
شەۋقىدە زار بۇلبۇل، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
كەلسە ئايى مۇھەررەم، بارچە تۇتۇڭلار ماتەم،
مەھشەر كۈنى يېمەس غەم، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
پادىشاھ تەۋاپ قىلىڭلار، دەرگاھىغە بارىڭلار،
يامان ئىشدىن يانىڭلار، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
كەلسە ھەمە گۇنەھكار، دەرگاھىڭغە بەيەكبار،
مۇرىدلارغە بولۇڭ يار، بىر لەھزە ئەيلە ۋائىز.
رەھىم ئەيلە پادىشاھىم، سەنسەن مېنىڭ پەناھىم،
مەھشەر كۈنى گۇۋاھىم، بىر لەھزە ئەيلە ۋائىز.
رەھىم ئەيلە ئارسلانخان، مەدەد قىلغىل مۇرىدان،

مۇشكىلنى قىلغىل ئاسان، بىر لەھزە ئەيلە ۋائىز.
تاپساڭ زەمانى فۇرسەت، كىرگىل بۇ يول غەنىيمەت،
ئىچكىل تەھۇرى شەربەت، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز.
نەۋبەتىدۇر گۇنەھكار، رەھمەتىڭدىن ئۇمىدۋار،
مەھشەر كۈنى بولۇڭ يار، بىرلەھزە ئەيلە ۋائىز①.

نەۋبەتى ئەمدى كېچە ـ كۈندۈز تاۋاپچىلار ئارىسىدا ئالدىراش يۈرۈپ ۋاقىتنىڭ قانداق ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقىدىن بىخەۋەر ئىدى. يازنىڭ تومۇز ئىسسىقى تەنلەرنى چىلىق ـ چىلىق تەرلەرگە پۈركەپ سايە ـ سالقىنغا تارتاتتى، ئەمما نەۋبەتى بۇنىڭغا بىپەرۋا ھالدا كىشىلەرگە زەنجىرسىمان باغلىنىپ، مۇقەددەس بىرلىكنىڭ روھىي رىشتىسىگە ئىنتىلەتتى. شۇڭىمۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ھەر يەر، ھەر جايدىن كەلگەن مۆمىن، بىچارە كىشىلەر بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ ئۆزىنىڭ يەككە شەكلىنى يوقاتقانىدى. ئۇ بىلەتتىكى، ئىنسان ئاللانىڭ شەپقىتى ئىدى، ئۇ ئالەم بىلەن قوشۇلۇپ ئاللاغا يۈزلەنگەن چېغىدا شەپقەتنىڭ شەپقەت سۇپىتىدە قايتىش زۆرۈرلۇكى كۆرۈلەتتى. بۇ ھال ئىنساننىڭ ئۆزىدىن باشلىنىپ ئۆزگىگە قوشۇلۇش، ئۆزگىدە نىجاتلىق تېپىپ شەكىللەندۈرگەن بىرلىكلىرىنىڭ ساۋابى بىلەن ئاللاغا قوشۇلۇش جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. شۇڭا، شائىر ئۆزىنى تاۋاپگاھتىكى خىلمۇ خىل ئادەملەر گەۋدىسـىـدە كۆرۈپ پاكلانماقتا، ھۆرلۈك ۋە نىجاتلىق تاپماقتا ئىدى.

كۈز پەسلى يېتىپ كېلىپ دەل ـ دەرەخلەر سارغىيىشقا باشلىغان، تاۋاپگاھتا ئادەم خېلىلا شالاڭلاپ قالغان بىر كۈنى كەچقۇرۇنلۇقى شائىر توساتتىن ئېسىگە كەلگەندەك بولۇپ قەلبى-

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 52 ـ بەت.

نىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن، تومۇر - تومۇرلىرىدىكى جىددىي تۇيغۇ ئۆركەشلىرىدىن ئۆرلەپ تۇرغان ئىشقى پىراقتا قايتا چىرماشتى. بۇ ھال شائىرنى ئىشق رىشتىسىنىڭ ئۇ تەرىپىدە كۆرۈنگەن ئىككى سىيما، ئىككى يۇرت مەنزىرىسىگە كۈچلۈك تارتىشتۇرۇپ كۆز چاناقلىرىنى ياشقا تولدۇردى. ياقا يۇرتلاردا ئىشق - مۇھەببەت دەردىدە تەنھا يۈرۈش، شۇنداقلا قىش مەۋسۇمىنىڭ يېقىنلاپ بىر مۇڭلۇق يوقلۇق ئالىمىدىن شەپە بېرىشلىرى شائىرنىڭ قەلب چوڭقۇرلۇقىدا يارنى، يەنە جاندىن ئەزىز مېھىر - شەپقەتلىك باشپاناھ كىشىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يۇرت - ۋەتەن سۆيگۈ ئىشتىياقلىرىنى غايەت زور ئوت مىسالى لاۋۇلداتتى. بۇ دەملەر ئاجايىپ ئۇنتۇلغۇسىز بىر سېھرىي ئالەمنى كەڭ يېيىپ، شائىر قەلبىنىڭ بەت يۈزىدە تولپار كەبى چېپىشى بىلەن تەپەككۇر گۈلشىنىنىڭ خۇش ھىد - ئەنبەرلىرى تىمتاس قەبرىگاھ، خانىقا سەينالىرى ئارا چېچىلدى:

دىلبەرىم، سەندەك يەنە ئارامى جانىم يوق مېنىڭ،
تال بويۇڭدەك يەنە بىر سەرۋى رەۋانىم يوق مېنىڭ.
بولماغاي ئالەمدە سەندەك مەھۋەشى، ئەي نازەنىن،
سۆزلەرى قەندىن لەزىز، شېرىن زەبانىم يوق مېنىڭ.
رەھىم قىلغىل مەن يەتىم، بىچارەگە، ئەي نازلىغ،
سەندىن ئۆزگە ھېچ يەردە مېھرىبانىم يوق مېنىڭ.
ئەۋرۇلۇپ پەرۋانەدەك شەمئى جەمالىڭ شەۋقىدە،
كۆيدى بۇ جىسمى زەئىفىم، پەرۇ بالىم يوق مېنىڭ.
ئىشىكىڭدە ياستانىپ ئۆلسەم نە ئەرماندۇر ماڭا،
يادى - فىكرىم سەندەدۇر، ئۆزگە خەيالىم يوق مېنىڭ.
دادخاھلىق ئەيلەدىم مەن ئەرزى ئەھۋالىمغە يەت،
تاپمادىم، سەندىن بۆلەك بىر شەھسەۋارىم يوق مېنىڭ.
نەۋبەتى سەن يارنىڭ ئاستانەسىدە بول مۇدام،

تا تىرىكمەن، ياردىن ئۆزگە خەيالىم يوق مېنىڭ[1].

شائىرنىڭ ئىلھام ـ ھاياجان دولقۇنلىرى تېخى بېسقمىغاندى، ئۇنىڭ قەلب ئەينىكىدە ئايان بولغىنى مۆمىن پۇقرالارنىڭ ئەجدادلىرىنىڭ، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ روھىدىن مەدەت تىلەشتىن بۆلەك مەنىۋى يۆلەنچۈكى قالمىغان ئاچ ـ يالىڭاچ، غېرىب ھال ـ ئەھۋالى ئىدى. بۇ مەنزىرىلەر ئىچىدە كىشى كىشىگە تەلمۈرۈپ بويۇن قىساتتى، تۇرمۇشنىڭ دانىسىز خامانلىرىدا ئۆزلىرىنى ھەريان ئېتىپ ناله ـ زار قىلاتتى، قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ قان ـ يامغۇر يىغلىشاتتى. شائىرنىڭ سەۋر قاچىسى تېشىپ پىغانى پەلەككە يەتتى. ئۇ كۆزلىرىدىن تارام ـ تارام ياش تۆككىنىچە ئەمدىلا سىياھدانىغا چۆكۈرۈپ قويغان قەلىمىنى قولىغا ئېلىپ، قەلبىدىن بىر ئەزىم دەريا مىسالى قىيانلاپ تېشىۋاتقان پىغانلىق ناۋالىرىنى مىسرالارغا تىزىشقا باشلىدى:

رەھىم ئەيلەپ بەندەنى، يا رەب، بەلادىن قىل خەلاس،
مېھنەتى ئەندۇھۇ غەم كۇللى خەتادىن قىل خەلاس.
بىرلىكىڭ ھەققى بەلانى دەفئ ئەيلە، ئەي كەرىم،
ئاسرابان ھىفزى ئەمانىڭدا قەزادىن قىل خەلاس.
كۇفر ئېلى تۇتتى جەھاننى ئەيلەدى زۇلمۇ ستەم،
ئەنبىيالار ھۆرمەتى زۇلمۇ جەفادىن قىل خەلاس.
ئاجىزۇ بىچارەلەرگە رەھىم قىلغىل، ئەي ئىلاھ،
بارچە مۆئمىنلەرنى ئول قىزىل جىلادىن قىل خەلاس.
رەھمەتىڭ بىرلە گۇنەھلەرنى كەچۈرگىل، ئەي رەھىم،
ھەم خەتاۋۇ غەفلەتى ئەجىب رىيادىن قىل خەلاس.
ئاسراغىل، يا رەبكى، ئول شەيتانى مەلئۇن شەررىدىن،
بارچە مۆئمىن بەندەنى نەفسى ھەۋادىن قىل خەلاس.

---

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 62 ـ بەت.

يىغلابان ھەر سائەتى تەۋبە قىلىڭلار، نەۋبەتى،
بەندەنى شەيتان لەئىن شۇم بىھەيادىن قىل خەلاس.①

ئاندىن ئۇنى ھۆسنخەت گۈلدەستىلىرىدە نەقىشلەپ بۇغراخان تاۋاپگاھىنىڭ باش شەيخى، ئۆزىنىڭ مېھرىبان باشپاناھى موللا ئابدۇرەشىد قارى ئاخۇنۇمغا يادىكار قىلدى ۋە ئۇنىڭ ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ قايتىشقا ئىجازەت سوراپ سۆز ئالدى:

— ئالىلانىڭ ئىنايىتى بىلەن ئۇشبۇ تاۋاپگاھقا يېتىپ ئۆزلىرىنىڭ مېھىر - شەپقەت ئاپتاپلىرىدا دىلىم يورۇپ مۇرادىم ھاسىل بولدى. سىلىنى ئۆز ئاتامدەك، تاۋاپگاھنى ئۆز ئۆيۈمدەك كۆرۈپ جاھاننىڭ غەم - غۇسسىلىرىدىن خالاس تېپىپ قالغان بىر چاغدا، ھىممەت - ئىلتىپاتلىرىغا لايىق جاۋاب قايتۇرالماي قايتىش قارارىغا كەلگىنىمگە خىجالەت تارتىپ تۇرۇپتىمەن. تۇغۇلماقنىڭ كەينىدە ئۆلمەك، كەلمەكنىڭ كەينىدە يانماق بىرئەزەلىي قانۇنىيەت سۈپىتىدە ئالىلانىڭ تەقدىر - يازمىشلىرىغا پۇتۇلگىنى ئۈچۈن، ئالدىلىرىغا ئىجازەت سوراپ كەلدىم، كەمىنە مۇساپىر ئوغۇللىرىنىڭ لاياقەتسىزلىكىنى ئەپۇ قىلغايلا، شەيخ ئاتا! — نەۋبەتى كۆزلىرىنى شەيختىن ئېلىپ يەر ئۇززە باققىنىچە سۈكۈتكە چۆمدى. شەيخ نەۋبەتىگە يېقىنۋاشتىن بىر قۇر نەزەر سېلىپ چىققاندىن كېيىن، قەددىنى رۇسلاپ كۆڭلىنى ئىزھار قىلدى:

— ساڭا نەزەرىم چۈشكەن سائەتلەردىن باشلاپ سېنى يېنىمدا تۇتۇپ قېلىپ بالا قىلىۋېلىش ئويىنى كۆڭلۈمگە پۈككەنىدىم. ئەپسۇس، بۇ ئويىنىڭ ساددا خىيال ئىكەنلىكىنى كېيىنچە بىلدىمكى، سەن ماكانسىز جاھانكەزدى، ئىگە - چاقىسىز يېتىم - يېسىرلاردىن ۋە ياكى تەييارتاپ، جانباقتى كەلگۈندىلەردىن ئەمەس، بەلكى بىر ئېسىل نەسەب - جەمەتنىڭ پەزىلەتكار پەرۋىشلىرىدە ئۆسۈپ يېتىلىپ كامالەت پەللىلىرىگە يېقىنلاشقان لاياقەتلىك موللا - شا-

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 - يىل 9 - ئاي نەشرى 49 - بەت.

ئىرلاردىن بولۇپ چىقتىڭ. شۇ تۇرقى ـ ھالەتلىرىڭدە ماڭا مىر
ئەلشىر نەۋائى ھەزرەتلىرىنىڭ «پەرھاد ۋە شىرىن»[1] ھېكايەتلىرى-
دىكى چىن[2] شاھزادىسى پەرھادنى ئەسلىتىپ كۆڭلۈمنى چەكسىز
شادلىق ـ ئىپتىخار ئىلكىدە چايقىدىڭ. پىنھانلاردا تۆككەن كۆز
ياشلىرىڭدىن باتىنىڭغا نەزەر سېلىپ ئۇنىڭدا ئىشق ئوت ـ گۈلخانى-
لىرىنىڭ كۆيۈۋاتقانلىقىنى، تاۋاپگاھقا كېلىش — سەير ـ سەپەر
رايىڭنىڭ ئىشق دەردۇ ھىجرانلىرى ۋەجىدىن بولۇۋاتقانلىقىنى
كۆردۈم. تەقدىرىڭنىڭ ئەزەلىي شامىمۇ بۇ يەردە ئەمەس، بەلكى
ئالالانىڭ نەزەرى چۈشكەن مېھرى ئىسسىق خوتەن دىياردا ئاجايىپ
پارلاق ۋە نۇرانە كۆرۈندى. شۇڭا، سېنى تۇتۇپ قالالمايدىغانلى-
قىمغا، ئۇچۇرما بولغان قۇش بالىسىنىڭ ھامان ئۆز ئۇۋىسىنى
تاپىدىغانلىقىغا كۆزۈم يېتىپ، سۈكۈت قىلىپ كەلگەنىدىم. ساڭا
ئىجازەت ـ رازىلىق بېرىمەن، ئوغلۇم، قارارىڭدىن خىجالەت تار-
تىپ، ئۆزۈڭنى بىھۇدە ئەيىبلەپ غەمكىن بولمىغايسەن. ماڭا قىل-
غان مىننەتسىز ياردەملىرىڭ، تاۋاپگاھتا تەرلەپ پىشىپ، رەنج ـ
رىيازەتلەر چېكىپ تاپقان ساۋابلىرىڭ ھەرگىزمۇ ئازلىق قىلمايدۇ.
بۇ ساۋابلىرىڭ بىلەن مۇراد ـ مەقسەتلىرىڭ ھاسىل بولۇپ، ۋىسال
باغى ـ چىمەنلىرىدە شادىمان كۈلگەيسەن، — شەيخ دۇئادىن ئالغان
قوللىرى بىلەن نەۋبەتنىڭ ھاياجان ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، —
ھامان بىر كۈنى قايتىش قارارىدا بۇ غېرىب كۈلبەمگە كېلىدىغى-
نىڭنى پەملەپ ئازراق يوللۇق تەييارلاپ قويغانىدىم، — دېدى ۋە
ئوڭ يېنىدا قاتلاقلىق تۇرغان قارا توننى نەۋبەتكە كىيدۈرۈپ
ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ چىقتى. ئۇلار ئاخىرقى قېتىم قۇچاقلى-
شىپ بىر ـ بىرىنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كەتتى. نەۋبەتى شەيخنىڭ
ئۆز قەلبىدە ھەممىنى بىلىپ، كۆرۈپ تۇرىدىغان، جاھاننىڭ ئىش-
لىرىدىن خەۋەردار، تەقدىر بېشارەتلىرىگە كامىل، ھەق يادىغا
ھېرىس، ئىلىم ـ ھېكمەتكە باشپاناھ تەقۋادار ئۆلىما ئىكەنلىكىدىن

---

[1] «خەمسە نەۋائى» دىكى «پەرھاد ۋە شىرىن» داستانى.
[2] خوتەننىڭ تارىخىي ۋە ئەدەبىي ئاتىلىشى.

چىن ئىخلاسى بىرلە پەخىرلەندى. شۈكىمۇ ئۇنىڭ سوۋغا سۇپىتىدە تۇتقان ئېتىنى، پۇل - پۇچەكلىرىنى سىلىق رەت قىلىپ «ئۆزلىدىرىنى جوۋتىشقا ئەمدى مېنىڭ ھەددىم ئەمەس، مۆھتەرەم ئاتا» دېگىنىچە مەزمۇت قەدەملەر بىلەن يۈرۈپ كەتتى. تاۋاپگاھ دەرۋازىسى ئالدىدىكى كەڭرى مەيدانغا توپلاشقان كىشىلەر ئۆزلىرىدىن يىراقلاپ دەل - دەرەخلەر ئارىسىدىكى سەھرا يولىدا غايىب بولغان ئاشىق سۇپەت شائىرغا قاراپ خېلىغىچە سۈكۈتتە تۇرۇشقاندىن كېيىن بىر - بىرلەپ تارقىلىشتى.

ئىكساقتا[1] شائىرنىڭ قايتىش خەۋىرىنى ئېلىپ مەشھەتكە قاراپ كېلىۋاتقان رەھمەتۇللا قارى شائىر بىلەن بوغۇز دەرياسىنىڭ ياغاچ كۆۋرۈكىدە ئۇچرىشىپ بىر - بىرىنىڭ دىدار ۋىساللىرىغا ئېرىشتى. شائىر ھەمساۋاق دوستى رەھمەتۇللا قارىنىڭ ئۆزىگە ئاتاپ يوللۇق تۇتۇپ ئەكەلگەن قارا ئېشىكىگە مىنىپ ئۇزاققا سوزۇلغان تاغ تىزمىلىرى باغرىدىكى تاشلىق كارۋان يولىنى بويلاپ يۈرۈپ كەتتى.

قاتارلىشىپ، سوكىدىشىپ كېتىۋاتقان بىر جۈپ دوست يول بويى قىزغىن سۆھبەتلەر قىلىشىپ ئالەمنىڭ بىپايان كەتكەن قوينى، ھاۋاسى ۋە ئۇنىڭدا ھەر ۋاقىت، ھەر سائەت يۈز بېرىۋاتقان مۆجىزىلىك ئۆزگىرىشلەر ھەققىدە پىكىر قىلىشلىرىنى بولۇشىچە پەرۋاز ئەتكۈزۈشتى. بوشلۇق سۇپسۇزۈك، ھاۋا ئىللىق، يېقىشلىق ئىدى. قەلبلەر بولسا، ئاشۇ بوشلۇق ۋە ھاۋا بىلەن ئۆزئارا يۇغۇرۇلغان ھالدا مىسلىسىز دەرىجىدە كېڭىيىپ ئۆز خۇلقىغا ماس رەۋىشتە شەيئى، مەۋجۇداتلارنىڭ ئىچكى سىرىنى ھېكمىتىگە ئۇرۇلماقتا ئىدى. ئۇلار ھاياجانلىنىشاتتى، ھاياجان تۇرتكەن ھەربىر سۆز دۇر - مارجانلىرىدا ئالەمنىڭ ئادەمگە باغلىق بولمىغان سىرلىق ئايلىنىش ۋە دەۋر قىلىش قانۇنىيەتلىرى ئايان بولاتتى. ئارقىدىنلا ئۇلار ئىنسان ھاياتلىقىغا ئورۇن، بەھرە بەرگۈچى ئالەم ئېتىكىنىڭ تارلىقى، ئىنسان نىجاتلىقىنىڭ غوۋا، گىرىمسەن مەنزىلى ۋە رىيا-

---

① ئىكساق — ئاتۇشنىڭ ئىكساق يېزىسى.

كارلىق زۇلۇمىنىڭ سوٓڭەككە يەتكەن دەردۇ ھەسرەتلىرى ئۇستىدىن شىكايەت قىلىشتى. ئۇلار يولدا بىرنەچچە رەت تېرىمچى مۇساپىرلارنى ھەيدەپ ماڭغان ئەمىر - لەشكەر، بەگ - سىپاھلارنى ئۇچرىتىشتى، ئۆزلىرىنىڭ ئەسلىي يۇرت - مەھەللىلىرىدىن زورمۇزور ئايرىلىشقا مەجبۇر قىلىنىپ شىمال يايلاقلىرىغا ھەيدەپ ئەكېتىلىۋاتقان ئاشۇ مۇساپىر دېھقانلارنىڭ دەردۇ غەم يېغىپ تۇرغان سولغۇن چېھرى ۋە ئاچچىق قان - ياشلىرى قېتىپ قالغان قاپقارا گۇنسىز كۆزلىرى شائىرنىڭ جەڭگاھ مىسالى سۇزەن - چۇقانلارغا تولغان قەلب خىلۋەتلىرىگە مەڭگۈلۈك داغ، جاراھەت ئىزلىرىنى قالدۇردى.

كۈن چۈشتىن قايرىلغان مەھەلدە ئۇلار كارۋان يولىغا يېقىن جايدا مەيىن چايقىلىپ تۇرغان شېكەركۆل[1]بويىغا يېتىپ، ئېشەكلىرىدىن چۈشتى ۋە بىر - بىرىگە قارىشىپ ئۇزاققىچە ئۈنتىنسىز تۇرۇپ قېلىشتى. ئايرىلىش - جۇدالىق دەردلىرى قەلبىنى ئۆرتەپ تۇرغان قەدىردانلار بىر ھازادىن كېيىن خۇددى قانات قاققان لاچىنغا ئوخشاش قوللىرىنى كەڭ كېرىپ بىر - بىرىنىڭ باغرىغا مەھكەم يېپىشتى. ئۇلارنىڭ يۈرەكلىرى دۈپۈلدەپ سوقۇپ، قەلب كۆللىرىدە سۇزۇلگەن چىن دوستلۇق ئابىكەۋسەرلىرى كۆز ئېچىقلىرىدىن تېشىپ يامراپ چىقتى. شائىرغا ھەۋەس باغلاپ كۆڭلىدە پەخرىي ھېسلىرى سەل - كەلكۈن ھاسىل قىلغان رەھمەتۇللا قارى كۆل بويلاپ جەنۇبتىكى پەيزاۋات بوستانلىقىغا قوشۇلۇپ كېتىۋاتقان شائىر نەۋبەتنىڭ قارىسى يىتكىچە قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، ئېشىكىنىڭ بېشىنى كەينىگە بۇراپ مەغرىب تامان — ئانا دىيار ئاتۇش تامان يۈرۈپ كەتتى.

6

يەركەن شەھىرى ئاۋۋالقىغا ئوخشاش باش كۆز مەنزىرىسى ئىلكىدە غېرىبانە چايقىلىپ تۇراتتى. ئىشق دەردىدە سولۇپ خىللا

[1] شېكەركۆل — ئاتۇش - ئاقسۇ كارۋان يولىدىن پەيزاۋات يېزىلىرىغا قايرىلىدىغان جايدىكى تۇزلۇق كۆل.

ياداپ كەتكەن، ئەمما بىر جۈپ كۆپكۆك ئورا كۆزلىرىدىن ئوت - ئۇچقۇن يېنىپ تۇرىدىغان زىلۋا، سۇباتلىق شائىرنىڭ تۇيۇقسىز ئىشىكتە پەيدا بولۇشى مۇدەررىس پازىلئاخۇن ھەقىقىيـ
ـنىڭ ئۈمىد شامىنى يالقۇنجىتىپ، ئۆي ئىچى گويا بىر غايىب نۇر سېھرىدە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغىـ
ـنىغا بىرنەچچە ئايلار بولغان مۇدەررىس نەۋبەتنىڭ قوللىرىنى سىقىپ تۇرۇپ بوغۇق ئاۋازى بىلەن بوشقىنە شىۋىرلىدى:

— سېنى ئاتۇش زىيارىتىدىن توسۇمىغان گۇناھ مەندە، شۇنچە يېشىمغىچە غەپلەت ئىلكىدە بىخۇد يۈرگىنىمگە توۋا قىلىمەن، توۋا! سېنىڭ بۇغراخان تاۋاپگاھىدىن تاۋاپچىلار ئارقىلىق يوللىغان شېئىرىي مەكتۇپىڭ يا ماڭا، يا نامە ئىگىسى نەۋرەم گۈلئەتتەرگە ئەمەس، بەلكى نەق ئۇنىڭ ئاتىسى، ئوغلۇم ئابدۇلھېمىتنىڭ قولىغا چۈشۈپ ئۆي ئىچى تىرىپىرەن بولۇپ كەتتى. ئۇ ئازغۇن ھايۋان ئۆز پۇشتىدىن بولغان غۇنچە يەڭلىغ پەرىشتە قىزىنى ئاستانە قازىـ
ـسىنىڭ بىكار تەلەپ، قىمارۋاز ئوغلىغا ياتلىق قىلىشقا رازىلىق بېرىپ قويغاچقا، شۇ كۈندىن ئېتىبارەن بېشىمىزغا دوق - دەشنام تاغلىرى يېقىلىپ يېگىنىمىز ئاش - نان ئەمەس، ئوغا - زەھەر بولدى. بۇنداق دېسەم كۆڭلۈڭدە خاتا چۈشىنىش بولمىسۇن، بالام، ساڭا ئەيىب ئارتقىنىم يوق، سەندە نە گۇناھ ...، — بوۋاي سۆزىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى، نەۋبەتنىڭ ئىزا ۋە بەختسىزلىك شەپلىرىدىن ئوت ئېلىپ قىزىرىپ كەتكەن چېھرى ئۆسكىلەڭ قوڭۇر چاچلىرى ئارىسىغا مۆكۈندى، ئۆي ئىچى شۇ ھالىدا خۇدـ
ـدى كىچىكى شەپەق ئولتۇرغان گۆگۈم - زاۋال مەزگىلىگە ئوخشاپلا قالغانىدى. ئىچكەركى ھۇجرىدىن ئاستا شىپىرلاپ چىققان گۈلئەتتەر گۆگۈمنىڭ كەينىدىن يېتىپ كەلگەن تولۇن ئاي مىسال ھەممىگە باشقىچە بىر ھاياتىي جىلۋىدارلىق بەخش ئەتتى. ئۇنىڭ بۇلاقتەك مۆلدۈرلەپ تۇرغان قاپقارا كۆزلىرى نەۋبەتنىڭ كۆزلىـ
ـرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئۆزلىرىنى بىر- بىرىگە تەسەددۇق ئەيلىگەنـ
ـدىن كېيىن، ناھايىتى تېزلا ۋىسال كۆكلىرىگە ئۆرلەپ بىر پۈتۈنـ

لىۇك ھاسىل قىلدى. بۇ جەريان كۆزنىڭ ياردىمىدە، ئۇنىڭ ئىچكى چوڭقۇرلۇقىدىن تېشىپ، ئۇچۇپ چىققان ئىشقى ئىستەكلەرنىڭ پەرۋازىدا ۋە ئۇلارنىڭ روھەن گىرەلىشىشلىرىدە ئىشقا ئاشقانلىقى ئۇچۇن، كۆز تەننىي ۋاستە سۈپىتىدە ئەھمىيىتىنى يوقىتىپ روھقا، روھنىڭ بۇ ئاجايىپ شېرىن ۋىسال دەملىرىگە سىڭىپ كەتكەنىدى. ئەمدى ئۇلار كۆزگە موھتاج ئەمەس ئىدى، ئۇلارنىڭ تۈگىمەس ئىشقى سۆھبەتلىرى پەقەت قەلب كۆزى ۋە بىئىختىيار روي بېرىدىغان ھەرىكەت بېشارەتلىرىگە ئورالغان سېزىملىرى ئار-قىلىق داۋاملىشىپ باراتتى. شۇ ۋەجىدىن گۈلئەتتەرنىڭ تۇيۇقسىز بوۋىسىغا يېپىشىپ يىغلاشلىرىمۇ نەۋبەتىنىڭ كۆڭلىدە باشقىچە بىر ھالدا سۈرەتلەندى ـ دە، ئۆزىنى بوۋاينىڭ ئورنىغا قويۇپ مەشۇقى-نىڭ ئىللىق تەپتى ـ ھارارىتىدىن ھۇزۇر سۈرۈۋاتقاندەك ھېس قىلدى ...

سۆيگۈ ۋىسالى ئاشىقلارغا نىسبەتەن تولىمۇ غايىۋى ھالەتتە بولىدۇ. ئۇنىڭ شېرىنلىكى، ئۇزاققىچە داۋام ئېتىپ دىل چىمەنى-نى كۆكلىتىپ ياشنىتىپ تۇرۇشلىرى دەل ئۇنىڭ ئاشىق قەلبىدە تۇمەنلىگەن خىيال ۋە ئارزۇ ـ ئىستەكلەرگە چىرمىشىپ غايىۋى-لەشكەنلىكىدە. ناۋادا ئىنسان سۆيگۈ ۋە سۆيگۈ ۋىسالىنىڭ مۇنداق غايىۋى قىسمىنى چەكلىگەندە، ئۇ پەقەتكىنە تەننىي يېقىنچىلىقنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ چەكسىز سېھرىي گۈزەللىكى-نى، ئالەمچە سىرلىق كۈچ ـ قۇدرەتلىرىنى يوقىتىپ قويىدۇ. سۆيگۈ ۋىسالىدىن غايىبانە كۈچ ـ قۇۋۋەت ئېلىپ ئۆزىدىكى نومۇس ـ ئىزا تونۇرىدىن تارتىپ چىققان نەۋبەتى بوۋايغا ئۆزرە ئېيتىپ تەسكىن ـ تەسەللى بەرگەندىن كېيىن، دەرھال تومۇر تۇتۇپ كېسەلنى دەڭسىدى، ئاندىن قەغەزگە بىرنېمىلەرنى يېزىپ ئالدىراشلا سىرتقا چىقىپ كەتتى.

نەۋبەتى ئاتىسىدىن ئۆگەنگەن تېبابەت ئىلمىگە ئاساسەن دورا تەييارلاش ئۇسۇلى بويىچە ياسىغان دورىلىرى بوۋايغا ناھايىتى تېز تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇنى ئون كۈنگە بارمايلا ئورنىدىن دەس تۇر-

غۇزدى. ئەپسۇس، ئىشق كوچىسىدا تەڭقىسلىق تارتىپ تۇرغان
نەۋبەتى ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن ۋاقتىنچە قايتىپ كېتىش قارارى-
غا كەلدى ۋە ئۇنى بوۋايغا ئوچۇق ئىزھار قىلدى:
— كەمىنە ئوغۇللىرى لاياقەتسىزلىكىم تۈپەيلىدىن ئۆزلىرىگە
كۆپتىن كۆپ جەبىر - جاپا، رەنج - ئەلەملەر كەلتۈرۈپ، كۆڭۈل-
لىرىنى ناشاد ئەيلىگىنىم ئۈچۈن ئىزا ئوتلىرى ئىچىدە تۇرىۋاتى-
مەن. ماڭا قايتماقتىن، ئالەمنىڭ جۇدۇن ھاۋاسىغا يۈز تۇتۇپ
تەسكىن - تەسەللى تاپماقتىن ئۆزگە بىرەر چارە - ئامال تېپىلماي-
دىغاندەك قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاتامنى يالغۇز تاشلاپ قويۇپ
ياقا يۇرتلاردا جاھان كېزىپ يۈرگىنىمنىڭ ئۆزىمۇ پەرزەنتلىك
بۇرچۇم يېقىدىن ئېغىر گۇناھقا ياتۇر...
گەپنىڭ ئاخىرى ئۈزۈلمەي ئىچكىرىكى ھۇجرىدا تاماققا قوپ-
قان گۈلئەتتەرنىڭ يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. مۇدەررىس نەۋبەتىنىڭ
ئۆزىگە ئېيتقانلىرىنىڭ ماھىيەتتە گۈلئەتتەرگە نىشانەن ئېيتقانلى-
رى ئىكەنلىكىنى چۈشىنەتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، شائىرنىڭ سۆزلى-
رىنى بۆلۈۋېتىشنى ئەدەپ يۈزىسىدىن مۇۋاپىق كۆرمەي سۈكۈت
قىلغانىدى. شۇڭا، ئۇ سۆزدىن توختاپ ئوت ئىچىدىكى قىلدەك
تولغىنىپ ئۆزىنى قويارغا جاي تاپالماي تەمتىرەپ قالغان شائىرنىڭ
باشلىرىنى سىلاپ ئېيتتى:
— قايتىش خىيالىڭ كۆڭلىمىزگە خوپ كەلمىسىمۇ، بىراق
ھەر ئىشنىڭ چارە - ئامالىغا ئەقىل ۋە ۋاقىت خىراجى كېتۇر.
مەن پازىلئاخۇن ھاياتلا بولىدىكەنمەن، پەرىشتە قىزىمنى پەسەندى-
لەرگە يېقىن يولاتمىغايمەن. ئاللا ئىگەم بەخت - تەلىيىڭلارنى
بەرسۇن، باللىرىم، — بوۋاي نەۋبەتىنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ
باغرىغا چىڭ باسقىنىچە بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى. بۇ، ئۇمىد، ئېچى-
نىش ئارىلىشىپ كەتكەن تەڭقىس يىغا ئىدى. ئۇنىڭدا ئىنسان
باللىرىنىڭ ئۆزىگە، ئۆزىنىڭ بەخت - سائادەتلىرىگە ئىنتىلىش
يولىدىكى ئازابلىق كەچۈرمىشلىرى ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. شۇڭا،
ئۇ بىر خىل تەسەللى ۋە خەيرخاھلىق مەنلىرىدە دىل چىمەننى

سۈغىرىپ، ياشنىتىپ باراتتى.
بىر خىل تېز سۈرئەتتە يورغىلاپ كېتىۋاتقان قارا ئېشەك ئۈستىدىكى ئادەمنىڭ ئوي - خىيالى تۈنجى ئىشقىنىڭ ھىجران كۈيىدە سىلكىنىپ ئەسلىي دائىرىسىدىن خېلىلا ھالقىپ كەتكەندى. ئۇنىڭ ئالغا قاراپ قېتىپ قالغان كۆزلىرى ھېچ نەرسىنى ئىلغا قىلالمايتتى، بارلىق ئۇنىڭ قەلب كۆزلىرىدە زاھىر بولۇپ، چېقىندەك چېقىلىپ يورۇقلۇق تارقىتاتتى ۋە ئۇنى ئۆز قوينىغا تارتىپ، قاماللاپ باراتتى. بۇلۇتتەك تۇتۇلۇپ گۈگۈم پەردىسى ئىدىگە چۆككەن ئازابلىق قەلبىنىڭ گىرىمسەن ئېتەكلىرى ھەربىر چېقىن تارقاتقان يورۇقلۇق بەھرىدە روشەنلەشكەنسېرى، ئۇنىڭ قارشىسىدىكى زاھىرىي ئالەمنىڭ قاتمۇقات سىر - مۇئەمماللىرى يېشىلىپ كېڭىيەتتى ۋە شائىرنى ئۆز بوشلۇقىدا ئۇچۇرۇپ يۈرەتتى. شائىر تۇرۇپ - تۇرۇپلا چۆچۈيتتى، ئىزا، رەشك ۋە گۇمان دۆت - يالقۇنلىرىدا داغلىناتتى. ئاشۇ تۇيغۇلارنىڭ تەسىرىدە ئۇنىڭ ئۆزىگە ۋە ئۆزگىگە نىسبەتەن ھاسىل قىلغان ئىنسان ئۇلۇغلۇقى ھەققىدىكى قاراشلىرى بارا - بارا لېيىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ، ئىنساننىڭ ئىنتايىن ئاجىز، ئىنتايىن بىچارە مەۋجۇتلۇق ئىكەنلىكىنى تۇنجى قېتىم ئېتىراپ قىلىشقا ۋە ئۆز ئىجاتلىقىنى زاماندىن ھالقىغان تەڭرى كەڭلىكىدىن ئىزدەشكە مەجبۇر بولدى. ئەمەلىيەتتە، شائىر ئۆزىدىن، ئۆز زامانىدىن ھالقىشنى خېلى بۇرۇنلا باشلىغان، بۇ ھال ئۇنىڭدا ئالەملىك ئوي - خىيالنىڭ دەسلەپكى چېچەكلىرىنى شېئىر - نەزم سۈپەتلىرىدە ئېچىلدۇرغان بولسىمۇ، ئەمما ئىنسانغا بولغان ئىشق تۇپەيلى ئۇ ئۆزىگە، ئۆزىنى قاماللاپ تارتىپ تۇرغان زامان ئىچىگە قايتىپ كەلگەنىدى. يەنى ئۇ ھالقىش دائىرىسىدە يەتكەن تەڭرى ئىشقىدىن ئىنسان ئىشقىغا قايتىپ، ئۇنىڭ ۋىسالى ئۈچۈن زامان ئىشكىدىن كىرگەن ۋە زامان سۈپەتلىك كۆيۈش جەريانىنى باشلىغانىدى. شۇنداقتىمۇ ئىشق رىشتىسىنىڭ يەنە بىر ئۇچى تەڭرىنىڭ ۋىسالىغا تۇتىشاتتى. شائىر ئۈچۈن، شۇنىڭدەك ھەربىر ئىنسان بالىسى ئۈچۈن ھايات

مۇشۇ خىل قانۇنىيەت بويىچە داۋام ئېتىپ، ئىشقىنىڭ ئۆزلۈك ۋە يوقلۇق (ئىلاھىيلىق) تىن ئىبارەت ئىككى خىل قۇتۇپى ئارىسىدا ئۈزلۈكسىز چايقىلىپ تۇرغاچقا، ھەرجانىنىڭ ھايات لەۋھەسى مۇ-قەررەر يوسۇندا سەرسان - سەرگەردانلىق بىلەن پۈتۈلۈپ، رەڭدار كەچمىش - سەرگۈزەشت بېزەكلىرى بىلەن بېزىلەتتى. ھاياتنا ئەزەلدىن تۈپتۈز يول بولغان ئەمەس، ھاياتنىڭ ئەگرى - بۈگرى، ئوڭغۇل - دوڭغۇل چىغىر يوللىرىدىكى ئەنە شۇنداق زىددىيەتلىك مۇساپىلەر، يولۇچىغا نىسبەتەن ھامان تەكرار جەريان بولۇپ قال-غاچقا، ئۈزلۈك نۇقتىسىدىن باشلىنىپ تەڭرى نۇقتىسىدا ئاخىرلى-شىدىغان ئۆمۈر مۇساپىسىدە ئىنساننىڭ ئىشق ۋەجى ئارقىلىق ئىگىلەيدىغىنى غايىۋى رەۋىشتە چىراي ئاچىدىغان ۋىسال شادلىقى بولماي چىقىدۇ.

ئىنسان قىسمەتلەر زەنجىرىنى تۈزگۈچى ئىجتىمائىي تائىپە سۈپىتىدە ئۆز ئامەتلىرىنىڭ سۈزۈك ئىمكانىنى قائىدە - يوسۇن تەرتىپلىرىدە قىسىپ بىقارار بولىدۇ ھەمدە ئۇنىڭدا ھالقىش خاراك-تېرلىك چەكسىزلىككە ئېرىشىپ تەڭرى گەۋدىسىگە ئۇيۇشىدۇ. بۇ، مەقسەت ۋە ئىشق جەريانى بولۇپ، ئىنساننىڭ ئۆزىدىن تاشقى-رى ئالەم بىلەن بولغان يوشۇرۇن رىشتىسىگە ۋە پىنھان سۆھبەتلى-رىگە چېتىلىدۇ. ئادەمنى ئۇنىڭ يارىلىش سەۋەبلىرىدىن ئېنىقلى-غاندىمۇ، ئۇنىڭ ئەسلىدە بىر خىل ئاقىلانە مەقسەت ۋە مۇقەررەر ئىشق ۋەجى ئارقىسىدا زاھىرلىقى روشەنلىشىدۇ. شۇڭا، ئادەم تەڭرى گەۋدىسىدە تەڭرى ۋەسلىگە چېتىلىپ تۇرۇپ ئۆزىنى ئەس-لىي ۋە ئەزەلىي مەقسەت ئۈستىدىكى پەرۋازى ئالەمگە بىمالال قويۇپ بەرگەندە كامىللىق مەنزىللىرىنى ئىدراك قىلالايدۇ. تەڭرى ۋەسلى زاھىرىي ئالەمدە تەبىئەتنىڭ گۈزەل نەمۇنىلىرىنى دائىرىلى-سە، باتىنىي ئالەمدە قەلب مۆجىزىلىرىنى ئۆز دائىرىسى ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداق قىلىپ، تەڭرى — ئادەم ۋە ئالەمنىڭ يۇكسەك دەرىجىدىكى تاكامۇللۇقىغا سىمۋوللۇق ئىمكانىيەت بېرىپ، ۋىسال-نى ئاشۇ ئىككى دائىرىنىڭ بىرلىكىدىكى ئوچۇق بەھرىلەردىن ئىما

قىلىدۇ...

يول ئۈستىدىكى شائىر بەئەينى بىر پەرۋازدىكى قۇشنىڭ ئۆزى ئىدى. يۈز - كۆزلىرىنى سۆيۈپ، ئۆسكىلەڭ بۇژغۇر چاچلىرىنى ئويناپ ئۆتكەن كۈز شاماللىرى ئۇنى روھ ئەۋجلىرىگىچە كۆتۈرۈل-گەن تۇيغۇ دولقۇنلىرىدا بىر خىل سىرلىق ئىلاھىي نەپەسكە قەدەم-مۇ قەدەم يېقىنلاشتۇرۇپ باراتتى. سارغايغان تەبىئەت ئۇنىڭ سار-غايغان ئۈمىد - ئىستەكلىرىگە ئوخشاش مۇڭلۇق كۈي تۆكۈپ، ئۇنى ئاشۇ سىرلىق، ئاشۇ پىنھانە ئىلاھىي نەپەسنىڭ ئوتلۇق رىش-تىگە تارتىپ ماڭماقتا ئىدى. بۇ رىشتىنىڭ شائىرغا ئەڭ يېقىن بىر تەرىپىدە گۈزەل مەشۇق گۈلئەتتەرنىڭ سۆيۈملۈك ئوبرازى جىلۋىلىنىپ، ئۇنى ئۆزىگە، ھاياتقا، دۇنيانىڭ گۈزەل، مەپتۇنكار بۆلەكلىرىگە ئۈندەيتتى. ئەمما، ئۇنىڭ رېئال ۋىسال ھۇزۇرىنى تاڭ ئاتماس كېچىگە ئوخشاش ئېغىر ۋە ئۇزاق بىر زۇلمەت پەردىسى توسۇپ تۇراتتى، ئۇنىڭدا ئىنساننىڭ ئۆزلۈك قۇدرەت - كامالىدىن تارقىغۇچى نۇر - زىيالارغا ھەم ئىمكان يوق ئىدى. شۇڭىمۇ شائىر قەلبىدە ئىلتىجا تەرىزىدە سۈرەتلەنگىنى ئىنساننىڭ نىجادلىق باغى ئېرەملىرى، ھەق - ئادالەت، تەڭ - باراۋەرلىك قۇياشى ھامىي بولغان سائادەتلىك ئىزگۈ ھايات تاڭلىرى ئىدى. شائىر ئاشۇ تاڭ پەيتلىرىدە بۇلبۇل مىسال شوخ خەندان ئۇرۇپ، چاڭ كەلتۈرۈپ سايراشنى، دۇنيانىڭ گۈزەل باغۇ بوستانلىرىدا ئۆز مەشۇقى بىلەن خۇشال ئويناپ كۈلۈشنى، ۋىسال دەرياسىدا بېلىقتەك ئەركىن ئۈزۈپ شېرىن ھۇزۇر سۈرۈشنى شۇ قەدەر ئارزۇ قىلاتتى. ئۇنىڭ بۇ ئارزۇلىرى ئۆزىدىن ھالقىپ، بىۋاپا دۇنيانىڭ تار، قىستاڭ ۋە مەھكۇم كوچىلىرىدا يار ۋەسلى - دىدارى ئۈچۈن مۇڭلىنىپ دەرد - ھەسرەت چېكىپ يۈرگەن بىچارە ئاشىق - مەشۇقلارغا تۇتاشقان دەملەردە، ئىنتىزارلىق ھاياجانلىرى قەلبىدىن شىددەت-لىك تېشىپ پۈتكۈل ئەزايى - ۋۇجۇدىنى ئوتتەك كۆيدۈرۈپ ئۆت-تى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئېشىكىنىڭ نوقتىسىنى كۈچ بىلەن تارتىپ قومۇش قەلىمىنى قولىغا ئالدى:

ۋەھ، نەخۇشتۇر، كىمكى يارى بىرلە تۇرسە ياندالشىپ،
مېھرىبانلىق ئەيلەبان تاۋۇسى مەستدەك ئويناشىپ.
ئىلكىنى سالسە گىرە ئەيلەپ ئانىڭكى بويىنغە،
ئىشقپېچاندەك بولۇپ تالدەك بويىغە چىرماشىپ.
بادەئى ئىشقى مۇھەببەت نۇش ئەيلەپ كەيفىدە،
غەنچەئى خەندان لەبىنى بۇسە ئەيلەپ يىلداشىپ.
ئاشىقى مەئشۇقى بىرلە ۋەسل بولسە ھەر زەمان،
ئۇنسۇ ئۇلفەت ئەيلەبان سۇھبەت قىلۇرلار مۇڭداشىپ.
بولماغاي ھەرگىز جۇدالىق دەردىدىن دۇشۋارراق،
سائەتى بىر ـ بىردىن ئايرىلسە يۇرۇرلەر يىغلاشىپ.
خۇش ھۇزۇرىدۇر كىشىگە ئىشرەت ئەيلەپ ھەر كېچە،
ئىككى ئاشىق بىر بولۇپ بەستە گىرىھلەرنى شېشىپ.
سىدقۇ ئىخلاسى بىلە تائەت ـ ئىبادەت ئەيلەسە،
روزى مەھشەردە يۇرۇرلەركىم بىلىقدەك سويلاشىپ.
ئاشىقى سادىق ئېرۇر سەن قىل خۇداغە بەندەلىك،
تاڭلا جەننەت ئىچرە ھۇر بىرلە يۇرۇرسەن تويلاشىپ.
جەھد ئەيلە، بولما غافىل، تەۋبە قىل، ئەي نەۋبەتى،
جۇرمۇ ئىسيان تەقسىراتىڭ ئۆتتى ھەددىدىن ئاشىپ[①].

ئەپسۇس، شائىرنىڭ باغرىغا بېسىپ ئۆز كۆڭلىنى كۆتۈرگەـنى شېرىن ئارزۇ ۋە ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان بىر پارچە غەزەللا ئىدى. ئىلھام تەسىرىدە پەيدا بولغان شېرىن مىنۇتلارنىڭ پەيزى ئۇزاققا بارمىدى، شائىر ئەتراپقا مۇلايىم كۆزلىرى بىلەن نەزەر سېلىپ ناھايىتى تېزلا ئاۋۋالقى پەرىشان ھالىغا قايتتى. ئازاب، ئەمدى ئۇنى تېخىمۇ كۈچلۈك قىزدۇرۇپ، لاخشىگىر بىلەن قىسىپ سەنـدەل ئۈستىگە قوندۇرۇپ، بازغانلىرى بىلەن ئۇرۇپ يانجىشقا باشـلىدى. ئۆزلۈكتە يۈز بېرىۋاتقان پاجىئەلەر ۋە ئۇ كەلتۈرۈپ چىقار-

---

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 17 ـ بەت.

غان ئىغىر ھىجران ئازابى شائىرنى ئىشق رىشتىسىنىڭ يەنە بىر تەرپىدە مەۋھۇم جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان تەڭرى ۋەسلىگە تۇرتۇپ كامىل ئىنسان سىيماسىنى شەرتلىك يوسۇندا نۇرلاندۇرغاندا، شا- ئىر قەلبىدە ئاجايىپ پارلاق بىر چىقىن چىقىلغاندەك بولدى. ئۇ ئىتتىك ئۆزىگە كېلىپ، ئالدى - كەينىگە بىر قۇر سەپسالغاندىن كېيىن ئىشىكىگە كۆچەپ قامچا ئۇردى.

ئىشەك ئۇستىدە تىك ئولتۇرۇپ خوتەن مەنزىلىگە، شۇنىڭدەك ئۆزىنىڭ مەنۋى كامالەت پەللىلىرىگە ئىنتىلىپ تاشقىنلاپ كېتىد- ۋاتقان شائىر نەۋبەتى شۇ تاپتا بەئەينى زۇلمەتلىك قاراڭغۇ كېچە- لەردە گۇرۇلدەپ كۆيۈۋاتقان يېگانە ئوت - گۈلخانغىلا ئوخشايتتى. شۇ ھالدا ئۇ ئەتراپقا كۆچەپ يالقۇن ۋە يورۇقلۇق تارقىتاتتى، قاپقارا تىنىق بوشلۇقنىڭ سۇزۇلۇپ، ئۇنىڭدا غۇنچە پەسلىگە تەلمۈ- رۈپ تۇرغان جان گۈللىرىنىڭ نۇرانە جىلۋە ئەيلەشلىرىنى، ئۇلار بىلەن كۆز قىسىشىپ، رەڭ ۋە نۇر چېقىشىپ، خۇش ھىد - ئەنبەر تارقىتىشىپ ھايات پەيزىگە چۆمۈلۈشنى تىلەيتتى. مانا ئەمدى ھەم- مە نەرسە — غازاڭ پەسلىنىڭ مۆڭلۈق سوكۇتلىرى ئىچىدە ئۇيقۇغا كەتكەن سەھرا - كەنتلەر، زۇمرەتتەك سۇزۇك سۇلارنى چايقاپ ئېقىۋاتقان زەرەپشان دەرياسى، پوسكام، قاغىلىقنىڭ ئېرىق - ئۆستەڭلىرى، ئاتلىق، ئىشەكلىك، ھارۋىلىق ۋە پىيادە ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يولۇچىلار، قويۇن ئۇسسۇل ئويناپ غايىب بولىدىغان زېرىكىشلىك غېرىب چۆللەر شائىردا سۈپەت ئالماشتۇرۇپ غۇۋا ئەسلىمىگە ئايلىنىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىر ساپسېرىق ھاياتلىق بەلبېغى كۆرۈنۈپ بارا - بارا كېڭەيدى ۋە شائىر قەلبىنى سېھىرلىك كۈچ بىلەن ئۆزىگە تارتتى. ئۇنىڭ قەلبىدە ئىشقتىن ئىشققا كۆچۈپ تاۋلانغان، ياردىن تەڭرىگىچە بولغان چەكسىز ئارد- لىقنىڭ جەۋھىرى سۈپەتلىرى چوڭقۇر سىڭگەن بىر ئۇلۇغ كۈي جاراڭلىدى. ئۇ، يۇرت كۈيى — ئانا دىيار، ئەزىزانە خوتەن گۈ- لىستانىنىڭ شائىر ۋۇجۇدىنىڭ ھەربىر ھۈجەيرىلىرىگىچە سىڭىپ، تومۇر- تومۇرلىرىدا ئۆركەش ياساپ، مىسلى زور ئىپتىخار ۋە

ئىزگۇ مۇڭ تەلقىنلىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن ئەبەدىيەتكە تالىق مەر-
غۇللىرى ئىدى. ئۇنىڭ ھەربىر مىلودىيەك دولقۇنىدا «خوتەن» دې-
گەن جاراڭلىق سادا بىلەن تەڭ جەننەتتەك گۈزەل سېھىرلىك
باغلار، ئويناقشىپ ئاقىدىغان قوشكېزەك قاش دەريالىرى، يېشىل
جىلۋە ئەيلەپ تۇرىدىغان قۇمساڭغۇ تۇپراقلار، ھۆر - غىلمانىدەك
ئۇز - بەرنا ئادەملەر ۋە ئۇلارنىڭ نۇردەك يۇمشاق، ئاپتاپتەك
ئىسسىق خۇلق - تەبىئەتلىرى، ئەقىل - بىلىمگە توشقان شائىرانە
سۇپەتلىرى، قان ۋە دىل يىپلىرىغا تىزىلىپ مەۋجۇتلۇق
غۇرۇر - ئىرادىسى بەخش ئېتىپ كېلىۋاتقان جانىجان قېرىن-
داش - پاسىبانلىرى، يەنە قانداقتۇر تەپەككۇر قاتلاملىرىدىن
غىل - پال نۇر بېرىپ ئۇچۇۋاتقان مەۋھۇم نەرسىلەر بىر - بىرلەپ
سۈرەتلىنىپ باراتتى. شائىر ئاشۇ جىلۋىگەر سۈرەتلەر تۆكۈۋاتقان
مەنىدار نۇر ئالىمى ئىچىدە قاناتلىنىپ شىددەت بىلەن ئۆرلىمەكتە
ئىدى. ئۇنىڭ نەپىسى قىسىلغان، يۈرەك رىتىمى تېزلەشكەن بو-
لۇپ، كۆك ئۇچقۇندەك يېنىپ تۇرىدىغان بىر جۇپ ئورا كۆزلىرى-
دىن ھاياجان ياشلىرى سىرغىپ چۈشەتتى.
سەھەرنىڭ مۇبارەك قۇياشى شائىر ئۇلاشقان زاۋا سەھراسى-
نىڭ ساپسېرىق بوستانلىرى ئارىسىدىن كۆتۈرۈلۈپ ئۆزىنىڭ قىپ-
قىزىل نۇرلىرىنى كەڭ يايغان چاغلاردا ئاجايىپ گۈزەل بىر مەنزى-
رە ھاسىل بولۇپ، شائىر قەلبىدە ئەۋجىگە چىققان ئاتەش كۈيلەر
بىلەن ناھايىتى تېز سۈرئەتتە بىرلىشىپ كەتتى. شائىر كۈي بىلەن
مەنزىرە ئارىسىدا، ياق، ئۇلارنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىدە، بەلكى
كۈيگە ئايلانغان ئۆزلۈك ۋە ئۆزلۈككە ئايلانغان كۈي مەركىزىدە
چەكسىز كېڭىيىپ، ئېشىكىدىن سەكرەپ چۈشتى - دە، زاۋا
سەھراسىغا تۇتاش كەتكەن بىپايان خوتەن بوستانلىقىغا قاراپ غۇلاچ
كېرىپ يۈگۈردى، ئۇزىمايلا يول چېتىدىكى ئېرىق بويىغا يۈكۈنۈپ
سېرىق قۇمساڭغۇ تۇپراقنى قاماللاپ سىققىنىچە ئۆكسۈپ يىغلاپ
كەتتى. ياش تامچىلىرى ئۇنىڭ بىر جۈپ كۆك كۆزلىرىدىن تېشىپ
تاشقىنلاپ مەڭزىنى ئىككى تارام بويىچە بويلاپ ئاقاتتى. بۇ ھال

خۇددى قاش تاغلىرىدىن تاشقىنلاپ كېلىدىغان بىر جۈپ قوشكېزەك قاش دەرياسىغىلا ئوخشايتتى. ياش بىلەن سۇنىڭ مەنبەسىمۇ، مەنزىلىمۇ بىر. ئۇنىڭ يەنە ئېقىپ چايقايدىغىنىمۇ بىر. ئەنە، شائىرنىڭ قەلبىدىن، كۆزلىرىدىن، پەرۋازى ئالەملىرىدىن چايقاپ سۇزگىنى قاشتېشىدەك سۇزۇك، جۇلالىق ھەم خاسىيەتلىك سۆز مارجانلىرى بولدى. ئۇنىڭ قومۇش قەلىمى كىچىككىنە بوغماق قاپاقتىكى قارا سىياھقا چىلىنىپ، سېرىق خوتەن قەغىزى يۈزىدە يورغىلاپ، سەھەردەك يارقىن، جىلۋىگەر، دەريا سۈيىدەك دولقۇنلۇق، قۇش ناۋاسىدەك ئاھاڭدار، يار نازىدەك جەلپكار تۈيغۇ جاۋاھىراتلىرىنى نەزم گۈلشەنلىرىگە نۇر-زىيا مىسالى چېچىشقا باشلىدى:

رەۋزىگە مانەند خەيال ئەت خوتەننى،
بىھىشتىن زىيادە مىسال ئەت خوتەننى.

يا رەب، تەمۇغ - جەننىتىلەرگە،
ئەرجۇمەندىگە ۋىسال ئەت خوتەننى.

خۇجەستە خاكى رەھمەت سۇرمەسىدۇر،
كۆزۈڭگە تۇتىيا، خال ئەت خوتەننى.

پەرىلەر بۇسەسى تۇرفە شىرىندۇر،
ھۇرلەر لەبىگە بال ئەت خوتەننى.

تەلئەتىگە خۇرشىد، كۆزلەرگە ئەختەر،
يادەك قاشىغە ھىلال ئەت خوتەننى.

چىقسا نەسىمى، كېلۇر شەممىي،
لەيلى بويىغە دال ئەت خوتەننى.

بەرسە قادىرىم بەختىڭگە تەۋپىق،
قۇربىڭغا قۇدرەت ـ كامال ئەت خوتەننى.

گۇلىستانى ئىرەم بولسۇن تەھەييۇر،
ئۇنىڭغا نەۋرەس نىھال ئەت خوتەننى.

قاندۇر بىھاجەت لالە يۇزىگە،
قىزىللىق فەزاچۇن ئال ئەت خوتەننى.

مۇئەللىمى ئافاق بىنىشىن سۇخەنگوي،
تىفلىكە دەرسى مەقال ئەت خوتەننى.

ئەي جەھان شائىرى گۇلشەنى باغى،
خەمسەڭگە قۇرباش ئىتتىسال ئەت خوتەننى.

سەن ھەم، نەۋبەتى، سىياھرۇي ئېلىگە،
رەقىبلەر كۆزىگە زەۋال ئەت خوتەننى.

شائىر ئۇچۇن بارچە ئۆزى بىلەن بىر تۇتاش ئىدى. شۇڭا، ئۇ بارچىدە ئۆزىنى، ئۆزىدە ھەم بارچىنى كۆرۈپ تۇراتتى. شۇنداقـ ىتىمۇ ئۆز ھەرقاچان ئۆز، ئۆزگە ھامان ئۆزگە ئىدى، ئۇلارنىڭ پەرقلىرى پەقەت ئۆزدىكى ماكان سەۋەبىدىن تۇغۇلۇپ زاماندا تەدرىـ جىي ئەھمىيىتىنى يوقىتاتتى. ئىنسانىنىڭ ئۆزلۈك تەۋەلىكىنى، مۇشۇ تەۋەلىك چەمبىرىكى ئىچىدە ئۆز يىلتىزىنى بايقىشى، يۇقىـ رىقى تەرتىپ بويىچە ئېيتقاندا، ئىنسانىي كامىللىققا تاشلانغان بىر قەدەم بولۇپ، ئۇنىڭ ۋەزنى روھىيەتتىكى بىر قېتىملىق جىددىي ئۆزلەشتىن دېرەك بېرەتتى. بۇ خىل ئۆزلەش ئىنساننى بارلىق مەۋجۇتلۇق سېزىملىرى بىلەن قوشۇپ چىنلىققا، ئېتىقاد ۋە نىجاتـ

لىقىنىڭ ئەسلىي مەنبەلىرىگە تېخىمۇ يېقىنلاشتۇراتتى.

شائىرنىڭ ھاياجان ـ ئىلھاملىرى تېخى بېسىقمىغانىدى، ئۇ-
نىڭ رەڭدار ئەۋجلىرىدىن تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇرنىڭ قارام دولقۇن-
لىرى شىددەت بىلەن كۆتۈرۈلۈپ ئاجايىپ جىلۋىگەر بۇژغۇنلارنى
چاچرىتاتتى. ئۇلارنىڭ ئاخىرقى مەنزىلىدە بولسا، ئانايۇرتنىڭ تې-
خىمۇ كەڭ ئىچكى قاتلىمى، تەسىرلىك ئىشقى رىيازەت ۋەقەلىرىگە
ۋە غارايىپ پىر ـ ئۇستاتلىق قىسسىلىرىگە تۇتاش كەتكەن تارىخىي
كارتىنىلار ئەكس ئېتەتتى. شۇڭا، شائىرنىڭ شېئىرىي كۆي ۋەز-
نىدە تاپشۇرغىنى ئانايۇرتنىڭ گۈزەل، پەخرى- ئىپتىخار سۈرىتى
ۋە ئوتتەك قىزغىن ئىشقى ـ مۇھەببىتىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنى
قاتلاملار بويىچە باش تېما قىلغان «خەمسە»[1]ئىجادى پىلانىنىڭ
پىنھانە جاكارلىرى ئىدى. يۇرت، ئەمدى ئۇنىڭ ئۇچۇن بارلىقىنىڭ
مەنبەسى، جۇلالىسى ھەم ھەقدادى سۈپىتىدە يەكتا كۆرۈنۈپ چەك-
سىز ئالەمگە تەڭلەشتى. شائىر بۇ ئالەمدە ئۆزىنى تۇنجى قېتىم
ناھايىتى بەختىيار، ناھايىتى ئەركىن ۋە ناھايىتى قۇدرەتلىك بىر
ھالدا كۆردى ھەمدە ئۇنىڭ باغرىدىن كېلىۋاتقان مىسلىسىز سېھرىي
كۈچ تەسىرىدە پەرۋاز قىلىشقا باشلىدى. نۇردىن نۇرغا كۆچۈپ
نۇرغا ئايلىنىش، رەڭدىن رەڭ چېقىپ رەڭگە ئايلىنىش، ئاخىرىدا
تامام يوقىلىپ ھەممە نەرسىدە ئۆزىنى زاھىر ئەيلەش — ئاشۇ
پەرۋازى دەملەرنىڭ ئاساسىي جەريانىنى تەشكىل قىلاتتى.

شائىر چۆچۈگەندەك قىلىپ ئېسىگە كەلدى ۋە ئورنىدىن دەس
تۇرۇپ تېزلىك بىلەن ئېشىكىگە مېڭەشتى. بوستانلىقنىڭ ئىچكى-
رىسىدە، ئىككى قاش دەرياسىنىڭ ئارىسىدىكى قەدىمكى ئاستانىدە
ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلەردىن ئاتىسى، ئۇستازى ۋە دوست ـ بۇرا-
دەرلىرى ئۈچ يىلدىن بېرى ئۇنى كۈتۈپ، يوللىرىغا زارىقىپ قاراپ

---

① «خەمسە» — بەش داستاننى ئۆز ئىچىگە ئالغان زور ھەجىملىك شېئىرىي ئەسەر، بۇ يەردە، لى گوشياڭ ئەپەندىنىڭ «مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى» ژۇرنىلى 1987 ـ يىللىق 4- سانىدا ئېلان قىلغان «قەدىمكى ئۇيغۇر شائىرى نەۋبەتى ھەققىدە قىسقىچە بايان» ناملىق ماقالىسىدىكى شۇ خىل قاراشلارغا ئېتىبار بېرىلدى.

تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ھال ـ ئەھۋالى شائىر ئۈچۈن تېخى خىرە بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار شائىر قەلبىدە ئەۋۋەلىگە ئوخشاش بەرنا ھەم نۇرانە سېزىلەتتى. خوتەن قەسىدىسىدىن كېيىنكى روھىي ھاللار- دا، شائىرنى ئورنىدىن دەس كۆتۈرۈپ مەنزىلى مەقسەت تامان ئالدىراتقىنى، ئىچكى كۈچلىرىگە كۈچ ئاتا قىلغىنى، يەنە تەسەۋ- ۋۇر ۋە تەپەككۇر ئاراچلىرىدا سىزىلغۇسى خاس شېئىرىيەت گۈ- لىستانى — خەمسە پىلانلىرىغا مەنەن رەڭ بەرگىنىمۇ دەل ئاشۇ سۆيۈملۈك كىشىلەر ۋە ئۇلارنى مەركەز قىلىپ كېڭەيگەن خەلقلەر توپى ئىدى. سېغىنىش، دىدار دەملىرىگە بولغان ئوتلۇق زارىقىش شائىرنىڭ ياقا يۇرتلاردىكى ئۈچ يىللىق سەرسان ـ سەرگەردانلىق رىيازەتلىرى باغرىدىن قايناپ تېشىپ، ئۇنىڭ يۈرەك ـ باغرىنى ئۆرتەپ داغلىماقتا ئىدى. ھەممىنى بېسىپ چۈشكەن بۇ ئوت ـ يالقۇن شائىرنى تېقىمى بىلەن ئېشىكىنى دېۋىتىپ سۈرئەتنى يەنىمۇ ئاشۇرۇشقا ئۈندەيتتى. چۆلدىن ئۆزاپ بوستانلىققا ئۇلاشقان شاش جانىۋار توپىلىق يولدا بولۇشچە چاپماقتا ئىدى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە غازاڭ تاشلاپ شىلدىرلاپ ناخشا ئېيتىۋاتقان قارا تېرەكلەر شائىرنىڭ مۇبارەك قەدەملىرىگە تەبرىك ـ ئېھتىرام بىلدۈرگەندەك ئىرغاڭلىشاتتى. شائىرنىڭ مۈرىسىگە تاشلىنىپ تۇرغان ئۇزۇن قوڭۇر چاچلىرى تاڭ شاماللىرىدا يەلپۈنۈپ، چەكسىز بوستانلىق- لارغا تارقىلىۋاتقان مىسلىسىز شېرىن يۇرت كۈيىگە تەڭكەش قى- لىپ ئۇسسۇل ئوينىۋاتقاندەك قىلاتتى. مەڭزى زىناقلىرىدا، قويۇق، ئۆسكىلەڭ بۇرۇت ـ ساقاللىرىدا قېتىپ قالغان ياش تامچىلىرى ئارغامچا بويى ئۆرلىگەن كۈن نۇرىدا يالتىراپ ئاجايىپ ئۇز ۋە مەپتۇنكار جىلۋە ئەيلەيتتى. بېشىغا قوندۇرۇلغان زەر ـ ئالتۇن كەشتىلىك ئۈچلۈق ئاق بۆك سۆيۈملۈك مەشۇق گۈلئەتتەر- نىڭ مەڭگۈلۈك ئىشقىغا شاھىت بولغان ھالدا بىر نامەلۇم ۋىسال پەللىلىرىگە قادىلىپ تىنىمسىز سىلكىنىپ، كۆز چېقىپ باراتتى.

بەشىنچى باب

ئۆزلۈك جۇلاسى

1

ئۆزلۈك — بىقىياس ئالەمنىڭ قارشىسىدا كۆرۈنگەن يەككە ئادەمنىڭ بىر پۈتۈن مەۋجۇتلۇق ھالىتى بولۇپ، ئۇ ماكان، زامان ۋە تەڭرىگە نىسبەتەن ئىپادىلىگەن مۇستەقىل خاسلىقتا جۇلا پەيدا قىلىدۇ. بۇ جەريانلارنىڭ ھەممىسى ئادەمنىڭ ئۆزىنى تونۇشىدىن باشلىنىپ، ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ بارلىق ھاياتلىق رىشتىلىرىنى ئىدراك قىلىش ئىشتىياقىدا، ئۇنى ئىگىلەش ئىرادىسى ۋە نامايان قىلىش ئىستەكلىرىدە تاكامۇللۇق تاپىدۇ.

ئۆزلۈك تاكامۇللۇقى ئادەمنى ئىچكى ۋە تاشقى دۇنياغا بولغان چەكسىز كېڭىيىش رەۋىشىدە زورايتىپ ئالەمگە باراۋەر ئادەم ئۇپۇقىنى سىزىدۇ ۋە ئۇنىڭ سىرتىدىكى ئالەم بىلەن چوڭقۇر پىكىر بىرلىكىگە ئىگە قىلىدۇ. ئادەم ئۇنىڭدا پىكرەن پەرۋاز قىلىپ ۋە ئىجتىمائىي ھەرىكەتتە غۇلاچ كېرىپ ئىلگىرىلەپ، ئۆزلۈك جۇلاسىنى ئاجايىپ مول، ئاجايىپ رەڭدار شەكىللەرگە ئېرىشتۈرىدۇ. ئادەمنىڭ ئۆزلۈكىنىڭ ئاساسىي ئۇقىدا، چەكسىزلىككە يۈزلەنگەن ئىنسان ئۇپۇقىدا تۇرۇپ ئۆزىنى، ئۆزگىنى، بارلىقنىڭ ماكان ۋە زامان سۈپەتلىك قاتلىمىنى سەير - تاماشا ئەيلەشلىرى ئاخىرقى ھېسابتا ئاڭا تەڭرىنىڭ ئىنسان قەلبىدىكى ۋەھىيكار مۆجىزىلىرىنى ئاتا قىلىدۇ.

ئىنسان ئۆز بىلەن ئۆزگىدىن ئىبارەت ئىككى قۇتۇپ ئارىسى-

دىكى سەرگەردان. ئۇنىڭ ئۆزلۈكنى بىلىشى، ئىگىلىشى ۋە نامايان قىلىشى ئۆزگە نىسبەتەنمۇ، ئۆزگىگە نىسبەتەنمۇ بولىدۇ. بۇ يەردە ئۆزنىڭ تەبىئىي بارلىقىدىكى ئەسلىي ئامىللار ئاساس ۋە بىرىنچى سەۋەب سۈپىتىدە رول ئوينايدۇ، ئۇنىڭدىن مۇستەسنا ھالدا ئۆزلۈك تاكامۇللۇقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمايدۇ. ئۆزنىڭ ئۆزگىگە تارتىنىشى، ئۆزگىنىڭ ھەم ئۆزگە تارتىنىشلىرىمۇ باشتىن - ئاخىر ئوخشاشلا ئۆزگە تالىق بولغان كىشىلىك جەرياندىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ جەريانلارنىڭ ئاخىرقى نىجاتلىقى ئۆزنىڭ بارلىقتا ئۆزىنى كۆرۈش ۋە ئۆزىنى ئومۇملاشتۇرۇش بەخت - سائادىتىدە كۆرۈلىدۇ.

نەۋبەتتىنىڭ ئانا دىيار خوتەن ئاستانىسىگە قايتىپ كېلىپ ھېس قىلغانلىرى تەبىئەتنىڭ كۈز پەسلىدە ئاتا قىلىدىغان نېمەتلىرىگە ئوخشاش ناھايىتى مول بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى شائىر قەلبىدىكى تۇتۇق، غۇۋا ۋە غىل - پال ئوي - پىكىرلەرنىڭ چۈمبەردىلىرىنى كەڭ قايرىۋەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولۇپ جىلۋىلەنگەن خوتەن دىيارى ئاۋۋالقىدەك تۇرغۇن سۈكۈت ئىلكىدە مەنىسىز چايقىلىشتىن خالىي ھالدا ھاياتىي كۈچ بىلەن ئەۋجلىنىپ، نۇر ئۆركەشلىرىدە رەڭدار بۇژغۇنلار يېيىپ بىر سېھىرلىك ئەزەلىي كۈي تارقىتاتتى. شائىر يۇرتىدىن ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ تېرەن ئىچكى ئالىمىنى كۆردى، ئۆزلۈكىدە خېلى بۇرۇنلا شەكىللىگە كىرگەن ئاجايىپ رىتىمدار بىر ئىزگۇ ناخشىنىڭ ئەۋجىنى ئاڭلىدى. بىر ھەپتىدىن بېرى ئىلچى بازىرىدا، يۇرۇڭقاش دەرياسى ساھىلىدا ۋە يالڭاچلىنىپ بېرىۋاتقان يېزا - سەھرا قىرلىرىدا تاشقىنلاپ يۈرگەن شائىر ئاشۇ كۈي - ناخشىلارنىڭ ئۆزىنىڭ يۈرەك - قەلبىدىن، ھېس - تۇيغۇ قايناملىرىدىن مەۋج ئۇرۇپ چىقىپ، ئۆزى كۆرگەن ھەربىر ئادەم، ھەربىر شەيئى ۋە ھەربىر نەرسىگە يېيىلىپ، ئۇلار بىلەن بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلغانلىقىنى بايقىدى. ئانا دىيارنىڭ كۈي بىلەن يۇغۇرۇلۇپ گۈزەل، مەپتۇنكار بىر ھالدا يېنىك تەۋرىنىپ تۇرغان مەنزىرىلىرى شائىر قەلبىگە

پەۋەس تولغان لىرىك كـۈي ـ ئاھاڭلارنى تۇر ـ قاتلاملارغا بۆ-
لۈپ، قىسمىتى چەكسىز كىشىلىكنىڭ تار چىغىر يوللىرىغا سىغ-
دىغاندىن كېيىن، بارا ـ بارا ۋەزىنلىك شېئىرىي شەكىللەر بىلەن
ئوبرازلىق تۇسكە كىرىپ، شائىرنىڭ ئىجاد ـ مېھنەت ئىشتىياقى-
نى زور دەرىجىدە قوزغاتتى. يۇرت ۋە يۇرتنىڭ ئىزگۇ راھىتى
ئەنە شۇ پىنھانە ئالەملەردە، ئۇلارنىڭ زامان زەنجىرىنىڭ ھەرقايسى
ھالقىلىرىدىكى تارىخىي شەجەرىلىرىدە، ئۆزىگە ۋە ئۆزگىگە نىسبە-
تەن ئىپادىلەۋاتقان ئۇلۇغلۇق ھەققى ـ ھۆرمەتلىرىدە چەكسىز كې-
ڭىيەتتى. شائىر ئۆزى ئىدراك قىلغان ۋە تەپەككۇر كەڭلىكىگە
پۈتۈنسۈرۈك يايغان نۇرانە مەنزىرىلەرگە، يۇرتنىڭ ئەۋۋەلى ۋە
ئەزەلىي گۈل- گۈلىستانلىرىغا ھەم دۆۋە ـ دۆۋە قۇم بارخانلىرىغا
چوڭقۇر سىڭىپ كەتكەن روھىيەت ئالەملىرىنى كېزىپ يۈرۈپ،
ئۇنىڭدىن ئاجايىپ تەسىرلىك ھەق ـ ئادالەت، ئىجاد ـ مېھنەت
ۋە ئىشقى ـ مۇھەببەت ھېكايەتلىرىنى تىڭشىدى. بۇ ھېكايەتلەر
شائىرغا ئەڭ تونۇش، ئەڭ يېقىن ۋە ئەڭ سۆيۈملۈك يۇرتتا تۇغۇل-
غاچقا، ئاڭا شائىرنىڭ نەسەب ـ جەمەت قاتلىمىدىكى ۋە دىل رىشتى
قارشىسىدىكى بارلىق كىشىلەر تەبىئىي ھالدا كېلىپ قوشۇلۇپ،
تېخىمۇ رېئال، تېخىمۇ مەنىدار تۇسكە ئىگە بولغانىدى.

شائىر ھاياجانلىق تەپەككۇر ئىلكىدە تاشقىنلايتتى، ئۆزىنى
گويا ھېكايەتلەر قاتلىمىدىكى ۋەقەلەرنىڭ ئاجايىپ ـ غارايىپ تۇ-
گۈنلىرىدە چىڭقىلىپ يۈرگەن ئاشىقى دەرۋىش سۈرىتىدە ھېس
قىلاتتى. مەنزىللەردە بولسا، مەھكۇملۇق قەپەسلىرىگە بەند قىلىن-
غان، قانات ـ پەيلىرى بوغقۇچلانغان گۈزەل مەشۇق گۈلئەتتەرنىڭ
سىيماسىنى كۆرەتتى. شائىرنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارى ئاشىق بىلەن
مەشۇق ئارىسىدىكى رېئال بوشلۇقنى ئىگىلەپ، ئەرك ھاۋاسىنى
قاماللاپ، ۋىسال ـ ئىقبال يوللىرىنى توسۇپ تۇرغان مۇدھىش
كۆلەڭگىلەرگە ئاغدۇرۇلغاندا، ئۇنىڭ يۈرىكى تىغ ئۇرۇلغاندەك
ئېچىشىپ كۆز چاناقلىرىدىن تارام ـ تارام ياشلار سىرغىپ چۈش-
تى. مۇشۇ ياشلار — ئىنسان بالىسىنىڭ تەلۋە ھايات تۇتەكلىرى

ئىچىدە يوپيورۇق ۋىسال تاڭلىرىغا زارىقىپ تۆككەن ياشلىرى ئۆ-
نىڭ ئىشق ئوتلىرىدا قىزدۇرغان ئىرادە تىغلىرىنى سۇغىرىپ تاۋ-
لايتتى ھەمدە ئاڭا يول سۈپەتلىك پىنھانە بوشلۇقلاردىن ئۇچۇر -
دېرەك يەتكۈزەتتى. دەرۋەقە، شائىر شۇ تاپتا ئۆزىدە يامغۇردىن
كېيىنكى ئاپتاپتەك بىر نۇرانە جىلۋىدارلىقنى ھېس قىلدى ۋە
ئۇنىڭ كەيپى بىلەن يۇرت مىقياسىدىن ئۆرلەپ تېشىپ ئاللىبۇرۇن
كۆي - ئاھاڭغا كىرگەن تەسىرلىك ھېكايەتلەر ئىچىگە سىڭىپ
كەتتى.

ئىشق — يول ئىدى، ۋىسال مۇشۇ يولنىڭ ئاخىرقى نىجاتلىقى
سۈپىتىدە يولغا دەۋەت قىلىپ تۇراتتى. يول ئۇزارغانچە ۋىسال
مەنزىلى يېقىنلايتتى ۋە ئىنساننىڭ ئۆزىگە ئالاقىدار بولغان كەچمى-
شى قىسمەت چەشلىرى ئارتىپ باراتتى. ئىنسان ئاشۇ چەشلەردىن
دان تېرەتتى، دان تېرىش داۋامىدا ئۆزىنى تاۋلاپ لاياقەت دەرىجىلى-
رىدە دەڭسەيتتى. يول يۈرگۈچى ئاشىق بىلەن مەنزىل چېكىدە
ۋىسال لەززىتى بەخش ئەتكۈچى مەشۇق ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسى-
ۋەت، ماھىيەتتە ئىنساننىڭ ئۆزى بىلەن ئۇنىڭ قىممىتىنى تەمىن
ئەتكۈچى ھەققى - ھوقۇق ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بولۇپ، بۇ،
ئىنساندا كۈرىشىشنى، كۈرىشىش زۆرۈرىيىتىدە يول يۈرۈشنى،
يول يۈرۈش زۆرۈرىيىتىدە قىسمەت داۋانلىرىدىن ھالقىشنى، ھال-
قىش زۆرۈرىيىتىدە كامىللىق پەللىلىرىنى ئىگىلەشنى، ئاخىرىدا
يول ئەۋجى بىلەن مەنزىل تاڭلىرىغا يېتىشنى ئالغا سۈرەتتى.
شۇڭا، ئىشقسىز، يولسىز، سەير- سەپەرسىز، قىسمەت - كەچ-
مىشسىز، كامالەت- مۇقامسىز ھالدا ۋىسال لەززىتىگە ئۇلىشىش
ھەربىر زامان زەنجىرىدە بىر ھالقا تۈزگەن ئىنسان بالىلىرى ئۈ-
چۈن مۇمكىن بولمايدىغان ئىش ئىدى.

شائىر رېئاللىقنىڭ سىرتىدا، بەلكى ئۇنىڭ روھىيەت ساماسى-
دا ۋەزمىن پەرۋاز قىلاتتى. ئەنە شۇ يەردە، شائىرنىڭ تە-
سەۋۋۇر - تەپەككۇر كۆكلىرىدە جانلىنىپ ئۆزىگە خاس سۈپەت -
سۈباتقا ئېرىشكەن قەھرىمانلار ۋىسال ۋەجىدىن ئىشق يولىغا كى-

رىپ، ئىشق ۋەجىدىن رىيازەتلەر چۆلىنى كېزىپ، لاياقەت ۋەجىدىن زۆرۈرىيەتلەر زەنجىرىدە سىلكىنىپ بارماقتا ئىدى. ئۇلاردىن تارىغىنى شائىر تەڭكەش قىلغان، ئىنساننىڭ يارالمىشىدىن تۈگەللىنىشىگىچە، ھەتتا ئۇنىڭدىن ھالقىغان چەكسىز زامان كەڭلىكىدە ئەزەلىي داۋام ئېتىدىغان ئاشىقانە ھاياتلىق كۈيى ئىدى.

خوتەن كوچىلىرىدا كەچ كۈز شامالىرىغا ئوخشاش ئۇچۇپ، دولقۇنلاپ يۈرگەن ئىلھامدار شائىر يەنە شۇ خىل سۈرئەت بىلەن ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ يول بويى كۆرۈنگەن ھالەتلىرىدە گاھ مەجنۇن ـ ساراڭنىڭ سۈرىتى ئايان بولسا، گاھ جەڭگە ئاتلىنىش ئالدىدىكى قارام چەۋەندازنىڭ سۈرىتى ئايان بولاتتى. ئۇ ئۆزى بىلەن ئۆزى يەتكەن زامان ۋە ماكان چەكسىزلىكى ئارىسىدا ئېرىشكەن مىسلىسىز مۇڭلۇق كۈيلەرنى ئاللىبۇرۇن شەكىللەر قاتلىمىدا دەڭسەپ، ئاڭا ئۆزىدىن مەنە ئاتا قىلىپ بولغانىدى. شۇڭا، ئۇ بالىخانا ئۆيىدىكى يۇمىلاق شىرە ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ يېڭى بىر دەپتەرنىڭ باش بېتىگە خوتەن دىيارىغا بولغان ئىشقى قەسىدىلىرىنى غەزەل شەكلىدە تۆكۈشكە باشلىدى. قەلەم بەت يۈزىدە چاپاتتى، ئۇنىڭ قاپقارا ئىزلىرىدا بىر پىنھان دىت ـ ئىستىبداتنىڭ ئالەمچە نۇرى پارلايتتى. بۇ نۇرلار جاھالەتلىك زاماندا قەلەمدىن ئۆزگە ئات ـ تۇلپارغا مىنگىشىپ جەڭگىۋار سەپ تۈزۈشكە، قەلەمدىن ئۆزگە نەرسە بىلەن ھەق ـ ئادالەت دەۋاسى قىلىشقا ئاجىزلىق قىلىدىغان ئىنسان بالىسىنىڭ قەھرىمانلىق خىسلەتلىرى جۈملىسىدە ئۇنىڭ ھايات چىمەنلىرىگە رەڭدار قىممەت شولىلىرىنى تاشلايتتى. ھەربىر شولىدا ئۇيۇشقان نۇر ـ رەڭلەر بىر پۈتۈن ھاياتلىق گۈلىستانىنىڭ زىننىتىلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تەشنا ـ چاڭقاقلىقىنىڭ بەرھەمى سۈپىتىدىمۇ كۆڭۈللەردە ئىپتىخار قوزغايتتى.

شائىر «خەمسە نەۋبەتى»[1]نىڭ مۇقەددىمىسىنى «خوتەننى»

① لى گوشياڭ ئەپەندىنىڭ ماقالىسىدىكى «خوتەن قەسىدىسى»نىڭ «خەمسە نەۋبەتى»نىڭ مۇقەددىمىسى ئىكەنلىكى ھەققىدىكى قاراشلار ئاساس قىلىندى.

رادىفلىق غەزىلىنىڭ كېڭەيتىلگەن شەكلىدە تامامىلاپ، ئەسەر ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بەش داستاننىڭ بىرىنچى داستانى ئۇستىدە قەلەم تەۋرىتىشكە باشلىدى. ھاياجان، ئىپادىلەش تەقەززاسى ۋە سۇكۇت-كە، تۇرغۇنلۇققا قارشى ئىسيانكارانە روھىي رىغبەتلەر ئۇنى قەلەم تەۋرىتىشكە، مۇشۇ بىباھا ئەسەرنى تېزلىك بىلەن تامامىلاپ يورۇق-لۇققا چىقىرىشقا ئالدىرىتاتتى. ئەمما، شائىر قەلبىدە شۇ دەملەر-نىڭ ئۆزىدە چاقناپ ئۆتكەن بىر غايىب ئەقىل نۇرى ئۇنىڭ بۇ خىل مىسلىسىز كۈچلۈك ئىجاد - مېھنەت ئىشتىياقىنى تېزلا توسۇپ قالدى. ئۇ دەل ھەقىقىي شائىرنىڭ ئۆز سالاھىيىتى ۋە قىممىتىگە مەسئۇل بولۇش ئېڭىدىن ئىبارەت ئىدى. شۇڭىمۇ شائىر ئالدى بىلەن يېقىنلاپ كېلىۋاتقان سوغۇق قىش ئايلىرىدا بىر يىل مۇقەد-دەم سەھۋالىمدىن ئىز - دېرەكسىز غايىب بولغان ئۇستازى نىزامى-دىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنى ئىزدەش، ئۈچ يىلدىن بېرى يېزىلىپ خېلىلا قېلىن بىر دەپتەرنى ھاسىل قىلغان ئىشقى غەزەللىرىنى دىۋان قىلىپ تۈزۈش، ئاندىن «خەمسە نەۋبەتى» نىڭ داستانلىرى ئۈچۈن خەلق ئارىسىدىن تېخىمۇ بىۋاستە، تېخىمۇ مول ئۇزۇق ئېلىش لازىملىقىنى ھېس قىلدى. بۇ، ھەقىقەتەنمۇ بىر ئاقىلانە تاللاش سۈپىتىدە شائىرنىڭ ئاۋام خەلق ئارىسىغا تېخىمۇ ئىچكىرى-لەپ كىرىشىگە، ھەقىقىي سەنئەت جەۋھەرلىرىنى سۈزۈپ ئېلىشىغا ۋە يىراق يەركەن دىيارىدىكى گۈزەل مەھبۇبىسىگە باغلانغان ئىشقى ئىستەكلىرىنىڭ شېئىرىيەتتە ئېچىلغۇسى رەڭدار گۈل - چېچەك-لىرىگە كەڭرى ئىمكانىيەت قالدۇرغانىدى.

2

نەۋبەتىنىڭ ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ گېلىدىن غىزا ئۆتمىدى. ئۇستازى شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ ئىز - دېرەك-سىز غايىب بولغانلىقى ھەققىدىكى سۆز - چۆچەكلەر ئۇنى تەشۋىش ۋە ئىزتىراپ ئىچىدە قىينىماقتا ئىدى. ئوغلىنىڭ غىزاغا ئېغىز

تەگمەي باش سىلىپ ئولتۇرغان مۇڭلۇق ھالىغا قاراپ كۆڭلى بۆلۈنگەن مۇھەممەد بىر ئاز خىجىللىق ئىلكىدە سۆز ئالدى:

— شەۋكەتلىك ئۇستاز بىر يىل مۇقەددەم سەھۋالىم مازارىدىن، ئۆزىنىڭ ئاشۇ خىلۋەت، تەنھا روزغارىدىن ئىز - دېرەكسىز غايىب بولغاندىن بېرى، ئۇنى قايتا كۆرۈش بىزگە نېسىپ بولمىدى، تەرەپ - تەرەپلەرگە چېپىپ ئىزدىگەن بولساقمۇ ھېچبىر نەتىجە چىقمىدى. ئۇ زاتى مۇبارەكنى پاناھ تارتىدىغان دەرۋىشلەرنىڭ تەخمىنىچە، ئۇستاز ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن غايىب بولغانمىش. بۇ ھەقتىكى گەپلەر ھەرخىل، ھەر كىم ئۆزىگە يارىشا قىياس قىلىشتى. مېنىڭچە، ئۇ ئالىمۇ ئارىفلىق ئالىمىدە سەير ئېتىپ يۈرۈر. بىراق، ئۇنىڭ كەچكىنى مۇلكى خوتەن ئاستانىسى ئەمەس، قەلب سازىنىڭ بىباھا كۈي - مەرغۇللىرىمۇ ئەمەس، ۋىسال قىبلىسىدە نۇرانە جىلۋە ئەيلىگەن مەشۇق دىدارى تېخىمۇ ئەمەس، ئىمانىم كامىلكى، ئۇ چوقۇم زامان ۋە زامان پىتنە بالاسىنىڭ كۆيدۈرگۈ يالقۇنلىرىدۇر، ئوغلۇم! — مۇھەممەد سۆزىنى تۈگىتىپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، شۇ تاپتا ئۇ نەۋبەتىنىڭ كۆزلىرىگە خېلىلا قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈندى، ئەمەلىيەتتىمۇ ئاتىنىڭ كۆڭلى سۇنۇق ئىدى. ئەمما، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پىنھان روھىي كەچۈرمىشلىرىنى سۈكۈت ئىچىدە تىڭشاپ ئۆتكۈزۈۋەتتى.

نەۋبەتى سۈكۈت ئىچىدە خىيال سۈرەتتى، ئۇنىڭ خىياللىرى ئاتىدىن ئۇستازغىچە بولغان ئارىلىقلاردا چېپىپ، ئۇلارنىڭ خاس ۋەسلى - ھۇزۇرىنى تەسەۋۋۇر قىلاتتى. ئاتا ئۇستازغا، ئۇستاز يەنە ئاتىغا قوشۇلۇپ بىر پۈتۈن گەۋدە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن كۆتۈلمىگەندە يەنە ئۆزىگە قوشۇلۇپ كەتتى. ھەيرەتتە قالغان شائىرنىڭ سېزىملىرى شۇنىڭ بىلەن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ ھاياتلىق ئېقىمىنىڭ ئۇلۇغۋار ئايلىنىش قانۇنىيەتلىرىنى ئىدراك قىلىشقا باشلىدى. ئىنسانىنىڭ قان ۋە دىل رىشتى بىلەن ئۇلغايغان ھاياتلىق ئېقىمى مەڭگۈ ئالغا قاراپ ئاقاتتى. ئۇنىڭ بېشى بىلەن ئاخىرىنى ھېچكىم تەسەۋۋۇر قىلىشقا قادىر بولمىسىمۇ، ئەمما، ئۇنىڭ ئاي-

ـرىم بۆلەكلىرىنى بىلىشكە، ئالدىنقىسىنىڭ كېيىنكىسى ئۈچۈن
كۈچ بېرىپ خورايدىغانلىقىنى ئىدراك قىلىشقا بولاتتى. شائىر
بارچىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن بولىۋاتقانلىقى، ئۆزى ئۈچۈن ئېقىپ،
ئۆزى ئۈچۈن خوراۋاتقانلىقىنى تەستىق ئەتكەندىن كېيىن ئاتىسى-
نىڭ قوللىرىنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ سىلاش بىلەن ئاڭا
بولغان مېھرى ۋە پەخرى - ئىپتىخارىنى ئىزھار قىلدى. ئۇستازمۇ
ئاتا ئىدى، ئۇنىڭ مۇشۇ دەملەردە يوقلۇقى شائىرنى جۇدالىق زارىغا
مەھكۇم ئەيلەپ، ئاتىنىڭ پۈتۈنسۈرۈك گەۋدىسىگە بولغان كۈچلۈك
ئارزۇسىنى قاناتلاندۇردى. شائىرنىڭ قەلب بوشلۇقلىرى بىردىنلا
كېڭەيدى، ئۇچقۇر ئويلار پاسىللاردىن پاسىللارغا ھالقىپ، بىر -
بىرى بىلەن ئۇرۇلۇپ، دەم قورقۇنچلۇق، دەم سائادەتلىك مەنزىرى-
لەرنى ئېھتىماللىق تەرزدە سىزىشقا باشلىدى. مۇشۇ جەريانلارنىڭ
ھەممىسى ئاتا بىلەن ئۇستازدىن، پانىي دۇنيادىكى ئاشۇ بىردىنبىر
قاياشلىق گەۋدىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ ئانا دىيارنىڭ قەلبسېرى نۇرلاند-
غان گۈزەل قوينى ھاۋاسىدا شامالدەك مەۋجلىنىپ ئۇچۇش، رو-
ھىي مەنزىللەردىن ئۆزىنى قىستاپ كەلگەن مىسلىسىز مۇڭلۇق
كۈيلەر چوڭقۇرلۇقىدا غۇلاچ كېرىپ ئۈزۈش ۋە ئاخىرىدا ئۇلارنى
سەنئەت يۈكسەكلىكىدە ئىدراك قىلىش بىلەن خۇلاسىلەندى.

تۈن ئىسپىنىڭ ئېغىر سۈكۈتى ئىچىدە يوقلۇق ھۆكۈم سۈرەت-
تى، ئەمما ئۇنىڭ شائىرنىڭ قەلب باياۋانلىرى بىلەن كېسىشكەن
جايلىرىدا غايەت زور ئوت - يالقۇن پارلاق نۇر چېچىپ تۇراتتى.
ئۇنىڭ نۇر - يورۇقلۇقى سۈكۈت بوشلۇقىدىكى يوقلۇق كۆلەڭگى-
لىرىنى، تام - تورۇسلارنى، پەسىل ھاۋاسىنىڭ سوغۇق پەردىلى-
رىنى، مۇساپە ۋە زامانلارنىڭ قورغان - سېپىللىرىنى بۆسۈپ
ئۆتۈپ مەڭگۈلۈك سەھەرنىڭ يارقىن ئېتەكلىرىنى كەڭ ياياتتى.
شائىر ئۇنىڭدا ئۆزىنىڭ ، دۇنيانىڭ ۋە تەڭرىنىڭ ئەركىسى سۈپە-
تىدە بارچىنى بىمالال كۆرۈپ تۇراتتى، بارچىنى بىمالال سۆيۈپ
ئۆتەتتى. بۇلارنىڭ بەھرى تۇيغۇ يوللىرى ئارقىلىق شائىرنىڭ خاس
ئۆزلۈك نېگىزىگە سىڭىپ كىرىپ كۈچكە كۈچ قوشاتتى ھەم سۈپەت

ئۆزگىرىشى ھاسىل قىلىپ، ئەسلى يول بويىچە چەكسىزلىكنى چەكسىزلىككە تۇتاشتۇرۇپ باراتتى. ئۆزلۈكنىڭ چەكسىزلىككە تۇتىشىش نۇقتىلىرىدا، پاسىللارنىڭ يوقىلىپ كەڭلىككە ئايلىنىش دەقىقىلىرىدە ئادەتتىن تاشقىرى يورۇق نۇر چىقىنلىرى چېقىلىپ، پۈتكۈل ئالەمنىڭ گۈزەل رۇخسارىغا، ئۇنىڭ بوشلۇقىدىكى يېگانە ئادەمنىڭ ئەرك ۋۇجۇدىغا جىلۋىدار يوسۇندا تارقىلىپ كېتەتتى. نۇر جىلۋىلىرىدە، ساماۋى بوشلۇقلاردا، يەر يۈزىدىكى يېشىل تەۋ-رىنىشلەردە يەنىلا ئاشۇ كۈي — شائىر خوتەن تۇپرىقىغا قەدەم قويغان ئاشۇ ھاياجانلىق دەملەردە ھاياجانلىق ۋۇجۇد مىقياسىدىن پارتلىغان مىسلىسىز جۇشقۇن يۇرت كۈيى چاراقلايتتى.

شائىر بىھوش ئىدى، كۈيگە، چەكسىزلىككە ئايلانغان، تەڭ-رىنىڭ ۋەھىيلىرىگە پەۋەس تولغان مۇشۇ دەملەرنىڭ ئۆزى شائىر ئۈچۈن يەنىلا بىر تېپىشماق سۈپىتىدە ئۇنىڭ ئەقلىنى لال ئېتەتتى. شائىرنىڭ جىنچىراغىنىڭ نازغىپ، تولغىنىپ كۆيۈۋاتقان ئوتلىرىغا قادالغان كۆزلىرى ئۇنىڭدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۆزلۈكنىڭ بىپايان ئېتەكلىرىدىكى ئوت - گۈلخانلارنى، ئۇنىڭدىن تارقىغان نۇر - يورۇقلۇق جىلۋىلىرىنى كۆرەتتى.

شائىر دېرىزە پەنجىرىلىرىنى ئېتىپ سىرتقا بويۇنداپ قارى-دى. ئاي - يۇلتۇزسىز كېچە قاراڭغۇلۇقى ئىچىدە شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن شەھەر بەئەينى قارا پەرەنجىگە ئورانغان غايەت زور پەرىشتى-دەك سىرلىق، سېھىرلىك كۆرۈنەتتى. شائىرنىڭ نەزىرىدە ئۇيقۇ ۋە غەپلەت زۇلمەتلىرى ئىچىدىكى ئەل ئاشۇ پەرىشتىنىڭ ئۆزى بولۇپ، ئۇنىڭ جەلپكار لاتاپەتلىرى ئۆزىدىن تاشقىرىقى ئالەمنىڭ نۇر - يورۇقلۇقتىن مۇستەسنالىقى بىلەن پىنھان ئىدى. ئالەم قاچانكى نۇر - يورۇقلۇققا پەۋەس تولىدىكەن، ئۇنىڭ قوينىدىكى خەلقنىڭ يۈزى يورۇپ، دىللىرى نۇر ئېمىپ گۈل- چېچەكتەك پورەك ئاچاتتى.

شۇ تاپتا، شائىر ئۆزىنى، ئۆزىدە تېشىپ تۇرغان نۇر - يورۇقلۇق جىلۋىلىرىنى ئاشۇ قاراڭغۇ بوشلۇققا، ئۇنىڭدىكى ناتىۋان

خەلق چىھرىگە بەخش ئەيلەش تەقەززالىقىدا قانات يايدى، ئەپسۇس، ئۇ ئۇچالمىدى، مۇمكىنسىزلىك ئىلكىدە قاناتلىرى بوغقۇچلانغان قۇشقا ئوخشاش پىغان چەكتى. ئارقىدىنلا ئۆزى بىلەن ئەل ئارىسىدىكى بوشلۇقنىڭ يىراقلىقىنى، ئاردا نىمدۇر بىر نەرسىنىڭ كەملىك قىلىپ، يەنە نىمدۇر بىر نەرسىنىڭ توسقۇنلۇق قىلىپ تۇرغانلىقىنى بايقىدى. شۇ هالدا ئىغىر خىياللار ئىچىگە غەرق بولغانسىرى ئۇنىڭ تۇيغۇ دولقۇنلىرىدىن ئەقىل نۇرى چاچراپ پىنهان گۇل - چىچەكلەر لىۋىگە قونۇشقا باشلىدى. بۇ نۇر تامچىلىرى شۇ قەدەر ئۇز ۋە زوقمەن جىلۋە قىلاتتى، ئەمما ئۇنىڭ تەمى ئاچچىق، شورلۇق ئىدى. ئۆز بىلەن ئۆزگىنىڭ، بەلكى ئۆزگە قوشۇلۇپ، بىر گەۋدىگە ئايلانغان ئۆزگىنىڭ ئارىسىدىكى تۇرغۇن بوشلۇقنىڭ زۇلمەت ئىچىدە قارىيىپ تۇرۇشى ئۆزگىلا باغلىق بولمىغان سەۋەبلەرنىڭ قاتلىمىنى روشەنلەشتۇرۇپ باراتتى. ئىككى ئاردا گەرچە نەسلگە، ماكان - زامانغا ۋە تەڭرىتائالاغا تارتىشقان ئۆزلۈك بىرلىكى بولسىمۇ، ئەمما بۇ بىرلىكنىڭ خاس هالقىلىرىدا تارقاتقان جۇلالىرى بىر - بىرىدىن روشەن پەرق قىلاتتى. پەرقلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارغان سەۋەب ئىنساننىڭ ئۆزى بىلەن ئۆزى تارتىشقان بىرلىك هالقىلىرىنىڭ تەسىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە يىغىنچاقلانغانلىقتىن، شائىر ئەڭ ئاۋۋال ئۆزلۈك زەنجىرىنى ئوراپ تۇرغان بىر پۈتۈن تۇتاش مۇهىت - كىلىماتىنىڭ قېلىن پەردىسىنى، ئاندىن ئۇنىڭ كەينىدىكى سانسىز ئۆزلۈك بىخلىرىنىڭ نائىلاج، مەهكۇم هالىتىنى كۆرۈپ يەتتى. بۇ هال شائىرنى ئۆزگىلەر قاتلىمىدىكى جىمىكى خەلققە دوق - ئاهانەت قىلىشتىن توسۇپ، ئاڭا چوڭقۇر هېسداشلىق ۋە خەيرخاهلىق قىلىشقا رىغبەت بەخش ئەتتى. شۇنىڭ بىلەن، ئۇ ئۆزىنىڭ نۇر - يورۇقلۇق يەتكۈزۈش ئىستەكلىرىدە ئىچكى ياقتىن ئۆزىنى تېخىمۇ قىزدۇرۇپ قۇياش كەبى كۆيۈشىنى، تاشقى ياقتىن كۆيۈشتىن ئۆرلىگەن نۇر - يورۇقلۇق ۋە هارارەتنى شېئىر - نەزمە شەكلىدە ئەل قەلبىگە تەقدىم ئېتىشنى بىردىنبىر نىجادلىق يولى، ئۆمۈرلۈك

ئىنساني بۇرچ قىلىپ بەلگىلىدى.
شائىرنىڭ سىزىملىرىدە يەنىلا زۇلمەتلىك كېچىنىڭ كۆلەڭ-
گىلىرى ئەلەڭلەپ يۈرەتتى. شۇڭىمۇ ئۇ ئۆزىنى ئۆزىدىن ھالقىغان ساخاۋەتلىك ئىنسان تاڭلىرىغا، ئاشۇ تاڭلاردا نۇرانە جىلۋە ئەيلەپ پورەك ئاچمىش گۈل - غۇنچىلەرگە ئاشىنا خۇشناۋا بۇلبۇل سىيما-
سىدا تەسەۋۋۇر قىلىپ كۈچلۈك پىغان چەكتى. ئۇنىڭ تاڭدىن ھالقىغان تاڭلىرىدىن، تاڭ قۇياشى ئاستىدىكى رەڭدار گۈل - غۇنچىلىرىدىن، شۇنىڭدەك گۈللەر ئىچىدىكى خاس ئەتىرگۈلىدىن خەت - خەۋەر، ئۇچۇر - نىشان يوق ئىدى. تاڭ ئاتماس كېچىلەرگە مەھكۇملۇق، چاتقاللار ئىچىدىكى گۈلسىزلىك تاڭ ۋە گۈل ئىشقى باياۋانىدا مۇڭلۇق ئۇھ تارتىپ دەردلىك پىغان چەككەن بۇلبۇلغا ئەلەمدىن ئۆزگە نېسىۋە ئاتا قىلالمايتتى، ئۇنىڭ ئىنسانغا، ئىشقى كويى - مەرغۇللىرىدا سەرسانە يۈرگەن ئاشىققا سالىدىغان ئازابىمۇ گۆر ئازابىدىن ئېشىپ چۈشەتتى. چۈنكى، زۇلمەت ئىلكىدىكى نۇرسىزلىق، خازان پەسلىدىكى گۈلسىزلىك ۋىسالسىزلىقلا ئە-
مەس، بەلكى يەنە يار - ئاشىناسىزلىق سۈپىتىدە يوقلۇققا تەڭلە-
شىپ، ئىنساننىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىنىڭ چېكىنى بەر-
بات قىلاتتى ھەم ئۇنى چەكسىزلىككە ئايلانغان ئارزۇ - ئىستەك بوشلۇقىدا ئىچكى نەپەسلىرىدىن تېشىپ تۇرىدىغان ئىنتىزارلىق شامالىرى بىلەن ئۇچۇرۇپ، سورۇپ، يىقىتىپ باراتتى...
شائىر ئۇچتى، سورۇلدى، ئاندىن ئاستا - ئاستا ھالسىزلى-
نىپ يىقىلدى. ئۇ ئۇيقۇ لەشكەرلىرىنىڭ قورشاۋىدا ئاڭلىرىدىن بىر - بىرلەپ جۇدا بولۇپ گۈزەل چۈش پەرىسىنىڭ قوينىغا سىڭىپ كەتكەندى.

3

كېچىلەر تاڭدا رەڭدار كۆلۈمسىرەپ، تاڭلار كېچىدە پىنھان مۇڭلىنىپ ۋاقىتنىڭ سىر - سۈرئەتلىرىنى ئاشكارا ئېيتەتتى. ھەر-

بىر كۈننىڭ بەھرىدار ھۇزۇرى تەختىدە ئالەمچە كېڭىيىپ ھەم ئالەمگە چەكسىز يېيىلىپ ئۆزىنىڭ ئىشقى خىياللىرىنى شاخلى-تىپ، ئايىنتىپ، ئۇنىڭدىن قىپقىزىل گۈل - غۇنچىلار ئېچىلدۇ. روۋۋاتقان شائىر نەۋبەتىگە نىسبەتەن ھەممە نەرسە سىر - سۇرئەت ئىلكىدە جىلۋە ئەيلەپ پىكىر قىلاتتى، ماسلىق بۇلۇڭلىرىدىن قانات چىقىرىپ پەرۋاز ئېتەتتى. ھەرىكەتتىكى دۇنيا ھەرىكەتتى-كى ئادەم — نەۋبەتىنىڭ داۋامىغا قوشۇلۇپ كەتكەنلىكتىن، كۈنۈ-تۈن قەلەم تۇتقان بۇ تەنھا ئاشىقنىڭ كۆرىدىغىنى كۆرۈش دائىرىسى-دىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئۆزى بىلەن پاراللېل ھالەتتە ۋە يەنە ئۆزى بىلەن بىر پۈتۈنلۈك ھالىتىدە چەكسىزلىك يايغان دۇنيانىڭ رەڭدار سىر - مۇئەمماللىرى بولۇپ چىقاتتى. شۇڭا، شائىر ئۆزىگە نىسبە-تەن ئىچكىرىلەشنى بارا - بارا دۇنياغا نىسبەتەن ئىچكىرىلەش ھېسابىدا ئالغا سۈرۈپ، پانىيلىق قەپەسلىرىدىن باقىيلىق بوشلۇق-لىرىغا، ھەق سېھرىي پىنھان نۇر چېچىپ تۇرغان مەڭگۈلۈك ۋىسال تاغلىرىغا قاراپ شىددەت بىلەن يۈلقۇناتتى. ھەربىر يۈلقۇ-نۇشتىن قەپەس — دۇنيا — ئۆزلۈك يېنىك جاراڭلاپ كېتەتتى، ئۇنىڭدىن تارقىغان ئاۋازلار شائىرغا كۈي - مۇزىكا ۋەزىنلىرىدە ئىلھام ئاتا قىلاتتى ۋە پاساھەتلىك سۆز مارجانلىرى بولۇپ چېچى-لىپ شېئىر - نەزمە يىپىغا تىزىلاتتى.

ئىنساننىڭ ھەممىلا ئىنتىلىشلىرى رېئال زۆرۈرىيەتلەرنى بەلگە قىلىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ ۋەجى رېئاللىق ئۇقۇمىدىن ھالقىپ كېتىدۇ. بۇ ھالدا مەۋج ئۇرغان ئىنتىلىشلەرنىڭ ئورامىدا ئىنسان ماھىيىتىنىڭ ئوچۇق ھەم مەۋھۇم چىنلىقلىرى ئوخشاشلا كۆرۈ-لۈپ، رېئاللىق بىلەن ماھىيەتنىڭ ئۈچرىشىشى نامايان بولىدۇ.

رېئاللىق — ئىنساننىڭ ئوچۇق چىنلىقى قاتلىمىدا كېڭى-يىپ، شەكىللىك يوسۇندا رەڭدار تۈس ئالىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭ كۆلىمى زور، تەسىرى ئومۇمىيۈزلۈك، كەيپىياتى قاينام - تاشقىنلىق، يول - مەنزىللىرى مەنىدار بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنسان ئۆزىنىڭ ئوچۇق چىنلىقى بىلەن رېئاللىق ئىچىدە زاھىرىي

ھالەتتە تۇرۇپ ھەرىكەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ تەبىئەتكە تاشلانغان نى-
گاھلىرىمۇ رېئاللىقتا تاشلانغان نىگاھلىرى بىلەن شەكىل جەھەت-
تىن بىردەكلىككە ئىگە. مۇنداق ئوچۇق، رەڭدار زاھىرىي ئالەم
ئىنساندا بىر پۈتۈن مەۋجۇتلۇق ھالىتى يېقىدىنلا ئەمەس، بەلكى
يەنە ئوچۇق چىنلىق كەينىدە پىنھان تۇرىدىغان مەۋھۇم چىنلىق
يېقىدىنمۇ ئىپادىلەش ۋە نامايان قىلىش تەقەززالىقى پەيدا قىلىدۇ.
ئىنسان بۇ خىل تەقەززالىق تۈرتكىسىدە رېئاللىقتا تارتىلىدۇ،
تارتىلىش جەريانىدا ئۆزىنىڭ مەۋھۇم چىنلىق قاتلىمىنى بىر -
بىرلەپ ئوچۇق چىنلىق دەرىجىلىرىگە كۆتۈرىدۇ ھەم ئۇنىڭ ھۆر
جۇلالىرىغا ئېرىشىدۇ. ئىنساننىڭ ئاساسىي ھەرىكىتى مۇشۇ تەر-
تىپ بويىچە ئالغا بېسىپ، رېئاللىقنى ئىگىلىگەن ۋە ئۇنىڭدىن
ھالقىغان چاغدا سائادەت تاڭلىرى يورۇيدۇ. ئەمما، رېئاللىق ئىن-
ساننىڭ ئەرك - ئىختىيار يولى ئەمەس. ئۇنىڭ چەكلىمىلىرى
ئۆزلۈك تەكشىسىزلىكىدىكى پەرقلەر سەۋەبىدىن يېيىلىپ تۇرغان-
لىقتىن، ئىنساننىڭ ئۆز ماھىيەتلىرى قاتلىمىدىن شەكىللىك،
ئۇنۇمدار ۋە ھۆر يوسۇندا تېشىپ چىقىشى ھەمىشە چەكلىمىگە
ئۇچرايدۇ. بۇ چەكلىمىلەر ئىنساندىكى ئىككى خىل مەزمۇنغا ئىگە
چىنلىق ئارىسىدا، تەن بىلەن روھ، ئۆز بىلەن ئۆزگە ئارىسىدا،
شۇنداقلا ماكان بىلەن زامان ئارىسىدا كۆرۈلۈپ، ھالقىش خاراك-
تېرلىك ئىنتىلىشلەرنىڭ ئاساسىي شارائىتىنى ھازىرلايدۇ.

چەكلىمە — رېئال مەنىگە ئىگە ئىمكانسىز بوشلۇق. ئۇ،
ئىنساننى ئۆزىگە، ئۆزىنى شاللاش ۋە دەڭسەش خاراكتېرلىك ئىچ-
كى ھەرىكەتكە قايتۇرىدۇ. ئىنسان ئۇنىڭدا ئويلار قايىنىمىنى دول-
قۇنلىتىپ ئۇنىڭ ۋەزنى، كۈچى ۋە ئىلھامى بىلەن تاشقى دۇنياغا
تىنىمسىز ئۇرۇلۇپ تۇرغانلىقتىن، ئىنسان بىلەن رېئاللىق ئارى-
سىدا ئۆتۈشۈش خاراكتېرلىك بوشلۇق ئىمكانى كۆرۈلۈپ ھالقىش
مۇقەررەرلىكى كېلىپ چىقىدۇ. ھالقىش — ئىنساننىڭ ئىچكى
رېئاللىقتىن تاشقى رېئاللىقتا كۆچۈش خاراكتېرلىك ھەرىكەت جەر-
يانى بولۇپ، ئۇ باشتىن - ئاخىر ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى دەۋر

قىلغان هالدا داۋام ئېتىدۇ، تاشقى دۇنيانى ئىگىلەش ۋە ئۇنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇش رەۋىشىدە مەزمۇن تاپىدۇ.

شائىر نەۋبەتتىكى قەلبىدە يار ۋەسلىنىڭ شېرىن پەيزى ئەۋجلىنەتتى. ئۇ، ئىنسانغا خاس بەخت ھوزۇرىنى كىشىلىك چەكسىزلىكىدە، تۇرمۇش سەينالىرىدا رېئاللاشتۇرۇش، ئىچكى رېئاللىقنى تاشقى رېئاللىقى بىلەن بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئىگە قىلىش زۆرۈرىيىتىدە تاشقى دۇنيانى ئىگىلەشكە ۋە ئۇنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇشقا ئىنتىلەتتى. ئەمما، ئۇنىڭ ئۆزى بىلەن گۈزەل مەشۇقى ئارىسىدا تاشلىنىپ تۇرغىنى ئۇزاققا سوزۇلغان ئىمكانسىز بوشلۇق بولغىنى ئۈچۈن، يىراقلىق دەردى ــ ئىزتىراپلىرى ئىچىدە ئۆرتىنىش ئۇنىڭ دائىملىق ھېسسىي كەچۈرمىشىگە ئايلىنىپ، ئۇنى ئۆزلۈك ئالىمىنىڭ چەكسىز كەڭ دالىلىرىغا يەنىمۇ ئىچكىرىلىگەن ھالدا ئەكىرمەكتە ئىدى. شائىر ئۇ يەردە ئۆزىنى تەكشۈرەتتى، دەڭسەيتتى ۋە قىياس قىلاتتى، ئېغىر ئىشقى ھىجران ــ ئازابلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ مۇڭلىناتتى ۋە تەگرىگە ئىلتىجا بىرلە سېغىناتتى. ۋىسال سائىتىنىڭ يېقىنلاپ مەشۇقى ــ دىلدارى بىلەن جەم بولۇشىنىڭ خۇشاللىق دەملىرىنى خىيالەن قوچاقلايتتى. ئەمما، ئۇ، ئۆزىنىڭ دەردتىن، شەكلسىز كۆز يېشى ۋە پىنھان يۈرەك يىغىسىدىن ئۆزگە بىرەر تۆھپە ــ ئۇتۇق تاپماي سوكۇت بىرلە، يار ۋەسلىدىن يىراق بىر جايدا تەنھا ئۆتكەن كۈنلىرىگە ئەپسۇسلۇق ئىلكىدە ئېچىناتتى… شائىر ئاچچىق ھاياجان ئىلكىدە سىلكىندى ۋە قومۇش قەلىمىنى قولىغا ئېلىپ ياردىن يارغا — ئىنساندىن ئاللاغا تۇتىشىپ كەتكەن ئاشۇ خىل ئىچكى كەچۈرمىشلىرىنى شېئىرىي مىسرالارغا تىزدى:

نە خەتالىق مەندىن ئۆتتى، ياردىن تۇشتۇم يىراق،
كېچە ــ كۈندۈز يار كويىدا تارتادۇرمەن ئىشتىياق.
ئەي يارانلار، بۇ يىراقلىق دەردى ئۆلتۈردى مېنى،
سائەتى ھازىر بولۇپ قاشىدا ئولسام ياخشىراق.

مەقسەدىم ئۇلدۇر مېنىڭ: قاشىدا قىلسام خىزمەتىن،
نە ئىلاج ئەيلەي، مېنى دۇنيايى دۇن سالدى يىراق.
كۆزدە غايىب بولسە ئول، كۆڭلۇمدە ھازىردۇر مېنىڭ،
كەيف قىلدى بۇ مۇھەببەت بادەئى ئىچتىم ئەراق.
تا جەمالىن كۆرمەگۈنچە چىقماغاي ھەرگىز خۇمار،
دەردمەنلەرگە قىيامەت دەشتىدە ئاھۇ فىراق.
تاپمادىم يارىمغە قان ياشىمدىن ئۆزگە تۇھفەئى،
كېچە - كۈندۈز يادىدا كۆزدىن مەگەر ئاقتى بۇلاق.
سەبر قىلغىل، بۇ يىراقلىق دەردىگە، ئەي نەۋبەتى،
نا ئۈمىد بولمە، خۇدا رەھمەت قىلىپ بەرگەي بۇراق.①②

دەرىزە پەنجىرىلىرىدىن قىسىلىپ كىرگەن سوغۇق تاڭ ساباسى ئۇنىڭ ئىچكى ھاياجاندىن قىزىپ تەرلەپ تۇرغان چېھرىگە سۆيۈپ ئۆتكەندە، ئۇنىڭ شېئىرىي ھاياجان بەھرىدىن بىرئاز تىنچلانغان قەلبى ئاۋۋالقى ھالىتىگە قايتتى. شائىر ئەمدى سەۋر - تاقەت قىلىشقا چارىسىز ئىدى، ئارىدىكى ئېغىر سۇكۇتنىڭ ئۇزاققا سوزۇلۇشى ئاڭا ھېچبىر پايدا - نېسىۋە بەخش ئېتەلمەيتتى. ئازابلىق يىراقلىق تۇيغۇلىرى يەنە كېلىپ شائىرنىڭ قەلب چوڭقۇرلۇقىدىكى غايىبانە ۋىسال ھۇزۇرىنى بېسىپ چۈشەتتى. رېئال تۇرمۇشتىكى چېكى كۆرۈنمەي كېڭىيىپ بېرىۋاتقان ئەسەبىي ۋىسال تەشنالىقى ئۇنى سەۋەبلەر ئالىمىدە تاسقاپ ئۆتكەندىن كېيىن، «خەت» دېگەن ئۇقۇم نۇردەك يورۇپ ئۇنىڭ ئۈمىد - ئىستەكلىرىنى ئۆزىگە تارتىپ يىغدى. خەت — سەۋەب، خەت — يول، خەت — قەدەم، خەت — سەير - سەپەر، خەت — ھالقىش، ھالقىش ھاسىلاتىدىكى يېرىم دىدار بولغىنى ئۈچۈن، شائىر كىرپى-

① بۇراق — دىنىي چۈشەنچە بويىچە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «مىئراج» كېچىسى كۆككە مىنىپ چىققان ئۇچار ئات، تۇلپار.

② «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 - يىل 9 - ئاي نەشرى 56 - بەت.

ـكىنى قەلەم، كۆز يېشىنى سىياھ، يۈرىكىنى قەغەز، مېھىر-سۆيگۈسىنى مەنەن مۇناجات ئەيلەپ نامە پۈتتى.
نامە شىرە ئۈستىدە چىرايلىق قاتلىنىپ گۈلدەك قات - قات پورەك ئېچىپ، نۇردەك ئاپئاق يورۇپ تۇراتتى. ئۇ، خوتەن گۈ-لىستانىدىكى نەسرىدىن ئاتلىق، نەۋبەتى تەخەللۇسلۇق ئاشىق شائىر-نىڭ سىيماسىدا ئۇنىڭ ياشلىق ھەققى - ھۆرمىتىنى ئۆزىگە جەم - مۇجەسسەم ئەيلىگىنى ئۈچۈن، خەت بىلەن شائىر ئارىسىدا پەرق ۋە ئارىلىق يوقىلىپ بارا - بارا بىر پۈتۈنلۈك شەكىللەنگەن-دى. شائىر خەتنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ ئۇزاق سۈكۈتتە تۇردى، خەتتىن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا شېرىن تۇيغۇ تارقىدى. شائىر خەتنى لەۋلىرىگە تەگكۈزدى، خەتتىن ئۇنىڭ لەۋلىرى ئاتەش - گۈلخان بولۇپ كۆيدى. شائىر خەتنى باغرىغا باستى، خەتتىن ئۇنىڭ يۈرەك - باغرى ئېرىپ ئۇلۇغ بىر ۋىسال ئېقىنى ئۆركەش ياسىدى... خەت، پەرۋازدىكى ئىنساننىڭ جۇلاسى! خەت، پىنھان-لىقتىكى ئىنساننىڭ ھەققى، ئىلتىجاسى! خەت، ئاشىق بىلەن مەشۇق ئوتتۇرىسىدىكى سۆيگۈ رىشتىنىڭ كۈچلۈك تارتىلىشىدىن زاھىر بولغان ھاياجانلىق ۋىسال دەملىرىنىڭ نۇرانە سىيماسى! ئۇنى سۆيۈش ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى، ئۆز - ئۆزى تەركىبىدە ھاياتلىق كۈيى بولۇپ جاراڭلىغان سۆيۈملۈك مەھبۇبىسىنى سۆيۈش بىلەن قانچىلىك پەرقلىنەر، ئاخىر! ؟
شائىر دەپتىرىگە ئېگىلىپ قومۇش قەلىمىنى ھەريان ئۇس-سۇلغا سېلىش بىلەن يىراقلىق مۇناجاتلىرىغا تۇتاش جاراڭلاپ سابا رىغبەتلىرىدە سىلكىنىپ كەڭ قانات يايغان، خەت ۋەزنىدىن ئۇر-غۇپ تېشىپ ئىككى قەلب ئارىسىدىكى يىراق چۆل - باياۋانلارنى يېشىل چىمەنزار ئەيلىگەن ئوتلۇق ئىشقى تۇيغۇلىرىنى مىسرالارغا تىزدى:

كاشكى بىر رۇقئەئى نامە ئېبەرسە يار خەت،
ئىلتىفات ئەيلەپكى مەن بىچارەگە دىلدار خەت.

هېچ گۈل سۆز گۈلشەنىنىڭ گۈلىدىن مەرغۇب ئەمەس،
يارنىڭ شېرىن سۆزى بىر دەستەگۈل، گۈلزار خەت.
كىرفىكىم ئەيلەپ قەلەم، ياشىم سىياھى ئەيلەبان،
چېھرەئى زەردىمگە مەن نامە پۈتتۈردۈم يار خەت.
ئەي سەبا، بۇ نامەئى دەردىمنى يەتكۈر يارغە،
بىر گۈلى بەرگەيمىكىن شېرىن سۆزىدىن يار خەت.
كەلسە ناگاھ بىر خەتى ئەھدى ۋەفاسىدىن ئانىڭ،
ھېچ ئەرمان يوق كۆرۈپ ئۆلسەمكى مەن دىلدار خەت.
ئەي خۇدايا، رەھم ئەيلەپ يارنىڭ كۆڭلىگە سال،
بۇ مېنىڭ شورىدە ئەھۋالىمنى بىلگەي يار، خەت.
نەۋبەتى سەن ھەم تىلىڭدىن يارغە بىر خەت ئىبەر،
كىم سىرىڭنى يار بىلسۇن، بىلمەسۇن ئەغيار، خەت[①].

شائىر ئاستا ـ ئاستا ئۆزىگە قايتىپ، ئۆي ئىچىدە مەيىن چايقىلىپ تۇرغان تىمتاسلىق كۈيىگە بۆلەندى. ئەمدى ئۇنىڭ قەلب بوشلۇقلىرىدا، دەپتىرىدە، خەت ـ نامىسىدە ۋە يەنە قارشىسىدىكى بارلىق نەرسىدە ئېغىر جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرەتتى. جىمجىتلىقنىڭ شەكىلسىز قاتلاملىرى ئازاب ۋە دەردۇ ھىجرانلاردىن مۇستەسنا ئىدى، ئۇ بەئەينى قارا يامغۇردىن كېيىنكى نەم ھاۋانىڭ يېنىك تىنىقىغا، ھاياجانلىق ۋىسال دەملىرىدىن كېيىنكى مۇلايىم تەبەسسۇمغا، بۆشۈكتىكى بوۋاقنىڭ ئەللەي ناخشىسى ئىچىدىكى شېرىن مۈگدەشلىرىگە ئوخشايتتى.

ئىنسان تەبىئەتنىڭ مېۋىسى، ئۇنىڭ ھاياتلىق تومۇرى تەبىئەتنىڭ تومۇرىغا تۇتىشىپ تۇرىدۇ. تەبىئەتنىڭ كۈلكىسى ئۇنىڭ كۈلكىسى بىلەن، تەبىئەتنىڭ يىغىسى ئۇنىڭ يىغىسى بىلەن مەنىداشلىققا ئىگە. ئىنساندا كۆرۈلىدىغان ھادىسە ـ ۋەقەلەرنىڭ ھەنىۋاسى تەبىئەتتە تەكرار كۆرۈلۈپ ئىنساننىڭ ئۆزىگە ئالاقىدار بولغان بىلىش دەرىجىسىنى ئۆستۈرىدۇ ۋە ئۇنى تەبىئەتكە يېقىنلاش-

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل نەشرى 51 ـ بەت.

تۇردۇ. شۇڭىمۇ ئىنسان تەبىئەت قوينىدا ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ ئەسلىي زاتىنى كۆرۈش ھېسابىغا تەبىئەت بىلەن مەڭگۈلۈك بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلىنىدۇ. كېچە بىلەن كۈندۈز، يورۇقلۇق بىلەن قاراڭغۇلۇق، يېشىل كۆكلەم بىلەن دەشت - باياۋان، سەل - كەلكۈن بىلەن چاڭقاقلىق قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تەبىئەتنىڭ بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى ئىككى خىل قاتلىمى سۈپىتىدە ئىنسان تەبىئىتىنىڭ يوشۇرۇن قاتلاملىرىغا سىمۋوللۇق بېشارەت بېرىدۇ. ئىنسان مۇشۇ بېشارەتلەرنىڭ تەسىرى، ئىلھامى بىلەن ئۆزىگە ئىچ- كىرىلەپ تەبىئەتتەك گۈزەل ۋە نادىر سەنئەت نەمۇنىلىرىنى يارىتىدۇ.

شائىر شۇ تاپتا ئۆزىدە روي بېرىپ ئۆتكەن روھىي ھاللارغا نەزەر سېلىپ ئۆزىنى تەبىئەتنىڭ كىچىكلىتىلگەن سۈرىتىدە قىياس قىلدى ۋە ئۇنىڭ ئىلھامى بىلەن تەبىئەتنىڭ كەڭ ئېتەكلىرىنى خىيالەن قۇچاقلىدى. تەبىئەت بىلەن تەبىئەتنىڭ ئۇچرىشىشى ۋە قوشۇلۇشى مىسلىسىز رەڭدار كەڭلىك يايىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ گاھ چېكىدە، گاھ مەركىزىدە، گاھ ئۆزىنىڭ تەبىئەت بىلەن كېسىشىش نۇقتىلىرىدىكى باش ئېقىنلىرىدا يۈرگەن شائىرنىڭ ھېس - تۇيغۇ- لىرىدا بارچە نەرسە بىر - بىرىگە زەنجىرسىمان باغلىنىپ بىر ئەزەلىي ۋەھدەد - بىرلىكنى سۈپەتلىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ سۈپىتى نۇرغا، ماھىيىتى ھاياجانغا تارتىلاتتى. شەكلى - سىياقى بولسا مەۋجۇداتلارنىڭ تۇر ۋە خىللىرىغا چېچىلىپ مەۋھۇم، پىنھان تۇ- راتتى. نەۋبەتى ھەيرەتتە قالدى، ئىنسان بالىسىنىڭ كۆللى ئالەم مەۋجۇداتلىرى ئىچىدە جەۋھىرى زات سۈپىتىدە غۇلاچ كېرىپ تۇ- رۇشلىرى ۋە بارچىگە چەكسىز رەۋشتە يېيىلىپ نۇر سۈپەتلىك جۇش ئۇرۇشلىرى ئۇنىڭ تەڭرىگە تۇتاش قۇدرەت - كامالى- نى ئاشكارا ئەتكەندە، شائىر قەلبى مىسلىسىز ھاياجان ئىلكىدە دولقۇنلاپ پۈتكۈل ئەزايى ۋۇجۇدىنى سېھىرلىك كۈچ بىلەن سىل- كىپ، تىترىتىپ ئۆتتى. مۇشۇ جەريانلارنىڭ ھەممىسى شائىرغا ئىنسان قەلبىنىڭ مۆجىزىكارلىق خىسلەتلىرىنى يېڭىۋاشتىن تونۇ-

تۇپ، ئۇنى شېئىرىيەتنىڭ تۈرلۈك شەكىللىرىدە ئىپادىلەشنىڭ چەكسىز مۇمكىنلىكىدىن ئۇچۇر بەردى. شۇنىڭ بىلەن، شائىر نېمىدۇر ئېسىگە كېلىپ، نېمىگىدۇر ئالدىراپ خەتنى قويىنىغا سالدى ـ دە، بالىخانىدىن ئايىۋانغا چۈشۈپ ئىشىكتىن سىرتقا چىقتى.

4

نەۋبەتنىڭ ھەر كۈنلۈكى شىپاخانىغا كېلىپ ئاتىسىغا ھەمراھ بولۇشى ئۇنىڭ ئۆز خاھىشى ئەمەس ئىدى. ئۇ كۈن بويى ئۆيىگە بېكىنىپ ئولتۇرۇپ شېئىرىيەت ـ نەزم كۆكىدە دەخلىسىز پەرۋاز ئېتىشنى قانچە ئارزۇ قىلسىمۇ، بۇ ئارزۇ ئاتىسى مۇھەممەد تەرىپىدىن تولۇق رىغبەتلەندۈرۈلۈپ ھىمات قىلىنغان بولسىمۇ، شائىر كۈنسېرى كۈچىيىپ ۋۇجۇد مىقياسىدىن ئۆرلەپ تېشىۋاتقان ئەرلىك نومۇس كۈچى سەۋەبىدىن شىپاخانىغا، ئۇ يەردىكى خامۇش، نىمجان كىشىلەر ئارىسىدا تەرلەپ پىشىپ ئىشلەۋاتقان، شىپالىق قوللىرى بىلەن ئەل ـ ئاۋام ئارىسىدا شانۇ شۆھرەتى ئېشىپ بېرىۋاتقان جاپاكەش ئاتىسىغا تارتىلاتتى. يىگىتلىك مەۋسۇمىنىڭ جاھاننى مالىمان قىلىشقا يەتكۈدەك كۈچ ـ قۇۋۋەتلىرى شېئىر ئىجادىيىتىنىڭ سەرپىياتلىرىدىن ئېشىپ ـ تېشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ يەردە كۈنلۈكى قايناپ تۇرىدىغان ئادەملەرنىڭ خىلمۇ خىل كۆرۈنۈشىدە ئۇ بىلىشنى ئىزدەيدىغان رەڭدار ھايات سىرلىرى ئەكس ئېتىپ، ئۇنىڭ تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇر قاناتلىرىغا ئىلھام بەخش ئېتەتتى، ئوي ـ خىيالىنىڭ مەنىدار رىتىملىرىغا يىپ ئۇچى چىقىراتتى. شۇڭا، نەۋبەتى شىپاخانىنى تىرىكچىلىك يولى، يۆلەنچۈكى سۈپىتىدە ئەمەس، بەلكى ھاياتقا نىشانەن ئېچىلغان بىر يورۇق كۆزنەك سۈپىتىدە قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئىنسان قەلبىگە ئەركىن نىگاھ تاشلاش ئىشتىياقىنى ھەمدە ئاتىسىغا ھەمدەم بولۇشتەك ئوغۇللۇق بۇرچىنى رېئاللاشتۇر-

غانىدى.

نەۋبەتى ھەممىگە تەكشى نىگاھ ئاغدۇراتتى، ئۇنىڭ كۆزلىرى
شىپاخانىغا كەلگەن ھەربىر كىشىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىدە بىرنەچچە
دەقىقە توختاپ، ئۇنىڭ ئاساسىي، تىپىك ئالامەتلىرىنى بىر -
بىرىگە زەنجىرسىمان چېتىپ، مۇئەييەن كېچىك ھاسىل قىلغاندىن
كېيىن، ئۇنىڭ قەلب داللىرىغا بىمالال شۇڭغۇپ كىرەتتى. ئۇ-
نىڭ كۆرگەنلىرى خازان پەسلىدىكى تەبىئەتنىڭ سولغۇن، مۇڭلۇق
كۆرۈنۈشىگە ئوخشاپ تۇراتتى، بۇ ھال يەنە كېلىپ ھەممىدە، ياش
پەرقى رەد قىلىنغان ھەر بىر جاننىڭ ئىچكى ئالىمىدە ئوخشاشلا
ئەكس ئېتەتتى. نەۋبەتى شۇ يوسۇندا شەكىلدىن - شەكىلگە،
جاندىن - جانغا كۆچۈپ ئىچكىرىلەيتتى، ئاشۇ سولغۇن، مۇڭلۇق
قەلب داللىرىدا ئايلىنىپ، تۇرۇپ - تۇرۇپلا يەنە ئۆزىگە قايتىپ
ئارىدا شەكىلسىز گۇركىرەپ سوقۇۋاتقان قارا بوراننىڭ تىۋىشىنى
ئاڭلايتتى. قارا بوران ئىنساننىڭ ھەممىلا بوشلۇقلىرىدا زاھىر
ئىدى، ئۇ ئىنساننىڭ ئۆزى بىلەن ئۆزگە ئارىسىدا، تەن بىلەن
روھى ئارىسىدا، سىرتقى كۆرۈنۈشى بىلەن ئىچكى ماھىيەتلىرى
ئارىسىدا دەھشەتلىنىپ ئۇلارنىڭ بىر تۇز سىزىق ئۈستىدە قوشۇلۇ-
شىغا ئىمكان بەرمەيتتى. شۇڭا، ئىنساننىڭ سىرتقا ئىپادە قىلغان-
لىرى ئىچكى بارلىق مىقياسىدىن كەلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئارىدى-
كى ئۆتۈشمە يول، بوشلۇقنى قارا بوران دەھشىتى ئىگىلەپ تۇر-
غاچقا، ئەسلىي تەركىبلەر تۇزۇپ كېتەتتى ياكى ماسلىشىش رەۋى-
شىدە سۈپەت ئۆزگىرىشى ھاسىل قىلىپ ناھايىتى سۇس ئىپادىلى-
نەتتى. بۇنداق دەۋر قىلىش ئۇزاققىچە داۋاملىشىپ ئادەتكە ئايلى-
نىپ قالغانلىقتىن، ئىنساندا ھارغىنلىق، ئۈمىدسىزلىك ۋە قور-
قۇش كەيپىياتى شەكىللىنىپ، ماھىيەت پەرۋىشكارلىقى بىر ئىزدا
تاشلىنىپ قالغان ھەمدە نەزەردىن ساقىت قىلىنغانىدى. شۇ سەۋەب-
تىن نەۋبەتى گاھ ئېچىنىش تەرزىدە ئۇھ تارتاتتى، گاھ ھېسداش-
لىق تەرزىدە ئۇلۇغ - كىچىك تىناتتى.

نەۋبەتى قەلبلەر ئىچكىرىسىدە، قەلبلەرنىڭ ئەڭ پىنھان چىن-

لىقلىرى ئارىسىدا تۇرۇپ، يەنىلا ئۆز بەرقىگە تارتىشىپ جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان ياپيېشىل ھاياتىي بىخلارنى كۆردى. بۇ بىخلار ھەربىر كىشىنىڭ قەلب پىنھانلىرىدا سىرتقى ئۇرۇنۇشلىرىدىن، ئىمكانى بوشلۇقلىرىدىكى بوران سوقۇشلىرىدىن تۆكۈلگەن سېرىق يوپۇرماقلار ئاستىدا يوشۇرۇن ياتاتتى. ئۇلارنىڭ بوز - توپىلىرى نەچچە مىڭ يىللىق ئېتىقادىنىڭ قان - تەرلىرى بىلەن سۇغىرىلىپ ئۆزلىرىگە ئېسىل نەسىل - نەسەب تېپىلىرىنىڭ كۈچ - قۇۋۋەت مەنبەلىرىنى ئۇلىغاچقا، ئۇلارنىڭ سۈپىتى ۋە بەرقىدە رەڭدار گۈل - چېچەكلەرنىڭ، شېرىن - شېكەر مېۋىلەرنىڭ سېيماسى نامايان بولاتتى. تەسەۋۋۇر بەھرىدە گۈزەل ئىستەكلەرگە غەرق بولغان نەۋبەتى ئاشۇ بىخلارنى ئۇلارنىڭ بەرقى - بالاغىتى بىلەن قوشۇپ غۇلاچلىرى ئارىسىغا ئالدى. بۇ ھاللاردا، ئۇ ئۆزىدىن ھالقىپ ئۆزگىگە قوشۇلدى، يەنى ئۇ ئۆزلۈكنى ئۆزگىلەر قاتلىمىدا كېڭەيتىپ ئالەمگە يېيىلدى.

— تەندە ئاغرىق ئالامىتى كۆرۈنمەيدۇ، خېنىمنى ئۆيلىرىگە ئەكېتىپ ئوبدان كۈتسىلە. كەم ماغدۇرلۇقتا قۇۋۋەتلىك تائامدىن ئۆزگە چارە تېپىلماس، — مۇھەممەدنىڭ ئاۋازى ۋە ئۇ بەلگە بېرىۋاتقان بىمارنىڭ ھال - ئەھۋالى نەۋبەتنى مەندار ئوي - پىكىرلەر ئىچىدىن تارتىپ چىقتى. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئالدىدا سېرىق غۇنچىدەك تۈگۈلۈپ ماغدۇرسىز ئولتۇرغان زەپىران قىزغا بىر قۇر نەزەر ئاغدۇرغاندىن كېيىن، يەر ئۆزرە بېقىپ سۆز قىستۇردى:

— سېرىقلىق ئوتتىن، ماغدۇرسىزلىق كۆيۈك ھەسرىتىدىن بولۇر. ئىشق ئوتى تۇتاشقان، ئەرك - مەيلى قىسىلغان قەلبنىڭ جاراھىتىگە ۋىسالدىن بۆلەك داۋا كار قىلماستۇر. خېنىمنىڭ مەيلى - ئىختىيارىچە نىكاھقا رازىلىق بەرسىلە شىپاسى ئۆز - ئۆزىدىن ھاسىل بولۇر، پەرزلىرىمۇ گۈلى - گۈلىدە ئادا بولغاي، ئانا.

شۇئان قىزنىڭ گۈنسىز كۆزلىرىدە قۇياش پارلىغاندەك بىر نۇرانىلىك ئەكس ئېتىپ، پۈتۈن ئەزايى - ۋۇجۇدىغا تارقىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ قەددىنى بىردىنلا رۇسلاپ تىك ئولتۇرۇشلىرى ۋە

«رەھمەت سىلىگە، ئەۋلىيا غوجام» دېگىنىچە يىغلامسىراپ ئانىسى-نى تارتىشلىرى گاڭگىراپ قالغان مۇھەممەدنىڭ قەلبىدە ئوغلىغا نىسبەتەن ئادەتتىن تاشقىرى بىر خىل پەخىرى ـ ئىپتىخار ھاياجىنى قوزغىدى. ئۇ نەۋبەتىنىڭ يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە تىكىلدى. بۇ كۆزلەر شۇنچىلىك نۇرلۇق، شۇنچىلىك تېرەن ئىدىكى، كىشى ئۇنىڭ ئالدىدا پەقەت سەممىيەت ۋە ئەسلىي چىنلىق قۇربى بىلەنلا تىك تۇرۇشقا قادىر ئىدى. شۇ ئەسنادا ئۇنىڭ سىياقىدىن، نۇر ئۆرلەپ تۇرغان ئىچكى چوڭقۇرلۇقىدىن سۇدىممەگە، تىجەن ھەز-رەتكە تۇتاش كەتكەن ئۇلۇغ بىر جىلۋىگەر دۇنيا نامايان بولۇپ مۇھەممەدنىڭ قەلب رىشتىلىرىنى تىترەتتى. ئاتا بىلەن بالا بەئەينى سامادىكى قۇشقا ئوخشاش پەرۋاز ئېتەتتى، ئۇلارنىڭ كۆرۈش دائى-رىسى تۈيغۇ دائىرىسى بىلەن كېڭىيىپ، قۇياشتەك پارلاپ ئۆتكەن سۆيۈملۈك سىيمالارنى تاماشا ئەيلەيتتى.

نەۋبەتىنىڭ كۆزلىرى ئاتىسىنىڭ جىددىي مەشغۇلات تەرتىپلى-رىدە بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ خىيالى ئەمدىلىكتە تەرەپ ـ تەرەپتە جاھان كېزىپ ئۇستازى شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنى ئىزدەيتتى. ئۇ تەلقىن قىلىپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن قارا بوراننىڭ خۇلقى ۋە ماھىيەتلىرى بىلەن شەيخنىڭ فانىيلىق ئالىمىدىكى غا-يىبلىقى ۋە سەرگەردانلىقى ئارىسىدا روشەن بىر باغلىنىش كۆرۈ-لۈپ، بەھرىدار ئالەمنىڭ سۈزۈك ھاۋاسى تۇتۇلغاندەك بولدى، شائىرنىڭ قەلبىنىمۇ مۇڭ ـ يىغان قاپلاپ نەپسىنى قىستى. شۇئان ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىچكىرىكى ھۇجرىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ، شەيخنى كەچ كۈزدىكى سەرسانە يوپۇرماققا ئوخشاش ھايات دەشتىنىڭ ئىزغىرىن سوغۇق شامالىرىدا لەيلەپ ئۇچۇپ مۇڭلۇق ئاۋاز تارقىتىپ يۈرگەن بىر سىياقتا كۆرۈپ، ئۇنىڭ دەردۇ جاپا-سىغا تەڭ ئورتاق بولغانىدى. ئالىم — ئالەمنىڭ زاھىر مەۋجۇدىيە-تى، ئالىم سۆھبىتى — بەھرىدار دۇنيانىڭ خاسىيىتى، مەنىۋىيەت بوستانىنىڭ شېرىن نېمىتى. مۇشۇ مەۋجۇدىيەت رىشتىلىرىگە چى-گىلگەن، مۇشۇ بەھرىدار دۇنيادا ئۆسكەن ۋە قەلبى ـ روھىنى

مۇشۇ دۇنيانىڭ ئىلىم ـ مەرىپەت، ھەق ـ ئادالەت جاۋاھىراتلىرى بىلەن يورۇق ـ روشەن ئەيلىگەن شائىرنىڭ جۇدالىق ئازابلىرىنى چۈشەنمەك ئانچە تەس ئەمەس ئىدى. ئۇ ئىلھام دەۋتىنى بىلەن قولىغا قەلەم ئېلىپ، ئۆز ھاياتىنىڭ ئالىمۇ ئارىپ سۆھبەتلىرىگە بولغان كۈچلۈك ئەقىدە ـ ئىخلاسىنى ۋە ئىنسان بالىسىنىڭ ئۇنىڭ بەھرىدە ئېرىشىدىغان ھايات رىزقى ئاپتاپلىرىنى مىسرالارغا تىزدى:

ۋەھ نە ياخشىدۇركى ئالىم سۆھبەتىدە بولسا فەيز،
شۈكرى قىلغىلكىم خۇدانىڭ رەھمەتىدۇر بولسا فەيز.
ۋاجىبى ئىمان بىرىسى سۆھبەتى ئالىم ئېرۇر،
ھەر زەمان ئولتۇركى ئالىم سۆھبەتىدە بولسە فەيز.
ھەر كىشى ئولتۇرسە ئالىم سۆھبەتىدە بىر زەمان،
مەغفىرەت قىلغاي گۇناھىنى بىناگەھ بولسە فەيز.
بىرىيا تائەتدۇرۇر بىلگىلكى ئالىم سۆھبەتى،
جۇملەئى قىلغان گۇناھىغە كەفارەت بولسا فەيز.
ھەر كىشى ئولتۇرسە ئالىمنىڭ يۈزىگە تەلمۈرۈپ،
بىشەك ئول تائەت سەۋابىنى تاپاركىم بولسا فەيز.
رەھمەتى ھەقدىن ئۈمىد ئەتسەڭ كېچە بىدار بول،
نە ھەلاۋەتدۇر كىشىگە ھەر سەھەردە بولسە فەيز.
نەۋبەتى ئاجىز، جەھاندا دوست تۇتقىل ئالىمى،
تا تىرىكدۇرسەن گۇناھىڭنى كەچۈرگەي بولسە فەيز[①].

5

تەبىئەت ئويغانغانىدى، ھەممە ياقتىن باش باھارنىڭ يېشىل تىۋىشلىرى ئاڭلىناتتى. توڭلىرى ئېرىپ ئېسىلگەن تۇپراق قاتلاملىرىدىن كۆزگى بۇغداي مايسىلىرى ۋە بېدىلەرنىڭ يۇمران بىخلى-

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى، 50 ـ بەت.

رى باش چىقىرىپ، ئەمدىلا يوپۇرماق يارغان سۆگەت ـ مەجنۇنتال چىۋىقلىرى بىلەن بىللە ئالەمگە يېشىللىق جىلۋىسى بەخش ئەتمەكتە ئىدى. كۈنلۈكى سۈزۈك جىمىرلاپ تۇرىدىغان ئوتلۇق قۇياش نۇر-لىرى تەنلەرنى قىزدۇرۇپ، زىمىستان بويى ئۆچەكتە ياتقان ئىنسا-نىي تۇيغۇلارنى بىر ـ بىرلەپ ئويغاتماقتا ئىدى. مېۋىلىك دەرەخ-لەرنىڭ چېچەكلىرى رەڭدار جىلۋە ئەيلەيتتى، قۇشلار ناۋا قىلات-تى، سۈندۈك ۋە قارلىغاچلارنىڭ تەرەپ- تەرەپتە پەر قېقىپ ۋى-چىرلاشلىرى تەبىئەتنىڭ ھۆسندار، قاينام- تاشقىنلىق ھاۋاسىدىن بېشارەت بەرمەكتە ئىدى.

يەركەن شەھىرىدىن كەلگۈسى قاناتلىق خەتنىڭ ئۇچۇرىنى يەتكۈزۈپ، شائىر دوستىنىڭ رايى بويىچە سەھرا ئارىلاپ قايتىپ كېلىۋاتقان موزدۇز قۇربانىنىڭ كۆزلىرى ئويناپ كۈلكە بىلەن قى-سىلدى. ئۇ گۈلباغ مەھەللىسىدە ئۆزلىرىگە يولۇقۇپ ئۆتكەن ناتو-نۇش بىر گۈزەل قىزنىڭ شائىرغا قايرىلىپ قارىغىنىنى، بۇنىڭ تەسىرىدە شائىر چېھرىنىڭ شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ قالغانىدى. ئاشۇ كۆرۈنۈشلەر، بولۇپمۇ شائىر چېھرىدىكى نومۇس كۈچى تەپكەن قىزىللىقنىڭ ھېلىغىچە ئۆچمەي بىر ئىچكى ئوي ـ خىيالغا تارتىشىپ تۇرغانلىقى گەپدان قۇربانغا تۇتقا بولۇپ بەرگەنلىكتىن، ئۇ كۈلكىدىن قىسىلغان ھەييار كۆزلىرى بىلەن ئۇياق ـ بۇياققا بىر قۇر قارىۋېتىپ بوش ئاۋازدا گەپ تەشتى:

— ئۇ سەرۋى بويلۇق نازىنىن خېنىم دوستۇمنىڭ كۆڭلىنى ئوۋلاپ قاچتى. ئېيتقىنا، ئەزىزىم، ئىشق ئۇستىگە چۈشكەن تەڭ-قىس ئىشققا ئەلچىلىكتىن ئـۆزگە يەنە بىرەر ياخشـى چـارىمۇ بارمۇ؟!

نەۋبەتى كەچكى شەپەق نۇرلىرى ئىچىدىن لەۋ يېرىپ كۈلۈم-سىرىدى:

— مېنى گۇناھقا شېرىك ئەيلىمە، قەدىردانىم! ئۇزلۇق ـ گۈزەللىك ئاللا چېھرىدىن تۆكۈلگەن نۇر ـ زىيادۇر. ئۇ جان ھىممىتىدە ئەۋجلىنىپ ئالەمگە يېيىلىدۇ. ئۇنىڭ بەھرىدە ئىشق

چوغدانلىرىنى قىزدۇرماسلىقتا بەندىدە نە چارە. ناتونۇش نازىنىن، بىر تىنىق نۇر - زىبا ۋە بىر يەلپۈم شامالغا ئۇزۇلۇش ئىخلاسىنى ئىشقىمنىڭ چىنلىقىغا قايتۇردى، يىراقتىكى يارىمنىڭ سۆپەت - سۆباتىنى تەسۋىرلەپ ماڭا دىدار نىمەتلىرىدىن نىسىۋە ئاتا قىلدى. ئۇ دەملەردىن بۇ دەملەرگىچە بولغان سۆكۇتۇمنىڭ چوڭقۇرىغا نەزەر سالساڭ، ئىشق ھەققىگە تالىق ئوت - گۈلخانلىرىمنىڭ ئىس - تۈتەكلىرىنى كۆرگەيسەن. ئىنشائاللا، ئەلچىلىك ھىممىتىڭ بىلەن ئىنتىزارلىق يار خېتىنى كۆزۈمگە سۈرتكەيمەن.

— بىلىمەن، ئىشقتىكى كاج، بىنەزەرلىكىڭ تۆپەيلى ئاستا-نىدىكى نازىنىنلەرنىڭ ھالى خاراب، باغرى كاۋاپتۇر، بۇنىڭ ئۇۋا-لى ساڭا بولمىسىكەن، ئىلاھىم! يارنىڭ ئەھدۇ ۋاپاسى خەت بىلەن بىرگە كۆلۈپ كەلسە، مەن كەمىنە بۇرادىرىڭ قانچىلىك خۇش بولۇپ كېتەرمەن، ھە. سەۋر قىل، ئاتام قىشلىق سودىسىنى تۈگىتىپ يەركەندىن قايتىش تەرەددۇتىدا، يەنە ئىككى ھەپتىلەردىن كېيىن ئامانىتىڭنى ئېلىپ بىزگە قۇچاق ئاچقۇسى.

ئىككى دوست بىر - بىرىگە قارىشىپ مۇلايىم كۈلۈمسىرەش-كىنىچە ئامان - ئېسەنلىك تىلىشىپ خەيرلەشتى.

تۈن نىسپى، شېرىن ئۇيقۇدا ياتقان نەۋبەتىنىڭ چۈشلىرى قاناتلانماقتا ئىدى. رەڭدار چۈش ئالىمى ئىچىدە غايىبتىن بىر ئاق پەرىزات پەيدا بولۇپ، پەنجىرىلەردە تىترەپ، ئويناپ ئېقىۋاتقان ئايئاق نۇر تالالىرىغا تىكىلگىنىچە خىيالچان ياتقان نەۋبەتىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. شۇئان باھار شامالىلىرى باغۇ بوستانلار-دىكى گۈل - چېچەكلەر لېۋىدىن ئەكېلىدىغان بىر خىل يېقىملىق خۇش پۇراق نەۋبەتىنىڭ دىماغلىرىغا ئۇرۇلدى ۋە ئۇنىڭ نەپسى - ھەۋىسىنى ئوتقاش مىسالى ياندۇرۇشقا باشلىدى. «ئاھ» دېگەن نازۇك ئاۋاز ئۆي ئىچىدىكى جىمجىتلىقنىلا ئەمەس، بەلكى ھەرى-كەتنى تىزگىنلەپ تۇرغان روھ زەنجىرىنى ئۇزۇپ تاشلىدى. يۇم-ران ۋە ئىللىق بارماقلارنىڭ ئوتتەك كۆيۈپ تۇرغان ساقاللىق يۈزلەرنى سىيپاپ ئۆتۈشى جان قەپەسلىرىنى بىر - بىرلەپ سۇندۇ-

روشقا باشلىدى. «ئاھ...» دېگەن ئاشۇ سۆزۈك سادا نەۋبەتى بىلەن غايىب پەرىزاتنىڭ، ياق، كۈندۈزى يولۇقۇپ ناز قىلىپ ئۆتكەن ھېلىقى ناتونۇش نازىنىننىڭ توۋا - ئىستىغپارىمۇ ياكى يېقىنلاپ كەلگەن ۋىسال دەملىرىگە بولغان ئىلتىجاسىمۇ، بۇنىسى ئېنىق ئەمەس ئىدى. نەۋبەتى ئۆزىنى ئەسىر ئالغان بىر قۇدرەتلىك سېھ-رىي كۈچنىڭ تىلسىملىرىنى خىيال قىلىشقا ئۈلگۈرمەي تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ تۇنجى رەت ئايال زاتى بىلەن تۇغما ھالەتتە گىرەلىشىپ ئاللىبۇرۇن چېكىنىش مۇمكىن بولمايدىغان ئەسەبىي ھاياجان ئىل-كىگە ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. نەۋبەتى شۇ ھالدا بىر خىل توسقۇنسىز كۈچ — تەن بىلەن روھنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولىدىغان قۇدرەتلىك ئىنسانىي كۈچنىڭ سېھرىي كارامەتلىرى ئاستىدا غۇۋالىشىپ بېرىۋاتقان شەرىئەت ھەم تەرىقەت يوسۇنلىرى ئۈستىدىن پۈتۈنلەي غالىب كەلگەنىدى. ئۇ چۈش قوينىدا تۇرۇپ چۈشتىن، تەندە تۇرۇپ تەندىن ئۆرلىدى، ئۇنىڭ ھەربىر پەللە - قاتلىمىدا بۇ ئالەمدىكى بارلىق ئۇقۇملار، چۈشەنچىلەر بىر - بىر-لەپ ئۆز ئەھمىيىتىنى يوقىتىپ بارماقتا ئىدى. نەۋبەتى خۇددى ئاق، قارا رەڭ ئۆزئارا قوشۇلۇپ كەتكەن تىنىق بوشلۇق ئىلكىدە قاناتلىنىپ لەرزان، بىمالال پەرۋاز قىلاتتى. بۇ، ئاڭنىڭ سىرتىدى-دىكى يوقلۇق ئالىمى، مەۋجۇداتلارنىڭ تېخى ئېچىلمىغان يېپيېڭى تىلسىمگاھى، مەۋھۇم قاتلىمى ئىدى. ئاشۇ پايانسىز ئالەمدە ئادەم ئۆزىنى گويا كىرىچتىن ئۈزۈلگەن ئوققا، قاناتلىرى يېشىلگەن ياكى قەپەستىن بوشىتىلغان قۇشقا ئوخشاش ھۆر، بەختىيار سېزەتتى. ئۇ يەردە ئىنسان بالىسىنىڭ كۆرىدىغىنى بىر ئۆزى، بىر ئۆزى بولغاندىمۇ پۈتكۈل ئالەمگە باراۋەر، پۈتكۈل ئالەمنى ئىدارە قىلغۇ-چى ۋە تەمىن ئەتكۈسى ئاجايىپ زور ھەم قۇدرەتلىك ئۆزى بولاتتى...

ئارقا ھويلىدىكى قىزىل تاجلىق چار خورازنىڭ سوزۇپ - سوزۇپ چىللاشلىرى چۈش چېچەكلىرى ئىچىدە ئالەمگە تەڭلەشكەن ۋە ئۇنىڭدىن قەدەممۇ قەدەم ھالقىپ بېرىۋاتقان نەۋبەتىنى ئويغاتقاند-

دا، ئەتراپ ئاللىبۇرۇن يورۇپ تاڭ قۇياشىنىڭ دەسلەپكى نۇرلىرى
پەنجىرە ئاراچلىرىدىن شۇڭغۇپ كىرىپ بىرنەچچە تال ئۇزۇن نۇر
دەستىسىنى ئۇدۇلدىكى تامغا سانجىپ بولغانىدى.

تۈن، خۇددى غايەت زور قارا تونغا ئوخشاش جىمىكى مەۋجۇ-
داتلارنى ئۆزىنىڭ مېھرى ئاتەش، كەيپى ئەبجەش باغرىغا تارتىدۇ
ۋە پىنھانە ئىمكانلىرى ئىچىدە يالىڭاچلايدۇ. كىشى ئۇ يەردە ئەرك-
نىڭ ھېس - تۇيغۇدىن ھالقىغان ئارامدار چەكسىزلىكىگە يېيىلى-
دۇ. بۇنىڭ بىلەن، ئۆزىنىڭ كۆرۈش دائىرىسىدە ئۆزگىگە ھالقىپ
كېڭەيگەن ئەسلىي قىياپىتى ۋە ئەسلىي ھۇزۇرى روشەنلىشىدۇ.
ئارقىدىنلا كىشى بارچە بىلەن بولغان ئالاقىدارلىقتىن بىر - بىر-
لەپ بوشىنىپ، ئۆز مەيلى ئىلكىدە ھۆر تىنىق ئالغان ئۆزلۈكىنىڭ
تەبىئىي قىسمىغا قايتىدۇ. شۇڭا، تۈن قوينىدا روي بەرگەن ئىشلار
كۈندۈزدىكىگە، ساختا نىقاب - پەرەنجىلەر ھىمايىسىدە روي بەر-
گەن ئىشلارغا قارىغاندا تېخىمۇ چىن، تېخىمۇ ئەركىن، تېخىمۇ
بىۋاستە بولۇپ، ئادەملەرنىڭ ماھىيەتكە ئالاقىدار تەجرىبىلىرىنى
كۈچەيتىدۇ. شۇنىڭغا ئوخشاش، نەۋبەتنىڭ چۈش ۋاستىسى بى-
لەن ئايال زاتىدىن تاپقان تۈنجى ۋىسال شادلىقى، بىلىش قاتلىمىغا
سىڭدۈرگەن ھاياتلىق تەجرىبىسى كېچە، ئەرك ۋە ئۆزلۈككە باغلان-
غان ھالدا ناھايىتى تەسىرلىك، ناھايىتى ئۈزۈل - كېسىل بولغان-
دى. ئۇ، ئەۋۋەلدە ئادەت بويىچە ھەر ئىشنىڭ سەۋەبىنى ئاللاغا،
ئاللانىڭ ئىرادىسى ۋە ئىجازىتىسىز قىل تەۋرىمەيدۇ، دېگەن ئەقى-
دىگە باغلاپ قىياسلىغان بولسا، ئەمدىلىكتە، ئۆزلۈكىنىڭ ئۆزىگە،
ئۇنىڭ ئاللا بىلەن بولغان بىرلىكىگە، مۇشۇ بىرلىكتىن ئىنساندا
قايتا مەۋج ئۇرىدىغان ئەرك ھاۋاسىغا باغلاپ قىياسلاشقا باشلىدى.
ئۇ چۈش ۋىسالى ئاچقان يۈكسەك مەنىۋى پەللىلەردە، ئاڭ -
ئىدراكتىن تاشقىرى ئاشۇ تىنىق ئالەمدە كۆرگەن، تەڭرىگە ناھايى-
تى يېقىن، بەئەينى تەڭرىتائالادەك زورىيىپ ئالەمنى كەڭ قۇلاچ-
لىرى بىلەن قۇچاقلايدىغان قۇدرەتلىك ئۆزلۈك سېيماسىنى قايتى-
دىن كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ نەق ئۆزى ياكى بىر خىل

ئېزىش پەيدا قىلغان خىيالدىي تۈيغۇ ئىكەنلىكى ھەققىدە چوڭ-
قۇر خىيالغا پاتتى.

«مېنى» دەيتتى نەۋبەتتى تەئەججۇپ ۋە گۇمان ئىچىدە خىيال
سۇرۇپ، «پانىي ئالەم بىلەن باقىي ئالەم كېسىشكەن ئۇ تىنىق
بوشلۇقتا پەرۋاز قىلىشقا مۇشەررەپ ئەيلىگىنى نېمىدۇر؟ مەن ئۇ
يەردە بىر ئۆزۈمدىن ئۆزگە مەۋجۇداتنى ئىلغا قىلمىدىم، تەندىن،
بەلكى تەن سۇپەتلىك روھتىن قاناتلاندىم، ھاياجان مېنى شامال
مىسالى كۆتۈردى، روھىمنىڭ كۇر مىڭلىغان رەڭدار جىلۋىلىرى
ئىچىدە كۆزۈم قامىشىپ ئاستا ـ ئاستا كېڭەيدى. مەن تەڭلەشكەن
ئالەم مېنىڭ بىلەن پەرقسىز ھالدا كىچىكلىگەندەك بولدى، قوللى-
رىمنى كېرىپ ئۇنىڭ چەك ـ پاسىللىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ كېتىش-
كە تاس ـ تاماس قالدىم. مەن ئۆزۈمنىڭ ئۇ قەدەر كۈچلۈك
ئالەملىك ۋىسال ئىلكىدە زورايغانلىقىنى ئۆزۈم سەۋەبلىك، ئاشۇ
ئازدۇرغۇچى ئاق پەرىزات — ناتونۇش نازىنىن سەۋەبلىك، تەن
بىلەن روھنى ئارىلىق قالدۇرماي تارتىپ بىر مۇتلەق گەۋدىگە
ئايلاندۇرۇش ئىشتىياقىدىكى ئەسەبىي ھاياجان سەۋەبلىك كۆردۈم.
بۇ ھاللار يەنە باشقىچە بىر شەكىلدە مەندە پات ـ پاتلا زاھىر
بولاتتى. ئۇي چۆلىدە سەرسانە يۈرەتتىم، ئىلھام ئاتلىق، ۋەھىي
سىياقلىق ھاياجان شامالىلىرى ماڭا قانات بېرەتتى. سىلكىنەتتىم،
نۇر تېزلىكىدە كۆتۈرۈلۈپ ئۇچاتتىم، قەلبىم شاخلىرىدىن رەڭ-
دار، شېرىن سۆز چېچەكلىرى قارسىمان لەپىلدەپ تۆكۈلۈشكە
باشلىغان دەملەردە كىچىككىنە زاھىر ئۆزدىن ئالەمگە باراۋەر چەك-
سىز باتىن ئۆزنىڭ ئىلكىگە كۆچۈپ كېتەتتىم. ئۇمۇ خۇددى تەن
كۆكىدىكى، شەھۋەت ئۆركەشلىرىدىكى ئاشۇ قۇدرەتلىك ئۆزگە
ئوخشايتتى. ئۇلار ئارىسىدا شەكلەن ئوخشاشلىقلا ئەمەس، بەلكى
يەنە ئوخشاش ئىلاھىي مەنىدارلىقمۇ بار ئىدى. بۇ، قانداق قۇدرەت
ئۆزى؟ تۈزۈلمىسى سىرلىق، قىسمىتى چەكسىز، راھەت ـ ھۇزۇ-
رى دەقىقىلەر ئارا زاھىر ھەم غايىب، سۇپەت ـ سۇباتى ئالەم
ھۆسنىگە رەڭداش ئىنساننىڭ ئۆزلۈك قۇدرىتىمىدۇر! ؟ ئېھتى-

ـمال، ھەممە ئۇنىڭ ئاشۇ پىنھان سۇكۇتىگە يوشۇرۇنغان ھالدا
تاشقى ئالەمنىڭ سەۋەبلىرىگە ئۇرۇلۇپ ئوت ئالغۇسىدۇر. ئىنسان-
نىڭ ئۆزىدىكى پىنھانە قۇدرەت ئوت-ئاتەش تەسرىدە پىشىپ يې-
تىلگۈسى، ئۆزىنى زاھىر ۋە روشەن ئەتكۇسىدۇر، ئاخىر... ئاھ،
پەرۋەردىگارا، ئىنساندا ۋە ئۇنىڭغا تۇتاش كەتكەن كۇللى ئالەم
مەۋجۇداتلىرى روھىدا ئۆزۈڭنى پىنھان تۇتۇپ تۇرغان بولساڭ،
ھەر ۋاقىت، ھەر زامان ھازىر - نازىرسەنكى، مەندەك بىر غېرىب
ئاشىقنىڭ ئەسلىم ۋە ۋەسلىم سەۋەبىدىن گۇناھقا شېرىك بولغىنىم-
نى مەغپىرەت قىلغايسەن! دۇئا - ئىبادەت، توۋا - ئىستىغپارلى-
رىم بىلەن تېنىمنى، دىلىمنى ۋە ئىمانىمنى پاكلىشىمغا ئىجازەت
بەرگەيسەن!»

نەۋبەتى ئەمدى خېلىلا يېنىكلەپ قالغاندەك بولۇپ ئورنىدىن
ئىرغىپ تۇردى. چۈش كۆيى ھېلىھەم ئۇنىڭ قەلبىدە شېرىن
ئاقاتتى، ۋۇجۇدى ئۇنىڭ كەيپىدە يېنىك تىترەيتتى. شائىر ھاياتقا
بولغان بىرخىل چىنلىق، ھۆرمەت ۋە ئىنتىلىشچان ئوتلۇق ئىشق
دەۋەتلىرىدە قولىغا قەلەم ئالدى:

بەناگاھ ئۇچرادى بىر دىلرەبا، تۇردىكى قاش ئاتتى،
ھەزىن كۆڭلۈمنى غارەت ئەيلەدى، سىرىمنى پاش ئەتتى.
جەھانغە كەلمەگەي ھەرگىز ئانىڭدەك بىر پەرى پەيكەر،
كېچە - كۈندۈز فىراقىدا كۆزۈمنى غەرق ياش ئەتتى.
فىراقىدا ئەگەر قان يىغلاسام ئەيىب ئەتمەڭىز زىنھار،
مۇسۇلمانلار، نېتەي، بىچارە كۆڭلۈمنى تالاش ئەتتى.
ھەرەمدىن چىقتى ئولدەم جىلۋە ئەيلەپ ماھى تاباندەك،
كەرەشمە بىرلە مەندەك بىنەۋالارنى ئاداش ئەتتى.
سەلاسىل زۇلفىنى دام ئەيلەبان چۈن دىلبەرى سەييات،
جەمالى خىرمەنى ئۇزرە قارا خالىنى ماش ئەتتى.
ئەجەب مۇشكىل ئېرۇركىم يارنىڭ كويىدا جان بەرمەك،
غەمىنى تۇئمە ئەيلەپ، خاكپايىنى فەراش ئەتتى.

نە ئەرمان، نەۋبەتىكىم، يارنىڭ كويىدا جان بەرسەم،
فىدا ئەيلەپ ئۆزىنى يولىدا ئىيسار باش ئەتتى[①].

مۇشۇ غەزەل بىلەن شائىر مۇھەممەد ئوغلى نەسرىدىن نەۋبەتى-نىڭ ئىككىنچى كىتابى — «غەزەلىيات نەۋبەتى» تاماملىنىپ، خوتەن ئاستانىسىدىكى شائىرلار، مەۋلانىلەر، تەقۋادار موللىلار ئارىسىدا كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى ھەمدە شائىرغا يۇقىرى ئىستې-دات لاياقىتىدە ئالىي نوپۇز - ئاتاق بەخش ئەتتى. بۇ، دەل مىلادىيە 1716 - يىلىدىكى ۋەقە بولۇپ، شائىرنىڭ ئىستېداتىنى خوتەنگىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل ئالتە شەھەرگە ئوچۇق جاكارلىغانىدى.

6

نەۋبەتىنىڭ تەبىئەتكە ماس رەۋىشتە ئويغانغان تۇيغۇلىرىدا ئۆزلۈك قۇياشىنىڭ مىسلىسىز ئوتلۇق هارارىتى ئۆرلەپ - تېشىپ تۇراتتى. هايات، ئۇنىڭ نەزەرىدە گويا جان بېغىچىدىن، ئۆلۈم خىلۋىتىدىن، يورۇقلۇق ھامىيسى — ساخاۋەتلىك قۇياش كەڭلى-كىدىن تۆكۈلگەن ئاسايىش ناخشىدەك ئەۋجلىنىپ، تۇيغۇلىرى يېتىپ بارغان بارلىق پىنھانە بوشلۇقلاردا رەڭدار چېچەك ئاچاتتى. ئويغىنىۋاتقان تەبىئەتنىڭ خۇلقى ھەم نازى ئاشۇ ناخشا بىلەن پەر-ۋىشلىنىپ، ئاشۇ ناخشا بىلەن مەپتۇنكار سۈپەت - سۇباتقا ئېرى-شىپ، ئاشۇ ناخشا بىلەن قەدەممۇ قەدەم سىڭىشىپ بىر پۈتۈنلۈك ھاسىل قىلىپ بارغاچقا، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا تۇرۇپ ئىككى تەرەپكە ئۆزلۈكسىز يېيىلىش شائىر قەلبىنىڭ ئەزەلىي ئەركى - مەيلىگە ئايلىنىپ كەتكەنىدى. شۇڭىمۇ شائىرنىڭ قەدىمى، قەلبى ۋە قەلە-مى ھايات بىلەن تەبىئەتنىڭ بىر- بىرىگە ماس، بىر- بىرىگە مەنىداش ھەم شەكىلداش بۆلەكلىرىدە ئاجايىپ گۈزەل، ئاجايىپ

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 - يىل 9 - ئاي نەشرى 87 - بەت.

مەندار ھەربىكەت رىتىمى يارىتاتتى.
باھار پەسلىدە خوتەننىڭ چەت - خىلۋەت جايلىرىدىكى مازايى ماشايىخلار تاۋاپچىلار بىلەن پەۋەس تولۇپ بەئەينى چايقىلىپ تۇرغان ئادەم دېڭىزىغا ئايلىنىپ كېتەتتى. ئۇ يەرلەردە بارچە ئادەم ھەقتائاللاغا يۈزلىنىپ تەك - باراۋەرلىك ھۆرىيىتىگە ئېرىشەتتى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ تىنىپ كەتكەن غېرىبانە مەۋجۇتلۇق سېزىملىرىگە سەدىقە، خەير - ئېھسان ۋە دۇئا - تىلاۋەتلىرى بىلەن تەسەللى تېپىشاتتى. نەۋبەتى ئاشۇ ئادەم دېڭىزى ئىچىدە ئۈزەتتى. ئۇزۇن چاچلىق، كۇلاھ - جەندىلىك ئاشىقى دەرۋىشلەرنىڭ، بىھۇش، دەردلىك ۋە قەھرلىك ۋائىز - مەدداھلارنىڭ توپلىرىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئېسىل ناخشا - قوشاقلىرىنى، تەسىرلىك ۋەز - نەسىھەتلىرىنى، ئۇزاق زامانلارنىڭ يىلتىزىغىچە تۇتىشىپ كەتكەن قىسسە - رىۋايەتلىرىنى ئاڭلايتتى. سەھەردىن كەچكىچە، ھەتتا تۈن نىسپىگىچە داۋام ئېتىدىغان سورۇنلاردا كىشى كىشى بىلەن زەنجىرسىمان باغلىنىپ قاياشلىق ئىنسان كەڭلىكىدە پەرۋاز ئېتەتتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىنسان، تەڭرى، پەرزەنت ئالدىدىكى بۇرچ - ۋەزىپىلىرىنى ئىدراك قىلاتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ كۆڭلى - كۆكسى ئادەمي ھەم ئىلاھي مېھىر - شەپقەتنىڭ ئاتەش - چوغدانلىرىدا چاراسلاپ كۆيۈپ تۈۋا - ئىستىغپار لەۋزلىرىدىن ياش ۋە يىغا - زار بولۇپ تېشىپ چىقاتتى.
تاۋاپچىلار ئارىسىدا كۆزلىرىنى پات - پاتلا نەمدەپ، شىددەتلىك ھاياجان شامالليرىدا سورۇلۇپ، بىر غېرىبانە مۇڭ ۋە بىر غالىبانە سۇر - ھەيۋە ئىلكىدە سوكۇتكە چۆمۈپ، ئۆزىنى ئەجداد، ئەۋلاد، تەڭرى بىرلىكىنىڭ مۇقەددەس رىشتىگە باغلاپ قاناتلانغان شائىر ئەمدىلىكتە باشقىچە بىر ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئېرىشكەنلىرى بىلىش خەزىنىسىدە ساقلانغان ئاۋۋالقى جۇغلانمىلار بىلەن قوشۇلۇپ شۇنداق بىر مەنىۋى پەللە ياراتتىكى، شائىر ئۇنىڭدا ئەرش نىگاھىنى ئىگىلەپ، ئۇنىڭ بىلەن بارچىگە چەكسىزلىنىپ تاشلىناتتى.
خوتەن ۋە بارچە ئالتە شەھەر خەلقى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا كىچىككىنە

بىر گۈلباغ، كىچىككىنە بىر كۆل، كىچىككىنە بىر ئالىقان سىيا-
قىدا كۆرۈنەتتى. ئەمما، شائىرنىڭ قەدەملىرى ئاشۇ كىچىككىنە
كۆرۈنۈشلەرنىڭ چېكىگە يېتىپ بارالمايتتى. قەدەملەر ئۇزىغانچە،
گۈلباغ — تەڭرى ئېتەكلىرىگىچە تۇتاشقان چەكسىز كەڭ
بېھىش - جەننەتكە، كۆل — ئۇپۇق قىرغاقلىرىغىچە سوزۇلغان
بىپايان دېڭىز - ئوكيانغا، ئالىقان — سۈزۈك، جۇلالىق
كۆك - ئاسمان سەتھىگە ئايلىنىپ قالاتتى. مۇئەللەقتىكى شائىر
بىلەن سەپەردىكى شائىر ئارىسىدا قاشا - سېپىل، تام - قورغان
يوق ئىدى، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە ئۆتۈشۈشى دەقىقە ۋاقىت
ئىچىدە ئورۇندىلىپ ئوتلۇق يۈرت كۆيىدە ۋىسال تاپاتتى. شۇڭا،
شائىرنىڭ جىمىكى مەۋجۇتلۇق سېزىملىرى كۆي ۋەزنىدە ئۆرلەپ
تېشىپ كۆز ئالدىدىكى بارلىق نەرسىنى ئىللىق قاناتلىرى ئاستىغا
ئالاتتى.

ئىختىيارسىز بېرىلىش — شائىردىكى ئەسلىي دىتنىڭ جەۋ-
ھىرى ئالامىتى بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزگىگە باغلىنىش ۋە ئۆزىنى
ئاۋۇندۇرۇش شائىرغا ئاجايىپ مول ھېسسىي كەچۈرمىشلەرنى
بەخش ئېتەتتى. شۇنىڭ ئۇچۈن بولسا كېرەك، ئۇ ئۆزىگە ئالاھىدە
ۋە ئەھمىيەتلىك بىلىنگەن ھەربىر نەرسىگە تەبىئىي ئىختىيارسىز-
لىق بىلەن زەن سېلىپ، ئۇلارنىڭ خاس ئالامەتلىرىنى، خاس
بۆلەك - قاتلاملىرىنى تۇتقا قىلىپ، ئۇنى پەيدا قىلغان روھىي
ھاللارغا، كىلىمات ۋە ھاۋاغا قوشۇلۇپ كېتەتتى - دە، بىرنەچچە
دەقىقىگە بارمايلا ماھىيەتلىك ئاساسلارنى، ئۇنىڭدىن تارقىغان دول-
قۇنلارنى، كۆكلىگەن شاخ - پۇتاقلارنى تېپىپ چىقاتتى. بۇ جەر-
يان شۇنچىلىك تېز ۋە قەتئىي تۈردە داۋاملىشىدىغان بولغاچقا،
شائىرنىڭ ئەتراپىدىكى ھەرقانداق بىر ئادەم بۇ ئەھۋاللاردىن پۈتۈن-
لەي خەۋەرسىز قالاتتى. شائىرنىڭ ئىنكاسى بولسا، كۈتۈلمىگەن
تەرزدە يۈز بېرىپ، باشقىچە بىر خىل مەنىدار پىكىر كەيپىياتى
يارىتاتتى ۋە شېئىرىيەتتە خاس ئىپادىسىنى تاپاتتى.

ئاردىن كۆپ ئۆتمەي يەركەندىن، گۈزەل مەھبۇب گۈلئەتتەر-

دىن كەلگەن ئىنتىزارلىق مەكتۇپمۇ شائىردا ئالەملىك ئوي- پى-كىرلەرنىڭ قاناتلىرىنى يېشتۈەتتى.
مەكتۇپ تەڭقىس، مەھكۇم، نائىلاج بىر قەلبنىڭ غەيۇرانە ئەرز - دادلىرىنى، يالقۇنلۇق سۆيگۈ - ئىستەكلىرىنى ۋە مېھرى دەريا ئەپۇ - ئۆزرىلىرىنى قان - ياش سۈيىدە نەقىشلىگەنىدى. مەكتۇپ قۇرلىرىدىن گۈلئەتتەرنىڭ قاپقارا قوي كۆزلىرى نامايان بولاتتى، ئۇنىڭ جىيەكلىرىدە ئىلاجسىزلىق ۋە مەھكۇملۇق قورغان-لىرىغا ئۇرۇلۇۋاتقان تۇرۇم - تۇرۇم ياش سېلى قىيانلاپ ئاقاتتى. كەچ كۆز يوپۇرمىقىدەك ساپ-سېرىق رەڭگى - رۇخسارىدا ھەس-رەت - نادامەت تۇمانلىرىنىڭ مۇدھىش كۆلەڭگىلىرى لەيلەپ يۈ-رەتتى. بىر جان، بىر ئىستەك، بىر غۇنچە، بىر ھەق ۋە رىزىق سائادەت گۈلشەنلىرىدىن يۇلۇپ ئېلىنىپ، ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ چۆل - باياۋانلىرىغا تاشلانغانىدى. قارا بوران ئۇنى تۇزۇتۇپ، ئۇچۇرۇپ ۋە چەيلەپ تىرىك ئۆلۈم دەرگاھىغا ئەكېتەتتى...
شائىر خىيال ئىچىدىن ئويغىنىپ يۈرىكىنىڭ كۈچلۈك رىتى-مىنى ئاڭلىدى. رىتىملار ئارىلىقى بارغانچە تارىيىپ، قان ئېقىمى بارغانچە ئەۋجلىنىپ، نەپەس بارغانچە چىڭقىلىپ بوران مىسالى بىر پىغان شۇنداق بىر شاۋقۇننى سىرتقا تەپتىكى، بىچارە شائىر «ئاھ» دېگىنىچە يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى. شۇنىڭ بىلەن شائىرنىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى پەرۋىش ئېتىپ كەلگەن سۆيگۈ - مۇھەببەت رىشتىسى ئۈزۈلگەندەك بولدى، ئۇنىڭ ھاياتلىق تەركى-بىگە مەندار جۇلا بەخش ئېتىپ كەلگەن ئىككىنچى بىر ھاياتلىق-نىڭ بارلىق جىلۋىدار قاتلىمى ئۆچكەندەك بولدى. بىر ھازادىن كېيىن ئېسىگە كەلگەن شائىر ئۆزىدىن ھالقىپ تۇرغان مىسلىسىز كۈچلۈك ئىرادە ھىممىتى ۋە ئەقىدە- ئىخلاس دەۋەتلىرى بىلەن قومۇش قەلىمىنى سىياھقا پاتتۇردى- دە، «خەمسە نەۋبەتى» نىڭ ئىشق باغۇ بوستانلىرىغا كىرىپ كەتتى. سۆيگۈ ھىجرانى ئۇنىڭغا ئىچكى ياقتىن كۈچ ئۇلاپ پىكىرلىرىنى قاناتلاندۇراتتى، بىۋاپا دۇنيانىڭ جاراھەتلىرىنى ئاشكارىلاپ ئاڭا شېئىرىيەت مەلھىمى بې-

لەن بەرھەم بېرىشكە ئۈندەيتتى. شائىر تىنىمسىز يازاتتى، ناگان ـ ناگاندا گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ «مەسنەۋى شەرىف»[1]، «دىۋانى ھافىز»[2]، «پەنج گەنج»[3] ۋە «خەمسە نەۋائى»[4]لارنى ۋاراقلايتتى. ئوقۇش بىلەن يېزىشنىڭ، شۇنىڭدەك يەنە ئەل ئارىسىدا كەڭ تارقالغان چۆچەك ۋە قىسسە ـ رىۋايەتلەرنى ئىز قوغلاپ، ئىزدەپ سوراپ ئاڭلاشلارنىڭ ئورگانىك بىرلىكىدە كۆرۈلگەن ئاجايىپ يارقىن تەپەككۇر شوللىرىدىن ئەسەرنىڭ گۈزەل رەڭگى ـ رۇخسارى نامايان بولۇپ، شائىرنى ئەسەرگە، بەلكى ئەسەر سىمۋولىدا ئوتتەك يېنىپ، لاۋۇلداپ تۇرغان قىپقىزىل گۈللەرگە ئاشىنا خۇشناۋا بۇلبۇلنىڭ ئۆزىگە ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. بۇلبۇل گۈل ئىشقىدا گۈل ئەتراپىدا، گۈل بەرگى ـ شاخلىرىدا قانات قېقىپ، چاڭ كەلتۈرۈپ خۇشناۋا ئەيلەيتتى. ئىشق چوغدانى — يۈرەك قاتلىرىدىن ئۇرغۇپ چىققان جاراڭلىق ئۈن ـ ناۋا سابا نازلىرىدا ئەۋج ـ دولقۇن ياساپ، داستانلار گۈلىستانىدا رەڭدار پورەك ئاچاتتى، خۇش ھىد ـ ئەنبەر چاچاتتى. شۇ ھالدا شائىر گاھ پىغان ئىچىدە دەردلىنىپ ياش تۆكسە، گاھ ۋىسال شادلىقى ئىچىدە كۆتۈرۈلۈپ خۇش تەبەسسۇم ئەيلەيتتى. شائىرنىڭ بارلىق مەۋجۇتلۇق سېزىملىرى رېئاللىقنىڭ روھىدىن باشقا تەرەپلىرىنى تەرك ئېتىپ داستانلار توپىدىكى بەدىئىي غايىۋى ئالەمگە پۈتۈنسۈرۈك قوشۇلۇپ كەتكەنىدى.

نەۋبەتى «خەمسە نەۋبەتى» نىڭ خاتىمىسىنى تاماملاپ تەكىيىگە يانپاشلىدى. ئالتە يىل شائىر ئۈچۈن ئالتە كۈندەك تېز ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ بۇ جەرياندا تۆلىگەن بەدەللىرى ھېسابسىز ئىدى. روھنىڭ ئوت ئېلىپ كۆيۈشى، قىيانلاپ تېشىشى

---

① «مەسنەۋى شەرىف» — ئوتتۇرا ئەسىر شەرق مۇتەپەككۇرى جالالىدىن رۇمىنىڭ ئەسىرى.

② «دىۋانى ھافىز» — مەشھۇر شەرق مۇتەپەككۇرى ھاپىز شىرازىنىڭ ئەسىرى.

③ «پەنج گەنج» — مەشھۇر ئەزەربەيجان شائىرى نىزامى گەنجىۋىنىڭ ئەسىرى.

④ «خەمسە نەۋائى» — 15 ـ ئەسىر ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ پېشۋاسى ئەلشىر نەۋائىنىڭ ئەسىرى.

ۋە كۈي ـ مۇزىكا بولۇپ جاراڭلىشى ئاددىي ھايات جەريانىدىن ئىبارەت ئەمەس ئىدى. ئېغىر ئىجادىي مېھنەت، جان يىلىكىنى خوراتقۇچى تەپەككۇر رىيازەتلىرى شائىرنى قۇرۇق ئۇستىخانغىلا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. ئەمما، بۇلارنىڭ ھېسابىغا شائىر ئۆز ئەجدادلىرىدىن شېئىرىيەت پىرى ئەمىر ئەلىشىر نەۋائىي ھەزرەتلىرىدىن كېيىن ئۆز روھىنىڭ ئىككى ئالەملىك ۋىسالىغا ئېرىشكەنىدى. بۇنداق ئۇلۇغ ۋىسال شادلىقى ئىچىدە ئادەم خەلق بىلەن تەڭرىدىن ئىبارەت ئىككى خىل بۇرچ قاتلىمىنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈپ ئاڭا ئىپتىخار نىگاھى بىلەن تويپتوغرا باقالايتتى. ئىنسان بالىسى ئۈچۈن بۇنىڭدىن ئارتۇق ئۇلۇغلۇق، شەرەپ ۋە شادلىق ئىپتىخارى بارمۇ، ئاخىر!؟

مانا، تەپەككۇر قۇياشى پەلەككە ئۆرلەپ ئالەمگە يوپيورۇق نۇر ـ زىيا چاچتى — مۇھەممەد ئوغلى نەسرىدىن نەۋبەتىنىڭ ئالتە يىللىق قان ـ تەرى ۋە ئەجىر ـ مېھنىتىنىڭ پەرۋىشىدە «خەمسە نەۋبەتى» دىن ئىبارەت بەش داستاننى ئۆز ئىچىگە ئالغان زور ھەجىملىك يىرىك ئەسەر دۇنياغا كېلىپ، موزدۇز قۇربانىنىڭ چېۋەر قولىدا كۆن بىلەن چىرايلىق تاشلاندى. بۇ دەل مىلادىيە 1723 ـ يىلى ياز پەسلىنىڭ بىر شەنبە كۈنلۈكى بولۇپ، ھاۋا ئادەتتىن تاشقىرى ئىسسىق ۋە دىمىق ئىدى.

«خەمسە نەۋبەتى» نى باغرىغا بېسىپ، ھاياجىنىنى باسالمىغان موزدۇز قۇربان دوغاپ ئىچىپ ئولتۇرغان دوستى — شائىر نەۋبەتىگە ئىلتىجا قىلدى:

— باغرىمدا ئوت كۆيىدۇ، ئۇ، كۆكتىكى كۈنگە ئوخشاش نۇر ـ يورۇقلۇقنىڭ كانى ـ خەزىنىسىدۇر. ساڭا، بۇ كاتتا شەرەپ ـ شانىڭغا مۇبارەك بولسۇن، قەدىردان دوستۇم! كەمىنە بۇرادىرىڭ شۇنى ئىلتىماس قىلىمەنكى، كىتاب ئۇستا پۈتۈكچى مىرزىلار قەلىمىدە كۆچۈرۈلۈپ قولدىن ـ قولغا ئۆتكۈزۈلسە، شانۇشەۋكىتىڭ كەڭ تارقىلىپ ئەجىر ـ مېھنىتىڭ قوبۇل بولغۇسىدۇر.

شائىر ئويچان كۆزلىرىنى دوستىدىن ئېلىپ كوچىنىڭ ئۇ
تەرىپىدىكى ئەتلەس دۇكىنىغا مەقسەتسىزلا تىكىپ بىر ھازا جىم
ئولتۇرغاندىن كېيىن سالماق ۋەزىندە ئېيتتى:

— ئىلتىماسىڭ قولۇمدىكى مۇشۇ دوغاپتەك جېنىمنى راھەت-
لەندۈرىدۇ، ئەپسۇس، ئۇنى مەقبۇل كۆرۈشكە ئاجىزمەن. ئەقىل
يېشى ۋەزىنىدە تۇرۇپ شۇنى دەڭسىمەك ھاجەت بولۇركى، داستان-
لىرىم جاھالەتلىك زامان - پەلەك ئۈستىدىن شىكايەت - ئىسيان
قىلىدۇ. ئەتراپىمىزدا ئاۋۋالقى ئۆچ - ئاداۋەتنىڭ تۇمانلىرى تېخى-
چە تارقىلىپ كەتكىنى يوق. ئانا يۇرتتا، پۈتكۈل ئالتە شەھەر -
ئاستانىلىرىدە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقىنى ھەق - ئادالەت ۋە ئۇ ھامىي
بولغان قەلب ئەركىنىڭ رەڭدار كۈيلىرى بولماستىن، بەلكى ئا-
سىيلىق بىلەن تەركىدۇنيالىقنىڭ غاپىل ھەمدۇساناسىدۇر. مۇنداق
بىر پەيتتە «خەمسە» نىڭ زۇۋانغا كىرىپ ئەل قەلبىگە چوغ تاشلى-
شى جاھالەت مەستانىلىرىنىڭ ئوغىسىنى قايناتماي قالمايدۇ. بۇ-
نىڭ ئاقىۋىتى ماڭا باغلانغان تالاي بىگۇناھ بەندىنى ياخشىلىق بەخ-
تىدىن كۆرە يامانلىق قىسمىتىگە سۆرەپ كىرىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە
داستانلىرىم ئېغىر قان - تەر بەدىلىگە پورەك ئاچتى. شۇ سەۋەب-
تىن «خەمسە» مېنى، مېنىڭ ئەڭ قەدىرلىك نەرسىلىرىمنى ئۆزد-
دە ھازىر - زاھىر ئېتىپ، ماڭا بىرخىل ھەمراھلىق - غەمخانلىق
ۋە ئاشىنالىق ۋىسالىدىن مەي سۇنىدۇ. بۇنىڭ كەيپى - ھۇزۇرىغا
نېمە يېتەر، ئاخىر. ئېھتىمال، ھەر كېچە كەينىدە بىر تاڭ بولغى-
نىغا، ھەرگۈلنىڭ ئۆزىگە يارىشا بىر پەسلى بولغىنىغا ئوخشاش
ئوتتۇز ئۈچ يېشىمنىڭ ھەقتائالاغا قايتۇرغان جاۋابلىرى بولمىش
خەمسىنىڭ يورۇق كۆرۈپ قەدىر - ئىززەتكە مۇيەسسەر بولى-
دىغان، پارچە دىل گۈل - گۈلىستانىنىڭ ئابىكەۋسىرىگە ئايلى-
نىدىغان كۈنلىرىمۇ بولار. ئاڭغىچە ئۇنى باغرىمغا تېڭىپ
ھوشيار - ئويغاق يۈرمىكىم بەرھەق پەرھىزدۇر...

سۆزنىڭ ئاخىرى ئۈزۈلدى، شىپاخانىدىن ئالدىراش يېتىپ
كەلگەن شاگىرت بالا مۇھەممەدنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن شائىرنى

ئېلىپلا كۆزدىن غايىب بولدى. ئۆرە تۇرغان پېتى خەيرلىشىشكىمۇ ئۈلگۈرمىگەن قۇربان تەئەججۈپ ۋە تېڭىرقاش ئىچىدە شائىرنىڭ مەنىلىك سۆزلىرىنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈپ ئېغىر ئۇھ تارتتى ۋە شائىرنىڭ قارىسى يىتكەن ئاخىرقى نۇقتىغا تىكىلگىنىچە تەشۋىشلىك خىياللارغا غەرق بولدى.

مۇھەممەدنىڭ كەيپىياتى بىنورمال كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ چىرايى سىرتقا خېلىلا روشەن تەپكەن بىر خىل ئىچكى خاپىغانلىق بىلەن ھەمىشە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئەرلىك غەيۇرانىلىكىنىڭ ئۆزئارا گىرەلەشمە ھالەتلىرىدە تېز سۈرئەتلىك ئۆزگىرىش ھاسىل قىلغان بولۇپ، ھاۋانىڭ قىسقا ۋاقىت ئىچىدە گاھ ئېچىلىپ، گاھ تۇتۇلۇپ ئۆتكەن كۆرۈنۈشىنى ئەسكە سالاتتى. نەۋبەتى ئاتىسىنى، ئۇنىڭدىكى جىددىي ئۆزگىرىشلەرنى كۆرۈپلا بىر خىل يوشۇرۇن، ئاڭسىز تۇيغۇ ئىلكىدە كېڭىيىپ ئاتىسىغا قوشۇلدى ۋە ئۇنىڭ يۇرەك - باغرىغا بېسىم، كۇلپەت دەھشىتى سىلىنىۋاتقان قارا تۇماننىڭ غىل - پال سايىسىنى كۆرگەندەك بولدى. تۇيغۇنىڭ چۈشىدىمان گىرىمسەن بوشلۇقىدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ ئاتىغا روشەن نىگاھلىرى بىلەن تىكىلگەندە، شائىر قەلبى بەئەينى بىر ساماۋى ئەينەكتەك يورۇپ - يالتىراپ، سەۋەبلەرنىڭ تۇتى قۇشلىرىنى ئوۋلاپ، ئۇلارنى مەنتىقىي يوسۇندا ئىدراك قىلىپ بولغانىدى.

— بىر قارارغا كېلىپ بولدۇم، ئوغلۇم. جاھاندا ياشىماقنىڭ تەڭقىس ئوتىدا كۆيۈشتىن ئارتۇق ئازاب بولماس، ئېھتىمالىم. باقىي ئالەمگە كەتكەنلەرنىڭ تېنى تۇپراقتا، روھى ئاللا دەرگاھىدا ئەمىن تاپتى. پانىي ئالەمدە قالغانلارنىڭ بولسا، مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ نىمجان ياشاۋاتقانلىقىغا ئاللا - ئىگەم ئۆزى گۇۋاھ. بەندە ھامان بەندە، ئۇنىڭ ئىلكىدە ئۆز ئەھۋالىغا سەۋەب قىلماقتىن ئۆزگە چارە يوق. يېشىم ئەللىك تۆتكە بارغان بولسىمۇ تاغ - داۋانلاردىن، دەريا - ئېقىنلاردىن ھالقىپ ئۆتۈشكە يېتەرلىك كۈچ - ماغدۇرۇم بار. ئۇنىڭ ئۇستىگە قاراڭغۇ تاغ ئاناڭ سۇدىمە ۋە بوۋاڭ تىجەن ھەزرەتنىڭ كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، ئوتلۇق

تىنىقلىرى قالغان ئەزىز ماكاندۇر. ساپ ھاۋالىق ئۇ تاغ يېرىنى
كۆرۈش، روھلار شەنىگە دۇئا ـ تەكبىر ئېيتىش، دورىلىق ماتې-
رىياللارنى يىغىپ كېلىش ئۇزۇن يىللىق ئارزۇيۇمدا كۆيۈپ تۇرات-
تى. ئەتىلا يولغا چىقىمەن، شىپاخانا ئىككى شاگىرتىم بىلەن ساقا
قالدى.

نەۋبەتنىڭ تۇسۇشلىرى كارغا كەلمىدى، ئاتىنىڭ مۇشكۇل
سەپىرى شائىر ئۈچۈن ئاددىي ھالدىكى بىر مەھەللىك جۇدالىق
دەردى ـ ئىزتىراپلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ كېتىدىغاندەكلا بىلىنەت-
تى. ئايرىلىش ۋە ئۇ پەيدا قىلغان ئەنسىز ئوي ـ خىياللار شائىر
ۋۇجۇدىدىكى ئىزگۇ ھېسلارغا تۇتىشىپ تۇرغان جۇشقۇن ۋە ھاياتىي
ئىنتىلىشلەرنىڭ بىر قىسمىنى سۇغۇرۇۋېلىپ ئارىنىڭ تىمتاس
بوشلۇقلىرىغا سورۇۋېتەتتى، ئۇنى ھەم بارا ـ بارا يوقلۇققا تەڭ-
لەشتۇرۇپ قاباھەتلىك ئۆلۈم ـ قازا تىۋىشلىرىدىن بېشارەتلىك
سىگناللار بېرەتتى. بۇ ئوي ـ خىياللاردا، يەنە كېلىپ باقىي ئالەم
تەۋەلىكىگە ئۆتۈپ شائىر قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا يې-
تىملىك ـ يالغۇزلۇق پىغانى تۇرتۇپ تۇرغان پاك ـ مەسۇم سىيما-
لار گۈلخان مىسالى كۆيۈۋاتقان بولغاچقا، سەپەر ـ ئايرىلىش ـ
جۇدالىق، ئۇقۇم جەھەتتىنلا ئەمەس، بەلكى بىر پۈتۈن مەنە ۋە
ئېھتىماللىق كەڭلىكى جەھەتتىنمۇ سۇزۇلمەس قازا تۇمانلىرى ئى-
چىگە سىڭىپ كىرمەكتە، شۇنىڭدەك ئاتا بىلەن بالا ئوتتۇرىسىدىكى
ئەڭ زىل ھاياتىي رىشتىلەرنى ئۈزۈپ بارماقتا ئىدى.

ئايرىلىش مىنۇتلىرى يېتىپ كەلدى، بىر قولىدا ئاتىنىڭ چۇل-
ۋۇرىنى، يەنە بىر قولىدا ئاتىسىنىڭ قولىنى تۇتقىنىچە ئۇنىسىز
ياش تۆكۈپ تىركىشىپ تۇرغان شائىرنىڭ چىرايىدا تۇيغۇ ئارقىلىق
سېزىلگەن ۋە ئۇنىڭ ئەۋج ـ شىددەتلىرىدە روشەن ھالدا ئىدراكلان-
غان يامان ئاقىۋەتكە تۇتاش سىرلىق بېشارەتلەرنىڭ قايغۇلۇق ئالا-
مەتلىرى ئوچۇق ـ ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. شۇ ھالدا، شائىر
كەچ كۈز شىۋىرغانلىرىنىڭ سوقۇشىدا تىترەپ بېغىشىدىن ئۈزۈ-
لەيلا دەپ قالغان يوپۇرماققا، مېۋىلىرى تۆكۈلۈپ شاخ ـ پۇتاقلىرى

سۇندۇرۇلغان دەل - دەرەخلەرگە ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ بارغانچە غۇۋالىشىپ گۇگۇم پەردىسى ئىچىگە چۆككەن كۆرگۈ دائىرىسىدە ئۆزىنىڭ يېتىم ئوغلاقتەك بىچارە تۇرقى - سىياقى جىلۋىلىنەتتى.

ئاتنىڭ چاپچىپ تىزگىن سۆرىشى بىلەن قوللىرى ئىختىيارسىز بوشىشىپ بىرئاز كەينىگە چېكىنگەن شائىر ھالسىزلىنىپ يەردە ئولتۇرۇپلا قالدى. مۇھەممەد باشچىلىقىدىكى ئۈچ ئاتلىق كىشىنىڭ قارىسى ھەش - پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئۇزاققىچە ئۆچمەي داۋام قىلىپ تۇرغىنى ۋە قەلب جاراھەتلىرىگە تەسكىن - تەسەللى بېرىپ قالغىنى پەقەت «خۇداغا ئامانەت» دېگەن خەيرلىك نىدادىنلا ئىبارەت بولدى. ئىنسان بالىسىنىڭ لەۋزى، دىلى ۋە ئەس - يادى ئۇچۇن ئېھتىمال بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق خەيرلىك، يېقىشلىق، قاياشلىق سۆز - ئىبارە يوقتۇر. ئۇنىڭدا ئىنسان بالىلىرىنىڭ بىر پۈتۈن ئامان- ئېسەنلىكى، رىزقى - نېسىۋىلىرىنى ھەقتائالا پاناھىغا ئۇمىدۋار، ئىشەنچلىك يوسۇندا تاپشۇرۇش ھېسابىغا رېئال دۇنيانىڭ ھەممىلا تەشۋىشلىرىدىن، خېيىمخەتەرلىرىدىن ۋە بالا - قازالىرىدىن خالاس تېپىلاتتى. شۇڭا، بۇ سۆز - ئىبارە لەۋزىدىن لەۋزىگە كۆچۈپ، قەلبتىن قەلبكە تارقىلىپ ئىنسان بالىلىرىنىڭ ھاياتلىق ئىستەكلىرىنى يالقۇنجىتىپ، مەۋجۇتلۇق غۇرۇرىنى تىكلەپ باراتتى.

ئالتىنچى باب

ئىشق سەھىرى

1

تارىخ، يەنىلا تۈن پەردىلىرى كەينىدە خىرە ـ شىرە كۆرۈنەت-تى. جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرى قامچىسى ئاستىدىكى ئالتە شەھەر خەلقى خۇددى شاخلىرى سۇندۇرۇلغان، ھەتتاكى يىلتىزلىرى قو-مۇرۇلغان كۆچەت ـ نوتىلاردەك مۇڭلۇق بىر سىياقتا سۇكۇتكە چۆمۈپ، ئۆزلىرىنى روھىيەت، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت ياقلىرىدىن قورشاپ تۇرغان قارا بوران ئىچىدە مەيۈسانە باش چايقىشاتتى، ئىخلاس بىلەن دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇشاتتى. يارىلانغان قەلب، بىتاب تەن، بەرىكەتسىز زېمىن ـ تۇپراقنىڭ ھالى ـ رايىدا سۇكۇت كۈيى ئەۋجلىنىپ، بارچىنى ئۆزىنىڭ يوقلۇق ئالىمىگە تارتىپ، چىللاپ تۇراتتى. سېغىنىش، ئاۋۋالقى شانۇ شەۋكەتنىڭ قۇپقۇرۇق كۆل رەڭ بوشلۇقلىرىدىن قايتىپ ھەقتائالا پىنھانىغا قاراپ ئۆرلىمەكتە ئىدى.

غېرىبانە خوتەننىڭ سۇكۇتلۇك تاڭلىرى تەبىئەت ھىممىتىگە مۇناسىپ ھالدا بىر سېھرىي كۈچ ـ قۇدرەت ئىچىدە ئەۋجلىنىپ، دولقۇنلىنىپ باراتتى. بۇ يەردە روھنىڭ چىڭقىلىشى ھەرىكەتنى تىزگىنلەپ كۈتۈش سىياقلىق سۇكۇت مەنزىرىسى ھاسىل قىلغان-دى. مۇز قاتمىسى ئاستىدىكى شىددەتلىك ئېقىنغا ئوخشاپ قالىدى-غان بۇ كەڭ ۋە چوڭقۇر مەنزىرە ئىچىدە كىشى كۆزى، يۈرىكى، باغرى بىلەن پىچىرلاپ سۆزلەپ باتىن ئوي ـ پىكىرلەرنىڭ دولقۇن-

لىرىدا چايقىلاتتى.

نەۋبەتىنىڭ «خەمسە نەۋبەتى» نامىلىق زور ھەجىملىك ئەسىرىگە سىڭدۈرگىنى خوتەن روھى — سۆيگۈ - مۇھەببەت، ھەق - ئادالەت، ھۈنەر - سەنئەت، ھەقىقەت ۋە كامالەت روھى ئىدى. بۇ روھ خوتەندىنىڭ مىسكىلاپ يىللاردىن بېرىقى شانۇ شەۋكىتىدە، داغ - جاراھەتلىرىدە چاراقلاپ يېنىپ، ئالەم چىنلىقىنى باغرىغا باسقان سۆيۈملۈك كىشىلەرنىڭ قىسمەتلىك كەچمىشلىرىدە قۇياشتەك ھارارەتلىك يالقۇنغا ئايلانغانىدى. خەلق مۇشۇ روھقا تايانغان، ئۇنىڭ زامان تۇتەكلىرى ئىچىدىكى غۇۋا شولىلىرىدىن ۋە رەسىمىيلەشكەن يوسۇنلىرىدىن بەرىكەت تاپقان بولسىمۇ، ئەمما بۇ روھنىڭ «خەمسە نەۋبەتى» ئارقىلىق ئىپادە قىلىنغان ئوبرازى سۈپەتلىرىدىن بىمالال ئوزۇق ئېلىپ كېتىشكە چارىسىز ئىدى. خەلق بىلەن روھ ۋە ئۇنىڭ سەنئەت گۈزەللىكىدە سىزىلغان سۈرىتى — «خەمسە نەۋبەتى» ئارىسىدا بىلىش - ئىدراك قىلىش چەكلىمىلىرىدىن باشقا، يەنە خۇراپىي دىنىي ئەھكاملارنىڭ، ساختا ئەخلاقىي يوسۇنلارنىڭ قېلىن پەردىسى كەڭ تارتىلغان بولغاچقا، خەلق ئۆزىنى ئاشۇ روھتىن، ئۇنىڭ سەنئەتلىك شەكىللىرىدىن كۆرۈشكە، قايتا تېپىۋېلىشقا قادىر ئەمەس ئىدى. بۇنداق دىدار، زوق ۋە ھۇزۇر دەملىرىنىڭ بەختى - راھىتى كۆپ ھاللاردا ئەللامىلەر ۋە ئىجتىھاتلىق شائىر - قەلەمدارلارغىلا نېسىپ بولاتتى. شائىر نەۋبەتىنىڭ «خەمسە» ئىجادىيەت جەريانى ماھىيەت نېگىزىدىكى خاسلىق بىلەن روھىيەت ئەۋجلىرىدىكى ئىلاھىي ئىشقىنىڭ تەبىئىي پارلاش جەريانى بولۇپ، ۋىسال ئېھتىياجى سەنئەت ئەقىدىلىرىنىڭ سىرتىدىكى بارلىق ئىجتىمائىي بوشلۇقلارنى ئۇنتۇغان، شۇ ئارقىلىق سەنئەت ئىبادىتى مۇقىم ھېس ئىچىدە داۋام ئېتىپ، مەستلىك ئەۋجلەنگەن ھەمدە ئۇنىڭ كەيپىدە ئالەملىك سەنئەتنىڭ يارقىن نۇرى ھاسىل بولغانىدى. شائىر ئۇچۇن، ۋەھدەت، سەنئەت ئارقىلىق ئىشقا ئاشقانلىقتىن، ئۇنىڭ كەيپى ۋە ھۇزۇرى ئالدىدا رېئال ئېھتىياج، رېئال تەلەپلەرنىڭ ئارتۇقچە قىممىتى قالمىغانىدى.

خوتەنىنىڭ كۆز ئايلىرى ياز ئايلىرىغا ئوخشاش يەنىلا ئىسسىق ۋە دىمىق ئىدى. پەقەت سەھەر ـ كەچلىرى مەيىن يەلپۈپ ئۆتىدىغان شاماللا تەنلەرنى قورۇپ ياز پەسلىنىڭ ئاللىبۇرۇن ئاخىرلىشىپ، قىش پەسلىنىڭ يېقىنلاپ قالغانلىقىنى ئەسكە سېلىپ تۇراتتى. مۇشۇ كۈنلەردە شائىر ناھايىتى ئالدىراش ئىدى، كۈندۈزلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا يىراق ـ يېقىندىن كەلگەن بىمارلار نۆۋەت كۈتۈپ ئولتۇرسا، كەچلىرى بىر قىسىم ياش شائىرلار ئۇنىڭ ئۆيىگە جەم بولۇپ مۇشائىرە ۋە مۇنازىرە سورۇنى تۈزۈشەتتى.

نەۋبەتى كۆردىكى، بىمارلاردا تەن ئاغرىقىدىن دىل ئاغرىقى نەچچە باراۋەر ئېغىر بولۇپ، ئاگا شىپاھ ئىزدەشتە تېبابەتنىڭ خاسىيىتى كۇپايە قىلمايتتى. ئىنسان باللىرى بىر تۇپراق، بىر قوۋم، بىر روھىي گەۋدىنىڭ گىياھى ـ غۇنچىسى بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ قۇۋۋەتلىرى ماددىي ۋە مەنىۋى يوقسۇللۇق كۇلپەتلىرىدە خوراپ، ئاجىزلاپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ نەپسى يۆلەنگەن زامان ھاۋاسىمۇ بارغانچە قۇرغاقلىشىپ، ئالەمنىڭ جىلۋىگەر قوينىدىن زوق ۋە ئىلھام ئېلىش ئىمكانىيىتىنى يوققا چىقارغانىدى. بۇ ھال، نەۋبەتىگە ھەربىر بىمار ئۈچۈن تېببىي داۋادىن سىرت، يەنە ئەقلىي تەربىيىلەشنىڭ زۆرۈرىيىتىنى تونۇتقانلىقى ئۈچۈن، شائىر ھەم بىر تەقۋادار ئۆلىما سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ بىتاب تەن، مەجرۇھ دىللارغا شىپالىق يامغۇر بولۇپ تۆكۈلمەكتە ئىدى.

شائىرلار يىغىلىشىنىڭ تەرتىپى «خەمسە نەۋبەتى» نى ئوقۇشتىن باشلىنىپ ئۇ ھەقتە قىزغىن مۇنازىرىلىشىشكە كۆچەتتى، ئاندىن شېئىر ۋە شائىرلىق لاياقىتى خۇسۇسىدا تۈرلۈك قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلاتتى. بۇ، سورۇن ئىشتىراكچىلىرىنىڭ كۆڭۈل رايى بويىچە بولغاچقا، تۆردە ئولتۇرغان شائىر نەۋبەتى سورۇننىڭ كۆزى، ھەممىنىڭ دىل چىرىغى سۈپىتىدە نۇر ـ ئاپتاپ سېپەتتى. «خەمسە نەۋبەتى» دىن كېلىۋاتقان مىسلىسىز شېرىن ۋە مۇڭلۇق ئىشق كۈيى ھەممىنىڭ روھىنى سېھىرلەپ ئىلاھىي نەپەستىن تارقىغان يالقۇن مىسالى ۋۇجۇد ـ ۋۇجۇدلارنى قىزدۇرۇپ يەلپۈيتـ

تى. كۆزلەردىن تۆكۈلگەن ياشلار، ئىپتىخار هاياجانلىرىدا سىلىنـ
غان چۇقانلاردا ئـادەم، ئالـەم ۋە تـەڭرىنى بىر ـ بىرىگە چىتىپ
تۇرغان قۇياشتەك نۇرلۇق، هارارەتلىك يۇرت روهىنىڭ سىيماسى
ئايان بولاتتى.
شائىر — ئەل ـ يۇرت ئىشقىدا كۆيگۈچى پەرۋانە ئىدى.
شېئىر، ئۇنىڭ ئىشق ئوتىدا يارىلانغان يۈرىكىدىن، هەق مەنزىلىدە
ساياق يۈرۈپ تېشىلگەن تاپانلىرىدىن ئاققان قان، ئەل هالىغا
توپتوغرا تىكىلگـەن مۆڭگـۈق كۆزلىرىدىن سىرغىـىپ چۈشكەن
قەترە ـ قەترە ياش ئىدى. ئىنسان بالىسىنىڭ يېگانە مەۋجۇتلۇق
سېزىملىرىدە كۆرۈلىدىغان هەممىلا شېئىرىي ئىلهاملار يەنىلا ئەشۇ
پۈتۈنلۈككە تالىق قان ـ ياشلارنىڭ زەررىچىلىرىنى هاسىل قىلىدـ
دۇ. يۇرتنىڭ گۈل ـ گىياهىغا، سەرۋى بويلۇق رەناسىغا، سۈـ
زۈك، يېقىشلىق خۇش هاۋاسىغا، ئاشۇلارنىڭ چەكسىز ئۇزاق
روهىي رىشتىلىرىگە كۆيۈش يۇرتقا كۆيۈش، يۇرتقا ئاشىق ـ شەيـ
دالىق هېسابىدا قەدىرلىنىدۇ. ئەمما، شائىر يۇرت روهىدا پەرۋاز
قىلغۇچى قۇش، يۇرت روهى خەلق روهى سۈپىتىدە ئىلاهىي تىنىقـ
لارغا تۇتىشىپ تۇرغانلىقى، ئۆز قايناملىرىنىڭ ئېقىنلىرىنى نىـ
جادلىق هاۋاسىغا سۈرۈپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈن، شائىرنىڭ رىتىمـ
لىق سەنئەت هاسىلاتلىرى خەلقنىڭ يەككە ئۆزدىن هالقىپ تۇرغان
چىنلىقى ۋە هەقىقىتى بولغاندا، يەككە ئۆزنىڭ هەم ئومۇمىي خەلقـ
تىن هالقىپ تۇرغان كامىللىق مۇقامى بولغاندا، ئاندىن ئەل ـ
خەلق ئاڭا هەقىقىي شائىرلىق لىباسى تارتۇق قىلىدۇ. شېئىر،
مۇشۇ جەريانلارنىڭ سۈزۈك جاكارلىرى، يالقۇنلۇق ئىستەكلىرى،
مەنىدار ۋە هېكمەتدار ۋەهىيلىرى سۈپىتىدە قەلب ـ روھ خىلۋەتـ
لىرىگە ئىنسانىي ئوتلارنى تۇتاشتۇرىدۇ. شائىر رېئاللىقنىڭ قاتمۇ
قات قورشاۋىنى بۇزۇپ تاشلاپ روهقا، روھ ئەۋجىگە يۆلەنگەن
مەجنۇنانە ئەۋلىيا، ئۇنىڭ شېئىرى تۇمانلىق بوشلۇقنى يېرىپ
ئۆتكۈچى چاقماق قامچىسى سۈپىتىدە تاڭلارغا، نۇر ـ يورۇقلۇققا
نىشانىدۇر.

نەۋبەتىنى مەركەز قىلغان شائىرلار سۆھبىتى ئۇزاققا سوزۇ-
لاتتى. تۈن نىسپىنىڭ ئېغىر سۈكۈتى، سەھەر خورىزىنىڭ سوزۇپ
چىللاشلىرى ۋە ساخاۋەتلىك تاڭ قۇياشىنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى
ئۇلارغا دائىملىق ھەمراھ ئىدى. ئۇلار مۇشۇ زېمىنىنىڭ روھىغا
شاھىد بولغان ھالدا قاياشلىق ئىنسان تاڭلىرىنىڭ نۇرانە قوينىغا
مەدھىيە ـ قەسىدە ئوقۇۋاتقاندەك، ئۇنىڭ بەختى- ھۇزۇرىنى سۈ-
رۈۋاتقاندەك، ئاڭا غۇلاچ كېرىپ كىرىپ كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى.
ئۇلارنىڭ قەلبى ئاشۇ تاڭلاردىن نۇر ئىمەتتى، مەنە ۋە ھېكمەت
جاۋاھىرلىرىنى سۈزەتتى، سىمۋوللۇق سەنئەتلىرىگە رەڭدار ئەندى-
زە ـ نۇسخا ئالاتتى. شۇڭا، ئۇلارنىڭ كۆز ئالدى ھەمىشە يورۇپ،
ھەمىشە كېڭىيىپ پىنھانە ھايات چىنلىقلىرىنى بىمالال ئىلغا قىلات-
تى، شۇنىڭدەك خىيال بىلەن رېئاللىقنىڭ چېقىلىشىدىن ھاسىل
بولغان قارام پىكىر ئۇچقۇنلىرىنى ئاشىق ـ مەشۇق چوغدانلىرى-
دىن، قۇشلارنىڭ رەڭگارەڭ تىللىرىدىن بەھۇزۇر ئىما قىلاتتى.
بۇ، مۇشۇ دەۋر جاھالىتىنىڭ ئىمكانىدا كۆرۈلگەن يول، مۇشۇ
دەۋر روھىيىتىنىڭ قۇربىدە ئېرىشىلگەن ئىقبال بولۇپ، نەۋبەتى-
نىڭ دىۋانلىرىدا ناھايىتى كەڭ تۈردە ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

2

ئىنسان ئۆزىنىڭ بىگانە ئالەمدە تۇرۇپ بولغۇسى ئىشلارنى
ئالدىن بىلىشكە تامامەن قادىر.

ئىنساننىڭ مەۋھۇم چىنلىق قاتلىمىدا تەڭرىنى ئىدراك قىلىپ
چەكسىز ئۇزارغانلىقى ئۇنىڭ ئالەم بىلەن بولغان بىر تۇتاشلىق
رىشتىسىنى چىڭىتىدۇ. شۇڭا، ئىنساننىڭ ئۆزىگە چۆكۈپ سىلكى-
نىشى، سۈكۈت، ئىبادەت ۋە ئىستىقامەت ئىلكىدە ئۆزىنى تىڭشى-
شى ئالەملىك ئويچان پەرۋازنىڭ بىر قېتىملىق ئايلىنىشى، دەۋر
قىلىشى سۈپىتىدە ئاڭا سىرلىق بېشارەت ـ سىگناللارنى، ئۇلارنىڭ
سىمۋوللۇق، مەنىدار قاتلىمىنى ئاشكارا قىلىدۇ.

ئىنسان، ئىدراكقا تايىنىشتىن ئاۋۋال ھەم كېيىن ئۆز سېزىملىرىدىكى غەيرىي نورمال ئىنكاسلارنىڭ تۈرتكىسىدە كېڭىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ سېزىملىرى، ھايات تەجرىبىلىرى تاشقى دۇنيانىڭ ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي ھادىسىلىرى بىلەن ئۆزئارا چېتىلىپ بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە ئالەملىك ئويلارنىڭ ئاساسىنى ھازىرلايدۇ. ئويلارنىڭ دەرىجىسى ئىچكى ۋە تاشقى دۇنيا ئۇچۇرلىرىنىڭ ئالمىشىش سۈرئىتىگە بېقىپ ئۆسىدۇ ھەمدە ئىنساندا بارلىق ئېھتىماللىقنى ئوبرازلىق رەۋىشتە قىياس قىلىش ۋە سىزىپ چىقىشتەك ۋەھىيكار خىسلەتنى يېتىشتۈرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئىنسان ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇق گەۋدىسى تېخى سايە تاشلىمىغان يىراق مۇساپىلەردە بولۇۋاتقان، بولىدىغان ئىشلارنى ئالدىن بىلىپ، ئۇنىڭ ھېسسىي ۋە ئەقلىي تەجرىبىسى بىلەن ئۆزىنىڭ كامىل ئىنسانلىق لاياقىتىنى دەلىسەپ ئىسپاتلايدۇ.

نەۋبەتىنىڭ جۇدالىق دەملىرىدە پەيدا بولۇپ، جۇدالىقتىن كېيىنكى جىددىيەتلىك ھايات پائالىيەتلىرىدە ئىزچىل ساقلىنىپ دەممۇ دەم ئارام بەرمەي كېلىۋاتقان ئەنسىز تۇيغۇلىرى ئەنە شۇ خىل ئالدىن بىلىش تىپىدىكى ئىنسان روھىنىڭ خىسلەتلىرى جۈملىسىدىن ئىدى. مۇھەممەدنىڭ ئېگىز چېقىل - قىيا ئۈستىدىن غۇلاپ قازا قىلغانلىق خەۋىرى يېتىپ كېلىشى بىلەن جۇدالىق راستىنىلا ئۆلۈم قىسمىتىنىڭ مەڭگۈلۈك بوشلۇقىغا تۇتىشىپ چەكسىز ئۇزارغانىدى. شائىر ئەشۇ بوشلۇققا، ئەشۇ چەكسىزلىكنىڭ ئۇن - تىنسىز قاپقاراڭغۇ ئېتەكلىرىگە تىكىلىپ ھازا ئاچقىنىچە قاراڭغۇ تاغنىڭ ئاتىسىنى يۇتۇپ كەتكەن خەتەرلىك ۋە قورقۇنچلۇق تىك قىيالىرى ئۈستىگە يېتىپ كەلدى. ئەتىياز پەسلى بولسىمۇ، ئەمما بۇ يەردە يەنىلا قەھرىتان قىش مەۋسۇمىنىڭ جاندىن ئۆتىدىغان سوغۇق ھاۋاسى تەنلەرگە نەشتەردەك سانجىلاتتى. نەۋبەتى موزدۇز دوستى قۇربان ۋە شائىر دوستى غەمناكنىڭ ھەمراھلىقىدا چوڭقۇر ھاڭدا كۆزدىن پىنھان ياتقان ئاتىسىغا، ياق، پەقەتلا ئۇنىڭ روھى - ئەرۋاھىغا دۇئا - تىلاۋەت قىلىپ، قاراڭغۇ

تاغ خەلقىگە نەزىر ـ چىراغ داستىخىنى سېلىپ ئاستانىگە يۈز
تۇتتى. ئۇنىڭ يول بويى تۆككەن ئىسسىق ياشلىرى مەڭزلىرىدە،
كىرپىكلىرىدە مۇز بولۇپ ئۇيۇپ ئانا تەرەپ جەمەتى ئۆسۈپ يېـ
تىلگەن ھەيۋەتلىك قۇرۇم تاغلىرىنىڭ قار ـ مۇزلىرى ئارىسىغا
قوشۇلۇپ كەتتى. ئۇ، شۇ يوسۇندا ئۆز باغرىنىڭ تامام ئېقىپ
قۇرۇپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭدا تاشقىدەك، كۆيگۈدەك ۋە ئىللىقـ
لىق بەرگۈدەك ھېچ نەرسىنىڭ قالمىغانلىقىنى خىرە ـ شىرە ھېس
قىلدى. قاقشالدەك قۇرۇق، قارانچۇقتەك جانسىز بىر گەۋدە ئالەمـ
نىڭ ئاسمانغا، قۇياشقا ۋە ئاللا خىلۋەتلىرىگە ئەڭ يېقىن ئېگىزلىـ
كىدىن ئاستانىگە قايتىپ كېلىپلا ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى.
نەۋبەتى ئۇچۇن ئەمدى ئالەمدىكى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ ھاياتلىق
نەپىسى توختىغان، بىر ـ بىرىنى ئىلگىرى سۈرگۈچى ھاياتلىق
زەنجىرىمۇ ئۈزۈلگەن، پەسىللەرنىڭ رەڭدار جىلۋىلىرى ئۆچكەن،
ۋاقىت گويا چاقى سۇنغان غايەت زور ئۇرۇش هارۋىسىدەك چوڭقۇر
بىر لاتقا ئىچىگە پېتىپ كەتكەن بولۇپ، ھەممە ياقتا ئۆلۈم، قازا
ۋە يوقلۇقنىڭ جان يىلىكىنى شورىغۇچى مىتە ـ قۇرتلىرى مىغىلـ
داپ يۈرەتتى. شائىر ئۇيقۇغا ئوخشاپ كېتىدىغان روھىي ۋە تەننىي
خامۇشلۇق ئىلكىدە بىھوش ئىدى، ئۇنىڭ نۇرى ئۆچۈپ ئىچىگە
ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆپكۆك كۆزلىرىدە ھاياتلىق ئىستەكلىرـ
نىڭ بىرەر بەلگە ـ نىشانى چېلىقمايتتى. تورۇسقا قادىلىپ زۇۋانـ
سىز، ئۈن ـ تىنسىز يېتىش بىلەن كۈنلەرنى كۈنلەرگە ئاران
ئۇلاپ كېتىۋاتقان شائىرنىڭ ئىشتىھاسى تۇتۇلۇپ، چىرايى بارغانچە
سولۇپ، ئاقىرىپ بىر تېرە، بىر ئۇستىخانلا بولۇپ قالغانىدى.
كۈنۈ تۈن شائىرغا ھەمراھ بولۇپ سەۋەب قىلىپ يۈرگەن موزدۇز
قۇربان بىلەن شائىر غەمناكنىڭ دىللىرىمۇ بۇ ھاللاردىن پەرىشان
بولماقتا، ئوخشاش دەرد ـ ئەلەم زەربىسىدىن زەخىم يېمەكتە ئىدى.
ياخشى دوست يامان كۈنلەردە سىنىلار، دېگەندەك، ئۇلار
مۇشۇ يامان، دەرد ـ ھەسرەتلىك، غېرىب ـ مۇسىبەتلىك كۈنلەردە
نەۋبەتىنى دوستلۇق ـ بۇرادەرلىك مېھرى ـ ۋاپاسىنىڭ ئوتلۇق

ھارارىتى بىلەن ئىللىتىپ، ئۇنى مۇسىبەت جۇدۇنىنىڭ قار ـ مۆلدۈرلىرىدىن ئاسراپ قالدى ۋە شائىر قەلبىدىكى ھاياتلىق بىخ ـ لىرىنىڭ ئاينىپ كۆكىرىشىنى جان ـ دىل بىلەن پەرۋىش ئەتتى. ئۈچ ئايدىن كېيىن، شائىر ھويلا ـ ئارامغا چىققۇدەك بولغاندا، ئىككى دوست ئۇنى ھارۋىغا ئولتۇرغۇزۇپ يازنىڭ ياپيېشىل تونىغا ئورالغان خوتەن سەھرالىرىغا، سەل ـ كەلكۈن سۇلىرى دولقۇنلاپ ئېقىۋاتقان يۇرۇڭقاش بويىغا، شائىر ھاياتىنىڭ ئالتە يىللىق ئوت ـ لۇق خاتىرە ـ ئىزى قالغان سەھۋالىم ۋە كوھمارىم تۆپىلىكلىرىگە ئاچىقىشتى. شائىرنىڭ تەبىئەتتىن ئالغان ئىلھام، ھۇزۇرى ئىن ـ سان بالىلىرى باغرىدىكى ئاجايىپ كۈچلۈك، ئاجايىپ يالقۇنلۇق مېھىر ـ ۋاپا چوغدانلىرىدىن ئالغان ئىلھام، ھۇزۇرى بىلـەن قوشۇلۇپ ئاڭا ھاياتلىقنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى، خىسلەت ـ خاسى ـ يىتىنى ۋە شەرەپ ـ ئىپتىخارىنى يېڭىۋاشتىن تونۇتتى. شائىر بىلەتتىكى، ھاياتلىق ۋە ئۇنىڭ ئالىمى ھاۋاسى ئاللا نۇرىدىن تەجەل ـ لى بولغان بولۇپ، ئىنسان بالىسى ئۇنىڭ زاھىري ھەم باتىني سۈپەتلىرى ئارقىلىق ئاللانى بىلىش قۇربىگە يېتەلەيتتى. شۇڭا، ئىنسان تۇغۇلۇشتىن تارتىپ تاكى ئۆلگۈچە — روھىي ۋاستە بىلەن ئاللاغا قوشۇلغىچە ئارىلىقتا ھاياتلىق ئالىمى بىلەن چەكسىز بىر تۇتاشلىق رىشتىسىگە ئىگە بولغان ھالدا ئاللا نۇرىنى قوبۇل قىلىدۇ. بۇ جەريانغا باشتىن ـ ئاخىر سەۋەب يوشۇرۇنغان. سەۋەب ـ لەر ۋەزنى ئىشق ۋەزنى سۈپىتىدە دىللارغا ئوت يېقىپ ئىنساننى ئىنسانغا ۋە بارلىق مەۋجۇداتلارغا ئاشىق ـ تەقەززا قىلغانلىرىدا ئالەمدە تەجەللى بولغان ئەزەلىي نۇرنىڭ گۈزەل رۇخسارى ئەينى ھالىتىدە روشەنلىشىدۇ. ئاڭا ئېرىشىش، ئاڭا قوشۇلۇش زۆرۈر ـ يىتىدە ئىنسان ئۆزىنى پاكلاش، ئۆزىنى كۆيدۈرۈش ۋە سەرپ قىلىش دەرىجىلىرىگە ئۆتۈپ ئىشقنىڭ ئالىي مۇقامى بولغان ئىلا ـ ھىي ئىشققا يۈزلىنىدۇ. بۇ ھالدا ئىنسان ئۆزىنى تەڭرى ۋەسلىدە سېزىدۇ. شۇڭا، ئۇنىڭ بارلىق مەۋجۇتلۇق سېزىملىرى ئۆزىدىن، جىلۋىلىنىپ تۇرغان ھاياتلىق ئالىمىدىن ھالقىپ كەتكەن مەۋھۇم

بىر ئىلاھىي نەپەستىن تارقىلىدۇ. بۇ ھال، نەۋبەتىگە يەنىلا بىر
ئۇزاق جەريان ئىدى. ئۇنىڭ مۇشۇ دەملەردە ئەس - خىياللىرىنى
كۆيدۈرۈپ تۇرغىنى ئاللا نۇرىدىن تەجەللى بولغان ھاياتلىق ئالىمىد-
ىكى مىسلىسىز رەڭدارلىق، مىسلىسىز تۈرلەنگەن زەنجىرسىمان
ئۇيغۇنلۇق ئىدى. بۇلارنىڭ شاراپىتى ھەممىدىن بەك ئىنسانىنى
ئىلھام - ھاياجان شامىللىرىدا يەلپۈپ، ياشنىتىپ پۈرەك ئاچقۇزاتت-
ى. دېمەك، دۇنيا ئىنسان ئۈچۈن بەرپا بولۇش ھېسابىغا ئىنسان-
ىنىڭ خاس گۈلىنى، نۇرىنى، كاماليەت ئاپتاپلىرىنى كۈتەتتى.
ئەمما، ئىنسان بالىلىرى دۇنياغا كېلىپ - كەتمەك بىلەن مەشغۇل
ئىدى، ئۇلارنىڭ مەرىپەت دەرىجىلىرىنى تەمىن ئېتىش مۈشكۈل
ئىدى. ئىنسان ئەۋۋەلى ۋە ھازىرى، ئىچكى ۋە تاشقى شەرتلەرنىڭ
تارتىش نىسبەتلىرىدە قىيىن ئۆتكەللەرگە دۈچ كېلىپ تورمۇزلىن-
اتتى ھەمدە نەپس سەۋەبىدىن ھايۋانىي يوسۇنلارغا بوي بېرەتتى.
زاھىرىي ئالەمدە يۇلتۇزلاردەك چاراقلاپ يېنىش، ھەتتا قۇياشتەك
پارلاپ ئۆتۈش ئۇنىڭ ھاياتىغا مىسال ھەم تىمسال بولىسىمۇ، ئەمما
بۇنىڭ شەكىل ۋە سۈپەتلىرىنى ئۆزلۈك كۈچلىرى نېگىزىدە خاس
دەرىجىلەرگە كۆتۈرۈش كۆپىنچە ھاللاردا ھىممەتكە، قان - تەر
بەدەللىرىگە ئېرىشەلمەي ئاددىي، تەكرار مەۋجۇتلۇق تەرتىپلىرىدە
قېلىۋېرەتتى. نەپسىنىڭ ياشاش ئېھتىياجى بىلەن بولغان ئالاقىلىرى
تۈرتكىسىدە ئىنسان ئۆز قىممىتىگە ماددىي پەرداز بېرىپ ئۆزلىرد-
ىنىڭ مەنىۋى بوشلۇقلىرىنى يوشۇرۇپ قالاتتى. نەتىجىدە، ئىنسان-
ىنىڭ يېنىش، پارلاش مۇقامى ئەسلىي ھايات نېگىزىدىكى ئىلھام،
ھېس ۋە تەپەككۇر مەستلىكىدىن، شۇنىڭدەك ئۇنى ۋەھدەد ئۇلى
قىلغان ئىجاد - ئىختىرا ئىشتىياقلىرىدىن چەتنەپ شەرتلىك مەنپە-
ئەتدارلىقنىڭ ۋەسۋەسىلىرىگە چىرمىشىپ كېتەتتى. ھاياتلىق جەن-
نىتىدىن كەتكەنلەرنى كۈتۈپ تۇرغان ئاخىرەت سوراقلىرىدا ئاشۇ
ئۆمۈرلۈك يېنىش - پارلاشنىڭ نۇر - شولىسى، ئۇنىڭ ئەل - ئاۋام
بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بىرمۇ بىر ھېساب - كىتاب قىلىناتتى.
جاۋاب بېرىش زۆرۈرىيىتى ھەربىر ئىنسان بالىسىنىڭ ھاياتلىق

لەۋزىگە يوكلەنگەن ئۆمۈرلۈك بۇرچ ـ ۋەزىپىلىرىنى ئىزھار ئېتىپ تۇراتتى. مېھنەت ۋە قان ـ تەر بەدىلىدە، نەپسانىيەت ۋە شەخسىيەت سىرتىدا روي بېرىدىغان يېڭىش ـ پارلاش بەختىنىڭ ئىختىراۋى ھوسۇللىرىدا، ئۇنىڭ مەڭگۈلۈككە يۈزلەنگەن ساۋابلىق قىممەتلىرىدە نۇرمۇ، شولىمۇ، ئاپتاپمۇ ھەم جاۋابمۇ ئۆز ـ ئۆزىدىن ھازىرلىنىپ، ئىنسان بالىسىنىڭ يۈزىنى يورۇق ئېتەتتى، قەددىنى رۇسلايتتى، سۆز ـ ھەرىكەتلىرىنى قەدىر ـ ئېتىبار ھىمايىسىدە ئالقىشقا سازاۋەر ئەيلەيتتى...

ياز ئۆتۈپ كۈز پەسلىنىڭ يېتىپ كېلىشى بىلەن شائىر پۈتۈنلەي ئەسلىگە كېلىپ رەھمەتلىك ئاتىسى ئورنىدا شىپاخانىدا قارار تاپتى. ئۇنىڭ ئۆيلىرى ئۆلۈم ـ قازا شاماللىرىدا سورۇلۇپ ھاياتنىڭ رىزقى ـ غەنىيمەت دانلىرىنى پاك ـ پاكىز ئايرىپ بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ مۇشـۇ تۇپـراق چىمـەنلىرى سۇرىتىدە كۆرۈنگەن ئاۋام ـ خەلققە تۇتقان پوزىتسىيىسى مەرد ـ سېخىيلىق بابىدا ناھايىتى كەم ئۇچرايدىغان بىر يېگانە ئادەمىي پەزىلەتنى ئىپادە قىلىشقا باشلىدى. شۇڭا، شىپاخانا ئۇزاققا قالمايلا يوقسۇل بىمارلارنىڭ، ئاچ ـ يالىڭاچ كەمبەغەللەرنىڭ، ھەتتا بەزىبىر ماكانسىز قەلەندەر ـ دىۋانىلەرنىڭ پاناھگاھىغا، ئاللا ۋە ئىنسان ھىممىتىدىن بەھرىمەن بولىدىغان ساخاۋەتگاھىغا ئايلىنىپ، شائىر قەلبىدە ئاجايىپ ئۇلۇغ ئىنسانىي ۋە ئىلاھىي تۇيغۇلارنى ئويغاتتى.

شائىر ئىچكىنىش ۋە ئىپتىخار تۇيغۇلىرىنىڭ گىرەلەشمە بوشلۇقلىرىدا بىر يوكسەك مەنىۋى پەللىگە قاراپ ئىلگىرىلەيتتى. ئۇنىڭ يېرىم ئۆمۈرلۈك ھايات مۇساپىسىدە كۆرگەنلىرى قىسمەت ۋە دەرد ـ ئەلەم بىلەن دائىرىلەنگەن غېرىبانە ھايات بوشلۇقى بولدى. بۇ بوشلۇقتا ھەممە غېرىب، ئاچ ھەم يالىڭاچ ئىدى. شائىر بۇ بوشلۇقتىن ھالقىش، ئۇنىڭ سىرتىدىكى كەڭلىك شەۋقىگە تۇتىشىش ئىشتىياقىدا جاھان كەزگەن، ئىشق ئوتلىرىدا كۆيگەن، شېئىرىيەت ـ نەزمىنىڭ تىغ ـ شەمشەرلىرىنى كۆتۈرۈپ ئاجايىپ جەڭگىۋار، ئاجايىپ ئۇتۇقلۇق يۈرۈشلەر قىلغان بولسىمۇ، ئەمما

ئۇنىڭ ئاساسىي ھاسىلاتلىرى شائىرنى رېئال يوسۇندا ئاشۇ غېرىبانە بوشلۇقنىڭ سىرتىغا ئاچىقالمىدى. تۇرمۇش بىلەن سەنئەتنىڭ كېسىشىش نۇقتىلىرىدىمۇ بۇ خىل تراگېدىيە تەكرار رەۋىشتە كۆرۈلۈپ شائىر قەلبىنى ھەمىشە ئۆرتەپ تىلغاپ تۇراتتى. ئازابلىق ئەسلىمىلەرنىڭ داغلىرى، بىر - بىرىگە زەنجىرسىمان باغلىنىپ كەلگەن ئۆلۈم - قازا قىسمەتلىرىنىڭ زۇلۇمى ۋە بىر پۈتۈن غېرىبانە ھايات بوشلۇقىنىڭ بىناۋا دىمىق ھاۋاسى شائىرنىڭ قەلبىدە سۇزۇلگەن قاياشلىق ئىنسان تاڭلىرىنىڭ نۇرانە ئۇپۇقلىرىغا گۇگۇم سايىلىرىنى تاشلاپ تۇراتتى. شائىر بۇنىڭ مەنىۋى بېسىمىنى بىر ئۆزى يېگانە كۆتۈرۈپ، دەردۇ ھەسرىتىنى بىر ئۆزى پىنھان تارتىۋاتاتتى. تەنھالىق، ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ مۇتلەق ھايات چىنلىقى سۈپىتىدە رېئاللىشىپ، غېرىبلىق ۋە يېتىملىك تۇيغۇلىرىغا تېخىمۇ ئاچچىق مەزمۇنلارنى قوشقاچقا، ئۇ تۇيغۇ ساماسىدا يېنىپ - پارلاپ، ئوي - خىيال كۆكىدە پەرۋاز ئېتىپ، تەنھالىقنىڭ بۇ ئالەم پايانىدىكى نجاتلىقىنى دېرەكلەيتتى. ئۇ، شۇ يوسۇندا زامانغا بولغان گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىدە ئۆزلۈكىنىڭ بارلىق ئىمكانىيەتلىرىنى تەخمىن قىلىپ، ئۆز - ئۆزى بىلەن، ئۆز - ئۆزىگە تۇتاش ئاۋام ھەققى - ھۆرمىتى بىلەن چەكلەنگەن تەنھا كىشىلىكنىڭ قىممىتىنى ئۆزىدىن، پەقەت بىر ئۆزىدىنلا ئىزدەشكە بەل باغلىدى. بۇ خىل ئىنتىلىشتىن گەرچە ئادەمگە ئەلەم يەتكۈزگۈچى تەنھالىق مۇڭى ئۇتتۇرىغا چىقسىمۇ، ئەمما ئادەمنىڭ ئۇنىڭدا پىنھان بىر يوسۇندا ئېرىشىدىغانلىرى رېئال ھاياتنىڭ ئومۇمىي چەمبىرىكىدىن ھالقىپ كېتەتتى. شائىرنىڭ بۇ خىل يەكدىل مەۋقەسىدە شېئىرىيەت چۇقانلىرى ئارقىلىق تەنھا كۈرەش قىلىش بىلەن تەڭرى ۋەسلىگە يۈلىنىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل يوللا بار ئىدى. چۈنكى، شائىر نەزىرىدىكى جاھالەتلىك زامان ئىنساننىڭ چىنلىقىغا، ھەق - ئادالەت يادى - ئېتىقادىغا، گۈزەل قۇت - سائادەت تاڭلىرىغا قارشى قۇتۇپتا دەھشەتلىك تاشقىنلاپ باراتتى. مۇنداق ئۇلۇغ زامان ئېقىنى ئالدىدا، شەخس، بولۇپمۇ ئۇنىڭ بىلەن سىغى-

شالمايدىغان، ئاڭا قارشى مەيداندا تۇرغان ئىسيانكار يەككە ئادەم
پەقەتكىنە بىر تال خەس - چۆپ، بىر يەلپۈم شامال ۋە بىر تۇرۇم
بۇژغۇندىن ئارتۇق قىممەتنى ئىپادە قىلىشقا قادىر ئەمەس ئىدى.
زامانغا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈش، ئەمەلىيەتتە شەخسنىڭ بىھۇدە
ھالاكىتى سۈپىتىدە ئۇنى كېپەنسىز قالدۇراتتى، دىت - كامالەت
دەرىجىلىرىنى قەدىر - ئېتىبارسىز تۇپراق ئاستىغا كۆمۈپ تاشلايد-
تى. ئۇنىڭ ئۈستىگە زامان تەرتىپلىرىدىكى ئاساسىي يوسۇنلاردا
تەكىتلىنىپ ئېتىبارغا ئېلىنغىنىمۇ تەرەققىيپەرۋەر ئادالەت ۋە كا-
مالەت چۇقانلىرى بولماستىن، بەلكى تۇرغۇن، ساتقۇن جاھالەت
ئەھكاملىرى بولغاچقا، شائىر نەۋبەتىنىڭ چىقارغان ئاخىرقى قارا-
رى ئۆز زامانغا يارىشا ئاقىلانە تاللاش سۈپىتىدە ئۇنىڭ ئەڭ تۈپكى
ھايات پائالىيەتلىرىنى مۇقەررەر ھالدا روھنىڭ بىپايان ئالەملىرى
ئىچكىرىسىگە، جاھان غوۋغالىرىدىن خالىي، تىنچ، ئەركىن ۋە
خىلۋەت جايلارغا ئېلىپ باراتتى.
شىپاخانىنىڭ بارلىق كىرىمىنى ئاتىسىنىڭ يىل نەزىر - چىد-
رىغى خىراجىتى ھېسابىدا ئاستانىدىكى باشپاناھسىز كەمبەغەللەرگە
ئاتاپ، قالغان مۈلكى - بىساتلىرىنى ئىككى شاگىرت تېۋىپقا ھەدى-
يە قىلىپ ئۆيىگە بېكىنگەن شائىر «خەمسە نەۋبەتى» دىن كېيىنكى
مۇسىبەت سۈكۈتى چىرمىغان ئاي - يىللارنىڭ خاس تەسىراتلىرىنى
شېئىرىيەت چوغدانلىرىدا قىزدۇرۇپ مىسرالارنى تاۋلاش بىلەن بەند
ئىدى. شائىرنىڭ قەلبى ھېس ئىچىدە كۆيۈپ، تەپەككۇر ۋە تەسەۋ-
ۋۇرلىرى نۇر تېزلىكىدە ئۇچۇپ سەنئەت ئىبادىتىنى يەنىمۇ بىر
پەللە ئىلگىرى سۈرگەن بولسىمۇ، ئەمما مەستلىك تازا دېگەندەك
ئەۋج - دولقۇن ياسىيالمايۋاتاتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ ئىجادىي ھوسۇل-
لىرى ئاۋۋالقىدىن پەرقلىق ھالدا بىرخىل ئىچكى رىتىمنىڭ كېڭە-
يىشىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ تۇرۇپ - تۇرۇپلا ئۈزۈلۈشىدىن؛
ھېس - تۇيغۇنىڭ ئوتتەك كۆيۈپ ئالەمگە تۇتىشىشىدىن، ئۇلۇغ
بىر ۋەھدەت يالقۇنىغا ئايلىنىشىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ ئەقىل
جۇدۇنلىرىدا قار - مۇز بولۇپ ئۇيۇشىدىن ھاسىل بولماقتا ئىدى.

شۇڭا ھەربىر رۇبائىدىي ھاياتنىڭ سىر - مۇئەممالىرىغا، خىسلەت - خاسىيەتلىرىگە، بەخت - سائادەتلىرىگە، مەنىدار ۋە جۇلالىق قاتلاملىرىغا ئىما - بىشارەت بەرگۈچى ئەقلىي مەزمۇندار- لىققا ئىگە بولۇپ، تۆت مىسرا تۆت قاشا تام سۈپىتىدە بىر ھېكمەت ئۆيىنى ھاسىل قىلغان، ئاڭا كىرگۈچى ئۆزىنى گويا قاشالىرى بولمىغان، رەڭدار مېۋىلىرى چەكسىزلىكتە كۆزىنى چېقىپ تۇرغان جاھانباغقا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىشى تەبىئىي ئىدى. شائىر بۇ ئۆي، بۇ باغ، بۇ ھېكمەت ئالىمىگە تەكرار نىگاھ ئاغدۇرۇپ شېئىرلارغا يەنىمۇ ئىنچىكە زىننەت قوشتى، مەنە بېزەكلىرىنى تاقىدى ھەمدە ئۇزۇلۇپ قالغان، كۆڭۈل جاراھەتلىرى قېتىدا بېسىد- لىپ قالغان نۇردەك پارلاق، چاقماقتەك غەيۇر تۇيغۇلىرىدىن يېڭى- دىن يېڭى مىسرالار گۈلدەستىسى تىزىپ، ئۇلارنى ئۆز نۆۋىتىدە «رۇبائىياتى نەۋبەتى» نىڭ سارغۇچ بەتلىرىگە نەقىش قىلىپ چەك- تى. مىلادىيە 1726 - يىلى 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى تۆت يۈز رۇبائىينى ئۆز ئىچىگە ئالغان «رۇبائىياتى نەۋبەتى» دۇنياغا كې- لىپ، شېئىرىيەت - نەزم گۈلىستانىدا ئۆزگىچە رەڭ بىلەن چاقنى- دى ۋە ئۆزگىچە خۇش پۇراق چاچتى.

3

تەقدىرنىڭ سىرلىق يازمىشى ئىنسان بالىسىنىڭ ماھىيەتلىك ئويلىرىغا قويۇلۇپ سىزىلگەنچە، ئۇنىڭ ھاياتلىقتىكى رېئال كە- چۈرمىشلەر بىلەن بولغان ئالاقىدارلىقى كۆچىيىپ تەقدىر بىلەن ئىنسانىنىڭ ئەسلىي ۋە ئەزەلىي رەۋىشتە بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئىگە ئىكەنلىكى بىر - بىرلەپ يېشىلىدۇ. تەقدىر — ئىنسان ھاياتىنىڭ ئالدىن بېكىتىلگەن لايىھىسى، ماھىيەتتە، تەبىئىي ۋۇجۇد خاسلى- قىنىڭ ئىختىيار تىزگىنى سۈپىتىدە ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان بولغاچقا، رېئال ھاياتتىكى رەڭدار كەچۈرمىشلەر ئە- مەلىيەتتە تەقدىر رولىنىڭ نەتىجىسىنى، ئىنسان بالىسىنىڭ ئۇنى

بىلىش، تېپىش ۋە تونۇش جەريانىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. ئىنسان مۇشۇ جەرياندا ئىگە بولغان كەچۈرمىشلىرىنىڭ ئەقلىي تەجرىبە-سى، سىرلىق بېشارەتلىرى ۋە ئويلاندۇرۇش كۈچى ئارقىلىق تەق-دىرگە چېتىلغان ياكى ئاڭا ئالاقىدار يوسۇندا كۆرۈنگەن كېيىنكى مۇساپىلەرنى پەرەز قىلالايدۇ ھەمدە ئۆزىنىڭ ئۇنىڭدىكى بارلىق ئېھتىماللىقلىرىنى دەڭسىيەلەيدۇ.

تەقدىر، ئىنساننىڭ تاشقى رېئاللىقىدىكى تۇرمۇش ھادىسىلى-رىدە كۆرۈنگەندەك قىلسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ مەركىزىي ھالقىسى ئىنساننىڭ ئىچكى رېئاللىقىدىكى ماھىيەتلىك ئويلار چوڭقۇرلۇقىدا ھەرىكەت قىلىپ ئۆزلۈك رايىنىڭ ئاساسىي مەۋقەسىنى بەلگىلەي-دۇ. شۇڭا، تەقدىر، ئىنساننىڭ تاشقى دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئۆز ـ ئۆزىگە ئىچكىرىلەش ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى ئىگىلەش قۇربىگە بېقىپ ئەسلىي تەرزدە ئۇنۇم بېرىدۇ ياكى ئەسلىي ھەقىقە-تىگە قايتىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرىقى ھاللاردا، تەقدىر بىلەن ئىن-ساننىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسى پارچىلىنىپ، تەقدىرنىڭ تورمۇزلى-نىشى، ئىنساننىڭ ئېزىش ـ قايمۇقۇشىدەك تۈپلۈك پاجىئەلەر يۈز بېرىدۇ.

نەۋبەتىنىڭ ئائىلە نەسەبىگە چېتىلغان تۇرمۇش پاجىئەلىرى تەقدىرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ بىر پۈتۈن كىشىلىك پاجىئە-لىرىگە ۋەكىللىك قىلالمايتتى. چۈنكى، شائىر ئاشۇ بىر قاتار ئائىلىۋى پاجىئەلەرنى ئۆزىگە خاس بولغان كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ سىرتىدا كۆردى، ئۇ تۈپەيلى ھەم ئۆز تەبىئىتى دەۋەت قىلىپ تۇرغان ئىجادكارلىق خىسلەتلىرىنى، سەنئەت ئىبادىتى ۋە ئىشق ئېتىقادلىرىنى ئۈزۈپ قويمىدى. ئۆز تەبىئىتىنىڭ ئاكتىپ رايىغا قىزغىن بېقىش، ئىچكى رېئاللىقنىڭ نىگىزىدىن شائىرلىق سالا-ھىيىتى ۋە كامىل ئىنسانلىق لاياقىتىدە باش كۆتۈرۈپ چىقىش — مانا بۇ نەۋبەتىنىڭ پاجىئەلەر كەڭلىكىدە تۇرۇپ ئىدراك قىلالىغان ۋە ئاڭا ماس ئاۋاز قوشالىغان ھەقىقىي تەقدىرى بولۇپ، ئۇ، شائىرنى ئاخىرقى ھېسابتا ئىنسانىي قىممەت بىلەن ئىنسانىي سائا-

دەتنىڭ ئېرەم باغلىرىغا يېتەكلەپ بارالايتتى.
هويلا ئىچى بىسەرەمجان، غېرىب ۋە يوقسۇل كۆرۈنسىمۇ، ئەمما نەۋبەتنىڭ روھىيەت ئالەملىرىدە ئېرىشكەن تەپەككۇر ئۇتۇق-لىرى ھەممىنى بېسىپ چۈشەتتى. شۇڭا ئۇ پۈتكۈل ۋۇجۇدىدىن تېشىپ تۇرغان ئىرادە ھىممەتلىرى بىلەن ئەتراپقا تىكىلگەندە، ھەممە نەرسە ئۆزىنىڭ ئىچكى قاتلاملىرىدىن يېڭىچە مەنە جۇلاسى تاشلاپ تاشقى ھاللىرىنىڭ غېرىبانە كۆلەڭگىلىرىنى يوشۇرۇپ قا-لاتتى ھەمدە شائىردا ماددىي ھەشەمنىڭ قىممىتىنى خىرەلەشتۈرۈپ باراتتى. شائىر ئۇلاردىن، ماددىي دۇنيانىڭ ئىللەتلىرىدىن ھالقىپ قەلبىسېرى يۈكسىلىۋاتقان مەنىۋى دۇنيادا پىكرەن پەرۋاز ئېتەت-تى. نەپس سەۋەبىدىن، نەپسكە مەھكۇم ئەتكۈچى ئىجتىمائىي زۆ-رۇرىيەت ـ ئېھتىياجلار بېسىمى سەۋەبىدىن روي بېرىدىغان تەڭ-قىس دىشۋارچىلىقنىڭ ئىنسان ھاياتىنى ئاستا ـ ئاستا خورد-تىپ، ئۇنىڭ روھىي بىرلىكلىرىنى پارچىلاپ، كامىللىق مۇقاملى-رىدىن چالغىتىپ، ئاقىۋەت ئېغىر پۇشايمان ـ ھەسرەتكە قويىدى-غانلىقى شائىرنىڭ ھالقىش كەڭلىكىدىكى پىكرەن پەرۋازلىرىدىن نۇردەك يارقىن شولا تاشلىماقتا ئىدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە نەپستىن، مال ـ دۇنيادىن، ماددىي مەنپەئەت دىشۋارچىلىقلىرىدىن يىراق تۇرغان، ئىشق ئوتلىرىدا تاۋلانغان، مەنىۋى پاراغەت ھىممىتى بىلەن تېپىنىچ ئىجاد بەختىگە ۋە ئىلاھىي ئىشق ۋىسالى شاراپەتلى-رىگە نائىل بولغان كامىل ئىنسان سىيماسى ئەكس ئېتىپ ئۇنى ئۆزىگە كۈچ بىلەن تارتاتتى. شائىر شۇ مەنىۋى ھاللارنىڭ مەستلى-كى بىلەن هويلا ئىچىدە خېلى بىر ھازاغىچە سۈكۈتلۈك تۇرغاندىن كېيىن، كۆزلىرىنى هويلا ـ ئارام تاملىرىدىن ئارتىلدۇرۇپ كۆك سەتھىگە مەقسەتسىزلا تىكتى. سۈزۈك تاڭ ئاسمىنىدا ئاندا ـ ساندا قىزغۇچ بۇلۇتلار ۋە قارلىغاچلارنىڭ شوخ ـ تېتىك پەرۋاز ئېتىش-لىرى كۆزگە تاشلىناتتى. باھارنىڭ، ئالەمدە بولىدىغان ھاياتىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئەلچىسى سۈپىتىدە يېتىپ كېلىپ ھەممە يەردە ئۇچۇپ چۇرۇقلاپ يۈرگەن قارلىغاچلارنىڭ بۇ ھاللىرى شائىرنىڭ

ئەزەلىي تەقدىرگە بەلگە - بېشارەت بەرگەن هالدا ئۇنى ئېھتىمال-لىقلار ئالەمگە ئېچكىرىلەپ ئەكىرىپ كەتتى. شائىر ئۇ يەردە تەقدىر ئېھتىماللىقلىرىنىڭ شەپىلىرىگە چىرمىشىپ، ئۇلارنىڭ رېئال ھەقىقىتىنى ۋە ئۆزى بىلەن بولغان مۇقەررەر بىرلىكلىرىنى دەڭسەپ ئىدراكلىماقتا ئىدى. سۇنغان ئائىلە - روزغار ئىچىدە تۇرغان شائىر مەۋجۇتلۇق شەكلى، ھالىتى ۋە ئىرادىسى يېقىدىن راستىنلا ئاشۇ دىققەت - ئېتىبارىدا قانات قېقىۋاتقان قارلىغاچقىلا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ئائىلىسىدە تارتىشقۇدەك، ئۆزىنى تۇتۇپ، باغ-لاپ تۇرغۇدەك ھېچنېمىسى يوق ئىدى. ئۇ ئاللىبۇرۇن ھەممىدىن ئايرىلىپ، ھەممىدىن ئادا - جۇدا بولغانىدى. ئەمما، ئۇنىڭغا ئەزەلىي تەقدىردىن تېخىچە بەلگە - نىشانە بولمايۋاتاتتى. خوتەن تەختىدىكى بەگ ھۇزۇرىدىن كەلگەن تەكلىپ - چاقىرىقلار ئۇنىڭ دۇنيا ئىشىدىن رايى قايتقان كۆڭلىگە ۋە ئەرك ھاۋاسى قويۇق تىنچ خىلۋەتلەرگە بولغان ئىنتىلىشلىرىگە خوپ كەلمىگەچكە، ئۇنى سىد-لىق رەت قىلىشقا تولغانىدى. بۇنىڭ ئۇچۇن ئۇنىڭ قەلبىدە ھېچقانداق ئەپسۇس - پۇشايمان ئالامەتلىرى كۆرۈنمەيتتى. ئەزەلىي تەقدىرگە يۆلەنگەن بىر غەيۇر روھىي ھال ئۇنىڭ پۇتكۇل ۋۇجۇدىنى ئىگىلى-گەن بولۇپ، ئۇنى بارلىق ئېھتىماللىقلارغا يول بەرگەن ئىمكانلار كەڭلىكىدە ئوي - خىيالغا غەرق ئېتەتتى...

يېنىك بىر شەپىنى سېزىپ كەينىگە بۇرۇلغان شائىر ئۆزىنى پىر - ئۇستاز تۇتۇپ ھۆرمەت بىلدۈرىدىغان، شېئىرىيەت بابىدا ھەۋەس - ئىشتىياقتىن ھالقىپ قولىغا قەلەم ئالغان ياش شائىر قەدىردىن غەمناكنىڭ ئۆزىگە بېقىپ، تەلمۈرۈپ تۇرغانلىقىنى باي-قاپ خىجالەت بىلەن ئۆزرە ئېيتتى. غەمناك نەۋبەتنىڭ قوللىرىنى سىقىپ ئۇنىڭ ئوي - خىيال قۇۋۋىتى ۋە ھاياجان شاماللىرىدا قىزغۇچ تۇس ئالغان چېھرىگە زەن سېلىپ ئۇنىڭدىن ئۆز ئويلىرىغا ئىما - ئىشارەت تاپقاندەك غەيرەتلىنىپ:

— بېۋاخ كېلىپ كەيپلىرىنى بۇزۇپ قويغىنىم ئۇچۇن ئەيىب-لىكمەن، سۇبھى - سەھەردە كۆرگەن خەيرلىك چۈشتىن ئىلھام

تاپتىمۇ ياكى ئۆزلىرىگە ئەينى يىللىرى ئىشق ھىممىتى بەخش ئەتكەن يىراق يەركەن سەپەرلىرى دىلىمغا ئوت تۇتاشتۇرۇپ قويغاندۇ، بۇگۈن ئۆزۈمنى سەير - سەپەرگە ئاتلىنىۋاتقان يولۇچىدەك ئادەتتىن تاشقىرى روھلۇق سېزىپ تۇرۇپتىمەن، غەيرەت - شىجائىتىمۇ ئۇرغۇپ تېشىپ تۇرىدۇ. سىلىنى يوقلاپ، پاناھ تارتىپ كېلىشىمنىڭ خەيرلىشىش بولۇپ قالماسلىقىنى ئۈمىد قىلاتتىم، ئەمما... — غەمناك سۆزىنىڭ ئاخىرىنى يۇتۇۋەتتى ۋە نەۋبەتىگە ئىلتىجا بىرلە تىكىلدى. نەۋبەتى غەمناكنىڭ ئۆزىنى سەير - سەپەرگە دەۋەت قىلىپ كەلگەنلىكىنى جەزملەشتۈردى ۋە ئاڭا كۆڭلىدىن كېچىۋاتقان يوشۇرۇن سېزىملىرىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئىزھار ئەتتى:

— ئاللا ئىگەم مېنى نەسەب - جەمەتىمنى يەلپۈگەن قازا شاماللىرى بىلەن چاقىرىدۇ. ئەمما، دىلىمنىڭ ئىچكىرىسىدىن مەۋھۇم كېلىدىغان ئۇ چاقىرىقتا ئەۋۋەلىگە ئوخشاش قازا تەقدىرىنى ئەمەس، بىرخىل ئۇزاقتا سوزۇلغان تىنچلىقنى سەزمەكتىمەن، تىنچلىق ئىچىدە بولسا، بىرخىل داۋراڭسىز ئاسايىشچان كۈنلەرنىڭ خاسىيىتىنى كۆرمەكتىمەن. ماڭا ئىشارە بولغىنى ئۆزۈمدىن ئاشۇ تىنچ خىلۋەتكىچە، ئۇنىڭدىن تەڭرى ۋەسلىگىچە بولغان ئارىلىقنىڭ سەير - سەپىرىدۇر. كۆز ياشلىرىمنى، كۆز نۇرۇمنى ۋە جېنىمنىڭ شاش ئەركە نازىنى بىر - بىرلەپ ئەكەتكەن مۇسىبەتلىك ئىشلار، ئىلكىمدە سۇنۇپ مۇڭلىنىپ ياتقان يوقسۇل روزغارىممۇ بۇنى ئىسپات ئەتمەكتە.

غەمناكنىڭ كۆزلىرى ھاياجاندىن نۇرلىنىپ كەتتى، ئۇ نەۋبەتىنىڭ قوللىرىنى سۆيۈپ ئۇزۇپ - ئۇزۇپ ئېيتتى:

— كەمىنە سايىلىرى ئۆزلىرىگە ئەگەشكۈچىمەن، سەپەر يوقىرى ئاستانە — يەركەن شەھرىنى مەقسەت قىلغان بولسا، مۇرادىم ھاسىل بولۇر ئىدى.

نەۋبەتى غەمناكنىڭ ئۈمىد ئۇچقۇنلىرى ئۇچۇپ تۇرغان شادىمان كۆزلىرىگە تىكىلىپ بىر ھازا تۇرغاندىن كېيىن ئېسىگە كەل-

گەندەك بولۇپ كېسپلا ئېيتتى:
— ياق! سىلى سايە ئەمەس، سايەمۇ ھەم ئەمەس، بەلكى شولا، نۇرانە شولا. ھەركىمنىڭ شولىسى بىلەن سايىسى بىر ئۆزدىن، ئاندىن قالسا بىر ئاللادىن بولۇر. شۇڭا سىلىنىڭ سەير - سەپەرلىرى مەندىن، بىراۋدىن خالىي ھەم تاشقىرى تۇرىدىغان مەيلى - ئىختىياردا ۋىسال تاپقۇسى، ئاخىر. ئىمانىم كامىلكى، مەن قايتىمەن، سىلى ئۆرلەيدىلا. ئەمما، ئىككى ئارىنىڭ يىراقلىقى مۇساپە ئەمەس، يولۇچىغا نىسبەتەن ھەقىقەت مەنزىلىنىڭ يادى - ئېتىقادى بەخش ئېتىدىغان ۋىسال شادلىقى ئالدىدا ئېغىر ئازاب، ئاچچىق رىيازەتلەرنىڭ كارايىتى چاغلىق. خۇددى زېمىندىكى مەۋجۇدات سۇغا، ھاۋاغا، قۇياشقا يۆلەنگىنىگە ئوخشاش ئىنسان بالىسىمۇ ھەريەر، ھەرجايدا زاتى - ئىگىسىگە، ئۇنىڭ ۋەسلى نۇرىغا يۆلىنىپ چېچەك ئاچىدۇ. بۇنىڭ بەھرى، خاسىيىتىدىگە نېمە يېتەر، مەۋلانا! ئىشق قەۋەتلىرىدە ئالەمنىڭ، ئادەمنىڭ ۋە ئاللانىڭ نۇرىغا نائىل بولۇپ، ئۇنى نەزم گۈلشەنلىرىدە ئېچىلدۇرۇپ، ئىشق ئەھلىگە، مەھكۇملۇق تۈنلىرىدە رەڭسىز، جولاسىز يۇرگەن غېرىب ئەل قەلبىگە تۇتالىساق، كۆپتىن كۆپ ساۋاب تاپقان بولار ئىدۇق. ئۇمىدىمنىڭ كۆڭۈللىرىگە خوپ كېلىشىنى تىلەش بىلەن تەڭقىس ھالىمغا مەدەت تاپقايمەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە، بىر يىلدىن بېرى ئاتىسىنىڭ ئورنىدا يەركەن شەھىرى - ئاستانىسىدە قارار تاپقان بۇرادىرىمىز قۇربانىنىڭ مەنزىللىرىدە ھازىرلىقى مېنىڭ زاھىرلىقىمغا ئوخشاش پەرىشانلىقلىرىنىڭ قارا بولۇتلىرىنى، ھاجەتلىرىنىڭ قاراڭغۇ كېچىلىرىنى يورۇتقۇسى. مەنكى يوقسۇل، يېتىمنىڭ بارار جايىدا ئۇلۇغلۇق روھىنىڭ خەيرخاھلىقىدىن تاشقىرى بىرەر مەئىشەت جىلۋىلىرى چېلىقمايدۇ. كۇنلەپ ھەم تۈنلەپ ئىستىقامەتتە ئولتۇرۇش بىلەن ئاللا ۋەسلىگە مۇشەررەپ بولۇشنى ئورۇندىيالىسام، ماڭا شۇنىڭ ئۆزى ئەڭ ئالىي سائادەت ئىدى. ئىنشائاللا، تەڭرىم ھەممىگە قادىرلىقىدا تەقدىرىمىزگە يولباشچىدۇر. تەنلىرىمىز تۇپراق ئاستىدا ئەمىن تاپقۇ-

چە بولغان ھەربىر كۈننىڭ ساخاۋەتلىك بەھرىدە… — سىرتتىن ئاڭلانغان شېئىرىي سادا ئۇلارنىڭ سۆھبىتىنى شۇ يەردىلا ئۈزۈپ قويدى:

ساباھ دەيدۇ خاكىمنى قۇتلۇق كېرىيە مۇلكىدىن،
شەھىداندىن[1] كېلۇرمەن، ھىدىم گويا رەيھاندۇر.
ئەل كەزمىكىم پەرھىزدۇر، ئىشق ۋەجھى سۇبھىدە،
ئوت ئۇستىگە ئوت چۈشتى، خانۇمانىم ۋەيراندۇر.
ئۈچ رەت ئۇستۇم ئىشكىڭگە، ئامانىتىڭ ئىلكىمدە،
چىرايىمغا باقمىغىن غېرىبلىقىم پىنھاندۇر…

ئىككىيلەن ئىشىكتىن كۆز ئېلىپ بىر - بىرىگە بېقىشقىنىچە تۇرۇپ قېلىشتى. نەۋبەتنىڭ قۇلاق تۇۋىدە دائىم ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان ئاشىق - قەلەندەرلەرنىڭ بېيىت - قوشاقلىرىدىن تۇپتىن باشقىچە بۇ ئاھاڭدار نەزمىدىن ئۇنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. غەمناك بۇ ھالنى نەۋبەتنىڭ مېھىر - شەپقەتلىك كۆڭلى - كۆكسىنىڭ دائىملىق ئىنكاسى دەپ چۈشەندى ۋە قويىنىدىن بىر مىس يارماق چىقىرىپ ئالدىراپلا ئىشىكنى ئاچتى. ئىشىك سىرتىدىكى دەرۋىش سۇپەت يوچۇن كىشى غەمناكقا لەپپىدە بىر كۆز تاشلىغاندىن كېيىن كۆزىنى قايتا يۇمدى ۋە قەددىنى رۇسلاپ تەئەددى بىلەن ئېيتتى:

— سەۋر - تاقىتىم ئالدىدا سەدىقەڭگە ھاجىتىم يوقتۇر. ئۈچىنچى رەت كېلىپ ئىشىك قېقىشىمدا سەۋر - تاقىتىمنىڭ ئاخىرقى چېكىنى بىلگىنكى، موھتاجلىقىمنىڭ قىزىلگۈللىرى ھەزرىتىمنىڭ پۇشتى، مۇسىبەتلىك تۇپراقنىڭ كۆز يېشى، ئۆچكەن چىراغنىڭ يېغى، كۆكۈل بوستانىنىڭ خۇشناۋا بۇلبۇلى، شېھىدانىمنىڭ سۇبھى - سەھىرى بىلەن قات - قات پورەك ئېچىپ

---

① شەھىدان — كېرىيە قولتۇق كەنتىدىكى قوۋمى شەھىدان مازىرى، خەلق تىلىدا شېيدان دېيىلىدۇ.

خۇش ھىد چاچقۇسىدۇر. تىلىكىم قوبۇل كۆرۈلمىسە، ئۇشبۇ بوسۇغاڭ ئاخىرەتلىك دەرگاھىمغا ئايلىنىدۇ، ساخاۋەتچى.

غەمناك مەڭدەپ تۇرۇپلا قالدى، دەرۋىشنىڭ سۆزلىرى ئۇنىڭغا شۇنچىلىك چۈشىنىكسىز، شۇنچىلىك سىرلىق تۇيۇلدى، ئەمما نەۋبەتى ئۈچۈن ئۇنداق ئەمەس ئىدى. نەۋبەتى سۆز ـ تەمسىللەرنىڭ ئورامى ئىما قىلىپ تۇرغان نەرسىنىڭ ئۆزى بىلەن بىۋاستە ئالاقىدارلىقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى، شۇنىڭدەك ئۆزىنى بىر پىنھانە مەنزىلگە دەۋەت قىلىپ تۇرغانلىقىنى چۈشەندى. شۇ مىنۇتلاردا ئۇنىڭ قەلبىدە ئۆتمۈش بىلەن كېلەچەكنىڭ خىياللىرى بىر ـ بىرى بىلەن ئۆزئارا گىرەلىشىپ تەقدىرنىڭ غۇۋا بىر سەھىرىنى يورۇتقاندەك بولدى. خىياللارنىڭ ئىلھامبەخش كەڭلىكىدىن قايتىپ ئۆزىنى تولۇپ تاشقان كۈچ ـ قۇۋۋەت ۋە غەيۇرانىلىك ئىلكىدە ھېس قىلغان شائىر بوسۇغىدا كۆز يۇمۇپ تىك تۇرغان يوچۇن كىشىگە — ئۆز تەقدىرىنىڭ سىرلىق ئەلچىسىگە ئىنتىلىپ:

— تىلەكلىرى قوبۇل كۆرۈلدى، غېرىب خانىمىزغا مەرھەمەت قىلغايلا! — دېدى ۋە ئۇنىڭ قوللىرىغا ئېسىلدى. ياشلىقىدىن بېرى بىرەر ئىنسان بالىسىغا ئىللىق چىراي ئېچىپ باقمىغان، بارچىنى ئۆزىنىڭ سوغۇق نەزەرى بىلەن تۈرتۈپ تۇرىدىغان تەكەببۇر دەرۋىش تۇنجى قېتىم مۇلايىم تەبەسسۇم بىلەن شائىرغا ئېگىلدىيۇ، ھايالشىمايلا يەنە ئاۋۋالقى جىددىي، مەغرۇر ھالىتىگە قايتىپ قەددىنى رۇسلىدى. نەپەسلىرى ئىتتىكلەپ، پۈتۈن ئەزايى لەرزىگە كەلگەن شائىر شۇ دەملەرنىڭ ئۆزىدە دەرۋىشنىڭ كۆڭۈل ئەينەكلىرىدە ئەكس ئېتىۋاتقان بارلىق روھىي ھاللارنى تۇغما ھالدىكى ئۆتكۈر تۇيغۇسى ۋە تەپەككۇرى بىلەن كۆرۈپ يېتىپ مۇنۇ پىكىرلەرنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى: «ئىنسان ئۆزىدىن ھالقىپ ئىلاھقا پۈتۈنسۈرۈك قوشۇلۇپ كەتكەندە، ئۆزىدە ئاشۇ ئىلاھىي تەۋەلىكنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتى، ئىپتىخار ـ ئىشەنچى ئەكس ئېتىپ ئالەمنىڭ بارلىق مەۋجۇداتلىرىغا ئېتىبارسىز نەزەر بىلەن قارايدۇ. ئۇلارنى ئۆز پاكلىقىغا داغ ـ غۇبار يەتكۈزگۈچى، نەپسىنى، پەس

ھاۋايي ـ ھەۋەسلىرىنى قوزغىغۇچى، دىل رىشتىنى ئىلاھىي ئىشق-
تىن چالغىتقۇچى سەۋەبلەر مەنبەسى سۈپىتىدە يەكلەيدۇ. ئەمما،
ئىنسان بالىسى تۇپراقتىن ئۈنگەن گىياھ، ئالەم ھاۋاسىغا يۆلەنگەن
مېۋە بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەڭ ئالىي مەقسەتلىرىمۇ ئۇنى ئا-
خىرقى ھېسابتا زاھىرىي ئالەمگە، ئادەملەرگە، ئۇلارنىڭ بىرلىك
سائادەتلىرىگە قايتۇرىدۇ. مۇنداق قايتىش ئۇنىڭغا ھەقىقىي ئېتىد-
قادىنىڭ پۈتۈنلۈك قىممىتىنى ماھىيەت ئېتىبارى بىلەن
چۈشەندۇرىدۇ.»

ئۆز پىكىرلىرىدىن ئىلھاملانغان شائىر تەكەببۇر دەرۋىشنى
يېتىلەپ ئىچكىرىكى ھۇجرىنىڭ تۆرىگە ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن
سىپايە بىر ئورامدا سۆز ئالدى:

— قەدەملىرىگە مۇبارەك بولسۇن! ئۆزلىرىنى سەپەر ھىممى-
تىگە دەۋەت قىلغان مۇددىئانىڭ ئۆزى ھاجەتلىرىگە خوپ كېلىپ
ئىشىكىمنى چەككەن بولسىلا، مەن خىزمەتلىرىگە تەييارمەن. بې-
يىتلىرىدىن ھەم بۇرادىرىم قەدىرىدىن غەمناكقا ئېيتقان كۆڭۈل
سىرلىرىدىن ئۆزۈمنىڭ غېرىبانە شولىلىرىنى، تەقدىر لەۋزىدىكى
قاياشلىق يول بەلگىلىرىنى كۆرگەندەك بولدۇم. مېنى ئەزىز ئەت-
كەن زاتى مۇبارەكلەرنىڭ روھىغا تەشەككۇر بىلدۇرۇش بىلەن بىر-
گە ئۆزلىرىنى پىر ـ ئۇستاز تۇتۇشۇمغا رازىلىق بەرگەيلا.

دەرۋىش ئەمدى ھاياجىنىنى يوشۇرۇپ قالالمىدى، ئۇ نەۋبەتىگە
يېڭىۋاشتىن نەزەر تاشلاپ شائىرنىڭ ۋۇجۇدىدىن شەۋكەتلىك ئۇس-
تازى تىجەن ھەزرەت بىلەن نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ
سېيماسىنى، ئۇلاردىن شائىرغا تۇتاش ھالدا تېشىپ تۇرغان كاما-
لەت جىلۋىلىرىنى كۆرگەندەك بولدى. دەرۋىش تىترەپ تۇرغان
قوللىرى بىلەن قويۇن يانچۇقىدىن پۈكلەنگەن بىر نامىنى چىقاردى
ۋە ئۇنىڭغا بىر ھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن سۆزلەشكە باشلىدى:

— ئالەمنىڭ ھاۋاسى بۇزۇلغان شۇنچە يىللار مابەينىدە ھەق
يادى بىرلە جاھان كېزىپ يولۇقتۇرغانلىرىم كۆڭلۈمدە ھاسىل
قىلغان نۇرانە جىلۋىلەرگە يەتمىدى. ئىنساننىڭ ئالىمى پانىي ئىچى-

دە يۇرگەن تەڭقىس ھالىغا ئېچىنىشتىن كۆرە ئۇنىڭ قاتمۇ قات
نىقاب - پەردىلەر بىلەن ئورالغان يامان نىيەت - غەرىزىنى مازاق
ئېتىشكە خۇشتارمەن. سەۋەب شۇكى، ئىنسان بالىلىرى بىپا-
يان ئالەم سەتھىدە ھازىر - زاھىر تەگرى - ئاللا شاراپەتلىرىدە
ئېزىپ - ئادىشىپ ئادەمىي شەيتانلار ھەم ئۇلارنىڭ گۇمراھلىق
يولىغا كىردى، ھەتتا بۇنىڭ ئۇچۇن شان - شەرەپلەر ھېس قىلىنىش-
تى. ئەپسۇس، تاكى مۇشۇ كەمگىچە بىرەر خۇۋلۇق، بىرەر قۇت،
بىرەر نىجاتلىقتىن شەپە بولمىدى. بۇلار بارچىگە ئەزەلىي تەقدىر
سۇپىتىدە كۆرۈلۈپ تەگرى - ئاللاغا باغلىنىپ قارىلىدۇ. ئاھ،
ياراتقۇچى تەگرى - ئىگەم! مەنكى دەردمەن ئاشىقىڭ ساباھىدىنىگە
ئەيلىگەن شاراپەتلىرىڭنى ئۇلارغا بەخش ئەيلىگەن بولساڭمۇ، ئەمما
ياشاش رىزقىڭنىڭ بەختى ۋە قىممەتلىرىگە كىملەر يەتتى،
ئاخىر! ؟ كۇنۇتۇن يىغلاپ بىپايان ئالەم ئېتەكلىرىگە شەبنەم بولۇپ
تۆكۈلۈشۈمنىڭ، ھەر يەر، ھەر جايدا ساباھ - شامال مىسال
ئۇچۇپ چۆرگىلەپ ۋەزخانلىق قىلىشىمنىڭ ۋەجى ھېس، ئىدراك
ۋە مەرىپەت ئويغىنىشىدا بەخت - سائادەت ئاپتىپى تاپمىش
ئەل - ئاۋام ئۇچۇن ئەمەسمۇ!

تىجەن ھەزرەتنىڭ ئەينى يىللىرىدىكى ئەڭ كىچىك تالىپى،
ھەمىشە ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ يۇرىدىغان ئامراق بالىسى كېرد-
يىلىك ساباھىدىن ھاياجاندىن بوغۇلۇپ سۆزدىن توختىدى ۋە بىر-
نەچچە دەقىق كۆزىنى يۇمۇپ ئۇلۇغ - كىچىك تىنغاندىن كېيىن
ئۆز سېزىملىرىدە خۇددى نەۋبەتى بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ
بوۋىسى، ئۆزىنىڭ سۆيۈملۈك ئۇستازى تىجەن ھەزرەتلىرى بىلەن
سىردىشىۋاتقاندەك ھاياجان - ئىپتىخار ئىلكىدە سۆزىنى داۋام
ئەتتى:

— ئىنساننىڭ ئەزىز - خارلىقى ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ ئۆزىدىن،
ئۆزىنى نېگىز قىلغان ئىش - ئەمەل، خۇي - پەيلىدىن، ئاندىن
زامان ھاۋاسىدىن بولۇر. ئاللا - ئىگەم ۋۇجۇد - تەبىئەتلىرىمىزگە
بەخش ئەيلىگەن دىت ۋە ئىلھام شاراپەتلىرىنى بىلمەي تۇرۇپ،

ئۇنىڭ بەھرە - خاسىيىتىنى دەڭسىمەي، تەلقىن قىلماي تۇرۇپ، غايىب نىسۋىلەرنى تەمە قىلىپ يېتىش ئاسىلىقتۇر. ئۆزگە قىلغان ئاسىلىق ئۆزگىگە قىلغان ئاسىلىقتىن يامان ۋە بەتتەر بولۇپ، ئۇ ئاقىۋىتىدە ئىنساننى ئاللاغا، ھەق ۋە ئادالەت تەرتىپلىرىگە ئاسىلىق قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. يەر يۈزىدىكى بارچە مەۋجۇدات ۋە مەخلۇقات ئۆزخىلى، ئۆز تۈركۈمىدە خاس قانۇنىيەتلىرى بويىچە ياشاش، بەرق ئۇرۇپ ئايىنىش بەختىگە مۇيەسسەر ئېتىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ ئادەت - يوسۇنلىرى ئەسلىي نىگىزىگە مۇخالىپ كەلگىنى ئۇچۇن، ئادەم ئادەمگە، مېۋە مېۋىگە، گۇللەر گۇللەرگە ئوخشاشماي ئېتىبارسىز تاشلىنىپ ياتىدۇ. سۆيۈملۈك ئۇستازىم، تىجەن ھەزرەتلىرىدەك غەيۇر، زەبەردەست ۋە ئىمانى كامىل زاتنىڭ تەقدىرىمۇ ئەۋۋەلىدە ئاشۇ خىل ئاسىلىقنىڭ پىتنىسى - ۋابىاسى بىلەن نە بولدى، ئاخىر! ؟ يۈرىكىم يىغىدىن بىر دەقىقىمۇ توختىغىنى يوق، جۇدالىق، ياش يۈرىكىمگە ئازاب - ھىجران نەشتىرىنى سانجىغان ئوتتۇز بەش يىلدىن بېرى، ئۇستاز تەلىمىنى زىكرى ئەيلەپ، يەرۇ ئاسمان ئارىسىدا ھەممە كىشىدىن ئۇچۇر - خەۋەر دېرەكلەپ كەلگەن بولساممۇ، ئەمما ئۇستاز دىدارىغا ئېرىشىش بەختى نېسىپ بولمىدى. بۇنىڭدىن ئون بەش يىل مۇقەددەم كوھمارىم تۆپىلىكىدە ئۇستازىمنىڭ قەدىناس بۇرادىرى شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنى بىتاپلىق ئىچىدە ئۇچرىتىپ، ئاياغلىرىغا باش قويۇپ بىھوش بولغىنىمدا، ئۇ شەۋكەتلىك شەيخ ماڭا كۆپتىن - كۆپ ئىلتىپاتلار كۆرسەتتى ۋە ئىلتىماسىمنى مەقبۇل كۆرۈپ كېرىيە مۇلكىدىكى قوۋمى شەھىدانىدا قارار تاپتى...، — ساباھىدىن سۆزدىن توختاپ ئېسىگە كەلگىنىدەك قولىدىكى خەتنى نەۋبەتىگە ئۇزاتتى. ساباھىدىنىنىڭ سۆزلىرىگە ئىخلاس بىلەن زەن سېلىپ ئولتۇرغان نەۋبەتى ئۇستازى نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ نام - شەرىپىنى ۋە ئۇنىڭ ئەينى يىللىرى خوتەن ئاستانىسىدىن، ئېنىقراقى خىلۋەت سەھۋالىم ۋە كوھمارىم تۆپىلىكىدىن ئىز - دېرەكسىز غايىب بولغانلىقىنىڭ

سەۋەبىنى ۋە ئۇنىڭ ئۇچۇرىنى بىلىپ، كۆڭلى ئېچىلغاندەك بولدى-
يۇ، ھايالشىمايلا يەنە ھىجران ۋە تەشۋىش تۇمانلىرىنىڭ قاتمۇ قات
قاپسىشىغا ئۇچراپ ناخۇش بولدى. ئارقىدىنلا ئۇنىڭ تۇمانلىق
قەلب كۆكىدە ۋەھىمە چاقماقلىرى چېقىلىپ سۈپسۈزۈك روھ يام-
غۇرى يېغىشقا باشلىدى. نەۋبەتتى يامغۇرلۇق گۈگۈم ئىچىدە
تېنەپ - تەمتىرەپ قوللىرىدا چىڭ تۇتقان نامىگە تىكىلدى. نامە
ئۇنىڭغا خۇددى مۇشكۇلاتلار ئىچىدە تۇساتتىن پارلىغان ئۈمىد يۇل-
تۇزىدەك، ئۇزاق زۇلمەت قاراڭغۇسىدىن كېيىن سۈزۈلگەن ئاقۇچ
ئۇپۇق جىيەكلىرىدەك كۆرۈندى. ئەمما، نامە خېلىلا كونىرىغان،
كىرلەشكەن ۋە بۇرجەكلىرى تىتىلىپ يىرتىلىشقا باشلىغان بولۇپ،
كۆرۈنۈشتىنلا خېلى يىللار ئاۋۋال يېزىلغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.
نەۋبەتتى نامىنى لېۋىگە، يۈزىگە ۋە پېشانىسىگە تەگكۈزۈپ بىرنەچچە
دەقىقە تېڭىرقاپ تۇرغاندىن كېيىن ئوقۇشقا كىرىشتى. ساباھىدىن
نەۋبەتتىنىڭ پات - پاتلا قىزىللىق ئۆرلەپ تۇرغان ئاقۇچ چېھرىگە
تىكىلگىنىچە خىيالغا پاتتى، ئۇ، ئۇستازى تىجەن ھەزرەتنىڭ خېلى
كۆپ قىسىم بەلگە - ئالامەتلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم ئەتكەن بۇ
چىراي - ئۆڭدە ئۇلۇغلۇققا ئىنتىلگەن كامىل ئىنسان روھىنىڭ
نۇرانە جىلۋىلىرىنى كۆردى ۋە ئاڭا ئاستا - ئاستا قوشۇلۇپ كەتتى.
بۇ جىلۋىلەر بىرلىكىدە ساباھىدىن ناھايىتى تېزلا ئۆزىنى يوققا
چىقىرىپ ئىلاھىي ۋىسال دەملىرىنى غۇلاچلىرى ئارىسىغا ئالدى ۋە
ئۇنىڭ قانائىتىدە نەۋبەتتىنى يەلكىلىرى ئۈستىگە ئېلىپ كۆتۈردى.
نەۋبەتتى ئۇزارماقتا، جىلۋىگەر ئالەمنىڭ ھەممە يېرىگە يېيىلماقتا
ئىدى. ئەمدىكى دۇنيا بىرلىك بىلەن، بىرلىك جىلۋىلىرى ۋە
ئۇنىڭ چەكسىز ئۇزىراش، كېڭىيىش خىسلەتلىرى بىلەن ئاۋۋالقى-
دىن تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ مەنىدار تۈس ئالماقتا ئىدى. ئۇ يەردە
كىشى كىشىگە تۇتاش، مېھرى ئاتەش، روھىي بەرداش، ئىقبالى
رەڭداش كۆرۈنەتتى. ساباھىدىن خىيال كۆتۈرگەن تەسەۋۋۇر ۋە
تەپەككۇر كۆكلىرىدىن قايتىپ نەۋبەتتىنى ئېلىپ كېتىش مۇددىئا-
سىنىڭ ئوچۇق ئىزھارى - بايانىدا تەڭقىس - مۇشكۇللۇك تارتىۋاتا-

قانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇنىڭ قەلبى بىرخىل يوقلۇق ئىزتىراپلىد-
رى ئىچىدە ئۆرتىنەتتى، تەنلىرىدە نېمىدۇر بىر نەرسە تىنىمسىز
ئۆمىلەپ ئاچچىق نەشتەرلىرىنى سانجىپ ئارام بەرمەيتتى. ساباھىد-
دىن ئاردىكى جىمجىتلىقنىڭ پاتراق ئاخىرلىششىنى، خەتنىڭ
نەۋبەتىگە ھەممىنى چۈشەندۈرۈشىنى ياكى چۈشىنىشكە يېتەرلىك
ئىلھام ۋە تەپەككۇر ئاتا قىلىشىنى تولىمۇ ئارزۇ قىلاتتى. دەرۋەقە،
نامە ئارقىلىق ئۇستاز دىدارى ۋەسلىگە مۇيەسسەر بولغان، شۇنداقلا
ئۇنىڭ ھېكمەتدار بېشارەتلىرىدىن ھەممىنى، جۈملىدىن ئۇستازد-
نىڭ ئالىبۇرۇن ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى، ساباھىدىنىڭ ئۈچ رەت
كېلىپ بىر رەت كۆرۈشۈشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەن نەۋبەتى، يەر
ئۆزرە بېقىپ تەڭقىس بىرھالدا قايغۇلۇق ئولتۇرغان ساباھىدىنگە
يۈزلىنىپ قەتئىيەت لەۋزى بىرلە ئېيتتى:

— پۈرسەتنىڭ ئۆتۈشىدە ھېچكىم ئەيىبكە لايىق ئەمەستۇر،
ئاللا - ئىگەم ئەزەلىي تەقدىرگە شۇنداق قىسمەتنى پۈتكەن بولسا،
بەندىدە نە چارە! رەھـمەتـلـىـك ئۇستازىمنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن
ھەققى - ھۆرمىتىمنىڭ تەڭقىس كوچىلىرىدا مېنى دەپ ئۈچ رەت
سەير - سەپەر رىيازىتى چەككەنلىكلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىدىن كۆپ-
تىن كۆپ ئۆزرە سورايمەن. ھەر ئىشنىڭ ۋاقىت - سائىتى ئۇنىڭ
خەيرلىكلىكى ۋە بەخت - سائادىتىگە باغلىق بولۇر، سىلىگە مالال-
لىق يەتمىسلا ھەرقاچان يولغا چىقىشقا تەييارمەن! — نەۋبەتى
ئورنىدىن دەس تۇرۇپ ئۆزىگە ئىنتىلگەن ساباھىدىنگە كەڭ قۇچاق
ئاچتى. ئۇلار بىر - بىرىنىڭ باغرىغا مەھكەم يېپىشىپ ئىسسىق
كۆز ياشلىرىنى تۆكۈش بىلەن ئۆز ئۇستازلىرىنىڭ روھىغا ئېرىش-
كەندەك بولدى ھەمدە ئايرىلماس بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئەزە-
لىي تەقدىر رىشتىگە چىڭ چىگىلدى.

4

نەۋبەتى ئۈچۈن خوتەن ئاستانىسى ئەمدى قۇپقۇرۇق بىر جەزد-

ـرىگە ئـايلانغانـدى، ئـۇنـدا شـائىـرنـى تۇتـۇپ قالغـۇدەك، ھېس ـ ھاياجانلىرىنى قوزغىغۇدەك ھېچ نەرسە قالمىغاندەك ئىدى. خوتەن، پەقەت ئۇلۇغلۇقنى ئۆزىگە مۇجەسسەم ئەيلىگەن ئۆزگىچە بىر روھ، ئەسلىملەر ئارا نۇرلىنىدىغان گۈزەل ۋە مەھلىيالىق بىر سىيما سۈپىتىدىلا يىراقتا كېتىۋاتقان شائىر قەلبىنى داغلاپ جۇدالىق دەردۇ ھەسرەتلىرىگە مۇپتىلا قىلاتتى. بۇ دەملەردە، شائىر ئۆزىنى يەتكۈسى كېرىيە مەنزىلىدىكى يېپيېڭى بارلىقتا، ئۇلار بىلەن ئىسسىق چىراي ئېچىۋاتقان بىر پۈتۈن گەۋدىلىك مۇناسىۋەتنىڭ قاياشلىق بەھرىگە باغلاپ قىياس قىلاتتى. بۇ قىياس، يەنە كېلىپ بوۋىسى تىجەن ھەزرەتنىڭ ئىزلىرىغا، ۋارىسلىرىغا، ئۇستازى نىزامىدىن كاككۈك ھەزرەتلىرىنىڭ روھىغا چېتىلىش بىلەن شائىرنىڭ تىنغان روھىيەت بۇلاقلىرىنى تاشتۇراتتى.

نەۋبەتى ئات ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئۆزى يولۇقتۇرغان ھەربىر ئادەم، ھەربىر نەرسىگە بىر ـ بىرلەپ زەن سېلىپ قارايتتى ۋە شۇ ئارقىلىق ئۇلار بىلەن خوشلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئەمما، ھەممە نەرسە ئۇنىڭغا سۈكۈت ۋە مۇڭ ئىلكىدە ئىپادىسىز كۆرۈنەتتى، پەقەت يۈرۈكىغاش دەرياسىدا لۆمشىپ ئېقىۋاتقان سۇلارنىڭ ئۆركەش ياسىشىدىن پەيدا بولغان شاۋقۇنلار شائىر قەلبىگە ھاياتىي تۇيغۇلارنى بەخش ئېتىپ، ئۇنى ئۇزاق ئەسلىملەرنىڭ رەڭدار باغۇ چىمەنلىرىگە ئەكېتەتتى. ئۇ يەردە شائىر خۇددى بالىلىق ۋە ياشلىق چاغلىرىدىكىدەك تەبىئەتنىڭ مىسلىسىز گۈزەل ئىلھاملىرىغا چۆمۈلۈپ ئالەمنىڭ سىر ـ مۇئەمالىرىغا تۇتىشىپ باراتتى.

كېرىيە نەۋبەتىنىڭ كۆز ئالدىدا ھاياتىي كۈچ ـ قۇۋۋەتلەرگە تولۇپ تاشقان ھالدا ئۇنى سېھرلىك كۈچ بىلەن ئۆزىگە تارتتى. شۇ دەملەردە شائىرنىڭ قەلبى بوۋىسى تىجەت ھەزرەت بىلەن ئۇستازى نىزامىدىن كاككۈك ھەزرەتلىرىگە ئوخشاشلا بۇ يېپيېڭى دۇنياغا ئەسىر بولۇپ، ئۆزىنى ئاڭا تۇتاش ھەم رەڭداش بىر ھالدا ئېپتىدارلىق سېزىشكە باشلىدى. كېرىيەنىڭ قاراقىر①دىن باشلانغان

① قاراقىر — كېرىيە ناھىيىسىگە قاراشلىق يېزا.

سۇلىرى مول، ئېتەكلىرى كەڭ تۇتاش بوستانلىقلىرى بۇ يۇرتنىڭ باي - باياشاتلىقىغا بەلگە بېرىپ ھەرقانداق بىر كىشىدە ئىشەنچ، ئۇمىدۋارلىق ۋە خاتىرجەملىك تۇيغۇسىنى ئويغىتاتتى. بۇ يەردىكى كىشىلەر ئۆزگە يۇرتتىكى كىشىلەردىن پەرقلىق ھالدا يىراق ئاتا - بوۋىلىرىدىن مىراس قالغان ئۆزگىچە كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىشىپ خۇددى ساباھىدىنگە ئوخشاش ئۆزلىرىنىڭ خاس ۋە يېگانە ھەققى - ھۆرمىتىگە يۆلىنىپ تىك ھەم مەغرۇر يۇرەتتى. بولۇپمۇ ئەرلەرنىڭ بېشىدىكى ئېگىز قارا كۆرپە تەلپەك، بەللىرىنى چىڭ باغلىۋالغان رەڭدار پوتىلار ئۇلارنى تېخىمۇ يۇكسەك، تېخىمۇ قەيسەر كۆرسەتسە، ئاياللارنىڭ ئۇچىسىدىكى كۆكرەك قىسمىغا يەتتە تالدىن ئىككى قاتار قىلىپ قوۋۇرغا ياكى يا ئوقى شەكلىدە كۆك جىيەك تارتىلغان قارا پەرىجىسى، نېپىز ئاق يىپەك ياغلىق ئۈستىگە قوندۇرۇۋالغان پىيالىچىلىك كىچىك قارا تەلپىكى ئۇلارنى تېخىمۇ سىرلىق ھەم سېھىرلىك كۆرسىتەتتى. بۇ كۆرۈنۈشلەر كېرىيە دىيارىنىڭ ئۆزگىچە مەدەنىيەت قاتلىمىنى ھەمدە ئۇنىڭ ئۇزاق تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى بېشارەتلەپ، شائىرنىڭ قەلبىنى مىسلىسىز گۈزەل ھېس - تۇيغۇلارغا چۆمۈلدۈرگەندى. شائىر يول بويى، قاراقىردىن قولتۇقچە بولغان مۇساپىلەردە ھەممە نەرسىگە بىر - بىرلەپ زەن سېلىپ، ھەربىر نەرسە ئۈستىدە ساباھىدىنگە سوئال قويۇپ، ھەربىر نەرسىنى شاش - ئەركە خىياللىرى قېتىدا يېشىپ ئاختۇرۇپ، ئۇلار ھەققىدە ھاسىل قىلغان چۈشەنچە ۋە ھېس - تۇيغۇلىرىنى ئىلھام ئوتىدا كۆيدۇرۇپ سۈزۈك، جۇلالىق سۆز مارجانلىرىنى تاۋلاپ چىقتى ۋە ئۇنى كۆڭۈل دەپتىرىنىڭ يېپيېڭى بەتلىرىگە تىزىپ، قۇر - مىسرا يىپلىرىغا ئۆتكۈزۈپ تۇردى.

شائىر شۇ تاپتا ساباھىدىننىڭ قولتۇق كەنتىدىكى تاش ئۆستەڭ بويىغا جايلاشقان كەڭرى قورۇسىدا ئۇنىڭ بىلەن بىرگە سەپەر ھاردۇقى چىقىرىپ ئولتۇرسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ كۆڭلى بۇ يېپيېڭى دۇنيانىڭ ئاجايىباتلىرى ئىچىدە سەرسانە ئىدى. ئۇنىڭ ئۇچۇن

سەپەر تېخى ئاخىرلاشمىغان، بۇ سەپەر ئۇنىڭ قاناتلىرى كەڭ كېرىلگەن روھىغا كۆچۈپ مەنزىللەردىن ـ مەنزىللەرگە داۋام ئېتىپ بارماقتا ئىدى. شائىر ئۇچاتتى، نۇرانە جىلۋىلەرگە پەۋەس تولغان چەكسىز ساما ئۇستىدە ئالغا ئىنتىلىپ، يىراق ـ يىراقلارغا كۆز تىكەتتى. بىر چاغلاردا شائىر ئۇڭ يېنىدىن خۇددى سەھەر قۇياشىدەك پارلاپ يېقىنلاپ كېلىۋاتقان بىر گۈزەل مەھبۇبىنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ توختاپ قالغاندەك بولدى ۋە يۈرىكىنىڭ چوڭقۇر ئىچكى قاتلىمىدىن بىر خىل مۇڭلۇق كۈي ـ ئاھاڭ ئۆرلەپ تېشىشقا باشلىدى. شائىر كۈي بەھرىدە بىردىنلا كېڭىيىپ، تۈيغۇلىرى قېتىدا ئاللىبۇرۇن يوچۇنلۇقتىن يېشىنىپ بىر پۈتۈن ھاياتلىق تەركىبىگە قوشۇلۇپ بولغان گۈزەل مەشۇققا قول ئۇزاتتى. ئالەمنىڭ پۈتكۈل گۈزەللىكىنى ئۆز جىسمى ـ روھىغا مۇجەسسەم ئېتىپ قۇياشتەك پارلاق كۈلۈمسىرەپ تۇرغان مەھبۇب ـ يار شائىرنىڭ تىنىق ـ نەپەسلىرى دائىرىسىدە توختاپ ناز ـ كەرەشمە بىلەن توزدەك رەڭدار جىلۋە ئەيلەپ جاھاننى لەرزىگە سېلىپ قاقاقلاپ كۈلدى ـ دە، ھەش ـ پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى. ئەمدى ئۇنىڭ ئورنىدا دۆۋە ـ دۆۋە، زومچەك ـ زومچەك قەبرىلەرنى باغرىغا ئېلىپ مۈگدىنىپ ياتقان بىر تاقىر ئويمانلىق پەيدا بولۇپ شائىرنىڭ يوقلۇق ھۆكۈم سۈرگەن تۇتاش قەلبىگە دەھشەت سېلىشقا باشلىدى. شائىر شۇ دەملەردە ئېسىگە كېلىپ ئۇستازى نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ مۇبارەك قەبرىگاھىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى ۋە خېلى بۇرۇنلا ئۆزىنىڭ خىيالىنى بۆلمەي بىر چەتتە كۈتۈپ ساقلاپ تۇرغان ساباھىدىن بىلەن بىرگە قوۋمى شەھىدان مازىرىغا قاراپ يول ئالدى.

قوۋمى شەھىدان مازىرى بۇك ـ باراقسان باغ ـ ئورمان بىلەن قاپلانغان قولتۇق كەنتىنىڭ باغرىدىكى ئويماندا مۈگدىنىپ ياتاتتى. بۇ قەدىمىي قەبرىستانلىق خوتەن دىيارىدىكى باشقا ئۇلۇغ مازارلارغا ئوخشاشلا ئىسلام غازاتچىلىرىنىڭ ھالاكىتىگە مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىسلام غازاتچىلىرىدىن بوز قوزىۋام ئاتلىق سەركەر-

دىنىڭ بارلىق قوشۇنى دەپنە قىلىنغانىدى. قەبرىستانلىق ئەسلى
تەكشى تۈزلەڭلىكتە بولسىمۇ، ئەمما ئۇزاق زامانلار مابەينىدە ئەت-
راپتىكى تېرىلغۇ ۋە ئورمان يەرلىرىنىڭ تەدرىجىي تىنىپ ئېگىز-
لەپ بېرىشى بىلەن چوڭقۇر ئويماننى ھاسىل قىلىپ ئۆزىنىڭ
ئەسلىي ھالىتىنى ساقلاپ قالغانىدى. بوز قوزىۋام قەبرىسى شېھىت-
لىكنىڭ دەل ئوتتۇرا قىسمىغا قوپۇرۇلۇپ ئەتراپى قاشا تام بىلەن
قورشالغان، ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ قەبرىسى شۇ جايدىن غەربكە
قاراپ سوزۇلغان بولۇپ، ھەممىسى دېگۈدەك كوللېكتىپ دەپنە
قىلىنغان گەمە شەكىللىك قەبرىلەردىن ئىبارەت ئىدى. بۇنىڭدىن
بەش يىل ئاۋۋال ئالەمدىن ئۆتكەن شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەز-
رەتلىرىنىڭ قەبرىسى بوزقوزىۋام مەقبەرىسى بىلەن شىمال تەرەپتىد-
كى يەرلىك كىشىلەر قەبرىسى ئارىسىدا ئاپئاق ئاقىرىپ تۇراتتى.
خېلىلا بوي تارتىپ شاخلىرىنى كەڭ يايغان بىر توپ يۇلغۇن كۆچد-
تى مۇساپىر شەيخنىڭ يېگانە قەبرىسىنى قوغداپ، ئاڭا ھەمراھ
بولۇپ تۇرۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. يۇلغۇن شاخلىرىغا چىگىلگەن
رەڭدار لېنتىلار شامالدا ھەريان لەپىلدەپ بۇ ئۇلۇغ زات روھد-
نىڭ ھەر ۋاخ، ھەر زامان ھازىر - زاھىرلىقىغا بەلگە بېرىپ
تۇراتتى. نەۋبەتى ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى، ئۇ قەبرىگىچە بول-
غان ئون - يىگىرمە چامدام ئارىلىقتا نەچچە قېتىم يىقىلىپ -
قوپۇپ، ئۆمىلەپ دېگۈدەك ئالغا ئىنتىلىپ يۈرۈپ قەبرىنى غۇلاچ-
لىرى ئارىسىغا ئالدى ھەمدە ئەتراپنى بىسىپ ياتقان ئېغىر جىم-
جىتلىقنى بۇزۇپ ھۆكرەك ئىتىپ يىغا - زار قىلىشقا باشلىدى.
شائىرنىڭ ۋۇجۇدى تىنىمسىز تىترەيتتى، كۆزلىرىدىن تېشىپ
تامچىلاپ چۈشۈۋاتقان ئىسسىق ياشلار قەبرە سۇۋاقلىرىنى ھۆللەيد-
تى. ساباھىدىن شائىرنىڭ يېنىدا قوللىرىنى دۇئاغا ئېلىپ جىم-
جىت ئولتۇرغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ قەلبى نەۋبەتىگە
قوشۇلۇپ ئۆزىنى پارە - پارە ئەتمەكتە ھەمدە بىر تۈز سىزىق
ئۈستىدە ئۇچراشقان روھلار شاراپىتىدىن لەرزىگە كېلىپ، ئىلاھىي
ئىشق كۈيلىرىگە پەۋەس تولماقتا ئىدى. ئۇ ئاستا - ئاستا كېڭىيىپ

ئۆز ۋۇجۇدىنى ئىلكىگە ئالغان ئىشق كۈيلىرىنىڭ ئەۋج - دولقۇنلىرىدا، يۈكسەك نۇرانە پەللىلىرىدە تەڭرىتائالا ۋەسلىگە قوشۇلۇپ كېتىۋاتقان ۋە يەنە كۆي بولۇپ تەرەپ - تەرەپكە يېيىلىۋاتقان ئۇلۇغ شەيخنىڭ ئالەملىك سىيماسىغا يۈزلىنىپ گېلىنى قىردى. نەۋبەتى ساباھىدىنگە ئەگىشىپ ئاڭا تەڭكەش ھالدا قۇرئان قىرائىتىنى باشلىدى. ئۇلارنىڭ ئېغىزىدىن، ياق، بەلكى يۈرىكى ۋە قەلبىدىن ھاياتلىق نەپىسىنىڭ ئەڭ نازۇك ئىچكى قاتلاملىرىدىن تېشىپ چىقىۋاتقان ئايەتلەر قەبرىلەرنى، قەبرىلەردە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن شېھىتلەرنى، ئۇلارنىڭ روھلىرىنى سۆيۈپ ئۆتۈپ، گۈگۈم ۋە قاراڭغۇلۇق ئىچىدە سۈكۈتلۈك ئۇيقۇسىنى باشلىغان بۇ خىلۋەت سەھرانىڭ ھەممە بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغا سىڭمەكتە ئىدى.

سۇبھى پارلىدى، تۈنىنىڭ قاپقارا چۈمپەردىسى ئاستا - ئاستا تارتىلىپ ئەتراپ گويا بىر غايىب ئۇلۇغۋارلىق سېھرىدىن يورۇپ كەتكەندەك بولدى. ئاندىن قۇشلارنىڭ شوخ چۇرۇقلاشلىرى بارغانچە قويۇقلىشىپ قەبرىستانلىقنى بىر ئالدى. كۆي كۆيگە قېتىلدى، ئۇنىڭ مۇبارەك بىرلىكىدە ئادەم، ئالەم ۋە ئاللانىڭ مۇقەددەس بىرلىكى زاھىر بولۇپ ئۆي - ئۆيلەردىن قەبرىستانلىققىچە بولغان ئارىدا كېلىۋاتقان ھەربىر كىشىنىڭ يۈرەك - باغرىنى ئېزىۋەتتى. قەبرىستانلىق ئەمدىلىكتە ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغانىدى، نەۋبەتى بىلەن ساباھىدىنىنىڭ كەينىدە سەپ تۈزۈپ يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقان كىشىلەر ئۆزلىرىنى تۇتالماي ئۈن سېلىپ يىغلاشماقتا ئىدى. قەبرىستانلىق لەرزىگە كەلدى، گويا دېڭىز شاۋقۇنلىرىدەك ئەۋجلىنىپ، ئەزۋەيلەپ بېرىۋاتقان غايەت زور سادا ئىچىدە قىرائەت ئاۋازى بىلەن قۇشلار ناۋاسى ئاڭلانمايلا قالدى. بارچە ئاۋاز بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ ناھايىتى ئېغىر ۋە ناھايىتى ئۇلۇغ ماتەم كۈيىنى ھاسىل قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا شەيخنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتى، ئەل - ئاۋام قەلبىدىكى نوپۇز - شۆھرىتى، شۇنىڭدەك يەنە نەۋبەتى بىلەن ساباھىدىنىنىڭ شەيخ روھىغا تۇتاش كۆرۈنگەن مۇبارەك سىيمالىرى ئەكس ئېتەتتى. نەۋبەتى ساباھىدىن-

گه ئەگىشىپ ئورنىدىن تۇردى، كىشىلەر ئۇلارغا ئېگىلىپ سالام
بەرگىنىچە يول بوشىتىپ قەبرىستانلىقنىڭ شىمالىي بېشىغا جايلا-
شقان مەسچىت تامان ئاقتى. مەسچىت ئالدىدىكى كۆل بويىدا قول-
تۇق كەنتىنىڭ بېگى ئەيسا يۈزبېشى ۋە مەسچىتنىڭ ياش ئىمامى
ئىبراھىم قارىم قاتارلىق كەنت مۆتىۋەرلىرى خېلىدىن بېرى نەۋبە-
تىنى كۈتۈپ، ساقلاپ تۇرۇشاتتى. نەۋبەتى ئۆزىگە تېخى ناتونۇش
بۇ كىشىلەرگە بىرمۇ بىر سەپسېلىپ، ئۇلارنىڭ تەقى - سىياقى
ۋە روھىي ھاللىرىدا ئىپادىلىنىۋاتقان خاس ئالامەتلەردىن تونۇشلۇق
تاپتى ۋە ئوڭ قولىنى سول كۆكسىگە قويۇپ چوڭقۇر ئېگىلىپ
سالام بەردى. ئەيسابەگ «مۇبارەك، مۇبارەك» دېگىنىچە ئالغا ئىند-
تىلىپ نەۋبەتىنىڭ قوللىرىنى سىقتى، ئاندىن ئۇنى غۇلاچلىرى
ئارىسىدا باغرىغا مەھكەم باستى. بامدات نامىزى كۆپچىلىكنىڭ
بىردەك ئىلتىماسى بىلەن نەۋبەتى باشچىلىقىدا ئۆتۈلۈپ ھەر دىل
خانىلىرىدە ئاجايىپ چوڭقۇر، ئاجايىپ ئۇلۇغۋار ۋە ئاجايىپ تەسىر-
لىك ئەسلىمىلەرنى قالدۇردى، شۇنداقلا يېپيېڭى بىر مەنىۋى ھاياتى-
نىڭ نۇرانە سەھىپىلىرىگە بەلگە بەرگەن ھالدا شائىرنى «موللا»
نامى بىلەن ئاشۇ ھايات سەھرىنىڭ بىپايان كۆك - ساماسىغا
قۇياش مىسالى كۆتۈرۈپ، ئۆرلىتىپ چىقاردى.

5

سابا ھىدىنىنىڭ بۇك - باراقسان مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن
ئورالغان چاققانغىنا بېغىدا شائىر ئۈچ كۈندىن بېرى كۆزلىرىنى
يۇمۇپ شەرققە يۈزلەنگىنىچە يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى. ئۇ قارىماققا
ئىبادەت قىلىۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئەس - يادى
قولتۇق كەنتى باغرىغا بېسىپ ياتقان ئۇلۇغلۇق ۋە مېھىر - مۇھەببە-
بەتنىڭ سېھرىي خاسىيەتلىرىدە ئىدى. ئۇ بۇنى چۆرىدەپ ئۆز
قەلبىنىڭ خىلۋەتلىرىگە ئىچكىرىلەيتتى، ئاندىن ئۆزىدىن تېشىپ
چىقىپ ئەتراپقا، قوينى كەڭ، مېھرى ئاتەش، سېھرىي جەلپكار

قولتۇق كەنتىنىڭ ھەممە نەرسىسىگە چەكسىزلىنىپ يېيىلاتتى. شائىر ئاردا ئىككى تەرەپتىن ئۆزىنى قورشاپ كەلگەن نۇرانە جىلۋىلەرگە چۆمۈلۈپ شېئىري پىكىرلەرنىڭ يىپلىرىنى يېشەتتى ھەمدە ھېلىقى كۆنى نامازدىن قايتىپ يول بويىدىكى ئادەملەر توپى ئىچىدە تۇيۇقسىز ئۇچراتقان بىر جۇپ قاپقارا شەھلا كۆزنىڭ چوڭقۇرلۇقىدا ئۈزەتتى. شائىر ھەيرەت - تەئەججۇپ ئىلكىدە قەلبىدە بارغانچە ئۇلغىيىپ بېرىۋاتقان ئىشقى تۇيغۇلاردىن مەست - ئەلەس ئىدى. شەھلا كۆز شائىرغا ئۆز، تونۇشتەكلا بىلىنەتتى، ئاھ، ئۇ راستتىنلا شۇ كۆزمىدۇر؟! شائىر ئاھ ئۇردى، پەرۋەردىگارنىڭ ۋەھىيكار مۆجىزىلىرىگە قايىللىق تەرزىدە ئىسسىق كۆز ياشلىرىنى ئاققۇزدى. ئوتتەك قىزىپ كۆيۇشكە تەييار تۇرغان ۋۇجۇدىدىن ئىشقى - پىراقنىڭ دۇت - تۇتەكلىرى ئۆرلىگەندەك بولدى. شائىر ئالىلبۇرۇن بىلىپ يەتكەنكى، شەھلا كۆز دەل ئۇنىڭ قولتۇققا كېلىپلا مەقسەتسىز قانات يايغان ئاجايىپ - غارايىپ خىياللىرى ئىچىدە تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، يەنە شۇنداق تۇيۇقسىز غايىب بولغان گۈزەل مەھبۇبىنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. شۇنداق، شائىر قولتۇقتىن ئىبارەت يېپيېڭى تۇپراققا ئاياغ بېسىش بىلەن تەڭ ئۇنىڭ ئەڭ پىنھان روھىي سىرىملىرى بىردىنلا ھەرىكەتكە كېلىپ، ئەتراپتىكى بارلىق بەلگە - ئالامەت، ئۇچۇر ۋە سىگناللارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەزەلىي تەقدىرىدە كۆرۈلمىش ماھىيەتلىك ھادىسىلەرنى ئەكس ئەتتۇرگەنىدى. شۇڭىمۇ شائىر خىيال بىلەن چۇش ئارىلىشىپ كەتكەندەك بىر خىل غەيرىي نورمال روھىي ھالەت ئىچىدە غايىۋى ئالەمگە كۆچۈپ ئۆز تەقدىرىگە ئالاقىدار يوسۇندا كۆرۈلگەن سىرلىق مەنزىرىلەرنى كۆرۈشكە نائىل بولغانىدى. تەبىئەت ئۇنىڭ بۇ خىل روھىي ھاللىرىنى ھەر تەرەپتىن رىغبەتلەندۇرۇپ پەرۋىش ئېتەتتى، ھەر كۆنلۈكى سەھەر پەيتىدە ئالەمنىڭ ئاستا - ئاستا يورۇپ ھاياتىي كۈچ - قۇۋۋەتلەرگە تولۇشى، قۇياشنىڭ نۇرلىرىدا رەڭدار جىلۋىلىنىپ ئوتلۇق تىن ئېلىشلىرى شائىر ۋۇجۇدىغا تەققاسلانغان ھالدا ئۇنىڭ قوتلۇق

ئىشقى ۋىسال سائەتلىرىگە بەلگە بېرەتتى.

كەم سۆز، ئېغىر - بېسىق ۋە تەكەببۇر كۆرۈنىدىغان، ئەمما پۈتكۈل ۋۇجۇدى ئوي ھەم تەپەككۇر ئەۋجىدە چەكسىز ئالەمگە يېيىلىپ تۇرىدىغان ساباھىدىن شائىردىكى ھەربىر ئۆزگىرىشنى ھەرقاچان بىلىپ، پەملەپ يۈرەتتى. شائىر ئۇنىڭ ئۇچۇن خوتەننىڭ ئىززەت - غۇرۇرى، كەچ كۈز شىۋىرغانلىرىدا خازان بولغان قەلب باغۇ چىمەنلىرىنىڭ خۇشناۋا بۇلبۇلى سۈپىتىدە ئۆزى بىلەن تۇتاش، قانداش ۋە تەقدىرداش كۆرۈنەتتى. شائىرنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىككى ئالەم سەتھىگە نۇرانە شولىلار تاشلاپ تۇرغان ئىككى ئۇلۇغ سىيما، ئىككى ئۇلۇغ ئۇستاز روھى ئەكس ئېتىپ، ئۇزاقتا قالغان گۈزەل ئەستىلىكلىرىنى ۋە ئاخىرقى مەنزىللىرىگە تۇتاش ئىلاھىي ئىشق ۋىساللىرىنى يالقۇنجىتىپ بارغاچقا، شائىر، ساباھىدىننىڭ قەلب ۋە روھىيەت كۆكلىرىدە پەخرى - ئىپتىخار ھاۋاسى بولۇپ دولقۇنلايتتى. شائىر، بۇ يېڭى تۇپراق ئالدىدا ئۆزىنى ئادديي مېھمان، تەقدىر چۆللىرىدە چاڭقاپ - ئۇسساپ يۈرگەن يولۇچى ھېسابلىسىمۇ، ئەمما ئۇ ساباھىدىننىڭ نەزىرىدە ئىززەتكە سازاۋەر ئەزىز مېھمان، تەقدىرنىڭ ياپيېشىل باغۇ چىمەنلىرىدە خۇددى بۇلبۇلغا ئوخشاش ئۆز گۈلى ۋە ئۆز ناۋاسىنى تاپقان، ئادەم، ئالەم ھەم ئاللا سىرلىرىدىن بېشارەت بەرگۈچى كامىل قەلب ساھىبلىرىدىن ھېسابلىناتتى. شۇڭا، ساباھىدىن شائىرنى ئۆز روھىنىڭ تەجەللىسى، سىر - مەخپىيەتلىرىنىڭ يېشىمى، جۇش - ئىلھاملىرىنىڭ كۈيى سۈپىتىدە قەدرىيەت يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا خۇددى پەرۋانىدەك ئايلىنىپ يۈرەتتى. بۇ ھال ئون نەچچە يىلدىن بېرى ئىزچىل داۋام ئېتىپ، خوتەنگە ئۇچ رەت بېرىپ شائىرنى ئەكېلىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن تەقدىر رىشتىگە ئەزەلىي رەۋىشتە چىگىلىشى بىلەن ئەڭ يۇقىرى چەككە يەتكەنىدى. شۇڭىمۇ شائىرنىڭ خوتەندىكى ئاخىرقى كۈنلەردە، خوتەندىن كېرىيە قولتۇققىچە بولغان ئارىدا يۈز بەرگەن بارلىق روھىي كەچۈرمىشلىرى گويا ئۆزىنىڭ روھىي كەچۈرمىشلىرىگە ئوخشاش قەلب - ۋۇجۇدىدا

بىرمۇ بىر ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. شۇ تاپتا، ئۇچىنچى سەھەرنىڭ
قۇياشى پارلاپ ئارغامچا بويى ئۆرلىگەن، ئەتراپ ئۇنىڭ ئوتلۇق
تەپتى - هارارىتىگە قاقلىنىۋاتقان مۇشۇ دەملەردە ساباھىدىن كەڭ-
رى هويلىسىدىكى خاس شىرەسى ئالدىدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ
مۇبارەك ئەسىرى «مەسكەنى فازىلان» (پازىللارنىڭ ماكانى) نىڭ
ئاتەش قۇرلىرىغا سىڭىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ قەلب
ئەينەكلىرىدە شائىرنىڭ ئىشق ئوتلىرىدا مونچاق - مونچاق كۆز
ياشلىرىنى ئاققۇزۇۋاتقان هالىتى ۋە ئۇنىڭ قارشىسىدا شائىرغا
ئىشق زۇلۇمى سىلىۋاتقان تونۇش شەهلا كۆزنىڭ سىيماسى ئېنىق
ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ساباھىدىننىڭ يۈرىكى ئېچىشقاندەك بو-
لۇپ، ئىختىيارسىز هالدا قوللىرىنى دۇئاغا كۆتۈردى ۋە بوش
ئاۋازدا «ئېھ، قۇدرەتلىك مېھرىبان ئاللا، ئۆزۈڭ خالاپ سالغان
ئىشققا ئۆزۈڭ ئىگە بولغايسەن، ئاشىقلارنىڭ يۈرىكىدىكى چوغ
بەجايىكى ئاسمان سەتھىدە كۆيۈپ لاۋۇلداپ تۇرغان قۇياشتەك ۋى-
سال بوستانلىرىنى نۇر - زىياغا، گۈل - چېچەككە ۋە مەي
باغلىغان شېرىن مېۋىلەرگە مۇيەسسەر ئەيلىگەي، ئامىن» دې-
دى، ئاندىن تۇيۇقسىز ئەيسا بەگنىڭ تەكلىپ - چىللىقىنى
ئېسىگە ئېلىپ باغقا ئىنتىلدى. شائىر باغنىڭ تۆرىدىكى ئالما
دەرىخى ئاستىدا ئاۋۋالقىدەك يۈكۈنۈپ ئولتۇراتتى، ئوڭ يېنىدا
مۇزلىرى تامام ئېرىپ بولغان بىر چىنە دوغاپ، سول يېنىدا
سىياھدان، ئاڭا چۆكۈرۈپ قويۇلغان قومۇش قەلەم ۋە بىر دەپتەر
تۇراتتى. ساباھىدىن شائىرنىڭ دىققىتىنى بۆلۈپ مالاللىق يەتكۈ-
زۈپ قويۇشنى خالىماي تۇرسىمۇ، ئەمما بەگنىڭ ئىززەت - هۆر-
مىتىنى نەزەردە تۇتۇپ ئامالسىز شائىرنىڭ دولىسىنى ئاستا نوقۇ-
دى، شائىر چۆچۈگەندەك بېشىنى بۇراپ ساباھىدىنگە لەپپىدە بىر
قارىدى - دە، يەنە شۇ خىل تېزلىك بىلەن كۆزىنى ئېلىپ قېچىپ
ئالدىغا بىر ئاز ئېگىشتى ۋە يەڭلىرى بىلەن يۈز - كۆزىنى سۈرتۈ-
ۋەتكەندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى. شۇ ئارىدا ساباھىدىن شائىر-
نىڭ كۆزلىرىدە ئىچكى نۇر قۇۋۋىتىدىن يېنىپ - يالتىراپ تۇرغان

ئارمانلىق ياشلارنى، يۈزلىرىدە خىجالەت، ئىزا ئوتلىرى تەپكەن قىزىللىقنى كۆرۈپ قالدى.

ساباھىدىننىڭ چېۋەر قوللىرىدا چاچ - ساقاللىرى چۈشۈرۈلۈپ چىرايى ئېچىلغان، بېشىغا رەھمەتلىك شەيخ نىزامىددىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ تەۋرۈك سەللىسى يۆگىلىپ ئۇلۇغلۇق روھىدا يېپيېڭى تون ئالغان شائىر نەۋبەتى يېنىدا تەكشى قەدەملەر بىلەن كېتىۋاتقان ساباھىدىنگە پات - پاتلا مېھىرلىك كۆزدە بېقىپ قوياتتى ۋە شۇ ئارقىلىق قەلبىدىن ئۆرلەپ تېشىۋاتقان چەكسىز ھۆرمەت - ئېھتىرامىنى ئىزھار ئېتەتتى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ھەربىر ئۇچراشقاندا ئەتراپ بەئەينى بىر غايىب نۇر سېھرىدە بۆلەكچە يورۇپ كەتكەندەك بولاتتى. بىر ئاش پىشىم ۋاقىتتىن كېيىنكى چۈش مەزگىلىدە، ئۇلار قولتۇق كەنتىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ئەيسا بەگنىڭ خاس بېغىغا يېتىپ كېلىپ، شائىر شەرىپىگە ھازىرلانغان زىياپەت سورۇنىنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئالدى. باراقسان ئاينىپ شاخلىرى بىر - بىرىگە گىرەلىشىپ تەبىئىي سايىۋەن ھاسىل قىلغان ئالما دەرەخلىرى ئاستىغا سېلىنغان مول داستىخان ئەتراپىدا قولتۇق كەنتىنىڭ ئونغا يېقىن موللا - مۆتىۋەرلىرى ئەيسا بەگنى ئارىغا ئېلىپ ئولتۇرۇشقانىدى. بېشىغا قاما تەلپەك كىيىپ، ئۇچىسىغا قارا تون ئارتقان، چېھرىدىن ۋە پۈتكۈل ئەزايى - ۋۇجۇدىدىن غەيرەت - شىجائەت ئۇرغۇپ تۇرىدىغان تەمبەل بەگ قارشىسىدا بارچىنىڭ دىل مەيلىنى ئوۋلاپ، ئۆزىگە مەپتۇن - مەھلىيا ئېتىپ ئولتۇرغان شائىر نەۋبەتىگە يۈزلىنىپ كۆڭلىنى ئوچۇق - ئاشكارا ئىزھار قىلدى:

— ئەل ئىشى بىلەن مالال بولۇپ قەدىر - قىممەتلىرىگە مۇناسىپ خىزمەتلىرىدە بولالمىغىنىمىز ئۈچۈن ئالدىلىرىدا كۆپ خىجىلمىز. ئىنشائاللا، بۈگۈن جەم بولۇپ دىدارلىرىغا بېقىپ تەلمۈرۈپ ئولتۇرۇپتىمىز، ئۆزلىرىنىڭ ئارىنى يىراق كۆرمەي، بىزنى ئەزىز بىلىپ يۇرتىمىزغا قەدەم باسقانلىقلىرى بىز ئۈچۈن كاتتا شان - شەرەپتۇر. رەھمەتلىك شەيخ ھەزرىتىم — ياتقان جايى

جەننەتتە بولسۇن، ھەمىشە سىلىنى تىلغا ئېلىپ يۈللىرىغا تەلمۈ-
رەر ئىدى، ئاقىۋەت ئۇ زاتى مۇبارەكىنىڭ ئوتلۇق رىشتى ۋە بۇرادى-
رىم ساباھىدىنىڭ تىرىشچانلىقى بىلەن ئۆزلىرىگە ئېرىشىپ مۇرا-
دىمىز ھاسىل بولدى. دېمەك، سىلى بىزنىڭ ئەزىز مېھمىنىمىزلا
ئەمەس، بەلكى قەدىناس يارۇ بۇرادىرىمىز ۋە ھۆرمەتلىك ئۇستازى-
مىز بولۇپ قالدىلا. مۇشۇ ئانا تۇپراق ۋە ئۇنىڭ ئۇستىدىكى
جىمىكى جانلىق سىلىنىڭ ئىلمۇ ئېرپان ئاپتاپلىرىدىن بەھرە ئې-
لىپ ياشنىغاي، بىزدىن ئەجىر - تۆھپىلىرىنى ئايىمىغايلا، قەدىر-
لىك مەۋلانا!

ئەيسا بەگنىڭ تۇپتۇز سۆزلىرى نەۋبەتىنى خېلىلا ئوڭايسىزلان-
دۇردى، شۇڭا ئۇ كەمتەرىن لەۋزى بىرلە:

— ئىلتىپاتلىرىغا ھەشقالىلا، كەرەملىك بېگىم، — دېگىنى-
چە قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئېگىلىپ تەزىم قىلدى ۋە كۆپچىلىككە
تەكشى نىگاھ ئاغدۇرۇپ سىپايە تەلەپپۇزدا ئېيتتى، — بىۋاخ كې-
لىپ ھەربىرلىرىنىڭ ئارامىنى بۇزغىنىم ئۈچۈن تولىمۇ خىجىل-
مەن! ئىلتىپات ۋە كەرەمنىڭ ئىللىق تەپتىدە تەنھا جېنىمنىڭ
قايتىدىن ياشارغانلىقىدىن سۆيۈنۈپ ئولتۇرۇپ ھەربىرلىرىگە يۈ-
رەك - باغرىمنى يېقىپ بىر تەن، بىر روھ سۈپىتىدە قوشۇلۇپ
كەتكۈم كېلىدۇ. ئىنسان بالىسىنىڭ كەلمىشى بىلەن كەتمىشى
ئارىسىدا داۋام ئېتىدىغان ئۆمۈر مۇساپىسى بىر ئەزەلىي تەقدىرگە
يانداشقىنى ئۈچۈن، ئىنسان بالىسىنىڭ ئۆزىنى قايسى ۋاقىتتا،
قايسى جايدا كىملەر بىلەن قانداق ھالدا كۆرمىكى پىنھاندۇر.
ئەمما، ئىنسان ئۆز ھالىنىڭ تۇرلۇك - تۈمەن بەلگە - بېشارەتلى-
رى ئارىسىدا تىنىمسىز ئوي - تەپەككۇر يۈرگۈزۈپ تەقدىر ھەقى-
قەتلىرىنى دېرەكلىيەلىسە ۋە ئۇنىڭ ئىختىيار تىزگىنىنى ئىقتىدار
قۇۋۋەتلىرى ئېگىزىدە تۇتالىسا، تەقدىر بىلەن ئىنسانىنىڭ بىرلىكى
ئىشقا ئېشىپ خەيرلىك دەملەرنىڭ بەختى - شاراپىتى ئىنسانغا
ھەرقاچان، ھەر ۋاقىت يۈز تۇتقۇسىدۇر. ئوي - تەپەككۇرنى
بالقىتقان ۋە ئۇنىڭ ئېگىزىگە ئۇيۇشقان روھنىڭ قىيامىدا ئالەمنىڭ

ھەممىلا سىر ـ مۇئەممالىرى ئاشكارا بولغىنىدا، ئىنسان بالىسى ئۆزىنى ھەق نۇرىنىڭ شەيداسىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۇنىڭ ۋىسال شارا-پەتلىرىدىن ئالەمچە كېڭىيىدۇ. ئىبادەت ۋە ئىستىقامەت پەرھىزلە-رى، شۇنىڭدەك ئادەم ۋە ئالەم غوۋغالىرى ئىچىدە ئۆزىگە يۇز تۇتقان، قەلب سىر ـ مەخپىيەتلىرىنى نىشان ئەتكەن ئىنسان بالىسى گويا ئەرشىئەلا مالائىكىلىرىدەك چەكسىز ساما ئىچرە ئەر-كىن پەرۋاز ئەتكۇسى ھەم كامالەت مەنزىلى تاپقۇسىدۇر. ئۇنىڭ ئۈچۈن دۇنيانىڭ چەك ـ پاسىلى، قاشا ـ قورغانلىرى، ئۆز ۋە يات تەبىقىلىرى بولمايدۇ. ئۇ، ئىشق دەۋىتى ۋە كامالەت ئېھتىيا-جىدا ھەر يەر، ھەر جايدا ئەركىن سەير ئېتىپ بارچىنى ئۆزىنىڭ ئەسلىي ۋەتىنىگە ئايلاندۇرىدۇ. كۆرۈپ تۇرغانلىرىمىزدەك، بۇ دۇنيا ئىنسان بالىلىرىغا بارچە ئۇيغۇنلۇقلىرى بىلەن پۈتۈنسۈرۈك بەخش ئېتىلىش ھېسابىغا ئىنساندىن مۇناسىپ بىر كامالەت جىلـ-ۋىسـى كۈتـىدۇ. شۇڭا، دۇنيا بىر يول، ئۇنىڭ يولۇچىغـا چـەك ـ پاسىلى، قاشا ـ قـورغانلىرى بـولمايدۇ. يولۇچى — ئۆتكۈنچى نۇر، ئىككى ئالەم ئارىسىدىكى غايىب نىجاتلىقتۇر. شۇن-داق تۇرۇپ، يالىڭاچ كېلىپ يالىڭاچ كېتىدىغان ئىنسان بالىسى-نىڭ ئالتە كۈنلۈك ئۆمۈر خىراجى ئۈچۈن ئارتۇقتىن ـ ئارتۇق ھەشەم ـ دەرەمنىڭ نە كېرىكى! ؟ ئىنسان ئۈچۈن پاك روھنىڭ ئىشق ۋە مەرىپەت چوغدانلىرىدا تاۋلىنىپ ئەتراپقا، ئەتراپنىڭ گۆگۈم ۋە خىلۋەتلىرىدە سەرسان ـ سەرگەردان يۈرگەن بىچارە كىشىلەرگە نۇر ـ يورۇقلۇق بەخش ئېتىشىدىنمۇ ئارتۇق ساۋاب-لىق، خەيرلىك ئىش بولماس! ئىنشائاللا، تەقدىر، جېنىمنىڭ سولغان گۈللىرىگە بۇ ئەزىز تۇپراقنى نېسىپ ئېتىپ، گۈزەل بىر پەسلى باھارنىڭ خاسىيىتىنى دىل خانەمگە كۆمۈپتۇ. ئىستېدات ۋە كامالەتتە لاياقەتسىز بولساممۇ، ئەمما بارلىقىمنى ئەل قەلبىنىڭ يورۇقلۇقى ئۈچۈن تەسەددۇق ئەيلىگەيمەن، ھەممىلىرىنىڭ كۆڭ-رەك ئاتىدارچىلىق قىلىشلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن.

كۆپچىلىك بەگكە ئەگىشىپ بىردەك:

— ئاپىرىن، ئاپىرىن، — دېيىشتى ۋە قوللىرىنى ئالدىغا سوزۇشۇپ نەۋبەتىنى غىزاغا تەكلىپ قىلىشتى. غىزادىن كېيىن قۇرۇق ۋە ھۆل يەل ـ يېمىشلەر كەلتۈرۈلۈپ داستىخان قايتىدىن راسلاندى. سورۇن ئەھلى شائىرغا ھەۋەس قىلغانلىقتىنمۇ ياكى ئاشا گۇمان بىلەن قارىغانلىقتىنمۇ، ئىشقىلىپ تۇشمۇ تۇشتىن سوئال قويۇشقا باشلىدى:

— يۇرتىمىزغا قەدەم قويۇشلىرىنىڭ ۋەجىنى بىلىشكە بولار-مۇ، تەقسىر!

— ئاۋامغا پايدىلىق ئىش ـ كارلارنىڭ نىيەت ـ ئويلىرىدىكى سىرلىرىدىن خەۋەردار بولۇشقا ئىجازەت بەرگەيلا، موللام!

— بۇ چەت، خىلۋەت سەھرانى ۋەتەن تۇتۇپ قىلىشقا ئىشەنچ-لىرى زادى قانچىلىك؟!...

بىر چەتتە ھەممىگە كۆلۈمسىرەپ ئولتۇرغان ئەيسا بەگنىڭ چىرايى تۇتۇلدى، ئۇ قولىنى ئاستا كۆتۈرۈپ سوئال قويغۇچىلارنى توسماقچى بولدىيۇ، بىراق شائىرنىڭ مەنىلىك ۋە تېتىملىق سۆزلى-رىنى ئاڭلاش ئويىدا ئۆزىنى تۇتۇپ جىم ئولتۇرۇۋەردى. ساباھى-دىن ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى، شائىر دەرھال ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم سىقىپ كۆزلىرىگە مەنىلىك قاراپ قويدى، ئاندىن قەددىنى رۇسلاپ قولتۇقتا كېلىپ تۇنجى يازغان مۇنۇ غەزىلىنى كۆپچىلىككە جاۋابەن ئوقۇشقا باشلىدى:

كۆڭۈللەر خاھىشى رەئنا جەمالىڭ ناگەھان كۆرگەچ،
قەدى شەمشاد تۇبىدەك نىھالىڭ سايەبان كۆرگەچ.
فىراقىڭدا قىلىپ شامۇ سەباھ بۇلبۇل كەبى فەرياد،
كى لەئلى غۇنچەئى خەندان تىشىنى ناگەھان كۆرگەچ.
مۇرادىم ئول جەمالىڭ خىرمەنىغە ئەيلەسەڭ ۋاسىل،
كۆڭۈل مۇرغى ئاتىلۇر نۇقتەئى خالىڭنى دان كۆرگەچ.
كى ئول مىھراب يەڭلىغ سەبزەپۇشى سەرۋ قاشىغە،
ھەمىشە سەجدە ئەيلەپ ئاستانەڭنى ئەمان كۆرگەچ.

بارى ئاجىز قۇلۇڭنى فىتنەئى ئاخىر زەمانىدىن،
تىلەيدۇرمەن پەناھى شۇم، رەقىبلەردىن زىيان كۆرگەچ.
ئۈمىد بىرلە كېلىپمەن، نىگارا ئاستانەڭغە،
بۇ ئاجىز نەۋبەتى ئەلدىن سېنى ساھىبقىران كۆرگەچ[1].

شېئىردىكى ئىززەت ۋە ئىلتىجا، ھەربىر قۇر ـ مىسرا ئارىسىدىن ئۆرلەپ تۇرغان مۇزىكىلىق رىتىم كۆپچىلىكنى، بولۇپمۇ كۈي ـ نەغمىگە ھېرىس ئەيسا بەگنىڭ مېھىرلىك قەلبىنى لەرزىگە سالدى. ئۇ، شېئىردىكى كەچۈرمىشنىڭ ئىچكى چوڭقۇرلۇقىدا يوقلۇق ۋە تەڭقىسلىق ئازابىغا بۆلىنىپ ساباھىدىنغا يۆلىنىپ ئاران ئولتۇرغان شائىرغا تەشەككۈر ۋە ئىززەت ـ ئىكرام بىلدۈرگەندىن كېيىن، سورۇننىڭ چېتىدە شاگىرتى بىلەن ئىجازەت كۈتۈپ ئۆزدگە تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان ئىبراھىم مەجنۇنغا باش ئىشارىسى قىلدى. كېرىيە دىيارىنىڭ مەشھۇر ئەلنەغمىچىسى ئىبراھىم مەجنۇن دۇتارىنى قولىغا ئېلىپ كۆزىنى يۇمدى، شاگىرتىنىڭ داپنى يېنىك چېكىشى بىلەن ئۇنىڭ قوللىرى تار ئۈستىدە يورغىلاپ ناخشا باشلىدى. ناخشا پۈتكۈل ئەزايى ـ ۋۇجۇدى كۈي ـ مۇزىكىغا ئايلىنىپ كەتكەن قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئىبراھىم مەجنۇننىڭ يۈرىكىدىن ئېتىلىپ چىقىپ ئەتراپقا تارقىلىش بىلەن تەڭ بارچە ئۇنىڭ سېھرى بىلەن بىھۇش بولۇپ ئۆزىنى خىيالىي دۇنيانىڭ گۈزەل ئېتەكلىرىدە كۆرۈشكە باشلىدى. جاننىڭ ئېرىپ ئېقىپ، دولقۇن ـ ئۆركەش ياساپ چايقىلىشلىرى، قەلبلەردە رەڭدار نۇر ھالقىلىرىنىڭ پەيدا بولۇپ قاراڭغۇ خىلۋەتلەرنى يورۇتۇشلىرى، خىيال ۋە ئوي ـ پىكىر تۇگۈنلىرىنىڭ يېشىلىپ ھايات قەدرى ھەم ۋىسالى تامان ئىنتىلىشلىرى نەتىجىسىدە كۈي بەئەينى ئەرشتىن كەلگەن ئىلاھىي ۋەھىيلەرگە ئايلانغانىدى. ئىبراھىم مەجنۇن ئۆز ئىختىيارىنى كۈيگە بەرگەن ھالدا ھەريان سىلكىنەتتى، چىرايى

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 26 ـ بەت.

گاھ تۇتۇلۇپ، گاھ ئېچىلاتتى، كۆزلىرىدە، مەڭزى ۋە ساقال - بۇرۇتلىرىدا ياش تامچىلىرى تىترەپ يالتىراپ تۇراتتى. شائىر بولسا، ھاياجان ئىچىدە بىر ئەزىم دەرياغا ئايلانغان بولۇپ، ئۆزىنى تامام يوقاتقانىدى، دۇنيا ئەمدى ئۇنىڭ ئۈچۈن مۇھەببەت جىلۋىلىرىگە پەۋەس تولغان ھالدا ئۇنى ئۆز قوينىغا تارتاتتى. شائىر ئىنتىلەتتى، ۋىسال تەقەززالىقىدا ئۆزىنى تۈمەن خىل گۈل - چېچەككە ئايلاندۇرۇپ ھەريان چاچاتتى، ئاشۇ مېھىر - مۇھەببەتلىك دۇنيانىڭ ئەبەدىيلىك بەخت، خاسىيىتى ئۈچۈن جان تەسەددۇق ئەيلەيتتى. توساتتىن ئۇنىڭ نەزىرىدە بىر نۇرانە جىلۋە پەيدا بولۇپ بارغانچە يېقىنلاشتى. قان ئېقىنى ئۆركەش ياسىدى، خىيالىي سېزىم بىلەن رېئال سېزىمنىڭ گىرەلەشمە نۇقتىسىدا بىر چولپان، بىر ئاي، بىر كۈن — سەرۋى بويلۇق شەھلا كۆز نازىنىن ئېگىلىپ سالام بەرگەندىن كېيىن بەگنىڭ كەينىگە مۆكۈندى. چېچىنى ئىككى تال قىلىپ ئۆرۈپ ئالدىغا تاشلىۋالغان شوخ بەگ قىزى پاتىمە شائىرنىڭ يېنىپ تۇرغان كۆزلىرىگە لەپپىدە نەزەر تاشلاپ يۈزلىرىنى ياغلىقى بىلەن يوشۇردى. ئىككى جۈپ كۆزنىڭ بىر - بىرى بىلەن ئۇچرىشىشى ناھايىتى تېزلا ئۇلارنىڭ دىل رىشتىسىنى مەھكەم چىگىپ ۋىسال ئىشتىياقىنىڭ چوغلىرىنى يۈرەك - قەلبلەرگە تۇتاشتۇردى. تەنلەر سۈكۈتتە ئۆز جايىدا قالدى، روھلار بولسا بىر - بىرى بىلەن چىرمىشىپ سۆيگۈ - مۇھەببەتنىڭ تۇنجى ۋىسالىدىنى خىيالىي يوسۇندا تېتىماقتا ئىدى ...

كۈي ئاخىرلاشتى، ئەمما سورۇن ئەھلى كۈي سېھرى ئېلىپ كەتكەن يىراق ھايات بوستانلىرىدىن ئۆزىگە قايتىپ كېلىپ بولالماي سۈكۈت ئىچىدە بىھوش ئولتۇرۇشاتتى. ئىبراھىم مەجنۇن ياغلىقى بىلەن پېشانە تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ شائىرغا سىنچى كۆزلىرى بىلەن تىكىلدى ۋە تەكەللۇپسىزلا ئېيتتى:

— خېلىدىن بېرى نامى شەرىپلىرىنى ئاڭلاپ دىدارلىرىغا تەشنا بولۇپ كەلگەنىدۇق، بۈگۈن ئاللانىڭ ئىنايىتى بىلەن بەگ

غوجامنىڭ ھۇزۇرىدا جەم بولۇپ ئولتۇرۇپتىمىز، بۇنىڭ ئۈچۈن شەرەپ ۋە ئىپتىخار ھېس قىلىمەن. نەغمىلەرگە ئىخلاس بىلەن زەن سېلىپ ئۇنىڭ قەدىر - ئېتىبارىنى قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىگە رەھمەت - تەشەككۈر ئېيتىمەن. ئۆزۈم نەزم ئەھلى بولمىساممۇ، ئەمما نەزم ئەھلىگە ھەمىشە ئاشىنا - شەيدادۇرمەن، كۆڭلۈم تۈيۈپ تۇراركى، مۇشۇ تاپتا يۈرەكلىرىدىكى ئوت ئېھتىمال نەزم دۇر - گۆھەرلىرىنى تاۋلاپ لەۋلىرىگە قاتار قىلىپ تىزىپ بولدى، مالاللىق بولمىسا، بىزگە بىرەر كەلىمە نەزمە ئوقۇپ بەرگەيلا.

كۆپچىلىك خۇددى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەكلا ئىبراھىم مەجنۇنغا، ئاندىن ئەيسا بەگكە ئەگىشىپ بىردەك «مەرھەمەت قىلغايلا، موللام!» دەپ ئىلتىجا قىلىشتى، شائىر ئىبراھىم مەجنۇننىڭ نەغمىسىگىلا ئەمەس، بەلكى يەنە ئۇنىڭ سىنچى كۆزلىرى بىلەن ھەممىنى كۆرۈپ ۋە بىلىپ ئولتۇرىدىغان تۇغما ئۆتكۈرلۈكىگە قايىل بولۇپ:

— دىدار غەنىيمەت، دىدار غەنىيمەت! ئالەمدە دىدار بەختىدىن ئارتۇق ۋەسلى - ۋىسال بولماس. ئۆزلىرىنىڭ مۇبارەك دىدارلىرىغا مۇڭلۇق كۈي - نەغمىلىرى قوشۇلۇپ غېرىپ ۋە ناتىۋان كۆڭلىمىزنى شادىمان ئەتكىنىنىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن كاتتا ئىلتىپات، سائادەتتۇر. قوللىرىغا، ئاۋازلىرىغا ۋە ئىستېداتلىرىغا كۆز تەگمىگەي، ھۆرمەتلىك ئۇستاز! ۋۇجۇدۇم ئىشق بىلەن پۈتۈلگەن بولسىمۇ، ئەمما ھۇزۇرلىرىغا لايىق بىرەر نەزمە ئوقۇشقا تىلىم كۆيىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ دىلىمنىڭ مەيلىنى نەزم رەڭلىرى بىلەن بوياپ تۇپتۇزلا ئېيتىپ كۆرەي، — شائىر، ئاتىسى ئەيسا بەگنىڭ كەينىدە يەر ئۆزرە بىقىپ ئولتۇرغان پاتىمەگە لەپپىدە قاراپ قويۇپ ئوقۇشقا باشلىدى:

چىقتى ناگاھ مەھۋەشى، تۇرفە نىگارى ئۆزگەچە،
ئاچىلىپ چۈن لالە ئەھمەر گۇلئۇزارى ئۆزگەچە.

ئىككى شەھلا كۆزلەرى كۆڭلۈم قۇشىنى قىلدى سەيد،
مۇبتەلا ئەيلەپ مېنى يارۇ نىگارى ئۆزگەچە.
ئاتتى مىژگان ئوقلارىن، پەيۋەستە قاشىن يا قۇرۇپ،
تەگدى ناۋەك ئوقلارى، قىلدى قەرارى، ئۆزگەچە.
نە ئىلاج ئەيلەي، يارانلار، دەردى ئۆلتۇردى مېنى،
بارچە دەردلەر بىر سارى، ئوق زەخمكارى ئۆزگەچە.
ياستانىپدۇر ماھى تابان چېھرەسىن پىنھان ئېتىپ،
ئەژدەھا يەڭلىغ ئىكى زۇلفى نىگارى ئۆزگەچە.
مۇددەئى قويماس ئانىڭ ھۇسنىن تەماشا قىلغالى،
ئىككىسەف لەشكەر تۇرۇپدۇر، سەدھەزارى ئۆزگەچە.
مۇددەتىدۇر مۇنتەزىردۇرمەن جەمالىغە ئانىڭ،
رەھىم ئەتكەي دەپ قىلۇرمەن نالە - زارى ئۆزگەچە.
كەلمەگەي ئالەمگە ئانداغ بىر پەرى مەككارەئى،
بىتەرەھھۇم زالىمى ھەردەم شىكارى ئۆزگەچە.
كېچەيۇ كۈندۈز جەمالى شەۋقىدە بولدۇم خەراب،
كاشكى بۇ نەۋبەتى يا بولسە يارى ئۆزگەچە[1].

ئالقىش ۋە تەرىپ - مەدھىيە سادالىرى ئىچىدە شائىر بىلەن پاتىمەنىڭ ئاپئاق يۈزلىرى بەئەينى كەچكى شەپەق مىسالى قىپقىزىل تۇس ئېلىپ، يۈرەكلەردىكى پىنھان سۆيگۈ يالقۇنىنىڭ تەپتى - ھارارىتىنى ئوچۇق كۆرسەتتى. ئۇلار كۆزلەر چوڭقۇرلۇقىدىن ئۆرلەپ - تېشىپ تۇرغان تىلسىز پىكىرلىرىنى بىر - بىرىگە يوللاپ سۆيگۈ سەھىرىنىڭ ئىشىكىنى پىنھانە چېكەتتى ھەمدە شۇ ۋىسال سائەتلىرىنىڭ خەيرلىك دەملىرى ئۈچۈن ئىلاھىي بارلىقتىن مەدەت - خەيرخاھلىق تىلەيتتى. بۇ ھاللارنى پەملەپ ۋە باشتىن - ئاخىر بىلىپ تۇرغان ئىبراھىم مەجنۇن بىلەن ساباھىدىن بىر - بىرىگە قارىشىپ مەنىلىك باش ئىشارىتى قىلىشقاندىن

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 - يىلى 9 - ئاي نەشرى 79- بەت.

كېيىن تەڭلا دۇئاغا قول كۆتۈردى، باشقىلار بۇ ئىشتىن بىخەۋەر هالدا ئۆز سۆھبەتلىرى بىلەن بەند ئىدى. سورۇن ئەھلى ئىچىدە خېلىدىن بېرى كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپ پۇرسەت كۈتۈپ تەگ-قىس ئولتۇرغان تەقۋادار موللا، بەگ قىزى پاتىمەنىڭ ئۇستازى ھېيتئاخۇن خەلپەت شائىر بىلەن كۆز ئۇچراشتۇرغان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئالدىغا بىرئاز ئېڭىشتى - دە، بەگ ئولتۇرغان تەرەپكە لەپپىدە قاراپ قويۇپ قورۇنغان ھالدا سۆز ئالدى:

— مەۋلانا، كەيپ - ھۇزۇرلىرىغا مۇخالىپ كەلمىسە، ئۆز-لىرىدىن بىر كەلىمە تەلىم ئالغۇم بار ئىدى، — خەلپەتنىڭ يۈزلى-رى ۋىللىدە قىزاردى، ئۇ ئادىتى بويىچە بەگكە يەر تېگىدىن بىر قاراپ قويۇپ قەددىنى رۇسلىدى ۋە شائىرنىڭ قول سۇنۇپ بىلدۈر-گەن ئىلتىپاتىدىن غەيرەتلىنىپ سۆزىنى داۋام ئەتتى، — بىلاياقەتلىكىمدىن تەلىم - ساۋاق ئىشلىرىدا ھەمىشە تەڭلىك - مۇشكۈلگە قالىمەن. ماڭا ئەقىل كۆرسەتسىلە ھەزرىتىم، ئەرك - ئىختىيار تىزگىنى ئۆز ئىلكىدە تۇرىدىغان، ۋۇجۇد كامىل-لىقىدا ئالەمنى ئاڭ قالدۇرىدىغان مەزلۇمە زاتىغا قانداق تەلىم - ساۋاق ۋاجىپدۇر؟

شائىر خەلپەتنىڭ پاتىمەنىڭ ئۇستازى ئىكەنلىكىدىن بىخەۋەر بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئۆزىگە مەلۇم بولغان بارلىق ئۇچۇر - بېشارەت-لەردىن گەپنىڭ پاتىمە ئۈستىدە كېتىۋاتقانلىقىنى چۈشەندى - دە، خەلپەتكە قاراپ كېسىپلا ئېيتتى:

— ئۇ زاتى مەزلۇمە شاگىرتلىرىغا مۇنداق تەلىم - ساۋاق بەرمەكلىرى ۋاجىپدۇر: بارچىنى ئۆزۈڭدىن تاپ! كۆزۈڭنى يۇمۇپ كۆڭۈل پەنجىرىلىرىڭنى بىر - بىرلەپ ئېچىۋەتسەڭ، ئالەمنىڭ بارچە قاتلىمى خۇددى سۈرەتلەر تىزمىسىدەك روشەنلىشىدۇ. سەن ئۆزۈڭدە، بەلكى ئاشۇ رەڭدار ئالەمدە پەرىشتە - مالائىكىلەردەك قاناتلىنىسەن. ئالغا كېتىۋېتىپ ھەممىنى كۆرىسەن، ھەممىنى ئاڭلايسەن، ھەممىنى ھېس - ئىدراك غەلۋىرىڭدە تاسقايسەن. ئالغان ھوسۇلۇڭ بارچىنى، ھەتتا سېنىڭ ئەۋۋەلىڭنىمۇ بېسىپ

چۈشىدۈ...
كۆپچىلىك ھەيرەتتە قالدى، ئىنسان بالىسىنىڭ ئۆزلۈك كاما-
لىتى يولىغا نىشانەن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەردە شائىرنىڭ تەنها كىشى-
لىك ئالىمىدە يۇرۇپ ھاسىل قىلغان خاس تەپەككۇر تەجرىبىلىرى
ئەكس ئەتكەن بولۇپ، ئۇ، ئىنساننى ئۆز - ئۆزىنى ئىدراك قىلىش-
قا ۋە ئۆزى بىلەن ئالەمنىڭ بىرلىكىدە خاس بىر مەنىۋى پەللە
يارىتىشقا چاقىراتتى. بۇ خىل نۇقتىئىنەزەر گەرچە ئومۇمىي دىنىي
تەلىم - تەربىيە ئادەتلىرى بىلەن دېگۈدەك بىردەكلىككە ئىگە بول-
مىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ھاجەت، جاۋاب سۇپىتىدە دەلمۇ دەل ئوتتۇ-
رىغا قويۇلۇشى ۋە ئىنساننىڭ تەبىئىي ئىچكى خاھىشلىرىنى رىغبەت-
لەندۇرگەن ھالدا ئۆزگىچە سۆز دۇردانىلىرى بىلەن ئىپادە قىلىنى-
شى ئۆملۈك ساماسىدىكى ھەربىر كىشىنىڭ يۇرەكلىرىنى تىترد-
تىپ، قەلب چىمەنلىرىدە ئاجايىپ يېقىملىق خۇش كۇي - ناۋالارنى
ھاسىل قىلدى. نەۋبەتى، قولتۇق مۆتىۋەرلىرىنىڭ نەزەرىدە ئەمدى
ئىستېداتلىق شائىرلا ئەمەس، بەلكى بىر مۆجىزىكار ئەۋلىيا،
قەلب ئەركىسى سۇپىتىدە قۇياشتەك نۇرلۇق تۇس ئالدى. ھەممە
ئاستا - ئاستا كۆتۈرۈلۈپ يەرۇ ئاسـمـاننى يورۇتقان ۋە ئاپئاق
نۇر - زىياغا پۇركەشكە باشلىغان بۇ غايىب قۇياشقا ئېگىلدى،
ھۆرمەت - ئېھتىرام بىلدۇردى، ئۆزى ۋە ئەتراپىدىكى غېرىب
كىشىلەر ئۇچۇن ئەڭ ئالىي تىلەكلەر تىلەشتى، قەلبلىرىگە پەۋەس
تولغان گۈزەل ۋە رەڭدار نۇر شولىلىرى ئىچىدە مەنىۋى قوشۇلۇش-
نىڭ ئۇلۇغۋار سائادىتىگە ئېرىشىپ، ئەتىلەرنى دەۋر قىلغان كېلە-
چەك ساماسىغا ئۇمىد ۋە شادلىق ئىلكىدە مۇلايىم تىكىلىشتى.

6

شائىر ئىشنى تىلاۋەتخانىدىكى دەستە - دەستە قولىيازمىلارنى
رەتلەشتىن باشلىدى. مەسچىتكە يانداش سېلىنغان ئۈچ ئېغىزلىق
ئازادە تىلاۋەتخانا ئىچىدە شائىر ئۈچ ئايدىن بېرى كۆيۈپ - پىشىپ

ئاخىرى ئىشىنى تۈگەتتى. ئەمدىكى تىلاۋەتخانا كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك كۈتۈپخانىغا ئايلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ ھەممە يېرىدىن پاكىزلىق، ئىلىم - مەرىپەت ۋە ئەقىدە - ئېتىقاد نۇرى يېغىپ تۇراتتى. تىزىملىكى ئېلىنىپ، كۆن - خۇرۇم ـدا مۇقاۋىلىنىپ تۇر - خىللىرى بويىچە ئويۇقلارغا جايلاشتۇرۇلغان كىتابلار شائىر قەلبىنىڭ گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىگە زوق - ئىلھام بېغىشلايتتى. شائىر تىلاۋەتخانىدا ھەر تەرەپكە تويماي بېقىپ ئۇستازى شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەزرەتلىرىنىڭ كىتابلىرى ئورۇن ئالغان ئىچكىرى ھۇجرىدىكى خاس ئويۇق ئالدىدا توختىدى ۋە قوللىرىنى كەڭ كېرىپ، ئاشۇ شاھانە ئەسەرلەر ئىچىدە چېھرى نۇردەك جىمىرلاپ تۇرغان ئۇلۇغ ئىنسان سىيماسىنى خىيالىي يوسۇندا باغرىغا باستى. شەيخ ئۇنىڭ باغرىدا، قەلبىدە ۋە جىسمىدا زاھىر بولۇپ، پەخرى - ئىپتىخار ھاياجىنىنى پەلەككە يەتكۈزدى. خىيال بىر يول ئىدى، مۇشۇ يولدا ئىنسان ئۆزى ئۇچراتقان ۋە تېخى ئۇچرىتىشقا ئۈلگۈرمىگەن سانسىز ئادەم ھەم شەيئىلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ ئۆزىنىڭ ھايات بوشلۇقلىرىنى تولدۇرىدۇ، ھايات ئېھتىماللىقلىرىنى سۈرەتلەيدۇ، ھايات تەم - پۇراقلىرىنى خاتىرىلەشتۈرىدۇ. شائىرنىڭ خىيالى چەكسىز ئۇزارغانىدى، چەكسىز نۇر ئەۋجىدە قوللىرى ۋە دىللىرى بىر - بىرىگە تۇتاش ئىككى ئادەم يىراق مەنزىل تامان كېتىۋاتاتتى. ئۇلار كۆزلىرىنى يەتكۈسى مەنزىللەرنىڭ مۇقەددەس ۋىسالىغا، شۇ ۋىسال دىلبىرىنىڭ خۇلقى - نازىغا، ئۇنىڭ ئالەمنى تەمىن ئەتكۈچى كەرەم - لۇتفىغا، ئىشقىلىپ، مۇشۇ بىپايان جىلۋىگەر دۇنيانىڭ ئىنسان رىزقى - ئامەتلىرى ئۈچۈن يارىلىش خاسىيىتىگە تىكەتتى. نىگاھلار بىلەن قەلبلەر ئارىسى قىسقىراپ خۇددى دۇنيا ئۇلارنىڭ روھىغا كۆچۈپ كىرگەندەك بىر خىل مۆجىزىكار ھادىسىلەر يۈز بېرەتتى ۋە دۇنيا نۇر تېزلىكىدە شەكىل ئۆزگەرتىپ ئۇلارنىڭ كىچىككىنە ئېرەم بېغىغا ئايلىنىپ قالاتتى. ئىككى گەۋدە بىر - بىرىدىن ئايرىلمايتتى، بىرى ھامان بىرىگە قوشۇلۇپ ئۇنىڭ جان ئەۋجىدە دولقۇن

ئۇراتتى.
شائىر خىيالدىن يېشىنىپ سىرتقا چىقتى ۋە يەنە خىيالغا غەرق بولدى. ئىسسىققا تەڭكەش هالدا سوقۇپ تۇرغان غۇر - غۇر شامال، جىمىرلاپ تۇرغان ياپيېشىل ئورمان ئۇنىڭ خىيالىنى توزىتىپ هەر تەرەپكە ئېلىپ قاچتى. شائىر قولتۇققا كەلگەندىن بېرى، ئۆز شەخسىيىتى ئالدىدا توغرا تۇرغان مۇقەددەس ئۇقۇملار-نىڭ مەنىسىنى قەلبىدىن تاشقان ئادەتتىن تاشقىرى هېس - تۇيغۇلارنىڭ بەھرى بىلەن يېشىشكە ئۇرۇنسا، ئۇنىڭ مەۋھۇم سېپى-ماسىنى تەبىئەت ئالمىدە رەڭدار جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان گۈزەل مەنزىرىلەرنىڭ خۇلق - نازاكىتى بىلەن سۈرەتلەشكە ئۇرۇناتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇ، ئوي - پىكىرگە ئەگىشىپ ئۆز قەلبىنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغا تېخىمۇ ئىچكىرىلەيتتى ھەمدە تەبىئەت قوينى-دىكى گۈزەل يېشىللىق جىلۋىلىرى ئارا سەير - تاماشا ئېتىشنى دائىملىق ئادەتكە ئايلاندۇرغانىدى. شۇ ئادەت تۇرتكىسىدە سەيلە - تاماشا ئېتىپ كېتىۋاتقان شائىرنىڭ قەلبى خىيال ۋە ئوي - پىكىر ئىچىدە ھەريان چېچىلغانىدى.
ئىنسان — رىزق، شاراپەتلەر نەمۇنىسى. ئۇنىڭ ئۆز - ئۆزد-گە يۈز تۇتۇپ رىزق - شاراپەتلەردىن بەھرە - ئوزۇق ئېلىشلىرى تەڭرىنى تونۇش ۋە قوبۇل ئېتىش ھېسابىدا يۈكسىلىدۇ. شۇڭا ئىنسان بالىسى ئۆزىدىن كېچىشنىڭ مۇمكىنسىزلىكىنى، دائىما ئازابقا تۇتاش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغاندىن باشلاپ ئۆزلۈك ھەققى-دىكى ئوي - پىكىرلەرنى قاناتلاندۇرىدۇ ۋە ئۇنى تەڭرىگە باغلاپ قىياسلايدۇ. شۇ يوسۇندا پەللىمۇ پەللە ئۆرلەش ھەم كېڭىيىشنىڭ نەتىجىسى ئادەم بىلەن تەڭرى بىرلىكىنىڭ ئەكس ئېتىشى، مەزمۇن ۋە بالاغەت تېپىشى بولىدۇ. بۇنىڭدىن بارچىگە قوشۇلۇش، بارچىنى ئۆزلۈك يۈكسەكلىكىدە ئىدراكلاش، بارچە دىللارغا ھەقىقەت ۋە مەردىپەت نۇرى ئاتا قىلىشتەك كامىل ئىنسان رېئاللىقى يارىلىدۇ...
شائىرنىڭ قەلب كۆزلىرى يورۇپ كەتتى، ئۇنىڭ نەزەر ئۇ-

پۈقلىرىدا ئاشۇ خىل غايىۋى مەنزىللەرنىڭ مەھلىيالىق مەنزىرىلىرى ئەكس ئەتمەكتە ئىدى. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، شائىر يوقلۇق ئىلكىدىكى غېرىبانە تۇيغۇلاردىن، ۋاستىسىز ۋە نېسىۋىسىز تەركىدۇنيالىق ئىزتىراپلىرىدىن بىر - بىرلەپ خالاس تاپماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قەلبىگە چەكسىز ئورناپ بارلىق ئىش - ئەمەللىرىنى ئۆزىنىڭ ئىشق ۋىساللىرىغا باغلىغان تەڭرى ئەمدىلىكتە ئىنسان قەلبىنىڭ ماھىيەتلىك چوڭقۇرلۇقىدا كۆرۈلۈپ، ھەقىقەت ۋە مەرىپەتنىڭ ئاشۇ تۇتاش قەلبلەردە زاھىرلىقىنى ئىسپاتلىماقتا ئىدى.

— سالام ئۇستاز!

پاتىمەنىڭ قوڭغۇراقتەك زىل، ئەمما ۋەزىنلىك ئاۋازى خۇددى يول، ئېتىز - ئېرىق ۋە بوستانلىقلارغا، قىسقىسى مۇشۇ ئەتراپتىن چەكسىزلىككە سوزۇلغان جىمىكى ئالەم باغرىغا سىڭىپ كەتكەندەك ئۇلۇغۋار تۇيغۇلار ئىچىدە تۇرۇپ ئۆز قەلبىدە ئىچكىرىلەپ سەير ئېتىپ يۈرگەن شائىرنى چۆچۈتىۋەتتى. شائىر ئۆز تەمكىنلىكىگە خاس بولمىغان بىر خىل جىددىيلىك ۋە ھودۇقۇش بىلەن قايرىلىپ قاراپ كۆز ئالدىدا گويا ئانىسى سۇدىمىە بىر چاغلاردا سۆزلەپ بەرگەن ساماۋى چۆچەكلەردىكى ھۆر - پەرىزاتلاردەك گۈزەللىك ۋە لاتاپەت ئىچىدە تۇرغان پاتىمەگە ئېگىلىپ سالام بەردى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى ئەمدىلىكتە تۇنجى ئۇچراشقان چاغلاردىكى تاسادىپىيلىق ۋە قورۇنۇشتىن ھالقىپ كەتكەنىدى. پاتىمە ئەيسا بەگنىڭ ئارزۇلۇق يېگانە پەرزەنتى، رەھمەتلىك خوتۇنىنىڭ تەۋەررۈك مىراسى، ئۆز ھاياتىنىڭ چەكسىزلىككە سوزۇلىدىغان داۋامى ئىدى. شۇڭا بەگ بۇ ئەتىۋارلىق قىزىغا ھەممىنى تولۇقى بىلەن بەخش ئەتكەنىدى. مۇھەببەتكە، رىغبەت ۋە پەرۋىشكە پەۋەس تولغان، خۇددى تەبىئەت قوينىدەك ئوچۇق، بىپايان ۋە باياشات ئائىلىۋى دۇنيا پاتىمەنى ئەسلىي تەبىئىتىگە چىڭ تۇتاشقان، ئۆزلۈك غۇرۇرى ۋە ئەرك ئىرادىسىگە تويۇنغان قەيسەر بىر قىزغا ئايلاندۇرغانىدى. بۇلار ئۇنىڭ گۈزەللىكى ۋە ئەقىل - پاراستى بىلەن بىرلىشىپ ئۇنى گويا چىڭقى چۈشتىكى ئوتلۇق قۇياشقا

ئوخشاش بارچىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغۇچى سېھىرلىك كۈچ ـ قۇدرەتكە ئىگە قىلغانىدى. قولتۇق خەلقى ئۇنىڭ بارلىقى بىلەن، ئاددىيسى ئۇنىڭ قارىسى، جۇلاسى ۋە سايىسى بىلەنمۇ ئۆزلىرىنى ئىپتىخارلىق ھېس قىلىشىپ ئۆز كۆڭۈللىرىگە شادلىق تېپىشاتتى. نۇر يېغىپ تۇرغان بىر جۈپ شەھلا كۆزنىڭ قويۇق قارا كىرپىكلەر ئارىسىدىن پارلىشى بىلەن ئالەم باشقىچە يورۇپ كېتەتتى، ئۇنىڭ قارشىسىدىكى كىشىمۇ بۇ ھالدىن گاڭگىراپ نېمە قىلارىنى بىلمەي ھاڭۋېقىپ قاراپ قالاتتى ياكى ئەس ـ ھوشىنى يوقىتىپ داغ ـ ھەسرەتتە قالاتتى. شائىر بۇ قىسمەتتىن مۇستەسنا ئەمەس ئىدى، تۇيغۇدىكى ۋەھىيكار سۈرەتلەردىن تارتىپ تاكى بۇگۈنگىچە بولغان ئارىدا شائىر ئاشۇ بىر جۈپ شەھلا كۆزنىڭ خەنجەردەك تىكىلىپ ئەل بولۇشقا قىستاشلىرىنىڭ دەردۇ ھەسرىتىنى پىنھان تارتىۋاتاتتى. شائىرنىڭ مۇلايىم، سۇكۇتلۇك تۇرقى ـ ھالىدىن بۇنى چۈشەنگەن چېچەن قىز ئۆز تەبىئىتىگە ماس ھالدا يەنە تەشەببۇسكارلىق بىلەن سۆز ئاچتى:

— ئۇزاق بولدى، مۇبارەك دىدارلىرىنى بىزدىن يوشۇرۇپ يۈردىلە، قايسى چاغ نە سەۋەبلىك ئۆتكۈزگىنىمىزنى بىلەلمەي گاڭگىراپلا قالدۇق. مالال بولمىسا، ئۆزلىرىنى تىلاۋەتخانا ئىچىگە بەند ئېتىپ، يازنىڭ راھەتبەخش سەھەر ـ ئاخشىمىنى تەرك ئېتىشلىرىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ قالسام بولارمۇ، ئۇستاز؟

شائىر بۇ كۈتۈلمىگەن سوئالدىن خېلىلا ئوڭايسىزلانغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئورام ۋە مەنىسىدىكى يېقىنچىلىقتىن كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ تېزلا ئەسلىگە كەلدى ھەمدە كۆزىنى پاتمەدىن ئېلىپ قېچىپ، يىراق بوستانلىقلارغا تىككىنىچە ئېيتتى:

— ئەيىب ـ نۇقسانلىرىمنىڭ كۆپلۈكىدىن سىلىگە ۋە ئەل ـ جامائەتكە كۆرۈنۈپ ئىزا ـ خىجالەت تارتىشتىن ئەنسىرەيمەن. تۆھپە ـ ئەجىرسىز ئەرنىڭ سايىسىدىن شەيتانمۇ يىرگىنۇر. تىلاۋەتخانا قوليازمىلىرىنى رەتلەش ئىشىنى پاتىراق تامام لاپ ئەل ـ ئاۋامنىڭ ئۇنىڭدىن بەھرە ـ ئوزۇق ئېلىشىغا تەقەززا

بولغىنىم، يۈرىكىمنىڭ ئوتلۇق نىدالىرىنى قۇر - مىسرالارغا تىزىشقا شەيدا بولغىنىم ئۇچۇن پىنھان يۈردۈم. ئەمما، كۆڭلۈم مەيلى - ئىختىياردا ئەركىن پەرۋاز ئېتىپ ئەڭ سۆيۈملۈك، دىلكەش كىشىلىرىمنى يوقلاپ، زىيارەت قىلىپ تۇردى. يازنىڭ راھەتبەخش سەھەر - ئاخشىمىنى قەلبىم بىلەن باغاشلاپ، ئۇنىڭدىكى تەنھا ئىزلارنى يۈرىكىم بىلەن ئىزدەپ ئۆزۈمگە تەسەللى ۋە قۇۋۋەت تاپتىم. بۇ كىچىككىنە گۈزەل سەھرادا بىر نىشاننى نىشانلاپ، بىر دائىرىنى دائىرىلەپ تەنھا ئايلىنىپ يۈرۈشكە قىسىلچىلىق ھېس قىلدىم، ئەتراپىمدىكى كىشىلەرمۇ بۇ ھالنى قوبۇل كۆرەلمەيدۇ...

— بىراق، — پاتىمە شائىرنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ گەپ قىستۇردى، — ئاتام سىلىگە تىلاۋەتخانىنىلا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى كۆڭلىنىمۇ بەرگەن. ئارىمىز شۇنچە يېقىن تۇرسا، شۇ كەتكەنلىرىچە ئائىلىمىزگە قەدەم ـ ـ ـلىرى يـ ـ ـەتمـ ـ ـدى. كـ ـ ـۆڭـۈل بـ ـ ـەرگـ ـ ـەن، دوست - يار بولۇشقان كىشىلىرىنىڭ رەنجىپ قېلىشىدىـ ـ ـن قورقمامدىلا، ئۇستاز! ؟

شائىر بىر خىل يېقىنچىلىقنى، ئۆزگە تارتىش ئورامىنى ئىپادىلەۋاتقان سوئاللاردىن شادلانغان بولسىمۇ، ئەمما كۆڭلىدىكى بارلىق سىرلارنى بىراقلا تۆكۈۋېتىشنى بىئەپ ھېس قىلدى ۋە ئۇنى تەكەللۇپقا ئارىلاشتۇرۇپ ئىپادە قىلىشقا تىرىشتى:

— سىلىگە مالاللىق يەتكۈزۈپ قويۇشتىن، بولۇپمۇ مېنىڭ تۇپەيلىم سىلىنىڭ ئۇستىلىرىدە سۆز - چۆچەك بولۇپ قېلىشتىن قورقىمەن. بۇ خىلۋەت، تەۋەررۇك زېمىندا ئۆزۈمنى سىلەر بىلەن تولىمۇ بەختىيار سېزىمەن.

شائىرنىڭ بۇ سۆزلىرى پاتىمەنىڭ قەلبىدىكى قارا تۇمانلارنى بىردىنلا تارقىتىپ، ئۇنى قۇياش ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن يېپيېڭى بىر سەھەرنىڭ گۈزەل، مەپتۇنكار مەنزىرىلىرى ئىچىگە باشلاپ كىردى. ئۇ، سىرلىق ھاياجان بىلەن يەنىلا شۇ چەكسىز بوستانلىقلارغا تىكىلىپ نېمىنىڭدۇر بەھرى - ھۇزۇرىدا كۆڭلەن تـاشقىنلاپ تـۇرغان شائىرغا كـۈلۈمسىرەپ ئىلتىجا تـەرىقىسىدە ئېيتتى:

— كەچۈرسلە، ئۇستاز! مەن چۈشەندىم، سىلىنىڭ قىلىۋات-
قانلىرى ئۇلۇغ ۋە ساۋابلىق ئىش، سىلىنى توسۇشقا، رايىلىرىنى
قايتۇرۇشقا ھېچكىمنىڭ ھەددى ئەمەس. لېكىن، بىزنى تاشلىۋەت-
سىلە بولمايدۇ. سىلى بىزنىڭ نەزىرىمىزدە يېتىم - مۇساپىر
ئەمەس، ئاللانىڭ شەپقىتى بىلەن ئاران دېگەندە نېسىپ بولغان كاتتا
ئۇستاز. بىز سىلىنىڭ قان - قېرىنداشلىرى، يارۇ بۇرادەرلىرى،
بىزنىڭ ئۆي ھەم سىلىنىڭ ئۆيلىرى. مەن ئاتامغا ئىلتىماس قىلىپ
ئالدۇرۇپ كەلگەن دىۋانلىرىنى ئوقۇپ سىلىنىڭ كېلىشلىرىنى،
ماڭا تەلىم - ساۋاق بېرىشلىرىنى كۈتۈپ...
گەپ شۇ يەرگە كەلگەندە ئۆي - ئۆيلەردىن نامازغا ئالدىراپ
چىقىشقان كىشىلەرنىڭ قارىسى كۆرۈندى، ئەمدى قىزنىڭ ئىشىكى
ئالدىدا تۇرۇۋېرىش تولىمۇ بىئەپ بولغاچقا، شائىر پاتىمە بىلەن
خوشلىشىپ ئالدىراشلا كەينىگە ياندى.
ئوت ئۇستىگە ئوت چۈشكەندى، گۈزەل يار پاتىمە شائىر
نەۋبەتنىڭ كۆز ئالدىدا، قەلب - روھىدا، نەزەر ئۇپۇقلىرىدا،
ئىشقىلىپ ئۇنى ئوراپ تۇرغان بارلىق مەۋجۇداتلار باغرىدا كېچە
ھەم كۈندۈز قۇياشتەك پارلاپ، ئوت - گۈلخاندەك لاۋۇلداپ ئۇنىڭ
باغرىنى كاۋاپ، ھالىنى خاراب ئېتەتتى.
ئوت ئۇستىگە ئوت چۈشكەندى. بۇ ھال شائىرنى چەكسىز
ھەيرەت ئىلكىدە ساراسىمىگە سالغاندى. كۆڭۈلگە خوپ، ۋىجدانغا
تەگكۈس، ئەخلاقىي كامىللىققا مۇخالىپ كۆرۈنگەن ئىشقى كەل-
مىشلەرنىڭ ئالدىدا شائىر خېلى چاغلارغىچە ئايىغى يوق چىگىش
خىياللار ئىچىگە غەرق بولۇپ يۈردى. ياش پەرقى، يۇرت ۋە
مەرتىۋە پەرقى سۆيگۈ چېچەكلىرىنى ھەريان توزىتىۋېتىشى، بەخت
ۋە ۋىسال باغلىرىنىڭ ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىپ قويۇشى تامامەن
مۇمكىن ئىدى. ئوتنىڭ ئوت ئۇستىگە چۈشۈشى ئوتنى ئۇلغايتامدۇ
ياكى ئۇنى ئۆچۈرۈپ كۈلىنى كۆككە سورامدۇ ۋە ياكى ئۇ كۆيۈش
بىلەن ئۆچۈشنى تەڭلا ئورۇنداپ، تەقدىر لەۋھەسىگە ئۆلۈم - قازا
مۆھۈرىنى باسامدۇ، بۇنىڭغا ھازىرچە بىرنېمە دېمەك تەس ئىدى.

شائىرنىڭ قەلبىدە كەچكىنى ئەنە شۇلارنىڭ يەشمىسى، شۇنداقلا ئىشق ۋەجىدە ئىشقتىن كېچىش غەيرىتىنىڭ ئازابلىق نالىلىرى بولدى.

شۇ نەرسە ئېنىقكى، ئىشق — ئوت تەبىئەتلىك قىسمەت. ئۇنىڭ بىر پۈتۈن جەريانى — يېلىنجاشتىن كۆيۈشكىچە، كۆيۈشتىن داغ - جاراھەتكىچە بولغان ئارىلىقنىڭ ھەممىسى ئوت بىلەن يۇغۇرۇلغان. ئوتنىڭ ئوت ئۈستىگە چۈشۈشى ئازاب ھەم ھىجرانغا ۋەج تۇغدۇرسىمۇ، ئەمما نەتىجە يەنىلا ئوتتىن، يالقۇندىن، ھارارەتتىن ھالقىپ كېتەلمەيدۇ. ئوت، تەبىئىتى ۋە ماھىيەت ئېتىبارى بىلەن ئوتنى يەكلىمەيدۇ، ئەكسىچە ناھايىتى تېزلا بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ بىر پۈتۈن كەڭلىكتە نۇسرەت تاپىدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە يەنە ئىنسان بالىسىنىڭ ئىشق دەرىجىسىگە، ئىشق ئىلتىجا قىلىپ تۇرغان ۋىسال ئىمكانىنىڭ دەرىجىسىگە باغلىنىدۇ.

نەۋبەتى ئۆز كۆڭلىگە ئىچكىرىلەپ زەن سالدى، تۇنجى ئىشق — يەركەن پەرىسى گۈلئەتتەرنىڭ ئىشقى ئوتلىرى ئورنىدا قاپقارا داغ - ئىزلار قالغانىدى. بۇ ئىز شائىر قەلبىنىڭ خېلىلا كەڭ بوشلۇقىنى ئېگىلەپ بىر خىل مۇڭلۇق ھىجران كۈيى تارقىتىۋاتاتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ساپلىقى ۋە پاك - غۇبارسىزلىقى بىلەن ئەبەدىيەتكە يادىكار قالغانىدى. تۇنجى ئىشقنىڭ بىر چاغلاردىكى مىسلىسىز كۈچلۈك ئوت - يالقۇنلىرى بولسا، ئۇزاق يىللار مابەينىدىكى ئۈمىدسىزلىك شامالىرىدا سورۇلۇپ، تەنھالىق داغى - ھىجرانلىرىدا دىمىقىپ، پەقەت ۋە پەقەت لىرىك شېئىرىي مىسرالارنىڭ قات - قېتىدا باشقىچە بىر سۈپەتتىلا ساقلىنىپ قالغانىدى. شائىر ئېغىر خۇرسىندى، ئۇنىڭ نەزەرى پاتمەنى سىيپاپ ئۆتۈپ ئۆز - ئۆزىگە تىكىلدى ۋە يەنە شۇ خىل تېزلىك بىلەن قەلب چوڭقۇرلۇقى تامان ئىچكىرىلىدى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ پۈتكۈل ئەزايى - ۋۇجۇدىلا ئەمەس، بەلكى ئاشۇ يۈكسەك روھىي سۈپەتكە مۇيەسسەر بولغان نەزەر ئۆپۈقلىرىمۇ ئۆزىنى بىر پۈتۈن ھالدا ئىلكىگە ئالغان غايەت كۈچلۈك ئىشق ئوتلىرىدا ئۆرتەنمەكتە

ئىدى. ئوتنىڭ ئوت ئۇستىگە چۇشۇشى كۆچۇشنى ۋە قوشۇلۇشنى بىرلا ۋاقىتتا ئورۇنداپ پاتىمەگە، نۇرانە ئىشق سەھىرىگە مەركەزلەشكەندى. ئوت ئىچىدە قىلدەك تولغىنىپ، ۋىسال ئابىكەۋسەرلىرىگە زار بولغان شائىر ئىختىيارسىز ھالدا «پاتىمە» دەپ نالە قىلدى ھەمدە يالقۇنلۇق ئىشق سەھىرىنىڭ تاشقىنلىق ۋىسال دەرياسىغا يۇزلەندى.

يەتتىنچى باب

قوۋمى شەھىدانىدىكى ئىستىقامەت

1

ئىنسان تۇپراقتىن ئەرشكىچە بولغان تۆۋەندىكى ئالەمنىڭ، تەن ـ ماددىدىن قەلب ـ روھقىچە بولغان مەۋجۇداتلار ئالەمىنىڭ خاسىيىتى. ئۇنىڭ نىجادىيىتى ئاشۇ چەكسىز ئارىلىقنى سېزىش، ئىدراك قىلىش ۋە ئىگىلەش رەۋىشىدە روي بېرىدۇ. شۇڭا، ئىنسانىدا ئۆزلۈك ئوقىنى چېگرا قىلغان ئىككى يول ـ مۇساپە، ئىككى بوشلۇق ـ چەكسىزلىك ئىمكانى مەۋجۇت بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇپەتلىرى باتىنىي ھەم زاھىرىي ھاللاردا قەلب ـ روھ بىلەن ئالەم ـ سامانى يۆنىلىش قىلغان؛ مەقسەت ـ مەنزىللىرى بولسا، ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ، ئادەم بىلەن ئالەمنىڭ، ئادەم بىلەن تەڭرى ـ ئاللانىڭ ئۇچرىشىشى، قوشۇلۇشى، ۋەھدەد ـ بىرلىكىدە ھەقىقەت ۋىسالىغا ئېرىشىشى، ئۇنىڭدىن ئەۋۋەلى ۋە ئەزەلىي ئالەمگە ھەقىقەت نۇرى تەقدىم ئېتىشنى چەك قىلىدۇ.

ئىنسان تەن ئېتىبارى بىلەن تەبىئەت جانلىقلىرى قاتارىدا ئاددىي بىر مەۋجۇدات بولۇپ كۆرۈنسىمۇ، ئەمما روھ ئېتىبارى بىلەن تەبىئەت جانلىقلىرىدىن ھالقىپ ئۇستۈنكى ئالەمنىڭ سىر ـ مۇئەممالىرىغا تۇتىشىپ ئۆز كەلمىشى ۋە يارالمىشىغا ئالاقىدار تۇپلۇك سەۋەبلەرنى ئىزدەيدۇ، ئۇنىڭ ۋەھىيكار ئىلھامى بىلەن تۆۋەندىكى ئالەمنىڭ چەكسىز ئۇيغۇنلۇقتىكى ھاياتىي باغلىنىشلىرىنى يېشىدۇ. ئىنساننىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى تونۇشى بىر جەر-

يان، ئۆزگىنى، پانىي ئالەم مەۋجۇداتلىرىنى تونۇشى يەنە بىر جەريان، هالقىش كەڭلىكىدە ئۇستۇنكى ئالەمنى تونۇشى، ئاخىرىدا ئۆز - ئۆزىگە قايتىپ بارچىنى يېڭىۋاشتىن تونۇشى بولسا ئاخىرقى جەرياندۇر. بۇ جەرياندىن كېيىن ئىنسانىنىڭ ئىجاد - ئىختىرا مۇساپىسى باشلىنىدۇ. چۈنكى، هەربىر جەريان بىر دەرىجە، بىر قاتلام هاسىل قىلىپ، ئىنسانىنىڭ مۇكەممەللىكى ۋە كامالىتىگە بەلگە بېرىدۇ. ئالەمنىڭ ئۆزئارا باغلىنىش قانۇنىيەتلىرىنى بىلىپ، يېشىپ تەلقىن قىلغان ۋە ئۆزىنى ئاڭا پۈتۈنسۇرۇك قوشۇپ غۇلاچ تاشلىغان ئىنسان زاتىنىڭ مۇبارەك چېھرى تۈننى ئاقلاپ يورۇتقان ۋە نۇر پۈركىگەن قۇياشقا ئوخشايدۇ. ئۇ، بۇ دۇنيانىڭ بالاغىتىگە يەتكەن يىتۇك ئەللامە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىجاد - ئىختىرا مۇساپىسىنىڭ باغۇ ئېرەملىرىدە يۈرۈپ موهتاجلىق سەهراسىدا هېرىپ - ئېچىپ سەرسانە بولغان ناتىۋان يولۇچىلارغا ئۆزىنىڭ شېرىن مېۋىلىرىنى تەقدىم قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىبادىتى مۇقىم هېس ئىچىدە تەپەككۇر مەستلىكىنى ئەۋجلەندۇرۇش تەرتىپىدە داۋام ئېتىپ گۈزەللىك ۋە هېكمەت گۆهەرلىرىنى سۈزۈشنى ئىككى ئالەمنىڭ ساۋابىغا ئايلاندۇرىدۇ. ئۇ ئۆزى بىر ئالەم، ئالەم يەنە ئۇنىڭ ئۆزىدە، كۆزىدە، تەپەككۇر ئۆركەشلىرىدە جىلۋە ئەيلەپ ئالەملەر بىرلىكىنى ۋە ئالەملەر كەڭلىكىنى يارىتىدۇ...

بۇ دۇنيانىڭ بارلىق ئارزۇ - هەۋەسلىرىدىن خالاس تېپىپ ئۆزىنى تەڭرى ئىشقىغا بېغىشلىغان، سوپىلىق يولىنىڭ ئاخىرقى مۇقامى — هەقىقەت داۋانلىرىدا ئىلگىرىلەپ بېرىۋاتقان ساباهىدىن خوتەن دىيارىدا ئۆتكەن ئالىم - پازىللارغا بېغىشلانغان زور هەجىملىك ئەسىرى «مەسكەنى فازىلان» نىڭ ئاخىرقى قۇرىنى تاماملاپ قومۇش قەلىمىنى توختاتتى. ئۇ نەۋبەتتىنى جىددىي كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئىشقى رىيازەتلىرى ئۆچۈن تارام - تارام ياش ئاققۇزدى. ئەمما، يەنە هايالشمايلا خۇش تەبەسسۇم ئىلكىدە مۇلايىم كۈلۈمسىرىدى. بىر - بىرىگە ئاشىق - بىقارار بولۇپ ۋىسال سائەتلىرىگە زار هالدا نىكاھ بوسۇغىسىغا يېقىنلاشقان بىر جۈپ

ياش ۋە ئۆلارنىڭ مەڭگۈلۈك بەخت - سائادىتى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بىرمۇ بىر سۈرەتلىنىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ چەكسىز سۆيۈنۈش ۋە ئىپتىخار ھېسلىرى ئىلكىدە ئورنىدىن تۇرۇپ دۇئاغا قول كۆ-تۈردى:

— ئېھ شەپقەتلىك، مېھرىبان ئاللا، كېرەم - لۇتفىڭدا باراق-سان ئاينىپ ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان ئۇ بىر جۈپ غۇنچىگە، ئۇلارنىڭ ھالال نىكاھىغا خەيرلىك بەرگەيسەن، ئامىن، — ساباھىدىن بىر خىل تەخىرسىزلىك ۋە جىددىيچىلىك ئىچىدە بوسۇ-غا ئاتلاپ ئىبراھىم مەجنۇننىڭ ئۆيىگە قاراپ تېز - تېز قەدەملەر بىلەن يۈرۈپ كەتتى.

ئالتۇن كۆزنىڭ بىر خاسىيەتلىك يەكشەنبە كۈنلۈكى قولتۇق بوستانلىقىدا نەۋبەتى بىلەن ئەيسا بەگنىڭ قىزى پاتىمەنىڭ توي مەرىكىسى بولۇپ ئۆتتى. ئۈچ كېچە - كۈندۈز داۋام ئېتىپ قول-تۇق خەلقىگە چەكسىز شادلىق بەخش ئەتكەن بۇ توي مەرىكىسى ساباھىدىن بىلەن ئىبراھىم مەجنۇننىڭ ئەلچىلىك ھىممىتىدە ئە-مەلگە ئېشىپ بارچىنى، جۈملىدىن ئەيسا بەگنى ئايغى ئۈزۈلمەي كېلىۋاتقان ئەلچىلەردىن خالاس تاپقۇزغان ھەمدە ئۇنىڭغا ئۆز كۆڭ-لىدىكىدەك خاسىيەتلىك ۋە ساۋابلىق ئىش بولغانىدى.

ئوت ئىچىدىكى بىر جۈپ يۈرەك، بىر جۈپ قەلب مۇراد-مەقسەتلىرىگە يەتتى. ئۇلارنىڭ شېرىن ۋىسال دەملىرى ئەيسا بەگ-نىڭ خاس بېغىدا، ئەينى يىللىرى شەيخ نىزامىدىن كاككۇك ھەز-رەتلىرىنىڭ ھۆرمەت - شەرىپىگە سالدۇرۇلغان، ئەمما نېمە ئۈچۈن-دۇر شەيخ ھەزرەتلىرى تەرىپىدىن قوبۇل كۆرۈلمەي رەت قىلىنغان نەقىش - پەنجىرىلىك ئازادە ئۆيلەردە ئۆتتى. باغ ئۇلارنىڭ جەننى-تى، ئۇلار بۇ جەننەتنىڭ ھۆر - غىلمانلىرى ئىدى. ئامەتلىك شائىرنىڭ كۆك ئۈچقۇندەك يېنىپ نۇر ئۆرلەپ تۇرغان كۆزلىرى ھەممىگە، مۇشۇ بەخت روزغارىنى تەشكىل ئەتكەن بارلىق نەرسى-لەرگە بىرمۇ بىر ئاغدۇرۇلۇپ پاتىمەنىڭ تەگسىز بۇلاقتەك مۆل-دۈرلەپ تۇرغان قاپقارا شەھلا كۆزلىرىگە تىكىلگەندە، ئالەم تىنى-

قىدىن توختاپ، غايىب بىر سېھىر تەسىرىدە تىلسىملانغاندەك بولات-
تى - دە، ئوت ئىچىدە ئېچىلغان ئاتەش لەۋلەردىن قىپقىزىل خۇش
پۇراق گۈل - غۇنچىلار ئۈزۈلەتتى. بىھوش تەننىڭ پايانىدا ۋىسال
كەلكۈنلىرى ئۆركەشلەپ ئېقىپ قاغجىرىغان روھ چىمەنلىرىنى
سۇغىراتتى. كۆڭلەر شۇ تەرىقىدە ناھايىتى تېز ئۆتۈپ زىمىستان
قىش پەسلىنىڭ دەسلەپكى شەپىلىرىگە تۇتاشتى.

شائىر كىتاب ئىچىدىن باش كۆتۈرۈپ يېپىيېڭى پىكىرلەر
قاينىمىغا شۇڭغۇدى ۋە ئۇنىڭدىن ئىنسان باللىرىنىڭ ئەركى ۋە
بەخت - شادلىقلىرىنى خاراب ئەتكۈچى تۇپكى سەۋەبلەرنى تەلقىن
قىلىشقا باشلىدى.

ئادەم، — دەيتتى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە ئىچىدە، — نە ئۈچۈن
قىسمەتلەر ئىچىدە بەرگى خازاندەك سارغىيىپ تۆكۈلىدۇ؟ بۇنىڭ
ۋەجى بوران زەخىملىرىدىمۇ ياكى ئادەمنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئايىن-
تىپ، ياشنىتىپ تۇرغان ئىچكى قۇربەتلىرىنىڭ ھالسىزلىقىدىمۇ؟
ئېھتىمالىم، ئادەمنىڭ يارىتىلىشىدا، تەقدىرى لەۋھەسىدە ھېچبىر
شەك - شۈبھە يوقتۇر. تەگرىمۇ ئۆز بەندىلىرىنىڭ پېشانىسىگە
بەھۇدە دەردۇ كۆلپەتلەرنى پۈتمەستۇر. شول خاسىيەت ۋە
لۇتفى - كېرەمدە يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقان ئادەمنىڭ ئۆز ئەركى
ۋە بەخت - شادلىقلىرىدا ۋىسال شارايەتلىرىگە مۇيەسسەر بولالماي
قان - ياش يۇتۇپ خارۇزار بولۇشلىرى ئۇنىڭ ئەسلىي قۇۋۋەت
خۇرۇچىنىڭ كەملىكىگە، ۋاقتى - قەرەلىدە ئىلىم - مەرىپەت
نۇرى بىلەن قاراڭغۇ دىل خانىلىرىنى يورۇق ئەتمىگەنلىكىگە،
بالاغەت پەسلى باھارىدا ھۇنەر - كەسىپ ۋە كامىللىق يولىغا
كىرمىگەنلىكى ۋە ئادەمىي مېھىر - شەپقەتنىڭ ئۇلۇغ دەرياسىدا
غۇلاچ كېرىپ ئۈزمىگەنلىكىگە باغلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئادەم
بالىسى مېۋىلىك كۆچەتلەرگە ئوخشاش باغۇەنگە، سۇ - تۇپ-
راق، كۈن - قۇياش، ھاۋا - كىلىماتقا باقىدۇ، قىسقىسى
ئىگىسىگە يۆلىنىدۇ، شۇ ئارىدىكى ئەزەلىي رىشتىلەرنىڭ مەدەتلى-
رىگە تايىنىدۇ. بارچىدىن ئايرىلىپ بىر ئۆزى بىلەن يەككە - يېگانە

ياشاش ئادەم زاتىغا مۇناسىپ مىزان ئەمەس. ئەل ئارىسى
ئۆملۈك ـ ئىناقلىقنىڭ باغۇ چىمەنىگە ئوخشىشىدۇ. ئۇندا ئادەم-
نىڭ ھەممىلا ئىمكانى سۇرەتلىنىپ غەيرەت ـ شىجائەتكە كۈچ ـ
ئىلھام بېرىپ تۇرىدۇ. بىراق ئادەم باشقا، يوسۇن باشقا، ئىستەك
باشقا. شۇڭا، ئەل ئارىسىدىن ئىبارەت بۇ باغۇ چىمەن ئىمكانىدا
ئادەم يەنە ئارزۇ بىلەن يوسۇننىڭ، مەيىل ۋە راي بىلەن قائىدە
ۋە مىزاننىڭ توقۇنۇشىغا دۇچ كېلىپ ئۆزىنى چەكلەشكە ياكى
ئۆزىدىن، ئۆزىدىكى شېرىن ئىستەكلەردىن كېچىشكە ۋە ياكى ئۆزد-
نى بىرلا ئاللاغا تاپشۇرۇپ تەنھالىق سەھراسىغا چىقىپ كېتىشكە
مەجبۇر بولىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئىللەت، نۇقسان بار. ئە-
قىل ـ يېشىمغا يېتىپ هارماي ـ تالماي، تىنماي ۋە قانماي
كۆيلىگەن گۈزەل ئىستەكلىرىمنىڭ ۋەج ـ سەۋەبىگە ئەنە شۇلار
يېتەرلىك. مەن يەنە نېمىنى ئوچۇق ئېيتالىشىم مۇمكىن.
تىلەش — تۇرغۇن ھالەتتىكى كۈتۈش ئەمەس، ئۇ ھەرىكەت ھالىتى-
دىكى سەپەر جەريانى. ئاڭا ئىلكىڭدىكى جەۋھىرى خىسلەتلەرنى
بەخش ئەيلەپ ھەق مەنزىلىگە ئەقىدە ـ ئىخلاس بىرلە ئات
سالالىساڭ، كېلەچەك سېنى باشپاناھسىز، بەخت ـ شادلىقسىز
قالدۇرمايدۇ. ئادەم ئەبەدىيەتنىڭ جۇلاسى، ھەقىقەتنىڭ شولىسى،
كۆللى ئالەم جاراھەتلىرىنىڭ داۋاسىدۇر. ئۆزۈڭگە بېقىپ ئالەمگە
چەكسىزلىنىپ تىكىلگىنىڭدە، بارلىق ھاياتىي قۇدرەتلەرنىڭ ئۆ-
زۈڭدىن، ئۆزۈڭگە تۇتاش جانلىقلار زەنجىرىدىن تاشقىرى ئەمەسلى-
كىنى بايقايسەن، بۇلارنىڭ بارلىق ھادىسە ـ كارامەتلىرى ئادەملەر-
دىن پىنھان ئېتىلگەن روھنىڭ خىلۋەتلىرىدە يۈز بېرىدۇ...

شائىر ئورنىدىن تۇردى، ئۇنىڭ يۈزلىرى، پۈتۈن ئەزايى ـ
ۋۇجۇدى دولقۇنلۇق ھاياجان تەسىرىدە قىزىپ كەتكەنىدى. شائىر-
نىڭ سىرتقا چىقىش، ئوچۇقى تىلاۋەتخانىغا بېرىش خىيالىنى پەم-
لەپ ئىچكىرىكى ھۇجرىدىن شىپىرلاپ مېڭىپ چىققان پاتىمە شا-
ئىرغا ئۇزۇن قارا تون چاپىنىنى ئۇزىتىۋېتىپ ئۇنىڭ چېھرىدىكى
ئادەتتىن تاشقىرى ئالامەتلەردىن بىرئاز خاۋاتىرلەنگەندەك بولۇپ

تۇرۇپ قالدى.

سىرتتا لەپىلدەپ قار يېغىۋاتاتتى، شائىرنىڭ كۆز ئالدىدا ئاشۇ قار ئۇچقۇنلىرىغا ئوخشاش پاك - غۇبارسىز، ساپ - مەسۇم باللارنىڭ چېھرى ھەم قۇپقۇرۇق روھىيەت داللىرى بىردىنلا سۇرەتلەندى. ئۇلار ئالىبۇرۇن شائىرغا يۈزلەنگەن، شائىرنىڭ ئىلىم - ئېرپان نۇرلىرىغا چۆمۈلۈشنى، شۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنى ۋە ئۆزگىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر پۈتۈن تاشقى دۇنيانى چۈشى- نىشنى كۈتۈپ تۇرۇشقان، ھايات رىزقى - غەنىيمەتلىرىنى خىيا- لىي يوسۇندا كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشۈپ ئۆزلىرىنىڭ ئۇنىڭدىكى نامەلۇم ئىجاتلىقلىرىنى دېرەكلەش ئىشتىياقىدا كۈن بويى تىلاۋەت- خانىغا تولىشىپ، شائىرنىڭ يولىغا قاراپ قېلىشقانىدى. شائىر غۇلاچلىرىنى كەڭ كېرىپ لەپىلدەپ چۈشۈۋاتقان قارلارنى، ياق، ئاشۇ قار مىسالى نۇرانە كۆرۈنگەن سەبىي باللارنى باغاشلىدى. بۇ دەملەرنىڭ تۇيغۇسى ئاجايىپ ئۇنتۇلغۇسىز ئىدى. مۆلدۈرلەپ تۇرغان پاك - غۇبارسىز قارا كۆزلەر خۇددى ئەرشتىن چۈشكەن پەرىزاتلاردەك ئۇنىڭ باغرىغا سىڭىپ، قوشۇلۇپ كەتمەكتە، مىس- لىسىز كۈچ - قۇۋۋەت سۈپىتىدە ئالەملىك تۇيغۇلارنى دولقۇنلات- ماقتا، يۈرەك - باغرىنى ئوتتەك كۆيدۈرۈپ گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىنى چاراقلىتىپ ياندۇرماقتا ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن شائىر بىلىپ يەتتىكى، ئۇ ھەممىگە، بولۇپمۇ قولتۇق باللىرىغا، ئۇلارنىڭ ئىلىم - مەرىپەت يولىدا كامالەت تېپىپ بۇ يورۇق دۇنيانىڭ سىرلىق تىلسىملىرىنى يېشىشلىرىگە بىر ئۆمۈر قەرزدار ئىدى.

شائىرنىڭ ئۇچقۇسى كەلدى، ئۇ يۇگۈردى، نېپىز قار بىلەن قاپلانغان توپىلىق يول ئۇنى يەلكىلىرىدە يېنىك كۆتۈردى. يۇمشاق قار، يۇمشاق توپا ئۈستىدىكى يېنىك قەدەملەر شائىرنى گويا يەردە ئەمەس، بەلكى سامادا ئۇچۇۋاتقاندەكلا تەسىراتقا كەلتۈردى. ئۇ ئەمدى باللار بىلەن، مۇشۇ تۇپراقنىڭ كېلەچىكى بىلەن ئىلىملەر ۋە تىلسىملەر دۇنياسىدا يىراق مەنزىللەرگە قاراپ زەپەر مارشىنى

توۋلايدۇ، مۇزلىغان دىللارنى ئۆز هارارىتى بىلەن ئىللىتىپ ئۇلارغا ئادەمىي مېھىر - مۇھەببەتنىڭ قۇياشلىق مەنزىللىرىنى كۆرسىتىدۇ...

2

باش باھارنىڭ ئىللىق شاماللىرى باغدا تەنها ئايلىنىپ يۈرگەن نەۋبەتنىڭ يۈزلىرىنى يۇمشاق سىلاپ كۈتۈنۈش ئۈچۈن ئاتىسى ئەيسا بەگنىڭ يېنىغا كەتكەن ئېغىر ئاياغ پاتىمەنى ئەسلەتتى ھەمدە ئۇنىڭ يېقىملىق خۇش ئاۋازىنى قۇلاقلىرىغا خۇپىيانە شىۋىرلايتتى. ئاتا بولۇش ئالدىدا تۇرغان بەختىيار شائىرنىڭ قەلبى شاماللارغا، يېڭى بىر يىلنىڭ ھاياتىي شەپىلىرىگە قوشۇلۇپ دولقۇنلايتتى. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنى يېڭىۋاشتىن تونۇۋاتقاندەك يېپيېڭى ھېس - تۇيغۇلار ئىلكىدە ئۆتمۇشكە، سەنئەت ئالىمىدە قەلەم ياردىمىدە سۈرەتلەنگەن بىتەلەي ئاشىق - مەشۇقلارنىڭ قىسمەتلىك كەچمىشلىرىگە نەزەر ئاغدۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ئاۋۋالقى تەشنالىق چۆللىرىدىكى ھىجران - ئازابىنى، ھايات بىلەن سەنئەتنىڭ تۇتاش بەلۋاغلىرىدا ھېلىھەم خارۇ زار يىغلاپ ئۆلۈم قىسمەتلىرىگە يۈز تۇتۇۋاتقان سانسىز ئاشىق - مەشۇقلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. شائىر ئەسلىمە سۈرەتلىرى ئىچىدە، چەكسىزلىكتىن چەكسىزلىككە يېپىلىپ بارغان ئاشۇ تەشنالىق چۆللىرىدە يېگانە يۈرسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئالەمگە تۇتاش، قايناق، جىلۋىگەر ھېس - تۇيغۇلىرى ئىجاد - مېھنەتنىڭ جانغا ھۇزۇر بېغىشلىغۇچى يول - مەنزىللىرىنى ئوچۇق كۆرسىتىپ، ئۇنى شېئىرىيەت ۋە مەرىپەتنىڭ چوغدانلىرىدا تاۋلاپ زەر - ئالتۇنغا ئايلاندۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئۆزىنىڭ بەخت ۋە ۋىساللىرىنى كۆز يېشى ھەم ئۈمىدسىزلىكنىڭ قاراڭغۇ ھاڭلىرىدىن ئەمەس، بەلكى قان - تەر ۋە ئىشەنچنىڭ ئىمكانلارغا باي ھاياتىي كەڭلىكىدىن كۈتكەن، ئاڭا ئىرادە ۋە ئەقلىي شىجائەت بىلەن پۈتۈنسۈرۈك يېپىلغانىدى. شۇڭا، تەقدىر ئۇنى ئۆزىگە،

ئۆزىنىڭ ئۇچۇر - بېشارەتلىرىگە باي ئېرەم باغلىرىغا يېقىن تار-
تىپ، ئېزىش ۋە قايمۇقۇش رەۋىشىدە دائىما روي بېرىپ تۇرىدىغان
چەتنەش خاراكتېرلىك تەتۈر، شورپېشانە تەقدىر پاجىئەلىرىدىن
ئاسراپ، خۇش پۇراق قىزىلگۈل مىسال بەقۇۋۋەت ئايىنىتىپ ئېچىل-
دۇرغانىدى.

بەخت — خۇش ناۋا بۇلبۇلغا ئوخشىشىدۇ. تەكرار، بىمەززە،
زېرىكىشلىك تۇرمۇش مۇساپىسى ۋە روھىيەتنىڭ سۇكۇتلۇك بوش-
لۇقلىرى ئەبەدىيەتكىچە ئاڭا موھتاج، ئاڭا زار ۋە مۇپتىلادۇر.
شۇڭا، يەر يۈزىدىكى ھەممىلا ئىنسان زاتىنىڭ ئۇنى كۆرگۈسى،
تۇتقۇسى، ئىگىلىگۈسى، ئۆزلىرىنىڭ گۈل باغلىرىغا بەند ئېتىپ،
گۈل بەرگى - شاخلىرىغا قوندۇرۇپ يېقىملىق خۇشناۋالىرىدىن
ھۇزۇر سۈرگۈسى كېلىدۇ. ئەمما، بۇلبۇل بىر قۇش، پەرۋازدىكى
ئەرك سەييياھى سۈپىتىدە چۆللەردىن، دەشت - باياۋنلاردىن، قۇ-
رۇپ قاقشال بولغان، سولۇپ خازان بولغان رەڭسىز، جىلۋىسىز
باغۇ بوستانلاردىن يىراق. ئۇنىڭ مەنزىللىرى يېشىللىق جىلۋە
ئەيلەپ تۇرغان باغۇ چىمەنگە، ئوتقاشتەك جۇلالىنىپ تۇرغان قىز-
زىلگۈلگە، گۈل پورەكلىرىدىن گۈپۈلدەپ ئۆرلەپ تۇرغان خۇش
پۇراقىقا تۇتاش. شۇڭا، بەخت ئىشتىياقىدىكى ئىنسان بەخت
قۇشى — بۇلبۇلغا پەقەت باغ ئىچىدە خۇش پۇراق قىزىلگۈل بولۇپ
ئېچىلىش شەرتىدىلا ئېرىشەلەيتتى. بۇنداق شەرتلىك بەخت مەنزى-
لىدە ئادەم بىلەن بەخت - سائادەتنىڭ ئەرك ۋە كامالەتكە تۇتاش
بىر يۇرۇش خىسلەتلىرى ئۇچۇق كۆرۈلۈپ، ئىنسان بالىسىنى
ئىلىم - مەرىپەت ئالىمىنىڭ كامالەت باغلىرىغا يېتەكلەش، ئۇ
يەردە ئۆز رېڭى ۋە ئۆز پۇرىقى بىلەن پورەكلەپ ئېچىلدۇرۇش
زۆرۈرىيىتى تۇغۇلاتتى.

بەخت قۇشى — بۇلبۇلنىڭ يېقىملىق ئاۋازىدا مەست قىلغۇچى
سېھىر بار. ئۇ ۋۇجۇد - روھىيەتكە تارقىلىپ ئىنساننىڭ موھتاج-
لىق سەھراسىدىكى بارلىق غەشلىرىنى، تەشۋىش - ئەندىشە ۋە
ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى بىراقلا كۆتۈرۈپ، ئاچلىق - ئېچىرقاشلى-

رىغا بەرھەم بەرگەندىن كېيىن، ئادەمدە بىر خىل تىپتىنچ ئارام
زوقى ئەۋجىلىنىپ، بەخت ئىشتىياقى قوزغىغان ئاۋۋالقى زۆرۈر
مېھنەتلەرنىڭ ئورنىنى ئۇيقۇ ۋە غەپلەت بوشاڭلىقى ئىگىلەيدۇ. بۇ،
بەختنىڭ خەۋپ - خەتىرى سۈپىتىدە ئادەمنىڭ، بەخت شادلىقىدا
مەست ياكى بىخۇد يۈرگەن ئادەمنىڭ ئوي - تەپەككۇر نېگىزى-
گە قويۇلۇشى زۆرۈردۇر. ئۇنداق بولمىغاندا، بەخت قۇشى —
بۇلبۇل ئۇنىڭ بېغىغا، بەرگى - شاخىغا قايتا كەلمەس، قايتا
قونماستۇر. بۇلبۇل كۈيىنىڭ بۇنداق خەۋپ - خەتىرى پەقەتلا
گۈلنىڭ ئۆزىگە، بەرقى ۋە بالاغىتىگە باغلىق بولغىنى ئۈچۈن،
گۈلنىڭ ھەربىر پەسلى چاغى ئۇنى يېڭىچە سۈپەتكە، يېڭىچە
ھىد - پۇراققا، قاتلاممۇ قاتلام ئۆسۈپ، ئەۋجىلىنىپ بارىدىغان
بالاغەت ۋە كامالەت سەھەرلىرىگە موھتاج ئەتكەندۇر. چۈنكى، ھەر
يىلنىڭ ھاۋاسى، نۇسرىتى، رىزقى - شاپائەتلىرى بىر - بىرىدىن
پەرقلىق بولغىنىغا، بىر - بىرىگە پىنھان ئېتىلگىنىگە ئوخشاش،
ھەر باھار گۈل بىلەن بۇلبۇل ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتمۇ ئەۋۋەلىدىن
پەرقلىق ھالدا بىر - بىرىنىڭ تەشنالىقى ئىما قىلغان خىسلەت
ھەم خاسىيەتلەرنى شەرت قىلىش ئاساسىدا ئىشق ۋىساللىرىنى
رېئاللاشتۇرىدۇ...

تىلاۋەتخانىنى ساباھىدىنىنىڭ كىچىك ئىنىسى ئابدۇرەشىدكە
تاپشۇرۇپ، بالىلارنى ئەتىياز ۋە يازنىڭ ئېتىز - ئېرىق ئىشلىرىغا
ياردەملىشىشكە قويۇپ بېرىپ ئۆزىگە ۋاقىت ۋە پۇرسەت تاپقان
شائىر پىكىرلەرنىڭ شىددەتلىك دولقۇنلىرىدا چايقىلىپ خېلىدىن
كېيىن ئېسىگە كەلدى ھەمدە بىر خىل تەخىرسىز جىددىيلىك
ئىچىدە چېچەك تاشلاۋاتقان ئالما دەرەخلىرى ئارىسىدىن شۇڭغۇپ
چىقىپ قورۇ ئالدىدىكى سۇپىغا يېقىنلاشتى. سۇپىدىكى يۇملاق
شىرە ئۈستىدە سىياھدان، قومۇش قەلەم ۋە قېلىن بىر دەپتەر
تۇراتتى. شائىر قىبلىگە يۈزلىنىپ يۈكۈندى، ئاندىن ئىككى قول-
نى تىزىغا قويۇپ كۆزىنى يۇمدى. شۇئان ئۇنىڭ قەلب كۆزلىرى
بىردىنلا ئېچىلىپ، زاھىرىي ھەم باتىنىي ئالەم مەۋجۇداتلىرىنىڭ

رەڭدار سۈرەتلىرىنى سىزىشقا باشلىدى، ئۇيلىرى ئىككى ئالەمنىڭ گىرەلەشكەن چەكسىز بوشلۇقلىرىدا گويا بۇركۈت مىسال ۋەزمىن قانات قېقىپ، يۇكسەك پەللىلەر تامان پەرۋاز ئېتىشكە باشلىدى. ئەمدى شائىرنىڭ ئۆزلۈكىدە ئەۋۋەلىگە ئوخشاش رېئال ئارزۇ - ئىستەكلەر يوق ئىدى، ئۇ ئۆزىنى بارچىدىن پۈتۈنلەي ئايرىپ چىقىپ، يەككە - يېگانە ھالەتكە يەتكۈزگەن، ئاشۇ يەككە - يېگانە-لىقنىڭ ئىلھامى بىلەن ئۆز قەلبىنىڭ چوغدانلىرىنى زور دە-رىجىدە قىزدۇرغانىدى. شۇڭىمۇ ئۇنىڭ دىققەت - ئېتىبارىدا ئۆز بىلەن تاشقى ئالەم مەۋجۇداتلىرىنىڭ ئۇچرىشىشى داۋامىدا يۈز بېرىۋاتقان ئاجايىپ ماسلىق ۋە ئوخشاشلىقلار مۇتلەق چوڭ سالماق-نى ئىگىلەپ، تەپەككۇرنىڭ دولقۇنلۇق بىر ئەزىم دەرياسىنى ھا-سىل قىلغانىدى.

شائىر ئۆزىنى ئۇنتۇغانىدى، ئۇنىڭ تەندە تۇرۇپ تەندىن، زېمىندا تۇرۇپ زېمىندىن ئۆرلەشلىرى ئۇنى پەرۋازى سۈپەتكە نا-ئىل ئەتكىنى ئۇچۇن، ئۇ ئاشۇ نۇرانە نىگاھلار يېتىپ بارغان يىراق روھىيەت مۇساپىلىرىدە جاھان كەزمەكتە ئىدى. شائىرنىڭ پەرۋا-زى، سەپەرلىرى تېپتىنچ باغ ئىچىدە دەخلىسىز ئورۇندىلىپ مەۋ-ھۇم سۈرەتلەرنى روشەن ھالدا كەڭ يايانتى ۋە ئۇندىڭ نۇرانە بۆلەك - قاتلاملىرىدا توختاپ ماھىيەتنىڭ ئالتۇن - كۆمۈش، ئۇنچە - مارجانلىرىنى يىغاتتى.

شائىر شۇ تەرىقىدە كۆنلەپ ئولتۇرۇپ جىمىكى نەرسىنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزدى، جىمىكى نەرسە بىلەن ئۇرۇلۇپ ئۇنىڭدىن پەيدا بولغان ئاۋاز، تۇزان ۋە نۇر تاشقىنى ئىچىدە يۇيۇندى. جىمى-كى نەرسىنىڭ يەككىلىكى بىلەن بىرلىكى ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئەزەلىي ھاللارنى تەخمىن قىلىپ، ئاجايىپ ئوتلۇق ئىلھام ھارارەتلىرىدە تەرلەرگە چۆمۈلدى. شائىرنىڭ ئەمدىكى ئىجاد ئىش-تىياقىدا رەتكە تىزغان سۆز ھەم مىسرالار تېخىمۇ ئاھاڭدار، تېخىمۇ ئەۋجدار بولغاچقا، ئۇنىڭ ئىپادە ئېھتىياجىدا تاللىغان شېئىرىي شەكىللىرى مۇخەممەستە ئۆز ئۇيغۇنلۇقى ۋە بالاغىتىنى

تاپتى. ئۇنىڭ قومۇش قەلەم بىلەن سىزىق خوتەن قەغىزىگە پۈتكەن-لىرى ئىشقىنىڭ ئىنسان قاتلىمىدىن تارتىپ تەڭرى قاتلىمىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋەسلى - ۋىسال باغلىرىنىڭ شىرىن ئۈمىدى ۋە ئۇنىڭ تەتۈر كىلىماتىغا ئۇرۇلۇشتىن كېلىپ چىققان ھىجران ئازابىدىن ئىبارەت ئىدى. شائىر شىرىن رىشتىسىگە باغلانغان «يار» رېئال ھاياتتىكى گۈزەل نازىنىنلارنىڭ تۇرقى - قىياپىتى ۋە خۇلق - تەبىئەتلىرىدىن نۇسخا ئالغان ھالدا ئىنسان كامالىتىگە، سائادەتنىڭ يېپيېڭى تاڭلىرىغا، ئىنسان بىلەن تەڭرى بىرلىكىنىڭ ئـالەمنى تـەمىن ئەتكـۈچى مەنىۋى كۈچ - قۇدرەتلىرىگە تۇتىـ-شىپ كېتەتتى. شۇڭا، شائىر يار ۋەسلى ۋە تۇرمۇش پاراغەتلىرى ئىچىدە تۇرسىمۇ، ئەمما يەنىلا ئىشق ئوتىدا ئىزچىل كۆيەتتى:

ئەزەلدىن بەندەگە بولدى قەدەر ئاھىستە - ئاھىستە،
كۆڭۈلدە ئىشق ئوتى قىلدى شەرەر ئاھىستە - ئاھىستە،
ئۇرۇپ پەرۋاز، يەڭلىغ بالۇپەر ئاھىستە - ئاھىستە،
بارۇرمەن يار قاشىغە تاڭ سەھەر ئاھىستە - ئاھىستە،
شۇرارمەن لەبلەرىن شىرىن - شەكەر ئاھىستە - ئاھىستە.
....

دەرىغا، ئاھكىم، ئول يار باقماس بىۋەفالىقدىن،
ماڭا سەبرۇ تەھەممۇل يوق ئېرۇر ئەمدى جۇدالىقدىن،
مېنىڭ ئەرزىمگە يەتكىل، ئەي نىگارا، ئاشنالىقدىن،
تىلەكىم ئول دۇرۇر مەھشەر كۈنى دىدارى، خالىقتىن،
كى رەھم ئەتكەي ماڭا كىم ئۇمر ئۆتەر ئاھىستە - ئاھىستە.

ئىچىپمەن بادەئى ئىشقى مۇھەببەت قىلدى مەستانە،
يۈرۈرمەن دەر بەدەر ھەيران كويۇڭدا كەئبەئى خانە،
تۆكەرمەن دىيدەئى ئەشكى نەدامەت، مىسلى دۇردانە،

جەمالىڭ شەمئىغە بىچارە ئاشىق بولدى پەرۋانە،
كى مەئشۇقۇم يۈرۈركىم بىخەبەر ئاھىستە ـ ئاھىستە.①

ئادەم بالىسى پىكىر ـ تەپەككۇر ئالىمىنىڭ يېگانە شاھى ـ سۇلتانى شەرىپىگە مۇيەسسەر ئېتىلمىگەن بولسا، ئېھتىمال ئۇ ئۆزىدىن سىرتقى ئالەمدىن بىخەۋەر ھالدا ئۆزلۈك مەۋجۇتلۇقىنىڭ ئېھتىياج قاتلاملىرىدا چەكلەنگەن، ھايۋانلار تۈركۈمىدە ئۆلۈم ـ قازا تەقدىرىنى كۈتۈپ ئۆركۈپ يۈرگەن، كۆللى ئالەم مەۋجۇداتلىرىمۇ ئۇنىڭ نەزەر ئۇپۇقلىرىغا سىغمىغان بولار ئىدى. ئالەم، ئادەمنىڭ بىقىياس پىكىر ـ تەپەككۇر دىتى بىلەن ھەرىكەتكىلا ئەمەس، بەلكى سۆپەت ـ سۇباتقا ئېرىشتى. پىكىر — ئادەمنىڭ روھىيەت يېشىمى، بۇ يېشىمدە ئادەم ئۆزىنىڭ تەننىي چەكلىمىلىرىدىن خالاس تېپىپ روھىيەتتىن ئىبارەت تىلسىملىق، بەھرىدار ئالەمنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى.

پىكىر قىلىش — ئىنساننىڭ خاس ئەرك ئالىمىدە ئۆزىنى، ئۆزگىنى ۋە دۇنيانىڭ سىر ـ مۇئەممالىرىنى يېشىش ئېھتىياجى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاۋازسىز، ساداسىز، ھەرىكەتسىز ھالدا داۋام ئېتىپ بارىدىغان سۈرئىتىنى، قاتلام ۋە چوڭقۇرلۇقىنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، ئىنسان بالىسى ھەرقاچان پىكىرنىڭ ئۇچقۇر قاناتلىرىغا مىنگىشىپ روھىيەت ئالىمىنى ئەركىن، بىمالال سەير ـ تاماشا قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ھاسىلاتلىرىنى ئىجاد دەرياسىدا چايقاپ تۈرلۈك شەكىللەردە يورۇقلۇققا چىقىرىدۇ. پىكىر — ئىنسان بالىسىنىڭ ھاياتلىق بەلگىسى، ئۆمۈر جۇلاسى، بەخت ئەلچىسى، قەدرىيەت شولىسىدۇر. پىكىرسىز ھايات جۇلاسىز نۇرغا ئوخشاش خۇنۇك، خىرە جەرياندىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ ھېچكىمگە، ھېچ نەرسىگە پايدا ـ مەنپەئىتى يوقتۇر. شۇڭا، ئىنسان تىرىكلا بولىدىكەن، ھەريەر،

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 90 ـ، 91 ـ بەتلەر.

ھەر جايدا پىكىر ۋە تەپەككۇردىن بىرەر مىنۇتمۇ توختاپ قالماسلىقى، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى مەھرۇم، مۇستەسنا تۇتماسلىقى كېرەك.

كۇنلەر ئىستىقامەت ئىلكىدە پىكىر ـ تەپەككۇرنى ئەۋجلەندۇرۇپ، شېئىرىي مىسرالاردا نۇر ۋە رەڭ تۇزۇپ ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە ئىدى. شائىر نەۋبەتى ئۇچۇن ئەمدى ۋاقىتنىڭ يىراق چەكسىزلىكى، دەريادەك لۆمشىپ ئاقىدىغان ئۇزاق مۇساپىسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ نەزەرىدە ۋاقىت زور دەرىجىدە قىسقىراپ، ئۆمۈر بارا ـ بارا ئاتقان بىر تاڭ، ئالغان بىر نەپەسكە تەڭلىشىپ قالغانىدى.

3

شائىر، قىلىن بىر دەپتەر بولۇپ پۈتكەن، سىمۋوللارغا باي دولقۇنلۇق كۇيلەر ساماسى، يەنە بىر نادىر دىۋانى — «مۇخەممەس نەۋبەتى» نىڭ ئاخىرقى قۇرىغا «مىڭ بىرىيۈز قىرىق تۆتىنچى ھىجرى كېرىيا» (ھىجرىيە 1144 ـ يىلى، يەنى مىلادىيە 1731 ـ يىلى كېرىيە) دېگەنلەرنى يېزىپ بېشىنى شىرەدىن كۆتۈردى ۋە چەكسىز ئىپتىخار ئىلكىدە تۆت ياشلىق ئوغلى ئېرفاننى چاقىردى. شائىر ئوغلىنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئۇنىڭ ئانىسى پاتىمەگە تارتقان رەڭگى ـ رۇخسارىغا تىكىلگىنىچە خىيالغا پاتتى. خىيال ئۇنى بالىلىق ئەسلىملىرى قالغان خوتەن ئاستانىسىدىن بۇ خىلۋەت ماكان ـ كېرىيە قولتۇقىغا ئەكەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ قەلبىدە ئېرفاننى ساباھىدىنىگە تاپشۇرۇپ ئۇنىڭ كامالەتكە يەتكەن بەھرىدار تەلىم ـ تەربىيىسىدە ئەقىل يېشىغا يەتكۈزۈش ئىستىكى تېشىپ ۋۇجۇدىنى شادلىق ۋە سۆيۈنۈش ھاياجانلىرى چۇلغىدى. بالا ئاتىنىڭ قۇچىقىدا سەكرەپ ئارامسىز سىلكىنەتتى، بارچىگە ئىنتىلىپ قول ئۇزىتاتتى. گۇللۇكنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى ئالما دەرەخلىرى ئارىسىدىن خۇددى مۆجىزىدەك پەيدا بولۇپ شائىرغا ئىنتىلگەن ساباھىدىن ئاتا ـ بالا ئىككىسىنى قوشۇپ باغرىغا بېسىپ قىزغىن

هال ـ ئەھۋال سورىغاندىن كېيىن خىجالەت ئورامىدا سۆز ئالدى:
— مۇبارەك پەرزەنتىنىڭ تېز ئارىدا بۇنچە چوڭ بولۇپ قالغان-
لىقىغا ئىشەنگۈم كەلمەس، ئاھ... ئىنسان بالىسى ئۆمۈر ـ ۋاقىت
سۈرئىتى ئالدىدا نەقەدەر ئاجىز! سىنى رەھمەتلىك ئۇستازىم تىجەن
ھەزرەتلىرىنىڭ قۇچىقىدا كۆرگىنىمدە ئىككى ياشلىق بالا ئىدىڭ،
مانا ئەمدى ئوغلۇڭنى باغرىڭغا بېسىپ تۇرۇپسەن. مەنمۇ قېرىدىم،
كېچەيۇ كۇندۇز بىر ئوتلۇق چاقىرىقنى ئاڭلاپ، ئۇيقۇ ـ ئارامدىن
بىداردۇرمەن، ساۋابىمدىن گۇناھىم كۆپ بولسىمۇ، ئەمما مۇبارەك
پەرزەنتىمىز ئىرفانبەگنى ئۆزۈمنىڭ خاس تەربىيىسىدە پەسلى باھا-
رىغا يەتكۇزۇشنى نىيەت ـ ئىقبالىم لەۋھەسىگە پۈتكەنىدىم. ئەپ-
سۇس، يىراقتىكى چاقىرىقلارغا قۇلاق سالماسلىقتا ئىلاجىم يوق.
تەبىئىتىم شۇنداق يارالغان بولسا كېرەك، بىر يەردە يىلتىز تارتىپ
كۆكلەپ قېلىشقا ئىشتىياقىم يوق. ئالەم مېنىڭ ماكانىم، ھەممە
يەردە كېزىپ يۈرۈش بىلەن مۇرادىمنى ھاسىل ئەتكەيمەن. مېنى،
مەندەك بىر ئەرزىمەس جاھانساز دەرۋىشنى كەچۈرگەيسەن، قەدىر-
لىك مەۋلانا!
— ئۇنداق دېمىسىلە، مېنى مۇشۇ كۇنگە ئېرىشتۈرگەن،
كامالى ـ ئىقبالىمغا ۋەھىيكار بېشارەتلەر بېرىپ، چېچەكلىرىمنىڭ
توزۇماي، مېۋىلىرىمنىڭ شىرنە يىغىشىغا پاسىبان ۋە باشپاناھ
بولغانمۇ دەل ئۆزلىرى. ئالدىلىرىدىكى قاتمۇ قات قەرزلىرىمنى
قايتۇرۇش تۇگۇل خانىلىرىگە تۇزۇكرەك سالامغىمۇ بارالماي ئۆز
ئىشىم بىرلە بىخۇد يۈرگىنىم ئۇچۇن ھەمىشە خىجالەت تار-
تىمەن، — شائىر سۆزىنى داۋاملاشتۇرالماي قىزارغان ئۇپۇق باغ-
رىدىكى سەھەر قۇياشىغا ئوخشاش كۆزلىرىدىن نۇر ياشلىرىنى
تۆككىنىچە ساباھىدىنىڭ قوللىرىنى ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ
مەھكەم سىقتى. ساباھىدىن شائىرنى بەزلەپ كېلىش مۇددىئاسىنى
ئوچۇق ـ ئاشكارا ئېيتتى:
— بىلىمەن، كۆڭلۈڭنى بىھۇدە يېرىم قىلما، ھەممە ئەيىب
مېنىڭ جاھانسازلىقىمدا. ئۇنىڭ ئۇستىگە مېنىڭ ھېچ نەرسىگە

هاجىتىم يوقتۇر. ھەممىنى ئۆزۈمدىن، ئاللاھنىڭ مېھىر - شەپ-
قىتىدىن تاپقايمەن. بۇگۈن بوسۇغاڭغا ئاياغ بېسىشىم شەھەرنىڭ
يەكشەنبىلىك بازىرىنى بىرگە سەيلە - تاماشا ئېتىشكە چىللاش
ئۈچۈندۇر. تاۋۇڭ نېچۇك، مەۋلانا؟ — شائىر ھاياجان ئىچىدە
ماقۇللۇق بىلدۈرۈپ ساباھىدىننى سول يېنىدىن قولتۇقلىۋالدى.
پاتىمە بىلەن ئىرفان ئۇلارنى تاكى باغنىڭ چوڭ دەرۋازىسىغىچە
ئۇزىتىپ چىقتى. پاتىمە ئاتىسىغا تارتىشىپ يىغلاپ يۇلقۇنۇپ تۇر-
غان ئىرفاننى باغرىغا باسقىنىچە دەرۋازا لىمىغا يۆلىنىپلا قالدى.
شائىر بىلەن ساباھىدىننىڭ سۆھبەت دەملىرىگە نائىل بولغان
چاغلىرى ناھايىتى ئاز ۋە قىسقا بولدى. ئەمما، ئۇلار بۇنىڭلىق
بىلەن يىراقلىشىپ كەتمىدى، ئۇلارنىڭ تەقدىرى بىر - بىرىگە
تۇتاش ئىدى، قەلب رىشتىلىرىمۇ بىر - بىرىنى شەرت ۋە تەقەززا
قىلاتتى. چۈنكى، ئۇلار مۇشۇ تۇپراق، مۇشۇ ئەل - خەلق، مۇشۇ
زامان - دەۋراننىڭ كۆزى ھەم يۈرىكى، تىلى ھەم دىلى ئىدى.
ئۇلارنىڭ ئىش - كارلىرى شەكىلسىز داۋام ئېتىپ، گۈزەل مەق-
سەتلەرنى رېئاللاشتۇرۇپ باراتتى. ۋاقىت ۋە پۇرسەتنىڭ قەدىرىدە
پىكىر ۋە تەپەككۇرنىڭ ئالتۇن قەسىرلىرىنى ئايلىنىپ، يوللارغا
نىشان، دىللارغا چىراغ، ئىش - ئەمەللەرگە رەھنەما بولغۇچى
ھېكمەت دۇر - گۆھەرلىرىنى يىغاتتى. بۇنىڭ تەسىرى ئەل -
ئاۋامنىڭ ئېتىقاد مەيدانىدىكى چىن ئىخلاسى بىلەن قوشۇلۇپ خې-
لىلا كەڭ دائىرىدە ئىنكاس پەيدا قىلاتتى. ساباھىدىن بىلەن نەۋبە-
تى ئۈچۈن، ئەقىل نەزەرى بىلەن باققاندا پەقەت شۇنىڭ ئۆزىلا
كۇپايە قىلاتتى.
قولتۇقتىن تاش ئۆستەڭ بويلاپ شىمالغا يۈرۈپ چوڭ كارۋان
يولىغا چىققان بىر جۈپ قەدىناس شەرققە قاراپ يۈرۈپ كەتتى.
يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى چەكسىز ئېتىز - ئورمان ۋە ئۇنىڭدا
جىمىرلاپ تۇرغان ياپيېشىل باھار بىخلىرى ئۇلارنىڭ سېزىملىرىنى
دولقۇنلىتىپ، پىكىر - تەپەككۇر تۇيغۇنلىرىنى بىراقلا يېشىۋەتتى:
— ئۇلۇغلار روھىي ماكان تۇتقان قوۋمى شەھىدان مازىرىنى

نەچچە ئون مىڭ رەت كېزىپ، ئايلىنىپ چىققاندىمەن. رەھمەتلىك ئۇستازىم تىجەن ھەزرەتلىرىنى قاراقاش دەرياسى بويىدا ھەج - تاۋاپقا ئۇزىتىپ قويۇپ قايتىپ كەلگىنىمدىن كېيىن، جاھاننىڭ بۇزۇق ھاۋاسىغا ئىچىمدە ئۆچ - ئاداۋەت ساقلاپ، قوۋمى شەھىدان مازارىنى ماكان تۇتتۇم ۋە ئۇ يەردە بارچىدىن خالاس تېپىپ، ئىبادەت ھەم ئىستىقامەت بىلەن مەشغۇل بولدۇم. كۈنلەر كېچىلەرگە، كېچىلەر كۈنلەرگە ئۇلىشىپ ئىسقاردى. كۆڭۈل كۆزلىرىم يورۇپ، روھىم تازىلىنىپ سۈزۈلگەندە ئالەمدىكى جىمى نەرسە ئۆز - ئۆزۈمدە زاھىر بولدى. ۋۇجۇدۇمدا ئوت كۆيەتتى، نەپەسلىرىمدىن يالقۇن ئۆرلەيتتى، كۆزلىرىمدىن ياش ۋە نۇر گىر-ىەلىشىپ ئاقاتتى. روھىمدا بولسا، سىرلارنىڭ تۈگۈنلىرى يېشى-لىپ، ھېكمەت چېقىنلىرى چېقىلىپ، مەرىپەت شامالىرى مەۋج ئۇرۇپ ئۇچاتتى. شۇ ھاللاردا زېمىندىن، خىلۋەت ماكانلىرىمدىن ھالقىپ ئۆتۈپ بىپايان ئالەم ئارا مەيىن - شامالغا ئايلاندىم. بىر يەردە تۇرۇپ كونىراشقا تاقىتىم يوق ئىدى، ئالتە شەھەرنىڭ كەڭ ئېتەكلىرى ۋە ئەرەبىستاننىڭ بىپايان چۆللىرىدە ئوتلۇق شامال كەبى ئەگىپ يۈردۈم. كۆزۈم يەنمۇ ئېچىلدى، روھىم ئالەمچە كېڭەيدى. كۈچ - قۇۋۋەتلىرىم ئۇرغۇپ تېشىپ سەير - سەپەر رايىنى مۇتلەق ئىستەككە ئايلاندۇردۇم. نەپەستىن نەپەسكە، دىل-دىن دىلغا ئۆتمەي تۇرۇپ بۇ ئالىمى پانىينىڭ ھەقىقىتىگە يەتمەك مۇشكۇلدۇر. ئادەم نېمە، ئالەم نېمە، ھەممىسى بىر ئەزەلىي بارلىقنىڭ سۈرىتى ھەم تەجەللىسىدۇر. بەخت - سائادەت ھەر كۈنكى قۇياشتەك ھەممە ياققا ئوخشاش نۇر - زىيا تۆكۈپ تۇرىدۇ. ئىنسان بالىسى ئادەم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەقىل مېۋىسىگە ئېغىز تەگكۈزۈپ ئۆتكۈزگەن تۇنجى خاتالىقىدىن تارتىپ ھازىرغىچە بول-غان ئاردا گۇناھتىن، ئېزىش ۋە خاتالىقتىن خالاس تېپىپ، ئۆزىنى پاكلىيالىغىنى، ئۆزىنى قۇتقۇزالىغىنى، ئۆزىنى مۇراد - ئىقبال مەنزىللىرىگە يەتكۈزەلىگىنى يوق...، — ساباھىدىن سۆزدىن توختاپ كۆپكۆك ئاسمانغا تىكىلگىنىچە كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ

ئوي - پىكىرلىرى ئاشۇ كۆك ئاسماندەك ساپ، تازا ۋە سۇزۇك بولۇپ، نەۋبەتتىن ئىبارەت بۇ قۇش بالىسىنى ئۆز قوينىدا ئۇچۇ. رۇپ تېخىمۇ يۇكسەك پەللىلەرگە يېتەكلىمەكتە ئىدى.

— چاڭقاق - تەشنا دىللارغا ۋىسال كەۋسىرىدىن قانائەت تېپىپ ئىجاد دىلبىرى بىرلە خۇش كۇلمەكلىكىنىڭ ئۆزى بەسى مۇشكۇلدۇر. جاھان نەپ - پايدىسىنىڭ گۇلدار ھارۋىسى كەينىدە خوش - خوش ئېتىپ ئاۋارە يۇرگەن بىچارە بەندىلەر بىلەن ھەق يادىغا ھېرىس ئىشق ئەھلى ئارىسىدا چەكسىز ئۇزاق مۇساپە سوزۇ. لۇپ ياتىدۇ. مۇشۇ ئارىدا بولۇنغان ۋە بولۇۋاتقان كۇلپەتلىك ۋەقە. لەرنى، بەرىكەتسىز ئىش - كارلارنى كۆز ئالدىمدا روشەن ئەيلىسەم ھەممىشە دەرد - پىغانىم پەلەكلەرگە يېتىپ كۆزلىرىمدىن ياشلار سەل بولۇپ ئاقۇر. بەندە بەندىلىكىنى قىلۇر ئىكەن، ئۇنىڭ مېھ. نەت ۋە ئىشق قىممىتىنى بىلىپ ھالاللىق سەپلىرىدە ئۆزىنى تونۇ. شى، قاراڭغۇ كۆڭۇل كۆزلىرىنى روشەن ئېتىـــپ ھەقنى، ھەق يول - ئىمكان بەرگەن ئىجاد بەختى - خاسىيەتلىرىنى تونۇشى ئۇ ئالەمنىڭ لۇتفى - كەرەملىرىگە مەنسۇپ ئىكەن. ئەلدىن ئېلىپ ئەلگە قايتۇرۇش — ئىنسان بالىسىنىڭ ئۇمۇرلۇك ھايات مىزانى سۇپىتىدە ئۇنى ئاللاھنىڭ بېھىش - جەننىتىگە مۇشەررەپ ئېتەر ئىكەن. سەۋەبلەر بەرىكىتىدىن تۇغۇلغان ئىمكانلاردا سىر - ماھى. يەتلەر تۇگۈنىنى يېشىپ ئۆزىگە ۋە ئۆزگىگە ئىللىق تىكىلىش، ئىنسان بالىلىرىنى بىر تىزىق مارجان قىلىپ ئىلىم - مەرىپەت رىشتىلىرىگە ئۆتكۇزۇش ياشاپ ئۆتۇشىنىڭ ھەققى - ھۆرمىتى ئىكەن...

كوچا - رەستىلەردە قەدەمدە بىر ئۇچراپ ئېگىلگەن باشلار ۋە ھال - ئەھۋال سوراشلار شائىرنىڭ سۆزىنى ئۇزۇپ، ئۇنىڭ دىققەت - نەزىرىنى كۆز ئالدىدا قايناپ، ئۆركەشلەپ تۇرغان ئادەم. لەر دېڭىزىغا تىكىشكە مەجبۇر قىلدى. ساباھىدىن خۇددى بىر چاغلاردا نەۋبەتىنىڭ ئىشىكىدە «ساباھ دەيدۇ خاكىمنى قۇتلۇق كېرىيا مۇلكىدىن» دەپ ئېيتقىنىدەك، كېرىيە شەھىرىدە ئۇنى

تونۇيدىغان، بىلىدىغان، ئاڭا ئىخلاس ـ ئەقىدە قىلىپ پىر ـ ئۇستاز ئورنىدا چوقۇنىدىغان كىشىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. سابا-ھىدىنىنىڭ بىر مەھەل كېرىيە مەدرىسىسىدە بەرگەن تەلىمى ۋە ساۋاقلىرى، ھېيتگاھ[1] مەسچىتىدە ۋە تۇرلۇك مولla ـ ئۆلىمالار يىغىلىشىدا قىلغان ۋەزخانلىقلىرى، بەگنىڭ مەرتىۋە ـ ئىلتىپاتلىرىدىن كېچىپ ھەق يولىنى تۇتۇشلىرى ھېلىھەم كىشى-لەرنىڭ ئەسلىرىنى كۆيدۇرۇپ رايىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئىخلاس ـ ئەقىدىلىرىنى دولقۇنلىتىپ تۇراتتى. نەۋبەتى ھەممىگە قىزىقسىنىپ سىنچىلاپ نەزەر سالاتتى، قارلۇق ئۆستىڭىدىكى تاختا كۆۋرۈك[2] نى مەركەز قىلىپ داۋان بويلاپ ھېيتگاھ ۋە تانايىبېشى كوچىلىرىغا سوزۇلغان قايناق بازار ئىچىدە سەيلە ـ تاماشا قىلىپ يانغان بىر جۈپ پاك گەۋدە ئادەملەر ئارىسىدا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن غايىب يورۇقلۇقتەك جىمىرلاپ ئۆزەتتى. ئەتراپتا كۆزلەر سەرسان، دىللار ھەيران ئىدى. ئۇلار ئۆز سۆھبەتلىرى نۇر بەرگەن يىراق چەكسىزلىكلەرگە ئېگىلگىنىچە بارچىدىن ھالقىپ، يىراقلاپ كەتمەكتە ئىدى.

ھالقىش — ئىنسان كامالىتىنىڭ بەلگىسى، شۇنداقلا دائىم-لىق خۇسۇسىيىتى سۈپىتىدە ئىنساننى ئەسلىي ئۆزىنىڭ يېپيېڭى قاتلاملىرىغا ئەچىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزگىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ساپاسىنى، دەرىجىسىنى ئەقلىي ھالدا دەڭسەيدۇ ھەم شاللايدۇ. شۇڭا، ھەربىر قېتىملىق ھالقىش جەريانى ئىنساننىڭ ئۆزىنى تونۇش، ئۆزىنى ئۆستۈرۈش، ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ۋە ئۆزىنى يۈكسەلدۈرۈش جەريانى بولۇپ، روھىيەتنىڭ چەكسىزلىككە تۇتاش بەھرىدار، يوشۇرۇن قاتلاملىرىنى ئېچىش ۋە ئۇنىڭ ئاساسىي ھا-سىلاتلىرىنى ئەسلىي ئۆزىنىڭ سۈپىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈش رولىنى

---

① ھېيتگاھ — كېرىيە ناھىيىسىنىڭ كونىشەھەر رايونىدىكى ھېيتگاھ مەھەللىسى ۋە ئۇنىڭدىكى بەھەيۋەت قەدىمىي مەسچىتنى كۆرسىتىدۇ.

② تاختا كۆۋرۈك — كېرىيە بازىرىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان قالۇق (قار-لۇق) ئۆستىڭى ۋە ئۇنىڭدىن كونىشەھەرگە ئۆتىدىغان تاختا كۆۋرۈكنى كۆرسىتىدۇ.

ئوينايدۇ. بۇ خىل ھالقىش تەكرارلىقى نەتىجىسىدە، ئىنساندا ھەممىگە ئۆزىدىن چىقىپ، ئۆزىدىن ھالقىپ نەزەر تاشلايدىغان، ھەممىنى ئۆزىنىڭ يۈكسەلگەن تەپەككۇر يارقىنلىقىدا قاتلاملارغا ئاجرىتىپ تەلقىن قىلىدىغان ھەمدە ئاڭا يېڭىچە مەنە ۋە شەكىل ئاتا قىلىدىغان تۈپلۈك كامالى - ئىقتىدار قۇۋۋەتلىرى ھاسىل بولۇپ، ھەقىقەت سىرلىرىنىڭ پىنھان ئىشىكلىرى بىر - بىرلەپ ئېچىلىدۇ.

ھالقىش، ئۆزنى مەيدان قىلغان، ئۆزنىڭ ئىمكانى بوشلۇقلىرىنى ساما قىلغان تەپەككۇر پەرۋازى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئىنسان بالىلىرىدا دەممۇ دەم پەيدا قىلىدىغان جۇش - شىددىتى ۋە جۇلاسىنى ئۆزلۈكتىن، ئۆزلۈكنىڭ بارلىق ئالاقە، ئېھتىياج قاتلاملىرىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. روھتا مەۋج ئۇرغان يېڭىچە، گۈزەل ھالقىشسىمان ئىستەكلەر قانچىلىك شېرىن، قانچىلىك مەپتۇنكار بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىڭ تۈرلۈك زۆرۈر ئىجتىمائىي ھەرىكەتلەرنى رېئاللاشتۇرالىشى يەنىلا ئۆزلۈك ئالاقىلىرى بىلەن ئۆزلۈك ئېھتىياجلىرىنىڭ نۆۋەتتىكى رېئال تەقەززاسىغا باغلىنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، نەۋبەتنىڭ ساباھىدىنگە ياندىش ھالدا قوزغالغان ھالقىش ئىستەكلىرىنىڭ سەير - سەپەر رايىنى ئۇنىڭ ئائىلىسى، تىلاۋەتخانىسى، تەلىم - ساۋاق ئىش - كارلىرى ھەمدە ئۇلار ئالدىدا ئۈستىگە ئالغان ئەرلىك ۋە ئىنسانلىق بۇرچلىرىنىڭ رېئال ئېھتىياجى تۇتۇپ قالدى. ئۇنىڭ قەلبىدە ئۆزىدىن، ئۆز مۇھىتىدىن ھالقىپ، روھىيەت، تەبىئەت ۋە جەمئىيەت چەكسىزلىكىدە بۇ دۇنيانىڭ بەھرى ھەم خاسىيىتىگە چۆمۈلۈش ئىشتىياقى ناھايىتى كۈچلۈك بولغاچقا، ئۇ، شەھەرنىڭ غەربىي چېتىدىكى قاچۇن ئۆستىڭى[1] بويىدا ئۆزىنى كۈتۈپ تەق بولۇپ تۇرۇشقان ھەمراھلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ ئاشۇ خىل

① قاچۇن ئۆستىڭى — كېرىيە بازىرىنى غەربتىن كېسىپ ئۆتىدىغان، قارلۇق ئۆستىڭىدىن ئېقىپ كېلىدىغان تارماق ئۆستەڭ.

سەير ـ سەپەرگە ئاتلانغىلىۋاتقان ساباھىدىننى مەھكەم قۇچاقلاش ئارقىلىق ئاتا قوشۇلۇپ كېتىشنى، ۋۇجۇد بىرلىكىدە مۇرادىنى ھاسىل ئېتىشنى تىلىمەكتە ئىدى. ياشلار بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ مەڭزلەردىن مەڭزلەرگە ئاقتى، ۋۇجۇدلار بىر ـ بىرىگە سىڭىشىپ ئۆزىنىڭ يەككە شەكلىنى يوقىتا چىقاردى، روھلار بىر ـ بىرىگە تارتىشىپ ئارىنىڭ تىمتاس بوشلۇقلىرىدا نۇرانە چېقىنلارنى ھاسىل قىلدى. خېلىدىن كېيىن، ساباھىدىن شائىرنى بەزلەپ ـ پەپىلەپ، خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە ئېيتقاندەك ناھايىتى بوش ئاۋازدا ئۇزۇپ ـ ئۇزۇپ شىۋىرلىدى:

— ساباھ نازى ئەۋجلەندى، ئۇنىڭدا ئىككى ئالەم ھەرىكىتىنىڭ تىنىقى گۇرۇلدەيدۇ. ئۇ ئوتلار، قايناشلار، چېقىنلار پەرۋىشى. ئۇنىڭ خاسىيىتى مەۋجۇداتلار قۇربىدىن رەڭدار شولا تاشلايدۇ. ئەي ساباھ، ۋۇجۇدۇڭ بىلەن ئالەمنى يەلپۈپ ئۆتمىكىڭ، روھىڭ بىلەن ئالەمنى سۆيۈپ، باغاشلاپ كۆلمىكىڭ قەرز ھەم پەرھىزدۇر. توختىما، شاخلار، يوپۇرماقلار، مېۋە ۋە دانلار بەھرىگىدە ھۆر تىنىق تېپىپ شادىمان ئۇسسۇل ـ ساماغا چۈشسۇن...

ئالەم كەچكى شەپەق نۇرىدا قىزغۇچ تۇس ئېلىپ، ئاستا ـ ئاستا گۇگۇم پەردىسى ئىچىگە شۇڭغۇدى. جۇدالىق، ئالەمدە ۋە يۈرەكلەردە تەڭلا روي بېرىپ، ئۇزاققا سوزۇلغان كېچە ھەسرىتىنىڭ شاۋقۇنلۇق دەرياسىنى ھاسىل قىلدى. شائىر ئۇنىڭ قىرغاقلىرىدا تۇرۇپ ئۆزىدىن خېلىلا يىراقلاپ كەتكەن ساباھىدىن ھەزرەتلىرىنىڭ قارىسىغا قاراپ قېتىپ قالدى. ئۇ شۇ تۇرقىدا گويا يولدىن ئېزىپ ـ ئازغىنىشىپ قالغان بىچارە يولۇچىغا، ۋەسلى ـ ۋىسال گۈلزارىدىن جۇدا بولغان دەردمەن ئاشىققا ھەمدە ئوي ـ تەپەككۇر مەستلىكىدە ئۆزىنى ئۇنتۇغان مەجنۇنە ئەۋلىياغا ئوخشايتتى. ئەمما، ئۇنىڭ روھىدا كەچكى شەپەقتەك سۆيۈملۈك ئىنسان سىيماسى بېشارەت بەرگەن ئاداققى مەنزىللەرنىڭ ئىلھامى دولقۇنلاپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ نۇرانە قوينىغا كۈچ بىلەن تارتاتتى.

4

يېگىرمە جۈپ كۆز، يېگىرمە جۈپ يۇلتۇز، يېگىرمە جۈپ ئالەمنىڭ ئىچكى چوڭقۇرلۇقىدا شائىرنىڭ بەش يىللىق ئەجىر - مېھنىتى پەرۋىش ئەتكەن ئىلىم - مەرىپەت دۇر - گۆھەرلىرىنىڭ نۇرانە شولىلىرى جىمىرلايتتى. بۇ شولىلار ئىنساننىڭ ئۆزىنى بىلىش، ئۆزىنى تونۇش ۋە ئۆزىنى يۈكسەلدۈرۈش جەريانلىرىدا دۇچ كېلىدىغان ھۈنەر - كەسىپ ماھارەتلىرىگە تۇتاشقان ھالدا ئىككى ئالەمنىڭ ساۋابىنى تەمىن ئېتىپ، ھەقىقەت مەنزىللىرىگە مەشئەل ياقاتتى. شائىر خۇددى ئۇچۇرما بولغان قۇش باللىرىدەك ئۆزىنىڭ ساماۋى بوشلۇقلىرىغا ئىنتىزارلىق ئىلكىدە تەلمۈرۈپ ئولتۇرغان يېگىرمە جۈپ قارا كۆزگە بىرمۇ بىر نەزەر سېلىپ، ھەربىرىنىڭ ئىچكى قۇۋۋىتىنى دەڭسەپ، دىت - لاياقەتلىرىنى ئۆلچەپ قانائەت ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، ئۆز ئىپتىخارىغا يۆلەن-گەن ھالدا ئاخىرقى سۆزىنى ئېيتتى:

— پەسىل - مەۋسۇملىرىدە ئۆزىنى يېڭىلاپ تۇرىدىغان بۇ دۇنيانىڭ سىرۇ ھېكمەتلىرى ھەمىشە قەلب كۆزلىرىڭلارغا قويۇ-لۇپ يېشىلىپ بارغاي. جاھان غوۋغالىرىدىن خالىي پىنھانلاردا ھەقىقەت ۋەسلىگە دىل بېرىپ ئىلىم - ھېكمەتنىڭ ئەزىم دەرياسىدا ئۈزۈپ يۈرگەن ئالىمۇ ئارىفلارنىڭ سۆھبىتى كېچىلەر باغرىنى يېرىپ نۇسرەت تاپقان سەھەر خاسىيىتىدەك دىل گۈلىستانىڭلارنىڭ ئوتلۇق كۈيىگە ئايلانغاي. ھۈنەرسىز ئەر ئەر ئەمەس، تەمىسىز شېكەر شېكەر ئەمەس. ھەربىر ئىنسان بالىسىنىڭ قۇربىگە كۆللى ئالەم مۆجىزىلىرىنىڭ مەجازى سۈپەتلىرى پىنھان ئېتىلگەندۇر. شۇڭا، ئەجىر - ھىممەت ياقىسىدىن باش، شىجائەت ۋە ئىجتىھات قويۇنلىرىدىن قول چىقىرىپ ئىجاد خامانلىرىدا تەر، ياش ۋە قان ئاققۇزۇش ئارقىسىدا ئەر ئەرگە ئوخشاپ ئادەمىي بەخت - سائادەت-نىڭ ئىشىكلىرى كەڭ ئېچىلغاي، ئاللا سىلەرگە رىزىق - ئامەت ئاتا قىلغاي!

شائىرغا ئەگىشىپ قوللىرىنى دۈئادىن ئالغان، هاياجان ئىلكىدە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقان تالىپلار شائىرنى ئارىغا ئېلىپ ئۇنىڭ قوللىرىدىن سۆيۈشتى، شائىرمۇ ئۇلارنىڭ هەربىرىنى پېشانىسىدىن سۆيۈش بىلەن ئۇلارنى تىرىكچىلىكنىڭ دالىسىغا ئۇزاتتى. چۈغدەك قىزىق لەۋنىڭ تەپتى - هارارىتى يۈرەكلەرگە، يۈرەكلەردىن تومۇر - تومۇرلارغا تارقىلىپ، ۋۇجۇد ۋە روهىيەتتە ئادەمىي مېهىر - شەپقەتنىڭ ئۇلۇغۋار هېس - تۇيغۇلىرىنى ئەۋجلەندۇردى. ئۇلارنىڭ كەينىگە، ئۇستازىغا تارتىـلىپ باسقان ئېغىر - ئېغىر قەدەملىرىدىن گۈزەل ئارزۇ - ئىستەكلىرىنىڭ تىۋىشلىرى كېلەتتى. ئېغىزىغا ئىلىم، يۈرىكىگە ئوت سالغان سۆيۈملۈك ئۇستازىدىن ئايرىلىش، ئۇنىڭ بىلەن ئۆتكەن قايناق، بەهرىدار چاغلاردىن جۇدا بولۇش ئاسان ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ مۇڭى هەم هەسرىتى يىللاردىن - يىللارغا كۆچۈپ، هەر دىل چىمەنىگە قارا بولۇتتەك سايە تاشلاپ تۇراتتى، ئەمما ئۇنىڭ كەينىدە قۇياش پارلاپ، نۇر چېچىپ تۇراتتى. بۇ ئارىدىكى تەقەززالىق ئۇلارنىڭ دىل رىشتىلىرىنى تېخىمۇ مەهكەم چىگىپ، ئالغا، كېلەچەكنىڭ گۈزەل ۋە نۇرانە مەنزىللىرىگە كۈچ بىلەن تارتىپ باراتتى. ئىنساننىڭ ئىنسانغا قوشۇلۇشى ۋە كۆچۈشى شۇ تەرتىپ بويىچە داۋام ئېتىپ، ئىنساندا ئىنسان كەڭلىكى ئىشقا ئاشاتتى هەمدە ئۇنىڭ خاسىيىتىدە ئالەم ئۆز رەڭگى - رۇخسارىغا نائىل بولاتتى.

شائىرنىڭ ئۇستازلىق شەرىپىدە تاپقان ئالەمچە شادلىقلىرى ئۇزاققا بارمايلا غايىب بولدى، ئەمدى ئۇنىڭ ئورنىدا ئائىلىگە چەمبەرچاس باغلانغان غەم، مۇڭ تۇمانلىرى پەيدا بولۇپ، شائىرنى بارلىق ئىش - كارلاردىن جۇدا قىلدى. چۈنكى، شائىر بىر تەرەپتىن ساۋاتىنى چىقىرىپلا كىتابنى تاشلىغان، ئويۇن - تاماشا كويىدا هەممىنى ئەستىن چىقارغان ئوغلى ئىرفانغا قاراپ ئەپسۇس چېكەتتى. شائىرنىڭ ئۇنى زورلاش تەردىقىسىدە يۈرگۈزگەن تەلىمى - ساۋاقلىرى ئايالى پاتىمە ۋە قېيىناتىسى ئەيسا بەگنىڭ زىيادە مېهىر - مۇهەببىتى تەرىپىدىن، بالىنىڭ ئاڭا ماس هالدا

يېتىلدۈرگەن ئەركە، تەييارتاپ مىجەز ـ تەبىئىتى تۇپەيلىدىن تۇس-
قۇنلۇققا ئۇچراپ ئۇزۇلۇپ قالاتتى. شائىرنىڭ قىزىقتۇرۇش تىپىد-
دىكى تۇرلۇك ئامال ـ چارىلىرىمۇ كارغا كەلمەيتتى، بالىنىڭ
ئانىنى، بولۇپمۇ بوۋىسىنى پاناھ تارتقىنى تارتقانىدى. شائىر بۇلار
ئالدىدا ئوغلىغا قاتتىق قوللۇق قىلىشقا ئاجىز ئىدى، ئۇنى
ئۇرۇپ ـ تىللاشقا ئۆزىنىڭمۇ يۈرىكى چىدىمايتتى. پىنھانە ئەپسۇس
چېكىش، ئاللادىن ئىنساپ تىلەش، شەيخ ھەزرىتىمنى ئۆز ئىچىگە
ئالغان ئۇلۇغلار روھىغا سىېغىنىش شائىرنىڭ مۇشۇ تەڭقىس، مۇش-
كۈل يىللاردىكى بىردىنبىر ئامالى بولۇپ قالغانىدى. يەنە بىر
تەرەپتىن، ئىبغىرئاياغ پاتىمەنىڭ ئەھۋالى دېگەندەك ياخشى ئەمەس
ئىدى. بىرنەچچە قېتىم بويىدىن ئاجراپ، ئەمدىلىكتە يەنە ئىبغىرئا-
ياغ بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغان پاتىمە ئۇچۇن شائىر ئۆزىنى
گۇناھكار سۇپىتىدە ئەيىبلەپ، قاتتىق دەرد ـ پىغان چېكەتتى،
پۇشايمان ئوتلىرىدا كۆيۈپ ـ پىشاتتى. شۇڭا، ئۇ كۇن بويى ئۆيىدە
پاتىمەنى پەرۋانىدەك ئايلىنىپ، ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالاتتى،
دورا ئەملەپ يىگۈزەتتى ۋە تەرەپ ـ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ شىپالىق
دورا ماتېرىياللىرىنى يىغاتتى. دەرۋەقە بۇنىڭ پايدا ـ مەنپەئىتى
كۆرۈلدى. شائىرنىڭ كۆملاچ دورىلىرىنىڭ تەسىرىدە پاتىمە تېزلا
ئەسلىگە كېلىپ، تالا ـ تۈزگە چىقتى ۋە ھويلا ـ ئارامنىڭ
تاشلىنىپ قالغان كونا ـ يېڭى ئىشلىرىغا كىرىشىپ كەتتى. تۇمان-
لار تارقىلىپ ھاۋا ئېچىلدى، زىمىستان قىشنىڭ مۇزلىرى ئېرىپ
تەرەپ ـ تەرەپتە باھار سۇلىرى شىلدىرلاپ ئاققاندەك بولدى، ئەمما
بۇلارنىڭ قارارى يوق، ئۇنىڭ چېكىگە بىرنېمە دېمەك تەس ئىدى.
شائىر، تەڭرى ئاسانلىق ۋە خەيرلىك بەرگەن بۇ كۇنلەرگە
شۈكرى ـ سانا ئېيتىپ، دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇيتتى. پاتىمە شائىرغا
ئۇزاق ـ ئۇزاق تىكىلىپ قاراپ كېتەتتى، ئۇنىڭ قاراشلىرىدا
سۆيۈنۈش ھېسسىياتى، ئاداققىچە بىرگە ياشاش، مۇشۇ دۇنياغا كۆز
ئاچقان ۋە كۆز ئېچىش ئالدىدىكى مۇبارەك پەرزەنتلىرىنى بىرلىكتە
چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشۇش، بىرگە پەرۋىش ئېتىش ئىستەكلىرى

ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇ شائىرنىڭ يۇمشاق قوللىرىنى سىققىنىچە مۇلايىم كۈلۈمسىرەيتتىيۇ، ھايالشمايلا كۆزلىرىدىن ياش تامچىلىرى تۆكۈلۈشكە باشلايتتى. شائىر تېڭىرقايتتى، گۇ-مان ۋە ئەندىشە ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن تۇتۇق ھېس - تۇيغۇلار ئىچىدە پاتىمەنىڭ ياشلىرىنى سۈرتۈپ، باشلىرىنى سىلاپ ۋە چاچ-لىرىنى تاراپ تەسەللىي بېرەتتى، مىسلىسىز كۈچ ۋە چىدام - غەيرەت بىلەن ئۆزىنى تۇتۇپ يۈرىكىدە ئۇنسىز يىغلايتتى. شائىر ئۆزىدىكى ۋە ئايالىدىكى بۇ خىل ئىپادە - ئالامەتلەرنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، قاتتىق چۆچۈگىنىچە پاتىمەنى مەھكەم قۇ-چاقلايتتى. كۆڭۈل ھەممىنى تۇيىدۇ، دىل ھەممىنى سېزىدۇ. خەتەر ۋە بالايى - قازانىڭ ئاچچىق تىكەنلىرى تەنگە سانجىلىپ يۈرەككە يەتكەندە، روھ شىددەت بىلەن ئەۋجلىنىپ ئۆزىنىڭ تۇيغۇ ۋە سېزىملىرىدە بارچىنى يورۇق - روشەن ئەيلەيدۇ.

قىش بىلەن باھارنىڭ ئاراچلىرىدا پاتىمەنى تولغاق تۇتتى. شائىر ئايالىنى تەجرىبىلىك تۇغۇت ئانىلىرى بىلەن ئىچكىرىكى ھۇجرىدا قالدۇرۇپ ھويلىغا چىقتى. ئۇ ئاسمانغا قاراپ دۇئا - تەكبىر ئوقۇپ، ئاللاھنىڭ مۇبارەك جامالىدىن چاچرىغان نۇر - شولىلاردەك يارقىن جىمىرلاپ تۇرغان يۇلتۇزلار تۈركۈمىگە ئىلتى-جا قىلاتتى. شائىرنىڭ مىلادىيە 1690 - يىلىنىڭ باش باھارىدىكى تەۋەللۇت ئەسنالىرى بۈگۈن، يەنى مىلادىيە 1735 - يىلى كۆز ئالدىدا ئوخشاش بىر ھالدا تەكرارلانماقتا ئىدى. شائىر ھويلىدا ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىپ، قوللىرىنى چىڭ مۇجۇپ ۋە بىر - بىرىگە ئۇرۇپ تىنمايتتى. ئىچكىرىدىن پاتىمەنىڭ ئېچىنىشلىق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇنىڭ ئاۋازى گاھ بوغۇلۇپ، گاھ ئۈزۈلەتتى. ھويلىدا قۇرئان سۈرە - ئايەتلىرىنى تىنىمسىز شىۋىرلاپ تۇرغان شائىر تۇغۇت ئانىسىغا ئەگىشىپ ھۇجرىغا كىردى. پاتىمە تۆشەكتە ھالسىز ياتاتتى، بۇ دۇنياغا ئەمدىلا كۆز ئاچقان مۇبارەك قىز پەرزەنت خۇددى پاتىمەنىڭ كىچىكلىتىلگەن سۈرىتىدەك يۆگەكتە يېنىك تەۋرىنەتتى. پاتىمە كۆزلىرىنى يېرىم ئېچىپ شائىرنى كۆر-

دى ۋە ئاڭا تارتىشقاندەك بولۇپ كۆزلىرىنى يوغان بىر ئاچقىنىچە جىمىپ قالدى.
سۇبھى چولپىنى بۇ ئالەمنىڭ رىزقى - ئامەتلىرىگە كۆلۈپ باقالمىدى، ئۇ، تۇرۇم - تۇرۇم قارا بۇلۇتلار ئارىسىدا كۆزدىن غايىب بولدى. كۆك قەرىدىن بۇلۇتلارنى يېرىپ ئۇزۇن بىر چاقماق چېقىلدى، ئالەم شۇئان پاللىدە يورۇپ بۇ دۇنيانىڭ ئېتەكلىرىنى چاقنىتىپ ئۆتتى. تومۇردەك شاخلاپ زېمىنگە، ئادەملەرگە ۋە ئۆلارنىڭ ئىش - ئەمەللىرىگە زەرب بىلەن ئۇرۇلغان ئاشۇ چاقماق يولىدا ئۇ دۇنياغا سەپەر ئەتكەن بىر جۈپ پاكىز روھنىڭ غېرىبانە سېيماسى بىردىنلا ئايان بولۇپ ئىشىكنى ئەمدىلا ئاچقان ساخاۋەت-لىك قۇياشنىڭ نۇرانە باغرىغا سىڭىپ كەتتى.
قوۋمى شەھىدان مازىرى ئادەم دېڭىزىدا چايقىلاتتى، ئۇنىڭ ھەربىر ئۆركەش - دولقۇنىدا ھايات بىلەن ماماتنىڭ ۋىسال ئەۋجە-دىكى ئىشقى - مۇھەببىتى ئاپئاق بۇژغۇنلارنى چاچرىتاتتى. قور-قۇنچ، تەئەججۇپ ۋە ئاڭدىن مۇستەسنا ھالدىكى ئېغىر سۈكۈنات ھەر جان بېغىچىنى سىلكىپ تىترىتىپ، يارانقۇچىنى خاتىرىلەرنىڭ ھايات توزانلىرى باسقان خىرە ئەينەكلىرىدە قايتا نامايان قىلاتتى. قەبرە — ئادەمنىڭ يوقلۇق ئىلكىدىكى سېيماسى، بارلىق زەنجىرى-دىكى ئىزناسى، شۇنىڭدەك ھايات ئەۋجىنىڭ ئاخىرقى چېكى - پاسىلى سۈپىتىدە ئۆلۈمنىڭ ھەقىقىتىدىگە گۇۋاھلىق بېرىپ، ئۆلۈم - بەرباتلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە ئۇنى دەقىقىلەر تەرتىپىدە ئالغا سۈرگەن ھايات ئابىكەۋسەرلىرىنىڭ ئۇلۇغۋار قىم-مەتلىرىنى ئەسكە سالاتتى. شۇڭا، قەبرە ئالدىدىكى ئادەم ئەڭ ئاۋۋال تەقدىر تەختىدە بەقۇۋۋەت ئولتۇرغان ئاللاغا يۈزلىنىپ، ئۇنىڭ چەكسىز ئۇلۇغ سېھرىي خاسىيەتلىرىنىڭ ئىنسان بالىلىرىغا ئاتاقىدار يوسۇندا كۆرۈلگەن پىنھان ئويلىرىدا ئۆز - ئۆزىگە يېڭىۋاشتىن نەزەر سالاتتى ۋە ئۆزىنى ئۆلۈم بىلەن بىرلەشتۈرگەن ھالدا ھاياتنىڭ ئەسلىي چىنلىقلىرىغا قايتاتتى. بىراق...
قوۋمى شەھىدان قەبرىستانلىقى پاتىمە ۋە ئۇنىڭ قىزىنى ئۆز

قوينىغا ئېلىپ ئەسلىدىكى سۆكۈتلۈك مۈڭلىرىغا قايتىپ ئۇزاقتا بارمايلا زېمىن ـ تۇپراقتىن ئەرشىئەلاغا ئۆرلەپ چىققان بىر ئەسەـ بىي ناله ـ پەرياد ئىچىدە بىھۇش بولدى. قەبرىستانلىقتا بۇ يەرگە ئارىلاپ كېلىپ تۇرىدىغان، نېمە ئۈچۈندۇر يەنە توساتتىن ئىز ـ دېرەكسىز غايىب بولىدىغان جاھانساز ئاشىقى دەرۋىشلەرگە ئوخشىـ شىپ كەتمەيدىغان تونۇش بىر ئادەم پەيدا بولۇپ، ئادەملەرنىڭ ناھەق تەقدىرگە، بۇ دۇنيانىڭ ۋاپاسىزلىقىغا، تەڭرىتائالانىڭ مۇتـ لەق ھۆكۈمى ۋە تەقدىر ـ قىسمىتىگە قارشى ئىسيان كۆتۈردى. ئۇ، ياشلىـــرى تامـــام قۇرۇپ بولـغـــان، دەرد ـ ھەسرەت ۋە غەزەپ ـ نەپرەت ئۆزئارا گىرەلىشىپ قورقۇنچلۇق تۇس ئالغان، كۆپكۆك كۆزلىرىنى بىر نۇقتىغا — قىبلىگە تىكىپ توختاپ قالغان بەختسىز شائىر نەۋبەتى ئىدى.

شائىر ئۆيىنى، تىلاۋەتخانىنى، ھەممە نەرسىسىنى ئەستىن چىقارغانىدى. قەبرە ـ تۇپراق بېشى ئۇنىڭ ئۆيى، ئۇنىڭ تىلاۋەتخاـ نىسى، قىبلىگاھى، ئەرز دەرگاھى ئىدى. شۇڭا، ئۇ ئۇ يەردىن كېچەلمەيتتى، ئاشۇ يەردە تەقدىر پەردىسىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى رەھىمسىز سىيمالارغا سوئال نەزەرى بىلەن پىنھانە تىكىلىپ ئۆز ھەقىقىتىنىڭ مەنزىللىرىنى كۆرۈش ئىرادىسىدىن يانالمايتتـــى. ئەيـــسا بەگنىڭ يېلىنىپ يالۋۇرۇشلىرى، يۇرت مۆتىۋەرلىرىنىڭ پەند ـ نەسىھەتلىرى، تالىپ ـ شاگىرتلارنىڭ يىغلامسىراپ ئۆتۈـ نۈشلىرى شائىرغا كار قىلمىدى. ئۇنىڭ كەينىدە سايىدەك ئەگىـ شىپ ئىز بېسىپ يۈرگىنى ياش تالىپ، ساباھىدىنىنىڭ كىچىك ئىنىسى ئابدۇرەشىد قارى ئىدى. ئۇ بولغانلىقى ئۈچۈن جامائەت شائىرنى ئۆز مەيلىگە قويۇپ بەرگەنىدى. بىر يىلدىن كېيىن ئەيسا بەگ ئەۋەتكەن يىگىتلەر ساباھىدىننى لوپنىڭ ئىمامى ئاسىم تاۋاپگاـ ھى[1]دىن تېپىپ قولتۇقىا ياندۇرۇپ كەلدى. ساباھىدىن شائىر بىلەن بىرگە پاتىمەنىڭ قەبرىسى ئالدىدا ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز

---

① ئىمام ئاسىم تاۋابگاھى — لوپ ناھىيىسىنىڭ جىيا يېزىسىغا جايلاشقان، خوتەنـ نىڭ ئىسلاملىشىش تارىخىغا مۇناسىۋەتلىك قەدىمىي قەبرىستانلىق.

قۇرئان تىلاۋىتى قىلىپ، دۇئا ـ تەكبىر ئوقۇغاندىن كېيىن،
ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان شائىرنى يېتىـ
لەپ ئۆيگە ئەكەتتى. ئۇچىنچى كۈنى تاڭ ـ سەھەردە ئۇلار
قولتۇقتىن ئاتلىنىپ خوتەن يولىغا چۈشتى ۋە كۆڭۈللىرىگە پۈـ
كۈشكەن ھىدايەت مەنزىللىرىنىڭ ئۇلۇغۋار سېھرىي كۈچى بىلەن
بىپايان ئالەم ئېتەكلىرىگە يورۇقلۇق بولۇپ قوشۇلدى.

5

بەش يىلدىن كېيىن، يەنى مىلادىيە 1741 ـ يىلى باش كۈزـ
نىڭ بىر خەيرلىك سەھىرىدە شائىر ساباھىدىن بىلەن بىرگە مۇشۇ
قۇتلۇق سەھەرنىڭ مۇبارەك قۇياشىدەك بىر پۈتۈن ئاقلىق ۋە بىر
پۈتۈن نۇرانىلىك ئىچىدە قۇلتۇق سەھراسىغا يېتىپ كەلدى. ئۇلارـ
نىڭ ۋۇجۇدى ئىلاھىي ئىشقىنىڭ سېھىرلىك ئوت ـ گۈلخانلىرىدا
تاۋلىنىپ ھەق يولى ـ مەنزىللىرىگە نۇرانە شولىلارنى تاشلىغان
بولۇپ، چېھرىدىن يار ۋەسلىنىڭ ئادەم، ئالەم ۋە ئاللاغا تۇتاش
تەبەسسۇملىرى ئۆرلەپ، بالقىپ تۇراتتى. بەش يىل ئۇلارنىڭ ساـ
قال ـ بۇرۇتلىرىغا قېرىلىقنىڭ ئاپئاق چاڭ ـ توزانلىرىنى قوندۇرـ
غان بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار ئاشۇ نۇر تېزلىكىدىكى يارقىن سۇرئەتـ
لەرنىڭ خاسىيىتىدە ئەبەدىيەتنىڭ پىنھانە تاڭلىرىدا نىجاتلىق غۇنـ
چىلىرىنى ئۈزۈشكەندى. بۇ ھال شائىر نەۋبەتى بىلەن ساباھىدىنـ
نىڭ يەككە روھىي قۇربەتلىرىدىن تاشقىرى، يەنە ئالتە شەھەر
خانلىقىنىڭ يېپيېڭى تاڭلىرىغا ھامىي بولغان سۇلتان خوجا ياقۇپ
(1700 — 1756)[1] ۋە ئۇنىڭ تەرەققىيپەرۋەر ئىجتىمائىي غايىلىـ
رىگە باغلانغاندى. مۇشۇ دەۋردە، يەنى 1736 ـ يىلدىن
1756 ـ يىلغىچە بولغان دەۋرلەردە ئالتە شەھەر خەلقى يېقىنقى

---

① خوجا ياقۇپ — خوجا جاھان ئەرشى، 1736 ـ يىلدىن 1756 ـ يىلغىچە ئالتە شەھەر خانلىقىنىڭ تەختىدە ئولتۇرغان ئادىل، تەرەققىيپەرۋەر پادىشاھ، تالانتلىق شائىر.

ئەللىك يىل ئىچىدە تۇنجى قېتىم كۇننىڭ سىرىقىنى كۆرۈپ، يەرۇ زىمىندا ياپيېشىل جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان باھار ئاسايىشىنىڭ سۇزۇك ھاۋاسىدىن قېنىپ نەپەس ئېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشكەندى. شائىر ـ ئۆلىمالار قەدىرىيەت تۆرىدە ھۆرمەت ـ ئېتىبارغا ئېرىشكەن مۇشۇ خاسىيەتلىك تارىخىي دەۋرنىڭ باش ئېقىنىدا سەير ـ سەپەرگە ئاتلانغان بىر جۈپ قەلب ساھىبلىرى پايتەخت يەركەن ۋە باشقا شەھەر ـ ئاستانىلەردە خوجا ياقۇپنىڭ ئىلتىپاتلىرىغا ئېرىشىپ، مۇشكۇلات چۆلىنىڭ دەردى ـ رىيازەتلىرىدىن خالاس تاپقانىدى. شۇڭا، ئۇلار ھەر يەر، ھەر جايدا ئىلىم ـ ھېكمەت جاۋاھىراتلىرىدىن نۇرانە شولىلار بېرىپ، ئىلىم ئەھلىنىڭ قەلب تۆرىدىن ئورۇن ئېلىشقان، قەلەم ھىممىتىگە ئىلھام بەخش ئەتكەنىدى. شائىر خوجا جاھان ئەرشىنىڭ مۇنۇ نەزمىلىرىدە شۇ خىل ھايات مۇساپىلىرىنىڭ ئىزنالىرى ئەكس ئېتىپ، شائىر قەلبى ۋە كۆزىگە تۇتاش تۇرغان ئۇلۇغۋار سىيمالارنىڭ ھەقىقىتى جۇلالىنىدۇ:

نەچچە يارۇ دانىش ئەھلىغە بار ئېردى ئۇلفەتىم،
كۆز ئاچىپ يۇمغۇنچە ئايرىلغاچ ئاشىپتۇر ھەيرەتىم[1]

ھەممە ياق ئالتۇن رەڭگىدە ساپسېرىق تاۋلىنىپ تەبىئەت مەۋسۇمىنىڭ قىرانىغا بەلگە بېرىپ تۇراتتى. نەۋبەتىگە ھەدىيە قىلىنغان، سۆيگۈ ۋە نىكاھ بەختىنىڭ گۈزەل ئەستىلىكلىرىگە شاھىت بولۇپ ئىككى ئالەم جەننىتىنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرغان ئالمىزار باغ ئىچىدىن كىمدۇر بىرىنىڭ بۇيرۇق تەلەپپۇزىدىكى زىل، نازۇك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. نەۋبەتى بىلەن ساباھىدىن بىر ـ بىرىگە مەنىلىك بېقىشىپ ئىچكىرىگە نەزەر سالدى. ئىچكىرىدە، دەرۋازىدىن قورۇ ئالدىغىچە سوزۇلغان يولدا خىلىلا بويى تارتىپ يىگىتلىك

[1] «ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى» (3)، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1993 ـ يىل 3 ـ ئاي نەشرى 141 ـ بەت.

مەۋسۇمىگە يېقىنلاپ قالغان، مەھەللىدىكى باللارنى مېۋە يىغىش ئىشلىرىغا سېلىۋاتقان ئېرفان كۆرۈندى. ئۇ سول قولىنى بېلىگە تىرەپ ئوڭ قولىدا ئالدىراش ئىشلەۋاتقان باللارغا بۇيرۇق - ئىشارەت قىلىپ قەددىنى تىك تۇتقىنىچە مەغرۇر تۇراتتى. ئۇ شۇ تۇرقىدا بوۋىسى ئەيسا بەگ بىلەن ئانىسى پاتىمەنىڭ سۈپەت - سۇباتىنى ئۆزىگە مۇجەسسەم ئەتكەن بولۇپ، نەۋبەتتىكە گويا پاتىمە- نىڭ بىر چاغلاردىكى قەيسەر، جەسۇر سىيماسىنى ئەسلەتتى. شا- ئىرنىڭ ۋۇجۇدى لەرزىگە كەلدى، تەشنالىق ۋە سېغىنىش ھېسسى- ياتى يۈرىكىدىن كۆچ بىلەن تېپىپ، كۆزلىرىدىن سۈپسۈزۈك ياش بولۇپ ئېقىپ چۈشتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئاشۇ ئوغلىدىن ئىبارەت بىرلا بايلىقى، بىرلا ۋارىسى ۋە بىرلا ئائىلىۋى شادلىقى قالغانىدى. ئۇنى سۆيۈش ۋە تەربىيىلەپ قاتارغا قوشۇش بىلەن ئورۇندىلىدىغان بۇرچ، پەرز ئالدىدا شائىر ئەمدى ئاۋۋالقىدىن پەرقلىق ھالدا ئۆزد- نى تولىمۇ بەختىيار ۋە تولىمۇ شەرەپلىك ھېس قىلدى. ئەبەدىيەت- نىڭ ئىپتىخارى، ئائىلىۋى سائادەتنىڭ يادىكارى سۈپىتىدە بالاغەت پەسلى باھارىغا تۇتاشقان سۆيۈملۈك ئوغلىغا قاراپ ئىنتىلدى. ئېرفان دەرۋازىنىڭ قېيىشىپ ئېچىلغان مۇڭلۇق ئاۋازىدىن چۆچۈپ كەينىگە قايرىلدى ۋە ئۆزىگە تەلمۈرۈپ، ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان خىزىر سۈپەت ئىككى كىشىنى كۆرۈپ ئۆز ئورنىدا بىرنەچچە دەقىقە تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن «ئاتا!» دېگىنىچە يۈگـۈرۈپ كـەلدى. ئـاتا بىلەن بالا بىر - بىرىگە ئېسىلىپ، باغىر ۋە يۈز - مەڭز يېقىپ، ئۆزئارا بەخت - شادلىق ياشلىرىنى ئاققۇزغاندىن كېيىن، چىنىدەك پاكىز تازىلىنىپ، رەتلىك سەرەمجانلاشتۇرۇلغان ئايۋان ئۆيگە كىرىپ ئارام ئېلىشتى.

شائىر ئوغلىغا يېڭىۋاشتىن نەزەر سېلىپ، ئۇنى يېڭىۋاشتىن تونۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلدى. چۈنكى، ئېرفان ئون تۆت ياشقا قەدەم قويۇپ خېلىلا بوي تارتىپ قالغان، بوۋىسىنىڭ كەينىدە يۈرۈپ ئادەمگەرچىلىك قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئۆگەنگەن بولۇپ، قولتۇق سەھراسىدىكى بارچە كىشىنىڭ تىلىدا تەرىپلىنىپ، دىلىدا

ئەتىۋارلىنىپ، شائىرنىڭ نام ـ شۆھرىتىگە ھۆسن قوشقانىدى. ئۇ، نەسىل ئېتىبارىدا رەڭ تۈزگەن لاياقەت غۇنچىلىرىنى شېئىر- يەت ۋە قەلەم ئىشى بىلەن ئەمەس، بەلكى بەگلىك ـ ئەلەم ئىشى بىلەن ئېچىلدۇرۇش ئىشتىياقىدا تاشقىنلايتتى. بۇ ھال، شائىرنىڭ كۆتكىنى بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇ بۇ خىل تەبىئىي رايىغا، ئۇنىڭ ئەل ـ ئاۋامغا پايدىلىق بولغان بەھرىدار كېلەچىكىگە ئۇمىد- ۋار نىگاھلىرى بىلەن تىكىلىش ئارقىلىق ئوغلىنى ھەق ـ ناھەق مىزانى، مېھىر ـ شەپقەت تەلقىنلىرى ۋە ئاتا مىراس تېبابەت جەۋھەرلىرىدە پىشۇرۇپ يېتىلدۇرۇش قارارىغا كەلدى. شائىر بۇ قارارلىرىنى مەسلىھەت تەرىقىسىدە ناھايىتى تەسىرلىك سۆز ـ ئىبارە ۋە قايىل قىلىش كۈچىگە باي دەلىل ـ ئىسپاتلار بىلەن ئېيتىپ، ساباھىدىنىنىڭ تەرپىگە ۋە ئوغلى ئېرفانىنىڭ تولۇق رازى- لىقىغا ئېرىشتى.

ئىنسان بالىسى ھامان تەبىئەت ئالىمىدە ئەركىن بەرق ئۇرۇپ كۆكلەپ ياشنايدۇ. ئۇنىڭ رايى، ئەرك مەۋقەسى ئۆزى بىلەن ئۆزىنىڭ قارشىسىدىكى جەلپكار بوشلۇقلاردا يول ئېچىپ، ئاڭ ـ ئىدراكىنىڭ ئالاقىدار ئۇيغۇنلۇقلىرىدا شەكىل تۈزىدۇ. ئۇنىڭ تەر- بىيە ۋە ئەخلاق ئالىمىدە ئېگىلىشى، ئۆزگىرىشى ئۆزىدىن ھالقىپ تۇرغان نىسبىي زور كۈچكە ئىلاجسىز يوسۇندا بىلدۈرگەن بىر مەھەللىك ئىنكاسى سۈپىتىدە ئۆزلۈك ماھىيىتىنىڭ تۈپكى رايىنى يوشۇرۇپ قالىدۇ. شۇڭا، بىرلىك تەربىيىسى سانىسىز ئۆزلۈك ھالقىلىرىنى ئۆزىنىڭ مۇتلەق زەنجىرىگە چاتالمايدۇ، بىرلىك تەر- بىيىسى ئاستىدا ھەم بىر ـ بىرىدىن پەرقلىق بولغان ئۆزلۈك تۇغۇندىلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ. ئىنسان قان ھالىتىدە ئۆزىنى سەزگەندىن باشلاپ تاشقى دۇنيانىڭ ئۇچۇرلىرىنى قوبۇل قىلىپ بارغىنى ئۇچۇن، ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسىي روھىيەت تۈزۈلمىسى ئاڭ ـ ئىدراكتا ئۆزىنى سېزىشتىن ئاۋۋاللا مۇئەييەن تۇراقلىق ھالەتنى ئىدارە قىلىپ بولغان بولىدۇ. بۇ خىل ھالەت ئەزەلىي ھاللىق مۇتلەق ئەرك ـ ئىختىيارنى ياقلايدۇ، نەسلىگە تالىق تۈپكى

مەنبەنى ئېقىنلار بويىچە ئىستىمال قىلىپ، ئۆزلۈك ھاۋاسىنىڭ تەتۈر كىلىماتىغا قارشىلىق بىلدۈرىدۇ. ئاڭ ۋە ئىدراك، گەرچە تەربىيە ئالمىنىڭ، ئىجتىمائىي ياشاش مۇھىتىنىڭ مەھسۇلى سۈ-پىتىدە قارالسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ ئۆزلۈكتىكى نىجاتلىقى ئىنساننىڭ ماھىيەت چوڭقۇرلۇقىدىكى ئەزەلىي ھاللار تەرىپىدىن شاللىنىپ خاس بىر سۈپەتتە خاس بىر تەرەققىيات يولىغا سېلىنىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، ئادەم ئالەم ھۆسنىگە ھۆسن قوشىدۇ، پەرقلەر رىغبىتى بىلەن ئۆزىنى ۋە دۇنيانى ئىلگىرى سۈرۈپ، تەبىئەت ياتلىشىشى ۋە بىر ئەندىزىلىك بۇرۇقتۇرما ھايات پاجىئەلىرىدىن ھالقىپ كېتىدۇ.

ئىنسان بالىسىنىڭ ئەڭ ئالىي بەختى ۋە شەرىپى ئۆز ئۆزىگە ئېرىشىشىنىڭ بەھرىدار كەڭلىكلىرىدە روي بېرىپ نۇرانە جىلۋىلەرگە تولىدۇ. ئۆزىنىڭ ئۆزگە ئېرىشىشى خىرە كۆزلەرگە ئادەت مەنىسىدە تاشلىنىدىغان يەككە - يېگانىلىك ۋە تەنھالىق بولماستىن، بەلكى ئۆزىنىڭ بىر پۈتۈن ھايات رىشتىگە باغلانغان بارلىق ھايات تەركىبىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدىكى ئالەملىك بىرلىك، ئادەمىي مۇكەممەللىككە ئېرىشىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇنداق سائادەت ۋە شەرەپ ئۇزاقتا سوزۇلغان قان - تەر ۋە چەكسىز رىيازەتلەرنىڭ مەھسۇلى سۈپىتىدە ئىنسان بالىسىنىڭ تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە روھىيەت ئالىمىدىكى كامالىتىگە بەلگە بېرىپ، ئۇنى زامانلار دولقۇنىدا ئۈزگۈچى نىجادىيەت كېمىسىنىڭ ئۇلۇغ رولچىسىغا ئايلاندۇرىدۇ. ئادەم، ئالەمنىڭ قارشىسىدا بىر ئالەم، ئالەم ئۇنىڭ ئىچىدە يەنە بىر ئالەم. ئادەم ئالەملەر بىرلىكىنى ئۇپۇق قىلغان تەپەككۇر قۇياشى. ئۇنىڭ ئۆز - ئۆزىگە ئېرىشىشى ئالەمگە ئېرىشىشى ۋە ئالەملەر بىرلىكىنى ئۇپۇق قىلغان تەپەككۇر قۇياشىغا ئېرىشىشىدۇر. شۇڭا، ئادەمنىڭ ئۆزىنى يوقىتىشى، ئۆزىدىن ياتلىشىشى ئالەمنى يوقىتىش ۋە ئۆزلۈك بەختىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى بولغان تەپەككۇر قۇياشىدىن ياتلىشىشى بىلەن بىر ئۇقۇم...

يىللار ناھايىتى تېز ئۆتمەكتە ئىدى، يىللارنىڭ ئوي - تەپەك-

كۇر ۋە مېھنەت ھىممىتى بىلەن بىرلىشىپ ئۆزىنىڭ بەھربدار كەڭلىكىنى نۇرانە ھايات جىلۋىلىرى بىلەن بېزىشى ئارقىسىدا، ھەممە ياق خۇددى ئاداققى باھار مەنزىرىسىگە ئوخشاش يېشىللىق ئىچىدە مەپتۇنكار جىلۋە ئەيلەپ، شائىر نەۋبەتى ۋە ئۇنىڭ قەلب رىشتىسىگە چېتىلغان بارلىق كىشىلەرنى بىر ئورتاق ئەزەلىي مەن-زىللەرنىڭ نۇرانە باغرىغا يېتەكلەپ بارماقتا ئىدى. قوۋمى شەھە-دان مازىرىنىڭ شىمالىي چېتىگە، مەسچىتكە ياندىش جايلاشقان تىلاۋەتخانا ھويلىسىدىكى كەڭ سۇپىدا شائىر ھەر كۈنلۈكى يۇكۇ-نۇپ ئولتۇرۇپ، ئىبادەت ۋە ئىستىقامەت بىلەن مەشغۇل ئىدى. تىلاۋەتخانىدا ئادەم ئۈزۈلمەيتتى، بۇ يەر ئەمدىلىكتە كىتاب ئوقۇغۇ-چى ۋە ئىلىم تەھسىل قىلغۇچىلارنىڭ دەرگاھى بولۇشتىن سىرت، يەنە بىمارلارنىڭ داۋا تاپىدىغان شىپاخانىسىغا، ئاچ - يالىڭاچ كەمبەغەللەرنىڭ، ماكانسىز قەلەندەر - ئاشىقلارنىڭ ئاش - تاماق ۋە كىيىم - كېچەككە ئېرىشىدىغان ساخاۋەتگاھىغا ئايلانغانىدى. شائىر ئۇ يەردە تېۋىپ، ۋائىز، ساخاۋەتچى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ باغرىدىن تېشىپ تۇرغان مېھىر - شەپقەتلىرىنى كىشىلەرگە پۈتۈنسۇرۇك بەخشەندە قىلاتتى. كېچىلىرى ئۆيىدە ئوغلى ئېرفانغا ھايات قانۇنىيەتلىرىدىن تەلىم - ساۋاق بېرىپ، ئاتا ئاتا مىراس تېبابەت ھۈنىرىنى ئۆگىتىپ تۇنلەرنى تاڭلارغا ئۇلايتتى. ئەمما، ئۇ ئۆزىنىڭ يەككە مەۋجۇتلۇق سېزىملىرىدە ئۆزىنى يەنىلا رېئال بىر ھالدا تەنھا سېزەتتى. ئۇ شۇ خىل تەنھالىق تۇيغۇلىرىدا ئەقىل يېشىغا يەتكەندىن بۇيان كۆرگەنلىرىنى، ئوقۇغانلىرىنى، ئاڭلىغان-لىرىنى ۋە بىلگەنلىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تەپەككۇر ۋە ئىدراك قىلىشتىن ھاسىل بولغان تېخىمۇ كەڭ مەنزىرىلەرنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇنىڭ تەنھا شۇ تۇرقى پۈتكۈل ئالتە شەھەر مەملىكىتى، ھەتتاكى پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بىلىش يۈكسەكلىكىدە سىزىلغان رەڭدار سۈرەتلىرىنى ئۆز ئىچىدە يوشۇ-رۇپ تۇراتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ قەلبى شاۋقۇنلۇق دەرياغا ئوخشاش دولقۇنلار ئەۋجىدە ئۆرلەپ تېشىپ، ئۆزىنى خاس بىر ئىنسان

سۈپىتىدە قورشاپ تۇرغان بارلىق سىرتقى شەكىللەرگە شىددەت بىلەن ئۇرۇلاتتى. ئۇنىڭ ھەر قېتىملىق يېڭى ئىجادىيەت نەتىجىلىرى ئەنە شۇ خىل تەرزدە ئۈزلۈكسىز يۈز بېرىپ تۇرىدىغان روھ بىلەن تەننىڭ، روھ بىلەن ئالەمنىڭ، شۇنداقلا يەنە روھ بىلەن ئاللانىڭ ئۆزئارا سوقۇلۇشى ۋە قايتىشى داۋامىدا تارقىغان ئاجايىپ جۇلالىق تۇيغۇ ۋە ئىدراك ئۇچقۇنلىرىدىن مەيدانغا كېلەتتى. شائىر قەلبىدىكى ئەبەدىيەت ئىشتىياقى تەپەككۇرنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ۋە ئەڭ نازۇك قاتلىرىدىن رەڭدار چېچەكلەر ئېچىپ، تۇيغۇ ۋە ئىدراك سەللىرىنى ئالەم ئارا ھەيۋەت بىلەن تاشتۇرۇپ باراتتى. سۆزلەر، مىسرالار ئۆزىنىڭ ماس - ئۇيغۇن قاپىيە، ۋەزىنلىرىدە شائىر قەلبىنىڭ سۈپسۈزۈك ئەينەكلىرىدە جىلۋىلىنىپ، قەلەم ھىممىتىدە سېرىق خوتەن قەغىزىگە مارجاندەك تۆكۈلۈپ تۇراتتى. شۇ قاتاردا ئۇنىڭ كۆز ياشلىرىمۇ بۇ قولىيازمىلارنى پات - پاتلا نەمدەپ، ھۆلدەپ باراتتى.

شائىرنى ئاخىرەت شىددەتلىرى ۋەھىمىگە سالماقتا ئىدى، ئۇ ئۆز ھاياتىنىڭ بۇ قېرىلىق دەۋرلىرىدە ئۆلۈم دەھشىتى ۋە ئاخىرەت شىددەتلىرىگە يۈز تۇتقان ھالدا ياشلىقىدىن خېلىلا ئۇزاپ كەتكەن، ئۇ ئالەمنىڭ پىنھان سوراقلىرىنى ئۆز گۇناھى ۋە ساۋابى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ يادىدا تۇتقانلىقى ئۈچۈن، ئاخىرقى مەنزىل، ئاخىرقى ئۆتكەل ۋە ئىمتىھان ئۇنىڭغا ناھايىتى مۇشكۈل تۇيۇلماقتا ئىدى. شائىر ئۈچۈن ئۆمۈر بىر سىناق - ئىمتىھان ئىدى، ئۇنىڭ ئاخىرقى خۇلاسىسىدە ئىنسان بالىسىنىڭ ئۆمۈرلۈك ھاياتىدا تاپقان ساۋابى بىلەن ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرى ئۈستىدە ھۆكۈم چىقىرىلىپ تەقدىرى بىر ياقلىق قىلىناتتى. شائىر ئۆزىنى ئاشۇ دەملەرگە قويۇپ تۇۋا - ئىستىغپار ئوقۇدى، ساۋابىدىن گۇناھىنى ئۈستۈن قويۇپ، پۇشايمان ئىلكىدە كۆز يېشى قىلدى. بۇ خىل گاڭگىراش تېپىدىكى مۇجمەل ھېس - تۇيغۇلار شائىر ھاياتىنىڭ رېئال ھەقىقەتلىرىگە ئۇيغۇن بولمىسىمۇ، ئەمما ئاخىرەتنىڭ ئىزچىل تۈردە ئومۇميۈزلۈك تەكىتلىنىپ روھىي ئالەمگە باشتىن - ئاخىر چوڭ-

قۇر سىڭدۇرۇلۇشى ھەربىر ئىنسان بالىسىدا ئۆزىنى گۇناھكار ھېسابلايدىغان ئادەتنى يېتىلدۇرگەنىدى. شائىر شۇ تەرزدە ئۆزىنى ئۆرتەپ، كۆيدۇرۇپ تۇرغان ئاخىرەت شىددەتلىرىدىن كۈچلۈك ئىلھام ۋە ھاياجانغا چۆمۈپ تەڭرىگە يۈزلەندى ۋە ئۇنىڭ مېھىر - شەپقىتىدىن ئۈمىدلەر كۈتۈپ ساۋاب - رىزقىغا يېڭىۋاشتىن ئىرادە باغلىدى. ئۇنىڭ شۇ دەملەردىكى قەلب كۈيلىرى رىتىملىك دولقۇن ياساپ سىرىق خوتەن قەغىزى يۈزىگە دەممۇ دەم تۆكۈلمەكتە ئىدى:

ئاخىرەت شىددەتلەرىدىن تۇرفە غەم كەلتۈرمىشەم،
ھەر سەھەرلەردە كۆزۈمدىن قەترە نەم كەلتۈرمىشەم.
بۇ «ئەلىف» دەك قامەتىم دەۋزەخ غەمىدە بولدى «نۇن»،
يازۇقۇمنىڭ جىھتىدىن قەددىمنى خەم كەلتۈرمىشەم.
ھەر زەمان قىلغان گۇناھىمغە نەدامەت ئەيلەبان،
نەفسىمەكىم، بىر قەنائەتدە ئەلەم كەلتۈرمىشەم.
رەھمەتىڭ بىرلە گۇناھىمنى كەچۈرگىل، ئەي ئىلاھ،
دەرگەھىڭغە ئىلتىجا، ئەفۋى، كەرەم كەلتۈرمىشەم.
كىردىگارا، بەندەگە تەۋفىقۇ تائەت قىل ئەتا،
قۇللۇق ئەيلەپ سەجدەگە باشىمنى خەم كەلتۈرمىشەم.
پادىشاھا، تۆرت نېمەرسەدۇر، سېنىڭ گەنجىڭدە يوق،
يوقلۇقۇ ئاجىزگىنە ھاجەت بەھەم كەلتۈرمىشەم.
ئەي خۇدايا، رەھمەتىڭدىن نەۋبەتى ئۈمىدۋار،
تەۋھىدىڭغە مەن گۇناھكارى قەلەم كەلتۈرمىشەم①.

شېئىر - نەزمىلەر شائىر قەلبىنىڭ پىنھان خىلۋەتلىرىنى ئەبەدىيەت روھىدا يورۇتۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، شائىر خۇددى قاباھاتلىك چۈش قوينىدىن ئويغىنىپ ئۆزىنى بەختىيار بىر ھالدا كۆرگەندەك خۇش تەبەسسۇم ئىلكىدە مۇلايىم كۈلۈمسىرىدى. ئۇ-

① «دىۋانى نەۋبەتى»: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 - يىل 9 - ئاي نەشرى 67 - بەت.

نىڭ كۆيلىرى ئىلىم - مەرىپەت شامالىرى پىنهان بىر هالدا يەلپۈپ تۇرغان قەلب دەرەخلىرىنىڭ شىلدىرلاشلىرىدىن ئۆرلەپ، هېكمەت نۇر - شولىلىرىدىن رەڭ تۇزەپ قەلەم ھىممىتىدە جاراڭ-لايتتى. كۈي — مەۋجۇتلۇقنىڭ ئۆز - ئۆزى ئۇستىدىكى يەككە خۇلاسىسى ئەمەس، بەلكى ئۆزىدىن ھالقىغان ئالەم كەڭلىكىدىكى ھاياتىي خىتابلىرى بولغىنى ئۈچۈن، ئۇ ساداسىز، ھىممەتسىز گۇناھكار بەندىلەردىن پەرقلىق ھالدا ئۆز ئىگىسى، ئىجادچىسىغا ئەبەدىيەتنىڭ شانۇ شەرىپىدىن، ئىككى ئالەمنىڭ ساۋابى ۋە خەيرد-يىتىدىن بېشارەت بېرىدۇ. كۈينىڭ تەمى ھەم پۇرىقى ھايات چۆلىدە ھارغان، بېشى قايغان بىچارە يولۇچىلارغا بەھىر - ئوزۇق شاراپىتى بەخش ئېتىپ، ئۇلارنى ئادەمىي كامىللىق يولىغا مېڭىشقا چاقىرىق قىلىدۇ. شۇڭا، كۈي، شېئىر ۋە باشقا ئەدەبىي ھاسىلاتلار ئىلىم - ھېكمەت ھەم ئۇي - تەپەككۇر جەۋھەرلىرىنىڭ ئىنسان قەلبى ۋە ئىنسان ھەسىبى - ھالىغا يارىشا تۇرلۇك شەكىل تۇزۇشى سۈپىتىدە قەلەمكەشتىن ئىبارەت كۈيچى بۇلبۇلغا ئويغاتقۇچى، ئا-قارتقۇچى ئۇلۇغلار تۆرىدىن خاس ئورۇن بېرىپ ئەبەدىيەت ساماسىغا كۆتۈرىدۇ، شۇنداقلا تەڭرىنىڭ مېھىر - شەپقەتلىك قەلبىگە يېقىن سۈرۈپ بارىدۇ. ئېھتىمال بۇ دۇنيادا ئىنساننىڭ ئىنساننى ئويغىتىشى، ئىلىم - ھېكمەت نۇرى بىلەن ئاقارتىشىدىن ئۇلۇغ ۋە ساۋابلىق ئىش بولماس، ئاخىر.

ۋاقىت ئاتقان ئوقتا ئوخشاش ناھايىتى تېز سۈرئەتتە ئۆتمەكتە ئىدى، شائىرنىڭ كۆز ئالدى يوپيورۇق، ئىلھام - ھاياجانلىرى دولقۇنلۇق، كۈچ - قۇۋۋەتلىرى شاش ئىدى. ئۇ تىلاۋەتخانا ئىشلىرىنى شاگىرتى ئابدۇرەشىدكە تاپشۇرۇپ، ئۆيىگە قايتتى ۋە بارلىق شېئىر يازمىلىرىنى ئالدىغا كەڭ يايدى. شۇ دەم، شائىرنىڭ ئۆمۈر ھەققىدىكى ئاچچىق - چۈچۈك تەسىراتى كەمتەرىن لەۋزىگە قاتار تىزىلىپ ۋەزىندار بىر كۈينى ھاسىل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يازمىلىرىنىڭ ئاخىرقى بېتىگە مۇنۇ غەزەلنى نەقىشلىدى:

قىلمادىم ياخشى ئەمەل، بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ،
ھەق تەئالا نەزدىدە بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ.
ئۇمرۇم ئەللىك يەتتەگە يەتتى ھەنۇز مەن ئەل ئەمەس،
ئەمرى ھەقنى تۇتمايۇ بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ.
ھېچكىم مەندەك يەنە رەسۋايى ئالەم بولماغاي،
زۇلم ئەيلەپ مەن ئۆزۈمگە بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ.
زۇھدۇ تەقۋا قىلمادىم، يا خىزمەتى پىرى مۇغان،
ھېچ كار يەتكىلىغ نەھىس بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ.
ئاقىل ئىرسەڭ گۇلبە يەتكىلىغ چىغەنى قىلمە تەلەب،
ھېچ ۋەفا قىلماس ساڭا، بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ.
ئارىفۇ رىندانەلەر جامى مۇھەببەت قىلدى نۇش،
جۇستۇجو قىلغىلكى سەن، بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ.
نەۋبەتى قىلغىل قەنائەتكىم تاپىلسە نىئمەتى،
نۇش ئەيلە بىر دەمى، بىھۇدە ئۇمر ئۆتتى، دەرىغ①.

باغ ئىچىدە ھۇپپىدە ئېچىلغان قىزىلگۈللەرنىڭ خۇش پۇرىقى، تورلۇك قۇشلارنىڭ خۇش ئاۋازى پەنجىرىلەردىن ئۇچۇپ كىرىپ شىرە ئالدىدا مۈكچىيىپ ئولتۇرغان ئاق يۇزلۇك، ئاپئاق ساقاللىق خىزىر سۈپەت شائىرنىڭ كەيپىنى كۆتۈرەتتى. كۈندۈزلىرى قۇياش نۇرىدا، كېچىلىرى جىنچىراغ يورۇقىدا چوڭ ـ چوڭ ھۆسنخەتلەر-نى بەت يۈزىگە، بەلكى مۇشۇ ئالەمنىڭ كۆكسىگە نەقىشلەپ ئويۇۋات-قان شائىرنىڭ كۆز ئالدىدا ئاۋام ـ خەلق دەرياسىنىڭ ئەۋلادمۇ ئەۋلاد، زامانلاردىن زامانلارغا ئېقىپ تۇرغان ئۇلۇغ ئېقىنلىرى پات ـ پاتلا پەيدا بولۇپ، ئۇنى ئۆز قوينىغا تارتىپ كېتەتتى. شائىر ئۇ يەردە ئىنسان بالىسىغا كەمدىن ـ كەم نېسىپ بولىدىغان ئاجايىپ شېرىن، ئاجايىپ بەھرىدار بەخت ـ سائادەتنىڭ ھۇزۇرى-غا ئېرىشەتتى. شېئىرلار يەنە ئۆتكەنكى ھاياتنىڭ گۈزەل ۋە ئازاب-

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 54 ـ بەت.

لىق ئەس ـ خاتىرىلىرىنى جانلاندۇرۇپ، شائىرنى پات ـ پاتلا ئۆتمۈشىنىڭ رەڭدار قوينىغا چىللايتتى. شائىر شۇ ئارىدا ۋە شادلىق ھېسلىرى ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن روھىي ھالەت ئىچىدە ئۆز ـ ئۆزىگە ئىلھام بېرىپ، غەيرەت ـ شىجائەت بىلەن ئۆزىگە قايتىپ كېلەتتى. سىياھقا چىلىنىپ بەتكە قويۇپ بېرىلگەن شاش قەلەم ئېتى بەت يايلاقلىرىدا بولۇشىچە چېپىپ، بىردە يورغىلاپ، بىردە توختاپ ئالغا ئىنتىلەتتى. ئۇنىڭ چوڭقۇر ئىزلىرىدىن گۈزەل ۋە كۆركەم خەت گۈللىرى پورەكلەپ ئېچىلىپ، ئەبەدىيەت ئالىمىگە خۇش ھىد چاچاتتى. تەرلەر بىلەن ياشلارنىڭ قوشۇلۇپ ئېقىشى ھاياتىي نۇرلارغا چۆمۈلگەن رەڭدار گۈل ـ چېچەكلەرنى سۇغىرىپ تۇراتتى. شائىر مەستخۇش ئولتۇرۇپ، ھەربىر تال گۈل ۋە يوپۇرماقنى پېشانىسىگە، كۆزىگە، مەڭزىگە ۋە يۈزىگە يېقىپ ئۇزاق سۆكۈتكە چۆمگەندىن كېيىن، ئاجايىپ مۇڭلۇق بىر ناۋا ئەيلەپ قەلەمنى سۇندۇردى:

ئەي يارانلار بىز ئۆلۈرمىز يادىكار قالدى كەلام،
كىشىدىن قالغاي جەھاندا بىر نىشانە ياخشى نام.
مىڭ يۈزۈ ئاتمىشدا ئېردىكىم پەيەمبەر ھىجرەتى،
بۇ كىتابى نەۋبەتى تەسنىف بولدى ۋەسسالام.①

بۇ مىلادىيە 1747 ـ يىلىنىڭ ياز پەسلى بولۇپ، ھاۋا ئادەتتىن تاشقىرى دىمىق ئىدى. شائىر سىرتقا چىقتى ۋە ئىسسىق، ساپ ھاۋادىن كۆچەپ نەپەس ئالدى. شۇئان ئۇنىڭ يۈرىكى ئوت ئېلىپ كۆيگەندەك بولۇپ، پۈتۈن ئەزايى ـ ۋۇجۇدى چىدىلىق ـ چىلىق تەرگە چۆمۈلدى. غايىب بىر سېھرىي كۈچنىڭ پىنھان ئالامەتلىرى قەلبىدىن يالت قىلىپ كەچتى، ئاسمان بىراقلا پەسلەپ، ئۇنى ئۆز قوينىغا ئېلىپ دەس كۆتۈرگەندەك بولدى.

① «دىۋانى نەۋبەتى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995 ـ يىل 9 ـ ئاي نەشرى 102 ـ بەت.

شائىر ئىككى قولىنى ئىختىيارسىز هالدا ئېگىز كۆتۈرۈپ بىر هازا تۇرغاندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا بىر - بىرىگە جۈپلەپ نېمىلەرنىدۇر شىۋىرلىدى، ئاندىن هويلىدىكى سۈپىدا تاتلىق ئۇخلاپ ياتقان ئېرفاننى باشلىرىدىن مېھىرلىك سىلىغىنىچە چوڭقۇر خىياللار ئىچىگە غەرق بولدى.

6

ئالەمدىكى تەللىك، ئوخشاشلىق، شۇنىڭدەك بىر - بىرىگە يۆلىنىشچان تۈزۈلگەن جانلىقلار زەنجىرى هەر يەر، هەر جايدىن كەلگەن ئاغرىق - بىمارلارغا شىپالىق بېرىپ ئالدىراش ئىشلەپ يۈرگەن نەۋبەتنىڭ خىيالىنى ئۆزىگە بەند قىلىۋالغانىدى. تېبابەت ۋە ئۇنىڭ شىپالىق رولى ئەنە شۇ خىل هالەتلەرنىڭ قانۇنىيىتىدىن پايدىلىنىش نەتىجىسىدە مەيدانغا كېلىپ، ئىنسان ئەۋلادلىرىنىڭ تەبىئەتتىن هالقىغان ئۇلۇغۋار ئەقلىي كۈچ - قۇدرەتلىرىنى ئىسپات ئەتكەنىدى. شائىرنىڭ نەزەرىدە ئالەم بەندىگە پۈتۈنسۈرۈك بەخش ئېتىلگەن نېسۋە ۋە رىزىقتىن ئانچە يىراق بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ باغرىدىكى جىمىكى جانلىق ئۆزئارا بىر - بىرىنى تەقەززا ۋە شەرت قىلغان هالدا ئىنسان تېنىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتى هەم ئەسلىي سۈپىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش خاسىيىتىدە سىرلىق، سېھىرلىك جىلۋىلەنمەكتە ئىدى. جانلىقلار دۇنياسى ئىنساننىڭ ئادىدىي ئىستېمال ئېھتىياجىدىلا ئەمەس، بەلكى ئەڭ مۇھىمى تەپەككۇر ۋە ئىختىرا ئېھتىياجلىرىدا تېخىمۇ يۇكسەك ئورنى، رولى ۋە قىممىتىنى تېپىپ، شىپالىق خاسىيىتىنى نامايان قىلىدۇ. ئىنساننىڭ جانلىقلار دۇنياسىنىڭ مەركىزىدە بارلىققا تۈتىشىپ ۋە بارلىقنى هالقىش مەيدانى قىلىپ تىك تۇرۇشى بۇنىڭ مىسالى. ئۇ بارلىقنىڭ ئىگىسى بولغىنى ئۈچۈن، هاياتلىق ئالىمى ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆزىنى ساقلاش بۇرچى هەم ئىپتىخارىنى داۋام ئەتتۈرۈپ بارالايدۇ. شائىر جانلىقلار ئالىمىنىڭ تەركىبى، تەرتىپى، تۈر -

خىلى ۋە ئۇلارنىڭ يەككە خۇسۇسىيەتلىرى خۇسۇسىدا ئوي سۇرۇپ، ئىنسان بالىسىدا كۆرۈلىدىغان ئاغرىق ـ سىلاقلارنىڭ ئەم ـ داۋاسىغا چارە ئىزدەيتتى. شائىردا مۇشۇ يېشىغىچە ھاسىل بولغان تەجرىبىلەر، بىمارلاردا كۆرۈلگەن بەلگە ـ ئالامەتلەر، شىپالىق تىپىشنىڭ نەتىجىلىرى، تېبابەت رىسالىلىرىدىكى بايانلار ۋە چەكسىز ئىمكانلاردا جەلپكار كۆرۈنگەن جانلىقلار دۇنياسى ئۇنىڭ تەپەككۇر بوشلۇقلىرىدا قەلەم ھىممىتىگە تارتىشقان مىسلىسىز كۈچلۈك بىر ھەۋەس ـ ئىشتىياقنى جۇلالاندۇردى. شائىر ئۇنىڭ ئالدىدا دەسلەپ تەمتىرەپ ئىككى خىيال بولدى، كېيىنچە ئىچ ـ ئىچىدىن غەيرەتلىنىپ قولىغا قەلەم ئالدى. دەپتەرنىڭ باش بېتىگە چىرايلىق قىلىپ «شىپانامە» دېگەن سۆزلەر يېزىلدى، ئىككىنچى بېتىدىن باشلاپ ئاللاغا مەدھىيىلەر، ئۇنىڭدىن كېيىن ئالەمنىڭ يارىلىش خاسىيەتلىرى، ئادەم ۋە باشقا جانلىقلارنىڭ تۇر ـ خىللىرى، خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىكلىرى، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى تايىنىشچان شەرتلىك مۇناسىۋەتلەر... ئىشقىلىپ، جانلىقلار ئالىمى ھەققىدىكى ئومۇمىي بايانلار مەنتىقىي يوسۇندا قەلەمگە ئېلىنىپ ، قەدەممۇ قەدەم تېبابەتنىڭ ئۆزىگە ئىچكىرىلەپ كىرىشكە باشلىدى. رەھمەتلىك ئاتا، خوتەن مۇلكىنىڭ داڭلىق تېۋىپى مۇھەممەدنىڭ ئەس ـ خاتىرىلەر ئارا نۇرلىنىپ تۇرغان سۆيۈملۈك ئوبرازى ۋە تېبابەت ئۇستىدىكى ماھارەتلىرى نەۋبەتىگە روھىي ياقتىن ئىلھام، رىغبەت بەخش ئېتەتتى. ياشلىق باھارىغا يەتكەن ئىرفان ئاتىسىنىڭ تۇرلۈك ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ، ئۇنىڭ مۇشكۇلىنى ئاسان، يىرىقىنى يېقىن قىلىپ بېرىۋاتاتتى. نەۋبەتى زامانلار سىرتىدا، ئىنسانىنىڭ خاس ھايات ئېقىنلىرى بويىدا ئىلىم ـ ھېكمەت مارجانلىرىنى سۇزۇپ، ئۇلارنى رەڭ ۋە خىللىرى بويىچە دىل يىپلىرىغا ئۆتكۈزۈپ، ئوي ـ تەپەككۇر بارماقلىرى بىلەن بىر ـ بىرلەپ سىيراتتى. ھەربىر قېتىملىق ئايلىنىشتىن ھاسىل بولغان نۇرانە شولىلار بىلەن قۇپقۇرۇق بەت يۈزىنى يورۇق ئەيلەيتتى.

كۈنلەر ۋە ئايلار قارام ئوۋچىغا ئۇچرىغان كېيىك بالىلىرىدەك بولۇشچە چېپىپ ھەش - پەش دېگۈچە يىللار ئورمىنى ئىچىدە كۆزدىن غايىب بولماقتا ئىدى. يىللار ئورمىنىدا پەسىللەر ئىشرەت سۈرەتتى، پەسىللەرنىڭ ئەركە قەدىمى ئەتراپنى گاھ خۇش پۇراق گۈل - چېچەككە پۈركىسە، گاھ زۇمرەتتەك ساپ ۋە قېنىق يېشىللىق تونىغا ئورايتتى، گاھ زەر - ئالتۇن رەڭگىدە تاۋلاپ ھوسۇل - نېمەتنى شېخى - بېغىچىدىن ئۈزسە، گاھ جۇدالىق سازىنى چېلىپ زىمىستان دەھشىتى بىلەن قۇرۇق قاقشالغا ئايلان-دۇرۇپ قوياتتى. نەۋبەتنىڭ شېئىرىيەت گۈلخانلىرىدا تاۋلانغان جۇلالىق سۆز خەزىنىسى خۇددى پەسىللەرنىڭ ئەركە يورغىسىغا ئوخشاش ئۆزىنىڭ ئاجايىپ جۇلالىق دۇر - گۆھەرلىرىنى بەت يۈزىگە چاچماقتا ئىدى.

ئېرفان كېرىيە تاغلىرىدا، بولۇپمۇ كېرىيە دەرياسىنىڭ يۇقى-رى ئېقىنلىرى بويىدىكى پۇلۇ[1]تاغلىرىدا ئاتىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن ئۈچ ئايغا يېقىن دورىلىق ئۆسۈملۈك ۋە دورىلىق ھايۋانات ماتېرىياللىرىنى يىغىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، نېمە ئۈچۈندۇر ئاتىسىنىڭ كۆزىگە تىك بېقىشتىن ئەيمىنىپ يەر ئۆزرە باققىنىچە تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئاتا بالىدا ناھايىتى ئاز كۆرۈلىدىغان بۇ خىل ھالەتتىن ئېسىنى يىغىپ، خۇددى ئەينەكتەك سۈزۈك قەلب تۇيغۇلىرى بىلەن ئوغلىنى ئاستا - ئاستا ئۆزىگە تارتتى. بالىنىڭ قەلبىدە خېلىدىن بېرى شەكىل ۋە مەنە تۈزۈپ بولغان پىكىرلەر شۇئان ئاتىنىڭ قەلب ئەينەكلىرىدە ئەكس ئېتىپ رازىمەنلىك ۋە تەقەززالىق ھېس - ھاياجانلىرىنى قوزغىدى. شۇڭا، ئۇ كۈتۈش ۋە رىغبەت بېرىش مەقسىتىدە سۈكۈتكە چۆمۈپ ئوغلىنىڭ باشلىرى-نى مېھىرلىك سىلىدى. بالا بېشىنى كۆتۈردى، ئۇنىڭ قاپقارا نۇرلۇق كۆزلىرى ئاتىسىنىڭ كۆپكۆك كۆزلىرىنى سۆيۈپ ئۆتۈپ ئۇدۇلدىكى شىرە ۋە شىرە ئۈستىدىكى كىتابقا قادالدى، ھايالشماي-لا ئۇنىڭ چوغدەك قىپقىزىل لەۋلىرى ئېچىلىپ، ئاپئاق سەدەپتەك

[1] پۇلۇ — كېرىيە ناھىيىسىنىڭ ئاتچان يېزىسىغا قاراشلىق كەنت.

چىشلىرى ئارىسىدىن سۆزلەر ئۇچۇپ چىقتى:
— كەمىنە نادان ئوغۇللىرىنى كەچۈرسىلە، مۆھتەرەم ئاتا! تەربىيەتلىرىگە كۆنمەي ئويۇن ـ تاماشا كەينىدە ھەرەڭ ـ سەرەڭ يۈرۈپ ئۆتكۈزگەن كۈنلىرىمگە ئەپسۇس ـ نادامەت چېكىمەن. نېمە ئۇچۇندۇر، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقا، بۇ دۇنيانىڭ ھازىر ـ زاھىر نېمەتلىرىگە كۆز يۇمۇپ ئۇ دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرىنى تەمە قىلىپ يىغا ـ زار قىلىشقا دىلىم ئۇنىمىدى. ئۆزۈمنى زورلاپ قىلغان ئۇرۇنۇشلىرىممۇ تەبىئىتىمدىن ئۆرلەپ تېشىپ ھەمىشە ئارام بەرمەيدىغان باشقىچە بىر كۈچ، باشقىچە بىر ھەۋەس ـ ئىشتىياق تۈپەيلى كارغا كەلمىدى. مېنىڭ قارىشىمدىكى ئالەم دېھقان تەرى بىلەن ياشارغان، مۇنداق تەرگە چۆكۈش ۋە ئۇنى ئاقىلانە ئەمرىمەرۇپلار ياردىمىدە ئەل پايدىسىغا يۈزلەندۈرۈش توقلۇقتىن، بەخت ۋە مەئىشەتتىن دېرەك بېرىدۇ. بۇنىڭ ساۋابى ئىككىلا ئالەمدە بەندىنىڭ يۈزىنى يورۇق ئېتىدۇ. ھالال كۈچنى ھالال مېھنەتتىن چەتنەشتۈرۈپ، كۈتۈش تۆشەكلىرىدە ياتقان بەندىنىڭ كۆنى قەلەندەر ـ دىۋانىلەرنىڭ كۈندەك خارۇ زارلىقتا ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇق دۇئا ۋە ئىبادەتلىرى بەندىلەرنى ئالداش ھېسابلىنىدۇ. ئۇنداقلار ئاللانىڭ نەزەرىگە چۈشمەيدۇ. ئىلىم سىڭمەيدىغان، ھاۋاسى تۇتۇلۇپلا تۇرىدىغان بىخۇد، نادان ئەلدە جىمىكى ئىش ـ كۈشلارنىڭ تىزگىنى بەگ ـ غوجىلارنىڭ ئىلكىدە تۇتۇـۇپ تۇرىـلـىدۇ، مەن··· مەن ئاشۇ تىزگىنىنىڭ قۇدرىتىگە كۆڭۈل مەيلىمنى بەردىم. بۇنىڭ ئۇچۇن ئالدىلىرىدا كۆپتىن ـ كۆپ نومۇس قىلسام ۋە خىجالەت تارتساممۇ، ئەمما ئىرادەمگە قارشى ئىش كۆرۈشكە بەكلا ئاجىزمەن. ئۈمۈرلۈك مۇرادىم — ئەلگە بەخت ۋە سائادەت ياردىتىش، يېتىم ـ يېسىر، ئاجىز ـ مىسكىن ۋە غېرىبلارنىڭ بېشىنى سىلاش بىلەن ھاسىل بولۇر. ئۆزلىرىنىڭ يوللىرىنى تۇتالمىغىنىم ئۇچۇن ئەپۇ قىلىشلىرىنى ئۆتۈنىمەن، مۆھتەرەم ئاتا!
شائىر ئۆز ئويلىرى بىلەن بۇ مەردانە، قورقۇمسىز سۆزلەرنىڭ ئۆزئارا ئۇچرىشىپ يوپيورۇق ئۇچقۇن ھاسىل قىلغان جايلىرى-

دا توختاپ، خۇددى ئۆز ـ ئۆزىگە نىشانەن ئېيتقاندەك بوشقىنا شىۋىرلىدى:

— ئىختىيار ئۆزۈڭدە... مەيلىڭگە چەك قويما... ئۆز بىلەن ئاۋامدىن ھالقىپ، ئۇزاپ كەتكەن ئاشۇ يىراق چەكسىزلىكلەردە نە تەقدىر... سەرسانلىق...، — شائىر لېۋىنى چىشلەپ ئۇنىنى ئىچىگە يۇتتى ۋە ئاشۇ يوپيورۇق ئۇچقۇن ھاسىل بولغان خەيرلىك نۇقتىلارغا قايتىپ ئالغا كېتىۋەردى. يېقىنلا يەردە ئوغلى ئېرفاننىڭ نىكاھ گۈلى ئېچىلدى، بىراق ئۇزاققا قالمايلا كېرىيە بېگى شائىرنى ئۆز يېنىغا چىللاپ شەھەرگە ئەكەتتى.

ئىنساننىڭ ئۆزىدىن كېچىشى ھەرقاچان، ھەر زامان مۇتلەق مۇمكىن بولمايدىغان ئىشلار جۈملىسىدە بىر تراگېدىيە.

ئىنساننىڭ يۈكسەلگەن غايىۋى ئىستەكلىرى قايسى خىل دەرىجە، قايسى خىل تەرزدە روي بېرىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ ھامان ئۆزنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ياكى ئۆزىنىڭ تۈپكى نىجاتلىقىنى بېشارەتلەپ تۇرىدۇ.

مىسالكى، ئىشق ئوت بىلەن سۇغا ئالاقىدار تەخىرسىز جەريان. ئۇنىڭ جەريانى ئىنسان، دۇنيا ۋە تەڭرىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجە، ئۈچ قاتلام ئارىسىدىكى زەنجىرسىمان بوشلۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىنسان بالىسىنىڭ ئىشق دەۋاسىدا ئۆزگىگە ۋە دۇنياغا باغلىنىشى، ئۇلارنىڭ ئوتىدا كۆيۈپ سۇيىدە ئېقىشى قارىماققا ئۆزنى ئۇنتۇش ھالىتىدە كۆرۈنسىمۇ، ئەمما ئۇ ماھىيەت جەھەتتە يەنىلا ئۆزىنىڭ ئەسلىنى، ئارزۇ ـ ئىستىكىنى، ۋىسال ھەم سائادىتىنى ئىزچىل ئالغا سۈرىدۇ. ئوخشاشلا، ئىنساننىڭ تەڭرى ۋەسلىگە ئېرىشىش يولىدىكى ئاساسىي ئۇرۇنۇشلىرىدا ئۇنىڭ بېھىش ـ جەننەت نەمەسى ۋە ئۇ ئالەمنىڭ باقىيلىق ھۇزۇرىغا تەلپۈنۈش ئارزۇسى ئاشكارىلىنىپ تۇرىدۇ.

ئىنسان تۆۋەندىكى ئالەمنىڭ جەۋھىرى. روھ مۇشۇ جەۋھەرنىڭ جۇلاسى سۈپىتىدە بارلىقنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئۇنىڭدىن تۆۋەنكى ئالەمدىن تاشقىرىقى ئاجايىباتلارنى كۆرۈش تامامەن

مۇمكىن. ناۋادا روھ تەن بىلەن مۇتلەق بىرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇپ ئۆزىنىڭ مەۋھۇم پەرۋازىغا ماس ھالدىكى زاھىري شەكىللەرگە ئېرىشەلىسە، ئالەملەر ئارىسى قىسقىراپ ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە تۇتىشالىشى ئېھتىمالىغا ناھايىتى يېقىن. ئەمما، ئىنسان بالىلىرى ئۇزاققىچە بىر ئىزدا چۆرگىلەپ كونا خامانىنى سورۇپ دان تالىشىدۇ، ئىشققا مەھلىيا بولۇپ چۇش ئىارا كۇلۇشنى قائىدە - قانۇنلاشتۇرىدۇ، ئاقىارمىغان تاڭدا ئىويغىنىشنى شان - شەرەپ ھېسابلاپ مىخ - تىكەنگە ئۇسۇۋالىدۇ، تەن چۆلىدە روھ دىلبىرىنى قەتلىئام ئەيلەپ تىرىك مۇردا سېيماسىنى يارىتىدۇ.

شۇڭا، ئىنسان ئەۋۋەلى ھەم ئاخىرىدا پەقەتلا ئىنسان. ئۇ، ئىنسانلىقتىن ھالقىش، ئۆزلۈكتىن كېچىش، ئىنسان - بەندە سۈپىتىدە ئىلاھىي ئالەمگە پۈتۈنسۈرۈك كۆچۈش قۇربىگە ئىگە ئەمەس. ئۆلۈم تەقدىرى مۇتلەقلىق ئېتىبارىدا ئۇنى چەكلەپ، چەكلىك پارلاشنىڭ چەكسىز پارلاش ئالدىدىكى يوقلۇقىغا بەلگە بېرىدۇ. ئىنسان يارالغانىكەن، بۇ دۇنيادا ياشاپ ئۆتۈشكە مەجبۇر ئېتىلگەنىكەن، ئۇنىڭ ئۆزىدىن كېچىشى ئەقىلگە سىغمايلا قالماستىن، بەلكى ئۆزىگە ۋە ئىگىسىگە قىلىنغان ئەڭ ئېغىر خىيانەت ھەم جىنايەت سۈپىتىدە ئاڭا باغلانغان ھاياتلىقنىڭ سوتىغا مەھكۇمدۇر. ئۆز، باشلانما نېگىز، بارلىق راۋاج مۇشۇ نېگىزنى تۈپكى ئاساس قىلغان ھالدا كامالەت مەنزىلىگە ئۇلىشالايدۇ. چۈنكى، ئىنسان كامالىتى ئىنسانغىدىلا خاس، ئىۇ، ئىنسانىنىڭ مېھنەت ۋە ئوي - تەپەككۇرنى قانات قىلغان ئىجاد - ئىختىرا ھوسۇللىرىدا، ئۆزلۈكىنى تونىۇش، كېڭەيتىش ۋە ئۇزارتىش خىسلەتلىرىدە كۆرۈلىدۇ...

ئەيسا بەگنىڭ يىل نەزىرىسىدە كېرىيە بېگى تەرىپىدىن رەسمىي ھالدا قولتۇق كەنتىنىڭ بېگى دەپ ئېلان قىلىنغان ئېرفان ئۆزىنىڭ توي مەرىكىسىدىن كېيىنلا شەھەرگە ئەكېتىلىپ ئۈچ يىلدىن بېرى بەگ ھوزۇرىدا تۇرۇپ قالغان ئاتىسى نەۋبەتنى كەنتكە، ۋاڭ - چۇڭ ۋە زىددىيەت - سۈركىلىشلەردىن خالىي، ئۇلۇغلۇق ھېسلىرىغا باي ئاشۇ خىلۋەت، تىپتىنچ سەھرا قوينىغا قايتۇ-

روۋپ كەلدى. ياشانغان شائىرنىڭ قەددى خېلىلا پۈكۈلگەن بولۇپ، دىققەت بىلەن قارىغاندا نېمىدۇر بىر نەرسە ئۇنى يەلكىسىدىن بې-سىپ، پەسكە تارتىپ تۇرغاندەكلا كۆرۈنەتتى، ئەمما شائىر يەنىلا ئاۋۋالقىدەك روھلۇق، هازىر جاۋاب، زىل ۋە ئىنچىكە ئىدى. قولتۇقىنىڭ تونۇش ۋە ساپ هاۋاسى ئۇنىڭ بىر مەهەل ئۇزۇلۇپ قالغان پىكىر - تەپەككۇر يىپلىرىنى بىر - بىرىگە يېڭىۋاشتىن ئۇلاپ، ئۇنى تەن بىلەن روهنىڭ ۋۇجۇد مىقياسىدىكى تەسىرچان مۇناسىۋەتلىرى ئىچىگە ئەكىرىپ كەتتى. شائىرنىڭ ئەمدىكى دىق-قەت نەزەرى روهنىڭ نەق ئۆزىگە كۆچكەنىدى. ئۇ تېنى ئىچىدە ئوي ۋە خىيالدىن، هەتتا كىچىككىنە بىر تاشقى تەسىردىن قوزغى-لىپ، خۇددى كۆچلۈك بوران ياكى دېڭىز دولقۇنىغا ئوخشاش شىددەتلىك ئەۋجلىنىپ يۈرىكىگە ئۇرۇلۇۋاتقان پىنھان كۆچلەرگە، ئۇنىڭ زەربىسىدىن دەممۇ دەم پەيدا بولۇۋاتقان ئاغرىق - ئازابلارغا زەن سېلىپ هەيرەتتە قالدى. شائىرنىڭ هاياتىدا بىرىنىڭ كەينى-دىن بىرى ئۇلىشىپ يۈز بېرىپ تۇرغان ئۆلۈم ۋە جۇدالىق قىسمەت-لىرى جىددىي هەرىكەت هالىتىدە تۇرىدىغان روهىي كۆچلىرى قېتىدا دەردۇ هىجران تەركىبىنى كېڭەيتىپ، يۈرەكتىن ئىبارەت مەركىزىي رايوننىڭ نورمال تەرتىپىنى بۇزۇپ بارغانىدى. ئۇزاق يىللىق شېئىرىي ئىجادىيەتنىڭ ئىلهام - هاياجان دولقۇنلىرىمۇ ئاشۇ خىل روهىي ئازابلارنى، روھ تەركىبىدە تۇراقلاشقان هىجران - نادامەتلىرىنى تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇر بوشلۇقلىرىدا تەكرار - تەكرار سۈرەتلەپ، ئۇنىڭ يامان سۈپەتلىك ئايلىنىشىنى، يۈرەككە بولغان بېسىمى ۋە زەربىسىنى ئاشۇرۇۋەتكەنىدى.

شائىرنىڭ يۈرىكى ئاغاتتى، مۇجۇپ ئاغرىيتتى، تۇرۇپ - تۇرۇپلا پەسكە تارتىلىپ نەپەسنى قىستايتتى. شۇنداق بولسىمۇ ئۇ يەنىلا چىدام - غەيرەت بىلەن ئىشلەپ، روهنىڭ ئۆرلىشى، تەن ئەزالىرى بىلەن زىچ بىرىكىشى، شۇ هاللاردا روهقا يەتكەن زەخمەت-نىڭ تەندە بىۋاستە ئاغرىق - جاراهەت پەيدا قىلىشى، روهىي داۋانىڭ تەن داۋاسىغا ئوخشاش رول ئوينىشى، گۈزەللىك زوقى بىر پۈتۈن جاننىڭ ئاسرىغۇچى قۇۋۋەت دورىسى ئىكەنلىكى قاتار-

لىقلارنى بىر - بىرلەپ شەرھى بايان ئەيلەپ كىتابىنى ئاخىرلاشتۇردى. چارچىغان شائىر تۈيۇقسىز روھلىنىپ، پۈتۈن ئەزايى - ۋۇجۇدى كۈچ - قۇۋۋەتكە تولۇپ تاشقاندەك بولدى. شائىرنىڭ كۆز ئالدىدا، قەلبى ۋە روھىدا، تىلاۋەتخانا ئۈستىدىكى چەكسىز ئاسمان بوشلۇقىدا رەڭگارەڭ نۇر چېچەكلىرى ئېچىلىپ گۈزەل بىر جىلۋىگەر ئالەمنى ھاسىل قىلغان بولۇپ، شائىر ئۇنىڭ مەركىزىدە ئۆزىنى گويا ئەرشئەلادا، قۇياشقا ئەڭ يېقىن بىر ساماۋى مۇئەللەقتە يۈرگەندەك ھېس قىلماقتا ئىدى. شائىر خېلى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن بىھوش بىر ھالدا ئىختىيارسىز شىۋىرلىدى:

— كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى ئاداققى دۇنيانىڭ رۇخسارىمۇ ياكى ئۆز - ئۆزۈمنىڭ پىنھانە شولىسىمۇ؟...

بوسۇغىدا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، ئۆزىنىڭ ۋەھىيكار تۇيغۇلىرى بىلەن شائىر قەلبىنى ئېنىق كۆرۈپ تۇرغان ساباھىدىن جاۋابقا تەمشىلىپ ئېغىزىنى ئۈمەللىگەن ئىنىسى ئابدۇرەشىد قارىنى ئىشارەت بىلەن توختىتىپ ئېيتتى:

— ئۇ سىنىڭ شولاڭدۇر، قەدىرلىك مەۋلانا!

قەلب ئەۋجىدە پەللىمۇ پەللە ئۆرلەۋاتقان شائىر كېسىپلا ئېيتىلغان ئاشۇ سۆزدىن ساباھىدىننى پەملىدى. بىراق ساباھىدىن يالغۇز ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ بۇ قېتىمقى سەير - سەپىرى تاسادىپىي ھالدا شائىر قەدىردىن غەمناك بىلەن موزدۇز قۇربانىنىڭ كېرىيە سەپىرىگە ئۇدۇل كېلىپ قالغانىدى. نەۋبەتى ئىتتىك كۆزىنى ئېچىپ ساباھىدىننى، قەدىردان يارۇ بۇرادەرلىرى غەمناك بىلەن قۇربانىنى كۆردى ۋە خۇشاللىق ياشلىرىنى تۆككىنىچە ئۇلارنى باغرىغا باستى. تۆت بوۋاي، تۆت يول - مۇساپە بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ كېرىيە دىيارىنىڭ گۈزەل يېزا - سەھرالىرىدا، شەھەر رەستىلىرىدە، تاغ ھەم يايلاقلىرىدا بىر يىلغا يېقىن سەيلە - ساياھەت قىلغاندىن كېيىن خوتەن ئاستانىسىگە يۈز تۇتتى. يالغۇز ئوغلى ئېرفانبەگنى ئۆيلەپ، ئىككى نەۋرە يۈزى كۆرگەن، ئۆزىنىڭ بارلىق قولىيازمىلىرىنى قوۋمى شەھىدان تىلاۋەتخانىسىغا ۋەخ-

پە ئەيلەپ، ئابدۇرەشىد قارىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، غەم ـ ئەندىشىدىن خالاس تاپىقان شائىر نەۋبەتى ئۈچ بۇرادىرى بىلەن يولغا چىقتى.

مىلادىيە 1755 ـ يىلى ياز پەسلىنىڭ بىر شەنبە كۈنى سەھەر، ئالەم ئادەتتىن تاشقىرى ئوچۇق ۋە ئىسسىق ئىدى. شائىر ئۆزلىرىگە ئەگىشىپ ئىز بېسىپ كېلىۋاتقان ئادەملەر توپىغا تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا يېنىشلاپ تىكىلىپ قول ئىشارىسى قىلاتتى، ئادەملەر توپى خۇددى ئالدىدىكى ئاشۇ خىزىر سۈپەت بوۋايلارغا كۆرۈنمەس بىر غايىۋى زەنجىرلەردە چىڭ چېتىلغاندەك ئۇن ـ تىنسىز ئىلگىرىلەيتتى. قولتۇقتىن قايرىلىپ چوڭ كارۋان يولىغا يەتكەندە، شائىر مېڭىشتىن توختاپ بىرنەچچە ئون چامدام ئارىلىقنى بېسىپ سۈكۈتتە تۇرۇشقان سانجاق ـ سانجاق ئادەملەرگە قاراپ بار ئاۋازى بىلەن توۋلىدى:

— كەمىنە مۇھەممەد ئوغلى نەسرىدىنگە ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى بولۇڭلار! ئاللا ـ ئىگەم سىلەرنى ئۆز پاناھىدا ساقلىغاي، ئامىن!

ھەممەيلەن شائىرغا ئەگىشىپ بىردەك دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ يىغا ـ زار قىلىشقا باشلىدى. توپ ئىچىدە قوللار ھەر يان پۇلاڭلاپ، رازىلىق، خەيرلىك چۇقانلىرى ئەۋجىگە كۆتۈرۈلدى. شائىر توپ ئالدىدا ئۆزىگە تەلمۈرۈپ، ئىنتىلىپ كېلىۋاتقان سۆيۈملۈك ئوغلى، قولتۇق خەلقىنىڭ پاسىبانى ئىرفانبەگنى باغرىغا بېسىپ پېشانىسىدىن سۆيدى ھەمدە ئۇنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرىگە چوڭقۇر ئۈمىد ـ ئىشەنچ نىگاھلىرى بىلەن ئۇزاققىچە تىكىلىپ، كۆڭلىدە ئويلىغان بارلىق سۆزلىرىنى تىلسىز ئىزھار ئەتكەندىن كېيىن جىددىي بۇرۇلۇپ ھارۋىغا چىقتى. ئىككى ئات قوشۇلغان ياغاچ ھارۋا ھەش ـ پەش دېگۈچە كۆزدىن غايىب بولدى.

ھەممە بىر ـ بىرلەپ ئارقىدا قالدى، شائىرنى يىگىرمە سەككىز يىل ئۆز قۇچىقىدا بېقىپ ئۇلۇغلۇق ھاۋاسىغا قاندۇرغان مېھرى ئاتەش كېرىيە دىيارى يوللارنىڭ ئۇ چېتىدە كىچىكلەپ ئەس ـ خاتىرىلەرگە كۆچتى ۋە بارا ـ بارا شائىر قەلبىنى

بېسىپ كەلگەن ئەزىزانە خوتەننىڭ نۇرانە سۈرەتلىرىگە قوشۇلۇپ كەتتى.

تۆت قەدىناس زامانىنىڭ مۇشۇ دەملەردىكى پاجىئەلىك تولغاقلىرىنى تىڭشاپ، تەشۋىش ۋە ئۈمىد ئىلكىدە سۈكۈتكە چۆمۈشكەندى. كۆڭۈلسىز ئوي - خىياللارغا بار كۈچى بىلەن چەك قويۇپ، ئېگىز - پەس دۆڭلەر ئارىسىدا خۇددى يىلاندەك ئۇزۇنسىغا سوزۇلغان يوللارغا تىكىلىپ ئولتۇرغان شائىرنىڭ يۈرىكى بىر خىل يوشۇرۇن خەۋپ - خەتەردىن پات - پاتلا ئېغىپ تۇراتتى. شائىر كۆزىنى يوللاردىن ئېلىپ، سۈپسۈزۈك ئاسماندا ئۈزۈپ يۈرگەن ئاپئاق بۇلۇتلارنى بويلاپ يىراق ئۇپۇق خىلۋەتلىرىگە ئېچكىرىلەپ نەزەر سالدى. شۇئان كۆز كۆزگە قايتا تۇتاشتى، كۆزلەرنىڭ نۇرى بىر - بىرىنى قۇۋۋەتلەپ يوپيورۇق بوشلۇقلارنىڭ ئېتەكلىرىنى تېخىمۇ كەڭ يايدى. ئۇنىڭدا كامىل ئىنسان باللىرىنىڭ نۇرانە سىيماسى جىمىرلايتتى، دۇنيا شۇلار بىلەن، شۇلارنىڭ يۈكسەك مەنىۋى ئۇتۇقلىرى بىلەن گۈزەل ھەم تازا ئىدى. ئىنسان قاچانكى دۇنياغا بولغان ئېچكىرىلەشنى ئۆز - ئۆزىگە ئېچكىرىلەش رەۋىشىدە ئىلگىرى سۈرۈپ روھنىڭ چەكسىز ئىمكانىيەتلىرىنى قازالىسا، ئۇنىڭ سىر - مۇئەممالىرىنى يېشەلىسە كامالەت قۇياشى نۇر چاچقۇسى، دۇنيا ئۇنىڭ نەپ - شاراپەتلىرىدىن گۈل - گۈلىستانغا پۈركەنگۈسىدۇر. ئەپسۇس، ئىنسان باللىسى نەپس كەينىدە ئاۋارە، كەمتۈك مەپكۇرىلەرنىڭ قورشاۋىدا سەرسانە ئىدى.

شائىر چۆچۈگەندەك قىلىپ گاھ ئاسمانغا، گاھ قارشىسىدىكى يولنىڭ ئادەم قارىسى كۆرۈنۈشكە باشلىغان يىراق نۇقتىلىرىغا دىققەت بىلەن قاراپ، ئاجىزلاپ كېتىۋاتقان يۈرىكىنىڭ مۇجۇپ ئاغرىشلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمەي قالدى. ساباھىدىن ھارۋىنى توختىتىپ شائىرنى قۇچىقىغا ياتقۇزدى، ئۇنىڭ تىترەپ تۇرغان قوللىرى شائىرنىڭ يۈزىنى مېھرىلىك سىلايتتى. شائىر دەرمانسىز كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ ھەممىگە بىر - بىرلەپ تىكىلگەندىن كېيىن، ئاستا - ئاستا يۇمدى ۋە ئېغىر بىر ئۇھ تارتقىنىچە نەپەستىن قالدى...

خاتىمە

شائىر نەۋبەتىنىڭ مۇسىبەت خەۋىرى ناھايىتى تېزلا كېرىيە ئاسمىنىدا شۇۋىرغاندەك مۇڭلۇق كۈي تارقىتىپ، ئۇنى بىلىدىغان كىشىلەرنىڭ قەلب شاخلىرىدا ئېچىلغان رەڭدار گۈل - چېچەكلەرنى تۆكۈۋەتتى. ئەمدىلىكتە ھەممە يەردە مۇسىبەت - ماتەم قايغۇسى بىلەن ئېغىرلاشقان جىمجىتلىق، ئەسلىمىلەرگە تۇتاش كەتكەن چەكسىز يوقلۇق ھۆكۈم سۈرەتتى.

ناباب زاماننىڭ چاڭ - توزانىغا كۆمۈلگەن بىتەلەي ھايات گۈلىستانىنىڭ خۇشناۋا بۇلبۇلى، ساپ ئىشقى شېئىرىيەتنىڭ تۆھپىكار ۋەكىلى مۇھەممەد ئوغلى نەسىردىن نەۋبەتى پانىي ئالەمدىن باقىي ئالەمگە سەپەر ئەتتى. مۇشۇ قايغۇلۇق دەملەر، ئاڭا چېتىلغان كىشىلەرگە قانچىلىك ئېغىر ئازاب ۋە ھەسرەت - نادامەتلەرنى ئەكەلگەنلىكىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ شائىر ئۈچۈن بىر سىناق، ئۆلۈم بىلەن تەھقىقلىنىدىغان ئاخىرقى سىناق ئىدى. ھاياتىنىڭ ماماتقا ئالمىشىپ، تەنىنىڭ توپراققا قوشۇلۇپ، تىمتاسلىقنىڭ ھەرىكەتنى ئىگىلىشى بىلەن روي بېرىۋاتقان بۇ سىناقتا شائىر كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ ھەقىقىي مەنىدە يەڭگەن، غەلىبە قىلغان، ھەق ۋىسالىغا پۈتۈنسۈرۈك ئېرىشكەنىدى.

ئەسەرنى تاماملاۋېتىپ ئۆز - ئۆزۈمنى تونۇيالمايلا قالدىم. شائىر نەۋبەتى ۋە ئۇنىڭ ئاشۇ دەۋرى شارائىتى مېنى ئۆزىگە مەھكەم تارتىپ قويۇپ بەرمەيۋاتقاندەك قىلاتتى. شائىرنى ئۆزۈمدە، ئۆزۈمنى شائىردا ھازىر - زاھىر ھېس قىلماقتا ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن بولسا كېرەك، ئارىدىكى پەرق ۋە بوشلۇق يوقىلىپ، چەكسىز بىر تۇتاشلىق رىشتى مېنى زامانلارنىڭ ساماسىغا ئاچىققانىدى. ئەترا-

پىمدا نۇرانە جىلۋە ئەيلىگىنى ئىنسان ۋە ئۇنىڭ ئەرك سۆيەر كامالەت مەنزىللىرى ئىدى. بىر سىقىم تۇپراقنى يەردىن ئېلىپ، ئۆزىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئاخىرىدا يەنە يەرگە قايتۇرۇش نام - نىشانسىز ئىنسان بالىلىرىنىڭ تەكرار هايات يوسۇنلىرى بولغىنى بىلەن، ئەمما ئۇنى ئېلىپ دەس تۇرۇش، ئۆزىدە نۇرغا ئايلاندۇرۇپ كەڭرى ئالەمگە سېپىش، ئاخىرىدا ئۇنىڭ قىيام بولغان مېۋىلىرى بىلەن يەرگە قايتۇرۇش ئاددىي، تەكرار هايات يوسۇنلىرى ئەمەس ئىدى. تۇپراق ئاستىدا مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن، ياق، روهىمىزدا مەڭ-گۈلۈك ئىپتىخارغا كۆمۈلگەن ئۇ زات — قەلب ئەركىسى، ئېھتى-مال تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇرلىرىمىزنىڭ سىرتىدا يەنە نۇرغۇن سىر-لىرىنى بىزدىن پىنهان تۇتۇپ قالغان بولسا، ئەپۇ - ئۆزرىلىرىم، ئاشۇ بوشلۇقلاردا رېئال زۆرۈرىيەتكە ئايلانغانلىرىدا ئۇمىدنىڭ بەھ-رىدار كەڭلىكىدىن يەنىلا شادلىق هېس قىلىشقا ھەقلىقمەن. قاغ-مىغان ئارزۇ - تىلەكلىرىم ئۆز - ئۆزىنىڭ بىتايىن ۋاڭ - چۇڭىدا دەلدۈش يۈرگەن ئاددىي سۈرەتلەرگە سىن - رەڭلا ئەمەس، بەلكى بىر رەت يېنىك تەۋرىنىش بېرەلىگەنلىرىدە، كىلەچەك ساماسىدىن زوق ئېلىشقا تامامەن قادىرمەن!

ئۆزۈمگە قايتىش تەس بولغان بۇ دەملەرنىڭ مۆڭگىغا چەكسىز ئالەمنى سىغدۇرۇپ يىغلىسام، خۇددى بالىلىق چاغلىرىمدىكىگە ئوخشاش قىيغىتىپ چېپىپ ئۇپۇق خىلۋەتلىرىگە ئىچكىرىلەپ كى-رىپ كەتسەم، ئۆركەشلەپ قايناپ تۇرغان دەريا - ئېقىنلاردا ياپيا-لىڭاچ هالىتىم بىلەن بېلىقتەك شادىمان ئۈزسەم، كۆچۈپ تۇرغان دۆۋە - دۆۋە قوم بارخانلىرى ئۈستىدە قۇياشقا قاقلىنىپ سۇكۇتلۇك ياتسام پەرۋەردىگارنىڭ ئۈچقۇر شامالىرى قۇلاقلىرىمغا يەنە نېمى-لەرنى پىچىرلار! ؟ نىهايەت، يوللار كۆزۈمگە تاشلاندى! ئۇنىڭ پايانىدا ئىزلار، ئاۋازلار باشلاندى. مېنى سورىما، مەن سەندە ئاللىبورۇن رەڭ تۈزۈپ پورەكلىرىڭگە قېتىلدىم، سۈزۈلىدىغان ھەربىر سەھەردە ئۇنى كۆرۈش ۋە پۇراش تامامەن مۇمكىن...

2002 - يىل ئۆكتەبىر، ئۈرۈمچى

قەلب ئەركىسى — نەۋبەتى

(رومان)

ئاپتورى: ئەنۋەر تاشتۆمۈر
مەسئۇل مۇھەررىرى: مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت
مەسئۇل كوررېكتورى: گۈلشەھەر نىغمەت
مۇقاۋىسىنى لايىھىلىگۈچى: مىرادىل ئابىت
نەشر قىلىپ تارقاتقۇچى: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830001
باسقۇچى: شىنجاڭ جىنبەن مەتبەئە چەكلىك شىركىتى
ساتقۇچى: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇا كىتابخانىسى
فورماتى: 880×1230 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 9
نەشرى: 2007 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
باسمىسى: 2007 ـ يىلى 7 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىرازى: 5000—1
كىتاب نومۇرى: ISBN 978—7—228—09950—4
باھاسى: 18.00 يۈەن